Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

Meâl & Tefsîr

Ali Bulaç

7

CIRA

Çıra Yayınları: 380
Tefsir

Editörler

Esat Hocalar - Abdullah Yusufoğlu

Kapak: Ömer Faruk Yıldız
İç Düzen: Çıra Yayınları

ISBN (TK): 978-605-9686-21-1
978-605-9686-52-5

© Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
Bu kitabın yayım hakları saklıdır.
Yayıncıdan izin alınmadan kısmen veya
tamamen çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

I. Baskı: Nisan 2016

Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
Ali Kuşçu Mahallesi, Kıztaşı Caddesi
Nalbant Demir Sokağı, No: 10/3
Fatih / İstanbul
Tel: 0212 635 99 19
Faks: 0212 534 81 83

www.cirayayinlari.com.tr
cirayayinlari@gmail.com

Baskı ve Cilt: Ofis Matbaacılık
Davutpaşa Mahallesi
Güven San. Sit. B Blok D: 386
Kocamustafapaşa/Fatih-İstanbul
Telefon: (0212) 577 63 48

Kur'ân Dersleri
Dirâsâtu'l-Kur'ân (Meal&Tefsir)
Ali Bulaç

Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

(Meal & Tefsir)

(Cilt: 7)

Ali Bulaç

CIRA

İçindekiler

59- Haşr Sûresi 9
60- Mümtehine Sûresi 33
61- Saff Sûresi 51
62- Cum'a Sûresi 65
63- Münafikun Sûresi 79
64- Teğabün Sûresi 89
65- Talak Sûresi 103
66- Tahrîm Sûresi 117
67- Mülk Sûresi 131
68- Kalem Sûresi 147
69- Hakka Sûresi 165
70- Mearic Sûresi 177
71- Nûh Sûresi 189
72- Cin Sûresi 201
73- Müzzemmil Sûresi 215
74- Müddessir Sûresi 225
75- Kıyâmet Sûresi 241
76- İnsan Sûresi 251
77- Mürselat Sûresi 265
78- Nebe' Sûresi 275
79- Nazi'at Sûresi 285
80- Abese Sûresi 297
81- Tekvir Sûresi 309
82- İnfitar Sûresi 321
83- Mutaffifin Sûresi 329
84- İnşikak Sûresi 339
85- Büruc Sûresi 347
86- Tarık Sûresi 357
87- A'la Sûresi 367
Ğaşiye Sûresi 377

89- Fecr Sûresi....385
90- Beled Sûresi....397
91- Şems Sûresi....405
92- Leyl Sûresi....413
93- Duha Sûresi....421
94- İnşirah Sûresi....429
95- Tin Sûresi....437
96- Alak Sûresi....443
97- Kadir Sûresi....455
98- Beyyine Sûresi....471
99- Zilzal Sûresi....479
100- Adiyat Sûresi....483
101- Kaari'a Sûresi....489
102- Tekasür Sûresi....493
103- Asr Sûresi....499
104- Hümeze Sûresi....505
105- Fil Sûresi....509
106- Kureyş Sûresi....515
107-Ma'un Sûresi....519
108- Kevser Sûresi....527
109- Kafirun Sûresi....537
110- Nasr Sûresi....547
111- Mesed Sûresi....553
112- İhlâs Sûresi....563
113- Felak Sûresi....569
114- Nas Sûresi....577
Kaynaklar....583
Dizin....593

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ

“Ant olsun, biz Kur’an’ı öğüt alıp düşünmek (zikr) **için kolaylaştırdık. Fakat öğüt alıp düşünen var mı?”**

(54/Kamer, 17)

59- Haşr Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 24 âyettir. İsmini 2. ayette geçen "**haşr**" kelimesinden almaktadır. Haşr sürgün ve toplanma anlamında da kullanılmaktadır. Nur (24) sûresinden önce, Beyyine (98) sûresinden sonra indirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِۜ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُولِي الْاَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَٓاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَاۜ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۚ وَمَنْ يُشَٓاقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾

1. **Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'ı tesbih etmiştir. O, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.**
2. **Kitap ehlinden inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O'dur. Onların çıkacaklarını siz sanmamıştınız, onlar da kalelerini kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Böylece Allah(ın azabı) da, onlara hesaba katmadıkları bir yönden geldi, yüreklerine korku saldı; öyle ki evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Artık ey basiret sahipleri ibret alın.**

3. **Eğer Allah, onlara sürgünü yazmamış olsaydı, muhakkak onları** (yine) **dünyada azaplandırırdı. Âhirette ise onlar için ateş azabı vardır.**

4. **Bu, onların Allah'a ve Resûlü'ne 'başkaldırıp ayrılık çıkarmaları' dolayısıyladır. Kim Allah'a başkaldırıp-ayrılık çıkarırsa, muhakkak Allah, cezası** (ikâbı) **pek şiddetli olandır.**

1. ayet Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de geçtiği üzere varlık âleminde olanların tümünün Yüce Allah'ı tesbih ettiğini belirtmektedir. Tesbih Allah'ı her tür noksanlık ve eksikliklerden, ortak ve benzerlerden tenzih etmek, O'nu kendi şanıyla yüceltmektir (2/Bakara, 30).

Ayetin ikinci bölümü, sonra anlatılacak olaylara hazırlık mahiyetindedir. Buna göre her ne cereyan etmişse Yüce Allah'ın bilgisi dâhilinde cereyan etmiştir. O üstün ve güçlüdür (aziz), hüküm ve hikmet sahibidir. Nadiroğulları Müslümanların kendilerini yeneceklerini veya yurtlarından edeceklerini düşünmüyorlardı ancak Müslümanları koruyan aziz olan Allah'tır, olayların bu şekilde cereyan etmesinde de O'nun hüküm ve hikmetinin belirleyici payı vardır.

2. ayette zikri geçen Kitap ehli önemli bir Yahudi kabilesi olan Nadiroğullarıdır. Medine'nin kadim sakinlerinden olan Nadiroğullarından başka Kaynukaoğulları ve Kurayzaoğulları da vardı. Hicretten önce Medine kaotik bir ortam arzediyordu. Evs ve Hazreç adlı iki büyük Arap kabilesi arasında 120 sene öncesine dayanan savaşlar sürüyordu. Yahudiler kendi başlarına Medine'nin -eski ismiyle Yesrib'in- tamamına hâkim olamayacaklarını bildiklerinden kadim Arap geleneğine göre Arap kabileleriyle anlaşmalı olmayı tercih etmişlerdi. Buna göre Nadiroğulları ve Kurayzaoğulları Evs ile Kaynukaoğulları da Hazreç kabilesi ile anlaşmalı idiler. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten hemen sonra, önce Ensar ile Muhacirler, sonra Müslümanlar ile Yahudiler arasında bir sözleşme imzaladı, sözleşmenin hedefi herkesi kendi inancında serbest bırakarak Medine'nin ortak savunmasını sağlamak, çatışmadan bir arada yaşamaktı. (Geniş bilgi için bkz. Ali Bulaç, Asr-ı Saadet'te Bir Arada Projesi: Medine Vesikası, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet ve İslam, Edisyon, İstanbul-2006, IV, 105-128)

Başlangıçta Yahudiler sözleşmenin hükümlerine sadık kaldılar. Hatta Bedir savaşından sonra "Muhammed, Tevrat'ta muzaffer olarak nitelendirilen peygamberdir" dediler. Ancak Uhud savaşından sonra fikirlerini değiştirmeye başladılar. Esasında Yahudiler, Medineli Arapların İslam'a girmeleriyle birlik sağlamalarından pek memnun değillerdi; zira kabileler arasındaki husumet ve çatışmanın sona ermesini istemiyorlardı. Gerçi üç Yahudi kabilesi birlik

içinde değillerdi ama birilerinin bir Arap kabilesiyle anlaşmalı olması onların işine geliyordu; kendi aralarında çatışmalarının bir sebebi Buas savaşlarında anlaşmalı oldukları kabilelerin yanında savaşa girmek zorunda kalmalarıydı. Böylece kendi aralarında anlaşmalar gereği karşı karşıya geliyorlardı. Hz. Peygamber'in Binti Haris'in evinde onlarla imzaladığı anlaşmaya göre "din savaşları" söz konusu olduğunda Yahudiler Müslümanlara yardım etmek zorunda değillerdi ancak Medine'ye saldırı olduğunda şehir ortaklaşa savunulacak, Yahudiler Mekkelilerle Müslümanların aleyhinde olmak üzere işbirliği yapmayacak, sözleşmenin hükümlerine bağlı kalacaklardı.

Uhud'dan sonra Yahudiler fiilen sözleşmeyi bozacak tutum ve davranışlara girmeye başladılar. Liderlerinden Ka'b bin Eşref -ki aynı zamanda güçlü bir şairdi- atlı 40 kişi ile Mekke'ye gidip Müslümanların aleyhinde olmak üzere Kureyş liderlerinden Ebu Süfyan'la anlaşma imzaladı. Bundan başka Müslümanların aleyhinde tahkir ve tahrik edici yani savaş kışkırtıcılığı yapacak şiirler okuyordu. Hz. Peygamber, bu kışkırtıcılığa son vermek üzere sütkardeşi olan Muhammed bin Mesleme'yi görevlendirdi, o da onu öldürdü.

Tabii ki olaylar yatışmadı, Nadiroğulları artık iyice sözleşmenin hükümlerini bozma kararını verdiler. Son olarak Hicretin 4. Yılında Hz. Peygamber (s.a.) bir kan diyeti için Ğars denen semtlerine gitti, onu iyi karşıladılar. Hz. Peygamber, sözleşme gereğince Amr ibn Ümeyye ed-Damri'nin öldürdüğü iki kitap ehli adamın diyeti için onlara gitmişti. Bir evin duvarı dibinde oturup onları beklerken Yahudiler aralarında alelacele karar verip onu öldürmeye karar verdiler. Buna göre içlerinden biri damın üstünden üzerine bir kaya parçası atıp öldürecekti. Hz. Peygamber bunu sezdi veya kendisine vahiy ile bildirildi, hemencecik oradan uzaklaştı. Medine'ye dönüp Nadiroğullarının kalelerini kuşatma kararını verip yola çıktı. Onlara Medine'yi terketmeleri için 10 gün mühlet verdi, bu süre zarfında Medine'yi terketmeyecek olurlarsa öldürüleceklerdi.

Kendi aralarında bunun müzakeresini yapan Yahudilerin genel kanaati verilen süre içinde Medine'yi terketmekti. Ancak münafıklardan Abdullah bin Ubeyy bin Selul onlara direnmelerini tavsiye edip yardım vaadetti. Liderleri Huyey bin Ahtap da münafıkların reisine güvendi. Bunun dışında Nadiroğulları 6 adet kalelerine de fazlaca güveniyorlardı, hakikaten kalelerini muhkem inşa etmişlerdi. Düşüncelerine göre diğer iki Yahudi kabilesi de onlara yardım edecekti. Fakat Mekkelilerden herhangi bir ses çıkmadı. Kısaca hiçbir yerden yardım gelmedi.

Tefsir kaynakları kuşatmanın 21 gün sürdüğünü kaydediyorlar. Hiçbir

yardım gelmeyince Nadiroğulları korkmaya başladılar, umutlarını ve dirençlerini tamamen kaybedince Hz. Peygamber'le anlaşma cihetine gittiler. Varılan anlaşmaya göre işledikleri suçun cezası olarak Medine'yi terkedeceklerdi. Öyle de oldu; kadınları ve çocukları ile 600 deveye yükleyebildikleri eşyalarını yanlarına alıp Medine'yi terkettiler. Bir bölümü Hayber'e, bir bölümü Bilad-ı Şam'da Eriha ve Ezri'at'a gittiler.

Geriye evlerini, 50 zırh, 50 miğfer ve 300 kırık kılıç bırakmışlardı. Bağ ve bahçeleri, evleri ve geride bıraktıkları "fey" hükmünde idi, çünkü bu mallar savaş sonucu elde edilmemişti. Savaşla ele geçirilseydi "ganimet" hükmünde sayılıp gazilere dağıtılacaktı.

Sûrenin ismini aldığı "**haşr**" sözcüğünün iki anlama gelebileceği söylenmiştir: Biri Müslümanlara nispet edildiğinde kaleleri kuşatmak üzere "toplanmaları"; diğeri Yahudilere nispet edildiğinde "onların toplanıp sürülmeleri, sürgüne gönderilmeleri." Her iki anlam da mümkündür. Çünkü sonuç itibariyle Müslümanlar kaleleri kuşatmak üzere toplanmış, Yahudiler de direnmekten vazgeçince yurtlarını terketmek zorunda kalmışlardır.

Hakikaten Müslümanlar Nadiroğullarının bu kadar kolay teslim olup yurtlarını terkedeceklerini ummuyorlardı. Olayın Uhud'dan sonra cereyan etmiş olması da ayrıca moral üstünlüğüne yol açtı. Hem Müslümanlar bunu beklemiyorlardı hem Yahudiler kalelerinin kendilerini koruyacağını umuyorlardı. Öyle olmadı. Bu da yüce Allah'ın aziz ve hakim olmasının sonucuydu. Onlara azap hiç hesaba katmadıkları yönden geldi, yüreklerine korku girdi, dayanma-direnme güçlerini kaybettiler. "Allah'ın onlara hesaba katmadıkları yönden gelmesi" elbette -ve haşa- Zatı'nın gelmesi değil, azabının gelmesi, onlara acıyı tattırmasıdır. Giderlerken evlerini yıkıp, tahrip edip ıssız bıraktılar. Ayette geçen "kharb" yıkmak, viraneye, harabeye çevirmektir ki, kaynakların verdiği bilgilere göre Yahudiler cam çerçeve indirdiler, ellerinden geldiğince evlerinde tahribatlar yaptılar. Ya da sözleşmenin hükümlerini çiğnemek suretiyle yurtlarını terketmek zorunda kaldılar, evleri, yurtları birer harabeye döndü.

Ayet-i kerime mü'minlere bu olaydan "ibret almaları"nı öğütlemektedir. **İbret**, "basiret sahipleri"yle ilişkilendirilen beşeri bir etkinliktir (3/Âl-i İmran, 13). Kelimenin sözlük anlamı karşıdan karşıya geçmek, durumdan duruma intikal etmek demektir. Gözyaşı göz yuvasından yanağa aktığı için "iberu'l ayn" denmiştir. "Ubur" yüzerek, köprü üzerinden, gemiyle karşı kıyıya geçmeye denir. Güçlü deveye de "abra'l kavm" denir. Geçite, tünele "abbara" denmesi bundandır. Rüya "ta'bir"i hayali olandan makul olana veya rüyada olup bitenden intikal eden anlam, yorum ve fikirdir (12/Yusuf, 43). "İbare" konuşanın sarfet-

tiği lafızlardan dinleyenin aklına geçen manalardır. Şu halde "ibret ve i'tibar" görünenden görünmeyene, bilinenden bilinmeyene ulaşmak demek olup bu da ancak kıyas, muhakeme ve akli çaba ile olur. Fıkıh usulcüleri bu çerçevede "kıyas"ı bu ayete dayandırmışlardır. Mutlu insan başkalarının tecrübelerinden, yaşadıklarından gerekli dersleri çıkarandır, zira bu kişinin vardığı akli sonuçlar başkalarının tecrübelerinden kendisine intikal etmiştir.

Ayetle ilişkisine gelince Yüce Allah, Müslümanlara hitaben Nadiroğullarının başından geçenlerden dersler çıkarmaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Onlar kalelerine, güç ve kuvvetlerine güveniyorlardı, birtakım anlaşmalar yapmış, destek ve yardım vaadi almışlardı, unuttukları yegâne şey Yüce Allah'ın her şeye güç ve kuvvet yetirdiği, anlaşmaları çiğneyenleri mutlaka cezalandırdığı hususuydu: Allah'a ve elçisine karşı gelmek, sözleşme hükümlerini çiğnemek, müşrik ve münafıklarla işbirliğine girişmek ve Peygambere suikast düzenlemek ağır suçtur. Bu dünyada veya ahirette Yüce Allah mutlaka bu suçları cezalandırır. Akıl sahibi Müslümanlar bu olaydan gerekli dersleri çıkarmalı ve kendi güçlerine, maddi donanımlarına değil sadece Allah'a güvenip dayanmalıdırlar. İbret alması istenen akıl sahiplerinin ilk muhatabı ayetin indiği dönemin Müslümanları, kıyamete kadarki muhatapları ise Müslümanların genelidir.

Nadiroğulları ihanet etmeleri dolayısıyla sürgün cezasına çarptırıldılar. Bu ceza takdir edilmeseydi bile yine dünyada cezalandırılacaklardı, belki bu sefer onlara takdir edilecek ceza mesela dindaşları olan Kurayzaoğulları gibi ölüm de olabilirdi. Ağır suç işlediler; Allah'a ve Resûl'üne karşı geldiler (8/Enfal, 13). Medine Sözleşmesi'nin kefili Allah idi, bir arada ve barış içinde yaşayacaklardı. Ne var ki kefili Allah olan sözleşmeyi tanımadılar, ayrılık çıkardılar, sonunda sürgün cezasına çarptırıldılar.

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

5. Hurma ağaçlarından her neyi kesmişseniz veya kökleri üzerinde dimdik bırakmışsanız, (bu) **Allah'ın izniyledir ve fasık olanları alçaltması içindir.**

5. ayet ilginç bir noktaya değinmektedir. Süren muhasara sırasında kalelerin etrafında bulunan sık ağaçlardan bir kısmının kesilmesi icap etti. Hz. Peygamber de askeri mülahazalarla gerektiği kadar hurma ağacını kestirdi. Bunun üzerine diğer iki Yahudi kabilesi (Kurayzaoğulları ve Kaynukaoğulları) "Muhammed yeryüzünde fesat çıkarmayı yasaklıyor ama kendisi ağaçları kes-

mek suretiyle fesat çıkarıyor" diye propaganda etmeye başladılar. Hakikaten de hem Kur'an-ı Kerim'in genel anlatımından hem Hz. Peygamber'in açık emir ve tavsiyelerinden anlaşılan şu ki, sebepsiz yere ağaç kesmek kabul edilebilir bir davranış değildir. 5. ayet söz konusu hassasiyetin altını çizmektedir. Çünkü Hz. Peygamber gelen vahiy üzerine zaruri askeri mülahazalarla ağaç kestirmişti. Bu Efendimiz'in keyfi olarak veya pek zaruri olmayan sebeplerle ağaç kestirmediği, hatta bu mülahazalarla ağaç kestirmenin, ağaç ve tabiat katliamı yapmanın asla caiz olmadığını göstermektedir. Olan Allah'ın izniyle olmuştu, sebeb-i hikmeti yolda çıkmış olanları (fasıkları) alçaltmak içindi. (Buhari, Hars, 6, Tefsir, 59/2; Müslim, Cihad, 29.)

Bazı fakihlerin bu olaydan hareketle savaşta inkârcıların evlerinin yakılabileceğine ilişkin verdikleri cevaz sağlam delillere dayanmaz. Zira Nadiroğulları, Müslümanlara kalacağını bildikleri evlerini kullanılamaz hale getirmek üzere tahrip etmeye çalışırlarken Müslümanların da evlerini tahrip etme fiiline katılmaları hiç mantıklı değil. Birinin uhdesine geçecek malı tahrip etmesi akıllıca sayılmaz. Bazı tefsirciler söz konusu olayın kuşatma sırasında surları dışarıdan tahrip etmeleri, gedikler açmaya çalıştıkları anlamına geldiğini söylemektedirler ki doğru ve akla yatkın olanı budur.

"Evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle tahrip ediyorlardı" cümlesini tamamen mecazi anlamda ele almak da mümkündür. Sonuç itibariyle Nadiroğullarını evlerini yurtlarını kaybetmişlerdir. Bu da evlerine yurtlarına musallat olan iki güç tarafından olmuştur.

"Yakma" fiilinden kastedilenin bir ormanı kundaklama değil kuşatma boyunca yemek pişirmek veya gece ısınmak, aydınlanmak üzere bazı ağaçları kesme amaçlı olduğunu söylemek mümkün. Nitekim askeri amaçlarla değil normal sivil hayatta da bu ve benzeri ihtiyaçlar için ağaçlar kesilmektedir. Eğer Hz. Peygamber, gelişigüzel ağaç kesmeyi, orman yakmayı veya düşman yurdunu başlarına geçirmeye cevaz verseydi Hz. Ebu Bekir Şam'a gönderdiği orduya meyveli ağaçları kesmeyi yasaklaması gerekirdi. Bu durumda ağaç kesmesi zaruri askeri durumlarla sınırlı olup yerleşim birimlerinin taş üstüne taş bırakmayacak şekilde tahrip edilmesinin İslam tarafından meşru görüldüğü fikri tamamen yanlış ve temelsizdir. Kadınları, çocukları, yaşlıları, din adamlarını ve savaşa katılmayan sivilleri savaşta hedef seçmeyi yasaklayan bir din barbarca ağaç katliamına, yerleşim birimlerinin harabeye döndürülmesine cevaz vermez.

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾

مَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ ۚ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾

6. **Onlardan Allah'ın elçisine verdiği "fey'e" gelince ki siz buna karşı** (bunu elde etmek için) **ne at, ne deve sürdünüz. Ancak Allah, elçilerini dilediklerinin üstüne musallat kılar. Allah, her şeye güç yetirendir.**

7. **Allah'ın o** (fethedilen) **şehir halkından Resûlü'ne verdiği fey, Allah'a, Resûl'e** (ve Resûl'e) **yakın akrabalığı olanlara, yetimlere, yoksulları ve yolda kalmışlara aittir. Öyle ki** (bu mallar ve servet) **sizden zengin olanlar arasında dönüp-dolaşan bir devlet olmasın. Resûl size ne verirse artık onu alın, sizi neden sakındırırsa artık ondan sakının ve Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, cezası** (ikâbı) **pek şiddetli olandır.**

Enfal sûresinde (8/1 ve 41) anlatmaya çalıştığımız gibi ganimetlerin taksimiyle ilgili ilk sorun Bedir savaşından sonra ortaya çıkmış ve inen ayetler ganimet paylaşımını düzenlemişti. Orada da "**fey**"den söz ediliyordu. Buna göre savaş yoluyla ele geçirilen taşınır ve taşınmaz mallar ganimet hükmünde olup savaşçılar arasında paylaştırılacak, savaş olmaksızın barış veya anlaşma yoluyla ele geçirilen taşınır ve taşınmaz mallar "fey" statüsünde olacaktı. Ganimet malları özel mülk olurken, fey statüsünde olan topraklar mülkiyetleri devlette, üzerinde çalışanlardan alınan haraç vergisi Beytülmale aktarılırdı. Devlet başkanı da ayetlerde gösterildiği üzere bu geliri harcayacaktı.

Nadiroğullarından ele geçirilen taşınır ve taşınmazlar da fey statüsüne sokuldu. Zira Müslümanlar at koşturmadı, kılıç kullanmadı. Nadiroğullarının kaleleri Medine'ye iki mil mesafedeydi, zaten yürüyerek oraya ulaşmışlardı. Ancak sonraki dönemde bu konuda önemli bir sorun ortaya çıktı. Hz. Ömer zamanında Irak fethedildiğinde Halife, komutan Sa'd bin Ebi Vakkas'a gönderdiği talimatla fethedilen toprakların sahiplerinin elinde bırakılmasını, gelirlerinin Beytülmale aktarılmasını emretti. Öyle ki toprak va'diyle savaşa katkı veren Buceyle kabilesine söz konusu karardan sonra parasal tazminat ödenmiş, vaad edilen toprak verilmemişti.

Bu savaş yoluyla fethedilen toprakların "ganimet" değil, "fey" hükmünde mütalaa edildiği anlamına geliyordu ki, hükmün zahirine bakıldığında hakikaten hem Kur'an ayetlerine hem Hz. Peygamber'in tatbikatına aykırıydı. Halife

Ömer'in gerekçesi şuydu: Eğer şimdi ben toprakları ganimet olarak savaşçılar arasında dağıtacak olursam, bir iki nesil sonra eski derebeylik sistemi dirilecek, mallar bir avuç kimsenin tekelinde olacaktı. Oysa bu topraklarda Yemen'deki San'alı çobanın dahi hakkı vardı. Bunun yanında askeri ihtiyaçlar artmış, buna paralel harcama giderleri de artmıştır. Abdurrahman bin Avf ve Talha gibi sahabeler, Hz. Ömer'e şiddetle muhalefet ettiler, günlerce tartışma sürdü, sonunda Hz. Ali de Halife Ömer'in isabetli düşündüğünü söyleyip alınan kararın geçerliliğini sağladı. Böylelikle fetihle de olsa ele geçirilen topraklar **"haraç arazisi"** statüsüne sokuldu, sadece Arap yarımadasındaki topraklar mülk arazi kabul edildi. Buna göre Arap yarımadasındaki arazi "**mülk**", Irak ve Suriye arazileri "haraç arazi", İran, Hindistan ve Osmanlı arazileri "**miri arazi**" statüsüne kazanmış oldu. (Daha geniş bilgi için bkz. Ali Bulaç, Asr-ı Saadet'te Toprak Hukukunun Teşekkülü, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet ve İslam, Edisyon, İstanbul-2006; III, 289-318.)

Hz. Ömer'in savaş yoluyla da olsa ele geçirilen malları fey hükmüne sokması, Müslümanlar arasındaki gelir bölüşümünde derin uçurumların açılmasını önleme amacına matuftu. Kaynaklar Nadiroğulları mallarının da ağırlıklı olarak muhacirlere verildiğini, yoksul durumdaki iki veya üç kişiye fey'den pay verildiğini aktarmaktadırlar.

7. ayetin ilk bölümü **fey mallarının** taksimiyle ilgili düzenlemeyi yapar. Malların beşte biri Allah'a ve Elçisi'ne aslında Beytülmale; geri kalan dördü:

a) Yakınlara;

b) Yetimlere;

c) Dilenme durumunda olanlara. Bunların gayrimüslim yoksullar olduğu söylenmiştir;

d) Yolda kalmışlara (yola çıkmış da yolda kalmış, mülteci durumuna düşmüş, sürgün cezasına uğramış vs.). Bu konuyu Enfal sûresinde de ele almıştık. (Bkz. 8/Enfal, 41 ve 46. ayetlerin açıklaması.)

Ayetin ikinci bölümü ise birkaç önemli noktaya vurgu yapar. Ayetin anahtar terimi "**duvle**"dir. Kelime dal'ın fethiyle okunursa mastar olup güzel, sevilen, peşinde koşulan şey; zamme ile okunduğunda isim olup elden ele dolaşan şey, güç demektir. Ragıb'a göre "duvle" mal ve servete, "**devlet**" ise savaş, makam ve nüfuza atıftır. Âl-i İmran sûresinde (3/140) "Biz günleri insanlar arasında döndürür dururuz" cümlesindeki "duvle", felaket veya zafer günleri manasında kullanılmaktadır. Her durumda iki terim arasında bir bağ var ki, o da iktisadi-beşeri kaynakların bir güç-makam tarafından denetlenmesidir. Devlet de gücünü büyük ölçüde mali ve ekonomik kontrol mekanizmalarından

alır, belki de devletin temel dört fonksiyonundan biri olan vergi olmaksızın hükümranlığı elde tutmak, iç güvenliği ve asayişi sağlamak ve dış düşmana karşı ordu besleyip savunma yapmak mümkün olmaz. Bu çerçevede **Hasan el Basri** "İmam'ın hakkı dörttür demiştir: Cuma namazını kıldırması (hükümranlığın temsili), fey (vergi) toplayıp harcaması, hadleri uygulaması (iç güvenlik, adliye) ve cihad ilan etmesi (dış savunmayı üstlenmesi)."

Şu halde "devlet" büyük ölçüde gücünü idari (bürokratik), mali ve ekonomik kaynakların kontrolünden aldığına göre söz konusu kaynakların adil bölüşümü, aynı zamanda siyasi iktidarın adil kullanımının da teminatıdır. Çünkü servet kimin elinde toplanmışsa egemenlik, kanunlar ve askeri güç de onun eline geçmiş demektir.

aa) Toplumun belli başlı gelir kaynağı olan ganimet toplumun servetidir, ganimetin dağıtımında ve bugün bilinen deyimle gelir bölüşümünde öncelikli olarak korunması gereken muhtaç-yoksul zümrelerdir.

bb) Servet belli bir sınıfın elinde toplanmasın, bu temerküze, haksız sermaye düzeninin kurulmasına yol açar. Servet yani tabii, beşeri ve iktisadi kaynaklar belli bir sınıfın elinde temerküz ederse gelir adaletsizliklerine, sınıfsal ayrımlara yol açar. Serveti elinde toplayan siyasi iktidarı da belirlemeye başlar.

cc) Gelir bölüşümünün esaslarını sizler değil, Hz. Peygamber belirleyecektir, çünkü o ilahi vahiy desteğinde hareket ettiğinden kimsenin çıkarını gözetmez, adaletsizlik yapmaz. Bu da bütün zamanlar için gelir bölüşümünün İslami genel hükümlere, adalet prensiplerine göre sağlanması gerektiğini ima etmektedir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.) Miladi 632 yılında bu dünyadan irtihal ettiğine göre, idari-bürokratik ve mali-ekonomik kaynakların bölüşümü onun sünnetinde takip ettiği esaslara göre olacaktır ki, adil bölüşümün temel ilkeleri Kur'an-ı Kerim'in ana çerçevesinde mevcuttur, Efendimiz'in sünneti ve sireti bu ilkelerin ete kemiğe bürünmüş halidir.

7. ayette servet dağılımına baktığımızda şununla karşılaşıyoruz: Ekonomik ve mali servetin yani beşeri ve tabii kaynakların tek elde toplanmasına karşı adil bölüşümle somut tedbir alınıyor; iktidar sahiplerinin harcama yetkilerine gelirin ancak 1/5'ü ayrılırken 4/5'i yani yüzde 80'i yoksul ve muhtaç kesimlere ayrılıyor. Böylelikle yoksullar ve zayıflar sadece iktisadi olarak güçlenmiyorlar aynı zamanda iktidara da gelirleri oranında katılmış oluyorlar. Çünkü İslam'ın ilgili hükümlerinin ruhuna bakıldığında, ekonomide asıl problemin ve nihai hedefin, modern bakış açısının empoze ettiği "iktisadi büyüme" değil, "adil bölüşüm"dür. Adil bölüşüm idari-bürokratik ve mali-ekonomik düzenlemelerin tümünü içine alır.

Diğer husus söz konusu taksim hiçbir şekilde iktidar sahiplerinin keyfine, akıllarınca dağıtımlarına, insaf ve merhametine bırakılamaz. Hz. Peygamber yegâne belirleyici konumdadır: O ne verirse yani bölüşümü nasıl uygun görürse Müslümanlar onu kabul edecek, bu konuda Allah'tan korkulacaktır. Yani Hz. Peygamber'in dağıtımına karşı çıkan Allah'ın kendisine ilham ettiği adil taksime karşı çıkıyor demektir. Adil bölüşüme karşı çıkan servetin, toplumun iktisadi, tabii ve beşeri kaynaklarının tek elde toplanmasını, sınıflar arasında uçurumlar olmasını istiyor demektir.

"Resûl size ne verirse artık onu alın, sizi neden sakındırırsa artık ondan sakının" emri ayetin iniş sebebi göz önüne alındığında fey mallarının paylaşımıyla ilgili olup buna karşı vuku bulması muhtemel itirazların önüne geçme amacına matuftur. Ancak hüküm bu özel (hususi) sebeple sınırlandırılamaz, genel hüküm olarak Müslümanlar Hz. Peygamber'in buyruklarına, onun dini anlama biçimine, tatbikatına, ikrarlarına ve fiillerine kısaca sünnetine tabi olmakla yükümlüdürler. (3/Âl-i İmran, 32.)

Hz. Peygamber kendinden hüküm koymadığı, tatbikatı vahiy kontrolü altında olduğu ve hiçbir şekilde Kur'an'a aykırı düşmediği için Hz. Peygamber'e itaat dolaylı olarak Yüce Allah'a itaat anlamına gelir. Bu yüzden Hz. Peygamber'e karşı çıkan aslında ona vahiy indiren Allah'a karşı çıkmış sayılır. Bu suçu işleyenleri şiddetli azap beklemektedir. Hz. Peygamber (s.a.) şu uyarıda bulunmuştur:

"Size herhangi bir şeyi yasakladığım zaman ondan kesinlikle uzak durunuz, bir şeyi emrettiğimde de onu, gücünüz yettiği kadar yapınız." (Buhari, İ'tesam, 2; Müslim, Hac, 412.)

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ
فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ
الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ
مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ
عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا
وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ
آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾

8. (Bundan başka bu mallar,) **Hicret eden fakirleredir ki, onlar, Allah'tan ve O'nun Resûlü'ne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından sürülüp-çıkarılmışlardır. İşte bunlar, sadık olanlar bunlardır.**

9. **Kendilerinden önce o yurdu** (Medine'yi) **hazırlayıp imânı** (gönüllerine) **yerleştirenler ise, hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı içlerinde bir ihtiyaç** (arzusu) **duymazlar. Kendilerinde bir açıklık** (ihtiyaç) **olsa bile** (kardeşlerini) **öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin 'cimri ve bencil tutkularından' korunmuşsa, işte onlar, felah** (kurtuluş) **bulanlardır.**

10. **Bir de onlardan sonra gelenler, derler ki: "Rabbimiz, bizi ve bizden önce imân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla ve kalplerimizde imân edenlere karşı bir kin bırakma. Rabbimiz, gerçekten sen, çok şefkatlisin, çok esirgeyicisin."**

Yukarıda anlatıldığı üzere Nadiroğullarından elde edilen mal ve mülkler gaziler (gazveye, savaşa katılanlar) arasında paylaşılmayıp fey hükmüne sokuldu. Amaç Müslüman toplumda varolan gelir farkını düzeltmekti. Muhacirler Kureyş'in ağır baskıları karşısında mallarını, mülklerini terkedip Medine'ye sığınmışlardı, tek suçları herhangi bir dünyevi karşılık beklemeden Allah'a ve Resûlü'ne yani İslam davasına verdikleri destek idi. Bu da onların bir anda yoksul, yardıma muhtaç duruma düşmelerine yol açmıştı. Medineli ensar onlara evlerini açmış, hertürlü maddi ve manevi yardımı yapmışlardı. Fakat tabii ki bu durum günün birinde nihayete ermeliydi. Nadiroğullarından elde edilen mallar önceliklere muhacirlere dağıtıldı, yukarıda işaret ettiğimiz üzere yoksul iki ensar da bundan yararlandı. Muhacirler bunu fazlasıyla hak ediyorlardı çünkü söz ve davalarında doğru, samimi ve kararlı (sadık) kimseler olduklarını kanıtlamışlardı.

Muhacirlerin dışında ensar vardı ki, onlar da Medine'nin yerli ahalisiydi. Onlardan yani hicretten önce Medine'yi imanla onlara, İslam'ın kök salıp yayılmasına çalışmış, Medine'yi sosyo-politik olarak hazırlamışlardı. Medineli ensar muhacirleri içten seviyorlardı. Nadiroğulları malları muhacirlere dağıtıldığında bundan herhangi bir rahatsızlık duymadılar, içlerinde haklı olarak pay alma beklentisi içinde olanlar var idiyse de ayetin inişiyle herkesin içi yatıştı. Çünkü hem muhacirlerin bir parça da olsa iktisadi durumları düzeliyor hem artık ensar üzerine yük olmaktan kurtuluyorlardı. Ensar Medine'yi ve iman yerlerini yurt edinmişlerdi. **Kurtubi**'nin yerinde söylediği gibi "iman yurt edinilecek yer olmadığı"ndan ayeti "Medine'yi iman yurdu" şeklinde an-

lamak gerekir. Ensar muhacirlerden önce Medine'yi iman yurdu edinmişler, muhacirlerin gelişine ve İslam'ın mekânda tezahür edip "medine, medeniyet olması"na hazırlık yapmışlardı. Medine'ye "iman yurdu (Daru'l iman" ve "Hicret yurdu (Daru'l hicre)" denmiştir.

9. ayette "**isar**" kelimesi geçmektedir. Kelime ihtiyacı olduğu halde başkalarını kendine tercih edenler için kullanılır. İslam ahlaki ve toplumsal dayanışmasının anahtar terimlerinden biridir. İlk nesil Müslümanlar yani ensar ve muhacirler kendi aralarında bunun çarpıcı örneklerini koymuşlardır. Bu kimseler yakinin bilgisine, imanın sevgisine ve kendilerini denetleme gücüne sahip seçkin bir cemaatti. Özellikle Medineliler bunun somut örneğini ortaya koymuşlardı, çünkü evlerini ve bütün imkânlarını Mekkeli muhacirlere açmışlardı. İsar sadece bollukta değil, darlıkta başkasını kendi nefsine tercih etmektir.

İsar nefsin tutkularını yenmeye bağlı yüksek ahlaki bir erdemdir. Ayette geçen "**şuhha**" aşırı cimrilik, hasisliğin ve cimriliğin ileri derecesi veya başkasının da malına, parasına göz koyan kimse için kullanılır. Kelime, devenin net gürlemeyip boğuk ses çıkarmasından alınmıştır. Ahzab sûresinde (33/19) mala düşkünlük manasında kullanılmıştır. Nefislerine karşı ahlaki mücadelede başarılı çıkanlar kurtuluşa eren kimselerdir (bkz. 4/Nisa, 128). Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Zulümden sakınıp kaçının. Çünkü zulüm, kıyamet gününde zulmedene zifiri karanlık olacaktır. Cimrilikten de sakınınız. Çünkü cimrilik sizden önceki ümmetleri helak etmiş, onları birbirlerinin haksız yere kanlarını dökmeye, haramlarını helal saymaya sevketmiştir." (Müslim, Birr, 56.)

10. ayette geçen "Bir de onlardan sonra gelenler"in kim olduğu konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Kimilerine göre bunlar, muhacir ve ensardan sonra gelen sahabiler, kimilerine göre tabiin yani sahabe sonrası nesil ile kıyamete kadar gelecek olan Müslümanlardır. (Asr-ı Saadet kavramı ve ilk nesil Müslümanların fazileti için bkz. 9/Tevbe, 100. ayetin açıklaması.)

Sözün genel akışından ilk görüşün daha isabetli olduğu söylenebilir. Zira ayetin devamında bunların "**Rabbimiz, bizi ve bizden önce imân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla ve kalplerimizde imân edenlere karşı bir kin bırakma. Rabbimiz, gerçekten sen, çok şefkatlisin, çok esirgeyicisin**" şeklinde dua ettikleri belirtilmektedir. Bunun da Nadiroğullarından elde edilen fey mallarıyla ilgili olduğu anlaşılıyor. Fey'denensara verilmeyince bir ihtimal içlerinden "Neden dağıtımda muhacirler tercih edildi?" diye bir soru geçmiş olabilir. Ama Hz. Peygamber'in dağıtımında asla adaletsizlik olmayacağını anladıklarında bunun ihtiyaca binaen olduğu ortaya çıkmış, bu

da onların mü'min muhacir kardeşlerine karşı bir kin bırakmaması için dualarına konu olmuştur.

İkinci görüşe göre burada sözü edilenler "kıyamete kadar gelecek mü'minler"dir. Sevad arazisi ganimet statüsünden çıkartılıp fey statüsüne sokulduğunda Hz. Ömer uzun uzun düşündükten sonra, araziler üzerinde kıyamete kadar gelecek Müslümanların hak sahibi olduğu görüşünü bu ayete dayandırmıştır. Onun içtihadına göre "**zekâtı**" konu alan Tevbe, 60. ayeti zekâtın harcama yerlerini saydığı kimselere; Enfal, 41. ayet ganimetin kimlere verileceğini düzenlerken, Haşr, 10. ayeti de fey mallarının kıyamete kadar gelecek mü'minlere ayrılacağı hükmünü getirmektedir. Bu ayeti okuduktan sonra şunları söylemiştir: "Andolsun, eğer yaşayacak olursam Himyer dağının tepesindeki çobana dahi bu maldan, alnı terlemeden pay ulaşacaktır."

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ
الْكِتَابِ لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ اَحَدًا اَبَدًا ۙ وَاِنْ
قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ ۖ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا
يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ ۖ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ ۖ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ
ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا اِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ
وَرَاءِ جُدُرٍ ۚ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ۚ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى ۚ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ۚ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ
اَمْرِهِمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ۚ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ ۚ
فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ
عَاقِبَتَهُمَا اَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا ۚ وَذٰلِكَ جَزَٰٓؤُا الظَّالِمِينَ ۚ ﴿١٧﴾

11. Münafıklık edenleri görmüyor musun ki, Kitap ehlinden inkâr eden kardeşlerine derler ki: "Andolsun, eğer siz (yurtlarınızdan) **çıkarılacak olursanız, mutlaka biz de sizinle birlikte çıkarız ve size karşı olan hiç kimseye, hiçbir zaman itaat etmeyiz. "Eğer size karşı savaşılırsa elbette size yardım ederiz." Oysa Allah, şahitlik etmektedir ki onlar, gerçekten yalancıdırlar.**

12. **Andolsun,** (yurtlarından) **çıkarılacak olurlarsa onlarla birlikte çıkmazlar. Onlara karşı savaşılırsa da, kendilerine yardımda bulunmazlar; yardım etseler bile** (arkalarına) **dönüp-kaçarlar. Sonra kendilerine yardım edilmez.**
13. **Herhâlde içlerinde 'dehşet ve yılgınlık uyandırma bakımından' siz, Allah'tan daha çetinsiniz. Bu, şüphesiz onların 'derin bir kavrayışa sahip olmamaları' dolayısıyla böyledir.**
14. **Onlar, iyice korunmuş şehirlerde veya duvar arkasında olmaksızın sizinle toplu bir hâlde savaşmazlar. Kendi aralarındaki çarpışmaları ise pek şiddetlidir. Sen onları birlik sanırsın, oysa kalpleri paramparçadır. Bu, şüphesiz onların akletmeyen bir kavim olmaları dolayısıyla böyledir.**
15. **Kendilerinden önce yakın geçmişte olanların durumu gibi; onlar, yaptıklarının sonucunu tatmışlardır. Onlara acı bir azap vardır.**
16. **Şeytanın durumu gibi; çünkü insana "inkâr et" dedi, inkâr edince de: "Gerçek şu ki ben senden uzağım. Doğrusu ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" dedi.**
17. **Sonunda onların akıbetleri, şüphesiz ateşin içinde ikisinin de süresiz olarak kalıcı olmalarıdır. İşte zalim olanların cezası budur.**

Nadiroğullarının kaleleri kuşatılınca münafıklar onlara destek sözü verdiler. Öyle ki Kaynukaoğulları gibi Nadiroğulları sürülecek olsalar bile kendileri de Medine'den sürülmeyi göze alacaklardı. Savaş durumu ortaya çıkacak olsa münafıklar Yahudilerin safında Müslümanlara karşı savaşacaklardı. Hakikatte münafıklar yalan söylüyordu, samimi değillerdi, sözlerini de yerine getirmeyeceklerdi. Muhtemelen olayın vukuundan önce inen bu ayetler onların kişilik profilini ve alacakları tavrı önceden haber veriyordu. Ayetlerin olay sırasında indiklerini düşünecek olsak, bu durumda vahiy onların iç yüzlerini apaçık ortaya koyuyor, iç dünyalarını deşifre ediyordu. Nitekim de öyle oldu yani Yahudilere hiçbir yardımda bulunmadılar, gereksiz yere onları Müslümanlara karşı tahrik edip sürgün cezasını almalarına sebep oldular.

11. ayet ilginç bir biçimde münafıklar için "**Kitap ehlinden inkâr eden kardeşler**" tabirini kullanmaktadır. Yani içi dışı bir olmayan, Müslümanlardan görünüp de aslında Yahudi veya Hıristiyanlardan yana tavır koyanlar, dış söylem, yüzü ve retoriği ne olursa olsun Kitap ehlinden inkârcı olan düşmanların inanç kardeşi sayılır. Yahudiliği kana, ırka ve Yahudi bir anneden doğmaya bağlayan Yahudiler her ne kadar başka din ve ırktan olanları "kardeşleri" kabul etmeseler bile, Kur'an-ı Kerim münafıklara onların inanç kardeşi sıfatı ver-

mektedir. Belki bu bize, her ne olursa olsun dünyadaki bütün Müslümanların yekvücut olmaları, ortak bir davayı savunmaları ve parçalanıp bir bölümünün diğerleriyle açık veya gizli ittifak içine girmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

13-16 arası ayetler Yahudiler hakkındadır. Ruh hallerine bakıldığında Müslümanlardan büyük korku duydukları anlaşılıyor. Öyle ki onlar Allah'tan daha çok Müslümanlardan korkmaktadırlar. Oysa inançları sağlam olsaydı Allah'tan üstün güç olmadığını ve asıl yardımın Allah'tan geleceğini bilmeleri gerekirdi. Allah'a gerektiği gibi inanıp güvenmeyen, O'nun yardımına itimat etmeyen tabii ki maddi tedbirler almakla yetinmeyecek, Allah'ı hesaba katmayacaktır. Nadiroğulları da savunması güçlü şehirlere, muhkem surlara, kalelere güveniyorlardı, Müslümanlarla da meydanlara çıkıp savaşmıyorlar, savaşı duvar arkasından sürdürüyorlardı. Toplu halde de savaşmıyorlardı. Burada dikkatten kaçmaması gereken birkaç nokta var:

a) Yahudiler Allah'tan çok maddi donanıma, güçlü savunmaya güvenmektedirler;

b) Savaşı duvarların arkasından yürütmektedirler, apaçık meydana çıkmamaktadırlar. Bu tarih boyunca güçlü enstrümanlar, araçlar, başka güç ve devletler, politik, askeri, mali, medya ve başka araçlar kullandıklarını ima etmektedir. Yahudi lobileri dünyanın her yerinde parlamentoları, medyayı, mali piyasaları, ticari hayatı, politik ve askeri karar mekanizmalarını etkilemekte; bir bakıma Yahudiler savaşlarını bu enstrümanlar üzerinden yürütmektedirler;

c) Yahudiler hakikatte kendi aralarında birlik ve beraberlik içinde değillerdir. Kendi hallerine bırakıldığında tarihte de bolca örneklerine rastlandığı üzere aralarında derin çekişmeler yaşar, bölünür, parçalara ayrılırlar. Onları bir araya getiren antisemitik gibi saldırılar, Yahudilerin tümüne yönelen hukuk ve ahlak dışı toplu kıyım, soykırım türü tehlikelerdir. Kendi aralarındaki çatışmalar şiddetlidir, oysa dışarıdan bakan onları birlik zanneder. Öyle değildir, nitekim Kaynukaoğulları Medine'den sürüldüklerinde Nadiroğulları ve Kurayzaoğulları onlara yardım etmediler. Nadiroğulları olayında da Kurayzaoğulları kendi ırkdaşlarının ve dindaşlarının yardımına koşmadı.

Bu genel ifadeyi Yahudilere tahsis etmek doğru değildir. Esasında bütün inkâr edenler için geçerlidir: Müslümanlar karşısında ortak cephede toplananlar kendi aralarında görüş ayrılığına düşerler, şiddetli çatışmalara girerler. Müslümanlar bu temel bilginin farkına vardıklarında ne yapmaları gerektiğini bilirler. Yapılması gereken şey söz konusu dağınıklıktan yararlanıp birlik ve beraberlik içinde hareket etmektir. Kur'an-ı Kerim, bu bilgiyle temel bir strateji için önemli bir ipucu vermektedir. İnkârcıların kendi aralarındaki parça-

lanmışlık (tefrikanın) sebebi akıllarını doğru kullanmamaları, iyice düşünmemeleri dolayısıyladır. Müslümanlar da benzer bir tefrikaya düşecek olurlarsa onlar da düşünme yeteneğini kullanmayan kimseler olacaklardır. Aklını kullanan kimse birtakım fedakârlıklar yaparak birlik ve beraberlik içinde olmanın daha faydalı olduğunu anlar.

15. ayette zikri geçen "Kendilerinden önce yakın geçmişte olanların durumu" Kaynukaoğullarına göndermedir. Medine Sözleşmesi ile Medine'de birlikte yaşama taahhüdünde bulunan Kaynukaoğulları hicretin 21. ayında sözleşmenin hükümlerini tanımadıklarını ilan ettiler. Bir Müslüman kadın bir Yahudi kuyumcuda alış veriş yaparken, kuyumcu yüzünü açmasını istedi, kabul etmeyince başka bir Yahudi arkadan eteğinin ucunu beline bağladı, kadın ayağa kalkınca belden aşağı vücudu açıldı, edep yerleri göründü. Yahudiler kahkahalarla gülmeye başlayınca kadın bağırdı, o sırada oradan geçen bir Müslüman olaya müdahil olup bir Yahudi'yi öldürdü, onlar da Müslümanı öldürdü. Aslında olay adli bir vak'a iken ve adli olarak çözülmesi mümkün iken Yahudiler, küstah bir tutum takındılar, kalelerine çekilip anlaşmayı tanımadıklarını ilan ettiler. Hz. Peygamber, onları kuşattı, görüşmeler sonucunda Şam bölgesine gitmeye razı oldular. (Bkz. 5/Maide, 51-53; 8/Enfal, 55-59.)

İster münafıklar ister onlara kanan Yahudilerin durumu insan-şeytan ilişkisine benzer. Nadiroğulları münafıklara kanıp Müslümanlara karşı direnme kararı aldılar ama münafıklar onları yarı yolda bıraktı, vaadlerinin hiçbirini yerine getirmediler. Şeytan da insana inkârı önerince birtakım vaadlerde bulunur. İnsan şeytana kanıp da inkâr edince bir süre sonra aldatıldığını, yanıltıldığını, yoldan çıkarıldığını anlar, büyük bir hüsrana kapılır. Şeytana dönüp de "Sen n'aptın, niye beni yanıltıp yoldan çıkardın" dediğinde veya diyecek olsa şeytan "Benim seninle ilişkim yok, ben Allah'tan korkarım" der. Şeytanın Allah'tan korktuğunu söylemesinin üç anlamı olabilir:

a) Sahiden aslında Allah'tan korkar, çünkü bilgisi ve zihni donanımı, isyan etmezden önceki konumuyla Allah'ın âlemlerin Rabbi olduğunu, hiçbir güç ve kuvvetin O'nun kudreti karşısında bir değer ifade etmeyeceğini bilir. Buna rağmen kibrini yenemiyor, isyan etmeye ve konumlarından dolayı kıskandığı insanı yoldan çıkarmaya devam ediyor;

b) Şeytan insanla alay ediyor. "Bak ben bile Allah'tan korkuyorum, sen inkâra saptın, Allah'tan korkmayı akıl etmedin" demeye getiriyor.

c) Şeytan gerçekte kimseye güç yetirmeyeceğini bildiği halde insanı inkâr ve isyan bataklığına sürükledikten sonra "Ben Allah'tan korkarım" diye elini ayağını çekiyor.

d) İnsanı yoldan çıkarıncaya kadar insana Allah korkusunu telkin ediyor fakat yanlış yol gösterip onu inkâra ve isyana sevkediyor. Bu şeytanın insanı Allah'la aldatmasının bir türüdür. Nice insan hata ve isyanda olduğu halde yine de Allah'tan korktuğunu söylemekten geri kalmamakta ama bu korkunun gereklerini yerine getirmemektedirler.

Ayette şeytanın korkusunun "takva" değil de "havf" ile ifade edilmiş olması dikkat çekicidir. Takvada Allah'ın koyduğu yasaklara riayet, Allah'a benliğin her şeyiyle sevgi, haşyet ve saygı duymak vardır ki, havf'ta soyut korku söz konusudur.

Şeytan ve yoldan çıkardıklarının akıbeti pek kötüdür, ateşin içinde süresiz kalacaklardır (8/Enfal, 48). Münafıkların ve sözleşme hükümlerini çiğneyen Nadiroğullarının akıbeti bunun gibidir. Bu yerli yerinde hareket etmemelerinin yani Allah'a ve Elçisi'ne karşı gelip zulmetmelerinin sonucudur. Bütün zalimler aynı akıbete uğrayacaklardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾

18. Ey imân edenler, Allah'tan korkun. Herkes yarın için neyi takdim ettiğine baksın. Allah'tan korkun. Hiç şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

19. Kendileri Allah'ı unutmuş, böylece O da onlara kendi nefislerini unutturmuş olanlar gibi olmayın. İşte onlar, fasık olanların ta kendileridir.

20. Ateş halkı ile cennet halkı bir olmaz. Cennet halkı 'umduklarına kavuşup mutluluk içinde olanlardır."

18. ayette "**takva**" sözcüğü iki defa kullanılmıştır. Tefsircilere göre ilki geçmiş günahlardan tevbe etmek, ikincisi gelecek günahlardan sakınmak anlamındadır. Ancak Allah'ın emir ve yasaklarından sakınma konusunda te'kid için de iki kere kullanılmış olabilir. "**Herkesin yarın için neyi takdim ettiğine bakması**"na gelince, Araplar "yarın"ı yakın gelecek için kullanırlar. Buna göre yarın kıyamet gününe atıftır. Bu, kıyametin pek yakın olduğu anlamındadır. Sakın insan gaflete, tul-u emele kapılıp hiç ölmeyecekmiş, yapıp ettiklerinden

hesap vermeyecekmiş gibi davranmasın; hesap pek yakındır. Kişi önden yani dünyada yaşarken hayır veya şer, iyilik veya kötülük, iman veya inkâr, güzellik veya çirkinlik olarak her ne yapmışsa ahirette ürün olarak biçecektir. Allah her şeyden haberdardır. (Bkz. 2/Bakara, 110; 73/ Müzzemmil, 20.)

19. ayet bizi derin bir anlam dünyası üzerine düşünmeye davet etmektedir. Ayet insanın Allah'ı unutması ile Allah'ın ona kendi nefsini unutturmasından söz eder. Bazıları ayetteki "**nefs**" sözcüğünü "can" olarak tercüme etmektedirler. Bu, kelimeyi ve ayette ifade edilmek istenen meramı karşılamaz. Can bütün canlı varlıklarda mevcut bulunan hayati faaliyetin esasıdır. Bitkilerde ve hayvanlarda da can vardır, canlı varlıklardır. Filozoflar canın bu türevine nebati ve hayvani ruh demişlerdir. Nefs ise ruhla daha yakın ilişkili benlik, özvarlıktır. Nefsin içinde ruh, can olduğu gibi akıl, irade, bilgi ve kudret de bulunmaktadır. İnsanın kendini idrak etmesi, kendi bilincinde olması nefsinin varlığının farkında olmasıdır.

Nefha-i ruhun en esaslı türevi olan nefs Rabbiyle bağlantılıdır. Şu halde devamlı olarak ve her durumda Allah bilincini taşıması, Allah'ı hatırında tutması ve O'na huşu ve haşyetle, yüksek bilinçle yönelmesi gerekir ki, bu varoluşunun temel sebeb-i hikmetidir. Allah'tan uzaklaştığı zaman sebeb-i hikmetini kaybetmiş olur. Nefsin Allah'ı unutması birkaç şekilde olabilir: Nefis Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmediğinde Allah'ı unutur. Kişi suç ve günah işleye işleye kalbi paslanır, Allah'ın nuruyla aydınlanması gereken kalp ile nur arasın kalın pas tabakası girdiğinden asli irtibat, iletişim ve diyalog kopar. Emir ve yasaklara riayet etmeyen kendisi için iyilik, güzellik ve hayır işleme meleke ve yetilerini de kaybeder. Nefsin Allah'ı unutması O'na verdiği sayısız nimetlere şükretmeyi bir kenara bırakması; sahip olduğu imkân ve avantajları kendinden bilmesidir. Bu duruma düşen kişi kibirlendiği için kalbi taşlaşır, asli fonksiyonlarını kaybeder. Şükretmeyi unutanlar genellikle rahat ehli, refah içinde yüzen kimselerdir. Refahta ve bollukta Allah'a şükretmeyi unuttuklarından darlık ve zorluk zamanlarında da Allah onları unutur yani onlara yardım etmez, inayet ve lütfundan mahrum eder (9/Tevbe 67).

Bütün bunlar bizi insan için en değerli ve lüzumlu bilginin marifetünnefs olduğu sonucuna götürmektedir. Nefsinin enva-i türlü hallerini bilmeyen, iç ve dış dünya arasında doğru irtibat kurmayan ve kendi varoluş bilinci ve amacı konusunda yeterince tefekkür etmeyen kimseler marifetullaha da sahip olamadıklarından varlıkta ziyan olmuş kimseler hükmündedirler. Dünyanın cazibesi çekiciliği, tüketim arzusu, doymaz istekleri varlıklarını istila ettiği için hayatı bir oyun ve eğlence olarak algılamakta, bedensel şehvet ve iştahların-

dan, haz ve hızdan başka bir şey bilmemektedirler. Enfüsi ve afaki ayetler üzerinde düşünen kimseler marifetünnefse, marifetülhalka ve marifetullaha sahip olduklarından devamlı Allah'ı hatırlamakta, O'nun emir ve yasaklarından sakınıp korkmakta, Allah da onlara lütuf ve ihsanda bulunmaktadırlar. Allah'ı unuttukları için Allah'ın kendilerine nefislerini unutturduğu kimseler yoldan, Allah'ın koyduğu sınırlardan dışarı çıkan kimselerdir.

Tabii ki yapıp ettikleri dolayısıyla ateşte azap görmeye müstahak olanlar ile yine yapıp ettikleri dolayısıyla cenneti hak edenler aynı değildirler. (5/Maide, 100; 32/Secde, 18 ve 38/Sad, 28.) İkincileri kurtulmuşlardır.

لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَّرَاَيْتَهٗ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ۭ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١﴾

21. Şayet biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, andolsun onu Allah korkusundan saygı ile baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün. İşte Biz, belki düşünürler diye, insanlara böyle örnekler veririz.

21. ayet bir varsayımdan söz etmektedir: Buna göre eğer Kur'an mesajı bir dağın üzerine inmiş olsaydı azametiyle öne çıkan dağ Allah korkusundan saygı ile baş eğmiş, parça parça olurdu. "**Huşu'**" ruhun derinliklerinde karşılığı olan içten, gönülden yakarıştır. Haşyet kalpte ortaya çıkar ama vücut organlarında tezahürü gözlemlenebilir. Mesela "namazı haşyetle kılan"ın iç durumu bedeninde gözlenebilir (23/Mü'minun, 2). İç haşyeti ses tonunda veya özün bakışında gözlemlemek mümkün. 21. ayette "**huşu'**" kelimesinin saygı ve sevgiyle karışık korku demek olan "**haşyet**"le ilgisi vardır. Çünkü sadece içten yakarış ve iç huzur söz konusu olsaydı dağın paramparça olması için sebep kalmazdı. Oysa şayet Kur'an üzerine inseydi dağ huşu ve haşyet yanında paramparça olur, darmadağın olurdu. Pekiyi bundan ne anlamak gerekir?

Tefsirciler genel olarak insan ile dağ arasında "akıl" temelinde bir analoji kurar ve eğer dağ akıl sahibi varlık olup da vahye muhatap olsaydı paramparça olur derlerdi. Fakat bu makul değil. Zira eğer ayetin bizi yönlendirmek istediği insanın akıllı vasfı ise, aklına rağmen insan dağ gibi paramparça olmuyor. Öyle ise akıl sahibi olsaydı dağ da insan gibi paramparça olmayabilirdi, olmazdı da. Bize göre burada başka bir faktörün rol oynuyor olması gerekir. Şöyle ki:

Dağın belirgin özelliği devasa bir kütle olması, göğe doğru yükselmesi, taş-kaya yığını olması ve yerin kazığı fonksiyonunu yerine getirmesidir. Özel-

likle büyük dağlara baktığımızda bu cansız varlıklar bize azameti hatırlatır. Kendi kendilerine varolmadıklarına göre dağlar Yüce Allah'ın isimlerinden "**el Azim**" ismini kendilerinde tecelli ettirirler. Belki dağa bir veya iki-üç ilahi ismin tecelli şansı verilmiştir. Dağın kapasitesi bu kadardır ve kendi kapasitesine göre üstlendiği-yüklendiği isimlerin fonksiyonlarını yerine getirir. Bu hali yüce Allah'ı yüceltmesi, lisan-ı haliyle O'nun azametini hatırlatması, el Azim ismini dile getirmesidir. Dağın tesbihi ve zikri budur, kapasitesi oranındaki isimlerle sınırlıdır. Bu yüzden hipotetik olarak eğer dağa ilahi mesaj inecek olsaydı ona sadece Allah'ın el Azim ismini, azamet sıfatını hatırlatmakla sınırlı olabilirdi. İsimlerin tümünün marifetini veren vahiy inecek olsaydı dağın buna dayanması mümkün olamazdı.

Kur'an vahyi insana gelmiştir. İnsan vahyin tamamına muhatap kılınmış, mesajın tamamını kavramış, özümsemiş, Hz. Peygamber'in örnekliğinde hayatına tatbik etmiştir. Bu diğer tabiat kuvvetleri ve varlıklarıyla mukayese edildiğinde sadece insana mahsustur. İnsanlar içinde de Kur'an vahyini alan, özümseyen, tebliğ edip hayatında tatbik eden yegâne insan Nübüvvet zincirinin son halkası Hz. Muhammed (s.a.)dir. O örnek şahsiyet, ideal insandır. 21. ayetteki nüzul-u Kur'an'ı Ahzab sûresindeki (33/72) "**emanetler**" ışığında anlayabiliriz:

"*Gerçek şu ki, biz emanetleri göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar; onu insan yüklendi. Çünkü o, çok zalim, çok cahildir.*" Bu ayette gökler ve yer yanında özellikle "**dağlar**" da zikredilmiştir. Ahzab sûresinde anlatmaya çalıştığımız üzere, Yüce Allah varlıkların tümüne kendi isimlerini tecelli ettirmeyi önerdi de her biri kendi kapasitesi oranında bir veya birkaç ismi kabul ederken insan hepsine talip oldu, isimleri tecelli edebileceğini, şahsında ve hayatında temsil edebileceği iddiasında bulundu. Ancak çoğu yüklendiği emanetin gereklerini yerine getiremedi, kimileri de ellerinden geldiği kadar cehd ve mücahede içinde oldu.

Akıl mücerret haliyle insanın asli fonksiyonlarını yerine getirmeyeceğine göre akla iman nuruyla aydınlanmış kalbin yardımcı olması lazım. Bu da kalbin nefs-i emmarenin kötülüklerinden, hırslarından, heva ve hevesinden tümüyle arındırılmış olmasına bağlıdır. Dağ azametlidir, başını göğe yükseltir ama nihayetinde bir "taş ve kaya yığını"dır. Dağın kalbi yoktur. İnsan ise kalp sahibidir, kalbi iman nuruyla aydınlandığında huşu ve haşyetle titrer, Allah sevgisini hücrelerinde hisseder. İşte bu tür kalbin desteğindeki akıl vahyi doğru idrak edip her hükmü ve hikmeti üzerinde tefekkür ettiğinde üç marifete sahip olur: Marifetünnefs, marifetülhalk ve marifetullah!

İnsanın yeryüzünün halifesi seçilmesi, üstlendiği emanetin ne büyük ve

ne ağır olduğunu gösterir. İnsan bu emanete talip oldu ne var ki "**zalimlik ve cahillik**" sıfatları onu üstlendiği görevi, misyonu yerine getirmeye mani olmaktadır ki, cahillik, bilmezlik değil, bile bile nefsin hoşuna gittiği için yanlış bir şeyi yapmak, suç ve günah irtikâp etmektir. Kendi nefsinin arzularını denetim altına almayan kişiler, cahillikleri sonucu başkalarına ve elbette bu arada kendi öz varlıklarına zulmetmektedirler.

Yüce Allah bu türden örnekler veriyor ki insanlar varoluşları, yaratılış hikmetleri ve yapıp ettikleri konularında etraflıca düşünsünler, gaflet içinde ise bir an önce uyansınlar.

هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُۚ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰىۚ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

22. **O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Gaybı da, müşahede edilebileni de bilendir. Rahmân, Rahîm olan O'dur.**

23. **O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'tir; Kuddûs'tür; Selâm'dır; Mü'min'dir; Müheymin'dir; Aziz'dir; Cebbar'dır; Mütekebbir'dir. Allah,** (müşriklerin) **şirk koştuklarından çok yücedir.**

24. **O Allah ki, yaratandır,** (en güzel bir biçimde) **kusursuzca var edendir, 'şekil ve suret' verendir. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanların tümü O'nu tesbih etmektedir. O, Aziz, Hakim'dir.**

İslam inancının en temel kaidesi Allah'ın bir ve tek olması, O'ndan başka ilah bulunmamasıdır. İnsanların cehalet, önyargı, atalarına ve geleneklerine bağlılık, şahsi veya sınıfsal çıkar, kavim ve ırk asabiyeti veya başka sebeplerin etkisinde kendilerine birtakım nesneleri, şahıs ve ideolojileri ilah/tanrı edinmesi, bunların hakikat-i halde ilah oldukları anlamına gelmez. İnsanlar sadece bu varlıklara ilahlık atfetmekte, onlara tabi olmaktadırlar. Gerçek ilah birdir ve tektir. Benzersizdir, eşi ve dengi yoktur. O'nun sonsuz ilmi gaypâlemini ihata ettiği gibi biz insanların gözlem alanımız içindeki müşahede âlemini de ihata etmektedir. Yani bize göre mutlak veya izafi olan gayp Allah için söz konusu değildir. Şu halde hakiki ilah olan Allah'tan varlık âleminin hiçbir ka-

deme ve mertebesinde en ufak şey gizli kalmaz. Gizli ve açık olanların bilgisi de buna dâhildir. Çünkü O'nun bilgisi mutlaktır, bizlerin bilgisi ise izafi, sonlu ve sınırlıdır. "**Rahmân, Rahîm**"dir. Bu iki anahtar terim için Besmele ve Fatiha sûresinin tefsirine bakılabilir. 23. ayet yüce Allah'ın bazı isimlerini en yüksek düzeyde ve kuvvetli bir biçimde sıralamaktadır:

Yüce Allah'ı bilmek demek Zatı'nı bilmek olmadığına göre O'nu isimleri, sıfatları ve fiilleriyle bilmek mümkündür. Bu çerçevede Allah'ın yarattıkları üzerinde inceleme ve araştırma yapmak, tefekkür etmek isimleri, sıfatları ve fiilleri hakkında bilgiye sahip olmayı mümkün kılar. Allah hakkında sağlıklı bilgi, Zatı'nı kemal sıfatlarıyla nitelendirmeyi, noksan sıfatlardan tenzih etmeyi gerektirir. İslam kelamcıları yüce Allah'ın sıfatlarını üç ana grupta toplamışlardır:

a) **Zati sıfatlar**: Bunlar vücut, kıdem, beka, yaratıkların hiçbirine benzememek (muhalefetünli'l-havadis) ve kendi zatıyla kaim (kıyam bi-nefsihi).

b) **Sübuti sıfatlar**: Hayat, ilim, semi', basar, tekvin, irade, kudret ve kelam.

c) Zat'ın muktezası olmayıp dilemesinin gereği olan **kemal sıfatları**. Bunları dilediğinde yapar, dilemediğinde yapmaz. Bunlara sıfat-ı fiiliye (fiili sıfatlar) denir: Yaratma, diriltme, öldürme, rızık verme, nimet bağışlama, merhamet etme, bağışlama, affetme, tevbeleri kabul etme, aziz veya zelil kılma, hoşnut olma veya gazaplanma vd. (Bkz. 7/A'raf, 180 ve 6/En'am, 103. ayetlerin açıklaması.)

"Melik'tir; Kuddûs'tür; Selâm'dır; Mü'min'dir; Müheymin'dir; Aziz'dir; Cebbar'dır; Mütekebbir'dir. Allah, (müşriklerin) **şirk koştuklarından çok yücedir.**

"O Allah ki, yaratandır, (en güzel bir biçimde) **kusursuzca var edendir, 'şekil ve suret' verendir. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanların tümü O'nu tesbih etmektedir. O, Aziz, Hakim'dir."**

Melik: Bütün varlık âleminin tek hâkimi, bütün mülkün sahibi. Hükümranlık O'nundur; görünen ve görünmeyen varlık âlemlerininyegâne egemeni O'dur. Mutlak iktidar ve mülk O'nundur, insanların iktidar ve mülkleri izafidir, sonlu ve sınırlıdır.

Kuddüs: Çok mukaddes, yüce ve erişilmez, bütün eksikliklerden uzak. Hicazlıların dilinde kelime "kova"dan gelmektedir. Çünkü kovayla kuyudan çekilen suyla temizlik yapılır. Mukaddes her türlü maddi ve görünür kirlerden münezzeh, temiz ve arı olmasıdır. Tesbih ise O'nu her türlü manevi kir ve pisliklerden tenzih etmektir (2/Bakara, 30).

Selam: Barış, esenlik ve güvenliğin kaynağı. Huzur ve sükunu sağlayan O'dur. **İbn-i Arabi** bu isme üç anlam vermiştir:

a) Her türlü kusur ve eksiklikten uzak, salim;

b) Cennet'te kullarına selam verecek olan, kullarını selamette barındıracak olan (36/Yasin, 58);

c) Yaratıkların zulüm ve haksızlıklarından uzak yüce Zat.

Mü'min: Eman ve güvenlik veren. Bir anlamı da şudur: Bu ismin sahibi ödül vaadinde ve ceza tehdidinde kendisine güvenilir. Ne demişse o olacaktır, olur. İnsan eğer dostlarının zulüm ve haksızlıklarından, düşmanlarının azabından emin oluyorsa yüce Allah'ın "mü'min" ismi sayesindedir (106/Kureyş, 4).

Müheymin: Koruyup gözeten, yöneten. İhtiyaçları karşılayan, koruyan. Hiçbir şeyin kendisinden gizli kalmadığı kimse.

Aziz: Üstün ve güçlü olan, asıl izzetin sahibi. Eşsiz, daima galip.

Cebbar: Kelimenin iki anlamı var: Biri onaran, kırığı yerli yerine koyan; diğeri dilediğini zorla da olsa yaptıran. İlk anlama göre yüce Allah halkın eksik ve noksanlıklarını tamamlar, işlerini gören, gönüllerini yapan. İkinci anlama göre zorla da olsa yaptıran, icbar eden demektir. Bu manada hiçbir varlık O'na karşı direnç gösteremez, isyan ve başkaldırısını sonuna kadar götüremez.

Mütekebbir: En büyük, büyüklükte eşi, benzeri ve ortağı olmayandır. Uludur, O'ndan ulu yoktur. Büyüklük sadece O'na yaraşır, diğer bütün varlıklar O'nun önünde hakir, küçük ve önemsizdir.

Halik: Yoktan yaratan veya bir şeyden başka şeyi icat edip inşa eden. Kelimenin takdir etme, belirleme, varlıkların miktar ve mertebelerini tayin etme anlamında da kullanılabileceği söylenmiştir.

Bari: Yoktan var eden. Takdir ettiğini var eden.

Musavvir: Suret veren, tasvir eden. Bunda maddenin ham halde iken suretten surete girip form değiştirmesinin de Allah'ın bu isminin tecellisi olduğu anlamı vardır. Ağaç kesilir kalas olur, doğranır, mobilya olur vs. Ağaca bu hasleti veren O'dur.

Hakim: Hüküm ve hikmet sahibi. Hükümlerinde tam isabetli olan, işleri yerli yerinde olan, her fiilinde hikmet olandır.

Tirmizi'de yer alan bir hadise göre yüce Allah'ın 99 güzel ismi vardır (Esmaü'l Hüsna):

"Allah, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bâri', el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbıd, el-Bâsıt, el-Hâfıd, er-Râfi, el-Muiz, el-Muzill, el-Basîr, es-Semi', el-Hakem, el-Adl, el-Lâtîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Aliyy, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kaviyy, el-Metîn, el-Veliyy,

el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdî, el-Muîd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâli, el-Müteâlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Müntakim, el-Afüvv, er-Raûf, Mâlikü'l-Mülk, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksit, el-Câmi', el-Ganiyy, el-Muğni, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdi, el-Bedî', el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr." (Tirmizi, Deavat, 83.)

"Göklerde ve yerde olanların tümü O'nu tesbih etmektedir. O, Aziz, Hakim'dir." Sûre başladığı gibi sona ermektedir. Bütün varlık âlemi O'nu tesbih etmekte, her türlü eksik ve noksanlıklardan tenzih etmektedir. Bu aynı zamanda isimlerinin de varlık âleminde tecelli ettiğini ima eden önemli bir hatırlatmadır.

Haşr (59) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

60- Mümtehine Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 13 âyettir. Ahzab (33) sûresinden sonra, Nisa (4) sûresinden önce indirilmiştir. **İzzet Derveze**, Mekke fethi arefesinde indiğini öne sürüp sûreyi Fetih (48) ve Maide (5) sûrelerinden sonra yerleştirmektedir. Sûre ismini 10. ayette "**imtihan**" kelimesinden almaktadır. Genel kabul isminin "imtihan edilen kadın" demek olan "**Mümtehine**" olduğu yönündedir. Ancak kelimeyi "**imtihan eden kadın**" demek olan "**mümtehane**" şeklinde okuyanlar da vardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَا اَخْفَيْتُمْ وَمَا اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾ اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾

1. **Ey imân edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları veliler edinmeyin. Siz onlara karşı sevgi yöneltiyorsunuz; oysa onlar haktan size geleni inkâr etmişler, Rabbiniz olan Allah'a inanmanızdan dolayı elçiyi de, sizi de** (yurtlarınızdan) **sürüp-çıkarmışlardır. Eğer siz, Benim yolumda cihat etmek ve Benim rı-**

zamı aramak amacıyla çıkmışsanız (nasıl) **onlara karşı hâlâ sevgi gizliyorsunuz? Ben, sizin gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı bilirim. Kim sizden bunu yaparsa artık o, elbette yolun ortasından şaşırıp-sapmış olur.**

2. **Eğer sizi ele geçirecek olurlarsa, size düşman kesilirler, ellerini ve dillerini kötülükle size uzatırlar. Onlar sizin inkâr etmenizi içten arzu etmişlerdir.**
3. **Ne yakın akrabalarınız, ne çocuklarınız kıyâmet günü size bir yarar sağlayamaz.** (Allah) **Sizin aranızı ayıracaktır. Allah, yaptıklarınızı görendir.**

Ayetlerin Bedir ehlinden olan Hatib b. Ebi Beltea adlı sahabenin Sare isminde bir kadına mektup verip Mekkelileri Hz. Peygamber (s.a.)'in sefer hazırlığı konusunda bilgilendirmesi üzerine indiği bildirilmektedir. Hz. Peygamber, bir rivayete göre Hudeybiye barışıyla sonuçlanan Umre amaçlı, bir görüşe göre Mekke fethi amaçlı sefer düzenleme hazırlığı içindedir. İlk görüşe göre olay hicretin 6. Yılında ikinci görüşe göre 8. yılında vuku bulmuş olması lazım gelir. Hz. Peygamber, Mekkelileri şaşırtmak amacıyla sefer hazırlığının Hayber'e doğru yapıldığı intibaını verir. Bu arada asıl amacını birkaç sahabeye açar, bunlardan biri de –anlaşıldığı kadarıyla askeri bilgisine güvendiği– Hatib b. Ebi Beltea'dır. Hatib azatlı köledir, Kureyş kabilesinden değildir ve onun da diğer muhacirler gibi Mekke'de kalmış korunmaya muhtaç ailesi, yakınları bulunmaktadır. Bu sırada Mekke'den Medine'ye bir kadın gelir. Efendimiz ona geliş sebebini sorar: Göçmen olarak mı gelmiş, Müslüman olarak mı? Kadın her iki amaçla gelmediğini, serbest kaldıktan sonra büyük maddi ihtiyaç içine düştüğünü, yardım almak üzere Medine'ye geldiğini beyan eder. Efendimiz de Abdülmuttalib oğullarından kadına yardım etmelerini söyler. İşte Hatib'in de Sare ismindeki kadına yardımı bu çerçevede olur.

Hatib kadına maddi yardımda bulunur ve Mekke'ye dönüşünde Kureyş ileri gelenlerine bir mektup vermelerini ister. O da kabul eder. Mektupta Hz. Peygamber'in düzenlemeyi planladığı sefer hazırlıklarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Kadın mektubu alarak yola çıkar.

Hz. Peygamber, Cebrail aleyhisselâmın bildirmesiyle durumdan haberdar olur. Hz. Ali'nin komutasında küçük bir grubu yola çıkarır ve onlara Mekke istikametinde Medine'ye 12 mil uzaklıkta bulunan Ravzaihah adlı yerde kadını bulabileceklerini söyler. Hakikaten Hz. Peygamber'in buyurduğu üzere söz konusu yerde kadını bulurlar, mektubu isterler. Kadın başlangıçta inkâr ettiyse de sonra vermek zorunda kalır. Mektubu saç örgüleri arasında gizlemiştir. Maksadın hâsıl

olduğuna kanaat getiren Hz. Ali, hakkında tutuklama emri olmadığı için kadını serbest bırakır, Medine'ye gelip mektubu Efendimiz'e teslim eder.

Hz. Peygamber Hatib'i çağırıp ifadesini alır. Hatip azatlı köle olduğunu, Kureyş içinde koruyucuları bulunmadığını, bu yüzden Mekke'de kalan ailesinin korunması amacıyla Kureyşlilere bir iyilikte bulunmayı düşündüğünü ancak kesinlikle bunu imanından vazgeçtiği anlamına gelmediğini söyler. Esasında mektubun içeriğindeki Hz. Peygamber'i ve davasını övücü ifadelerden Hatib'in samimi olduğu anlaşılır. Her ne kadar Hz. Ömer, ölümle cezalandırılmasını istiyorsa da Hz. Peygamber Hatib'in savunmasından tatmin olduğunu belirtir, ona herhangi bir yaptırım uygulamaz. İşte ayetler bu olay üzerine inmiş bulunmaktadır (Buhari, Megazi, 9; Cihad, 141; Müslim, Fedailu's Sahabe, 161; Müsned, I, 70.)

1. ayet mü'minlere hitap ederek Allah'ın ve mü'minlerin düşmanlarının bir ve aynı olduğu hatırlatmasında bulunur. Her iki tarafın düşmanı olan kimseler "veli" edinilemezler. (3/Âl-i İmran, 118-119.) Buradaki veli kelimesini dost, sırdaş, arkadaş, yoldaş anlamlarında ele almak mümkün. Emir sahibi kamu otoriteleri anlamı da bu kelime ile ifade edilir. Mü'minler her iki tarafın düşmanlarına sevgi beslese, hoşgörülü davransa da onlar yüce Allah'tan gelen hak ve hakikati inkâr etmiş kimselerdir. Herkesin Rabbi olan Allah'a imanından dolayı hem Hz. Peygamber'i, hem inanmış Mekkelileri yurtlarından çıkarmışlardır. İnkârcıların tabiatı budur ve tarih boyunca aynı şeyleri yapagelmişlerdir (bkz. 7/A'raf, 88).

Bu kayıt inkâr eden herkesin mutlak anlamda "düşman" kategorisinde mütalaa edilmeyeceğini ima etmektedir. Nitekim 8 ve 9. ayetler daha açık birbiçimde düşman olan inkârcıların Müslümanları dinlerinden dolayı öldürmeye kalkışan, onların yurtlarından sürülmesine sebep olan ve düşmanlarıyla işbirliği yapan kimseler olarak nitelendirilmektedir. Eğer mü'minlerin tek gayesi Allah yolunda cihat etmek ve sadece O'nun hoşnutluğunu kazanmak ise inkârcı düşmanlara sevgi besleyemezler, bu en azından büyük bir tutarsızlık, samimiyetsizlik olur (58/Mücadele, 22).

Söz konusu "sevgi"nin açığa vurulmamış olması sonucu değiştirmez. Zira el Alim ve el Habir olan Allah sadece sır sayılan şeyleri bilmez fakat sinelerin gizlediklerini de bilir. Başkalarından bazı şeyler gizlenebilir ama Allah'tan kimse bir şey gizleyemez. Mü'minlere yaraşan mü'minleri dost, yardımcı ve yönetici seçmeleridir (3/Âl-i İmran, 28). Kim aksine hareket edecek olursa dosdoğru yoldan sapmış olur.

İnkârcılara hiçbir zaman kayıtsız şartsız güvenilmez. Konjonktürel olarak

dost göründüklerine aldanmamak lazım. Arada derin farklar, belki de çözümü mümkün olmayan inanç ayrılıkları var. Ellerine fırsat geçecek olsa düşmanlıklarını açığa vurur, elleri veya dilleriyle olsun her ne ile imkân bulurlarsa mü'minlere kötülük yapmak isterler. Bunu yapmalarının sebebi hak ve hakikate olan bitmez tükenmez hınç ve kinleridir. Mü'minlerin de kendileri gibi doğru yoldan sapmalarını arzu ederler (4/Nisa, 44). İnkârcıların içinde yakın akrabanızın, hatta çocuklarınızın olması neticeyi değiştirmiyor. Belki insan aile bireylerine fitri yakınlıkduyar ancak kıyamet günü bunlar kişinin kurtulmasını sağlayamazlar (9/Tevbe, 23-24; 34/Sebe', 37; 63/Münafikun, 9). Dünyada mü'minler ve inkârcılar birbirlerinden kopmadan bir arada yaşasalar da, hak ve batılın, iyi ve kötünün, mü'min ve inkârcının ayrılacağı kıyamet günün zorunlu olarak birbirlerinden ayrılacaklardır (36/Yasin, 59-60). Bu Yüce Allah'ın takdiridir. O, kim ne yapıyorsa görmektedir.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُۚ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا
بُرَءَٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ
الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُۚ إِلَّا قَوْلَ إِبْرٰهِيمَ لِأَبِيهِ
لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۚ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ
أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَاۤ
إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ
يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَۚ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦﴾

4. **İbrahim ve onunla birlikte olanlarda size güzel bir örnek vardır. Hani kendi kavimlerine demişlerdi ki: "Biz, sizlerden ve Allah'ın dışında taptıklarınızdan gerçekten uzağız. Sizi** (artık) **tanımayıp-inkâr ettik. Sizinle aramızda, siz Allah'a bir olarak imân edinceye kadar ebedi bir düşmanlık ve bir kin baş göstermiştir." Ancak İbrahim'in babasına: "Sana bağışlanma dileyeceğim ama Allah'tan gelecek herhangi bir şeye karşı senin için gücüm yetmez." demesi hariç. "Ey Rabbimiz, biz sana tevekkül ettik ve 'içten sana yöneldik.' Dönüş sanadır."**

5. **"Rabbimiz, inkâr edenler için bizi fitne** (deneme konusu) **kılma ve bizi bağışla Rabbimiz. Şüphesiz Sen, üstün ve güçlüsün, hüküm ve hikmet sahibisin."**

6. **Andolsun, onlarda sizlere, Allah'ı ve âhirete gününü umut edenlere güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirecek olursa, artık şüphesiz Allah, Ğaniy** (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan)**, Hamid** (övülmeye lâyık olan)**dır.**

Bundan önceki ayetlerde Müslümanlara hasmane tutum içinde olan inkârcılarla bir sevgi ve dostluk bağı içinde olunmaması gerektiği vurgulanmıştı. 4. ayette Müslümanlara tarihten bir örnek verilmektedir: Hz. İbrahim ve onunla birlikte olanlar! Bu seçkin insanlar inkâr ve isyan içinde yaşayan kavimlerine meydan okuyup her şeyleriyle uzak olduklarını bildirmişlerdi. Hem onlardan yani onların yaşama biçimlerinden, onlarla işret ve dostluk kurmaktan uzaklaşmışlardı hem de putlarından, Allah'ın dışında yücelttikleri varlıklardan, fikir ve ideolojilerden.

Bununla da yetinmeyip inanç ve inanca dayalı oluşmuş dünya görüşleri bağlamında ebedi bir uyuşmazlık, çatışma ve düşmanlık olduğunu da eklemeyi ihmal etmemişlerdi. Tabii ki ayette geçen düşmanlık ve kin, her durumda fiili çatışmayı, sıcak savaşı gerektiren bir şey değil, iman ile küfür, hak ile batıl, Allah'a itaat ile isyan arasında kıyamete kadar herhangi bir uzlaşma olmayacağını kuvvetli bir biçimde ifade etmek içindir. Zira 8 ve 9. ayetlerde inkârcılarla hangi şartlarda "velayet ilişkisi"ne girileceği belirtilecektir. İnkârcılardan uzak olmak, teberri etmek onlardan görünmemek, onlardan bilinmemek, öyle sayılmamak demek anlamına gelir. Birinden teberri eden kişi ona kefil olmaz, onun inkârının ve isyanının savunucusu olmaz. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında beşeriyetin ortak sorunları konularında diyalog çalışmaları olabilir, ortak sorumluluklar da üstlenebilirler ama bu dinlerin birbiri içine girmelerine, Müslümanların dini kimlik ve şahsiyetlerini kaybedip "Şu din de olur bu din de olur, ne olsa gider!" türünden Postmodern karışım (halita) ve bilinç bulanıklıklarının ortaya çıkmasına yol açmamalıdır.

İbrahim aleyhisselâm ve onlarla birlikte olanlar kendi kavimlerinin inançlarına, yaşama tarzına karşı çıktılar, onlarla aralarında büyük mesafe koydular ve apaçık bir biçimde onların inanç biçimlerini reddettiklerini, değersiz bulduklarını açıklamaktan çekinmediler. İşte bu özellikleriyle Hz. İbrahim ve onunla birlikte olanlar örnek alınacak şahsiyetler, başka bir deyişle rol modellerdir.

Burada "**İbrahim'le birlikte olanlar**"ın kim olduğu konusunda tefsirciler farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bazıları onun tevhid çizgisini takip eden peygamberler olduğunu söylemişlerdir. Bu mümkün olmakla beraber -ki bütün peygamberler inkârcılara karşı aynı tutumu takınmışlardır- iki ihtimal daha da vardır: Biri onunla birlikte hareket eden eşi Sara ve yeğeni Lut; diğeri ona

inanmakla beraber onunla şehirden ayrılamayan kimseler olabilir. "**Kendi kavimlerine demişlerdi ki** (iz kaaluv)" cümlesi bu fikri ilham etmektedir. Fiil çoğul gelmiştir; Hz. İbrahim, eşi ve yeğeni çoğuldur, her üçü kavimlerine onlarla ilişkilerini kestiklerine ilişkin bildirimde bulunmuşlardır. İbn-i Atiyye Hz. İbrahim'in ashabının olmadığı söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir. Ahzab sûresinde (33/21) "Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'in örnek alınması gerektiği" belirtilmektedir. Kur'an'da bu iki ayetten başka "**güzel örnek** (Üsve-i hasene)" geçmez.

Ancak bu apaçık ve kesin bildirimin istisnası Hz. İbrahim'in babası için bağışlanma dileyeceği vaadiydi. Babasının yoldan çıkmış, inkârcı olduğunu bildiği halde yüce Allah'tan onun için bağışlanma dilemişti (26/Şuara, 86). Bir insanın babasına zaaf duyması tabiidir. Kimse babası, annesi, eşi, çocukları, kardeşleri veya yakınlarının cehennem ateşinde yanmasını istemez; onlar için bağışlanma diler. Hz. İbrahim de bir insan olarak babasına zaaf duymuştu. Ancak Hz. İbrahim'e Allah'a ortak koşanların bağışlanmayacağı bilgisi verilince bundan vazgeçmiştir. (Bkz. 9/Tevbe, 113-114 ve 19/Meryem, 47. ayetlerin açıklaması.)

5. ayet mü'minlerin üzerinde önemle durulması gereken bir dualarına yer vermektedir: "**Rabbimiz, inkâr edenler için bizi fitne** (deneme konusu) **kılma!**" Buna iki anlam verilmiştir:

a) Müslümanların inkârcıların, zorba ve zalimlerin baskı ve zulümlerinden Yüce Allah'ın kendilerini korumalarını istemeleri. İnkârcı zorbalar Müslümanlara kaldıramayacakları yük yüklediklerinde, onlara ağır işkenceler uyguladıklarında; aç, yoksul bıraktıklarında, temel hak ve özgürlüklerini ellerinden aldıklarında, mü'minleri ahlaken düşük hayat tarzına zorladıklarında bu onlar için fitne olur. Herkesin direnme gücü aynı değildir. Bazıları gevşer, bazıları şikâyet etmeye, yakınmaya başlar. Kimisi inancını gizlemeye kalkışır, derken bir süre sonra yaşadığı gibi inanır, böylelikle dini bilincini ve ilahi hükümlere göre yaşama azmini kaybeder. Bununla ilgili olarak Müslümanlara üstün gelenler dinlerinde ve davalarında haklı olduklarını, tutturdukları yolun doğru olduğunu düşünmeye başlar, başkalarına da bunu böyle propaganda ederler. Bu da hak dinin terkedilip batıl inançlara ve ideolojilere, sosyo-politik sistemlere ilgi duyulmasına yol açar.

b) Diğer anlama göre Müslümanlar şöyle dua etmektedirler: "Rabbimiz, kendi katından bize azap verme, bizi altından kalkamayacağımız sıkıntılara düçar kılma. Bu durumda inanmayanlar bize bakar ve '-Eğer Müslümanlık doğru, işe yarar olsaydı halleri böyle olmazdı' der, dini itibardan düşürürler. Buna da biz sebep vermiş oluruz."

Bu ayetteki "**fitne**"nin her iki anlamı da mümkün olmakla beraber ikinci anlam üzerinde durulmaya değer görülmektedir. Anlam çerçevesini biraz daha genişletmek icap ederse, Müslümanların inkârcılara fitne yani deneme sebebi ve konusu olmaları sadece maddi baskılar, sıkıntılar, işkence ve zorluklarla değil, bunların yanında Müslümanların kendi dinleriyle olan samimi, tutarlı ilişki biçimleriyle de olur. Müslümanlığıyla övündüğü, her fırsatta "Elhamdülillah Müslümanım!" dediği halde dinin emir ve nehiylerine uymayan, helal-haram demeden servet biriktiren, emeği sömüren, yalan söyleyip başkalarını aldatan, İslam ahlâkı ve sorumluluğunu hayatında, işinde, mesleğinde yansıtmayan; çevresine ve topluma karşı duyarsız yaşayan bir Müslüman "kötü örnek (Üsvetün seyyie)" olur. Böyle bir Müslümanın samimiyetsiz, tutarsız, ikiyüzlü, sömürücü, nobran, riyakâr, fırsatçı hayatına bakanlar "İslamiyet bu ise, kalsın!" der. Keza Müslümanların ihtilaf ettikleri konularda uygun bir çözüm bulamayıp birbirlerine komplo kurmaları, hatta acımasızca katletmeleri de dine verdikleri en büyük zararların başında gelmektedir. Bu trajik durumda olan Müslümanlar dinlerini itibardan düşürür, güvenirliklerini (doğru ve emin) vasıflarını kaybederler. Bu da toplumda fiili materyalizmin, pozitivizmin, ateizm ve nihilizm gibi inançların yayılmasına yol açar. Bu çerçevede inkârcılara kötü örnek olup fitne konusu olanlar en ağır cürümlerin altına imza atmaktadırlar.

Bu türden hata ve yanlışlardan kaçınmalı, Yüce Allah'tan bağışlama dilemelidir. O üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. 6. ayet Hz. İbrahim ve ona uyanlarda bizler için güzel örnekler vardır. Allah'a ve ahiret yurduna kavuşmayı umanlar onları rol model almalıdırlar. İnsanların doğru yoldan yüz çevirmesinin Allah'a zerre miktarı tesiri olmaz. O hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (Ğaniy), övülmeye lâyık (Hamid) olandır.

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدِيرٌ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾

7. Belki Allah, sizlerle onlardan kendilerine karşı düşmanlık besledikleriniz arasında bir sevgi-bağı kılar. Allah, güç yetirendir. Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.

Sûrenin girişinde mü'minlere, Allah'a ve kendilerine düşman olan inkârcılara karşı tavır alıp onları dost edinmemeleri ve onlara sevgi beslememeleri uyarısında bulunuyordu. Örnek verilen Hz. İbrahim ve maiyetindekiler de, bu uyarı doğrultusunda kavimleriyle ilişkilerini kesip yurtlarından ayrılmış-

lardı. 7. ayette ise mü'minlere düşmanlarıyla aralarında bir "**sevgi bağı**"nın kurulabilmesinden söz edilmektedir. Burada telifi gerekli iki farklı husus söz konusudur: Bir yandan Allah'a ve mü'minlere düşman olanlarla dostluk kurulmayacak, onlara sevgi beslenmeyecek; diğer yandan belki aralarında bir sevgi bağının oluşması ihtimali de büsbütün göz ardı edilmeyecek.

Tefsirciler ayetin fetih arefesinde muhacirlerin Mekke'de kalan akraba ve yakınlarıyla ilgili olduğunu söylemektedirler. Müşriklerle dostluk ve sevgi bağının kesilmesi emri gelince Müslümanlar Mekke'de kalan akrabaları için üzülmeye, hatta içlerinden bir bölümü "Onların durumu ne olacak?" diye sormaya başladılar. Ayetin başına "asa" yardımcı fiilinin gelmiş olması bunun Allah tarafından bir vaad olduğunu gösterir. Bu durumda ayetin takdiri anlamı şöyle olur: "Üzülmeyin, Allah sizinle düşmanlık içinde olduğunuz kimseler arasında bir sevgi bağı kurar." Nihayet öyle de olmuş, Mekke'nin fethi büyük bir sevinç yaratmış, birçok kişi Müslüman olmuştur. Bu manaya göre Müslümanlarla düşmanları arasındaki sevgi bağının onların gelecekte Müslüman olmaklığı şartına bağlıdır. Eğer Müslümanlar düşman oldukları kimselere karşı ihtiyatlı bir tutum içinde olurlarsa, sevgi bağının kurulması mümkün olur. Bu çerçevede şöyle buyrulmuştur: "Sevdiğini ölçülü sev, bir gün düşman olabilirsin; sevmediğine de ölçülü buz et, bir gün dost olabilirsin" (Tirmizi, Birr, 60).

Bu ayetin Hz. Peygamber (s.a.)'in Mekke ulularından Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile evliliğiyle ilgili olduğunu, bu evlilikle Hz. Peygamber ile Ebu Süfyan arasında sevgi bağı kurulduğu yolundaki görüşler zayıf görünmektedir. Çünkü söz konusu nikâh Habeşistan hicreti sırasında yapılmıştı ve Mekke'nin fethine kadar da Hz. Peygamber ile Ebu Süfyan arasında temelinde sevgi bağı olacak bir dostluk kurulmamıştı.

Ayete siyakı ile sibakı arasındaki ilişkiyi dikkate alıp baktığımızda iki husus öne çıkmaktadır: Biri Müslümanlarla aralarında sevgi bağı kurulma ihtimali düşmanların tamamı değil "bir bölümü"dür. Bu demektir ki, Müslüman olmayanların tamamı aynı değildir. Diğeri Müslüman olmayanların bir bölümünün düşmanlığı şiddetli, açık ve aktif, bir bölümünün ise hafif ve pasiftir. "Aktif ve pasif düşmanlar"ın ana karakteristiklerini 8 ve 9. ayetler çizmektedir.

Bu durumda aktif düşmanlara karşı mücadele devam ederken pasif olanlarla ilişkiler şartlarına uygun olarak dostluk temelinde sürdürülebilir. Müslümanların iman hidayetine ermeyen yakınları, akrabaları, dost ve arkadaşları, hatta aile fertleri olabilir. Aktif düşmanlık göstermedikleri müddetçe bunlar ve insanlığın tamamı tebliğe muhataptırlar. Günün birinde bunların hidayete erebilecekleri ihtimalini göz ardı etmek büyük hata olur. İpi yumaktan kopar-

mamak, aradaki bütün köprüleri atmamak lazım. Yüce Allah düşmanlıkları dostluğa çevirmeye güç yetirendir, bağışlayan ve esirgeyendir. Nitekim Âl-i İmran, 103. ayetinde bunun tipik bir örneği verilmektedir: "Hani siz düşmanlar idiniz. O, kalplerinizin arasını uzlaştırıp-ısındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler olarak sabahladınız. Yine siz, tam ateş çukurunun kıyısındayken, oradan sizi kurtardı." Hz. Peygamber, şu güzel tavsiyede bulunmuştur: "Sevdiğini ölçülü sev, belki birgün düşmanın olur. Sevmediğine de ölçülü davran, belki birgün dostun olur." (Tirmizi, Birr, 60.)

Şimdi 7. ayetin ışığında Kur'an'ın harikulade tanımlamasıyla "aktif-pasif gayrimüslim" ayrımına ve bu ikisine karşı nasıl bir tutum takınılması gerektiği konusuna bakalım:

لَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ
اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ اِنَّمَا يَنْهٰىكُمُ
اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى
اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ ﴿٩﴾

8. Allah, sizinle din konusunda savaşmayan, sizi yurtlarınızdan sürüp-çıkarmayanlara iyilik yapmanızdan ve onlara adaletli davranmanızdan sizi sakındırmaz. Çünkü Allah, adalet yapanları sever.

9. Allah ancak din konusunda sizinle savaşanları, sizi yurtlarınızdan sürüp-çıkaranları ve sürülüp-çıkarılmanız için arka çıkanları dost edinmenizden sakındırır. Kim onları dost edinirse, artık onlar zalimlerin ta kendileridir.

Kaynaklar 8. ayetin Müslüman olmayı kabul etmeyen Huzaa kabilesinin durumuyla ilgili olduğunu kaydeder. İbn-i Abbas, bu kabileyle Müslümanlara saldırmamak ve düşmanlarıyla işbirliği yapmamak üzere anlaşma yapıldığını söyler. Yüce Allah da, onlara iyilikle muamele edilmesine izin verdi. İniş sebebi bu olmakla beraber her iki ayet çok daha genel bir ilişkiler biçimine temel teşkil etmektedirler.

"**Velayet**" karşılıklı sosyal ilişki ve siyasi birlik demektir. Ayetten anlaşılan şu ki, "Müslümanlara dinlerinden dolayı savaş açmayan, onları yurtlarından sürmeyen ve düşmanlarıyla ittifaklar kurmayanlar"la bir arada yaşanabilir. Bu bir arada yaşama şekli "velayet" terimi ile ifade edilmiştir. Zikrettiğimiz iki ayetin bu yönde anlaşılmasını gerektiren husus, Hz. Pey-

gamber (s.a.)'in Medine'deki tatbikatıdır. Ehlikitap bir yana Resûlullah müşrikleri iki ana gruba ayırmıştı:

1. İslam'ın ve Müslümanların varlığını tanımayan Mekkeli (muharip) müşrikler,
2. Medineli (muahid) müşrikler.

Bu durumda en genel anlamda gayrimüslimleri iki ana gruba ayırmak mümkün: "Muahid olanlar" ve "muharip olanlar." Muahid olanlar Müslümanlarla savaşmayıp barış içinde yaşamayı kabul edenler; muharip olanlar ise savaştan yana olanlardır. 8. ayet muahidlerle kurulacak ilişkinin esaslarını belirlemektedir. Buna göre muahidler, Müslümanlarla anlaşma yapanlardır. Bu anlaşma devletler veya topluluklar arası olabileceği gibi, aynı toplumun yönetimi ve kamusal işlerinin ortaklaşa görülmesi amacıyla taraflarca imzalanmış bir "toplum sözleşmesi" de olabilir. Muahidlere "iyilik" yapılabilir, onlarla adil ilişkiler kurulabilir. Aradaki ilişkinin temelinde "iyilik ve adalet" olmalıdır.

Ayet çoğul (cemi') gelmiş olması, bireysel düzeyde iyi ve adil ilişkilerin kurulmasına engel değildir. Nitekim Müslümanlığı kabul etmeyen Hz. Ebu Bekir'in karısı uzun zaman sonra Medine'ye gelmiş ve kızı Esma'yı görmek istemişti. Esma, Hz. Peygamber'e annesine ikramda bulunup bulunmayacağını sorunca Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Evet, annene iyi davran!" (Buhari, Hibe, 29; Müslim, Zekât, 50).

İslam tarihinin en bilinen uygulaması olan gayrimüslimleri "**Zimmi statüsü**"ne koyan hüküm (Cizye ayeti) Hicret'in 9. yılında indi. Müşriklerle umumi savaşı emreden Tevbe sûresi indiğinde muahid müşrikler istisna edildi: "Ancak müşriklerden kendileriyle antlaşma imzaladıklarınızdan bir şeyi eksiltmeyenler ve size karşı hiç kimseye yardım etmeyenler başka..." (9/Tevbe, 4). Bu ayet, her ne olursa olsun inanmayanların veya müşriklerin öldürülemeyeceğini açık olarak hükme bağlamaktadır. Tarihen de biliyoruz ki, Resûlullah anlaşmalı müşrik ve Yahudilerden cizye almış değildir; anlaşma gereği yükümlülüklerini yerine getirmelerini talep etmiştir.

Durum buysa yani Müslümanlarla savaş halinde değillerse, hangi dine ve inanca mensup olursa olsunlar, İslamiyet'in dışında kalan gruplar ile Müslümanlar arasında bir arada yaşamayı esas alan sözleşmeler imzalanabilir. Tevhid açısından şirkten daha ağır suç ve nefret edilecek inanç yoksa Kur'an'da sayılan bütün gayrimüslim gruplarla uygun şartlarda muahedeler, sözleşmeler imzalanabilir. Elbette Müslümanlara karşı savaş açarlarsa, onları yurtlarından sürmeye veya düşmanlarıyla ittifak kurmaya kalkışırlarsa onlarla savaşılır ve galip gelindiği takdirde Müslümanların zimmileri olurlar. Osmanlı'ya kadar genel tarihi tatbikat da bu yönde olmuştur. 9. ayet:

a) Din konusunda Müslümanlarla savaşanlar;

b) Müslümanları yurtlarından sürüp çıkaranlar;

c) Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği yapan veya onlarla ittifak kuranlarla "velayet" ilişkisini yasaklar.

Ayeti mefhum-u muhalifinden okumak icap ederse bu üç özelliğe sahip olmayanlarla:

aa) Hem iyilik ve adalet temelinde ilişki tesis edilebilir;

bb) Hem onlarla velayet ilişkisine girilebilir.

"**Velayet**"i siyasi ilişki ve yönetişim şeklinde ele alacak olursak, Müslümanlarla barış içinde bir arada yaşamak isteyen kimseler hangi dinden ve inançtan olurlarsa olsunlar siyasi birliğin tarafları ve ortakları olabilirler. Hz. Peygamber'in Medine'de Yahudiler ve Medinelilerin mevlaları müşriklerle imzaladığı Medine Sözleşmesi bu hükmü açıkça içermekte, hatta iki maddesinde bu sözleşmeye imza atanları "diğer insanlardan ayrı ümmet" olarak tanımlamaktadır:

"İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (câmi'a) teşkil ederler." (Madde: 2);

"Benû 'Avf Yahudileri, mü'minlerle birlikte [İbn-i Hişâm'da bu, "ma'a" (= ile) olarak, Ebû Ubeyd'de ise "min" (= den) olarak zikredilir] bir ümmet (: câmi'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dâhildirler." (Madde: 25).

Burada geçen "**ümmet**" evrensel inanç birliğini değil tarafların katılımıyla, icap ve kabul esasına göre teşekkül etmiş bulunan "siyasi birliği" ifade etmektedir. Ne zamanki taraflardan biri sözleşme hükümlerini çiğner ve Müslümanlarla savaşır da yenilirse o zaman "zimmi satütüsü" içinde mütalaa edilir.

Zimmilik Batı hukukundan bize intikal etmiş bulunan "azınlık (ekalliyet)"tan farklı bir statüdür. Genel olarak savaş sonucu ortaya çıkar ama savaş yegâne şartı değildir. Savaş olmadan da bazı gayrimüslim topluluklar zimmi olmayı kabul eder; Necran Hıristiyanları örneğinde olduğu gibi. Burada altı çizilecek husus şu ki, Müslümanlar muahid gayrimüslimlerle sözleşme temelinde siyasi birlik kurabilir; muhariplerle ise savaşırlar ve onlarla hiçbir şekilde sevgi bağına dayalı dostluk (velayet) ilişkisine girmezler.

Müslümanların bir bölümü (topluluk, cemaat, devlet, ülke) kimlerle anlaşma imzalayacak olurlarsa olsun, bunun yegâne istisnası dostluğun, iş birliği ve anlaşmaların Müslümanların aleyhine olmamasıdır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 28; 9/Tevbe, 23-24; 58/Mücadele, 22). Kim bunun aksini yapacak olursa zulmetmiş olur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ
أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا
هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُمْ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ
تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْأَلُوا
مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ
فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ
مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

10. **Ey imân edenler, mü'min kadınlar hicret ederek size geldikleri zaman onları imtihan edin. Allah, onların imânlarını daha iyi bilendir. Şayet** (gerçekten) **mü'min kadınlar olduklarını bilip-öğrenirseniz, artık sakın onları kâfirlere geri çevirmeyin.** (Çünkü) **Ne bunlar onlara helâldir, ne onlar bunlara helâldir. Onlara** (kâfir kocalarına kendileri için) **harcadıklarını verin. Onlara** (hicret eden mü'min kadınlara) **ücretlerini** (mihrlerini) **verdiğiniz takdirde onları nikâhlamanızda size bir güçlük yoktur. Kâfir** (kadın)**ların ismetlerini** (nikâhlarını) **tutmayın ve** (onlar için) **harcadıklarınızı isteyin. Onlar da** (mü'min kadınlara) **harcadıklarını istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür; sizin aranızda hükmeder. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

11. **Ve eğer eşlerinizden** (kâfirlere kaçmalarından dolayı) **herhangi bir şey kâfirlere geçer, böylece siz de** (savaşta onları yenip) **ganimete kavuşursanız, eşleri** (kaçıp) **gidenlere** (mihr olarak) **harcama yaptıklarının bir mislini verin. Kendisine imân ettiğiniz Allah'tan sakının.**

Bu ayet, Hudeybiye anlaşmasından sonra, Mekke'den Medine'ye hicret eden kadınlarla ilgili olarak inmiştir. Hicretin 6. yılında imzalanan anlaşmaya göre, Mekke'den bir Müslüman Medine'ye sığınacak olursa müşriklere geri verilecek, buna mukabil Medine'den Mekke'ye giden olursa bu iade edilmeyecekti. (Bkz. 2/Bakara, 194 ve 48/Fetih, 1-7). Anlaşmadan bir süre sonra Ukbe b. Ebi Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm, Medine'ye hicret etti yani sığındı. İki kardeşi Umare ile Velid onu almaya gelip anlaşmanın hükümlerini hatırlattılar.

Ancak Hz. Peygamber (s.a.) "Kadınlar anlaşmaya dâhil değildir" deyip Ümmü Gülsüm'ü iade etmedi. Kaynaklar başka kadınların da hicret etmeye başladıklarını ve bunun arkasının geleceğinin anlaşıldığını yazmaktadırlar.

İnen ayetlerin belli bir sınamadan sonra ve şartlı olarak Medine'ye gelen kadınların kabulünü öngörmektedir. Burada Peygamber (s.a.)'in anlaşma dışına çıktığı akla gelebilir. Durum öyle değildir. O, daima anlaşmalara sadakati tavsiye ederdi: "Mü'minler şartlarının yanındadır" (Buhari, İcare, 14; Tirmizi, Ahkâm, 17). Yani ahidlerini yerine getirirler. Bunun çarpıcı örneği, yine Hudeybiye anlaşması dolayısıyla yaşanan trajik bir olaydı: Ebu Cendel yeni Müslüman olmuştu, babası onu zincire vurup hapsetmişti. Bir yolunu bulup zincirlere vurulmuş olarak Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e geldi, sığınma/korunma talep etti. Babası Süheyl b. Amr, anlaşmayı yapan heyetin içindeydi. Oğlunun iadesini istedi. Hz. Peygamber, derin bir üzüntü duymasına rağmen Ebu Cendel'i iade etti.

Fakat Ümmü Gülsüm'ün durumu farklıydı. Gerçekten de anlaşma metninde iade edilecek şahısları kastetmek üzere "**racul**" tabiri geçiyordu ve bu da elbette erkekler için söz konusu olabilirdi. Türü ifade etmek üzere "racul" kullanıldığında kadınlar da içine girer ki, bu yüksek ahlaki insan kalitesini ifade eder. Ama muhtemel bir çatışma tehlikesini ortadan kaldırmak üzere varılan bir anlaşmada kadınlar da söz konusu olsaydı ayrıca anlaşma metnine "mer'e" veya "nisa" sözcükleri eklenirdi; nihayetinde dönemin telakkisine ve yerleşik teamüllerine göre erkekler savaşırdı. Bu önemli ayrıntıya dikkat çekilince Ümmü Gülsüm'ün kardeşleri seslerini çıkarmadan gittiler.

Ayet, öyle olmakla beraber İslam diyarına veya Müslümanların koruması altındaki bir yere -bu bugün devlet olabileceği gibi cemaat veya korunaklı, özerk bir alan da olabilir- geçecek, sığınacak birinin, bu işi yalnızca dini seçimi (bugünkü deyimle din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, dinini özgürce yaşama özgürlüğü) dolayısıyla yapması gerektiğini ve ancak bu amaçla yapılmış hicretlerin, sığınma taleplerinin geçerli olabileceğini belirtmektedir. Hicret eden kadınların sınava çekilmesinden gözetlenen amaç budur. Bazıları, sevdikleri bir erkeğe kavuşmak, kocalarıyla veya aileleriyle düştükleri ihtilaftan dolayı evini terketmek, düşman adına casusluk yapmak veya Müslümanların nezdinde dünyevi bir çıkar elde etmek üzere böyle bir şeye teşebbüs edebilir. Sınav -buna kısa süreli sorgu diyebiliriz ki bugün de sığınma talebinde bulunan herkes bu türden bir süreçten geçmektedir- samimi olanla çıkarcı veya amacı farklı olanı birbirinden ayırmak içindir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a)'in bu prosedür çerçevesinde yemin ettirdiği kadınlara şunu söylettiği rivayet edilmektedir: "*Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki,*

herhangi bir kocaya düşmanlıktan ötürü, bir yerden arzu ettiğim başka bir yere gitmekten ötürü, dünyalık elde etmekten ötürü çıkmadım. Ben ancak Allah ve Elçisi için çıktım." (Tirmizi, Tefsir, 61).

Hiç kuşkusuz **"Allah, onların imânlarını daha iyi bilendir."** Böyle olmakla beraber mü'minlerin de kendi açılarından böyle bir prosedüre başvurmaları meşru ve gereklidir. Ancak sanki satır aralarında anlatılmak istenen bazı hususlar da var: İlki, kendini mü'min olarak tanıtanı araştırmak caizdir, gereklidir. Beyan önemlidir ve hatta esastır. Araştırma yaparken işi aşırıya götürmemelidir. Kimin imanı hangi düzeyde ve samimiyettedir, Yüce Allah en iyi bilendir, sınavı yapacak mü'minlerin bazı karineler eşliğinde durumdan emin olmaları yeterlidir. Bu yüzden Hz. Peygamber sadece yemin ettirir, bununla yetinirdi. İstenen de Kelime-i şehadetin getirilmesi ve imana aykırı bir tutum ve davranışın içine girilmemesidir. Ayetin de işaret ettiği üzere asıl insanların içlerinde olanı sadece ve kesin olarak Allah bilir. Bu durumda sübjektif kesinlik aramaktan çok zahire bakıp "*zann-ı galib demek olan bir bilgi*"yle yetinmek gerekir ki, **Razi**'ye göre **"Şayet** (gerçekten) **mü'min kadınlar olduklarını bilip-öğrenirseniz**"den kastedilen budur. Aleyhte açık ve maddi bir delil olmadıkça, özellikle güvenlikle ilgili ciddi şüpheler bulunmadıkça kimsenin imanı sorgulanamaz. Kişinin beyanı, verdiği ifade sadece bu olayda değil, hukuk davalarında, şahitlikte de yeterli kabul edilmiştir.

Burada bizi ilgilendiren husus, olay üzerine inen ayette, mü'min bir kadının müşrik bir erkeğe helal olamayacağı konusunun sarahatle belirtilmesidir. **Alusi**, ayette geçen tekrarın mü'min kadın ile müşrik erkek arasındaki ilişkinin kesin yasağın vurgulanması amacıyla yapıldığını belirtir. Ayet, sınavı geçen kadınların "**kâfir eşleri**"ne iade edilmemesini emreder. Söz konusu kadınların artık nikâhlarıaltından çıkmış eski eşlerine mihrleri iade edilir. İddetlerini dolduran bu kadınlarla, mihrleri verilmek kaydıyla evlenmek mümkündür. Burada kâfir de olsa, eski eşlerin maddi açıdan mağdur edilmemesine yapılan vurgu dikkat çekicidir. Benzer şekilde eğer Müslüman kadın dinden dönüp müşriklere gidecek olursa, kocası onun için ödediği mihri isteme hakkına sahiptir.

Daha sonra genel bir ilke vaz'edilir: **"Kâfir kadınların nikâhlarını tutmayın".** Ayet, nikâhı veciz bir biçimde "ismet (çoğulu isem)" kelimesiyle karşılamıştır ki, nikâh sahiden kadının ve erkeğin ismeti, ahdi, kendisini dayadığı, tutunduğu şeydir; onu muhsana yani iffetli ve korunmuş kılan kalkan gibidir. Ancak din ayrılığı nikâh bağını çözer. İman erkeği ve kadını birbirine helal kılan bağın, akdin olmazsa olmaz şartıdır. Aksi takdirde erkek ve kadın

birbirlerine helal olamaz. Din dolayısıyla boşanmalar olsalar bile karşılıklı hak ve vecibeler korunmalı, özellikle kadının iktisadi güvencesi olan mihr şartlarına riayet edilmeli. Bu çerçevede ayetler Mekke'de Müslüman oldukları halde uygunsuz şartlar dolayısıyla hicret etmeyen kadınlar; kocaları Müslüman olup Medine'ye giden ancak kendileri müşrik olarak Mekke'de kalmayı tercih eden kadınlar; Müslüman iken dinden dönüp Mekke'ye geri giden kadınların durumunu düzenlemektedir. Buna göre hicret eden kadının Müslüman olduğuna kanaat getirilirse müşrik kocasına iade edilmeyecek ama kocasının ona nikâh akdi sırasında verdiği mihr ona iade edilecekti. Müslümanlıktan çıkıp müşrik birine kaçan kadın olursa, Müslüman kocası için ona verdiği mihr istenecekti. Bunun sebebi açıktır, çünkü din ayrılığı nikâhı sona erdirir. Müslüman bir kadın müşrik kocasından kaçıp da Medine'ye sığınacak olursa onunla evlenmekte sakınca yoktur, çünkü zaten nikâh kendiliğinden düşmüş olur, sadece müşrik kocasına mihrinin iade edilmesi ve kadının iddetinin beklenmesi gerekir.

"**Bu, Allah'ın hükmüdür; sizin aranızda hükmeder.**" İki taraf birbirine düşman olsa da, çıkan ihtilafın adaletle çözümü önemlidir. Bu da ancak Allah'ın gösterdiği çerçevede tesis edilebilir. Allah her iki taraf için bu çerçevede bir hüküm veriyor.

Ayetten açıkça "evlilikte din faktörü"nün belirleyici rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ne mü'min bir kadının kâfir/müşrik bir erkekle evlenmesi mümkündür ne de mü'min bir erkeğin kâfir/müşrik bir kadınla evlenmesi.

Pekiyi, mü'min bir erkek kitap ehlinden bir kadınla evlenebilir mi? Bu konuda tanınmış açık bir ruhsat vardır. (Bu konu ve genel olarak gayrimüslimlerle evlilik konusu için bkz. 2/Bakara, 221; 5/Maide, 5 ve 24/Nur, 26. ayetlerin açıklaması).

11. ayetin getirdiği düzenlemeye göre, dininden dönüp de müşrik birine varan bir kadın Müslüman kocasına, ona verdiği mihri iade etmeyecek olursa, inkârcılarla ortaya çıkacak bir savaş sonucunda Müslümanlar galip geldiği takdirde ganimet malları dağıtılmadan Müslüman kocaya mihrin bir misli verilir, sonra ganimetler savaşçılar arasında dağıtılır. Bunlar din ayrılığı sebebiyle herkesin hak ve hukukunu koruyan hükümlerdir, Yüce Allah tarafından vaz'edilmişlerdir. Müslümanlar bunlara sakınarak riayet etmelidirler.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا
وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ

أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

12. **Ey Peygamber, mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocukların öldürmemek, elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp-uydurmamak** (gayri meşru olan bir çocuğu kocalarına dayandırmamak)**, ma'ruf olan konusunda isyan etmemek üzere, sana biat etmek amacıyla geldikleri zaman, onların biatlarını kabul et ve onlar için Alllah'tan mağfiret iste. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.**

13. **Ey imân edenler, Allah'ın kendilerine karşı gazaplandırdığı bir kavmi veli** (dost ve müttefik)**edinmeyin; ki onlar, kâfirlerin mezar halkından umut kesmeleri gibi âhiretten umut kesmişlerdir.**

12. ayet kadınların biatını konu almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) lüzumlu gördüğü durumlarda ashaptan biat yani bağlılık yemini almıştır. İlk aldığı biat Medine'ye hicrete takaddüm günlerden Akabe'de Medinelilerden aldığı biattir ki, muhtevası ile bu ayette ele alınan biatin muhtevası birbirinin neredeyse aynıdır.

Hz. Peygamber'in kadınlardan biat alması önemlidir. İlk defa İslamiyet, kadını ticari ve medeni ilişkilerde şahitlik yapabilecek formasyonda özne kabul ettiği gibi (bkz. 2/Bakara, 282), siyasi özne de kabul etmiş oluyordu. Çünkü nihayetinde biat, yönetilenler ile yönetenler arasında siyasi bir sözleşmedir. Nasıl nikâh akdinde veya ticari bir faaliyette taraflar kendi aralarında bir sözleşme yapıyorlarsa, siyasi organizasyon da sözleşme esasına göre düzenlenmeli ve yürütülmelidir. Nikâh ve ticari akitlerde olduğu gibi siyasi sözleşme yapılırken erkek ve kadın arasında fark gözetilmemektedir. Bu biat kavramı daha geniş yorumlandığında İslam nokta-i nazarında kadının da erkek gibi "seçme ve seçilme hakları"na sahip olduğunu, bu hakkın da ergenlik çağıyla başladığını söylemek mümkün.

Hz. Peygamber'in aldığı bir başka biat ağaç altında olanıdır (Biatu'r Rıdvan). (Bkz. 48/Fetih, 10 ve 18.) Medine'ye geldiğinde Hz. Ömer vasıtasıyla aldığı biat; Mekke fethinde de hem erkeklerden hem kadınlardan biat almıştır. Burada Mekke'den Medine'ye gelen kadınların kendisine verdiği biatten söz edilmektedir. Hz. Peygamber'in kadınlardan aldığı biat şöyle sıralanmaktadır:

a) "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak": Bu erkekleri de içine alan açık

ve net bir taleptir. Erkek olsun kadın olsun, İslam'a girenler Allah'ın birliğini tasdik ve teyit ederler, hayatlarını da Allah'ın birliği inancı ve fikri olan tevhide göre tanzim ederler:

b) "Hırsızlık yapmamak": Bu da gayet açık bir biat maddesidir. Bütün dinlerde hırsızlık -kaba veya nitelikli olanıyla- yasaktır;

c) "Zina etmemek": Bu yasak kadınlar için söz konusu olduğu gibi erkekler için de söz konusudur. Nitekim bu münker fiil erkek ve kadın arasında vuku bulur. Bazı kültürlerde zina suçuna ceza tayininde erkeğin bir şekilde tolere edilip sıra kadına geldiğinde ağır cezaların takdir ve tayin edilmesi İslam bakış açısından geçersizdir;

d) "Çocukların öldürmemek": Bu hem geçim korkusuyla çocukların aldırılması. Kürtaj yasağını hem cahiliye döneminde utanılacak varlıklar telakki edilmeleri dolayısıyla kız çocuklarının öldürülmesi yasağını içine alıyor (bkz. 6/En'am, 151; 16/Nahl, 59 ve 17/İsra, 31);

e) "Elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp-uydurmamak." Bu genellikle gayri meşru olan bir çocuğu kocalarına dayandırmamak şeklinde anlaşılmıştır. Ancak manayı biraz daha genişletmek icap ederse başkasının çocuğunu kocasının haberi olmadan alıp veya kaçırıp ona ait olduğunu söylemek de bu yasak kapsamına girer;

f) "Ma'ruf (dinin, selim aklın ve temiz fıtratın iyi, güzel yararlı bir iş) konusunda isyan etmemek": Bu ayet teokrasi gibi layüs'el monarşinin veya mutlakıyetçi yönetim biçiminin İslam'da yeri olmadığını açıkça göstermektedir. Prensip olarak İslam genel telakkisi içinde peygamberler hariç, hiç bir beşer yanılmaz (layuhti) ve masum kabul edilmediğine göre söylenen her söz, serdedilen her görüş eleştiriye ve muhalefete açıktır. Sünni telakki masumiyet sıfatını sadece peygamberlere mahsus kabul etmiştir. Buna rağmen peygamberler, Hıristiyan telakkisinden farklı olarak inancın temel esaslarını değiştirme veya Kur'an'ın hükümlerine aykırı bir talepte bulunma haklarına da sahip değildirler. İktidar ilişkisinin düzenlendiği siyaset alanında da durum mahiyet itibariyle aynıdır. Bunu en açık "biat" kavramının genel semantiğinde tespit etmek mümkündür. Şöyle ki:

Hz. Peygamber (s.a.) iki amaçlı biat istemişti: Biri onun nübüvvetinin tasdikini öngörüyor, diğeri onu bir devlet başkanı olarak teyit ediyordu. Nübüvvet'e ilişkin biatin tartışması yoktur. Kişi kendini peygamber olarak takdim eden seçkin bir zatı ya peygamber olarak kabul eder veya etmez. Bu, onun akıl ve vicdanına danışarak ve özgür iradesiyle yapabileceği bir seçimdir. Ancak onu siyasi bir kişilik olarak seçtiği zaman, biat isteyenin taleplerinin muhteva-

sına bakar. Ve bunların "ma'ruf" şeyler olup olmadığını test eder. Bu ayette altı çizilmesi gereken iki önemli nokta var:

aa) Hiçbir siyasi veya dini lider kayıtsız şartsız insanlardan bağlılık ve itaat isteyemez. Siyasi bir sözleşme olarak biat somut konularla sınırlıdır. Ayet, peygamberin kadınlardan şirk, hırsızlık, zina ve gayrı meşru çocuğun bir kocaya isnat edilmesi gibi suçları işlemeyeceklerine dair somut konularda biat almasını ister.

bb) Kur'an, bir peygamber dahi olsa, Hz. Muhammed (s.a.)'in biatını "ma'ruf" olanla sınırlandırmaktadır. Bu, -haşa- Peygambere karşı bir güvensizlik değildir; Peygamberin şahsında bütün siyasi otoriteler için konulmuş genel bir hüküm, ebedi ve evrensel bir ilkedir. "Masiyette itaat yoktur, itaat ma'ruf olandadır" (Müslim, İmare, 39; Ebu Davud, Cihat, 87) bu çerçevede geneldir; bunun üstüne çıkacak hiçbir yönetici, lider, sultan, halife, padişah, şah yoktur. Ma'ruf, dinin, aklın, fıtratın ve hukukun doğru, iyi ve güzel kabul ettiği şeydir. Peygamberin dahi ma'ruf'u aşan mutlaklık iddiaları ve talepleri olamayacağına göre, sıradan bir yönetici veya otoritenin insanlar üzerinde nasıl mutlaklık iddia etme hak ve yetkileri olabilir. Onların beşeri içtihat ve görüşleri nasıl "Tanrı sözü" yerine geçebilir?

Tefsirler, bunun dışında Hz. Peygamber'in ma'ruf olan biat sayesinde kadınları birçok cahiliye âdetinden vazgeçirdiğini, bu sayede ölümler sırasında kadınların üstlerini başlarını paralamaktan, ücretli goygoycu tutup acıyı kışkırtıp günlerce canlı tutmaktan vazgeçtiklerini kaydetmektedirler. Ayet, Hz. Peygamber'e biat aldıktan sonra onlar için Allah bağışlama istemesini emretmektedir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.

13. ayet sûrenin girişine göndermede bulunarak bir kere daha Allah'ın kendilerine karşı gazaplandığı bir topluluğun dost edinilmemesi ve yönetici seçilmemesi uyarısında bulunmaktadır. Bunlardan ne dost olur ne güvenilir müttefik. Müslümanlara yakışan ve farz olan kendi aralarında ittifaklar kurması, bir ve beraber hareket etmesidir (İttihad-ı İslam). Allah'a ve ahiret gününe inanmayan nasıl mü'minlerin dostu veya yöneticisi olabilir! Onlar, inkâr edenlerin mezarda olanların dirileceklerinden ümitleri olmadığı gibi ahiretten ümit kesmiş kimselerdir. Öldükten sonra dirilip Allah'ın huzuruna çıkacaklarına ve yapıp ettikleri dolayısıyla hesaba çekileceklerine inanmıyorlar (29/Ankebut, 23). Bu yüzden gaflet içinde yaşıyorlar, keyiflerince kararlar verip icraatlar da bulunuyorlar.

Mümtehine (60) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

61- Saff Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 14 âyettir. Teğabun (64) sûresinden sonra, Cuma (62) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini 4. ayette "sıra, dizi" anlamındaki "**saf**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾

1. **Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'ı tesbih etmiştir. O, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.**

Kur'an-ı Kerim'in birkaç yerinde geçen tesbih varlıkların Allah'ı her tür noksanlıklardan, eksikliklerden tenzih etmeleri anlamına gelir. Sadece bilinç sahibi varlıklar –söz gelimi insanlar, melekler veya rahmani cinler değil– varlık âleminde her ne varsa her şey O'nu tenzih etmektedir. Başka bir deyişle tesbih bilinç sahibi varlıklar için söz konusu olduğu gibi bizce bilinç sahibi olmayan veya bize öyle gözüken varlıklar için de söz konusudur. Bu da varlıkların hem kendileri için konulmuş yasalara (Sünen-i ilahi) göre hareket edip fonksiyonlarını yerine getirmeleri, hem bizim künhüne vakıf olamadığımız bir bilinç haliyle yüce Allah'ı tesbih edip zikretmeleri şeklinde olur.

Bazı modern yazarlar varlıkların tesbihini "ilahi yasalara zorunlu olarak boyun eğip O'nun hükümranlığını itiraf etmeleri" manasında ele alıyorlarsa da, bu eksik bir tesbih tanımıdır. Dağlar, taşlar, ağaçlar, göklerde ve yerde olan her şey Allah'ı tesbih eder, taş Allah korkusuyla yuvarlanır; ağaçlar, yıldızlar vs. aynı tesbih ve zikre katılır. Melekler Allah korkusuyla tesbih ederlerken, gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbih eder (13/Ra'd, 13). Mesele şu ki bilinç düzeylerimiz tamamen farklı olduğundan biz bu varlıkların tesbih biçimlerinin mahiyetini kavrayabilecek durumda değiliz (17/İsra, 44).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾

2. **Ey imân edenler, yapmayacağınız şeyi neden söylersiniz?**
3. **Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında bir gazap** (konusu olması) **bakımından büyüdü** (büyük bir suç teşkil etti.)

Sûrenin nüzul sebebiyle ilgili üç önemli rivayet zikredilmiştir:

a) Abdullah b. Selâm (r.a.)'dan gelen rivayet: "Resûlullah (s.a.)'ın ashabından birkaç kişi oturmuş, "Acaba amellerin hangisi Allah yanında daha sevimlidir, bilsek de onları yapsak!" diye konuşuyorduk. Bunun üzerine Yüce Allah *"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder. O, çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir"*âyetleriyle başlayan sûreyi indirdi. Resûlullah da bize bu sûreyi sonuna kadar okudu." (Tirmizi, Tefsir: 61.)

b) Dahhâk'tan gelen rivayet: "Bazı gençler, savaşta şöyle yaptık, böyle yaptık diye yapmadıkları şeyleri söylemişlerdi. Bunun üzerine söz konusu sûre indirildi."

c) İbnü Zeyd'in rivayeti: "Münafıklar, müminlere biz sizdeniz ve sizinle beraberiz" dedikleri halde fiillerinde buna ters davranışlarının görülmesi sebebiyle bu sûrenin nazil olduğu söylenmiştir.

Âlûsî, bu son rivayetin önceki iki rivayet kadar kuvvetli olmadığını belirtir. Rivayetler konusunda Alusi'nin görüşünün isabetli olduğunu söylemek mümkün. Zira prensip olarak Kur'an, münafıkları söz konusu edeceği durumlarda onları "iman edenler" kategorisinde zikretmez. Zikretmediği gibi haklarında hayli sert ifadeler kullanır (bkz. 24/Nur, 47-53; 33/Ahzab, 12-15). Burada hitap mü'minlere gelmiş bulunmaktadır. Bu durumda yergi konusu olan şeyin, bir kısım mü'minlerin şahsında varolan söz ve fiil arasındaki makas farkı olduğu anlaşılıyor. Kişilikle ilgili bu durum apaçık bir tutarsızlığı, özünde samimiyetsizliği ifade eder. Daha geniş perspektiften bakıldığında, her büyük davayı akamete uğratan önemli faktör söz ile eylem, teori ile pratik arasındaki uygunsuzluktur. Buna tabii ki o davanın müntesipleri, savunucuları, temsilcileri sebebiyet verir. Kelamcılar bu önemli konuyu "iman-amel" ilişkisi çerçevesinde ele almışlardır.

Rivayetler farklı olsa da, sonuç itibariyle ayette temel ahlaki bir zaafa işaret edildiğinde kuşku yok: Abdullah b. Selam'ın rivayetinde, "Allah'ın en sevdiği davranışı soranlar", savaş gibi sevimsiz bir emirle karşılaştıklarında bundan kaçınma emareleri göstermeye başlamışlardır. Buna daha önce de değinilmişti (Bkz. 4/Nisa, 77-78; 47/Muhammed, 20.) Mukatil ibn **Hayyan**'a göre savaşa katılıp da geri cephede kalmayı tercih edenlerin veya çatışma alanını bırakan-

ların savaştan sonra büyük kahramanlık göstermiş gibi övünmeleri, yaşanmamış kahramanlık öyküleri anlatmaları da böyledir. Yani her iki durumda yapılmayan şeylerin sözü edilmektedir.

Dahhak, bu ahlaki zaafın doğrudan yalan söylemekle ilgili olduğunu söyler ki, bu da hiç yabana atılır gibi değildir. Yalan hilaf-ı hakikattir. Yalancı, gerçeği hem kendinden hem muhatabından gizler. Yalan söyleyen kendini kandırır ama zamanla yalanına inananlar da olur. Daha geniş açıdan ayet, söz verip sözünü yerine getirmeyen, vaadinde durmayan kimseleri yermektedir. Sadece sözlü olarak bir takım vaadlerde bulunmak, düşmanla karşılaşıldığında savaş sözü vermek yeterli değildir. Kişi, sözünün eri olmalı, vaadinin arkasında durmasını bilmeli, verdiği sözleri fiili olarak da yerine getirmelidir. Bu kişilikle ilgili asgari tutarlılığı gerektirir. İman, kendisinden emin olunan bilgi (yakin) olduğuna göre mü'min insanın yalanla, yerine getirilemeyecek vaadlerle işi olamaz. Mü'minler özellikle münafığa ait davranışlardan sakındırılmıştır. Bunlardan en meşhur olanı şu uyarıdır: "*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verir yerine getirmez, emanete hıyanet eder*" (Buhari, Şehadet, 28; Müslim, İman, 107).

Elmalılı'ya göre bu ayet, vacip (zorunlu) olmadığı halde yapılan bir adağın yerine getirilmesini gerektiren önemli bir hükmü ifade eder. Buradaki adağı (nezir) hem hayvan hem meşru çerçevede herhangi bir vaad olarak ele almak mümkün. Adak vacip değilken, adandığında vacip olur. Bundan hareketle Elmalılı, meşru olması kaydıyla verilen her sözün, yapılan her vaadin yerine getirilmesi gerektiğini söyler. Nitekim bilginlerin, vacip değilken adak yapılması dolayısıyla adağın yerine getirilmesini vacip saymalarının sebebi budur

Bir şeyi söyleyip yapmamak veya bir şeyi vaadedip yerine getirmemek Allah katında şiddetli buğza sebep olur. Allah katında en sevilmeyen davranış budur. "**Makt**" buğz, kızgınlık demektir. **Zemahşeri**, "Makt'ın, buğzun en aşırısı ve en ileri derecede olanı" olduğunu söyler. "**Kebura**" fiili, ağır bir yergi (zem), hayret edilecek bir davranış (taaccüb), dolayısıyla ağır ahlaki bir suçtur. (18/Kehf, 5) Samimi mü'minler, Allah'ın buğzettiği kimselerden olmamak için büyük söylememeli, yalan konuşmamalı, yerine getirmeyecekleri/getiremeyecekleri sözü sarfetmemeli, altından kalkamayacakları vaadlerde bulunmamalıdırlar. Mü'mine yakışan sözü ve özü bir, doğru ve güvenilir insan olmaktır. Bunu geniş toplumsal olaylara yaydığımızda, sıradan ekonomik ilişkilerden siyasi hayatın karmaşık mücadelelerinde kullanılacak enstrüman ve yöntemlerin seçimi için de geçerli olduğunu söylemek mümkün. Mesela bir siyasi lider veya grup, halka yerine getirmeyeceği veya getiremeyeceği vaadlerde bulunup oy toplaması, destek sağlamaya çalışması bu kapsamda suç sayılır.

Söz konusu ahlaki suçun iki versiyonu da birbirine eşittir: Biri kişi yerine getirmeyeceği sözü söyler veya bir vaade bulunur; diğeri gücünü aşması dolayısıyla yerine getiremeyeceği bir sözü söyler veya vaade bulunur. Her ikisinden de kaçınmak gerekir. Nasıl "Allah asla vaadinden dönmüyorsa ve insana kaldıramayacağı yükü yüklemiyorsa", mü'min insan da söz verdiğinde sözünün eri olmalı, gücünü aşan vaadlerden (teklif-u mala yutak) kaçınmalıdır. Müslümanların söz verip yerine getirmemelerinin, vaad ve taahhütlerinde durmamalarının sonuç itibariyle faturası İslam dinine çıkar. Özellikle dini kimlikleri önde olan siyasetçilerin retorik ve söylemlerine dikkat etmeleri, siyaseti yalan, aldatma ve entrika zemininde yürütmekten kaçınmaları gerekir.

Tarihte Müslümanlara güç ve kuvvet kazandıran, zafer ve nusret sağlayan yüksek ahlaki tutarlılık yani "söz ve davranış birliği" olmuştur. Bugünse belli bir toplumsal-maddi çöküntü ya da en azından politik ve ekonomik yetersizlik içinde bulunuyorlarsa, bunun birinci derecedeki sebebi "yapmayacakları şeyleri söylemeleri"dir. Burada yapmayıp da söyledikleri şey, belki en başta Müslümanlıklarını ilan etmeleri, İslam'ın her hükmüne inandıklarını dile getirmeleri ve fakat maalesef İslam'a aykırı bir hayat tarzını sürdürmeleridir. Yazık ki bilgilerimiz imana dönüşmüyor; imanımız davranışlarımızda tezahür etmiyor; bunun sonucunda iman ve amel birliğinden ibaret olan İslam asli tabiatımız haline gelmiyor. Soyut veya teorik bilgi, sahih iman için yetmediği gibi, soyut iman da salih amel için yetmez. Bu yüzden "Yapamayacağımız şeyleri söylemeye" başlıyoruz ve dinimiz bize neyi emrediyorsa aksini yapıp yine de dindar insanlar olarak geçiniyoruz. İşte bu Allah katında büyük bir suçtur, buğz sebebidir. Bu yüzden Müslümanlar olmaları gereken yüksek ahlaki seviyede değildirler. Eğer olması gereken ahlaki seviyede olsalardı maddi, sosyal, siyasi ve askeri olarak da güç ve kuvvet, onur ve izzet sahibi olacaklardı.

Bir başka açıdan ayet tarih boyunca ahlak konusunun temel bir sorununa açıklık getirmektedir: "Ahlaklı olan"la "ahlakçı" arasındaki fark önemlidir. Ahlaklı olan, ahlaki norm ve erdemlerin icap ettirdiği üzere hayatını düzenleyen, ahlakı kendi kişisel ve toplumsal hayatında yaşama azmi içinde olan kişidir. "Ahlakçı olan" ise ahlaki görevleri başkasına emreden, başkalarının ahlaki tutum ve davranışlarını sorgulayıp kritik eden ve fırsatını bulduğunda kendisinin yerine getirmediği, yaşamadığı ahlakı başkalarına dayatan, zor kullanarak da olsa yaşatmaya çalışan kimsedir. Ayet-i kerime ahlakçı tutumun "Allah nezdinde büyük gazap sebebi" olduğunu belirtiyor. Ayetin bizden istediği eğer cömertliği, iyiliği, dürüstlüğü, fedakârlığı, çalışkanlığı, sabır ve şükrü tavsiye ediyorsanız, önce siz kendi şahsınızda ve hayatınızda cömert, iyi, fedakâr, ça-

lışkan, sabırlı ve şükreden kimseler olmalısınız. Bunları kendi hayatında samimiyetle yaşayabilen kimse, konu komşusuna, yakın akraba ve dostlarına, sosyal çevreye ve herkese tavsiye etme hakkını elde eder, çünkü söyledikleri ile fiilleri arasında tutarlılık söz konusudur. "Siz insanlara iyilik yapmayı öğütlerken kendinizi unutuyor musunuz?" (2/Bakara, 44.)

Ancak yine de bir noktayı gözden kaçırmamak lazım: Ahlaki normlar tavsiye edilirken, monolitik olarak her normu başkasına zorla yaşatma yoluna sapmamalı. Emr-i bilma'ruf ve nehyi ani'l münker kategorilerine göre (el, dil ve kalpte buğz) ayrılıp ona göre hareket edilmelidir. Bu bize Sokrat veya Kant sonrası ahlak anlayışını bireysel sorumluluk ve görev alanıyla sınırlandırmaktan koruyan önemli bir ilkedir. **Sokrat**'a göre mükemmel/kusursuz cinayet yoktur; katil hayatının sonuna kadar cezadan kurtulsa bile kendi cinayetinin tanığıdır. O halde ahlak bireyseldir, birey kendi şahitliğiyle hayatının sonuna kadar yaşayabilir mi, bunun cevabı önemlidir. Bundan ahlakın toplumsal olan veya siyasetle ilişkilendirilmemesi gerektiği sonucunu çıkaranlar varsa da, bu fikir doğru değildir. Bireysel olarak kişinin kendi iç tutarlılığı, vicdan rahatlığı ve ayetin işaret ettiği üzere söylediklerini hayatında tatbik etmesi önemli olsa bile, bir noktadan sonra ahlaki olan toplumsal hayatı olumlu veya olumsuz etkilemeye başlar, bu da siyasetin müzakere ve düzenleme alanına girer. Özellikle ahlaksız bir tutum üçüncü şahısları, toplumsal hayatı, korumasız kişileri -mesela çocukları, engellileri- tehdit eder hale geldiğinde siyaset bundan uzakta duramaz. Bu açıdan ma'rufun emir ve münkerin nehyinin belki ilk aşaması "el" yani güç ve iktidarın, dolayısıyla kamu otoritesi ve siyasetin alanına girer. Ahlakı tamamıyla bireyin vicdanına ve akli kıstaslarına bıraktığımız zaman bundan ahlak değil, kişilerin akıllarına ve öngörülerine göre değişen "etik" ortaya çıkar. Etik bireysel akla, kişilere ve toplumlara göre değiştiği gibi, zamanlara ve tarihsel dönemlere göre değişir. Oysa ahlaki olan herkes için ve her zaman doğru olandır, mesela dürüstlük, cömertlik gibi; tıpkı yalanın, sahtekârlığın ve egoizmin kötü olması gibi.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ﴿٤﴾

4. Şüphesiz Allah, kendi yolunda, sanki birbirlerine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.

Yüce Allah kendi yolunda saf tutmuş halde savaşanları sever. Rasas'tan **marsus** birbiriyle kurşun gibi kaynamış, kaynatılmış demektir. Kelime taşları birbiri üstüne koyup araya küçük taşlar ve harç konup tek parçaymış gibi görünen bina için de kullanılır. Bazılarına göre kelime "dişlerin birbirine kenetlenmesi" de-

mek olan 'er rasis'ten gelmektedir. Her halükarda kelime bize mü'minlerin birlik ve beraberlik içinde olmaları gerektiğini belirtmektedir. Mü'minler gerek söz ve davranışlarında, gerekse birbirlerine karşı duygu ve düşüncelerinde, gerekse de önlerine koydukları ideallerde birlik içindedirler. "Birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayan" mü'minlerin bu her üç durumda bir olmaları gerekir. Tabii ki bu mü'minlerin birtakım tabii farklılıklara, çeşitliliğe sahip olmayacakları veya farklılıklarını ortadan kaldırmak üzere sürekli gayret içinde olacakları anlamına gelmez. Her insan biriciktir, farklı özelliklere sahiptir. Ama mü'min kardeşine karşı söz ve davranış birliği içinde olur, duygu ve düşüncelerinde samimi ve dürüst davranır, onunla ortak idealler paylaşır.

Birlik ve beraberliği tabir caizse taçlandıran şey Allah yolunda savaşmayı göze almaktır. Yani eğer mü'minler bir çatışmaya -rekabet, yarışa ve sıcak savaşa- gireceklerse, bunu kendi şahsi çıkarları, aile zenginliği, yakınları veya bağlı oldukları zümreleri için değil sadece Allah için yapacaklar. Allah için çarpışmak demek iyilik, güzellik, adaletin tesisi ve yüksek bir ahlaki hayatın ikamesi için mücadele içinde olmak demektir. Bu evsaftaki mü'minler kendi iç dünyalarında, davalarıyla olan ilişkilerinde, söylem ve retoriklerinde tutarlıdırlar; Allah'a karşı dürüsttürler, bu yüzden şanı yüce Allah ancak böylelerini sever.

Ayetin önceki ayetle ilişkisini göz ardı etmemek lazım. Önceki ayette savaştan söz edip de sıra savaşa çıkmaya geldiğinde sıvışanlar yeriliyordu. Allah'a ve kendine saygısı olan kimse adil ve haklı bir savaştan kaçmaz (8/Enfal, 15). Bu ayette mü'minlerin böylesi bir tutarsızlık içinde olmayacakları, eğer Allah'ın hoşnutluğunu ve sevgisini kazanmak istiyorlarsa bir duvarın taşları gibi birbiriyle dayanışma içinde savaşsınlar.

وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ
اِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ
﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي اِسْرَاءِيلَ اِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهٗ
اَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾

5. Hani Musa, kavmine demişti ki: "Ey kavmim, gerçekten benim sizin için Allah'tan gönderilmiş bir elçi olduğumu bildiğiniz halde, niçin bana eziyet ediyorsunuz?" İşte onlar eğrilip-sapınca Allah da onların kalplerini eğriltip saptırmış oldu. Allah, fasık bir kavmi hidayete erdirmez.

6. Hani Meryem oğlu İsa da: "Ey İsrailoğulları, gerçekten ben, sizin için Allah'tan gönderilmiş bir elçiyim. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra ismi "Ahmed" olan bir elçinin de müjdeleyicisiyim" demişti. Fakat o, onlara apaçık belgelerle gelince: "Bu, açıkça bir büyüdür" dediler.

Kur'an-ı Kerim'in kendisinden en çok söz ettiği peygamber Hz. Musa ve kavmiyle olan ilişkisidir. Hz. Musa gibi tarihin şahit olduğu en zorba bir krala karşı meydan okuyup mücadele vermiş, sonunda İsrailoğullarını özgürlüklerine kavuşturmuştu. Firavun ve zulmünden kurtulan İsrailoğulları kısa süre içinde Allah'ı bırakıp altından döktürdükleri buzağıya tapmaya başladılar, Musa ve Harun'a karşı geldiler, Şeriat'ı ihlal ettiler; yüce Allah onlara çöl ortamında onları bıldırcın ve helva ile beslerken eski köle yemeğinin daha iyi olduğunu söyleyip nankörlük ettiler (2/Bakara, 61); Hz. Musa'ya Allah'ı kendilerine apaçık olarak göstermelerini söylediler (4/Nisa, 153); yurt edinmeleri için Kudüs'e girmeleri emredildiğinde yine Hz. Musa'ya "Sen ve Rabbin gidin, biz gelmeyiz" (5/Maide, 24) diye isyan ettiler.

"İşte onlar eğrilip-sapınca Allah da onların kalplerini eğriltip saptırmış oldu. Allah, fasık bir kavmi hidayete erdirmez." İsrailoğullarının böylesine trajik duruma düşmelerine yol açan sebep kalplerinde temel bir değişikliğin vuku bulmasıdır. Halis niyetlerini değiştirince yeni bir yol tutturdular, Hz. Musa'nın tebliğinden ve kendileri için bir yol haritası olarak çizilmiş bulunan Şeriat'tan saptılar. Bu ayette İsrailoğulları üzerinden genel bir ifade söz konusudur: İnsan bir şeye karar verip de şu veya bu yola girince Allah da onun seçimini tahakkuk ettireceği fiilleri yaratır, o da irade ve kudretini kullanıp iyi veya kötü bir fiil işler. Şu halde Yüce Allah, ezelde kulunun ne yapacağını kesin olarak bildiği halde onu kudretini kullanıp doğru veya yanlış yola sokmaz, sadece doğru ve yanlış yolu gösterir, onu seçimiyle başbaşa bırakır.

*"Allah, fasık bir kavmi hidayete erdirmez."*Söz konusu ifade kalıp olarak Maide (5/108), Tevbe (9/24, 80) ve Münafikun (63/6) sûrelerinde de geçmektedir. Burada kelami bir sorun söz konusudur. Şöyle ki:

Kulun seçimine göre Yüce Allah fiili yaratır, kul da onu yapar. Bu yüzden insan yapıp ettiklerinden sorumlu tutulmakta; ödül veya cezayı hak etmektedir. Allah yoldan çıkan, zulüm ve haksızlıklar yapan, suç ve günah işleyenleri "**fasık**" olarak tanımlar, böylelerini hidayete erdirmez. Erdirmez çünkü sapkın yolu bırakmadıkları sürece zaten doğru yolda değildirler ve elbette doğru yolun nimetlerinden, güzelliklerinden de yararlanamazlar. Bu onların yanlış tercihlerinin ve cürüm teşkil eden fiillerinin tabii sonucudur. İyilik yapanın hak ettiği karşılık ödüldür, kötülük yapana ödül verilmez, aksine ceza verilir, yaptırım uygulanır.

İsrailoğulları da doğru yoldan çıkınca sapmış oldular; Allah da şüphesiz yoldan çıkan bir topluluğu hidayete erdirmez.

Bütün bunlar son peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'e yapılanların ilk olmadığını, Allah'a elçilerine karşı nankörlük, isyan ve küstahlığın tarih boyunca neredeyse her kavimde görüldüğünü, en açık ve utanç verici olanının da Musa aleyhisselam ve kavmi arasında cereyan ettiğini göstermektedir. Bundan çıkan sonuç şudur: Ne kendi zamanında Hz. Peygamber ve sahabeleri ne kıyamete kadar gelecek mü'minler bu gibi durumlarda ümitsizliğe (ye's) kapılmayacak, doğru bildikleri yolda ilerlemeye azimle devam edeceklerdir.

6. ayet ise Hz. İsa'nın hayatından ve kavmiyle olan yaşadıklarından örnek vermektedir. Hz. İsa da diğer peygamberler gibi kendini "Allah'ın elçisi" olarak takdim etmiştir. Yine diğer peygamberler gibi iki ana misyonunu hatırlatmıştır: Biri kendisinden önceki elçileri doğrulaması, diğeri kendisinden sonra gelecek elçiyi müjdelemesi. Hz. İsa kendisinden sonra gelecek peygamberinin isminin "**Ahmed**" olduğunu haber vermektedir. İslam bilginleri bunun "beşairu'nnübüvve (peygamberlik müjdeleri)" kapsamında son elçi Hz. Muhammed (s.a.)'i işaret ettiğini söylemektedirler.

Kitap ehli özellikle Yahudiler son elçinin hangi özelliklere sahip olduğunu gayet iyi biliyorlar, böyle bir beklenti içinde bulunuyorlardı (2/Bakara, 146). Onun geleceği kitaplarında haber verilmişti (7/A'raf, 157). Ne var ki Arap yarımadasında ve Arapların içinden çıkınca tanımadılar.

Güvenilir hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in isimlerinden birinin "Ahmed" olduğu kaydı yer almaktadır: "Benim beş ismim var: Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben Allah'ın benimle küfrü mahvedeceği el-Mâhi (mahvedici) yim. Ben Hâşir (toplayıcı)yım, insanlar benim arkamda haşredilecektir. Ben Âkıb (sondan gelen)im, benden sonra peygamber gelmeyecektir." (Buhari, Menakib, 17; Müslim, Fezail, 124, 125.)

Zamanımızın önemli tefsircilerinden **İbn-i Aşur** bu konuda farklı kanaate sahiptir. Ona göre Efendimiz, bi'setten önce ve sonra da bu isimle anılmamıştır. (Bu durumda Ahmed isim değil, onun sıfatı olarak kullanılmıştır AB.) Kelimenin iki anlamından söz edilmiştir: Biri "çok hamd ededen, öven", diğeri "çok övülen, yüksek ahlak sahibi" kimse. Her iki anlam da "Muhammed" kelimesiyle yakınlık içindedir. İbn-i Aşur, Arapçadaki ismin müsemma yani içeriği, şöhreti ve özel isim olarak kullanılmasından hareketle Hz. Muhammed'in bu üç anlam dairesinde son elçi olduğunu belirtmektedir ki bu hakikaten günümüze kadar konuyla ilgili yapılmış tefsirler içinde en ilginç ve özgün olanıdır.

Bugün elimizde bulunan Yuhanna İncilinde, kendisinden sonraki tebliği

sonra gelecek bir peygamberin devam ettirip tamamlayacağına ilişkin çarpıcı bir bilgi vardır: "Benim gitmem sizin için hayırlıdır. Çünkü gitmesem tesellici size gelmez. Size söyleyecek daha çok şeylerim var, fakat şimdi dayanamazsınız. Ancak o hakikat ruhu gelince size, her hakikate yol gösterecek. Benimkinden alacak ve size bildirecektir" (Yuhanna, 14: 16-17; 15: 26-27; 16: 7-15.) Hz. Peygamber'in Tevrat'ta haber verildiğine ilişkin Tevrat'taki kayıt: "Onlar için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim, her şeyi onlara söyleyecek" (Tesniye, 18: 15-18.) "Gerçek Musa demiştir: Rab Allah size kardeşleriniz arasından benim gibi bir peygamber çıkaracak; bütün şeylerde, size ne söylerse onu dinleyeceksiniz" (Resûllerin İşleri, 3:22-26. Ayrıca bkz. 4/Nisa, 159.) Bunun dışında müfessirler, yine Yuhanna ve Hıristiyanlığın sıhhatini reddettiği Barnaba incilinde "sonra gelecek peygamber" için "faraklit (parekletos)" ifadesi kullanılmaktadır. Bunun da Hz. İsa'nın konuştuğu Aramice'de Ahmed kelimesinin anlamıyla uygunluk içinde olduğunu söylemişlerdir. (Bkz. Mehmet Aydın, "Faraklit", DİA, XII, 165 vd.)

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰٓى اِلَى الْاِسْلَامِ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ لِيُطْفِـُٔوا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهٗ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

7. **İslâm'a çağrıldığı hâlde, Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zalim kimdir? Allah, zalim bir kavmi hidayete erdirmez.**
8. **Onlar, Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa Allah, kendi nurunu tamamlayıcıdır; kâfirler hoş görmese bile.**
9. **Elçilerini hidayet ve hak din üzere gönderen O'dur. Öyle ki onu** (hak din olan İslâm'ı) **bütün dinlere karşı üstün kılacaktır; müşrikler hoş görmese bile.**

Tarih boyunca gönderilen elçilerin muhataplarını çağırdıkları İslam, Allah'ın iradesine teslimiyettir. Allah'ın iradesinin ne olduğunu ve soyut olarak aklımızla anlamamız mümkün olmadığına göre bu konuda bilgi ve haber getiren kitaplara bakmamız lazım. O bilgi ve haberlere güvenmek, vaz'edilen hükümlere göre yaşamaya çalışmak Allah'ın iradesine teslimiyeti yani İslamiyet'i ifade eder.

Bu kısa bilgiden sonra şunu söyleyebiliriz: "İslam'a çağırıldığı halde Allah'a

karşı yalan uyduranlar"ın kim olduğu sorunun cevabı bize göre söz konusu ayetin geçtiği bağlama bakarak aranabilir. Buna göre burada Allah'a karşı yalan uyduranlar Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr eden Kitap ehlidir. Kitaplarında işaretleri ve ismi verildiği halde Kur'an'la gelip onları hak dine davet ettiğinde onu büyücü olmakla suçladılar. Onların yanlış inançlarına göre Hz. İsa bir peygamber değil, kendisinde ulûhiyet vasıfları taşıyan beşer-üstü bir varlıktır. Bu Allah'la beraber başka bir varlığı ulûhiyet makamına çıkarmaktır, temeli şirktir; Allah'a karşı büyük bir iftiradır. Oysa Hz. Peygamber ve Kur'an öncelikle bu batıl inancı tashih ediyor, sonra onları Allah'ın iradesine teslim olmaya yani son dini tebliğ olan İslamiyet'e davet ediyordu. Böyle yapmakla zalimler kategorisine girdiler, Allah da zulme sapan bir kavme hidayet vermez.

Konu bağlamındaki somut örnek kitap ehli iken, başka bir bağlamda "İslam'a çağrıldığı halde Allah'a karşı yalan uyduran" başkaları da olabilir. Mesela bir dönem İslam'a davet edenlerin "bunlar gerici-mürteci kimselerdir, bizi davet ettikleri İslamiyet bizi Avrupa'nın karanlık Ortaçağına götürecek" demeleri Allah'a karşı yalan isnat etmektir. Oysa din yüksek ahlak, şeylerin güzellikle (ihsan) yapılması ve adaletin tesisidir. Allah'ın dinine giren silm ve selamet bulur hem dünyada hem ahirette ebedi kurtuluşa ve mutluluğa erer. Kendi seçimiyle ahlaki hayatı reddeden yozlaşır, güzelliği reddeden çirkinleşir, kabalaşır ve adalete karşı çıkan zulüm bataklığına saplanır. Pekiyi böylelerini niçin Cenab-ı Hak doğru yola soksun, onlara hidayet versin?

7. ayette geçen "*Allah, zalim bir kavmi hidayete* erdirmez." İfadesi de aynı kalıpla Bakara (2/258), Âl-i İmran, (3/86), Maide (5/51), En'am (6/144), Tevbe (9/19), Kasas (28/50), Ahkaf (46/10) ve Cuma (62/5) sûrelerinde de yer almaktadır. Yukarıda 5. Ayetin açıklamasını yaparken, Yüce Allah'ın niçin fasık olanları hidayete erdirmediği konusuyla ilgili söylediklerimizi "zalimler" için de tekrarlayabiliriz.

Ahlaki hayata, güzelliğe ve adalete karşı çıkanlar gerçekte Allah'ın nurunu söndürmek isterler. Allah'ın nuru Kur'an, risalet veya İslami hükümler mecmuasıdır. (Mesela bkz. 42/Şura, 52.) Hangisi olursa her üçü de aynı kapıya çıkar. Ortak nokta İslami mesaj olduğuna göre İslam davası ve daveti kıyamete kadar sürecektir. Yeryüzünde ahlaki yozlaşma varsa ahlaki hayatı arayacak ve savunacak kimseler olacaktır. Zulüm yeryüzünü kaplamışsa adalet arayanlar ve isteyenler ayaklanacaktır. Çirkinlik, fuhuş, münker, kabalık söz konusuysa insanlar fıtratlarındaki itme ile güzelliği, iffeti, edebi, ma'ruf olanı, kibarlığı, nezaketi, nezaheti arayıp soracaklardır. Bütün bunları kâmil manada ancak son dini tebliğde bulabildiğimizden elbette İslam'ın gür sedası her dönemde

gök kubbede yankılanacaktır. Hakikatin üstünü örtenler, doğruları ve güzellikleri görmezlikten gelenler bundan hoşlanmayacaktır, bunda en ufak bir tereddüt yok. Ama bu bir şey ifade etmez, zira Yüce Allah elçilerini doğru yol/hidayet ve hak din üzere göndermiştir, onların destekçisi O'dur. Hak din İslamiyet bütün dinlere üstün gelecektir, Allah'a ortak koşanlar bundan hoşlanmasa da.

Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isteyenlerin trajik durumu güneşin ışığını üfleyerek söndürmeye kalkışanın durumu gibidir. Güneş yerkürenin tamamını aydınlatır, kim onu basit bir lamba veya mum alevi sanıp ağzıyla söndürmeye kalkışabilir ki!

9. ayette yüce Allah'ın "**Elçilerini hidayet ve hak din üzere gönderdiği**"-**ni** belirtmektedir. "Hak din" Hakkın dinidir. Bu demektir ki:

a) Başka dinler de var. Bunlar batıl da olsalar birer dindirler; Hakk'ın dini ve hak din değildirler;

b) Eğer insanlar su ve hava kadar muhtaç oldukları hak, hakkaniyet ve hakikati arıyorlarsa, bunu ancak İslam dininde bulabilirler.

c) Bu temel özellikleri itibariyle hak din olan İslamiyet diğer batıl dinlerin tümüne üstün gelecektir (bkz. 9-Tevbe, 33). İnkârcılar, Allah'a ortak koşanlar istemese, hoşlanmasa da üstünlük İslamiyet'in olacaktır.

"**li yuzhirahu ala'd dini küllihi**"de geçen ızharın ne olduğu sorusu önemlidir. **Said Şimşek**, bunun vahiy tamamlanıncaya kadar Hz. Peygamber'in can güvenliğinin korunacağı anlamında olduğunu söyler. Fakat bu anlamı daraltır. Ayeti, tarihin her aşamasında ortaya çıkacak zulüm ve zulümatın Allah'ın nuruyla son bulacağı; haksızlıkların adaletle sonuçlanacağı; Allah'ın dinini tebliğ edenlerin mesajı dünyanın her yanına, en ücra köşesine kadar götürme başarasını göstereceği; zaman zaman ağır ve acı yenilgiler yaşansa da eninde sonunda hata ve yanlışlarının kritiğini yapan Müslümanların galip gelip ilahi hükümleri hayata geçirecekleri ve yeryüzünün vahyin nuruyla aydınlanacağı anlamına geldiğini söylemek daha makul görünmektedir. (Bkz. 9/Tevbe, 33 ve 48/Fetih, 28. ayetlerin açıklaması.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ
ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ

الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَآمَنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

10. Ey imân edenler, sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti haber vereyim mi?

11. Allah'a ve O'nun Resûlü'ne imân edersiniz, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Bu, sizin için daha hayırlıdır; eğer bilirseniz.

12. O da sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel konaklara yerleştirir. İşte 'büyük mutluluk ve kurtuluş' budur.

13. Ve seveceğiniz bir başka (nimet) **daha var: Allah'tan yardım ve zafer** (nusret)**' ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele.**

14. Ey imân edenler, Allah'ın yardımcıları olun: Meryem oğlu İsa'nın havarilere: "Allah'a (yönelirken) **benim yardımcılarım kimlerdir?" demesi gibi. Havariler de demişlerdi ki: "Allah'ın yardımcıları bizleriz." Böylece İsrailoğullarından bir topluluk imân etmiş, bir topluluk da inkâr etmişti. Sonunda Biz imân edenleri düşmanlarına karşı destekledik, onlar da üstün geldiler.**

Sûrenin başında dediğini yapmayan kimseler kınanmış, Allah yolunda cihat edenler övülmüştü (61/2-3). Sûrenin son ayetler kümesinde tekrar cihat konusuna dönülmektedir. Burada ilginç olan nokta "ticaret" ve "azap" arasında kurulan ilişkidir. Ticaret, kazanç elde etmek gayesiyle yapılır, azap ise yerine getirilemeyen bir görevin cezası veya bir yasağın ihlali sonucu başa gelen musibet, felaket halidir. Ancak ayet ilginç bir biçimde azaptan kurtulmanın yolunun cihat etmekten geçtiğini belirtmektedir. Bunun birkaç açıklaması olabilir: İlki dünyevi nimet ve zevklere dalıp hayatı ilahi rızaya uygun değiştirme çabasına girişmeyenler ahirette azapla karşılaşacakları gibi şartların aleyhlerinde değişmesi durumunda dünyada da zillet içinde yaşamak durumunda kalabilirler. Cihad "İslam ile insan arasındaki engellerin kaldırılması çabası" olduğundan, cihada kalkışanların önüne birtakım engeller çıkar. Kurulu düzen sahipleri tepki gösterir, iktidarlar mütegallibe güçler baskı kurar ve gerektiğinde can ve mal güvenliği tehdit altına girer. Ama onurlu, erdemli, adaletli ve ahlaki ilkelere uygun bir düzen kurmak ancak direnmek ve mücadele etmekle

mümkün olduğundan cihad etmekten başka çare yoktur. Gözetilecek olan husus cihadın Allah yolunda ve Allah rızası için yapılmasıdır.

Bu cihadın tamamen soyut bir ideal uğruna yapılacağı anlamına gelmiyor. Allah yolunda cihat eden kimse çeşitli dünyevi nimetlere de sahip olur. Nitekim Hudeybiye'den sonra Müslümanlar ummadıkları kadar ganimetlere sahip oldular. Mesele "ganimet için cihad"ın yapılmamasıdır. Çünkü ganimet cihadın tabii sonucudur. O halde bir yandan ahiretteki sonsuz mutluluk ve kurtuluş için cihat ederken, diğer yandan dünya şartlarında rahatlatıcı imkân ve fırsatların ortaya çıkmış olması dinin ruhuna aykırı değildir. Dinin ruhuna aykırı olan kötü niyet, suistimal ve zulümdür.

Cihat sadece canla değil malla da yapılır (bkz. 9/Tevbe, 111). Kişinin Allah yolunda malını harcaması veya canını vermesi bir ticarettir. Sıralamaya göre "önce mal-servet, sonra can" ortaya konulmalıdır. Her ne veriliyorsa karşılığı vardır. Yüce Allah cihat ederken malını ve canını vermeyi göze alana son derece değerli bir karşılık va'detmektedir: Öncelikle dünyada işledikleri günahları bağışlanır, arkasından Adn cennetlerinde güzel konaklar tahsis edilir. Can tatlıdır, mal canın yongasıdır, kim bu ikisini Allah'a satmayı göze alırsa Allah ona fazla fazla verir. Fatır sûresinde de "Allah'ın kitabını okuyan, namazlarını gerektiği gibi kılan, kendilerine verilen rızıktan açık ve gizli infak eden kimselerin hiç zarar etmeyecekleri bir ticareti umabilirler" belirtilmektedir (35/29).

Sadece bu kadar da değil. Ahiretteki sonsuz mutluluk yanında dünyevi karşılık da var: Allah'tan yardım ve zafer (nusret) ve yakın bir fetih. Allah, kime yardım ederse onu yenecek güç olmaz. Allah'ın yardımına mazhar olmak temiz niyete, ihlas ve samimiyete ve elbette sabırla, kararlılık ve metanetle mücadele ve mücahede etmeye bağlıdır. Nitekim Müslümanlar bu yol haritasını takip ettiklerinde çektikleri sıkıntıları geride bırakmış, çok geçmeden Mekke'yi fethetmişlerdir. Dahası Arap yarımadasını hâkimiyetlerine aldıktan sonra şaşırtıcı hızla üç kıta üzerinde tevhid bayrağını dalgalandırmışlardır.

Yakın vaade düşünen kıt görüşlü kimseler bu uhrevi ve dünyevi nimet ve ihsanları bilmezler. Malları ve canlarıyla cihad etmeye kalkışırlarsa mallarından ve canlarından olacaklarını düşünürler. Oysa hakikat öyle değil, bu cihadda büyük hayırlar vardır (49/Hucurat, 15). Allah yolunda cihada dünya ve ahirette ödül vaadedilmesi İslam dini açısından din-dünya ayırımı olmadığına işaret etmektedir. Ahireti için gayret eden bir insan dünyasını da imar eder, dünyasını usulüne uygun imar eden kimse ahireti için de yatırım yapar. Nihayetinde dünya ahiretin tarlasıdır. Ekimi, yatırımı burada yapmak lazım.

14. ayet mü'minlere İsa aleyhisselama inanan ve ona destek veren hava-

rileri örnek gösterir. Hz. İsa yola çıkacağı yani ilahi tebliğe başlayacağı zaman kendine destekçiler, yardımcılar aramış ve çevresinde olanlara sormuştu. Çünkü davetin muhatabı olan İsrailoğullarının inkâr edip ona karşı koyacaklarını anlamıştı. "Bana kim yardımcı olacak?" 12 kişi gönüllü olarak ona yardımcı olacağını söylemişti. Bunlara havariler denir.

"**Havari**" H-v-r kökünden türetilmiş olup beyaz, gözün içindeki siyahlıkta az bir beyazlığın belirmesi, seçilmiş anlamındaki kelimenin ArapçayaHabeşçeden geçtiği iddia edilir. Tertemiz, beyaz elbise giydikleri için bu ismi aldıkları söylenir. Nitekim Arapça ve Aramicede de kelimenin anlamı budur. Kelime bir davayı, bir inancı samimiyetle ve kararlılıkla savunma anlamını da ihtiva eder. Havariler şunlardı: Petrus (veya Simun), Andreas, Zebedinin oğlu Yakub, Yuhanna, Filipus, Bartolomeus, Thomas, Matta, Alfeus'un oğlu Yakub, Taddeus; GayyurSimun ve Yahudaİskariyot. Yahudaİskariyot, Hz. İsa'yı Romalılara ihbar edip ona ve Allah yoluna ihanet etmiştir. İskariyot, Yahuda'nın sıfatıdır. Latince "sicario" kelimesinden gelir, "katil" demektir. İnanca göre Hz. İsa'nın yerini ihbar ettiği ve çarmıha gerilip ölümüne sebep olduğu için bu sıfatla anılır. Hz. İsa'nın çarmıha gerilip öldüğü inancı Kur'an tarafından reddedilmektedir. Havariler Kur'an-ı Kerim'de övülmekte (bkz. 3/Âl-i İmran, 52); haklarında bilgiler verilmektedir (3/Âl-i İmran, 3-4, 19, 45 ve 5/Maide, 110-115.)

"Allah'a yardımcı" olmak demek O'nun dinine, elçisine ve İslam davasına yardımcı olmak demektir. Yoksa elbette varlık âleminin yaratıcısı olan, bütün kâinatı kudret eli altında tutan Allah'ın hiçbir beşerin veya canlının yardımına ihtiyacı yoktur. Yardım eden O'nun dininin ideallerinin tahakkuk etmesine çalışır. Kim Allah'ın dinine yardım ederse yüce Allah da ona yardım eder, dayanma gücünü arttırır (bkz. 47/Muhammed, 7).

Mekke'de ağır baskılar altında yaşayan Hz. Peygamber, Medine'ye gitmeye karar verdiğinde onunla ilk temas kuran Medinelilerin de 12 kişi olması dikkat çekicidir. Nitekim Hz. Peygamber'e ve Mekkeli muhacirlere kucak açan Medineli Müslümanlara da "**ensar**" denmiş, bütün Müslümanların nezdinde makamları yüksek tutulmuştur. Yüce Allah dinine ve elçilerine yardım edenlere mutlaka yardım edeceği vaadinde bulunmuştur, eninde sonunda da galip gelecek O'nun ordularıdır (37/Saffat, 171-173).

Saff (61) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

62- Cum'a Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 11 âyettir. İsmini haftalık "cuma namazı"nı farz kılan 9. ayetten almıştır. Saf (61) sûresinden sonra, Fetih (48) sûresinden önce indirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾

1. Göklerde ve yerde olanların tümü, Melik; Kuddüs; Aziz; Hakim olan Allah'ı tesbih eder.

Bu ayette bütün varlık âleminin, göklerde ve yerde olanların tümünün tesbih edip yücelttiği (bkz. 2/Bakara, 30; 7/A'raf, 206) Allah'ın dört temel vasfı zikredilir:

İlki: O, **Melik**'tir. Yani mülk ve melekûtâlemi O'nun emrinde, denetiminde ve hükmü altındadır. Meliklik (mutlakıyete dayalı hükümdarlık, her sözü ve arzusu yasa olanların, bu çerçevede krallık, saltanat, monarşi veya mutlakıyet) iddiasında bulunanların, tiranların ve diktatörlerin Allah'ın meliklik sıfatı karşısında hiçbir önemleri yoktur. Göklerde ve yerde olan her şey, bir tür gizli bilinçle Allah'ı mülkün hakiki maliki (Malikü'l-mülk) olarak yüceltir.

İkincisi: **Kuddüs**'tür yani mukaddes, tertemiz ve lekesizdir. Öyle olması O'nun Melik ve Malik olma vasfının gereğidir. Bütün krallar, otoriteler, tiranlar ve yöneticiler haksızlık yapabilir, zulmedebilir, yönettikleri, emirleri altında bulundurduklarının haklarını ihlal edebilir, kirli işlere karışabilir, insanların emeklerini sömürebilir, gelirlerine-bütçelerine haram karıştırabilir. Ancak Allah için asla bunlar düşünülemez, çünkü O'nun hiç kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.

Üçüncüsü: **Aziz**'dir yani üstündür, makamı, şanı yüce ve yüksektir. Hiç kimse O'nunla makamında ve gücünde yarışamaz, eşit ve denk olamaz, O'na

yakın sayılabilecek bir konuma yaklaşamaz; mutlak manada izzet ve şerefe sadece O sahiptir.

Ve dördüncüsü: **Hakim**'dir yani hüküm ve hikmet sahibidir. Hikmetin, yüksek ahlaki ve hukuki değer ve normların kaynağı O'dur, en doğru ve isabetli hükmü O verir, O indirir ve O öğretir. O'nun bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene ulaşmaya ihtiyacı yoktur; bu beşeri seviyede bilge (hakim-hikmet ehli) olmak isteyenler içindir. O, her şeyi bilir, her şeyin hikmetini koyan O'dur. Hayır O'nun elindedir, kendisine hikmet verdiğine hayır da vermiştir.

O halde mutlak iktidar ve otorite sadece O'na ait iken, O, bütün iktidarları izafileştirir ve önemsizleştirirken, hiçbir şeyin dışında kalmadığı iktidarında, her şey tertemizdir, adalet üzeredir, kutsal bir vasfa sahiptir. Bunlar O'nun izzetinin, üstünlüğünün gereğidir ve elbette tam isabetin söz konusu olduğu hüküm ve hikmet üzere tecelli etmektedir. O'nun iktidarı (saltanatı, otoritesi veya hükümranlığı) sadece göklerde değil, yerde de söz konusudur; çünkü bu dört temel vasfıyla yerdekiler de O'nu yüceltmektedir. Hıristiyan teolojisinde farzedildiğinin aksine, "yeryüzünün krallığı" ile "göklerin krallığı" birbirinden ayrılamaz. Çünkü hakikatte yer, gökten ayrılamaz, gökte muktedir olan yerde de muktedirdir. Göğü Allah'a, yeri beşeri iktidara ayırmak, göklere ve yere ayrı ayrı ilahlar nispet etmekle aynı şeydir, bu da Allah'a ortak koşmanın başka ifadesidir, tevhid inancına aykırıdır. İnsana düşen, bilinç ve sorumluluk sahibi varlık olarak göktekiler ve yerdekilerle beraber Allah'ı bu isim ve sıfatlarıyla teyit edip yüceltmektir. "O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur" (Bkz. 17/İsra, 44; 59/Haşr, 22-24).

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّنَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢﴾ وَآخَرِينَ
مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ
مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾

2. **O, ümmîler içinde, kendilerinden olan ve onlara âyetlerini okuyan, onları arındırıp-temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir elçi gönderendir. Oysa onlar, bundan önce gerçekten açıkça bir sapıklık içinde idiler.**
3. **Ve henüz kendilerine ulaşıp-katılmamış olan diğerlerine de** (peygamber gönderilmiştir.) **O** (Allah), **üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.**

4. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği fazl (lütuf ve ihsan)**ıdır. Allah, büyük fazl sahibidir.**

Mülkün sahibi, mukaddes, aziz ve hakim olan Allah, tarih boyunca insanla konuşmuş, ona kitaplar indirmiş ve yol göstermiştir. Allah'ın insanla konuşması vahiy aracılığıyla olmakta yani içlerinden seçtiği bir peygambere vahiy meleğini göndermesi, ona sahifeler veya kitap indirmesi şeklinde gerçekleşmektedir. El'an da Allah, Kur'an'ı üzerinde tefekkür ederek okuyan kuluyla konuşmakta, tertemiz bir kalp ile dua eden kulu da Allah'la konuşmaktadır. Kur'an vahyi yukarıdan aşağıya, dua aşağıdan yukarıya vasıtasız konuşma ve iletişimdir.

Bu sefer ve son olarak peygamber daha önce -daha doğrusu uzun asırlar yani Hz. İsmail'den bu yana- peygamber tebliğine doğrudan muhatap olmamış (36/Yasin, 6), bu yüzden gafil kalıp yolunu şaşırmış bir kavme gönderildi. Peygamberin görevi, gönderildiği insan topluluğuna ve bütün insanlara Allah'ın mesajını iletmek, onları içinde bulundukları kirlerden, günahlardan temizleyip arındırmak ve onlara kitap ve hikmeti öğretmektir.

Ancak Peygamberin görevi sadece içinden çıktığı Kureyş kabilesine veya Arap kavmine ya da Arap yarımadasında yaşayan insanlara ilahi mesajı iletmek değil, sonraki insan nesillerine de aynı mesajı iletmekle görevlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle insan nesilleri arasında, biri diğerini takip eden halkalar misali bir süreklilik söz konusudur. Tarihin zincirinde her yeni nesil, kendisinden öncekine yeni bir halka olarak eklenmektedir. Peygamber'den sonraki nesiller de bu tebliğin kapsamı içindedir. Sonraki nesillere ilahi mesajı iletecek olan ilk Müslüman nesildir. Bu açıdan Sahabe nesli ve vahyin indiği Arapça iki ana mecradır ve İslam'ın anlaşılmasında anahtar rol oynamaktadırlar. Nübüvvet zincirinin son halkası olan Hz. Muhammet (s.a.) Hatemü'n-Nebiyyin'dir; yatay anlamda çağdaşı insanlara, dikey anlamda kıyamete kadarki bütün insan nesillerine peygamber olarak gönderilmiştir. Önceki peygamberler kendi kavimlerine peygamber olarak gönderilmişken, Hz. Muhammet (s.a.) bütün beşeriyete peygamber ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.

Hangi elçiyi ne zaman ve hangi insan topluluğu içinden göndereceğine sadece Allah karar verir. Bu tarih boyunca böyle tekerrür etmiştir. Son Elçi, Arap yarımadasında ve Araplardan Kureyş'in içinden çıkmıştır. Araplar "ümmi" bir kavimdir. Yahudiler, onları küçümsemek amacıyla her zaman onların okur-yazar bilmezliklerini, rehber edinecekleri kitaplarının bulunmadığını öne çıkarır, kendilerinden aşağı görür, içlerinden peygamber çıkmadığını söylerlerdi. Son Elçi'ye karşı çıkmalarının sebeplerinden biri de buydu. Ancak nübüvvetin finalinde İlahi irade bu

yönde tecelli etti, Nübüvvetin son halkası okuma-yazma bilmeyen (ümmi) insanların içinden seçilen birine nasip oldu. Allah lütfunu bu şekilde gösterdi. Son elçi Araplara inen ayetleri okuyacak, onları maddi ve manevi kirlerden arındıracak, kitap ve hikmeti öğretecektir. Açık ki vahyin muhatapları Kur'an indirilmezden önce sapıklık içinde yaşıyorlardı. (Bkz. 2/Bakara, 129 ve 151).

3. ayet önemli bir hususun altını çizmektedir: Her ne kadar son elçi Arapların içinden ve Arap yarımadasında çıktıysa da, o sadece Arapların veya Arap yarımadasının peygamberi değildir. Onun ilk muhataplarına sonradan ilave olacaklar da tebliğin muhatapları dır. "Ve henüz kendilerine ulaşıp-katılmamış olan diğerleri"nin ikili anlama sahip olduğunu söylemek mümkün:

a) Dikey anlam: Bu ilk muhatapların sonradan gelecek olan çocukları, torunları yani soyları ve zürriyetleri de vahyin muhataplarıdır;

b) Yatay: Mekke-Medine veya daha genel bir ifade ile Arap yarımadasında yaşayanlardan başka kavimler, etnik gruplar, dünyanın çeşitli coğrafi bölgelerine dağılmış bulunan halklar da bu tebliğe muhataptırlar. Onlardan da insanlar hidayete dâhil olacak, ümmetin birer unsuru olarak yerlerini alacaklardır.

Üstün ve güçlü, hüküm ve hikmet sahibi Allah'ın kendilerine asırlar boyu peygamber gönderilmemiş bir kavme, Araplara peygamber göndermesi, bu peygamberin onlara, onların sonra gelecek nesillerine ve Arap olmayan bütün kavimlere ve halklara elçi gönderip doğru yolu göstermesi O'nun lütuf ve ihsanının sonucudur. Bu sayede vahye muhatap olan bütün toplumlar hidayet bulur, dünya ve ahirette ebedi mutluluk ve kurtuluşa nail olur.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا ۟
بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ
﴿٥﴾ قُلْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ
فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ ۗ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظّٰلِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ
ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

5. **Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu** (içindeki derin anlamları, hikmet ve hükümleriyle gereği gibi) **yüklenmemiş olanların durumu, koskoca kitap yükü taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlayan kavmin durumu ne kötüdür. Allah, zalim bir kavmi hidayete erdirmez.**

6. **De ki: "Ey Yahudi olanlar, eğer siz,** (bütün) **insanlardan ayrı olarak yalnızca sizlerin gerçekten Allah'ın velileri** (dost ve sevgili kulları) **olduğunuzu öne sürüyorsanız, şu hâlde ölümü temenni edin; eğer doğru sözlü iseniz** (bunu çekinmeden yapın.)"

7. **Oysa onlar, ellerinin öne takdim ettikleri dolayısıyla bunu hiçbir zaman temenni edemezler. Allah, zalimleri bilendir.**

8. **De ki: "Elbette sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, şüphesiz sizinle karşılaşıp-buluşacaktır. Sonra gaybı da, müşahede edilebileni de bilen** (Allah)**a döndürüleceksiniz; O da size yaptıklarınızı haber verecektir."**

Kitabın bir kavme gönderilmesi, elbette büyük bir onurdur ancak başlı başına bir değer değildir. Daha önce Yahudilere de Allah Tevrat'ı indirdi. Ama içlerinden az bir bölümü hariç, onunla amel etmedi, yaşama tarzlarını onun hükümlerine göre düzenlemedi. Önde gelen din adamları bazı temel kavramlarını ve hükümlerini, anlam dünyasını değiştirmeye kalkıştılar, hükümlerinin önemli bir bölümünü gizlediler veya kendi indi görüşlerine göre tefsir ve tevil etmeye çalıştılar. Oysa kendilerine indirilen kitapları tam olarak uygulamadıkça herhangi sağlam bir esasa dayanmayacaklardır. (5/Maide, 66-68.)

Kitaba sahip olmak demek, onun derin ve hakiki anlamlarını tefekkür etmek ve onun hükümlerine göre yaşama azmini göstermektir. Aksi halde insanın, sırtında kitapları yük olarak taşıyan merkep (eşek)ten farkı kalmaz. Böyle davranmak suretiyle Allah'ın ayetlerini yalanlayanların durumu kötüdür ve gerçekten bu acınacak bir durumdur. "**Kitap yüklü merkep**" benzetmesi, yerine göre sözün imana dönüşmesini ve amele yansımasını engelleyen samimiyetsizliğe; yerine göre kavrayış kıtlığına, hamakat durumuna, ahmaklığa bir göndermedir. Söz insana iletilir, insan sözü dinler ama iç anlamına vakıf olmaz, zihnen ve ruhen içselleştirip gereği gibi amel etmeyecek olursa hamakata düşmüş olur. Bundan dolayı "hamakatın remzi merkeptir" demişlerdir. (Bkz. 82/İnfitar, 6. ayetin açıklaması). Bu benzetmeyi sadece Yahudilere tahsis etmek doğru olmaz.

Belirtmek gerekir ki söz konusu ayette Kur'an elinde olduğu ve okuduğu halde hükümlerini hayata geçirmeyen Müslümanlara da büyük uyarılar vardır.

6. ayette "Ey Yahudiler" değil, "Yahudi olanlar" denmektedir ki, bu "Yahudilik"in sonraları edinilmiş bir kimlik olduğuna işarettir. Hz. Musa, İsrailoğullarını kölelikten kurtarmış, onları eğitmeye çalışmıştı. Yahudilik, İsrail kavminin bir bölümünün "Yahuda"yanispet edilmesiyle ilgili olsa da bir tür farklı, Musa Şeriatından uzaklaşmış bir kimlik veya yaşama biçimini de ima etmektedir.

Bir zamanlar elbette Allah İsrailoğullarını üstün kılmıştı. Bu üstünlük belli

bir zaman dilimiyle sınırlıydı ve Şeriat'ın hükümlerine göre yaşama şartına bağlıydı. Üstünlüğün şartı, kavmin gelen peygamberlere sahip çıkması, onları doğrulaması ve gösterdikleri yolda yürümesiydi. (Bkz. 2/Bakara, 47. ayetin açıklaması.) Ancak büyük bölümüyle İsrailoğulları sözünde durmadılar. Peygamberlere büyük zorluklar çıkardılar, onları haksız yere öldürdüler ve Allah'ın mesajını ihtiva eden temel kavramları köklü bir değişikliğe uğrattılar. Böyle yapmalarının sebebi, bir amaçla üstün kılınmalarını "yanlış bağlam"a oturtmaları, ilahi mesajın sadece kendilerine geldiğini iddia etmeleri ve kendilerini ebedi olarak insan soyunun seçkin-efendileri ilan etmeleridir.

Bu iddianın sonucu olarak Allah'ın (yakın) dostu olduklarını düşünüp söylemektedirler. Kur'an, bu iddiayı kanıtlamak üzere onlara bir öneride bulunuyor. O da, "ölümü temenni etmeleri"dir. Kendi içinde tutarlı bir çağrıdır bu. İlki, eğer kişi, sahiden kendini "Allah'ın yakın-dostu (veli)" ilan ediyorsa, buna içten inanıyorsa ölümden korkmaz. Çünkü ölüm, onu bir an önce dostuna kavuşturacaktır. İkincisi, dünya hayatı, ebedi ahiret hayatına göre bir tür fotokopi hükmündedir. Asıl orijinal nüsha, güzellik, harikuladelik, tat, zevk, lezzet, haz, huzur, tatmin ve mutluluk oradadır. O halde dostuna ve her şeyin hakikisine kavuşacağını uman bir insan ölümden korkar mı?

Kendilerini Allah'ın "yakın-dostları" veya "çocukları ve sevgilileri" (5/Maide, 18) ilan edenlerin, cennet hayatının sadece kendilerine tahsis edildiğini öne sürenlerin söz konusu iddialarında doğru, samimi ve tutarlı olmadıkları açıktır. Böyle olsaydı ölümden korkmazlardı. Aksine hayata vargüçleriyle tutkundurlar, ölümden şiddetle kaçmaktadırlar. Ahirete olan inançları ya yoktur ya da çok zayıftır. Yapıp ettiklerinin kendileri için hiç de iyi bir akıbet hazırlamadığını bilmektedirler, bu yüzden ahiretteki ödülden neredeyse ümitlerini kesmiş bulunmaktadırlar. Bu yüzden hiçbir zaman ölümü temenni etmezler, aksine alabildiğine ölümden sakınırlar, korkarlar. Şu var ki, ölümden sakınıp korkmanın faydası yoktur. Vadesi geldiğinde onlar da ölecek, Allah'a dönecek ve her şeyi, her şeyin iç yüzünü, asıl mahiyetini bilen Allah, onlara yaptıklarını haber verecek, her şeyi bir bir önlerine koyacak, gizlilikleri açığa çıkaracaktır. (Bkz. 2/Bakara, 94-96.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

9. Ey imân edenler, cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ı zikretmeye koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

Cuma Müslümanların hayatında farz kılınan haftalık "namaz" olduğu için özel yeri olan bir gündür. Her ne kadar İslam'da tatil öngörülmemişse de, "**Cuma namazı**" dolayısıyla bugün Müslümanlar için "**bayram**" günü sayılır. (Malik, Muvatta, Taharet, 113.) Ebu Hüreyre'den gelen bir rivayete göre, cuma "yoksulların ve güçsüzlerin haccı (Haccu'l-fukaraive'l-mesakin)" olarak nitelendirilir. Şartlarınıtam eda ettiklerinde yoksul ve muhtaçlara "hacca gitmişgibi" sevap alacakları, sevinç duyacaklarıbelirtilir.

İslam geleneğine göre cumanın diğer günlerden önemli bir farkı var. Kesin bilgi hükmünde anlatımlar olmamakla beraber, "Allah'ın kâinatın yaratılışını 6. gün olan cuma günü bitirdiği düşünülür". Bir hadiste şöyle buyrulur: "Âdem o gün yaratıldı, o gün cennetten yere indirildi ve o gün vefat etti, kıyamet de o gün kopacaktır. İns ve cinden başka hiçbir yaratık yoktur ki, tan yeri ağardıktan gün doğuncaya kadar –kıyamet belki bugün kopar korkusu ile– kulak kabartmasın. O günde bir saat vardır ki, bir Müslüman kul, tesadüfen o esnada namaz kılıp Allah'tan bir dilekte bulunsa, Allah muhakkak onu verir." (Müslim, Cuma, 17).

Hadis, insanların ve cinlerin dışındaki bütün varlıkların birtür gizli bilince sahip olarak evrenle ve evrenin sonuyla ilgili olduklarına, kendi iradeleriyle isyan etme güçleri olmadığı halde kıyametten korktuklarına işaret etmektedir. Diğer varlıklarla mukayese edildiğinde, bilinç ve akıl sahibi olan insanların ve cinlerin içinde bulundukları aymazlık (gaflet) ibret vericidir.

Rivayetler ve anlatımlar, cumanın yaratılış ve insanın yeryüzüne adım atmasıyla başlayan tarihiyle ilişkili olduğunu ifade ediyor. Cuma Hz. Âdem için "şükür günü" belirlenmişti. Sonraki zamanlarda da cuma, peygamberler tarafından "şükür günü" olarak öğretildi. Müslümanların bu günü özel ilan etmeleri, bugünde "Allah'ın zikri" yani "hutbe ve namaz için toplanmaları" bu kadim geleneği ihya etmek amacıyladır. Ancak aşağıda aktardığımız hadiste de belirtildiği gibi, Yahudiler, ihtilaf edip cumayı reddettikleri için Allah onlara cumartesi gününü verdi. (Bkz. 16/Nahl, 124. ayetin tefsiri.)

İslamiyet'ten önce Araplar cuma gününe "Yevmü'l-arube" derlerdi. "Arubegünü"ne "Cuma" ismini verenin Ka'bbin Luey olduğu söylenir. Peygamberin atalarından olan Ka'bbin Luey, cumayı haftalık toplantı günü olarak belirlemiş ve bu gelenek halini almıştır. Hicretle beraber cuma öne çıkmış, haftalık önemli bir ibadetin ismi olmuştur. Hz. Peygamber ilk cuma namazını, Medine'ye hicret ederken Kuba beldesine uğrayıp dinlendikten sonra yola devam ederken Ranuna vadisinde kıldırdı. Hicret'ten önce Peygamber'in gönderdiği mektup üzerine ilk cumayı Mus'ab bin Umeyr'inkıldırdığına dair rivayetler vardır. Hicretten önce cumayı Es'adbin Zürare'nin kıldırdığı yönünde de rivayetler vardır.

Cuma Müslümanların yaşadıkları yerlerde özgür ve bağımsızlıklarıyla yakından ilgili görünen bir ibadettir. Hicretle beraber veya hicretten sonra Medine'de oluşan özgür şartlarda kıldırılmış, Mekke'de farz kılınmamıştır. Cuma namazının iki rekâtında imamın fatiha ve zamme-i sûreleri sesli (cehren) okuması bunun sembolik göstergelerinden biridir. Zira Müslümanlar Mekke'nin ağır baskı ortamında ancak müşriklerin evlerine çekildikleri zamanlarda yani akşam, yatsı ve sabah namazlarında fatiha ve zamme-i sûreleri sesli okurlardı. Öğle ve ikindi vakitlerinde duyulur korkusuyla namazlarını sessizce (hafiy) kıldırırlardı. Biz de onların hatıralarını ve çektikleri sıkıntı ve acıları yâd ederek aynı şekilde öğle ve ikindi namazlarını sessiz; akşam, yatsı ve sabah namazlarını sesli kılmaktayız.

Müslümanların özgür olmadığı, dini hayat ve ifade özgürlüklerinin engellendiği, İslami hükümlerin tatbik edilmediği ve itibar görmediği ya da dini tebliğ ve hakikatleri anlatma özgürlüğünün kısıtlandığı, dini tebliğ ve hükümlerini anlatma yetkisinin hükümetlerin, siyasi otoritelerin elinde olduğu, mescitlerin ve minberlerin siyasi iktidarları övüp yücelttiği yerlerde cuma namazı kılınmayacağını söyleyenler vardır ki, Ebu Hanife bu yönde görüş beyan etmiştir. Hanefi fakihlerine göre, İmam'ın yani Müslümanların yöneticisinin dört hakkı vardır: "Cumayı kıldırması, feyi (ortak ve bölünemez hizmetler için vergi) toplayıp dağıtması, hadleri uygulaması (iç asayiş, güvenlik, yargı) ve cihadı ilan etmesidir (dış savunmayı üstlenmesi ve savaş ilan etme yetkisini elinde bulundurması".

Cuma, İslam'ın önemli şiarlarındandır, aynı zamanda siyasi bağımsızlık, egemenlik ve hükümranlığın en belirgin simgelerinden biridir. Hükümranlığını, egemenliğin göstergesi uygulanan hukuk sisteminde belirginleşir. Cumayı kıldırma yetkisine sahip olan, Müslümanları temsil etme ve onları yönetme yetkisine de sahiptir. Bu açıdan cuma hutbesinin kimin adına okunacağı hep önemli olmuştur. "Kur'an Yolu" tefsirinin yazarlarına göre "Cuma namazını devlet başkanı veya devlet otoritesinin izin verdiği bir imam tarafından kıldırılması lazım." (V, 349-350.) Bu da, Cuma namazının Müslümanların içinde yaşadıkları siyasi durumlarıyla yakın ilgisi vardır. Bundan hareketle modern zamanlarda "İslami hükümlerin uygulanmadığı, uygulanması bir yana İslami hayata ve inanca karşı mücadelelerin verildiği bir ülkede devlet başkanının yetkilendirdiği imamların kıldırdığı Cuma ne kadar sahih olur?" sorusunu soranlar olmuştur. Baskın görüşe göre Cuma namazını emreden ayet "mutlak" olup herhangi bir durumla mukayyet değildir, dolayısıyla her halükarda ve hangi yönetim altında olursa olsun kılınması gerekir.

Bunların dışında, cuma namazı ancak hastalık, hapis, kendisinin veya başkasının canına veya malına önemli zarar gelmesi korkusu ve yolculuk (sefer hali) gibi sebepler dolayısıyla kılınmayabilir. Özgürlüğüne sahip olamadığı için Cuma köleye farz değildir. Söz konusu geçerli sebepler/mazeretler dışında cuma namazı terkedilemez. Bilerek, ihmal ederek cumayı terkedene ağır sorumluluklar vardır. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Her kim önemsemediği için üç cumayı terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler" (Ebu Davud, Salat, 210; Tirmizi, Cum'a, 7).

Müslümanlar cuma günü beden temizliği yapar, boy abdesti alır, güzel kokular sürünür ve özel manevi bir hazırlıkla camiye gider. Yıkanma alışkanlığı olmayanlar, en azından bugün "iyice yıkanıp temizlenmelidir", bu Peygamber Efendimiz tarafından altı çizilerek belirtilmiştir: (Müslim, Cuma, 9).

"Cuma" ve "cami" aynı kökten olup, "cuma namazı" Cuma günü camide toplanmayı ifade eder. Ayet, bugünü namaz dolayısıyla öne çıkarmakta ve "müezzin sizi cumaya çağırdığı anda alış-verişi bırakıp namaza koşun" demektedir. "Koşmak", başka hiçbir işle meşgul olmadan bir an önce ve vaktinde namaza yetişmek; bunu yaparken büyük bir ciddiyet, azim ve istekle yerine getirmek demektir. Cuma namazının vakti öğle namazının vaktidir, öğlenin ilk vaktinden son vaktine kadar kılınabilir.

Ayetin genel ifadesinden cumanın kadınlar için de "farz namaz" olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak Kur'an ayetlerini tefsir etme, onlardan hüküm çıkarma ve uygulama şekillerini gösterme konusunda en yetkili merci olan Peygamber Efendimiz (s.a.), ayeti "takyit" etmiş, cumanın kadınlara farz olmadığını söylemiştir: "Cuma namazına topluca katılmak her Müslüman üzerine Allah'ın hakkı olup farzdır. Ancak şu dört (insan grubu) bu farzın dışındadır: Köle(ler), kadın(lar), çocuk(lar) ve hasta(lar)" (Ebu Davut, 1/280, No: 1067). Güvenilir İslam bilginleri ve müçtehitler de bunun aksi görüş beyan etmemiştir.

Böyle olmakla beraber Peygamber zamanında bazı kadınların Cuma namazına katıldıkları bilinmektedir. Peygamber Efendimiz, kadınları cumaya katılmaktan engellememiş, sadece onlara farz olmadığını belirtmiştir ki, bugün de isteyen, imkânı ve zamanı olan kadınlar cuma namazına katılabilirler. Nitekim beklenen kervanın Medine'ye gelişiyle cumaya katılanların Hz. Peygamber'i ayakta bırakıp geriye 12 erkek ve 1 kadının kaldığı yolundaki rivayet (Buhari, Tefsir, 62) Hz. Peygamber zamanında kadınların da cumaya gittiklerini göstermektedir. İbnü'l-Münzir'in naklettiğine göre, kadınlara cumanın farz olmadığına ve şayet cumayı kılarlarsa, bunun öğle namazı yerine geçtiğine ilişkin icma vardır.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor: "Biz (ehli kitaba göre) en sonuncusuyuz. Kıyamette en öne geçeceğiz. Onlara bizden önce kitap verildi, bize onlardan sonra verildi. Kendilerine farz kılınan bu günü reddettiler. Allah ise bize cumayı gösterdi. Diğer insanlar bize uyuyorlar. Ertesi gün Yahudilerin, daha ertesi gün ise Hıristiyanlarındır." (Buharî, Cum'a, 1). Bu hadisten anlaşılıyor ki, her dinin kendisi için şiar/sembol olan bir günü vardır. Cumartesi Yahudilerin, pazar Hıristiyanların, cuma da Müslümanların haftalık sevinç, bayram ve ibadet günleridir.

Evlerden Kâbe; mescitlerden Harem-i Şerif, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa; şehirlerden Mekke, Medine ve Kudüs; aylardan Ramazan; gecelerden Kadir Gecesi ve günlerden Cuma Müslümanlar için önemli kılınmıştır. Bütün yeryüzü mescittir, zaman –adı konulmuş bir ecele, tayin ve tespit edilmiş vakte kadar– Allah'ın kudret eli altında, iradesi ve ilmi dâhilinde akmaktadır ama kutsal bu özel mekânlarda ve özel zamanlarda yoğun bir biçimde tecelli etmektedir.

Ayette geçen **"Namaz için çağrı"** namaz vaktinin geldiğini bildiren ezandır. Kur'an-ı Kerim'de "ezan" kelimesi bildiri, ilam anlamında kullanılır (9/Tevbe, 3). "Nida" anlamında ezan, bu ayetten başka 5/Maide, 58. ayette geçer. "Müezzin" seslenen, çağıran kimse demektir (5/A'raf, 44; 12/Yusuf, 70).

Ezan, hicretin birinci yılında, Mescid-i Nebevi'nin yapımı bittikten sonra emredildi. (Ebu Davut, Salat, 27-28). Ezan okumanın amacı namaz vakitlerinin bildirilmesi ve Müslümanların namaza çağırılmasıdır.

Kaynakların verdiği bilgilere göre, namaz vakti geldiğinde, mü'minlerin namaz için toplanmalarını sağlamak amacıyla çeşitli yöntemler düşünüldü. Çan çalınması, boru öttürülmesi, ateş yakılması veya bayrak asılması gibi. Ancak bunların hiçbiri kabul görmedi. Çan Hıristiyanların, boru Yahudilerin, ateş Mecusilerin taklit edilmesi demekti. Rivayete göre Abdullah b Zeyd b. Sa'lebe ve daha sonra Hz. Ömer, rüyada namaza nasıl davet edileceğini görmüş, onlara ezan öğretilmiştir. Abdullah b. Zeyd, rüyasını Peygamber Efendimiz (s.a.)'e anlatınca, o da Bilal-ı Habeşi'ye ezanda okunacak cümleleri ikişer, ikamette ise birer kere okumasını emretti. (Buhari, Ezan, 1; Müslim, Salat, 1; Ebu Davut, Salat, 17).

Şekil itibarıyla ezanın, dinin vaz'ında hiçbir rolü olmayan bir insanın, bir sahabenin gördüğü rüyanın referans alınarak tespit edilmiş olması anlamlıdır. Ezan, Abdullah b. Zeyd'in gördüğü rüya üzerine Sünnet'le emredilmiş, Kur'an tarafından teyit edilmiştir.

Ezan İslam'ın en önemli şiarlarından biridir. Peygamber Efendimiz (s.a) ezan ve müezzinle ilgili şöyle buyurmuştur: "Namaz vakti geldiğinde, içinizden birisi sizin için ezan okusun. En yaşlınız da imam olsun" (Buhari, Ezan,

17-18; Nesai, Ezan, 8). "İmam cemaate kefildir, müezzin güvenilir kimsedir" (Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 232). "Müezzinler, kıyamet günü, insanların sevabı en çok olanlardır" (Müslim, Salat, 14).

Ezanla Allah'ın birliği, Peygamber Efendimizin risaleti ve namaza çağrı üzerinden ahiret inancıteyit edilmekte, mü'minlere hatırlatılmaktadır. Ezan aynı zamanda bir özgürlük ve kurtuluş çağrısıdır. "Felah (Hayyaale'l-felah)"ın tekrarı bunun teyididir. İlk defa İslamiyet'ten önce siyahi bir köle olan Habeşli Bilal'in ezanı okuması da anlamlıdır. Şüphesiz Bilal'in sesi güzeldi ama özgürlüğe susamış insanların da simgesiydi. Ezanı ilk defa onun okuması baskı altında yaşayan, özgürlükleri ve onurları elinden alınan insanlara İslamiyet'in cemilesi, ezanı ilk okuyan kişi üzerinden özgürlüğe ve insan onuruna göndermede bulunmasıdır.

Ezan günün her saatinde ve hatta her anında İslam'ın mesajını tekrar eder, bizim kulaklarımızın işitmediği ancak varlıkta Allah'ıtesbih eden her şeyin donmuş melodiler halindeki seslerine, müziklerine eşlik eder. Böylelikle daimi olarak gökkubbe bu ilahi çağrı ile yankılanır. Doğudan Batıya doğru birbirini takip eden namaz vakitlerini bildirmek üzere müezzinler günün yirmidört saati boyunca bu çağrıyı tekrar etmekte, biri diğerine devretmektedir.

İslam hukukçuları, "İslam'ın şiarı ve Müslümanların varlığının sembolü olarak kabul edilen ezanı terketme hususunda söz birliği içinde bulunan Müslüman bir şehir veya bölge halkına karşı savaş açılması gerektiğine ilişkin ittifak etmişlerdir... Ezan Arapça sözleri ve bilinen tertibiyle okunmalıdır." (Bkz. 5/Maide, 58. ayetin açıklaması; İslam Ansiklopedisi, TDV, Ezan maddesi.)

Hz. Peygamber ve ilk iki halife döneminde Cuma namazında tek ezan okunurdu. Hz. Osman zamanında nüfusun artmasıyla dışarıda bir ezan okutulmuş, sonra Hz. Osman hutbe için minbere/yüksekçe yere çıkarken bir ezan daha okunmuştur. Hz. Osman'ın bu uygulamasına kimsenin itirazı olmamış, bu uygulama günümüze kadar gelmiştir.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾

10. Artık namazı kılınca, yeryüzünde dağılın. Allah'ın fazlını isteyip-arayın ve Allah'ı çokça zikredin; umulur ki felaha (kurtuluşa ve umduklarınıza) **kavuşmuş olursunuz.**

İbadet ile günlük hayat içiçedir. Dünya ile ahiret, din ile dünya birbirinden ayrılmaz. "Yarın ölecekmiş gibi ahiret, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalış-

mak" önemli bir ilkedir. Dini hayatın gayesi, kişinin buraya (dünya) ve öteye (ahiret) ait mutluluğunu temin etmektir. Kişinin geçimini temin etmesi için çalışması, üretime katılması, dünyayı iyi ve güzel yönde imar etmesi için yetenek ve bilgilerini kullanması hiçbir zaman manevi hayatına, Allah'a yakınlaşması ve görevlerini yerine getirmesi amacıyla yaptığı ibadetlere mani değildir, aksine ibadetin bir parçasıdır. Çalışmak, emek sarfetmek, "alan el olmaktansa veren el olmak daha hayırlıdır."

Şu halde Cuma namazı biter bitmez, insanların işlerine kaldıkları yerden devam etmesi gerekir. Tek yapmaları gereken nimeti, güzelliği Allah'tan dilemeleri ve her işlerinde Allah'ı zikredip O'nu hiçbir şekilde akıllarından ve kalplerinden çıkarmamalarıdır. Said b. Cübeyr'e göre "Allah'ı zikretmek, demek O'na itaat etmek" demektir. Zikir ve itaat sadece mescitte ve namaz sırasında olmaz. Her işte, üretimin her aşamasında, tüketimde, harcamada, şu veya bu konuda karar alma süreçlerinde Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılmamak, O'nun hoşnutluğunu aramak zikir ve itaattir. Mescidin içinde veya dışında, namaz sırasında veya haricinde Kur'an'ı anlamak, onu anlatmaya çalışmak, Kur'an'ın verdiği kök-bilgilerin yol göstericiliğinde varlık, hayat ve insanın anlamı ve amacı üzerinde düşünmek de zikirdir.

Farz olan Cuma namazı iki rekâttır. Farzdan önce iki veya dört rekât Cuma sünneti kılınır. Efendimiz Aleyhissalâtü vesselam, cumadan sonra evinde nafile namazı kılardı. Cumanın iki rekâtı o namazın ibadetidir, ayrıca öğle namazı kılınmaz, "Zuhr-u ahir" diye bir namaz sonradan ihdas edilmiştir. Çünkü bir vakitte iki farz namaz olmaz.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

11. Oysa onlar (kendilerini tümüyle Allah'a ve İslâm'a teslim etmeyenler) **bir ticaret ya da bir eğlence gördükleri zaman,** (hemen) **ona sökün ettiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın katında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."**

Bu ayetin inişine yol açan sebep önemlidir. Genellikle yoksulluk ve ihtiyaç içinde olan Medine'ye dışarıdan gelen kervanlar mal ve erzak taşırdı. Kervanlar geldiğinde büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılanırdı. Yine açlık ve yokluğun söz konusu olduğu böyle bir günde Şam'dan Dıhyetü'l-Kelbi'ye ait bir kervan

gelir, muhtemelen uzun bir zamandır beklenmektedir. Tam o sırada Müslümanlar Mescit'te cuma namazı için toplanmış, bu ibadeti eda etmektedirler. Peygamber Efendimiz (s.a.) hutbesini okurken kervanın gelişini, çalgı ve davul seslerinden öğrenen sahabeler mescidi bırakıp kervana koşarlar, Peygamber Efendimiz minberde öylece kala kalır. Mescidi içlerinde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi sahâbelerin olduğu 12 sahabe terketmez. Bunlardan biri olan Cabir bin Abdullah, bu ayetin bu olay üzerine indiğini söyler.

Vahidi'nin, Suyuti'nin "EdDürr" adlı eserine dayanarak verdiği bilgiye göre, bu olay üzerine Allah'ın Elçisi şöyle buyurdu: "Eğer hepiniz mescidi terkedip gitseydiniz, üzerinize sel gibi vadi dolusu bir ateş akardı."

Ayetin inişine sebep olan olay evrensel bir duruma işaret eder. Yani her zaman insanlar, ticaret, alış veriş, iş, eğlence, hoş vakit geçirme arzusu, keyif verici bir meşgale, bir dost veya arkadaşla karşılaşma, önemli bir randevu veya başka sebeplerle ibadetlerini ihmal edebilirler. Ayet bunların hiçbirinin "Allah katında bulunanlar"dan daha değerli ve hayırlı olmadığına vurgu yapıyor, Allah'ın en hayırlı rızık verici olduğunu hatırlatıyor. Başka bir ifadeyle vakti gelmiş bir ibadet dünyanın bütün servetlerinden çok daha değerlidir.

Bunun yanı sıra, toplumun büyük bir bölümü, ezici çoğunluğu yanlış yolda olsa da, bir bölümünün doğru yolda kalıp ısrar etmesi, toplumun genel selameti açısından önemlidir. En büyük tehlike, insanların tümünün inkâr yoluna sapması, Hakikat'e sırt çevirmesi, Allah'ı unutmasıdır. Böyle durumlarda insan yalnız kalsa bile, "Hz. İbrahim gibi tek başına bir ümmet olma" yolunu seçtiğini bilmelidir.

Cuma (62) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamdâlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

63- Münafikun Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 11 âyettir. İsmini ilk ayette geçen "**münafıklar**" manasındaki "münafikun" kelimesinden almaktadır. Hac (22) sûresinden sonra, Mücadele (58) sûresinden önce indirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِذَا جَآءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ
لَرَسُولُهٗ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً
فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا
ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ
اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ
كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

1. **Münafıklar sana geldikleri zaman: "Biz gerçekten şehadet ederiz ki, sen kesin olarak Allah'ın elçisisin" dediler. Allah da bilir ki sen elbette O'nun elçisisin. Allah, şüphesiz münafıkların yalan söylediklerine şahitlik eder.**
2. **Onlar, yeminlerini bir siper edinip Allah'ın yolundan alıkoydular. Doğrusu ne kötü şey yapıyorlar.**
3. **Bu, onların imân etmeleri sonra inkâr etmeleri dolayısıyla böyledir. Böylece kalplerinin üzerini mühürlemiştir, artık onlar kavrayamazlar.**
4. **Sen onları gördüğün zaman cüsseli yapıları beğenini kazanmaktadır. Konuştukları zaman da onları dinlersin.** (Oysa) **Sanki onlar** (sütun gibi) **dayandırılmış ahşap-kütük gibidirler.** (Bu dayanıksızlıklarından dolayı da) **Her çağrıyı kendileri aleyhinde sanırlar. Onlar düşmandırlar, bu yüzden onlardan kaçınıp-sakının. Allah onları kahretsin; nasıl da çevriliyorlar.**

Kaynaklar sûrenin Medine'de Hz. Peygamber (s.a.)'e büyük zorluklar çıkaran münafıklar hakkında indiğini kaydetmektedirler. Bakara sûresinin girişinde üç insan tipolojisi çizilmişti: Mü'minler, münafıklar (2/8-20) ve inkârcılar. Zaman zaman söz konusu tipoloji yaşanan olaylar esnasında kendini göstermiştir. Bunlardan en belirgin olanı verdikleri söze rağmen Uhud savaşına katılmaktan vazgeçen münafıkların yarı yoldan dönmeleri (3/Âl-i İmran, 122, 166-167), diğeri Hz. Aişe'ye iftira atmış olmaları (İfk olayı. 24/Nur, 11-20). Tebük seferi öncesinde ve sonrasında da mü'minleri demoralize etmek üzere çeşitli atraksiyonlarda bulunmuşlardı (9/Tevbe, 38, 61-70, 107.)

Bu sûrede ele alınan konu Mustalıkoğulları üzerine düzenlenen sefer sırasında ortaya çıkan trajik bir olaydır. Adına Mureysi denen söz konusu seferden dönülecekken biri ensar, diğeri muhacir iki kişi arasında el Müşellel adı verilen yerde su yüzünden kavga çıktı. Muhacir tarafından olan Hz. Ömer'in ücretlisi Cehcah bin Said, ensar tarafından Abdullah b. Übeyy'in kabilesiyle anlaşmalı Cüheynilerden Sinan b. Yezid idi. Kavga kızışınca Cehcah bin Said "Yetişin ey muhacirler!", Sinan b. Yezid de "Yetişin ey ensar!" diye bağırmaya başladılar. Bir anda ortalık karışır gibi oldu, Hz. Peygamber (s.a.) araya girip yatıştırdı, etkili bir konuşma yapıp bu tarz çağrı ve kamplaşmaların "cahiliye geleneği" olduğunu söyledi. Ancak olaya muttali olan münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy "Bunlar (muhacirler) bize yurdumuzda kafa tutuyor, üstünlük taslıyorlar. Onlarla durumumuz 'köpeğini semirt seni yesin' sözündeki gibidir. (Türkçedeki "besle kargayı gözünü oysun" demek gibi.) Hele bir Medine'ye dönelim, göreceksiniz, güçlü olan zayıf olanı oradan sürüp çıkaracaktır." Sonra Medinelilere dönüp şunları ekledi: "Aslında bunu kendiniz yaptınız, onlara beldenizde yer verip her şeyinizi paylaştınız. Muhammed'in yanındakilere yardım etmeyin ki çekilip gitsinler."

Bu sözleri dehşetle işiten ve henüz o sırada pek genç olan Zeyd b. Erkam bu sözlere itiraz ettiyse de Abdullah b. Übeyy tarafından azarlandı, o da durumu amcasına, o da Hz. Peygamber'e aktardı. Hz. Ömer münafıkların reisinin hemen kafasının koparılarak cezalandırılmasını teklif ettiyse de Hz. Peygamber kabul etmedi. Bir tedbir olarak vakit erken olmasına rağmen orduyu Medine'ye gitmek üzere yürüyüşe çıkardı, uzun süre mola vermedi, öyle ki mola verdiğinde askerler öylesine bitkin düşmüşlerdi ki hemen yere yığılıp uykuya daldı. Bu ordu içinde çatışma ihtimali olan fitneyi yatıştırmanın bir yolu idi.

Abdullah'ı çağırıp durumu öğrenmek istedi. Abdullah yemin billah ederek böyle bir cümle sarf etmediğini söyleyince Hz. Peygamber onun beyanını esas aldı. Ancak bu arada Zeyd b. Erkam "yalancı" durumun düşmüş oluyordu. Zeyd

buna fazlasıyla üzüldü. Medine'ye dönüşte olayın iç yüzünü aydınlatan Münafikun sûresi indi.

Yakın çevresinden bazıları Abdullah b. Übeyy'e hakkında sert ifadeler barındıran bir sûre indiğini, peygambere gidip kendisi için Allah'tan bağışlama dilemesini tavsiye edince başını çevirip şöyle dedi: "İman et dediniz iman ettim, zekât ver dediniz zekât verdim. Geriye bir tek Muhammed'e secde etmediğim kaldı." Abdullah'ın oğlu samimi bir Müslümandı, babasının bu tutumuna hem üzülmüş hem sert tepki göstermişti (Buhari, Tefsir, 63; Tirmizi, Tefsir, 63, Müslim, Münafikin, 1; Müsned, IV, 370-373).

1. ayet münafıkların dışarıdan Müslüman göründüklerini, yeri gelince Müslümanlıkları, Hz. Muhammed (s.a.)'in nübüvveti konusunda yemin dahi ettiklerini ancak iç dünyalarında inanmadıklarını belirtir. Tabii ki yüce Allah Hz. Muhammed'in elçisi olduğunu bilir ve teyit eder. Nihayet onu kendi elçisi olarak seçip görevlendiren kendisidir. Yine şanı Yüce Allah münafıkların kesin olarak yalan söylediklerine şahitlik etmektedir, onların iç yüzünü, kalplerinden ve zihinlerinden neyin geçtiğini en iyi bilen O'dur. Münafıkların şehadetleri yeminleri manasındadır. Böylelikle yeminlerini bir siper, bir kalkan gibi kullanmış olmaktadırlar (9/Tevbe, 74). Ancak kalpleriyle risaleti, İslam'ın hakikatlerini yalanlamaktadırlar. Tek yapabildikleri şey iç dünyalarında olup biteni Müslümanlardan gizleyebilmeleri, yeminlerini ve İslam'a olan sahte sadakatlerini bir kalkan gibi kullanmalarıdır. Bu, tarih boyunca mü'minler içinde birer Müslüman kimliğiyle barınan münafıkların genel tipolojisidir. Müslümanlardan görünürler, belki zahiri vecibeleri yerine getirmeye çalışırlar, hatta kendilerini kamufle etmek veya İslam'a daha fazla zarar vermek maksadıyla "mescid" dahi inşa ederler -ki buna "Mescid-i Dırar" denir (bkz. 9/Tevbe, 107) ama hiçbir zaman kalplerinde imanı tasdik etmezler, ellerine her fırsat geçtiğinde İslam'a ve Müslümanlara yıkıcı zararlar vermekten çekinmezler.

Kurtubi münafıkların "**yeminlerini siper edinip Allah'ın yolundan alıkoydular**" ayetinin O'nun indirdiği hükümlerin uygulanmasına mani olmaları manasında olduğunu söyler. Bunu yaparlarken de zahirdeki Müslüman kimliklerini korurlar ama iş uygulamaya geldiğinde hükümlerin uygulanıp hayata geçmemesi için ellerinden gelen entrikayı çevirmekten çekinmezler. Hükümlerin uygulanmasına engel olmak "**Allah yolundan alıkoymak**"la aynı şeydir (4/Nisa, 167; 58/Mücadele, 16). Bu münafıkların hayli kötü şey yaptıklarını gösterir.

Münafıkların böyle davranmalarına yol açan sebep, önce iman etmeleri sonra inkâr etmeleri yüzündendir. 3. ayet münafıkların hakikatte birer inkârcı (kâfir) olduklarını bildirmektedir. "Önce iman sonra inkâr" iki şekilde açıklan-

mıştır: Biri önce dilleriyle inandıklarını söyleyip arkasından hemen kalpleriyle inkâr etmeleri; diğeri Hz. Peygamber zamanında bazılarının sahiden önce İslam'a girip sonra dinden çıkmaları. Eğer ikinci açıklamayı kabul edecek olursak, sonradan dinden çıkanların irtidatlarını açığa vurmayıp hep sakladıkları anlaşılmaktadır. Böylelerinin kalbi mühürlenmiştir yani bilerek ve isteyerek dinden çıktıkları için yüce Allah da seçimleri doğrultusunda kalplerini imana ve İslam'a kapatmış, üzerine mühür vurmuştur. Üzerine mühür vurulan şey çalışamaz haldedir, faaliyeti iptal edilmiş demektir. Kalbin faaliyetinin gayesi marifetullahtır, inkâr eden bu asli faaliyeti durdurmuş, sonlandırmış olur. Bundan sonra ruhi ve entelektüel kavrayış yetilerini de kaybeder. (Dinden çıkma için bkz. 3/Âl-i İmran, 90; 4/Nisa, 137 ve 167.)

İç dünyaları tam bir virane iken dışarıdan bakıldığında münafıklar gösterişli görünürler, bir kısmı iri yapılıdır. Etkili konuşurlar, kelime cambazı gibi meramlarını ifade ederler, retorikleri kuvvetli olduğundan kendilerini dinletirler. 4. ayet güçlü, etkili retoriğin kendi başına herhangi bir değer ifade etmediğini gösterir. Kelime cambazı kimseler her zaman dinleyici, okuyucu bulabilir ama beslendikleri sahih ve güvenilir kaynak yoksa söyledikleri içi boş birer retorikten ibarettir. Keçiboynuzu gibi bir ton kelime kullanır ama içlerinde işe yarar bir iki cümle çıkmaz. Edebiyat muhatabı Allah'ın elçisini te'dib ettiği edebe, yüksek ahlaki ve ruhi mertebeye ulaştırmayı hedeflemiyorsa boş bir retorikten ibarettir. Nice şair, hatip, söz ustası, edebiyatçı, hikâyeci ve romancı kitleleri boş şeylerle uğraştırır. Elbette bu durumdaki şair ve sanatçıların "münafık" oldukları anlamına gelmez, ayetler münafıkların genel tasvirini yapmaktadır. Ancak içi boş, hikmete ve irfana atıf olmayan sanat ve edebiyat içi boş retoriktir, bunu da münafıkların başarıyla kullandıkları belirtilmektedir. Bu durumda sözün içeriğine bakmak lazım. Dünyayı cazibe alanı gösteren sözler çekicidir, hatta dünya övgüsü yapanlar iddia ve fikirlerine Allah'ı bile şahit tutmaya kalkışırlar ki yaptıklarının doğruluğunu kanıtlamak için, bunlara karşı uyanık olmak gerekir (2/Bakara, 204). Şu halde Müslümandaki bilinç öylesine yüksek olmalı ki bir münafığı diğerinden konuşma biçiminden dahi ayırt edebilmelidir: "İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider ve kalbindekine rağmen Allah'ı şahit getirir; oysa o azılı bir düşmandır. O, iş başına geçti mi (ya da sırtını çevirip gitti mi) yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekini ve nesli helak etmeye çaba harcar. Allah ise, bozgunculuğu sevmez. Ona: "Allah'tan kork" denildiğinde, büyüklük gururu onu günaha sürükler, kuşatır. Böylesine cehennem yeter; ne kötü bir yataktır o." (2/Bakara, 204-206. Ayrıca bkz. 47/Muhammed, 30).

Duvara dayandırılmış kütükler, keresteler alımlı olur ama içleri boştur. Kaynaklar münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy'in yakışıklı, iri yapılı olduğunu kaydeder. Konuştuğunda muhatabını etkilerdi. Rivayetlere göre ki Hz. Peygamber (s.a.) de onu dinlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla Arap dilini çok iyi kullanan bir söz ustasıydı. Ama retoriği imandan, ruhtan, güzellik ve manevi zenginlikten, hakikate olan saygı ve sevgiden mahrum olduğu için herhangi bir anlam ifade etmezdi.

"**Dayandırılmış kütük**" metaforu anlamlıdır. Münafıklar varlıklarını kendi hatırına ve kendilerinden aldıkları güçle değil, ya sahte şahitlikleri, yalan yeminleri veya etkili konuşmaları, süslü retorikleriyle koruyabilmektedirler. Fakat dış görünüşleriyle iç dünyaları bir değildir; durumlarını en iyi kendi bildiklerinden her olumsuz çağrıyı, yükselen feryadı kendi aleyhlerinde zannedip hemencecik korkuya kapılırlar. Kütük duvara dayandırıldığından onu ayakta tutan arz üzerindeki sağlamlığı değil duvardır. Dışarıdan gelen bir sadme kolayca onu devirebilir. Münafıklar da öyledirler. Güçlerini hakikatten ve imandan almadıkları için sürekli bir kaygı ve korku içinde yaşamaktadırlar. Etkileyici dış görünüşlerinin aksine derin bir kuşku ve huzursuzluk içindedirler. Her hain korkaktır (Küllü hain haif)! Münafığın trajedisi hakikate ihanetidir, bu yüzden ihaneti açığa anlaşılacak, iç yüzü ortaya çıkacak diye sürekli korku içinde yaşamaktadır.

Münafıklardan ve ikiyüzlü karaktere sahip kimselerden kaçınmak, uzakta durmak lazım. Bunu iki anlamda ele almak mümkün: Bir söz ve söylemlerinden uzakta durmak; iki yakınlarınızı onlardan uzakta tutmak. Çünkü iç dünyaları itibariyle düşmandırlar, sadece zarar vermek isterler. "Allah onları kahretsin" beddua olup Allah'ın lanetinin böylelerinin üzerinde olmasını talep etmektir. Bazı dilcilere göre de bu yergi ve azar ifadesidir. Mesela "katelehu Allahu maeş'arahu" yani "Allah onu kahretsin, ne kadar da şairdir." "Nasıl da çevriliyorlar" yani nasıl hakka sırtlarını dönüyorlar, gerçeği tersyüz ediyorlar, bile bile yalan söylüyorlar. Veya hakikat ortada iken akıllarının başka yöne kayması, gerçeği teslim etmemesi ne hayret verici durum!

Hz. Peygamber (s.a.) "münafıkların belirtileri" konusunda şöyle buyurmuştur: "Münafığın belirtisi (alameti) üçtür: Konuşunca yalan söyler; söz verince sözünü yerine getirmez; kendisine bir şey emanet edildiğinde ona ihanet eder." (Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 107-108.)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ
يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ
تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

5. **Onlara: "Gelin Allah'ın Resûlü sizin için mağfiret** (bağışlanma) **dilesin," denildiği zaman başlarını yana çevirdiler. Sen, onların büyüklük taslamışlar olarak yüz çevirmekte olduklarını görürsün.**
6. **Senin onlar adına mağfiret dilemen ile mağfiret dilememen onlar için birdir. Allah, onlara kesin olarak mağfiret etmeyecektir. Şüphesiz Allah, fasık bir kavme hidayet vermez.**
7. **Onlar ki: "Allah'ın Resûlü yanında bulunanlara hiçbir infak** (harcama)**da bulunmayın, sonunda dağılıp gitsinler," derler. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Ancak münafıklar kavramıyorlar.**
8. **Derler ki, "And olsun, Medine'ye bir dönecek olursak, gücü ve onuru çok olan, düşkün ve zayıf olanı elbette oradan sürüp-çıkaracaktır." Oysa izzet** (güç, onur ve üstünlük) **Allah'ın, O'nun Resûlü'nün ve mü'minlerindir. Ancak münafıklar bilmiyorlar.**

Yukarıda sûrenin inişine yol açan sebepleri anlatırken Abdullah b. Übeyy'in iç yüzü ortaya çıkmış olmasına rağmen yakın çevresinin "Git, Peygamber senin için bağışlanma dilesin" önerisini reddettiğine değinmiştik. İçine düştükleri kibir onların tevbe edip Peygamberin bağışlanma talebinden yararlanmalarına engel oluyor, gururları onları hak ve hakikate karşı inatçı kılıyordu. Kibir şeytanın bir hasleti olduğundan peygamber dahi böyleleri için bağışlanma dileyecek olsa fayda etmez, çünkü kendileri için birdir. Öğütün kendilerine herhangi bir faydası yoktur (26/Şuara, 136). Bütün büyük hastalıkların sebebi kibirdir. Açıktan şirk koşanlar gibi gizli şirk içinde olan münafıkları da inkâra sevk eden sebep kibirdir; Allah ve elçisinin tebliğine yani Kur'an'a ve mesajına karşı büyüklenmektedirler. Kibirleri onları engellediğinden Allah da onları bağışlamaz, bağışlanabilmeleri için öncelikle kendilerinin kibirlerini yenip bunu talep etmeleri lazım. Fakat tevbe etmeyi ve bağışlanmayı reddettikleri için inkârcı olarak öleceklerdir, dolayısıyla affedilmeleri söz konusu değildir. Peş peşe inanıp inkâr edenlerin affı yoktur (4/Nisa, 137-138). Münafık gerçekte inkârcıdır ve Allah'a ortak koşan kimsedir. Yüce Allah da ortak koşanları hiç-

bir şekilde affetmeyeceğini bildirmektedir (4/Nisa, 126); böyleleri ateşin en aşağı tabakasında cezalarını çekeceklerdir (4/Nisa, 145-146). Yoldan çıkanı bekleyen akıbet budur.

7. ayet ikiyüzlülerin İslam davasını geriletmek üzere takip ettikleri taktiklerden birinin muhtaç insanları yoksulluk ve açlıkla cezalandırmak olduğuna işaret etmektedir. Abdullah b. Übeyy, Medinelilere muhacirlere yaptıkları yardımı kesmelerini öneriyordu. Böylelikle ihtiyaç içinde kalacak olanlar mecburen Medine'yi terk edip başka yerlere göç etmek zorunda kalacaklardı. Münafıkların reisinin unuttuğu bir gerçek vardı ki, o da rızkı verenin, ihtiyaçları karşılayanın âlemleri yaratan Allah'ın olduğu hususuydu. Göklerin ve yerin hazineleri, tabii, iktisadi, beşeri kaynakları, bilumum zenginlikleri Allah'a aittir (15/Hicr, 21), o dilese kulunu ihtiyaç içinde bırakmaz, rızıklandırmak istediği kimseyi de bir başkası aç ve yoksul bırakamaz. Yazık ki münafıklar bunun yakinen idrak edecek zihinsel derinlikte ve yetkinlikte değildirler.

8. ayet kadim bir Arap cahiliye âdetinin uyandırılmasıyla toplumun nasıl bir anda ikiye bölünmek istendiğini belirtmektedir. İki kişinin su meselesinden dolayı düştükleri ihtilafı "Mekkeli-Medineli çatışması"na dönüştürmek tam münafıkça bir taktik idi. Medinelilerin gururuna hitap ederek Abdullah b. Übey, güçlü ve onur sahibi diye tasvir ettiği Medinelilerin, güç ve onurdan yoksun diye aşağıladığı Mekkelilere derslerini vereceklerini, vermeye muktedir olduklarını ve artık vermelerinin zamanının çoktan geçtiğini söylüyor, böylelikle iki Müslüman grup arasında sonu kanlı çatışmalara varacak iç savaş kışkırtıcılığı yapıyor, fite ateşini körüklüyordu. Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in karşılık verme yöntemini benimsemeyip orduyu hemen yola koydu, askerleri yordu böylece kimse bu kışkırtmaya kapılacak takati kendine bulmadı. Medine'ye de döndüğünde meseleyi usulüne uygun suhuletle halletti. Eğer Ömer'in sözünü dinleyip Abdullah'ın kellesini koparsaydı "Bakın Muhammed kendi halkını öldürüyor" diye etrafa şayialar yayılacak, arkasından derin bir kamplaşmanın oluşmasıyla Müslümanlar arasında iç savaş başlayacaktı.

Bu olayda Abdullah'ın "Medineli-Mekkeli kimlik vurgusu" gözden kaçmamalı. İslamiyet herkese üst bir kimlik vermişti. Bu da Allah'ın iradesine teslimiyet demek olan İslam dini idi. Mekkeli-Medineli; Arap, Türk, Kürt, Fars, Azeri, Tacik, Malay, Mozambikli, Kenyalı vd. kim bu dine dâhil olursa, onun kökeni İbrahim aleyhisselam, mensubiyeti Muhammed ümmetidir. Yüce Allah bu dine dâhil olanları "Müslüman" olarak isimlendirdi (22/Hac, 78). Bir mü'mine bundan daha büyük bir şeref, daha değerli bir kimlik bahşedilemez.

Tabii ki insanların etnik kökenleri, doğdukları yerler, şehirleri, kavimleri,

aileleri vardır ve bunların inkâr edilip yok sayılmaları, başka kavim ve etnik gruplar içinde eritilmeleri caiz değildir. Farklı insan topluluklarının renkleri ve dilleri "Allah'ın âyetlerinden"dir (30/Rum, 22). Ama İslam hepsinin üstündedir, ikincil ve varlıkları maddi cevhere dayanan kimliklere dönüp İslam kardeşliğini hiçe saymak cahiliye âdetidir. 8. ayet sarih bir şekilde güç ve üstünlüğün sadece Allah'ın, elçisinin ve mü'minlerin olduğunu belirtir. Şu halde insan başka hiçbir yerde ve kimlikte izzet ve şeref, güç ve üstünlük arayışına girmemeli. Münafıklar bu hakikati bilmiyorlarsa da mü'minler bunu yakinen bilirler.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنفِقُوا۟ مِن مَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ أَخَّرْتَنِىٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَن يُؤَخِّرَ ٱللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَآءَ أَجَلُهَا ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

9. **Ey imân edenler ne mallarınız ne çocuklarınız sizi Allah'ı zikretmekten 'tutkuya kaptırarak-alıkoymasın;' kim böyle yaparsa, artık onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.**
10. **Sizden birinize ölüm gelip de "Rabbim, beni yakın bir süreye** (ecele) **kadar geciktirsen ben de böylece sadaka versem ve salihlerden olsam" demezden önce, size rızık olarak verdiklerimizden infak edin.**
11. **Oysa Allah, kendi eceli gelmiş bulunan hiçbir kimseyi kesinlikle ertelemez. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.**

İnsanın malına ve çocuklarına karşı duyduğu ilgi ve sevgi tabiidir. İslamiyet bunu engellemez ancak mal ve çocuklar Allah'ı anmaktan alıkoyacak olursa bu duruma düşenler hüsrana uğramış olur, çünkü artık tabii sınırlarını aşmış, fitne olmaya başlamışlardır. Mal ve çocukların "fitne" olmaktan çıkması için (7/Enfal, 28) bazı hassasiyetleri korumak lazım. Mal ve servet insanın hayatını onurlu bir biçimde idame ettirmesi, gücü yetmeyenlere, zayıf ve muhtaçlara yardımda bulunması, Allah yolunda cihadı finanse etmesi, yeryüzünü hayırlı ve meşru çerçevede imar etmesi gayesiyle elde idiler. Elde etmeye çalışırken mutlaka meşru ve helal yolları takip etme şartı vardır. Emek sömürüsü, yağma ve talan, karaborsa (ihtikâr), faiz, nitelikli hırsızlık, rüşvet ve yolsuzluk, yetkiyi kötüye kullanma, gasp vb. yollarla elde edilen mal ve servet ne meşrudur

ne makbuldür. Helal yollardan elde edilmişse dahi kişi servetini dilediği gibi harcayamaz. Bu servet benim zekâtını verdikten sonra istediğim gibi kullanırım, israf ve gösteriş yaparım, insanları kıskandırırım, Müslümanların ortalamalarıyla aradaki mesafeyi açarım diyemez. Kazanmanın prensipleri olduğu gibi harcamanın da prensipleri vardır. Bir Müslüman helal ve meşru yollardan istediği kadar zengin olabilir ama zenginliğini dilediği gibi harcayamaz. İşte vaz'edilmiş kurallara göre kazanılmamış veya kazanılıp da sorumsuzca harcanan mal ve servet insan için fitne olur.

Çocuklar da neslimizin devamını sağlar. Kendi geleceğimizi, bizden sonraki dünya hayatının devamını çocuklarımızda görürüz. Onların üzerimizde hakları vardır. Güzel bir isim, güzel bir eğitim ve meşru-yeterli derecede geçim bizim sorumluluklarımız arasındadır. Ancak çocuklarımı rahat yaşatacağım veya onlara bol miktarda servet bırakacağım diye helal-haram demeden para kazanmak, sömürmek, haksızlıklar yapmak çocuğu kişi için fitne yapar. Mal ve çocuklara dalmak insanın kalbini dünyanın hazzına bağlayan önemli bir faktördür. Bu da kişiye Allah'ı anmayı unutturur. Allah'ı anmayı unutan Allah'ı da unutmuş demektir.

Bu hitabın mü'minlere veya münafıklara olduğu söyleyenler olduğu gibi İslam inancını benimsediğini beyan eden herkes için söz konusu olduğunu söyleyenler vardır. Allah'ı zikretmenin çeşitli yolları vardır. Marifet ehli zikrin hem dil hem organların fiilleri hem de kalp ile olacağını söylemişlerdir. Dil ile olanı Allah'ın güzel isimlerinden birini tekrar etmek ki en makbule şayan olanı namazlardan sonra 33'er defa "Sübhanallah, Elhamdülillah ve Allâhuekber" demektir. Organların filiyle zikir ise göz, el, kulak ve ayağın yasakları ihlal etmekten kaçınması, hayır ve iyilikler işlemesidir. Kalp ile zikir yüce Allah'ı sürekli olarak hatırlamak, O'nun haşyetini, sevgisini ruhunda hissetmektir. Kim mal ve çocuklara dalıp da Allah'ı anmayı unutursa hüsrana uğrayanlardan olur (2/Bakara, 27).

Açık olan şu ki dünya hayatı geçicidir, kısadır. Eninde sonunda sayılı nefesler biter, insan emanetini sahibine teslim eder. Bu kaçınılmazdır; inansın inanmasın, ölüm herkesin gerçeğidir. Şu halde özellikle inanan insanlar ölüm gelip çatmadan Allah yolunda harcama yapmalıdırlar. Biraz daha kazanayım, önümde uzun bir ömür var demek gaflettir. Ölümün ne zaman geleceği bilinmez. Böylesi bir durumda mü'min ilave ömür talebinde bulunur ki yapamadığı iyilikleri, dağıtmadığı infakı yapsın. Fakat heyhat iş işten geçmiş bulunmaktadır. En'am sûresinde (6/27) inkârcıların ateşi gördüklerinde içine düştükleri derin pişmanlık anlatılır. Ümitsizce "Ne olur, bizi dünyaya bir kere daha gön-

derin de, Allah'ın ayetlerini yalanlamayan mü'minlerden olup dönelim" diyeceklerdir. Bu tarz pişmanlık sadece inkârcılar için söz konusu değildir. Bakara sûresinde (2/254) mü'minlere de hitaben "Hiçbir alış verişin, aracıların, şefaatin geçerli olmadığı bir günün gelmesinden önce infak etmeleri" buyrulur. Bu ayette de benzer uyarıda bulunulur.

Zemahşeri bunun yani dünyaya geri dönüşün kesinlikle olmayacağını, ecelin ötelenmeyeceğini, ertelenmeyeceğini ifade ettiğini söylemektedir. Ecel geldiğinde insan ölür, bunu öne veya geriye alacak güç yoktur. "Allah, yaptıklarınızdan haberdardır" yani siz ilave ömür istiyorsunuz ama sizi dünyaya geri göndersek de yine aynı şeyi tekrar edecek, yine infak etmeyecek, dünyanın tutkusuna kapılacak, sorumluluklarınızı yerine getirmeyeceksiniz. Allah bunu bilir, her şeyden haberdardır. Bu da bize gösteriyor ki, her ne yapmamız gerekiyorsa, ebedi mutluluk ve kurtuluşu kazanmak istiyorsak bize dünya hayatında verilen süre –az olsun çok olsun-yeterlidir.

Münafikun (63) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

64- Teğabün Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 18 âyettir. Tahrim sûresinden sonra, Saf sûresinden önce inmiştir. İsmini 9. ayette geçen "aldanma, aldatma, kar ve zarar"" manasındaki "**teğabün**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾

1. **Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'ı tesbih eder. Mülk O'nundur, hamd** (övgü) **de O'nundur. O, her şeye güç yetirendir.**
2. **Sizi yaratan O'dur; buna rağmen sizden kiminiz kâfirdir, kiminiz mü'mindir. Allah, yaptıklarınızı görendir.**
3. **Gökleri ve yeri hak olmak üzere yarattı ve size düzenli bir biçim** (suret) **verdi; suretlerinizi de güzel yaptı. Dönüş O'nadır.**
4. **Göklerde ve yerde olanların tümünü bilir; sizin saklı tuttuklarınızı da, açığa vurduklarınızı da bilir. Allah, sinelerin özünde saklı duranı bilendir.**

Tesbih Yüce Allah'ın her türden eksikliklerden ve noksanlıklardan tenzih edilmesi, varlık âleminin tümünün O'nun iradesi ve koyduğu yasalar çerçevesinde varoluşunu sürdürmesidir. Haşr ve Saf sûrelerinin başında bu konuda bilgiler verilmişti. (Ayrıca bkz. 2/Bakara, 30; 17/İsra, 44.) Tevhid inancının

parametreleri şöyledir: Varlık Allah'ın mülküdür, bütün servetler ve iktidarlar O'nun mülkü karşısında izafi, sonlu ve eksiktir. Yüce Allah'a başkaldıran zorbaların fizyolojik ve biyolojik varlıkları da O'nun mülkünün bir parçasıdır. O'nun gücünün yetmeyeceği bir varlık veya güç ve hükümranlığının uzanamayacağı bir alan tasavvur etmek mümkün değildir.

Varlıklar O'na itaat ederlerken aksi yönde seçim yapıp itaat etmeyebilen varlık insandır. Gerçekte insan, biliyor veya bilmiyor kabul ediyor veya kabul etmiyor olsun, tabi olduğu fizyolojik ve biyolojik yasalarla yani iradi olmayan beden ve organlarının hareketleriyle Allah'ın yasalarına itaat etmektedir. Nefes alıp vermesi, kanın damarlarda akması vs. böyledir. Ancak ahlaki alanda ve yaşama tarzı belirlemede ilahi murada aykırı seçimlerde bulunabilir. Burada ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki:

İnsan kendi kendine varolmuş değildir. Yaratılmıştır. Allah'ın yaratması olmasına rağmen kendisine tanınan iradeyle inkârcı olabildiği gibi iman eden biri de olabiliyor. Allah, insana doğru yolu da, yanlış yolu da göstermiş bulunuyor (7/A'raf, 30). İnkâr ve iman insanın tamamıyla özgür seçiminin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. İnkâr, imandan önce zikredilmiştir, çünkü zati ve asli olan imandır. Yanlış bir tercihte bulunmayacak olursa insan zati ve asli olan ahlak üzere devam eder. Ne zaman ki doğru yoldan çıkar, hakkı ve hakikati şaşırır işte o zaman inkârcı olur.

Dalalet şaşırmak, sapmak, sapıtmak, karıştırmak, tereddüt etmek ve unutmak gibi anlamlara gelir ki, doğru yol yani hidayet üzere olan için bunlar söz konusu olamaz. Beşeri zaaf eseri "unutma (nisyan)" hariç diğer yanlış insani haller yanlış seçimlerin sonucudur. İnsanın malul olduğu nisyandan olmayan "Allah'ı unutması" nefsinin istek ve tutkularına kapılmasıyla ortaya çıkan trajik durumdur. Kim Allah'ı unutma bedbahtlığına düşerse Allah da ona kendi nefsini unutturur bu da yabancılaşmanın en dramatik türüdür.

Bu çerçevede 2. ayetin "**kiminiz kâfirdir, kiminiz mü'min**" demesi insanın ezelde kâfir veya mü'min olarak yaratıldığı, insanları Allah'ın, iradi müdahalesiyle iki gruba ayırdığı anlamına gelmez. Bu yönde bir faraziyede bulunmak, iradenin asli fonksiyonunu, insanın ahlaki sorumluluğunu, dünya hayatının sınav olması hakikatini ortadan kaldırır (7/A'raf, 30). Aksine Allah insanı yaratmış ve ona seçme özgürlüğü tanımıştır. Yüce Allah'tan olan "Hak"tır. Özgür iradesini kullanan kişi dilerse iman eder, dilerse inkâr eder (18/Kehf, 29). Bu onun seçimine kalmıştır. (Ayrıca bkz. 73/Müzzemmil, 19; 74/Müddessir, 54/55; 76/İnsan, 3.). Kişi iman veya inkârı, hangisini seçerse seçsin Allah'ın bilgisi haricinde bir şey yapmış olmaz. Yüce Allah insanın yapıp

ettiklerini bilir ama bir hikmet üzere seçimlerine ve seçimleri doğrultusunda ortaya çıkan fiillerine müdahale etmez.

3. ayet göklerin ve yerin "**hak üzere**" yaratıldığını ve insana düzgün, düzenli bir biçim verildiğini, bunun da güzel olduğunu belirtir. Göklerin ve yerin yaratılışının temel bir hakikati vardır, sanal veya gölgelerden ibaret değildirler. Bir gerçekliğe dayanmaktadırlar. Belli bir gaye ve hikmete matuf olarak yaratılmışlardır (6/En'am, 73). Allah saçma, abes (absürt) şeylerle uğraşmaz. En ufak bir yaratığın veya varlığın da genel sistem içinde bir yeri, anlamı ve fonksiyonu bulunmaktadır. İnsanın düzenli bir surette yaratılmış olması da belli bir maksada ve hikmete mebnidir.

İnsanın biri diğerinde içkin (mündemiç) çeşitli düzeylerinden söz etmek gerekirse, diğer bütün türler içinde sahip olduğu "beşeri form" itibariyle "tesviye" edilmiş, bir "i'tidal" üzere yaratılmıştır (82/İnfitar, 7). Bu mucizevi fiilin faili yani diğer bütün yaratılmışların olduğu gibi insanın da Yaratıcısı'nın kim olduğu bellidir. İnsanın fizyolojik ve manevi kişiliği dizayn edilmiştir; orijinaldir; benzeri yoktur ve bütün akli çabaların kavrayış düzeylerinin ötesinde bizzat kendisi bir mucizedir. İnsan yaratıklar içinde erkeği en yakışıklı, kadını en güzel varlıktır. İnsanın kendisinin de tasavvur gücü, daha güzel ve yakışıklı varlık tasarlamaya güç yetiremez. Bu yüzden bilim-kurgu veya uzay filmlerinde insandan daha üstün formda bir yaratık tasarlanamamaktadır (40/Mü'min, 64).

Bütün bunlar bize hikmetlerin hikmetinin bizim yine O'na döneceğimiz hakikatini hatırlatmaktadır. Burada her ne yapıyorsak gözlem ve gözetim altındadır; sesler, görüntüler kaydedilmektedir, günün birinde karşımıza çıkartılacaktır. Dijital teknolojinin gelişmesiyle dünyada hiçbir ses ve görüntünün sonsuza kadar kaybolmadığını anlamış bulunuyoruz. Sadece zahirde olanlar değil, ruhun derin tabakalarında saklı tutulan, saklı tutulduğu varsayılan şeyler de bilinmektedir. Allah'tan hiçbir şey gizli kalmaz.

اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا
فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللّٰهُ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٦﴾ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا
اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلٰى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذٰلِكَ عَلَى
اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي اَنْزَلْنَا وَاللّٰهُ بِمَا

تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ
يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾

5. **Bundan önce inkâr edenlerin haberi size gelmedi mi? İşte onlar, işlerinin vebalini tattılar. Onlara acı bir azap vardı.**
6. **Bu, kendilerine apaçık belgelerle elçiler geldiği hâlde "bizi bir beşer mi hidayete erdirecek?" demeleri ve bu yüzden inkâr edip** (yoldan) **saparak yüz çevirmeleri nedeniyledir. Allah da** (onlara karşı) **müstağni olduğunu** (hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını) **gösterdi. Allah Ğani'dir, Hamid'dir.**
7. **İnkâr edenler kesin olarak diriltilmeyeceklerini öne sürdüler. De ki: "Hayır, Rabbim adına andolsun, siz, muhakkak diriltileceksiniz; sonra mutlaka yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu da Allah'a göre pek kolaydır."**
8. **"Şu hâlde Allah'a, O'nun Resûlü'ne ve indirdiğimiz nur** (Kur'ân)**a imân edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."**
9. **Sizi toplanma günü için bir arada toplayacağı gün; işte bu aldanma** (teğabün) **günüdür. Kim Allah'a imân edip salih bir amelde bulunursa** (Allah) **onun kötülüklerini örter ve içinde ebedi kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük 'mutluluk ve kurtuluş** (fevz)**' budur.**
10. **İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar da içinde sürekli kalıcılar olmak üzere, ateşin halkıdırlar. Ne kötü bir dönüş yeridir O.**

İslam inancının (iman) üç ana umdesi Allah'ın birliği inancı ve fikri olan "tevhid", ikincisi „"risalet veya nübüvvet", üçüncüsü de "ahiret" inancıdır. Meleklere ve kitaplara iman ile hayır ve şerrin (işlenmesine mesned teşkil edilen fiillerin) Allah tarafından yaratılması şeklinde sayacağımız diğer üç umde de buna bağlıdır. Risalete inanan vahiy meleği Cebrail aleyhisselama, dolayısıyla diğer meleklerin varlığına ve kitaplara da bittabi inanır. Varlık âlemi Yüce Allah'ın kudret eli altında ise hayır ve şerrin hammaddesinin imkânı, potansiyelini insanın kendisi yaratmış olamaz. Güzel bir malzemeden lezzetli bir yemek pişirmek mümkün olduğu gibi (hayr), bilgisizlik ve yanlış kullanım sonucu

berbat bir yemek (şer) çıkarmak da mümkündür. Berbat yemek pişiren suçu malzemede ve o malzemeyi üreten çiftçiye yükleyemez.

Sûrenin girişinde Yüce Allah ve yaratıcı vasfı hakkında bilgiler verildi, insanın dikkati buna çekildi. 5-10 arası ayetler kümesinde ise nübüvvet ve ahiret konuları hatırlatılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) tebliğine başladığı zaman kavmi onu yalanladı, bu ilk defa Mekke'de ortaya çıkan bir durum değildi. Tarih boyunca inkârcılar Allah'ın insanların içinden bir elçi seçip vahiy indirmesi hakikatini inkâr etmişlerdir. Yapıp ettiklerinin şiddetli sonucunu, vebalini de acı bir şekilde tatmışlardır. Peygamberlere karşı çıkanların neredeyse değişmez argümanları şudur: Bizi bir beşer irşat edemez. Bu işi bir beşer üstlenecekse, bu da sıradan biri olmaz, toplumumun eşraf ve ayanından, seçkinlerinden, aristokrat sınıflarından biri olur. Gerçekten de peygamberlere baktığımızda birkaçı müstesna –Davud ve Süleyman gibi– toplumun sıradan zümreleri içinden çıkmış, çevrelerinde de yoksulları, zayıf ve dışlanmışları toplamış kimseler oldukları görülür. Her peygamber kurulu düzeni tehdit ettiğinden sistemin muhafızları ve muhafazakârları peygamberliğin böyle kişilere görev olarak verilmesine karşı çıkmışlardır. (Bkz. 14/İbrahim, 10-11; 18/Kehf, 110; 23/Mü'minun, 24, 33.)

Peygamberlere karşı çıkanlar doğru yola girmeyi, adaleti tesis etmeyi, hak ve hakkaniyete göre yaşamayı reddeden kimselerdir. İnkârları onların yoldan çıkıp zulüm işlemelerine sebep oldu. Oysa onların doğru yola girmelerine Allah'ın ihtiyacı yoktur, O bütün varlık âleminin yaratıcısı, maliki ve hükümranıdır. Doğru yola girmek insanın yararınadır. O her şeyden müstağnidir. Bu apaçıktır, insan iyice düşünse, kozmik ve tabii düzen üzerinde yeterince tefekkür edecek olsa bu hakikati apaçık görür. Yüce Allah bu gerçeği insanlara kanıtlarla, somut delillerle göstermiştir. Gani olduğu gibi Hamid'dir, hamde layıktır ve sadece O'na hamdedilir.

Allah'ın her şeyin üzerinde gözetleyici olduğu gerçeğini reddedenler günün birinde yapıp ettiklerinin hesabını vereceklerini düşünmezler. Bu yüzden ölümden sonraki dirilişe inanmazlar. Öne sürdükleri argümanlardan biri şudur: İnsan öldükten sonra toprağa karışır, mezarın ötesi yoktur. Bir kere mezara düştün mü bir daha ayağa kalkamazsın (13/Ra'd, 5). Veya toprağa gömülen ceset çürür, kemikler dağılır, unufak olur. Kim bir daha onları bir araya getirip ayağa kaldıracak? (36/Yasin, 78.) Bu büyük bir yanılgıdır. Oysa doğru düşünecek olurlarsa şu ayet onların zihinlerini uyaracaktır: Kim insanı ilk defa yarattıysa, kim kemiklere et giydirdiyse O toprağa düşeni ayağa kaldıracak, diriltecektir. İnsanı yaratan, canını aldıktan sonra diriltemez mi? Ahiret varlığı kesindir ve herkes ahirette dünyada yapıp ettiklerinin hesabını verecektir.

7. ayet yemin kuvvetinde kesinlik ifade ederek, insanların mutlaka ölümden sonra dirileceklerini ve her ne yapmışlarsa tek tek onlara haber verileceğini belirtmektedir. Bundan asla kaçış yok. Kim, ne yapmışsa önüne çıkarılacak, niçin böyle yaptığı sorulacaktır. Bu hiç kuşkusuz Allah'a gör çok kolaydır.

Madem gerçek budur, insan dirilecek, ahirette hesap verecektir, bundan kaçış yoktur. O zaman ebedi kurtuluş ve mutluluk için Allah'a ve elçisine inanacak ve Allah'ın elçisine indirdiği nura tabi olacaktır. Tefsirciler 8. ayette geçen "**nur**"un Kur'an vahyi olduğunu söylemişlerdir ki doğrudur. "Nur"un risalet olduğunu söyleyenler de sonuçta vahye göndermede bulunmaktadırlar. Vahiy varlığı aydınlatır, vahyin aydınlattığı tabiat, olaylar ve insani haller üzerinde aklıyla düşünen, tefekkür eden insan doğru yolu bulur. Allah insanların yaptıklarından haberdardır, hiçbir şey O'nun bilgisi dışında cereyan etmez, vuku bulmaz.

Ahirette ne olacağını 9. ayet bildirmektedir. Kazanç ve zararın apaçık olarak ortaya çıkacağı gündür ahiret. Sûreye ismini veren "**teğabün**" ğabn kökünden alış verişte kullanılan bir kelimedir. Genel olarak iki veya daha fazla kişi arasında cereyan eder. Tefaul kalıbından geldiği için aldanma ve aldatma manasını ifade eder. Alım satımda malın gerçek değerinin hayli altında satılması veya hayli üstünde satın alınması buna örnektir. İnsanlar dünya hayatında sürekli olarak karşılıklı ilişki içindedirler. Söz konusu ilişkiler maddi-ekonomik olabileceği gibi, sosyal, politik ve toplumlar-devletlerarasında da olabilir. Bu tür ilişkilerde biri diğerini aldatıyorsa, yanıltıyorsa, onu bilerek zarara uğratıp mağdur ediyorsa; siyasi, sosyal ve ticari işlerini tezviratla yürütüyorsa teğabün kavramının kapsamında bir tutum ve davranışta bulunmuş demektir. Dünyada güçlüler, avantajlılar hep kazanabilir, üste gelebilir; mağdurlar da haklarını savunamayabilir, hatta aldatıldıklarının dahi farkına varmayabilir. Ama bu ebedi bir kazanç veya mağduriyet değildir. Günün birinde ve elbette kesin olarak ahirette hesap kitap yapıldığında kimin haklı-kimin haksız olduğu, kimin kimi aldatıp zarara uğrattığı apaçık ortaya çıkmış olacaktır. (4/Nisa, 131.) O günün sorgusundan, hesabından kaçış yoktur.

Ancak kim Allah'a samimiyetle iman edip salih amellerde bulunursa Allah onun kötülüklerini örter, günahlarını bağışlar. Kötülüğün kul hakkına taalluk etmemesi ve kişinin nasuh tevbe ile yapıp ettiklerinden pişman olup hata ve yanlıştan dönmüş olması gerekir. Böyleleri için altından ırmaklar akan cennetler vardır, orada ebedi kalacaklardır. Aklı başında olan asıl mutluluk ve kurtuluşun (fevz) burada olduğunu anlar ve hayatını buna göre düzenler. Bu apaçık hakikatleri inkâr edenlere ateş hazırlanmıştır, orada ebedi kalacaklardır. Ne kötü dönüş yeridir o!

مَّا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾

11. **Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet** (hiç kimseye) **isabet etmez. Kim Allah'a imân ederse, onun kalbini hidayete yöneltir. Allah, her şeyi bilendir.**

12. **Allah'a itaat edin ve Resûle de itaat edin. Şayet yüz çevirecek olursanız, artık elçimiz üzerine düşen** (yalnızca) **apaçık bir tebliğ** (gerçeği en yalın biçimde size iletme)**dir.**

13. **Allah; O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse mü'minler** (yalnızca) **Allah'a tevekkül etsinler.**

Tabiatta ve toplumsal hayatta insana zarar veren, kötülüğü dokunan olaylar vuku buluyor. "Tabii olanlar" ile "insan ihmali ve kusuru sonucu olanlar" sonuçları itibariyle zarar vericidir. Genellikle yerleşik kültüre göre bunlar "takdir-i ilâhi"dir, yapacak bir şey yok. Sabredip olgunlukla karşılamaktan başka bir şey yapamayız. İnsan hatası kaza doğrudan ilahi takdire havale edilince beşer planında "failsiz suç" kavramı ortaya çıkar, bu da hem kastı veya kusuru olanların sorumluğunu ortadan kaldırır hem benzer kazaların tekrarlanmasının önünü açar. Hatta biraz daha yakından bakıldığında suç ve kusurun –haşa– Allah'a isnat edildiğini dahi tespit edebiliriz.

Konu "ilahi takdir" ile "beşeri tedbir" ilişkisidir. Varlık âlemi Allah'ın ilmi, iradesi ve kudreti altındadır. Takdir Yüce Allah'ın ezeli ilminde ve koyduğu yasalara göre varlık sisteminin işlemesidir. Sistem işlerken altüstler olur. Tedbir konulmuş yasalara göre vuku bulacak altüstlere karşı insanın gerekli önlemleri alması, korumasıdır. O dilemedikçe bir yaprak kımıldamaz. Bu doğru, peki O dilemediği halde veya muradına rağmen insan eylemde bulunabilir mi? Evet! Akıl ve bilinç sahibi insan dışındaki varlıklar Allah'ın iradesine aykırı bir fiilde bulunmazken, insan sahip olduğu iradesini Allah'ın iradesine değilse bile muradına (emrettiklerine) aykırı yönde kullanabilir. Bu insanın sınavıdır. Melekler akıllı varlıklardır ama İlahi emir ve iradeye aykırı fiilde bulunamazlar; "rahmani ve şeytani" olan cinler de muhtemelen biz insanlar gibi ve fakat başka bir varlık boyutunda hareket ederler. Bizim için cinler gayb âlemi olduklarından biz kendi fiillerimize bakalım.

Kötülük zarar vericidir. Kimse bir kötülüğe maruz kalmak istemez. **İbn-i Sina** kötülüğün hadd-i zatında izafi olduğunu söyler, bu yüzden yok hükmündedir. Madde suret yoluyla durumdan duruma değişiklik gösterdiğinde varlıkta kötülük zuhur eder. Kevn-ü fesatâleminde oluşlar ve bozuluşlar peşpeşe birbirini takip eder. Bir şey olurken bir başkası bozulur. Varlık mümkün âlemdir, mümkün olan herşey eksik ve kusurludur. Kusur veya eksikliğin zuhuru kötülüğü ortaya çıkarır. Bu açıdan İbn-i Sina izafi kötülüğü "yok hükmünde olan" ile "nefse ait olan" olmak üzere ikiye ayırır. Mesela tabii afetler (sel, deprem, heyelan vs.) ilk gruba girer. İnsana zarar verirler ama önlenmeleri mümkündür, geçicidirler, bu dünya ile sınırlıdırlar. Fay hattı üzerinde çürük malzeme ile ev yapmazsanız depremin size zararı olmaz. Bedene arız olan hastalıklar da öyledirler. İnsan hem koruyucu hekimlikle hastalığa yakalanmayabilir hem yakalansa da tedavi olabilir. Efendimiz "Her hastalığın tedavisi vardır" buyurmuştur: "Allah hastalığı da ilacı da indirmiştir. Her hastalığa ilaç verilmiştir. Öyleyse tedavi olunuz. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayınız" (Ebu Davud, Tıbb, 11).

Belki asıl üzerinde durulması gereken nefse ait kötülüklerdir. Nefse ait kötülükler ahlakidir. Dünyada işleyenin kendisine ve başkalarına zararları olduğu gibi, ahirette de bedbaht olmasına sebep olurlar.

Allah'ın varlıkta ve tabiatta geçerli olan yasaları (adetullah-sünen-i ilahi) kurallarıdır. Bunlara aykırı hareket edildiğinde zarar takdir etmiştir. Fay hattı üzerinde ve çürük malzeme ile yapılmış bina bir depremde çöker, bu Allah'ın takdiridir, tabiat yasasıdır. Mikrop vücuda girerse insan hastalanır. "Allah'ın sünnetinde değişiklik (tebdil, tahvil, tağyir) olmaz." Uçurumdan atlayan ölür, yüzme bilmeyen suda boğulur, elini ateşe sokan yanar vs. Yasaların değişmeden fonksiyonlarını yerine getirmesi kozmik, tabii ve beşeri hayatın sürmesi açısından zorunludur. Bunların tümü takdir-i ilahidir. Eşyada her an değişiklik olsaydı hayatımız süremezdi. Uçaklar uçuyorsa, arabalar seyrediyorsa, tarla ürün veriyorsa ilahi sünnetlerin değişmeden işler halde olması sayesindedir. Hastalığı ilaçla tedavi ederiz ama şüphesiz ilacın bizatihi kendisinde şifa yoktur, şifa Allah'tandır. Hastalığı da, ilacı da yaratan Allah'tır. İlaç sebeptir, araçtır. Şifayı ilacın kendisine hamledecek olursak ona ulûhiyet atfetmiş oluruz. Ancak biliriz ki şifa Allah'tan, tedbir/tedavi bizdendir. Allah rahmeti, inayeti ve yasalarıyla tabiata, tarihe ve hayata müdahildir. Rahmeti ve inayeti mutlak, yasaları mutlak değildir. Müdahale etmeyi dilerse ateş İbrahim'i yakmaz, su Musa ve kavmini boğmaz. Ancak yasaları değiştirmesi istisnaidir. Aslolan yasaların değişmezliği ve fakat merhamet ve inayetin sürekli olmasıdır.

Allah kimin ne yaptığını bilir, burada İbn-i Sina gibi düşünmüyoruz. "Biliyor" olması beşer planında "yapıyor" anlamına gelmez. Bir sürücü sağlam bir araba ile yola çıkar ve trafik kurallarına riayet ederek yoluna devam ederse menziline varır. Bu ilahi sünnetin işlemesiyle olur. Arabası arızalı ise, alkol alıp yola çıkmışsa, hatalı sollama yapıyorsa, hız sınırını aşıyorsa, direksiyon başında uyursa kaza olur; maddi ve manevi hasarlara, duruma göre ölümlere sebebiyet verebilir. Kurallara uyması ilahi sünnetlere riayettir, kuralları ihlal etmesi kendi kastı ve kusurudur. Onun kastından veya kusurundan -haşa- Allah'ı sorumlu tutamayız. Eliyle ateşi tutmaya kalkışan elini yakar, bu takdir-i ilahidir; maşa kullanan tedbir ile ateş nimetinden yararlanmış olur. "Elime ateşi aldım yandım, napayım bu takdir-i ilahidir" denemez. Gerekli tedbirler alınmadığı, zorunlu donanım olmadığı için bir kömür veya maden ocağında yüzlerce kişi ölüyorsa insan kusuru ve ihmali sonucudur: Allah bu garip gureba işçilerin hasmı değildir, onların bu şekilde öleceklerini biliyordu ama muradı bu değildi. Muradı, maden sahiplerinin her tür tedbiri alıp hakettikleri ücretle işçileri çalıştırmalarıdır. Kaza insan eseri kötülüktür. "Size isabet eden her musibet (ancak) ellerinizin kazandığı dolayısıyladır" (42/Şura, 40.)

Allah iyiye ve kötüye yol açan sebep ve imkânları yaratmıştır. O'nun yaratması olmasaydı ne iyilik olurdu ne kötülük. Biz insanlar iyi fiilde bulunma gücüne ve imkânına sahip olabildiğimiz gibi "iyi" olandan yanlış yol ve yöntemlerle "kötülük" üretme gücüne ve imkânına da sahibiz. Yani iyi fiil de, kötü fiil de Allah'ın yaratmasıdır; hayır ve şerri bir imkân, bir potansiyel olarak Yüce Allah yaratmasaydı, biz iyilik de, kötülük de yapamazdık. İyilik ve kötülük O'nun bilgisi, iradesi ve kudreti dâhilindedir ama kötülük (şer) O'nun muradı değildir.

"Kötü olan"ın etkileri ve yol açtığı sonuçları itibariyle "zarar verici" olduğunu düşünecek olursak kendisi mahiyeti itibariyle herhangi bir varlık yapısına karşılık değildir. Vuku bulduğu boyutları ve alanları itibariyle kötülük zarar verici olsa bile, geçici olduğunu ve önlenebilir olduğunu biliyoruz. Bazı tabii afetleri önlemek mümkün olmayabilir ama vücuda arız olan hastalığı tedavi etmek gibi onlara karşı tedbir almak mümkün. Diğer varlıklara nispetle insana kozmik, ekolojik ve tabii hadiseler karşısında kendini koruyabilecek pozisyonlar alabilme potansiyeli verilmiştir.

Her an varlıkta ve tabiatta sayısız hadisenin vuku bulduğunu biliyoruz. Deprem oluyorsa bu tabiidir zira kırılmalar yoluyla yer kabuğu bir halden başka hale geçer; yağmur yağar bu sayede tabiat beslenir. Sağanak yağmurda hastalanacak derecede ıslanmak Allah'tan bir kader değil beynini çalıştırmayan akılsızların işidir. "Ahmak ıslatan yağmur" çiseliyor diye şemsiye açmayıp sı-

rılsıklam ıslanan için kullanılır. Yağmur kendi işini görmek üzere yağar, işi üzerine düştüğü varlığı, nesneyi ıslatmaktır. Islanıp hasta yatağına düşen ahmak kendisine arız olan hastalıktan yağmuru ve Allah'ı sorumlu tutamaz. Muhakkak ki suyu buharlaştıran, bulutlarda toplayan, bulutları rüzgârların önüne katan, belli bir hava tabakasında yağmuru yağdıran Allah'tır; daha doğrusu bu düzeni belli yasalara (tabiat yasaları-sünen-i ilahi) göre işletip gerçekleştiren emrindeki meleklerdir. Ne melekler tabiat yasalarıdır ne yasalar melekler olmaksızın işleyebilirler. Bir fabrikanın çalışma kuralları, mekanik veya elektronik düzeni ile bu düzenin işlemesini sağlayan mühendisleri, ustabaşıları ne ise tabiat yasaları ile melekler de öyledirler. Meleklerin de yasaların da yaratıcısı şanı yüce Allah'tır. Eski Grekler ve Cahiliye Arapları meleklere ulûhiyet atfedip çok tanrıcı olmuşlardı.

Buradan şu noktaya geliyoruz: Allah varlık âleminin yaratıcısıdır. Yarattıklarının tümü bir sebeb-i hikmete mebni olarak yaratılmışlardır; varlık "bir oyun ve oyuncak" olmak üzere yaratılmadı, Allah abesle iştigal etmez. O her ne işte ise o işte hayır, iyilik, güzellik vardır. İnsana da yarattığı her varlık ve imkânı kendi yararına kullanabileceği bilgisini, iradesini ve kudretini vermiştir. Muradı, fiillerinde insanın hayır, iyilik, güzellik işlemesidir. Eğer fiillerimiz sonucunda bize "zarar veren kötülük/şer" ortaya çıkıyorsa bu, bizim iyi olanı yanlış kullanmamızın sonucudur. Allah şerri, kötülüğü, kabih olanı, zayıflara zararı murat etmez. Ama şer, kötülük, kabih, fahşa, münker gibi fiiller hep var. Bunları Allah'a değil kendimize izafe edebiliriz.

Said Nursi "Halk-ı şer şer değil, kesb-i şer şerdir" der. Kötülüğün bir imkân, bir kuvve olarak yaratılmış olması kötülük değildir, kazanılması (kesbi) kötülüktür. O halde kötülüğü şöyle tarif edebiliriz: Kötülük iyinin yanlış kullanımı, su-i isti'tamilidir. Bunu –yukarıda işaret ettiğimiz– şu örnekle anlatabiliriz: Manavınızdan taze patlıcan, domates, biber; kasabınızdan da taze kuzu eti aldığınızı düşünün. İşinizde usta iseniz gayet lezzetli güveç pişirebilirsiniz, bu "iyiden iyi imal" etmişsiniz demektir. Pişirmesini bilmiyorsanız berbat bir yemek çıkar, bu da "iyiden kötü imal" etmişsiniz demektir. Kötü yemeğin suçunu malzemeye ve Yaratıcısına değil, kendinize, iyi malzemeyi yanlış kullanmanıza (suiistimal) fatura edebilirsiniz ancak.

Bir noktanın daha vuzuha kavuşturulmasında zaruret var: İyiyi yanlış kullanıp ondan kötü sonuç çıkaranın "iyi niyetli" olması bir şey ifade etmez. Efendimiz (s.a.) "Ameller niyete göredir" buyurmuştur. (Buhari, Bed'ul vahiy, 1; Müslim, İmare, 155.) Doğrudur. Ancak ameller "sonuçlarına (havatim) göredir de." İyi niyetle kötülük yapmak mümkün. Şu olay açıklayıcıdır: Bir ayının yav-

rusunu kurdun ağzından bir avcı kurtarmış. Anne ayı bunu görmüş ve avcıya minnettar kalmış. Aylarca ormanda dost-kardeş dolaşmışlar. Bir ağustos günü avcı ağacın dibinde uyurken ayı yanı başında bekliyormuş. Avcının alnına bir sinek konunca "Vay benim arkadaşımı rahatsız ediyorsun, öyle mi?" diye avcının alnına bir pençe indiren ayı, sineği de arkadaşını da öldürmüş. Bu olayda ayı "iyi niyetli"dir ama fiili yanlış olduğundan "sonuç kötü"dür. "İyiden kötülük çıkarmamak" için "Usul esasa takaddüm eder" kaidesince hareket etmeli.

Yüce Allah'ın ilmi herşeyi kuşatmıştır, olan ve olacak olan her şeyi bilir ve bunların tümü kayıt altındadır yani bilgisi dâhilindedir. (Bkz. 9/Tevbe, 51; 57/Hadid, 22.)

Bu bilgi insanı rahatlatır. Zira insan yüksek bir bilince sahipse iyi ve kötü durum karşısında da kazançlı çıkabilir. Bunu Hz. Peygamber (s.a.), çapıcı bir biçimde ifade etmiştir: "Mü'minin durumu gıpta ve hayranlık vericidir. Çünkü her hali kendisi için bir hayır sebebidir, böylesi bir özellik sadece mü'minde vardır. Sevinecek olsa şükreder, bu onun için hayırdır; başına bir musibet gelecek olsa sabreder, buda onun için hayır olur." (Müslim, Zühd, 64; Darimi, Rikak, 61.)

Hidayeti de insanın kalbinde halketmesi, iradesiyle insanın O'na iman etmesi sonucudur. Önce insan Allah'a iman eder, O da onun kalbini hidayete yönlendirir. Kurtuluş da Allah'a ve elçisine iman edip gösterdikleri yolda ilerlemektir. (Peygambere itaat konusu için bkz. 3/Âl-i İmran, 32; 5/Maide, 92.) Allah'a ve elçisine iman edip vaz'ettikleri hükümlere yani Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnette yer alan emir ve nehiylere göre hareket etmek yükü hafifletir; dünya ve ahirette hayırların elde edilmesini sağlar. Şayet bu hakikatten, apaçık hidayet yolundan sapılacak olursa bu onların bileceği iştir; yanlış seçimlerinin sonuçlarına katlanacaklardır. Peygamber'e düşen tebliğ görevini yerine getirmesidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ
وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا
أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ
شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

14. **Ey imân edenler, gerçek şu ki, sizin eşlerinizden ve çocuklarınızdan bir kısmı sizler için** (birer) **düşmandırlar. Şu hâlde onlardan sakının. Yine de affeder, hoş görür** (kusurlarını yüzlerine vurmaz) **ve bağışlarsanız, artık elbette Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

15. **Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir fitne** (bir deneme) **dir. Allah ise, büyük ecir** (en güzel karşılık) **O'nun katında olandır.**

16. **Öyleyse güç yetirebildiğiniz kadar Allah'tan korkup-sakının, dinleyin ve itaat edin. Kendi nefsinize hayır** (en büyük yarar) **olmak üzere infakta bulunun. Kim nefsinin bencil-tutkularından** (ya da cimri tutumundan) **korunursa; işte onlar, felah** (kurtuluş) **bulanlardır.**

17. **Eğer Allah'a güzel bir borç verecek olursanız, onu sizin için kat kat arttırır ve sizi bağışlar. Allah Şekûr'dur** (şükrü kabul edip çok ihsan eden), **Halim'dir** (cezayı vermekte acele etmeyendir.)

18. **Gaybı da, müşahede edebileni de bilen, Aziz** (üstün ve güçlü), **Hakim** (hüküm ve hikmet sahibi)**dir.**

14. ayet ilginç bir konuya değinmektedir: Bazı durumlarda eş ve çocuklar da insana düşman olabilmektedir. Tabii ki aile birliği sevgi, sadakat ve fedakârlığa dayanır. Birliği devam ettiren önemli faktörlerden biri de gaye ve hedef birliğidir. Aynı gaye ve hedefe yönelmemişlerse aile bireyleri arasında görüş ayrılığı çıkar. Ayet bunun her aile için değil "bazıları" için söz konusu olabileceğini belirtir. Yani mutlak anlamda eş ve çocuklar düşman değildir.

Ayetin inişine sebep gösterilen olaylara bakıldığında konu daha iyi anlaşılır. Bir rivayete göre Avf b. Malik el Eşcai Hz. Peygamber'le birlikte savaşa çıkmak istemişti; eş ve çocukları "Bizi nereye bırakıp gidiyorsun?" diye ağlaşınca zaafa kapılıp cihada çıkmaktan vazgeçti. Diğer rivayetlere göre Mekke'de Müslüman olup da Medine'ye hicret etmek isteyenler yine aileleri tarafından vazgeçirilmişti. Her iki rivayetin ortak noktası yapılması gereken bir fiilin kişinin zaaf duyduğu eş ve çocukları tarafından engellenmesi noktasında toplanmaktadır. Buna göre bazı eş ve çocukların düşman olmasını şöyle belirleyebiliriz. Eş ve çocuklar meşru ve gerekli bir vecibenin yerine getirilmesine veya yapılmaması gereken bir fiilin işlenmesine sebep oluyorlarsa kişinin düşmanı olurlar. Çünkü kişi yapması gerekeni yapmadığı veya yapmaması gerekeni yaptığında sorumlu olur, emir ve nehiyleri ihlal etmiş olur.

"Onlardan sakınmak" demek aslında onların meşru olmayan istek ve teşviklerinden, tahriklerinden, yanlış yönlendirmelerinden kaçınmak, masiyete çıkan taleplerini dikkate almamak demektir. Müsrif, gösterişe düşkün bir kadın kocasını, har vurup harman savuran çocukların babalarını gayrı meşru

yollardan kazanç elde etmeye sevkettiklerinde kişi onları dinleyip de helal haram demeden para peşinde koşacak olursa sınavı kaybetmiş olur. Kısaca bunun ölçüsü "Ma'siyette itaat yoktur" (Buhari, Cihad, 107) ilkesidir. Kim olursa Allah'ın koyduğu yasakları ihlal etmeye çağırırsa onu dinlememek, onun isteklerinden kaçınmak gerekir.

"Yine de affeder, hoş görür ve bağışlarsanız, artık elbette Allah, bağışlayandır, esirgeyendir." Bunun yerine getirilmeyecek veya yerine getirilmesi meşru olmayan istekler karşısında sorumluluk mevkiindeki kişinin yine de çoluk çocuğunun kusurunu yüzüne vurmaması, güzellikle uyarırken konuyu mesele yapmaması anlamında olduğu söylenmiştir. Bazıları bu türden istekler karşısında aşırı tepkiler gösterir, çoluk çocuğuna şiddet uygulamaya kalkışabilir. Bu da kaş yapayım derken göz çıkarmak olur. Böylesi abartılı tepkiler bazen aile birliğinin dağılmasına, çocuklarla ebeveynlerinin aralarının açılmasına sebep olabilir. Bundan da kaçınmak lazım.

15. ayet mal ve çocukların fitne konusu olabileceğini belirtmektedir. İfade mutlak değildir. Nasıl her eş ve çocuk insanı gayrı meşru yollara sevketmiyorsa, her servet için gayret sarfetmek ve çocuk da insan için fitne olmaz. Fitne olması demek mal ve çocuk sevgisinin kişiyi yapması gereken şeylerden engellemesi veya yapmaması gerekenleri yaptırması durumunda ortaya çıkar. Mal sevgisi kişiyi Allah yolunda harcamaktan alıkoyuyorsa veya servet kazanmak isterken gayrı meşru yollara sapıp başkalarının emeğini sömürüyor, hak ve hukukunu ihlal ediyorsa bu durumda mal fitnedir. Çocuklara da bol miras bırakayım diye kişi aynı şekilde gayrı meşru yollara sapıyorsa veya çevresindeki yoksulları ve muhtaçları gözetmiyorsa çocukları onun fitnesi olur. İnfaktan kaçınan, çoluk çocuğu için her yolu deneyen kişi bir şeyi unutuyor. Büyük ecir, bol karşılık, en yüksek ödül Allah katındadır. Yaşadığın şehrin tamamını elde etsen veya çocuklarına bıraksan Allah katındaki olanla mukayese dahi edilmez (8/Enfal, 28).

"Öyleyse güç yetirebildiğiniz kadar Allah'tan korkup-sakının, dinleyin ve itaat edin. Kendi nefsinize hayır (en büyük yarar) **olmak üzere infakta bulunun. Kim nefsinin bencil-tutkularından** (ya da cimri tutumundan) **korunursa; işte onlar, felah** (kurtuluş) **bulanlardır."** 16. ayetin, 3/Âl-i İmran, 102. ayetin inişi üzerine derin endişeye kapılan Ashab'ın "Ey Allah'ın Elçisi, buna nasıl güç yetirebiliriz?" şeklinde sormaları üzerine indiği belirtilmektedir. İbn-i Abbas, "Allah'tan gereği gibi korkup sakınmayı, bir lahza dahi Allah'a asi olmamak" olarak tanımlamıştı. Buna göre insan nefes alıp verdiği her anı, Allah'a itaat, şükür ve zikirle geçirmek" durumundadır. Ashab bu en-

dişeyi dile getirince, "Güç yetirdiğiniz kadar Allah'tan korkup sakının" emri inmiştir. (Bkz. 2/Bakara, 194, 197; 3/Âl-i İmran, 76 ve 102; 7/A'raf, 26; 49/Hucurat, 13; 45/Casiye, 19; 43/Zuhruf, 35; 44/Duhan, 51). Nefsin aşırı tutkuları, bencillikleri, bitip tükenmeyen ihtirası demek olan "**şuhh**" insan için en tehlikelidir, onu manevi yönden yıkıma götürür. (Bkz. 59-Haşr, 9. ayetin açıklaması ve atıfları.)

17. ayet "**Allah'a güzel borç verme**"den söz eder: **Karz-ı hasen**! Elbette Yüce Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, varlık âleminin yaratıcısı, maliki ve hükümranıdır. O'na borç vermek demek yoksullara, muhtaçlara ve borca ihtiyacı olana yerine göre infak etmek, yerine göre faiz ve tefeciliğin karışmadığı borç vermektir. (Bkz. 2/Bakara, 245.) Bu "güzel borç"tur ve karşılığı kendisine kat kat ödenecektir. Faiz de borcun arttırılmış miktar veya katlamalı olarak iadesi, dönmesidir. Ama bu büyük günahtır (kebair). Faiz beklentisi içinde olmadan başkasına borç veren veya karşılıksız olarak infakta bulunana Allah kat kat arttırarak verir (2/Bakara, 261). Bu ya dünyada olur veya ahirette. Allah şükrü kabul edip çokça ihsanda bulunandır (şekur); karşılığı vermekte acele etmeyendir (halim). O, gaybı da, müşahede edilebileni de bilir. O üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.

Eğer Allah'a güzel bir borç verecek olursanız, onu sizin için kat kat arttırır ve sizi bağışlar. Allah Şekûr'dur (şükrü kabul edip çok ihsan eden), Halim'dir (cezayı vermekte acele etmeyendir.)

Teğabun sûresinin (64) tefsiri bitmiştir. Herşeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

65- Talak Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 12 âyettir. İlk yedi ayeti boşanma "**talak**" ile ilgili hükümler ihtiva ettiği için bu ismi almıştır. Beyyine (98) sûresinden önce, İnsan (76) sûresinden sonra indirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ ۚ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ﴿١﴾

1. **"Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman, iddetleri süresinde** (temizlendiklerinde) **boşayın ve iddetleri sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun. Onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar ancak açık 'çirkin bir hayâsızlık' göstermeleri durumu başka. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını çiğnerse, gerçekte o, kendi nefsine zulmetmiş olur. Sen bilmezsin; olabilir ki Allah, bunun arkasından bir iş** (durum) **oluşturur."**

"**Boşama** (talak)" nikâh akdiyle sağlanmış bulunan aile birliğinin sona erdirilmesine denir. Katoliklikte bir kere nikâh kıyıldı mı bir daha bozulmaz, eşlerin birbirini boşaması yasaktır. (Bkz. Matta, 5:31-32; 19: 3-12; Markos, 10: 2-12; Luka, 16, 18.) Son zamanlarda Kilise bu yasağı gevşetme yönünde önemli kararlar almış bulunuyor. İslam açısından aile birliğinin sonlandırılması için zorlayıcı/mücbir bir sebebin olması gerekir, aksi halde boşama "Allah'ın en sevmediği helal"dir. İslam fıkhı boşama kararını prensip olarak kocaya vermiştir ancak nikâh akdi sırasında kadın boşama hakkı alabilir, erkeğin kendisi-

ne kesin olarak haksızlık yapacağına veya zulmedeceğine kanaat getirmesi durumunda bu hakkını kullanabilir. Bunun yanında iki tarafın ortak kararı veya hakemlerin kararı ile de boşama mümkündür. İslamiyet'i referans almayan medeni hukukta da boşama düzenlemeye tabi tutulmuştur. Türk Medeni Kanunu'nda (TMK) boşama sebepleri 161-166 arası maddelerde sıralanmıştır. Buna göre 161 madde "zina"yı; 162. Madde "cana kast"ı; 163. Madde "suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme"yi; 164. Madde "terk"i; 165. Madde "akıl hastalığı"nı; 166. Madde "evlilik birliğinin sarsılması"nı boşama sebebi saymıştır. Yazık ki son yıllarda boşama sebeplerinden belirsiz olan "şiddetli geçimsizlik" ve "eşlerin birbirini aldatması" ilk sıralarda yer almaktadır.

İddet, eşlerin boşanması veya eşlerden kocanın ölmesi durumunda kadının zorunlu bekleme süresine denir. Ayetin indiği tarihsel ortamda yani cahiliye Arapları arasında geçici beraberlik yaygındı. Bu yaşayış biçiminin denetim altına alınması zaruretti. Çünkü bu serbest yaşayış biçimi sonucunda ortaya çıkan çocuklar nesepsiz kalıyordu. Bunun için hayatı yeni bir düzenlemeye tabi tutan dini hükümler, evlenip boşanan veya kocası ölen kadına belli bir bekleme süresi getirdi; sürenin dolmasından sonra evlenmesine müsaade etti.

Bu ayet de boşamanın temizlik günlerinde olabileceğini, başka bir ifadeyle iddetin doğru sayımını yapabilecek şekilde boşamanın başlaması gerektiğini hükme bağlar. Beklemenin hikmeti, kadının gebe olup olmadığının kesin olarak anlaşılması ve bu süre içinde bir ihtimal eşlerin kendi durumlarını gözden geçirip evlilik birliğini devam ettirme imkânları üzerinde bir kere daha düşünme fırsatını bulabilmesidir.

Dönüşlü veya dönüşe açık boşamada (Ric'i talak), eşler isterlerseyani evliliği devam ettireceklerine kanaat getirirlerse barışır, yeni bir nikâha gerek kalmadan evliliklerine devam edebilirler. Bu imkânın tekrar doğması ihtimaline karşı diğer mali ve güvenlikle ilgili sebepler yanında kadının bu süre içinde evinden dışarı çıkarılmaması gerekir. Çünkü olabilir ki, bu süre zarfında kadın ve erkek birbirine yakınlaşabilir ve ayrılmaktan vazgeçebilirler. Aynı evi paylaşmak barışma imkânını canlı tutar, ayrı mekânlarda yaşayacak olurlarsa bu imkân ortadan kalkar.

Aşağıda 4. ayette görüleceği üzere, boşamada iddet üç ay hali görüp temizlenme; kocanın ölümünde 4 ay 10 gün, sağlık sebeplerinden veya yaşlılıktan dolayı ay hali görmeyen kadınlarda süre 3 aydır. Hamilelikte, bekleme süresi hamileliğin doğum veya başka sebeple, mesela düşük yapmakla veya haram olmakla beraber bebeğin aldırılmasıyla (kürtajla) sona ermesidir.

Rivayete göre Abdullah ibn-i Ömer, eşini aybaşı halinde iken boşamıştı. Babası Hz. Ömer'in, durumu bildirmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.) kızarak şöyle

buyurdu: "Abdullah eşine dönsün, sonra onu temizlik günlerine kadar tutsun. Sonra hayız görsün ve temizlensin. Eğer bundan sonra (da) eşini boşama durumu ortaya çıkarsa, cinsel ilişkiden önce temiz iken boşasın. İşte Talak sûresinde Allah'ın emrettiği iddet içinde boşama budur." (Buhari, Tefsir, 65/1). (Çeşitli iddet süreleri için bkz. 2/Bakara, 228 ve 234; 33/Ahzab, 49. ayetlerin açıklaması.)

Ayet, Hz. Peygamber'e hitap etmekle beraber, bütün Müslümanları bağlayan hükümler vaz'eder. Bu boşamanın ne kadar ciddiye alınması gereken bir olay olduğunu ima eder. Erkeklere hitaben de **"kadınları boşadığınız zaman"**cümlesi boşamanın ani, fevri, kızgınlıkla ve bir anda yapılmadığını, yapılmaması gerektiğini gösterir. Belki ayeti şöyle anlamak gerekir: "Kadınları boşamaya karar verdiğiniz zaman." Özellikle sorumluluğu daha fazla olan erkek uzun uzadıya düşünmeli, ölçüp tartmalı, sonra eğer başka bir çıkış yolu bulamıyorsa boşamaya karar vermeli.

Kadının belli bir süre güvenliğini ve mali ihtiyaçlarının karşılanmasını öngören bu uygulama, kadının apaçık bir hayâsızlık yapması durumunda sona erer yani bu durumda kadın tutulduğu evden atılır. Ayette kadını bulunduğu evden atmaya sebep olarak gösterilen "fahişe" kelimesi, İbn-i Abbas, İbn-i Mes'ud, Mücahid ve İkrime'ye göre "zina" anlamındadır. İbn-i Abbas'tan gelen bir başka rivayete göre, "fahişe" ile kastedilen, kadının eşine ve yakınlarına kötü söz söylemesidir. Hırsızlık, cana kast vb. ağır suç ve kusurların da buna dâhil edilebileceği söylenmiştir. Farklı görüşleri telif etmek gerekirse, kadını evden atmaya sebep teşkil edecek husus, kadının ya zina yapması veya boşandığı eşine, eşinin yakınlarına eziyet etmesi, saldırılarda bulunması, onları incitmesi, son derece kötü davranışlarda bulunmasıdır, denebilir. Cabir bin Abdullah, boşanmış teyzesinin hurma ağaçlarını budamak üzere evden çıkmak isteyince bir adamın ona engel olmak istediğini, o da durumu Hz. Peygamber'e intikal ettirince Efendimiz'in şöyle buyurduğunu nakleder: "Çıkabilirsin. Hurmanı buda, belki sadaka olarak verir veya başka bir iyilik yaparsın." (Müslim, Talak, 7.)

Kadın sözü edilen çerçevede bir hayasızlık (fahişe) yapmadığı sürece yeni bir sosyal hayata intibakını mümkün kılacak rehabilitasyon imkanından yoksun bırakılmaması gerekir, aksi bir tutum "Allah'ın koyduğu sınırların aşılması" anlamına gelir ki, kim böyle bir cürette bulunacak olursa, hakikatte kendi nefsine, öz varlığına zulmetmiş olur. Eninde sonunda bunun hesabını verecektir.

Bekleme süresine riayet etmenin birçok hikmeti vardır; bunlardan biri, eşlerin boşanmadan vazgeçmeleri ihtimalinin bu süre içinde belirmesidir: **"Sen bilmezsin; olabilir ki Allah, bunun arkasından bir iş** (durum) **oluşturur."** Bu ayet, bize iki veya üç boşamanın tek bir defada ve tek bir cümlede ger-

çekleşmeyeceği konusunda önemli ipuçlar vermektedir. Eğer "Seni üç talakla boşadım" demek yeterli olsaydı, beklemeye gerek kalmazdı. Halbuki Bakara, 228 ve 229. ayetlerde gördüğümüz üzere böyle bir şey mümkün değildir. İbn-i Abbas'tan gelen rivayette de değinildiği gibi, nasıl namazdan sonra yaptığımız tesbihatı (33 kere Sübhanallah, Elhamdülillah ve Allâhuekber) bir kerede yapmamız mümkün değilse, tam 33 defa tek tek Sübhanallah, Elhamdülillah ve Allâhuekber diyorsak, bunun gibi, boşamanın da iki veya üç ayrı zamanda ve yine iki veya üç ayrı telaffuzla olması gerekir. Bir defalık telaffuzla boşama **"Olabilir ki Allah, bunun arkasından bir iş** (durum) **oluşturur"** ifadesinde mündemiç bulunan hikmetin tecellisine mani olunması anlamına gelir. Oysa biz, ne olacağını bilemeyiz, Allah bilir.

Hiç şüphesiz sevgiyi yeşerten, büyüten Allah'tır. Eşler arasındaki ihtilaf çok derin değil de, bir noktada uzlaşmak mümkünse, evlilik birliğine son vermek her hâlükârda zararı büyük bir karar olacağından, bazı fedakârlıklarda bulunup evliliği devam ettirmek daha hayırlıdır. Bekleme süresi içinde eşler hem kendi kendilerini bir öz eleştiriden (muhasebe-i nefs) geçirme fırsatını bulurlar hem de Allah'ın yardımı ve lütfuyla kalplerinde yeşerecek olan yeni bir sevgi onları bir araya getirir. Dolayısıyla fevri davranıp hemen köprüleri atmamak; düşünerek, teennide bulunarak ve kazanç-zarar hesabını iyi yaparak adım atmak lazım.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

2. **"Sonra** (üç iddet bekleme) **sürelerine ulaştıkları zaman, artık onları maruf üzere tutun, ya da maruf üzere onlardan ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yerine getirin. İşte bununla, Allah'a ve âhiret gününe imân edenlere öğüt verilir. Kim Allah'tan korkup-sakınırsa,** (Allah) **ona bir çıkış yolu gösterir;**
3. **Ve onu hesaba katmadığı bir yönden rızıklandırır. Kim de Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter. Elbette Allah, kendi emrini yerine getirip-gerçekleştirendir. Allah, her şey için bir ölçü kılmıştır."**

Bir defada üç boşama olmayacağına göre, Sünnet'e uygun olanı şöyledir: Cinsel birleşmenin olmadığı temizlik süresi içinde erkek karısını boşarsa, ilk boşama hakkını kullanmış olur. Kadın adet olur ve temizlenir; yine birleşme olmaksızın, erkek bilinçli olarak ikinci defa boşar. Bir daha aybaşı hali görür ve temizlenir, üçüncü defa da boşarsa artık kadın boşanmış olur. Kadın hayızlı halde iken veya temizlenir de onunla birleşme yapılırsa boşama olmaz.

İddetin beklenmesi ve tamamlanmasıyla eşler ya birbirlerine dönmeye veya boşanmaya karar verirler. Her iki durumda da ilişkinin ma'ruf yani adalet ve güzellik çerçevesinde geliştirilmesi temel ilkedir. Ancak bu kişiler arasında olup biten bir karar olmasın, buna ümmet/toplum adına iki adil şahit de tanıklık etmeli. Şahitler hem duruma tanık olacaklar hem de ihtilaf konularında kadın ile erkek arasında adaletli davranıp karar verecekler. Karar verdiklerinde Allah için doğru, adil bir karar vermekten başka kaygıları olmayacak; eşlerden birine yakın olsalar dahi, yakınlıklarını bu işe katmayacaklar, ihtilafın en az hasarla nasıl sona erdirileceğini konusuna bakacaklar.

"**İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun.**" Ayeti nikâhta nasıl şahit tutulduysa boşama da iki şahit tutulmasını belirtir. Fakihler boşamada iki şahidin tutulmasının şart olmadığı hükmüne varmışlardır. Prosedüre uygun boşama yapılıyorsa şahide gerek yok. Ancak evlilik medeni-sivil bir olay ise bir araya gelişte olduğu gibi ayrılmada da şahitlerin tutulması önemlidir. Nitekim ayetin devamında gelen "**Şahitliği Allah için dosdoğru yerine getirin**" ifadesi olabilir ki olaya şahitlik edenler farklı görüşler ortaya koyar ya son karar verilmeden önce evliliğin devamını sağlar veya en azından tarafların birbirlerine haksızlık etmemelerini güvence altına alır. **İmam Şafii**, şahitler tutulmadığı takdirde birtakım haksızlıkların yapılabileceğini, eşlerden birinin ayrılma veya dönme konusunda söylediklerinden bir bölümünü inkâr edebileceğini söyler.

"İşte bununla, Allah'a ve âhiret gününe imân edenlere öğüt verilir. Kim Allah'tan korkup-sakınırsa, (Allah) **ona bir çıkış yolu gösterir ve onu hesaba katmadığı bir yönden rızıklandırır. Kim de Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter. Elbette Allah, kendi emrini yerine getirip-gerçekleştirendir. Allah, her şey için bir ölçü kılmıştır."** Hiç kuşkusuz boşama acı verici bir durumdur. Hadis'teki ifadesiyle "Ebğadu'l-helal"dir. İnsanlar bundan ruhsal olarak zarar görürler ve genellikle boşadıkları eşlerine zarar vermek isterler. Kur'an, bundan kaçınılmasını, beraberliğin devamı veya ayrılma hali de olsa her şeyin güzellikle olmasını ve buna riayet edilmesini emretmektedir. Taraflardan biri zarar görecek ve mağdur olacaksa dahi, Allah ona yeni kapılar

açar, yeni imkânlar ve fırsatlar bahşeder, hiç beklemediği ve ummadığı bir yerde ve zamanda güzelliklerle karşılaşabilir. Bu durumda kişiye yakışan Allah'a tevekkül edip, karşı tarafa zarar vermekten kaçınmaktır.

وَالّٰٓـِٔي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ
وَالّٰٓـِٔي لَمْ يَحِضْنَ ۚ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ وَمَنْ يَتَّقِ
اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهُ اِلَيْكُمْ ۚ وَمَنْ يَتَّقِ
اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ اَجْرًا ﴿٥﴾

4. **"Kadınlarınızdan artık âdetten kesilmiş olanlarla henüz âdet görmemiş bulunanların iddet bekleme** (süre)**leri, -eğer şüpheye düşecek olursanız** (bilin ki)**- üç aydır. Hamile kadınların bekleme-süresi ise, yüklerini bırakmaları** (ile biter.) **Kim Allah'tan korkup sakınırsa** (Allah) **ona işinde bir kolaylık gösterir.**

5. **Bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkup-sakınırsa, Allah, kötülüklerini örter ve onun ecrini büyütür."**

İlerlemiş yaşı veya fizyolojik bir rahatsızlığı dolayısıyla hayız görmeyen kadınların bekleme süresi, boşama, nikâh akdinin bozulması veya ayrılmadan sonra başlamak üzere üç aydır. Ayet, "üç (kar')" yerine, "üç ay" ifadesini kullanmıştır. Adet görme yaşı, bölgelere ve iklim yapılarına göre değişiklik gösterir. İlk dönem fakihleri adet görme yaşının 11-15, adetten kesilme yaşının 50-70 (veya 45-55) arası olabileceğini söylemişlerdir. Fakat adet görme veya adetten kesilme kadının beyanıyla belirlendiği için, ayrıca araları çok açık yaşlar belirlemek anlamlı değildir.

Şunu belirtmek gerekir ki, sözü edilen **"henüz adet görmemiş"** bulunanlar, **"çocuk yaştaki kızlar"**ın evlendirilebileceği anlamına gelmez. Ayette sözü edilen "**nisa**"dır. 4. sûreye de isim verilen "nisa" kız çocuğu değil, "kadın" için kullanılır. "Hars" olarak geçen kadın rahmi "tarla" ile ifade edilmiştir ki, doğum yapabilecek kıvamda olmasına işaret eder, çocuk rahminin bu yapıda olmadığı açıktır. Yine mesela çocuklar yükümlülük dışındadır, kişinin müşrik sayılması ancak ergenlik çağına erişmesiyle mümkün olur, çocuk yaştakiler müşrik kabul edilmez, "müşrik çocuğu" diye isimlendirilir. Burada sözü geçen üç adet (temizlenme) süresi kadınlık halidir. Yine "muhsana" evli, iffetli ve özgür kadın için kullanılır. "Henüz adet görmemiş" şu veya bu hastalık, bedensel bir illet dolayısıyla bir türlü adet görmeyen ancak bölgenin iklim şartlarına göre büluğ

çağına erdiği kabul edilen ve bu çerçevede evlenmiş olan kadını anlamak gerekir, yoksa yedi yaşındaki kız çocuğunu değil.

Şu var ki fıkıhta hayli küçük yaşlardaki çocukların evlendirilmesine açık kapı bırakılmış bulunmaktadır. Fıkıhçılar, bir Mecelle maddesi de olan; **'eşyada aslolan ibahedir'** kuralından hareketle şöyle demektedirler: "Allah bir şeyi yasaklamamışsa biz o şeyin haram olduğunu söyleyemeyiz. Allah küçük yaştakilerin nikâhlanmaları haramdır demiyor. O halde prensip olarak böyle bir nikâhın (evliliğin değil) haram olduğu söylenemez." Burada birkaç sorun var:

a) Evliliğin meşruiyet temeli nikâh bir akit yani sözleşmedir. Büluğ çağına ermemiş çocuk ticari ve başka alanlarda sözleşme yetkisine sahip değilse, nikâh sözleşmesini de aktedemez.

b) Çocukların rüşt çağına gelinceye kadar velayetleri anne babasına aittir. İcma ile sabittir ki bu hükmün illeti "küçük" olmaktır. Yani çocuk küçük olduğundan kendi bedeni üzerinde tasarrufta bulunamaz. Ebeveyn dışında birileri çocuğa veli olacaksa, bunun da illeti çocuğun kendi malı ve bedeni üzerinde tasarrufta bulunamayacak olmasıdır. Velayet hükmü böyle ise, nasıl olur da büluğ çağına gelmemiş çocuğu velisi evlendirmeye kalkışabilir?

c)) Küçük yaştaki çocukların evlendirilmesi onların bedenlerine bir eziyet, ileriki hayatlarında ise mutsuzluğun sebebi olur. Nice kadın çocuk yaşta evlendirildiği için hayatı boyunca mutsuz yaşamıştır. Buna kimin hakkı var?

d) Küçük yaşta nikâh kıyılıp zifaf gerçekleşmese de, bu adına "beşik kertmesi" denen İslam dışı bir geleneğe kapı aralamaktadır. Anadolu'da erkek ve kız çocuğu daha beşikte iken bir başkasıyla evlendirilir. "Bir kızın doğum haberini alan ve bu kızın ailesiyle akraba olmak isteyen erkek ailesi, kızın ailesine bir beşik yollar, böylelikle söz kesilmiş olur. Bu olaya beşik kırdı da denir." Doğru olanı büluğ çağına gelen kızın kendi rızasıyla ve bilinçli olarak nikâh akdinde taraf olmasıdır.

5. ayet, iddet beklemenin ve buna riayet etmenin "Allah'tan bir emir" olduğunu belirtmektedir. Maalesef günümüzde ve özellikle bazı kültürlerde iddet süresine pek riayet edilmediği görülmektedir. Yerine ve şekline göre iddet yani ikinci bir evlilikten önce beklemek son derece önemlidir. Nesebin karışmaması açısından boşanmış kadının beklemesi gerekir. Ayetlerden, iddet beklemenin birinci derecedeki sebebinin "nesebin karışma" tehlikesinin bertaraf edilmesi anlaşılıyor. Bu doğrudur. Çağımızda bir kadının hamile olup olmadığını anlamak için kuşkusuz aylarca beklemeye gerek yok. Ancak iddet sadece "hamileliğin tespiti" ile mi ilgilidir? Bu, sorulmaya değer bir sorudur.

Kadın hamile değilse bile eğer kocası vefat etmişse, ölümün hemen ar-

dından evlenmesi yakışık almaz. Başka bir açıdan kendimize şu sualleri sorabiliriz: Eşinin hatırasına, birlikte geçirdiği yıllara saygının bir ifadesi olarak makul bir süre beklemesi gerekmez mi? Denilecek ki, aynı şeyler erkek için de söz konusudur. Bu da doğru olmakla beraber, kadınların ruhsal açıdan yeni bir hayata ve evlilik tecrübesine hazırlanma konularında daha duyarlı olduklarını kimse inkâr edemez. İddet, dönüşlü veya dönüşe açık (Talak-ı ric'i) boşanmalarda erkeğe, kesin boşamalarda, dönüşe kapalı (Talak-ı bain) erkek ve kadına bir daha düşünme fırsatını vermektedir.

Bir başkasıyla evlilik olacaksa bile bazı psikolojik sarsıntıları atlatmak, yeni duruma alışmak ve ruhen yeni bir eşe hazırlanmak gerekir. Sanki iddetle kastedilen temizlik, uzak mesafeden belli bir zaman (bu kısa veya uzun zaman da olabilir) kadının birlikte yaşadığı erkeğin psikolojik etkilerinden de temizlenmesi, onun eril etkisini üzerinden atması; cinsel yönden kendini bir özne olarak toparlaması gibi süreçlere de bir göndermedir. Bir evlilikten "hemen sonra" yeni bir erkeğe ısınmak, onunla bazı şeyler paylaşmak her kadın –özellikle evliliği ve cinsel hayatı duygu yoğunluklu yaşayan kadınlar– için kolay değildir. Belli bir psikolojik durumda aceleyle yeni bir evliliğe karar vermek çoğu zaman sağlıklı sonuç vermez. Bunların dışında belli bir süre devam etmiş bir evliliği bitirince, kadının mesken sorunu (sükna hakkı), nafaka, miras, bebek varsa emzirilmesi ve başka hak ve yükümlülüklerin de bir düzene konulması gerekmektedir. Bu önemli hususlar böylece anlaşıldıktan sonra, "ultrasonla kadının hamile olup olmadığını anlamak son derece kolaydır, bu durumda beklemesine gerek yoktur" demek yanlış olur.

اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ ۚ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ ۚ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ ۖ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهٗٓ اُخْرٰى ﴿٦﴾ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهٖ ۖ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهٗ فَلْيُنْفِقْ مِمَّآ اٰتٰىهُ اللّٰهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَآ اٰتٰىهَا ۚ سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

6. (Boşadığınız) **Kadınları, gücünüz oranında oturmakta olduğunuz yerin bir yanında oturtun, onlara 'darlık ve sıkıntıya düşürmek amacıyla' zarar vermeyin. Eğer onlar hamile iseler, yüklerini bı-**

rakıncaya (doğumlarını yapıncaya) **kadar onlara nafaka verin. Şayet sizler için** (çocuğu) **emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin.** (Durum ve ilişkilerinizi) **Kendi aranızda maruf üzere görüşüp-konuşun. Eğer güçlük içine girerseniz, bu durumda** (çocuğu) **onun** (babası) **için bir başkası emzirebilir.**

7. **Geniş-imkânları olan, nafakayı geniş imkânlarına göre versin. Rızkı kısıtlı tutulan da, artık Allah'ın kendisine verdiği kadarıyla versin. Allah, hiçbir nefse ona verdiğinden başkasıyla yükümlülük koymaz. Allah, bir güçlüğün ardından bir kolaylığı kılıp-verecektir.**

Şu veya bu geçerli yani meşru sebeple boşanmış bir kadın hemen kendi başına terkedilmez; boşama erkeğe bir takım sorumluluklar getirmektedir. (2/Bakara, 241). Bunlar da mali, sosyal-psikolojik ve güvenlikle ilgili konulardır. Boşanmış bir kadının hemen kendi başına terkedilmesinin bazı sakıncalara yol açabileceğini kolayca tahmin edebiliriz.

Geleneksel görüşe göre boşanmış kadın, iddetini kocanın evinde bekler. Bunun hem Bakara sûresinde hem burada akla gelen faydalarını saydık. Böyle olmakla beraber bu, aksi düşünülemez amir bir hüküm müdür, yoksa belli bir maksada bina edilmiş bir hüküm müdür, sorusu önemlidir. Eğer hükmün maksadı, iddet süresince kadının muhtaç duruma düşmemesi, doğuma kadar geçim sıkıntısı çekmemesi ise, bu faktörlerin ortadan kaldırılması durumunda illa da boşanmış kadının koca evinde beklemesi gerekmeyebilir. Nitekim bazı zaruri durumlarda kadın kocanın evinde iddetini tamamlayamayabilir. Kocanın kadını evden kovması, hiçbir şekilde birbirlerine tahammül edemeyecek noktada bulunması, evin oturulmayacak durumda olması, kadının yalnız yaşamaktan korkması vb. başka sebepler. Böyle durumlarda kadın, eğer istiyorsa ayrılabilir.

Ayet, doğumun, boşanmış kadın ile erkeğin ilişkisinin tümüyle kesilmesi anlamına gelmediğini, bebeğin emzirilmesini annenin üstleneceğini ve bunun için erkeğin imkânları ölçüsünde mali yükümlülük altına girmesi gerektiğini söylüyor. Bu, hem annenin yeni bir hayata hazırlanmak için makul bir süre kazanması hem yeni doğmuş bebeğin ortada kalmaması açısından önemlidir. Bu süre içinde mesken ve geçim güvencesinin sağlanması kadının lehinedir. Ortada emzirilecek, annenin bakımına muhtaç bir bebek varsa, anne ve baba kendi aralarında danışarak bebek konusunda bir karara varırlar. Bebeğin bakımı birinci derecede tabii ki babaya aittir, o da kendi maddi imkânları ölçüsünde bebeğin harcamalarını üstlenir. Allah, kimseye kendi gücünden fazla sorumluluk yüklemediğine göre, bu konuda da imkânlar belirleyici olacaktır. Bunun

anlamı fiziksel ve görece sosyal bakımdan erkeğe göre kadın dezavantajlarda olması hasebiyle korunmaya mazhar ise de, kadını koruma adı altında "aşırılaştırılmış pozitif ayrımcılıklar" yapma cihetine gitmek, bu sefer erkeğin çok yönlü mağduriyetlere uğramasına sebebiyet verebilir, bu da başka sorunların doğmasına yol açar.

Boşamayla ilgili konulan bu hükümlere titizlikle riayet edildiğinde, elbette bir evlilik sona erdirildiği için acı yaşanmıştır ama taraflar samimi ve ihlaslı olarak bu hükümlere riayet ettikleri takdirde Allah zorluktan sonra bir kolaylık verecektir. Bundan şüphe etmemek lazım.

وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾

8. **Ülkelerden niceleri vardır ki, Rablerinin ve O'nun elçilerinin emrine karşı gelip azmışlar, böylece biz de onları çetin bir hesaba çekmişiz ve onları benzeri görülmedik bir azapla azaplandırmışız.**
9. **Artık o** (ülkelerin halkı,) **yaptığı kötülüğü tattı ve işinin sonucu bir hüsran oldu.**

Evlilik hayatı, boşama, boşama işleminde takip edilmesi gereken kurallar anlatıldıktan sonra Kur'an geçmişte Allah'a ve O'nun elçilerinin çağrılarına uymayanların başına gelenleri hatırlatır. Sanki söz konusu kurallara riayet edilmediğinde toplumsal hayatın en önemli unsuru, temel yapı taşı olan ailenin çökeceği ve bunun genel bir çöküşe yol açacağına ilişkin anlamlı imada bulunur. Çöküş çoğu zaman bir tabii afetin birden vukuuyla ani olmaz, genel ahlaki ve hukuki kurallara riayet edilmediğinde belli bir süreç içinde tahakkuk eder.

Tarihte cereyan eden olaylara baktığımızda yükselen ve batan birçok devlet, medeniyet veya topluluk görüyoruz. Bunların yaşadıkları felaketler, musibetler tesadüfi şeyler değildir. Allah, bir topluluğa fırsat verir, onların kendilerine bahşettiği imkân ve gücü nasıl kullandıklarını dener. Doğru yönde yani adil ve hakkaniyete göre kullandıklarında varlıklarını devam ettirirler; zaman içinde güç temerküz edip başkaları üzerinde haksız tahakküme kalkıştıklarında o topluluklar çöküş sürecine girerler. Bu genel bir yasadır (Sünen-i ilahiyye.) Ancak beşeri topluluklar her zaman bu yasanın tam bilincinde olmaz; peygamberler gelir onlara bunu hatırlatır, kendilerine çeki düzen vermeleri uyarısında bulunurlar.

Gücünün zirvesinde olanlar genellikle gözlendiği üzere bu çağrılara cevap vermez, çünkü kibirleri, sahip oldukları büyük güç onları gerçeklik dünyasından bir ölçüde koparmış, nevrotik tutum ve davranışlara sürüklemiştir. Fakat güç sahipleri ne düşünürse düşünsün, İlahi yasalar hükmünü icra eder ve günün birinde yani tam zamanı gelince o güç ve kudret sahibi topluluklar çöker. Bu da şiddetli, elem verici azabın tecellisi şeklinde vuku bulur. Bu onların yapıp ettiklerinin; adaletsiz, haksız fiillerinin, cürümlerinin cezasıdır; kibirlerini yenmedikleri, adalet ve hakkaniyete teslim olmadıkları için hüsrana uğramışlardır. (7/A'raf, 4; 22/Hac, 45.)

اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا أُولِي الْاَلْبَابِۚ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا ۚ قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًاۙ ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًاۜ قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾

10. "Allah, onlar için şiddetli bir azap hazırlamıştır; öyleyse ey imân eden temiz akıl sahipleri, Allah'tan korkun. Doğrusu Allah, size bir zikir indirmiştir.

11. İmân edip salih amellerde bulunanları karanlıklardan nura çıkarması için Allah'ın apaçık âyetlerini size okuyan bir elçi de (gönderdik.) **Kim imân edip salih bir amelde bulunursa,** (Allah) **onu içinde süresiz kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Allah, gerçekten ona ne güzel bir rızık vermiştir."**

Geçmişte ahlaki derin zaaflar sonucunda söz konusu şiddetli azaba maruz kalanlar bizler için ibret alınacak olaylardır. Allah, kullarına olan merhametinin eseri olarak onlara "**Zikr**" indirmiştir. Bunun Kur'an-ı Kerim olduğu açıktır. Allah'ın Elçisi'nin tebliğ ettiği Kur'an, sadece ilahi buyrukları ihtiva etmekle kalmaz, aynı zamanda öğütler verir, hatırlatmalarda bulunur ve insanın yaptıklarının sonucu konusunda önemli uyarılarda bulunur. Zikr olan Kur'an-ı Kerim, hem hatırlatan bir kitap hem yol gösteren bir anlam haritasıdır. Akıl sahibi insanlar böyle bir Kitaba sahip olmaları dolayısıyla sevinirler ve harfiyyen önerilerine, emirlerine riayet etmeye çalışırlar.

Bu insanların genel vasfı, iman edip salih amellerde bulunmaktır. Ahlaki olarak yüksek hasletlere sahiptirler. Allah'tan görevli olarak gelen elçiler, bu

insanları karanlıklardan nura çıkartmak ister, bunun mümkün yollarını gösterirler. Demek oluyor ki karanlıklardan aydınlığa çıkmak ile sahih iman ve salih amel arasında kopmaz bir ilişki söz konusudur. İnsanların inanması ve temiz fıtratına uygun yaşama azminde olması yetmez, bu insanların onlara Allah'ın ayetlerini okuyan, öğreten, yol gösteren peygamberlere kulak vermeleri de gerekir. Nur vahiy ile dünyayı aydınlattığına göre, insanlar vahye yönelmedikçe bu nurdan istifade edemezler. Vahiy bilgisi, peygamber öğretisi olmaksızın yüksek ahlaki hayatın bir garantisi yoktur. Allah'ın çizdiği sınırlara riayet etmeyenlerin nefisleri kendilerine baskın çıkar, heva ve hevesleri onları şaşırtır. İşte iman edip salih amellerde bulunanlar ve elçilerin gösterdiği istikamette yaşama azmi gösterenler, altından ırmaklar akan cennetlere sahip olur, bu onlara Allah'ın bahşettiği rızıktır.

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

12. Allah, yedi göğü ve yerden de onların benzerini yarattı. Emir, bunların arasında durmadan iner; sizin gerçekten Allah'ın her şeye güç yetirdiğini ve gerçekten Allah'ın ilmiyle her şeyi kuşattığını bilmeniz, öğrenmeniz için.

"Allah'ın yedi gök ve yerden benzerlerini yaratması" O'nun sonsuz kudret ve hikmetinin bir anlatımıdır. İnsan bakış açısından gök (sema), yer-küresini kaplayan bir çadır hükmündedir. Tabii ki hassas teleskoplarla veya atmosferdeki belli bir irtifadan dünyaya bakıldığında insanın konumu değiştiğinden bakış açısı ve gördükleri de değişir. Ayet bununla ilgili değildir. Yedi gök ve yedi yer, sayısal olmaktan çok niteliksel olarak ele alınmalıdırlar. Zira Arapça gibi diğer semitik dillerde "yedi, yetmiş, yedi yüz" çokluğu ifade etmek üzere kullanılır (kesretten kinaye).

Böyle olmakla beraber "sema"ya ikinci anlam düzeyi açısından baktığımızda, kapsamındaki birçok varlık mertebesini içine alan, bir tür şemsiye veya çardak demek olur. "Yedi (7)" kesretten kinaye ise her bir varlık mertebesi başka bir semadır ve biz bunların sayısını bilemeyiz. O halde yedi gök, belki de dünyaya yakın yedi ayrı varlık mertebesine birer göndermedir; hakikatte bunları aşan ve Allah'tan başka sayılarını kimsenin bilemediği sayısız gökler vardır. Bu hakikat, bizim bilgi dağarcığımız ve algımız kapsamında işaret edil-

len yedi gök olgusuna aykırı değildir. İbn-i Mes'ud varlık âleminin sonsuzluğunu şöyle ifade etmiştir: "Kürsi'ye göre yedi gök ve bunların içinde ve aralarında bulunanlar; yedi yer ve bunların içinde ve aralarında bulunanlar, bir çölün ortasına atılmış bir yüzük mesabesindedir." Fussilet süresinde (41/12) Yüce Allah'ın her göğe kendi emrini vahyettiği belirtilir. Her göğün veya varlık mertebesinin bağlı olduğu ilahi sünnetler, kozmik ve tabii yasalar vardır. Bunlar belki de birbirlerinden ayrıdır. Yani bir varlık mertebesinde genel geçer yasalar diğerleri için genel geçer değildir. İlahi emirler, yasalar sürekli dir. Her an işler haldedir. Bütün bunlar Yüce Allah'ın sonsuz bilgi, irade ve kudretinin göstergeleridir.

Bu arada tefsirciler birden fazla gök (sema) zikredilmiş olmasına rağmen yer/arz için birden fazla ifadenin kullanılmamış olmasına dikkat çekmişlerdir. Kimine göre "yedi gök"ten sonra "onların benzeri/misli" ifadesi yer için de gökler gibi yedi sayısını ifade eder; kimine göre ise benzerlik sayı bakımından değil, nitelik bakımındandır. Yeryüzünü meydana getiren maddeler ile gökler arasında benzerlikler veya uyum söz konusudur. Elmalılı "arz" kelimesinin başındaki "min" edatından hareketle bunun yeryüzü toprağından yaratılmış bulunan insanın aslına işaret olabileceğini söyler. Şu veya bu 12. ayetin beş hususa dikkat çektiğini söyleyebiliriz:

1) Gökler ve yer, birçok varlık mertebesine işaret etmektedirler. Bunların birbirleriyle ilgileri ve bağlantıları olduğu gibi temel birtakım farklılıkları da vardır. Bunun gibi yerin yedi ayrı kısma ayrılması, bölgelere, kıtalara, ülkelere, tabaka veya katmanlara birer göndermedir. İbn-i Abbas "yedi yer (arz)" birbiri üstünde değil, düz ve birbirine komşu kara parçaları olarak düşünmüş bunların aralarını denizlerin ayırdığını söylemiştir. İbn-i Abbas'ın tefsirini esas alacak olursak "yedi arz (Ekalim-i seb'a yani yedi bölge)" olup bunlar da Asya, Avrupa, Afrika, Antarktika, Avustralya, Kuzey Amerika ve Güney Amerika kıtalarıdır. **İbn-i Aşur**, gökler yanında Yer'e de belirgin biçimde yer verilmesinin insana verilen kıymetin belirgin bir ifadesi olduğunu söyler.

2) Göklerin ve yer tabakalarının birbirleriyle irtibatları ve etkileşimleri söz konusu olduğu gibi, gökler ile yer arasında da irtibat ve etkileşimler söz konusudur. Nasıl olmasın ki, bugüne kadar ulaşabildiğimiz bilgiler, bize uzay içinde sahip olduğu özellikler (ekolojik yapısı, içinde barındırdığı canlı hayat ve insana geçici yurt olması) dolayısıyla dünya gezegeninin "benzersiz" olduğunu göstermektedir. Yer küresi üzerindeki hayat ve sürmekte olan hassas ekolojik düzen, göklerle olan sorunlu ilişkisine ve etkileşimine bağlıdır.

3) Ayetin açıkça belirttiği üzere gökler ve yer yani bütün varlık âlemi Al-

lah'ın yaratmasıdır; O'nun ilmi, iradesi ve kudreti altında hayatiyetini sürdürmektedir. O'nun kudret eli altında olmayan bir karışlık alan olmadığına göre "din-dışı alan" da yoktur.

4) Her olayın bir sebebe mebni olarak vuku bulmakta, cereyan etmektedir. Hikmetsiz ve sebepsiz bir şey tasavvur edilemez. Allah abesle iştigal etmez

5) Yaratılışın ve hayatın bir amacı vardır.

Allah'tan neşet eden emirler gökler ve yer arasında iner. Bu da gökler ile yer arasında zorunlu ilişkilerin sürdüğüne işaret etmektedir. İlahi yasalar (tabiat kanunları) işler haldedir. Kozmik düzen, tabiattaki olaylar bunlar sayesinde varlığını sürdürmektedir. İnsan, bütün bunları bilip-öğrendiğinde, kendi hayatını da İlahi emirlere göre düzenlemesi gerektiğini bilir, böylelikle hem mutlu olur hem varlığın bağlı olduğu düzen, harmoni ve şölene iştirak etmiş olur.

Şöyle de düşünmek mümkündür: Yerküresini meteor yağmurlarından, ultraviyole ışınlarından koruyan atmosfer kendi içinde yedi tabakaya ayrılmaktadır ki, bunlara troposfer, stratosfer, ozonosfer, mezosfer, termosfer, iyonosfer ve ekzosfer isimleri verilmektedir. En doğrusunu Allah bilir!

Talak sûresinin (65) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

66- Tahrîm Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 12 âyettir. Hucurat (49) sûresinden sonra, Teğabün (64) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini, Hz. Peygamber (s.a.)'in kendine geçici olarak koyduğu yasaklar demek olan ilk ayetteki "**tahrîm**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ۚ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ ۚ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ ۚ وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْ ۚ وَهُوَ
الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهٖ حَدِيثًا ۚ فَلَمَّا
نَبَّاَتْ بِهٖ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ ۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا
بِهٖ قَالَتْ مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَا ۚ قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٣﴾ اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللّٰهِ
فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ۚ وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْرِيلُ
وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾ عَسٰى رَبُّهٗٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ
يُبْدِلَهٗٓ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَٰٓائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ
سَٰٓائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا ﴿٥﴾

1. **Ey Peygamber, eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek, Allah'ın sana helâl kıldıklarını niçin haram kılıyorsun? Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.**
2. **Allah, yeminlerinizin** (kefaretle) **çözülmesini size farz** (veya meşru) **kıldı. Allah, sizin mevlânız** (sahibiniz, yardımcınız)**dır. O, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

3. **Hani Peygamber, eşlerinden bazılarına gizli bir söz söylemişti. Derken o** (eşlerinden biri), **bunu haber verip Allah da ona bunu açığa vurunca, o da** (Peygamber) **bir kısmını açıklamış bir kısmını** (söylemekten) **vazgeçmişti. Sonunda haberi verince** (eşi) **demişti ki: "Bunu sana kim haber verdi?" O da: "Bana bilen,** (her şeyden) **haberdar olan** (Allah) **haber verdi" demişti.**

4. **Eğer sizler** (Peygamberin iki eşi) **Allah'a tövbe ederseniz** (ne güzel); **çünkü kalpleriniz eğrilik gösterdi. Yok, eğer ona karşı birbirinize destekçi olmaya kalkışırsanız, artık Allah, onun mevlâsıdır; Cibril ve mü'minlerin salih olan**(lar)**ı da. Bunların arkasından melekler de onun destekçisidirler.**

5. **Belki onun Rabbi, -eğer o sizi boşayacak olursa- ona yerinize sizlerden daha hayırlı 'Müslüman, mü'min, gönülden itaat eden, tövbe eden, ibâdet eden, oruç tutan dul ve bakire eşler' verir.**

Bu ayetlerin inişine sebep teşkil eden iki farklı rivayet nakledilmektedir: Biri şu: Efendimiz (s.a.), eşi Hafsa'yı ailesini ziyarete göndermiş, o arada cariye iken Ümmü'l veled statüsünü kazanmış bulunan Mariya ile birlikte olmak istemiştir. Hafsa bunu öğrenince çok ağlamış "Bunu yapmak için mi beni gönderdin, cariyeyle benim günümde ve benim yatağımda birlikte oldun, öyle mi?" deyince, Efendimiz onu teselli etmiş, olayın duyulmaması için bundan sonra Mariya ile bir daha birlikte olmayacağına dair yemin etmiştir. Hz. Peygamber, bu olayın ikisi arasında sır olarak kalmasını murat etmişse de, Hz. Hafsa dayanamayıp olayı Hz. Aişe'ye anlatınca olay duyulmuş, bu ayetler de bunun üzerine inmiştir.

Diğer rivayete göre Hz. Aişe ve Hz. Hafsa aralarında anlaşarak Hz. Peygamber'in Cahş kızı Zeynep'in yanında uzun kalmasını önlemek üzere bir plan geliştirirler. Buna göre Hz. Peygamber kendilerinden birine geldiğinde "Anlaşılan sen meğafir yemişsin, ağzın berbat kokuyor" diyeceklerdir. Meğafir kötü kokan bir içecektir. Nitekim öyle yaparlar. Ağzın kötü kokuyor diyen hanımına "Hayır meğafir yemedim ama şerbetini içtim der" ve bir daha içmeyeceğine dair yemin eder. (Buhari, Tefsir, 66/1, Talak, 8; Müslim, Talak, 20-21.) Abdullah ibn-i Abbas bu olayda Efendimiz'in eşlerinin kim olduğunu sorması üzerine Hz. Ömer, Aişe ve kızı Hafsa olduğunu söylemiştir.

Burada söz konusu olan "haram" dinen kesin yasak olan şey değil, söz gelimi alkollü içki veya domuz eti gibi (bkz. 7/A'raf, 32; 9/Tevbe, 37). Kişinin kendine bir sebep dolayısıyla helal-mübah olan bir şeyi yasaklamasıdır. Kızgınlıkla "Vallahi bundan bir daha ağzıma koymayacağım" demek bu türden liaynihi

yani zatı dolayısıyla olmayıp ligayrihi yani dolayım üzerinden olan yasaktır. Hz. Peygamber de, helalı olan Mariya ile birlikte olmayı veya meğafir şerbetini içmeyi bu suretle kendine yasaklamıştır. Çünkü zatında kişinin eşiyle birlikte olması veya kötü koksa bile bir şeyi yemesi -mesela sarımsak veya soğan gibi- yasak değildir. Ancak insan şu veya bu mülahaza ile kendine yasak koyar, yasağı yeminle de pekiştirecek olursa, özünde kendisine helal-mübah olduğu halde o fiili yapamaz veya o yiyeceği, içeceği ağzına alamaz. Hz. Peygamber'in söz konusu yemini yapmasının sebebi eşlerinin hoşnutluğunu kazanmak veya aile içi muhtemel bir huzursuzluğun önüne geçmek içindir. Fakat Yüce Allah bunun doğru bir karar ve tutum olmadığını belirtiyor, "kefaret yemini" ödemek suretiyle bu yasağı kaldırmasını emrediyor. Kefaretle yemini ortadan kaldırmak bir çözüm yoludur.

Belli ki beşeri bir zaaf sonucu Efendimiz (s.a.)'in eşleri birbirlerini kıskandıklarından uygunsuz bir şey yapmışlardır. İlk rivayete göre Hz. Peygamber'in meşru ve helali olan Hz. Mariya ile birlikte olmasında herhangi bir kusur yoktur, Hz. Hafsa veya Hz. Aişe'nin onu kıskanmaları onların insani/kadınımsı zaafıdır; bu zaaf bir erkeğin helali ile birlikte olmasına veya Mariya'nın Efendimiz'le olma arzusuna mani teşkil edemez, etmemelidir. Hz. Peygamber'in yemin ederek bunu kendisine yasaklaması doğru olmadığından söz konusu yasak vahiy ile ortadan kaldırılmıştır. İkinci rivayete göre kötü koku veren meğafir içeceğini de kendisine yasaklaması makul değildir, eğer bu rivayet doğru ise bu yasak da vahiy ile kaldırılmaktadır. Mesela sarımsak ve soğan yiyerek mescide gidilmez, çünkü cemaat bundan rahatsızlık duyar, fıkhen bu "mekruh" addedilmiştir ama herkes evinde sarımsak veya soğan yiyebilir. Yüce Allah insanlara neyi helal kılmışsa insan ondan yararlanmalıdır, helali kendine haram kılmamalıdır. Kişi kendine bu türden yeminle yasak koyacak olsa bile, bundan çıkış yolu vardır: *"Allah sizi, yeminlerinizdeki 'rastgele söylemelerinizden, boş sözlerden' dolayı sorumlu tutmaz ancak yeminlerinizle bağladığınız sözlerden dolayı sizi sorumlu tutar Onun (yeminin) kefareti, ailenizdekilere yedirdiklerinizin ortalamasından on yoksulu doyurmak ya da onları giydirmek veya bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktır. (Bunlara imkân) Bulamayan (için) üç gün oruç (vardır.) Bu, yemin ettiğinizde (bozduğunuz) yeminlerinizin kefaretidir. Yeminlerinizi koruyunuz. Allah, size âyetlerini böyle açıklar, umulur ki şükredersiniz."* (5/Maide, 87, 89).

Fakihler, bu olaydan hareketle karısını kendine haram kılan kişinin kefaret ödemesi gerektiğine kail olmuşlardır. Çünkü Hz. Peygamber mü'minler için bir örnektir, uygulaması sünnettir. Yüce Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir,

kullarına böylesi durumlar için çözüm yolları göstermiş bulunmaktadır. Kullarının ne türden zaaflar içinde olacaklarını bilir, bir hikmete mebni olarak hükümler koyar. O kullarının mevlası, koruyucusudur. (Yemin ve kefaretler için bkz. 2/Bakara, 224-225 ve 16/Nahl, 91. ayetlerin tefsiri.)

3. ayet olayın iki kişi arasında bir sır olduğunu belirtmektedir. Ne var ki Hz. Hafsa sırrı tutamamış, Hz. Aişe ile paylaşmıştır. Bir sır paylaşıldı mı, sır olmaktan çıkar. Hz. Ali "Sırrın senin esirindir, paylaşırsan sen onun esiri olursun" der. Sırrın ifşa edildiğini Hz. Peygamber vahiy yoluyla öğrenir ancak bir bölümünü paylaşır. Tefsircilere göre vahiyle aldığı haberin maksadı hâsıl edecek bölümünü açıklamakla yetinmesi Hz. Peygamber'in açık kusurlarına rağmen eşlerini utandırmaktan kaçınmasını ifade eder ki, bu da eşler arasında gözetilmesi gereken güzel bir prensiptir. Fakat söz dizimi, ayetler arasındaki ilişki (siyak-u sibak) bu açıklamayı pek doğrular nitelikte gözükmüyor.

5. ayet, iki eşinin işledikleri fiilin duruma göre boşamaya kadar gidebileceğini belirtmektedir. Demek oluyor ki söz konusu fiil tolere edilebilecek cinsten değildir. Bu da ister Hz. Mariya'ya ister Hz. Zeynep'e karşı kurulan komplo olsun, sonuç itibariyle sırrın ifşa edilmiş olması haksız yere karı kocayı birbirinden ayıracak nitelikte olmuştur.

Tabii ki eşleri Efendimiz'in durumdan haberdar olduklarını öğrendiklerinde hayretler içinde kaldılar, sıkıldılar. Aslında hayret etmemeleri gerekirdi, çünkü netice itibariyle karşılarında olan zat vahiy alan bir peygamberdi, Allah dilerse elçisini olup bitenlerden haberdar kılar. Nitekim Beni Nadir kabilesi ona suikast düzenlediklerinde de komployu ona Allah bildirmişti. Hayretle eşi "Bunu sana kim söyledi" deyince genel bir bilgiye vurgu yaparak "**Bana bilen,** (her şeyden) **haberdar olan** (Allah) **haber verdi**" demişti.

Durum böyle olmakla beraber ince bir nükteyi atlamamak gerekir. Şöyle ki: Eşleri arasında dönüp dolaşan şeyi Hz. Peygamber, kendi gücüye öğrenmiş değildir, o da herkes gibi gaybı bilemez. Ona bu gizli bilgiyi vahiy ile bildiren Allah'tır. Bu aynı zamanda sırrı saklamayan Hafsa ve sırrı öğrenen Aişe için önemli bir uyarıdır: Siz bir sırrı saklamadınız, Mariya (veya Zeynep'e) karşı komplo kurdunuz ama her şeyden haberdar olan Allah bunu deşifre etti, oyununuz bozdu. Bu hatalı fiilden dolayı 5. ayet onları tevbe etmeye davet etmektedir.

Hz. Peygamber, eşlerini utandırmamak için kendisine bildirilenlerin tamamını onlara aktarmamış olsa bile, Hz. Aişe ve Hafsa'nın yaptıkları doğru değildi. İster onu Hz. Mariya'dan ister Hz. Zeynep'ten uzak tutmak üzere bu planı aralarında kurmuş olsunlar, sonuçta kıskançlık duygularının etkisin-

de uygunsuz bir şey yapmışlar, hem Efendimiz'e hem birlikte olduğu eşine haksızlık etmişlerdir. Diyelim ki meselenin iç yüzü vahiyle açıklığa kavuşmamış olsun, belki de hayatının sonuna kadar Hz. Peygamber kendine koyduğu yasağa uyacak, çok arzu ettiği halde eşiyle beraber olmayacaktı. İkisinin aralarında destekçi olup böyle bir işe kalkışmaları hak ihlali olup Aişe ve Hafsa'nın tevbe etmelerini gerektirirdi, çünkü kalpleri eğrilik göstermiş bulunuyordu.

Yüce Allah vahiy ile elçisini hayat boyu temelsiz bir yasağa uymaktan kurtardı, çünkü O onun mevlası, koruyucusudur. Mü'minler de, bu olaydan gerekli dersleri çıkarıp kendilerine temelsiz yasaklar koymaktan kaçınmalıdırlar. Cibril ve mü'minlerin salih olanları da Hz. Peygamber'e, davasına destekçi olmuşlardır. Davasının düzgün yürümesi, başkalarına somut örnek teşkil edebilmesi için aile hayatının da düzgün, mutlu ve doğru olması icap eder. Aile huzuru yoksa insanlar verimli olamaz. Yuva ya cennetten bir bahçe veya cehennemden bir çukur olur. Hz. Peygamber'in ister bu olay ister eşlerinin daha çok refah ve zenginlik talepleri dolayısıyla onlardan bir ay uzaklaşıp mescidde yaşamayı tercih etmesi olsun, konu aile mutluluğu ve huzuruyla ilgilidir. (Bkz. 33/Ahzab, 28-29.) Tefsirciler 4. ayette geçen "**mü'minlerden salih olanlar**"dan Hz. Ebu Bekir ve Ömer veya Hz. Ali'nin de içlerinde yer alan önde gelen sahabeler olduğunu söylemişlerdir ki, hakikaten sıkıntılı günlerinde önde gelen sahabeler Efendimiz'e ellerinden geldiğince destekçi olmaya çalışmışlardır.

İslam dairesi içinde eşlerin erkeklerine itaat etmeleri esastır. Kıskançlık sonucu veya daha yüksek refahı talebiyle eşlerini sıkıştıranlar, kocalarını güç ve takatlarının üstünde gelir elde etmeye zorlayanlar kalpleri günaha meyleden kimselerdir. Hz. Peygamber'in yaşadığı olaylardan hareketle kesin sınırlar çizilmektedir: Onun eşleri maruf sınırlar içine çekilmeyecek olurlarsa Efendimiz onları boşar. Tabii ki yüce Allah, Efendimiz'in eşlerini boşamayacağını bilir ama hipotetik olarak onları ciddi manada uyarmaktadır. Eğer onları bu yüzden boşayacak olursa, ona kendilerinden daha hayırlı eşler nasip eder. "**Daha hayırlı eş**"in profili de şöyle çizilmektedir:

"Müslüman": Allah'a ve Elçisi'ne, onların emirlerine ihlasla ve samimiyetle teslim olan.

"İman eden": Kendisine emrolunan şeyleri doğrulayan, tereddütsüz yerine getirmek üzere gayret eden.

"İtaat eden": Emir ve yasaklara itaat ederken, bunları yerine getirip sakınırken gönülden hareket eden (bkz. 2/Bakara, 116).

"Tevbe eden": İrili ufaklı günahlardan dönen, tevbe eden veya nefsinin istek ve tutkularına karşı koyup Allah'ın elçisinin emrine dönen.

"İbadet eden": Çokça ibadet eden, tevhid dinini kendi iç dünyasında ve hayatında inşa eden.

"Oruç tutan": Ayette her ne kadar "seyahat eden (saihat)" olarak kullanılmışsa da, İbn-i Abbas ve İbn-i Cübeyr, bunun oruç tutmak anlamında olduğunu söylemişlerdir. Saihat'ın Allah adına hicret edip seyahat eden anlamında olduğu da söylenmiştir. (bkz. 9/Tevbe, 112. ayetin açıklaması).

Efendimiz'e yüce Allah söz konusu profilde (evsafta) eşler nasip edecektir. Eşlerin dul veya bakire olması önemli değildir; her ikisinden de olabilir. Yani bu evsafta olan kadınların dul veya bakire olması onların mü'min kişiliklerinin kalitesinde bir azaltma veya arttırmaya sebep teşkil etmez.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾

6. Ey imân edenler, kendinizi ve yakınlarınızı ateşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır; üzerinde oldukça sert, güçlü melekler vardır. Allah kendilerine neyi emretmişse ona isyan etmezler ve emredildiklerini yerine getirirler.

Bağlamları içinde ele alındıklarında konunun aile etrafında dönüp dolaştığı anlaşılmaktadır. Aile toplumun son yapı taşıdır ve tarihte alternatifi olmayan yegâne beşeri kurumdur. Ailenin dağılması halinde toplumsal çözülmeyi durdurmak mümkün olmadığından, özellikle sorumluluk mevkiinde olan babalar ve anneler çocukları konusunda son derece dikkatli ve titiz olmak durumundadırlar. Bir koca eşinin ve çocuklarının, anne ve baba çocuklarının aile terbiyesine, zamanında almaları gereken ahlaki değerlere yeterince dikkat etmeyecek olursa ailesi suçlu günahkâr olur, hem başkalarına hem kendine zarar verir. Suç ve günah teşkil eden fiillerin dünyevi yaptırımları olduğu gibi uhrevi cezaları da vardır.

6. ayet işledikleri suç ve günahlar dolayısıyla cehennem azabına çarptırılanların trajedik tasvirleri yapılır. Tefsirciler yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşte yanacak olanların inkârcı olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Çünkü yakıtlar taşlar ise bunlar tapınılan putlar ve heykeller olması icap eder. Bu demektir ki aile reisi ve anne babalar öncelikle çocuklarına iman bilincini, İslami

bilgi ve terbiyeyi, Allah ve Peygamber sevgisini vermek durumunda, yaşlarının gerektiği seviyelerde güzel terbiye ve edeple eğitmek durumundadırlar. Zaaflarına kapılıp meşru olmayan isteklerde bulunacak olurlarsa yine onlara engel olmak durumundadırlar.

Cehennem azabını icra eden meleklerin tasvirlerine bakıldığında bunların son derece sert, güçlü ve aldıkları emri harfiyyen yerine getiren zebaniler olduğu anlaşılıyor. Meleklerle ilgili geniş bilgi Bakara sûresi 34. ayetin tefsirinde verilmişti. Burada bir noktanın altını çizmekte fayda var: İslam imanının (Amentü) altı temel umdesinden biri "meleklere inanmak"tır. Meleklere inanır ve bu özel yaratılışlı varlıkların günah ve isyan gibi fiiller işlemeyeceğini biliriz. Bunun iki sebebi var:

a) Peygamberlere Levh-i Mahfuz'dan (bilginin ana kütüğü) vahiy getiren Cebrail aleyhisselam en büyük dört melekten biridir. Eğer günah ve hata eden bir varlık olsaydı, vahiy kanalının güvenirliliği kuşkuya girerdi. Bu açıdan biliyoruz ki, "Ona (Kitaba) ancak tertemiz (mutahhar) olanlar dokunur" (56/Vakıa, 79). Cebrail mutahhardır, Ruhu'l-Kudüs'tür, Ruhu'l-Emin'dir. Bundan başka mesela yapıp ettiklerimizi hergün kaydeden meleklerin asla hata yapmadıklarından eminiz.

b) Bakara, 34. ayetin tefsirinde anlatıldığı üzere, tabiat kuvvetlerini hareketa geçiren, kozmik düzeni, ekolojik dengeyi ayakta tutan ve her şeyin kendi tabii seyrinde ve olması gerektiği gibi vuku bulmasını sağlayan yine meleklerdir. Eğer günah işleyen, isyan eden veya hata yapan varlıklar olsaydı, tabiat kuvvetlerini suistimal edebilirlerdi; Allah'ın emirlerinin aksini yapar; olması ve olmaması gerekenin yerlerini değiştirebilirlerdi. Bu vaki değildir. Biliyoruz ki, melekler Allah'ın emrine itaat ederler, varlık düzenini ayakta tutarlar ama kendilerinden kaynaklanan bir güçleri yoktur. Onlara bu görevi ve kuvveti veren Allah'tır.

Melekleri, Allah'ın ilim, irade ve kudretinden ayrı, kendi başlarına hareket edebilen özerk varlıklar düşünecek olursak, iki vahim hata doğar:

aa) Bu onları salt tabiat kuvvetlerine indirmek olur. Bazı modernistler aslında "melek" olmadığını, Kur'an'ın bu ad altında tabiat yasalarının işleyişinden ve tabiat kuvvetlerinden bahsettiğini söyleyerek büyük bir hataya düşmüşlerdir ki, buna değindik ve temelsiz bir iddia olduğunu göstermeye çalıştık.

bb) Buna bağlı eski Yunanlılar ve Tevhid fikrinden uzak çeşitli din müntesipleri, birden fazla tanrı tasavvuru geliştirip her bir tanrıya ayrı bir fonksiyon yüklemek suretiyle -mesela tabiat tanrısı, yağmur tanrısı vs.- melekleri tanrılaştırdılar. Oysa melekler ne salt tabiat kuvvetidir, ne tanrılık vasıflarına sahip varlıklardır. Allah'ın emriyle hareket eden görevli varlıklardır.

Ancak Âdem'in yaratılışı sırasında, "yeryüzünde halife olacak insanın yaratılışına hayret ettiklerini; böyle bir türün yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökeceğini, oysa kendilerinin zaten Allah'ı tesbih edip takdis ettiklerini" beyan ediyorlar. Aktardığımız bilgiler çerçevesinde sanki melekler, ima yoluyla "Biz dururken niye Âdem diye birini yaratıyorsun, bizden üstün biri olmayacak ki" demeye çalışıyor. Allah, onlara bilmediklerini kendisinin bildiğini söylüyor, sonra Âdem'e isimlerin hepsini (varlığın bilgisini, nesneleri ve olayları anlama kabiliyetini, Allah'ın meleklere de gizli kalan şeylerin mahiyetini veya başka bilgileri) öğretiyor ve dönüp "İddianızda doğruysanız bunları isimleriyle haber verin" diyor. Onlar tabii ki bunları bilmiyorlar, çünkü Allah onlara öğretmiş değildir. Âdem bunları söyleyince onlara "Size demedim mi, göklerin ve yerin gaybını ben bilirim, gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da ben bilirim" diyor ve meleklerin tümünü Âdem'in önünde secde etmeye çağırıyor. İblis hariç hepsi secde ediyor. (2/Bakara, 30-34.)

Burada önce acaba söz konusu olan bütün melekler mi, yoksa dünyanın yaratılışında ve bu kıvamda tutulmasında rol oynayan ya da daha önce yeryüzü gezegeninde kan döküp fesat çıkaran yaratıkları tasfiye eden melekler mi? Öyle veya böyle, zikri geçen meleklerin tutumunu nasıl anlamak gerekir? Günah ve hata mı? Kusur veya zelle mi? Bilgi eksikliği mi?

Bilgilerinin eksik olduğunda hiç kuşku yok, bu da onların kusurları (kasr) dır. Belki de bilgi eksikliği dolayısıyla şaşkınlıklarını izhar ettiler ve kasr halinde olduklarını hemen anladılar. Beyt-i Ma'mur'u tavaf etmeleri bundan olabilir. Allahu a'lem! Şu kadarını söyleyelim. Melekler kendilerine emredileni yerine getiren tertemiz varlıklardır ama en mükemmel varlıklar değildir, çünkü mutlak Kemal Allah'a aittir.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ ۖ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا ۚ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ۙ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ ۚ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا ۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٩﴾

7. Ey inkâr edenler, bugün özür beyan etmeyin. Siz ancak yaptıklarınızla cezalandırılıyorsunuz.

8. Ey imân edenler, Allah'a kesin (nasuh) **bir tövbe ile tövbe edin. Olabilir ki, Allah sizin kötülüklerinizi örter ve altından ırmaklar akan cennetlere sokar. O gün Allah, Peygamberi ve onunla birlikte imân edenleri küçük düşürmeyecektir. Nurları, önlerinde ve sağ yanlarında koşar-parıldar. Derler ki: "Rabbimiz nurumuzu tamamla, bizi bağışla. Şüphesiz Sen, her şeye güç yetirensin."**

9. Ey Peygamber, kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et ve onlara karşı 'sert ve caydırıcı' davran. Onların barınma yeri cehennemdir. Ne kötü bir dönüş yeridir o!

Yakıtı insan ve taş olan ateşe düşenler buradan kurtulmak için çeşitli mazeretler öne süreceklerdir. Mazeret uydurmak dünyada işlenen cürümlerin haklılaştırılması veya aklileştirilmesi için de başvurulan bir yoldur. Bazı durumlarda, hatta çoğu zaman uydurulan mazeretler kabul görür, meselenin iç yüzünden haberdar olmayanlar kötü, zarar verici bir fiilin 'geçerli sebeplerle işlendiğine inanır. Ama her şeyden haberdar olan Yüce Allah'ı kandırmak mümkün değildir. Kesin olarak cehennem azabına çarptırılmış olanlar hangi sahte gerekçe veya mazeret öne sürerlerse sürsünler, cezadan kurtulmaları mümkün değildir (30/Rum, 57).

Böylesine trajik duruma düşmemek için yapılması gereken şey cürüm sayılan her fiilden vazgeçmektir. 8. ayet bunu "**nasuh tevbe**" olarak isimlendirmiştir. "**Nasuh**" kelimesinin iki anlamı var: Biri samimi, içten, saf ve katışıksız; diğeri yırtılan elbiseyi dikmek. İlk anlama göre tevbe edecek kişi yapıp ettikleri kötü şeylerin tümünden samimi olarak vazgeçmeye karar verir. Sadece karar vermek yetmez, kötü fiilleri terkeder ve bu yolda ısrarlı olur, azimli davranır. Eline bir daha fırsat geçse dahi bilinçli olarak kötülük işlemez. İkinci anlama göre suç ve günah teşkil eden fiil (yalan, sahtekârlık, sömürü, zulüm, baskı, aldatma, yolsuzluk, savaş kışkırtıcılığı vs.) ruhun safiyetini, güzelliğini bozar. Değerli bir elbise nasıl yırtıldığında değerini kaybediyorsa suç ve günah da ruhun, ahlaki erdemlerin safiyetini, bütünlüğünü bozar, yırtar. Böylesi durumlarda nasuh tevbe ile yırtılan dikilir, bozulan tamir edilmiş olur. (Bkz. 4/Nisa, 17-18; 9/Tevbe, 117.) Tevbe, kurtuluşun en emin yoludur (24/Nur, 31). Hz. Ali (r.a.), nasuh tevbenin gaspedilen hakların, ihmal edilen ibadetlerin iadesi gerektiğini söylemiştir.

Yüce Allah bu evsaftaki tevbe ile suç ve günah fiillerinden kurtulanların kötülüklerini örtebileceğini belirtmektedir. Ayette geçen "**asaa**" Allah hakkın-

da kullanıldığında vücub ifade eder yani kim nasuh tevbede bulunursa Allah onun günahlarını örter. İbn-i Mace'de yer alan bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) de "Günahtan tevbe eden günah işlememiş gibidir" buyurmuştur.

Tevbe edip günahı terkedenler cennetle ödüllendirileceklerdir. Yapıp ettiklerinden dolayı mahcup olmayacaklar. **Kurtubi** "yuhzi" fiilinin "mü'minleri azaplandırmayacak" manasında olduğunu söyler. Kelimenin bir anlamı da "küçük düşme"dir. Buna göre dünyada binbir sıkıntı içinde yaşayan mü'minler sabretmeleri, kararlılık göstermeleri, fiilen ve ruhen direnmeleri karşılığında mahcup olmayacaklar, Yüce Allah'ın huzurunda ve insanlık önünde küçük düşmeyecekler, tam aksine ne kadar isabetli bir tutum ve davranış içinde olduklarını anlayıp bununla gurur duyacaklar, sevinip mutlu olacaklardır. Onların nurlarını ortaya çıkaran dünyada iyi amelleri, yaptıkları hayırlar, doğrulukta kararlı davranmalarıdır. Amelleri önlerinde ve sağlarında yollarını aydınlatacak. Nur'un hayır fiilleriyle anlatılmış olması aydınlığın soyut, tamamen teorik bir şey olmadığını, hak, doğru ve hayırlı fiillerin nuru ortaya çıkardığını, nurun insanın hem içini hem dünyasını aydınlattığını göstermektedir. Mü'minler salt kendi yaptıklarıyla da yetinmeyecek, Yüce Allah'tan nurlarını tamamlamasını dileyeceklerdir, bu da ancak onlara mağfiret etmesiyle mümkün olacaktır (bkz. 57/Hadid, 12.)

9. ayet Peygamber'in inkârcılara ve gerçek yüzlerini gizleyen münafıklara karşı ödünsüz olmasını emretmektedir. Hz. Peygamber ve mü'minler bunlara karşı sürekli bir çaba içinde olmalıdırlar. Bu çaba yerine göre cephe savaşı, sıcak savaş ve kıtal şeklinde olabileceği gibi yerine göre fikri, ahlaki, sosyal ve ekonomik alanlarda da olur. Bu ayet Tevbe sûresinde (9/73) aynı cümle kalıbıyla yer almaktadır. Açıklaması için bkz. ilgili yer.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾

10. Allah, inkâr edenlere, Nuh'un eşini ve Lut'un eşini örnek verdi. İkisi de, kullarımızdan salih olan iki kulumuzun nikâhları altındaydı; ancak onlara ihanet ettiler. Bundan dolayı, (kocaları) **kendilerine Allah'tan gelen hiçbir şeyle yarar sağlamadılar. İkisine de: "Ateşe diğer girenlerle birlikte girin" denildi.**

11. Allah, imân edenlere de Firavun'un karısını örnek verdi. Hani demişti ki: "Rabbim bana kendi katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun yaptıklarından kurtar ve beni o zalimler topluluğundan da kurtar."

12. İmrân'ın kızı Meryem'i de. Ki o kendi ırzını korumuştu. Böylece Biz ona ruhumuzdan üfledik. O da Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O, (Rabbine) **gönülden bağlı olanlardandı.**

Girişte anlattığımız üzere Tahrîm sûresi Efendimizin eşlerinden birine verdiği bir sırrı diğer eşiyle paylaşması üzerine inmiştir. İniş sebebi olarak gösterilen iki olaydan biri, babasının evine gitmişken Efendimiz'in Hz. Hafsa'nın evinde Hz. Mariya ile birlikte olması ve eşinin öğrendiğinde buna tepki vermesi; diğeri Hz. Peygamber'i Zeynep'ten uzak tutması için bal şerbetinin koktuğunu söylemesi üzerine Peygamberin kendine bal şerbeti içmeyi yasaklamasıdır. Her iki durumda Hz. Peygamber'in iki eşi -Hafsa ve Aişe- kusurludurlar. Onların peygamber eşi olmaları kusurlarını ortadan kaldırmaz. Sûrenin sonunda bunun kesin olarak böyle olduğunu tarihsel şahsiyetler örnek verilerek anlatılmaktadır.

İki peygamber eşinden biri Nuh aleyhisselâmın, diğeri Lut aleyhisselâmındır. Her ikisi de peygamber olan eşlerine "ihanet ettiler." Nuh'un karısı onun akıl sağlığı yerinde olmadığını söyleyip inkârcılarla işbirliği yapıyor, Lut'un karısı da eşcinsel kavmin ahlaki dejenrasyonunda bir sakınca görmeyip ona insan suretinde gelen iki meleği saldırgan kavme ihbar ediyordu. Her ikisi de cezalandırıldı ancak peygamber eşleri onları söz konusu cezadan kurtaramadı. Hz. Nuh'un tufan sırasında gemiye binmeyi reddedip dağın tepesine çıkması durumunda kurtulacağını zanneden oğlunu da kurtaramamıştı (bkz. 11/Hud, 45-46). Lut aleyhisselâmın karısı da sabah vakti biraz sonra yerle bir olacak şehri terkettiklerinde bütün uyarılara rağmen arkasına dönüp baktı ve tuzdan bir heykele dönüştü.

Bu demektir ki şu veya bu mensubiyet, etnik aidiyet, bir ailenin ferdi olmanın kişiye herhangi bir faydası yoktur. "Benim babam hacıdır, dedem hoca idi" türü referanslar verip inkârcı veya günahkâr bir hayat sürdürmek kişileri azaptan kurtarmaya yetmez. Sevap ve günah kategorisine giren fiiller şahsi-

dir, ferdidir. Herkes yaptıklarından sorumlu tutulacaktır. Peygamber eşi veya çocuğu da olsa suçlu günahkârlar eninde sonunda dünyada veya ahirette hesap verecek, cezalarını çekeceklerdir. Efendimiz kızına şöyle seslenmiştir: "Ey Allah'ın Elçisi'nin kızı Fatıma! Sen de kendini (nefsini) Allah'tan satın almaya çalış. Zira senin için de bir şey yapamam." (Buhari, Vesaya, 11; Tefsir, 26/2; Müslim, İman, 384.)

Bir başka husus iman insanın ruhunda yeşeren bir tohum olmadığı müddetçe hangi sosyal çevrede olursa olsun kişiler doğru yolu bulamaz. Sosyal çevre etkileyicidir ancak belirleyici değildir. Belirleyici olan kişinin özgür iradesiyle doğru bir seçimde bulunması, kendi isteğiyle doğru yola girmesi ve ilahi sınırları aşmayacak çerçevede yaşamasıdır.

Son derece olumsuz bir sosyal çevrede yaşıyor olmasına rağmen kişi eğer ruhunda hidayet tohumunu patlatma başarısını gösterebilirse doğru yolu bulur, sosyal çevresinin etrafına ördüğü zindanların duvarlarını yıkar, özgürleşir. Bunun tarihteki en çarpıcı örneği Firavun'un karısı Asiye'dir. Anlatıma göre hazinedarın karısı Musa aleyhisselama inanmıştı, Firavun'un adamları ona inancından vazgeçmesi için ağır işkenceler uyguladılar, hatta gözleri önünde çocuklarını katlettiler, yine de inancından vazgeçmedi, direndi. Onun imanındaki kararlığını gören Asiye, küçükken büyüttüğü Hz. Musa'nın da tebliğinden etkilenerek iman etti. Bu sefer Firavun onu da baskı altına aldı, ağır işkencelere maruz bıraktı. Yine anlatıma göre Asiye, yüce Allah'a kendisini tarihin en zorba kralından kurtarması için yalvardı, cennette kendisini güzel bir evle barındırmasını diledi. Asiye sarayı, Firavun'un yönetimini iyi bilen biriydi, nasıl zulmettiklerine şahit idi. Onun zulmüne ortak olmak istemedi, ondan ve zulmünden teberri etti.

12. ayette örnek şahsiyet olarak gösterilen kadın Hz. Meryem'dir. Bakire ve iffetiyle, Allah'a olan sadakati ve samimi ibadetiyle öne çıkan Meryem, büyük bir sınava tabi tutuldu, babasız olarak İsa aleyhisselama hamile kaldı. Hz. İsa, Allah'ın bir "kelimesi" idi, Cebrail aleyhisselam yani Ruhu'l Kudüs ona "bir kelime-bir emir" olarak ilka etti ve kelime ile hamile kaldı. Hiç kuşkusuz bilimsel olarak bu olayı açıklamak neredeyse imkânsız olduğundan Hz. Meryem büyük sıkıntılar çekti ama sabretti, iffetini korudu, saldırılara karşı imanla göğüs gerdi.

Ayette ilgi çekici nokta şu ki **"Biz ona ruhumuzdan üfledik"** cümlesindeki "fi-hi" zamirinin eril (müzekker) gelmiş olmasıdır. Ayetteki bütün kelimeler dişil geldiği halde zamir eril gelmiştir. Bazı tefsirciler bunu kıraat farkına bağlamışlarsa da, bu pek ikna edici görünmemektedir. XY ve XX kromozomları bir arada olmaz, XY erkekte, XX kadında olur. Sanki ayetteki eril zamiriyle Mer-

yem'de her ikisinin mevcudiyetine gönderme vardır. Ve bu elbette bir mucizedir ki, Meryem'i dünya kadınlarına üstün özelliklerinden biri budur. Bu konuyu yetkin biçimde ele alan **Elmalılı**, "**ferc**" kelimesinin hem erkek, hem kadın için de kullanıldığına dikkat çeker. Ancak daha ilginç olanı Ruhu'l Kudüs'ün Meryem'e kelimeyi aşağıdan değil, yukarıdan yani yakasından üfürmesidir. Ruh ve riyh (rüzgâr) aynı köktendirler, Ruhu'l Kudüs, bir ruh üflemekte, bu da ilkah diyebileceğimiz bir döllenmeye yol açmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim, rüzgârların ilkahından söz eder. Rüzgâr (riyh), bitkilerdeki tohumları alır başka bitkilere taşır, buluşturur, böylece döllenme meydana gelmiş olur. Hz. Meryem'in İsa Mesih'i mucizevi olarak doğurması, kendi kendine döllenen bir "bitki"yi andırır, nitekim Kur'an-ı Kerim'de onun "güzel bir bitki gibi yetiştirdiği" belirtilmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. 3/Âl-i İmran, 37). Esasında beşeriyet de yeryüzünde yerden bir bitki gibi bitirilmiş değil mi? (71/Nuh, 17.)

Bu seçkin bakire, Yüce Allah'ın takdirine boyun eğdi; böylelikle hem Cebrail'in Allah'ın elçisi olduğunu (19/Meryem, 19), hem Hz. İsa'nın yüce Allah'ın bir kelimesi olduğunu tasdik etti (3/Âl-i İmran, 42). Bunun yanında hayatının sonuna kadar Rabbine gönülden bağlı kaldı, ilahi emirlere harfiyyen riayet edip Allah'a itaat etti.

Tahrîm sûresinin (66) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

67- Mülk Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 30 âyettir. İsmini birinci ayette geçen ve "malik olma, hükümranlık" gibi anlamlara gelen "**mülk**" kelimesinden almaktadır. Tur (52) sûresinden sonra, Hakka (69) sûresinden önce indirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.)'in Secde (32) sûresi ile bu sûreyi okumadan yatmadığı rivayet edilir (Tirmizi, Fezailu'l Kur'an, 9). Bir başka rivayete göre Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Mülk sûresi kabir azabına karşı bir engel, bir kurtarıcıdır, insanı kabir azabından kurtarır" (Tirmizi, aynı yer). Bundan hareketle ölü defnedildiğinde mezarın başında bu sûrenin okunması gelenek olmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

1. **Mülk elinde bulunan** (Allah) **ne yücedir. O, her şeye güç yetirendir.**
2. **O, amel** (davranış ve eylem) **bakımından hanginizin daha iyi** (ve güzel) **olacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, üstün ve güçlü olandır, çok bağışlayandır.**

"**Mülk**" hükümranlık, hakimiyet, kudret ve iktidarı ifade eder. Bu geniş manadaki mülk yani hükümranlık, hakimiyet ve iktidar Allah'ın elindedir. Kuşkusuz insanlar da mülk sahibi olabilmektedirler, esasında insanların mülk sahibi olmaları mülkün Allah'a ait, Yüce Allah'ın Malikü'l mülk olması dolayısıyladır. Yani eğer Yüce Allah mülkü elinde tutmasaydı insanlar mülk sahibi olamazdı. Nasıl insandaki birtakım vasıfların asıl sahibi Allah ise, mesela Yunus Emre'nin güzel deyişiyle "Sendeki güzellik (cemal), asıl sahibi Allah'tan ödünç alınma" ise, mülkün de sahibi Allah'tır, insan yeryüzünde

mülkü geçici olarak kullanmakta, hakikatte emanetçisi olarak mülkte tasarruflarda bulunmaktadır.

O halde bu ayetten anlamamız gereken ilk şey şudur: İnsanların sahip oldukları hükümranlık, servet ve iktidar izafi olup mutlak hükümranlık, servet ve iktidar Allah'ındır. Yeryüzünde hiçbir yönetici, kral, tiran, oligarşik zümre, hanedan, padişah, sultan, parti lideri, gayrı şahsi aygıt olan devlet, topluluk, grup, resmi kurum ve sivil kuruluş mutlak iktidara sahip olduğunu; yeryüzünün rızık kaynaklarını, servetlerini temellük etme hakkına sahip olabileceğini öne süremez. Yüce Allah'ın mülkü sadece dünya ile sınırlı değil, gayb ile müşahede âleminin tamamını içine almaktadır, başka bir deyişle Allah dünyada mutlak hükümran olduğu gibi ahirette de mutlak hükümrandır; güç ve kudret her iki cihanda elindedir.

Herkes Allah'ın mülkünde emanetçidir, O izin verdiği için birtakım tasarruflarda bulunmaktadır. Bir başkasının mülkünde mutlak hak iddia etmek suçtur, hele Allah'ın mülküne ortak olmaya kalkışmak büyük cürümdür. Bu cürmün itikadî ismi şirktir; mülk üzerinde Allah ile beraber başka varlıkların, güç ve iktidarların da güç ve hak sahibi olabileceklerini iddia etmektir. Bu yüzden Allah'ın mülkünde O'na ve yasalarına meydan okuyup iktidarı ve serveti temellük etmeye kalkışmak zulümlerin en büyüğüdür. İnsan bilse ki Yüce Allah dilediğini aziz, dilediğini zelil kılar, o zaman haddini bilir, eğer eline iktidar geçerse onu bu bilinçle kullanır (3/Âl-i İmran, 26). Yani zulmetmez, iktidarı temellük etmez, adaletin ve yüksek ahlaki normların tesis edilmesine engel çıkarmaya kalkışmaz. İnsan, mülkü sadece kendine tahsis etmeye kalkıştığında tiran olur; Nemrut ve Firavun gibi ceberut kesilir.

O mübarektir, kutludur. Mülkünde daimidir, her türlü maddi ve manevi kirlerden, eksiklik ve noksanlıklardan münezzehtir (7/A'raf, 54; 25/Furkan, 1).

Mülkü elinde bulunduran Allah'ın her şeye gücü yeter (25/Furkan, 1). Bizi sınamaktadır. Sınama ile elde edilmek istenen sonuç kimin tutum ve davranışları (amelleri) itibariyle daha iyi, daha güzel (ahsen) olduğunun apaçık ortaya çıkmasını sağlamak içindir. Sınama "ölüm ve hayat" adı verilen iki düzlem üzere olmaktadır.

Ayette ilginç olan nokta "**ölüm**"ün "**hayat**"tan önce zikredilmiş olmasıdır. Tefsirciler bunun çeşitli yorumunu yapmışlardır. Dikkat çekici olan iki açıklamadan biri ölümün hadd-i zatında adem/yokluk olmasıdır. Varlık âlemi yoktan var edildi yani bugün varlıkta olan her şey öncesinde yok idi, ölü hükmünde idi. Yüce Allah bilgisinde var olan varlığı varlık alanına çıkardı, böylelikle varlık yok iken varlık alanına çıkmak suretiyle var oldu. Bütün varlıkların

kendilerine özgü bir hayatı vardır. Ancak bu çerçevede ölüm hayattan önce gelmektedir. Bu açıklama Allah dışında olan âlemler için söz konusudur. Çünkü Yüce Allah Vacibu'l Vücud'tur, varlığı bir başkasına bağlı değildir, bütün sebeplerin sebebidir. O halde O ezelde haydır yani hayat sahibidir. Zaten O'nun Hay olması varlığın hayat bulmasının sebebidir. O hay/hayat sahibi olmasaydı hiçbir varlık hayat bulamazdı.

Diğer açıklamaya göre dünya ölümü, ahiret hayatı simgelemektedir. Varlık âlemi içinde ve ahirete göre dünyanın belirgin vasfı "fani", dünyayı geçici yurt edinen insanın da "ölümlü" olmasıdır. İnsan fani dünyada geçicidir, gurbete düşmüş gariptir, bir süre kaldıktan sonra ebedi yurdu olan ahirete göçer. Fanilik ve ölüm dünyanın, ebedilik ve hayat ahiretin asli vasfıdır. Yüce Allah dünyayı ve ahireti yani ölümü ve hayatı insanın sınaması için yaratmıştır. Dünya hayatında ne türden tutum ve davranış sergilediği anlaşılan insan, eceli gelince ölür, ebedi hayata intikal eder. Onun amel defterine bakılacak: Allah'tan korkup sakındı mı, ilahi hükümlere itaat edip ona göre hayatını düzenledi mi, yoksa aksini mi yaptı? Şu halde bilincinde olmamız gereken temel hakikat şu ki, dünya bizim ebedi yurdumuz değildir, bizler burada ebedi olarak kalıcı değiliz, Yüce Allah'ın mülkündeyiz, belli bir süre yararlanmak, bize verilmiş ömrü yaşamak (idame-i hayat) ve bu arada kendi ahlaki kalitemizi ortaya koyabilmek için burada emanetçiler olarak bulunmaktayız. Dünya yurdunu babamızın çiftliği gibi kullanamayız, ne ile emrolunmuşsak, nasıl yaşamamız gerektiği belirtilmişse, elçiler bize hangi istikameti göstermişse bunları asli birer yol haritası kabul edip dünya hayatını öyle yaşamak zorundayız ki bu bizim ebedi hayatımızın mutluluk ve kurtuluşunun teminatı olacaktır.

Yüce Allah'ın mülkünde serveti, iktidarı temellük etmeye kalkışıp da mülkün sahibinin koyduğu sınırları çiğnemeye başladığımızda bilmeliyiz ki O, üstün ve güçlü olandır yani kötü fiillerimizin karşılığı olarak cezasını verir, tevbe edip doğru yola girdiğimizde de bağışlar (11/Hud, 7).

اَلَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرٰى فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾

3. **O, biri diğeriyle 'tam bir uyum'** (mutabakat) **içinde yedi gök yaratmış olandır. Rahmân** (olan Allah)**ın yaratmasında hiçbir 'çelişki ve uygunsuzluk'** (tefavüt) **göremezsin. İşte gözü**(nü) **çevirip-gezdir; herhangi bir çatlaklık** (bozukluk ve çarpıklık) **görüyor musun?**
4. **Sonra gözünü iki kere daha çevirip-gezdir; o göz** (uyumsuzluk bulmaktan) **umudunu kesmiş bir hâlde bitkin olarak sana dönecektir.**
5. **Andolsun, Biz en yakın olan göğü** (dünya göğünü) **kandillerle süsleyip-donattık ve bunları, şeytanlar için taşlama-birimleri** (rücum) **kıldık. Onlar için çılgınca yanan ateşin azabını hazırladık.**

Açık olan şu ki bizim idrak evrenimiz içinde sonsuz bir varlık âlemi söz konusudur. Bu ayette ve başka yerde zikri geçen "**yedi gök**", yedi büyük varlık alanı, mesela yedi büyük galaksi, yedi büyük yıldızlar topluluğu veya daha büyük kapasitede varlıklar olabileceği gibi, kesretten kinaye birden fazla sonsuz sayıda gökler manasında da kullanılmış olabilir (2/Bakara, 29). Bize göre müteşabihattan olan bu türden ayetleri çeşitli şekillerde açıklamak mümkün olmakla birlikte hakikatin ne olduğunu Allah'tan başka kimse bilemez.

Bilim adamları araştırmalarını ilerlettikçe evren hakkında yeni ve çarpıcı bilgilere ulaşıyoruz. Mesela son araştırmalar, evrenin mükemmel bir küre yerine, köşeleri bastırılmış elips şeklinde olduğunu gösteriyor. Bilim adamları, Big Bang'den beri evrenin 13,7 milyar yaşında olduğunu, ilk atomların Big Bang'den 380 bin yıl sonra oluştuğunu ve evrenin yüzde 5'inin gerçek maddeden, yüzde 25'inin kara maddeden ve yüzde 70'inin de kara enerjiden oluştuğunu tahmin ediyor. Evrenin atom altı bir parçacıktan genişlediğini düşünen bilim adamları, evrenin ilk yıldızların doğumuna izin verecek soğukluğa 400 milyon yılda ulaştığı tahminini yürütüyor. Bu sürenin daha önce 200 milyon yıl olduğu tahmin ediliyordu. Bilim adamları şimdi "paralel evren"den söz etmeye başladılar. Grekçe "hayal" demek olan "takyon"dan, paralel evrene "takyonik evren" denir. Paralel evren, ışık hızının ötesindeki evren olup bu evrende geçerli yasalar o evrende geçerli değildir. Bu evrende yasalar işler, mesela bıçak keser, su boğar vs. Işık hızının üstündeki evrende söz konusu sınırlar aşılır. Işık hızını sadece düşünce aşar. Yüce Allah insana bu yetiyi bahşetmiştir. Bu tanımlamalar, isimlendirmeler, rakamlar bugün bilim adamlarının ulaşabildiği, tespit edip deklare ettiği verilerdir; tamamı değişir, yerlerini yenilerini alır. Bunlar bugün için açıklayıcı oldukları sürece geçerlidirler.

Bu muazzam varlıkta her şey kendi içinde ve diğerleriyle tam bir uyum içindedir (71/Nuh, 15). Bu, her şeyi sapsağlam yapan Yüce Allah'ın san'ta-

dır (27/Neml, 88). Bizim "uyum" diye çevirdiğimiz "**mutabakat**" kelimesinde mutlaklık değil izafilik söz konusudur. Çünkü gök cisimleri arasında çarpışmalar, altüst oluşlar eksik olmaz ancak bütün bunlar külli bir düzenin sürüp gitmesini sağlar ki işte buna makro düzeyde "mutabakat/uyum" diyebiliriz. Bu manada varlıkta bir çelişki, asli çatışma, düzenin yokluğu demek olan kaos söz konusu değildir. Kâinat "Kün (ol)" emriyle tekvin buldu. Bu böyledir, çünkü her şeyin melekûtu O'nun denetimindedir (36/Yasin, 82-83). Öyle olmasaydı yani varlık âlemi başıboş olsaydı veya bir başkasının kontrolünde bulunsaydı kozmik düzen bu sayede sürüp gider miydi? Araştırma ve incelemeler, mikro veya makro düzeyde yapılan gözlemler bunu teyid etmektedir. Değil bir veya iki, defalarca gözlem yapılsa yine aynı sonuca ulaşılacaktır. Yüce Allah'ın yaratmasında bir kusur, çelişki, çatışma, kaos söz konusu değildir; tam aksine bir iç düzen, ahenk ve harmoni söz konusudur. Hakikati arama kaygısında olan araştırıcı defalarca kusur bulmak üzere gözlemde bulunacak olsa, eğer hakikat sevgisine bağlıysa, yegane endişesi hakikatin ne olduğunu araştırıp bulmak ise eninde sonunda utanç içinde gözünü yere indirecek, yüce Allah'ın ilim ve kudretini teslim edecektir. İmam Gazzali ve diğer kelamcılar, "İmkanâleminde halen mevcut olandan daha güzel, daha tam ve daha mükemmelinin bulunması mümkün değildir" görüşündedirler: (Leyse fi'l imkan ebde'umimma kan (Varolandan daha mükemmeli mümkün değildir).

"Utanç içinde gözünü yere indirmek" zorunda kalması Allah'ın yaratışında bir kusur, ayıp arama düşüncesiyle varlığa bakması dolayısıyladır. Yoksa inanan bir insan baktığı her şeyde Allah'ın ayetlerini görür ve Rabbini tesbih eder. Bu harikulade varlık Allah'tan başka hiçbir varlığa izafe edilemez. Aksini düşünen veya iddia eden gerçekten gaflet içindedir (50/Kaf, 6).

İnsan bakış açısından gökyüzü kandillerle, sıra sıra yıldızlarla donatılmıştır. Her bir yıldızın kendi bağlı olduğu sistem içinde bir fonksiyonu vardır ama aynı zamanda Mele-i a'la'dan bilgi hırsızlığı yapmaya yeltenen şeytanları yok etmek üzere fonksiyon da görmektedirler. Yıldızlardan kopan irili ufaklı parçalar hava tabakasına sürtündüğünde birer ateş topuna döner. Bilgi hırsızlığına kalkışan şeytanlar da ontolojik cevherleri itibariyle ateştirler, her yeltendiklerinde yıldızlardan saçılan ateş topları onları imha eder.

Benzer bir ifade Hicr sûresinde de (15/15-16) geçmektedir. Ancak Hicr sûresinde geçen anahtar terim "şihab", bu sûrede ise "misbah"tır. İkisinin bildiğimiz "gök taşları veya meteorlar"la ilişkili olduğu söylenmişse de aralarında bir farkın olması da göz ardı edilemez. **Şevkani** ayette geçen "taşlama (rü-

cum)" kelimesinin temelsiz bilgi, boş, batıl inanç ve kanaatler, iddia ve tezler manasında olduğunu söylemiştir. (Bkz. 37/Saffat, 6-10.) **Elmalılı**, müteşabih olan bu ayetle ilgili şunu söyler: "Şeytanlar için taş" olarak nitelendirilen söz konusu yıldızlar astroloji adı altında "gaybı taşlama" aracına dönüşmekte, bu sayede halkı yanıltıp saptırmada vesile kılınmaktadır.

Elmalı'nın bu yorumunu esas alacak olursak, Saffat (37) sûresinde zikri geçen olay ateş toplarının bilgi hırsızlığına yeltenen şeytanları yakarak yok ettiği, bu sûrede ise astrolog, kâhin, medyum ve gaypten haber verme iddiasında olan falcıların aydınlatıcılarla (misbah) etkisiz hale getirilmektedir. Pekiyi, acaba aydınlatıcı yıldızları (misbah) insanın dünyasını aydınlatan vahiy ile gelen sağlam bilgi ve güvenilir haberler olarak anlamamız mümkün değil mi? Birinci durumda şeytanlar göklerin sırlarına vakıf olmaya çalışıp insanları doğru yoldan saptırmaya çalışırlarken, ikinci durumda aydınlatıcı birer yıldıza benzetilen ilahi bilgi ve haberler insanları şeytanların saptırmalarına karşı korumaktadır. Bu kuvvetli ışık, aydınlatıcı nur karşısında bütün teoriler, tezler ve sistemler bir anda çöker, iddia ve ikna edici güçlerini kaybeder. En doğrusunu Allah bilir!

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٦﴾ إِذَا أُلْقُوا فِيهَا
سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ۖ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا
فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا
وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ
كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ ۚ
فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾ وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ ۖ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

6. **Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü dönüş yeridir o.**
7. **İçine atıldıkları zaman, kaynayıp-feveran ederken onun korkunç homurtusunu işitirler.**
8. **Öfkesinin-şiddetinden neredeyse patlayıp parçalanacak. Her bir grup içine atıldığında, bekçileri onlara sorar: "Size bir uyarıcı gelmedi mi?"**

9. Onlar: "Evet" derler. "Bize gerçekten bir uyarıcı geldi. Fakat biz yalanladık ve: "Allah hiçbir şey indirmedi, siz yalnızca büyük bir sapmışlık içindesiniz, dedik."

10. Ve derler ki: "Eğer dinlemiş olsaydık ya da akıl etmiş olsaydık, şu çılgınca yanan ateşin halkı arasında olmayacaktık."

11. Böylece kendi günahlarını itiraf ettiler. Çılgınca yanan ateşin halkına (Allah'ın rahmetinden) **uzaklık olsun.**

12. Gerçek şu ki, Rablerinden gayp ile (O'nu görmedikleri hâlde) **içleri titreyerek-korkanlara gelince; onlar için bir mağfiret** (bağışlanma) **ve büyük bir ecir vardır.**

13. Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun. Şüphesiz O sinelerin özünde saklı duranı bilendir.

14. O, yarattığını bilmez mi? O, Latif'tir; Habir'dir.

6. ayette "**Rablerini inkâr edenler**" ya varlığını yok sayanlar (ateistler) veya varlığını kabul etmekle beraber O'nun emirlerine ve yasaklarına riayet edip yaşamayı reddedenler (müşrikler)dir. Kur'an-ı Kerim, ateizmi hayli marjinal bir inanç kabul eder, ağırlığı Allah'a ortak koşanlara verdiğinden burada ikinci anlamın daha kuvvetli ihtimal olduğunu söylemek mümkün. Buna göre Allah'ın varlığını, hatta O'nun yaratıcı vasfını kabul ettikleri halde indirdiği hükümlerin hakikatini, geçerliliğini inkâr edenlerin uğrak yerleri cehennem olacaktır. Öyle bir ateş gayyasına atılacaklardır ki kaynayıp feveran ederken çıkardığı korkunç uğultuyu, homurtuyu işittiklerinde dehşete kapılacaklardır. Öylesine sesler çıkarmaktadır ki, gören neredeyse patlayıp paramparça olacak zannetmektedir, onu böylesine dehşetle homurdatan öfkesidir (25/Furkan, 11-12).

Allah'a ortak koşanlar kafileler halinde içine atılacaklardır. Her bir kafileye azap melekleri "Size bir uyarıcı, işlerin buraya varacağını bildiren bir peygamber gelmedi mi?" diye sorduklarında, onlar elçinin kendilerine tebliğde bulunduğunu, fakat onu dinlemediklerini, vahyi inkâr ettiklerini, elçileri de yollarını şaşırmış, sapmış kimseler gördüklerini söyleyeceklerdir (6/En'am, 130). Elçinin görevini reddettiklerini ve emirlere itaat etmediklerini söylemeleri, "Rablerini inkâredenler"in müşrikler olduğunu göstermektedir.

10. ayet ince bir detaya dikkat çeker: İnkârlarından ve cürümlerinden dolayı cehenneme düşmüş olanlar, pişmanlıklarını dile getirirlerken "**Eğer dinlemiş olsaydık ya da akıl etmiş olsaydık, şu çılgınca yanan ateşin halkı arasında olmayacaktık**" diyeceklerdir (33/Ahzab, 66). Yani Yüce Allah kendi zatı, dini,

elçileri ve indirdikleri konusunda iyice düşünüp O'na itaat etsinler diye onlara indirdiği Kur'an'a kulak vermemişler, verdiği aklı kullanmamışlar, bu yüzden ebedi hüsrana uğramışlardır. 10. ayetteki "**ev**" edatını "veya" değil de "yani" şeklinde anlamak mümkün. O zaman ifadenin takdiri şöyle olur: "Eğer dinlemiş olsaydık yani akıl erdirmiş olsaydık, şu çılgınca yanan ateşin halkı arasında olmayacaktık" olur. Bu manaya göre sözü işitmek ile akıl erdirmek aynı anlama gelir. Bu mümkün olmakla beraber, derinlemesine düşünme kapasitesi olmayanın kendisine tebliğ edilen sözün zahirine bakıp amel etmesi mümkündür. Bir bedevinin "Ya Resûlallah, bana öyle şeyler söyle ki, onlarla amel ettiğimde cennete gideyim" demesi buna örnektir. Elbette arzuya şayan olan sözü işitmek, söz üzerinde tefekkür edip akletmektir, bazıları da bunu yapar.

Ancak inkârcılar iş işten geçtikten yani ateşe düştükten sonra bunun farkına varacak, akıllarının, akletmenin ne büyük bir değer olduğunu çok geç farkedeceklerdir. Bu, onların kendi suç ve günahlarının itirafı olacaktır. Bunlar için söylenebilecek tek şey, Allah'ın rahmetinden uzak durmaları, ilahi esirgemeden mahrum bırakılmalarıdır. Böylelerinin yüce Allah'ın rahmetinden yararlanmaları düşünülemez, çünkü her suç ve günahın affı mümkünken, en büyük zulüm olan şirkin affı mümkün değildir. Bunlar ateşin halkı olarak cezalarını çekeceklerdir.

Buraya kadar bir tipoloji çizildi. Fakat başka insan tipolojileri de söz konusudur. Bunlar da "**Rablerinden gayb ile**" yani O'nu görmedikleri halde içleri titreyerek korkanlar, emir ve yasaklara riayet edenlerdir. "Rablerinden gayb ile" cümlesinin iki anlama geldiği söylenmiştir: Biri yüce Allah'ı görmedikleri halde O'na inanan ve emirlerine itaat edenler; diğeri kendileri insanların gözlerinden uzak, kimse onları görmediği zamanlarda ve durumlarda da Allah'ın emir ve yasaklarına titizlikle riayet edenler. (Bkz. 2/Bakara, 3 ve 21/Enbiya, 49.) Her iki anlam da mü'minlerin ihlas ve samimiyetlerine, riya ve gösterişten uzak dini hayatlarının ve bilinçlerinin safiyetine işaret etmektedir. Böyleleri için yüce Allah'ın mağfireti vardır, onlara büyük bir ecir hazırlanmıştır. Esasında işin özüne bakıldığında yüce Allah'tan herhangi bir şeyi gizlemek mümkün değildir. Kişi bir niyeti ister gizlesin ister açığa vursun, Allah sinelerin sakladıklarını hakkıyla bilir. Bu bilinçte olsa bile mü'min'in gayb ile Allah'a inanması veya riya ve gösterişin söz konusu durumlarda bile herkesin gözü üzerindeymiş gibi davranması imanın ve takvanın belirtilerindendir, bu da bağışlanma ve büyük ecirle ödüllendirilecektir.

14. ayet temel bir hakikate işaret etmektedir: "O, yarattığını bilmez mi?" Bu hayli önemlidir.

İnsan kendi kendine varolmuş değildir. Fizyolojik ve biyolojik varlığı gibi ruhi ve entelektüel yapısı itibariyle de Allah'ın sun'udur, insanı yaratan, bu formasyonda tesviye eden Allah'tır. Her sanatçı eserini iyi bilir. Yüce Allah da yarattığı insanın olaylar karşısında nasıl tepkiler vereceğini herkesten iyi bilir. Tam da onun yapısına uygun emir ve yasaklar indirmiş, yaşayacağı kısa dünya hayatı boyunca ebedi mutluluğunu ve kurtuluşunu teminatı olacak yol haritasını belirlemiştir. Hakikaten insanı tanımak, bilmek çok zordur. **Alex Carrel**'in yerinde deyimiyle "insan bu, meçhul"dür. Değil başkalarını çoğu zaman bizler kendimizi, öz varlığımızı dahi iyi tanıyamıyoruz. İçimizde nice dinamikle harekete geçer de, önceden onların varlığını kestiremeyiz. Bu yüzden **Sokrat**'tan **Konfüçyüs**'e seçkin filozof ve bilgeler "Kendini bil, kendini tanı" demişlerdir ki, İslam tasavvufunun anahtar terimlerinden biri Ma'rifetünnefs'tir. Kendini tanıyan varlığı ve Allah'ı tanır. Bizler başkaları ve kendi varlığımız hakkında tam ve nihai bilgilere sahip değilken, bizi her açıdan tanıyan yegâne Varlık yüce Allah'tır, çünkü O bizi yaratmıştır, bizden haberdardır, kendimize dahi itiraf etmekten çekindiğimiz duygu ve düşüncelerimizi bilir. O halde değil başkalarına, kendimize bile sınırsız güven duyma hatasına düşmeden yüce Allah'ın emir ve yasaklarına, indirdiği hükümlere riayet etmeli, O'nun ve elçisinin çizdiği yol haritasını takip etmeliyiz. O Latif'tir, lütuf sahibi, bilgisi her şeyin inceliklerini, ayrıntı ve iç gerçeğini kuşatan, nüfuz edendir; Habir'dir, her şeyden haberdar olandır. (Bkz. 15/Hicr, 86; 36/Yasin, 81 ve 23/Mü'minun, 17.)

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهٖ
وَاِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَّاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ
فَاِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَّاءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا
فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ
نَكِيرِ ﴿١٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ
اِلَّا الرَّحْمٰنُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ اَمَّنْ هٰذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ
يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ اَمَّنْ هٰذَا
الَّذِي يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهٗ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ اَفَمَنْ
يَمْشِي مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖ اَهْدٰى اَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا
مَا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

15. **Sizin için, yeryüzüne boyun eğdiren O'dur. Şu halde onun omuzlarında yürüyün ve O'nun rızkından yiyin. Sonunda gidiş O'nadır.**
16. **Gökte olanın sizi yere geçirmeyeceğinden emin misiniz? Bir bakmışsınız ki, o** (yeryüzü) **sallanıp-çalkalanmaktadır.**
17. **Yoksa gökte olanın üzerinize 'taş yağdıran** (fırtınalı) **bir rüzgâr' göndermeyeceğinden emin misiniz? Siz o takdirde Benim uyarmam nasılmış bilip-öğreneceksiniz.**
18. **Andolsun, kendilerinden öncekiler de yalanladı. Fakat beni inkâr** (etmelerine karşılık verdiğim azap) **nasılmış?**
19. **Onlar, üstlerinde dizi dizi kanat açıp kapayarak uçan kuşları görmüyorlar mı? Onları Rahmân** (olan Allah)**tan başkası** (boşlukta) **tutmuyor. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla görendir.**
20. **Rahmâna karşı size yardım edecek olan kimmiş? Şu sizin ordunuz mu? Kâfirler yalnızca bir gurur** (kesin bir aldanış) **içindedirler.**
21. **Eğer o, rızkını tutsa** (vermese), **rızkınızı verecek olan kimmiş? Hayır; onlar, bir azgınlık ve nefret içinde inatla direniyorlar.**
22. **Şu hâlde yüzükoyun sürünerek yürüyen mi daha çok hidayete erer, yoksa dosdoğru yol üzerinde dümdüz yürümekte olan mı?**
23. **De ki: "Sizi inşa eden** (yaratan), **size kulak, gözler ve gönüller veren O'dur. Ne az şükrediyorsunuz?"**
24. **De ki: "Sizi yeryüzünde üretip-türeten O'dur. Siz O'na toplanıp götürüleceksiniz."**

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah yeri insanın yararına ve kullanımına açık ve elverişli olarak yarattığını belirtir (2/Bakara, 29; 55/Rahman, 10-13; 79/Naziat, 30-33). 15. ayette de yeryüzü gezegeninin biz insanlara boyun eğdirildiği bildirilmektedir. "**Menakib**" kelimesi omuz manasına gelir, sırt olarak çevirenler de vardır. Her iki durumda yerden yüksek bir canlının üzerinde yol almak, hareket etmek demektir. Bir insan veya hayvanın omuzunda veya sırtında olan yol alır ancak onun yol alışını, hareketini sağlayan onu omuzunda veya sırtında taşıyandır. **Süleyman Ateş**, bu metaforun dünyanın düz değil, yuvarlak olduğuna bir ima olduğunu söylemektedir. Yerin omuzu üzerinde yürüme ifadesi böyle bir anlamı çağrıştırır. İnsan yeryüzünde hareket edecek ve Allah'ın kendisine takdir ve tayin ettiğini rızkını arayıp bulacaktır. Yeryüzü üzerinde

nereye gidilirse gidilsin, hangi hızda hareket edilirse edilsin sonuç itibariyle dönüş Allah'adır, son menzil ahirettir.

16. ayette sözü geçen "Gökte olan"ın Allah, melekler veya azab olduğu söylenmiştir. Birinci açıklamayı ele alacak olursak burada söz konusu olan Zat değil, O'nun kudreti, hükümranlığı, irade ve ilmi olması gerekir. Çünkü yüce Allah'a mekân, yön (cihet) izafe edilemez. Allah'ı gökte tasavvur edecek olursak O'na belli bir mekân izafe etmemiz gerekir ki, bu yanlıştır. Yine Allah'ın gökte olduğunu düşünecek olursak göğün O'ndan hacimce daha büyük ve daha kapsayıcı olması gerekir ki, bu da saçmadır. "Allah, gökte de ilahtır, yerde de ilahtır" (43/Zuhruf, 84; 6/En'am, 3). İkinci açıklamaya göre "gökte olan" meleklerdir, melekler varlık âleminin tamamını yönetirler, görevli oldukları alanı kozmik ve tabii yasalar içinde çalıştırırlar. Her bir göğün, varlık mertebesinin kendine özgü emri, yasa ve düzeni vardır (41/Fussilet, 12). Ayetin söz dizimine (siyak ve sibak) bakıldığında ayetin "azab"a atıf olduğu söylenebilir, çünkü yoldan çıkanlara verilecek ceza çeşitlerinden bahsedilmektedir. Ancak ilk açıklama daha isabetli görünmektedir.

Bu açıklama bizi her üç görüşün birleştirileceği sonucuna götürür. Şöyle ki: Yeryüzünde inkâr edenler, zulme sapanlar, ilahi hükümlerin dışına çıkıp fesat çıkaranlar gökten, üstlerinden gelecek bir azaptan nasıl emin olabilirler! Bütün varlık âlemi Allah'ın kudret eli altındadır, melekler O'nun emirlerini harfiyyen yerine getirirler ve kim yoldan çıkacak olursak onun için takdir edilmiş bir azap vardır. Azabın bir türü yeryüzünün çalkalanıp sallanması, şiddetli, yıkıcı depremler; bir kısmı uzaydan dünya üzerine, günahkâr bölgenin üzerine ateş toplarının yağmur gibi yağıp isabet ettikleri her şeyi yok etmesi şeklinde olur. Başka şekillerde azabın gelmesi de mümkündür (bkz. 16/Nahl, 45; 17/İsra, 27-28). Bu böyle olmasına rağmen insan yeterince düşünmüyor, geçmiş kavimlerin başına gelen musibetlerden ibret almıyorlar. Hiç şüphesiz kendilerinden öncekiler de aynı hataya düştü, yapıp ettiklerinden dolayı sorguya çekilmeyeceklerini, herhangi bir azapla karşılaşmayacaklarını zannettiler ama yanıldılar (3/Âl-i İmran, 184).

Her şey Allah'ın kudret eli altındadır, O'nun koyduğu yasalar dâhilinde varlığını sürdürmektedir. En basiti kuşların durumu. Kanat çırparak havada durmakta, uçmaktadırlar. Yer çekiminin etkisinden kurtulmaları ancak yüce Allah'ın onlara verdiği bu hasletin sonucudur (16/Nahl, 79). İnsan kendisi herhangi bir araç olmaksızın boşlukta durabilir mi? Tabii ki duramaz, çünkü kendisine bu haslet verilmiş değildir.

Her şey O'nun denetiminde olduğuna göre, inkâr edip yeryüzünde Allah'a

başkaldıran, ilahi hükümleri tanımayan insan neye güvenmektedir? Kuş, ilahi yasalara göre havada uçuyorken, insan neden ilahi yasalara göre hayatını tanzim etmiyor? Kim Rahman'a karşı bir mücadeleyi başarıyla sonuçlandırabilir? O Rahman ki, kendisine isyan edenleri bile rahmetinden yararlandırmakta, rızıklandırmaktadır. O'nun rahmetinin eseri olarak su ve hava var, yağmur yağar, bitkiler ve hayvanlar insanları besler. İnkârcılar dünyanın en güçlü ordularını toplasa bile hiç Allah'a karşı güçleri yeter mi? Orduların militarizmi, saldıkları korku, yaptıkları zulümler mutlaka sona erer ve günün birinde kim zerre kadar zulmetmişse hesabını verir. Ordularına, maddi, teknolojik donanımlarına güvenenler, yaptıkları zulmün hep devam edeceğini zannedenler kendilerini aldatmaktadırlar, gururları onların hakikati ve karşılaşacakları acı akıbeti görmelerine mani olmaktadır.

Rızkı veren Allah'tır. Yeryüzünde sayısız nimeti yaratmamış olsaydı insanın besin veya gıda kaynaklarını yaratması mümkün olamazdı. Dilerse bu kaynakları kurutur, yok eder. Ancak insan yeryüzünün hakiki sahibini unutup dilediği gibi yaşamak istemekte, kural dinlememekte, hakka ve hakikate, adalete ve ahlaki hayatın erdemlerine inatla sırt çevirmektedir. Bu sayede azıyor ve nefret içinde debeleniyor. Bu durumda olan, yüzükoyun sürünerek yürümeye çalışan kimse gibidir. Sağına soluna, önüne arkasına bakmadan yol almaya çalıştığından sendeler, düşer, bu sefer yüzükoyun yol almaya çalışır. Bir de önü aydınlık, nereye gideceğini gayet iyi bilenin yürüyüşü vardır. Böyle bir kişi dosdoğru yol üzeredir, hidayeti bulmuştur, tereddüdü, sıkıntısı, kaygısı yoktur. Tabii ki bu ikisi bir olamaz. İbn-i Abbas ve el Kelbi, yüzükoyun sürünerek yol almaya çalışan ana profilin Ebu Cehil, dosdoğru yol üzere ilerleyen kişi profilinin Hz. Peygamber'de toplandığını söylemektedirler (16/Nahl, 76).

İnsanın doğru yolu bulması için kendisine büyük avantajlar, imkânlar verilmiştir. Kulak, göz ve gönül bunlardan birkaçıdır. Eğer ilahi vahye, vahyi tebliğ eden elçiye kulak verip söylenenler üzerinde düşünecek olsa; çevresinde olup bitenleri dikkatli bir gözleme tabi tutacak, aralarındaki bağıntıyı bulacak ve sebeplerin yaratıcısına itaat edecek olsa hakkı ve hakikati bulur. Sadece kulak ve göz değil, gönül yani akıl da büyük bir nimettir. Söylenenler ile gözlemlenenler arasında terkip yapabilen kişi bunları aklınca bir düzen içine koyar, yüce Allah'ın mutlak ilmine, iradesine ve kudretine teslim olur; kendisine bağışlanan bunca nimete şükreder.

İnsan fizyolojik-biyolojik varlığıyla yeryüzüne aittir, topraktan yaratılmıştır. Üreme yoluyla yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağılmakta, Allah'ın kendisine bahşettiği rızıktan yararlanmaktadır. Ancak ruhsal varlığıyla bu dünyaya ait

değildir, imtihandan geçmek üzere geçici olarak buraya gönderilmiştir. Yaşadığı süre içinde hayır adına ne yapmışsa ödülünü alacak; şer adına ne yapmışsa cezasını görecektir. Kaç milyon sene hayat sürerse sürsün, bu dünyanın bir sonu vardır, günün birinde kıyametle her şey yok olacak ve insanların tümü yüce Allah'ın huzurunda toplanıp yapıp ettiklerinin hesabını vereceklerdir (23/Mü'minun, 79). Yeryüzünde insanın belli yasalar dâhilinde üremesini sağlayan kudret, ölümünden sonra dirilip ayağa kalkmasını da sağlar, buna elbette gücü yeter (23/Mü'minun, 78-79).

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾

25. Derler ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, şu tehdit (ettiğiniz azap) **ne zamanmış?"**

26. De ki: "(Bununla ilgili) **Bilgi ancak Allah'ın katındadır. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."**

27. Nihayet onu pek yakında gördüklerinde, o inkâr edenlerin yüzleri kötüleşip-karardı. Ve: "İşte bu, sizin (gerçekleşmeyecek diye) **öne sürüp durduğunuz şeydir" denildi.**

İnsanların günün birinde Yüce Allah'ın huzurunda toplanacak olması boş bir tehdit, blöf veya anlatılan masal değildir. Mutlaka ve mutlaka bu tahakkuk edecektir. Ne var ki inanmayanlar, nefislerinin heva ve hevesine göre hareket edenler bunun boş bir tehdit olduğunu, değilse ne zaman tahakkuk edeceğini sorarlar (36/Yasin, 48). Sordukları tabii kıyametin kopması, haşr ve hesaptır. Hatta bazıları daha ileri gider, yüce Allah'a ve elçisine meydan okurlar: Varsa bu söylenenlerin bir hakikati üzerlerine taş yağdırmasını isteme küstahlığında bulunurlar (8/Enfal, 32).

Yüce Allah bunun bilgisinin kendi katında olduğunu, gaybı bilmeyen insanların bunun bilgisine muttali olmayacaklarını belirtir. İnkârcıların bunun ne zaman olacağını sormaları, kıyameti ve hesap gününü haber verenlerin doğruluklarına en ufak bir gölge düşürmez, çünkü onlar gaybı bilmeyen kimselerdir, verdikleri haberlerin kaynağı ilahidir, kendilerine de bildirilmektedir (7/A'raf, 187). Peygamber, sadece kendisine bildirileni ve bildirildiği kadarıyla duyurmakla yükümlüdür. Nitekim işleri bitip de azapla karşılaştıklarında, azabın pek yakınlarında olduklarını gördüklerinde yüzleri bir anda kötüleşir,

kararır, ne yapacaklarını şaşırırlar. O zaman onlara "İşte bu, sizin (gerçekleşmeyecek diye) öne sürüp durduğunuz şeydir" denilecek. O gün insanların bir bölümü yani mü'minlerin yüzlere ağaracak, bir bölümü yani inkârcıların ve suçlu günahkârların ise yüzleri kararacak (3/Âl-i İmran, 106).

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَاۙ فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاۤءٍ مَعِينٍ ﴿٣٠﴾

28. De ki: "Haber verir misiniz; eğer Allah, beni ve benimle birlikte olanları yıkıma uğratır ya da bizi esirgese, (peki) **bu durumda kâfirleri acı bir azaptan kurtaracak olan kimdir?"**

29. De ki: "O (Allah) **Rahmân olan** (esirgeyen koruyan)**dır; biz O'na imân ettik ve O'na tevekkül ettik. Artık siz kimin açık bir sapmışlık içinde olduğunu pek yakında bileceksiniz."**

30. De ki: "Haber verin; eğer suyunuz yerin dibine göçüverecek olsa, bu durumda kim size bir akar su kaynağı getirebilir?

Mekkeli müşrikler kendilerini atalarının dininden vazgeçirip kurdukları adaletsiz düzeni sarsıntıya uğratan Hz. Muhammed (s.a.)'in ölmesini temenni ediyor, kendileri de fırsatını kolladıklarında onu ortadan kaldırmak için çeşitli komplolar düzenliyorlardı (52/Tur, 30-31 ve 8/Enfal, 30). Benzer bir durum bugün ve yarın da söz konusu olabilir. İslam düşmanları, onları hakka ve adalete çağıran ve bunun mücadelesini veren Müslümanların ölmesini veya suikastla ortadan kaldırılmasını isterler, isteyebilirler.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e bu düşüncede olanlara şöyle seslenmelerini emreder: Diyelim ki Yüce Allah beni ve beraberimde olanlar yok etti, bu sizin azaptan kurtulmanızı sağlayacak mı? Hayır! Size herhangi bir yararı olmayacağına göre, siz asıl ne yaptığınıza bakın, işlediğiniz zulümlerden vazgeçin, Allah'ın iradesine teslim olmaya bakın. Hz. Peygamber'in onları kendisine çağırdığı Allah, Rahman'dır, bütün varlık âlemine rahmetini, şefkatini yaymış bulunmaktadır. Hiçbir şey O'nun bilgisi ve kudreti haricinde değildir. İşte Müslümanlar böylesine bir ilaha iman etmekte ve sadece O'na tevekkül etmektedirler. O'na olan güvenleri, itimatları tamdır. Eninde sonunda her şeyin O'nun iradesi dışında olmayacağını bilirler. Bu temel hakikattir, bundan sonra kim

hangi sapkın yola giriyorsa bu onun bileceği iştir ve vakti geldiğinde nasıl bir sonla karşılaşacağını bilecektir.

30. ayet tekrar sûrenin ortalarında dile getirdiği bir konuya vurgu yapmaktadır. Hayatın kaynağı olan suyu yüce Allah yerin dibine çekecek olsa kim bu kaynaktan yararlanabilir? Suyun yerin dibine çekilip kurumasına, yok olmasına "**ğavr**" denir. Akan suya "**main**" denir. Bu durumda ayet şöyle sormaktadır: İnsanların ve canlıların yararlandığı akarsular yerin dibine çekilecek olsa, yeryüzü kuruyacak olsa kim akarsu var edebilir? Kim yeni su kaynağı yaratabilir? Bütün mülk Allah'ın elinde olduğuna göre su kaynakları, kaynakların bu şekilde dağılımı ve canlılara hayat verme işlemi de Allah'ın kudret elindedir.

Mülk sûresinin (67) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

68- Kalem Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 52 âyettir. Alak (96) sûresinden sonra, Müzzemmil (73) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen "**kalem**" kelimesinden almaktadır. Buhari'de yer alan bir kayda göre sûrenin adı "**Nun ve'l kalem**"dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ﴿١﴾ مَآ اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢﴾ وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٣﴾

1. **Nun. Kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun!**
2. **Sen, Rabbinin nimetiyle bir mecnun değilsin.**
3. **Gerçekten senin için kesintisi olmayan bir ecir vardır.**

Sûrenin başındaki "**nun**" huruf-u mukattaadır. Konuyla ilgili Bakara sûresinin girişinde (2/1) bilgi verilmiştir. Huruf-u mukattaanın başında yer aldığı sûrede vahiyden, Kitap'tan bahsedilir. Burada da "**kalem ve satır satıryazı**"dan söz edilmektedir. Latince "kalem torbası" anlamına gelen "kalamar" ile Arapça "kalem" aynı kökten gelir. Yeminin kalem üzerine yapılması salt kalem nesnesinin kutsallığını ifade etmez. Kalem tabii ki bilginin, düşünce ve duyguların kâğıda dökülmesinde, kayda geçirilmesinde ve bu sayede bilgi birikiminin intikalinde kullanılan bir araçtır. Nihayet sûrenin ilk inen İkra sûresiyle (resmi Mushaf'ta 96. sûre) bağlantısı düşünüldüğünde "**oku**" emriyle "kalem ve satır satır yazılanlar/yazdırılanlar" arasında bir ilişkinin varlığı açıkça ortaya çıkar. Kişi kalemle yazılanları, satırlara intikal edenleri okuyacak, üzerinde tefekkür edecek, anlayıp ona göre hayatını tanzim edecektir. Kalemle yazılanlar onun için aydınlatıcı ışık, nur hükmündedir. Nurun kaynağı da Allah'tır,

başka bir deyişle vahiydir. Şu halde burada söz konusu olan nesne olarak kalem veya satırların üzerine döküldüğü kâğıt değil, bizzat içeriktir.

Bu bizi "Nun"un başka değil, huruf-u mukattaa cinsinden bir harf olduğu sonucuna götürmektedir. Çünkü diğerleri gibi hemen arkasından gayet beliğ bir anlatımla kalem ve satır metaforu üzerinden vahye ve vahyin mesajına, içeriğine işaret edilmektedir. Kalem vahiy, satır satır yazılanlar/yazdırılanlar da vahyin muhtevasıdır.

Bazı filozoflar ve hikmet ehli sufiler Kalem'in "akıl" olduğunu söylemişlerdir. Buna göre Allah'ın ilk yarattığı şey kalem olup, yaratılış kâğıt hükmündedir ki, kalem el'an yazmaya devam etmekte yani yaratılış da sürmektedir. Bazı hadis kaynaklarında şu rivayet yer almaktadır: "Allah'ın ilk yarattığı kalemdir. Ona "Yaz!" buyurdu. Kalem "Ya Rabbi, ne yazayım?" diye sordu da "Kıyamet kopana kadar olacak her şeyin kaderini yaz!" buyurdu." (Ebu Davud, Kader, 16; Tirmizi, Kader, 17.) Böylece olacak olanlar belirlenip Levh-i Mahfuz'a kaydedilmiş oldu. Bu, insani özgür iradenin iptali değil, varlık âleminde ezelden ebede ilahi bilgi (ilmi– ilahi) haricinde hiçbir şeyin olmadığı anlamına gelir.

İfadeye kuvvet kazandırmak için yemin edilir. Kaleme ve satır satır yazdırılanlara yemin edilerek Allah'ın elçisi Hz. Muhammed (s.a.)'in mecnun, deli olmadığı belirtilir. Vahyettikleri haktır, hakikati ifade eder, O'nun elçisi de Rabbinden her neyi almışsa görevli olarak eksiksiz muhataplara tebliğ etmiştir. Bu durum vahyin ilk muhatapları açısından zihinsel bir karışıklığa yol açıyordu.

Araplar vahiy kavramına pek aşina değillerdi. Vahiyden çok, cinlerle dostluğu olan şairleri bilirlerdi. Onların inançlarına göre iyi şiir, dostu cinin şairin kulağına fısıldadığı çarpıcı sözlerdir. Kur'an, hayranlık uyandırıcı bir dil ve üslupla inmeye başlayınca, Hz. Peygamber (s.a.)'e bir cinin veya cinlerin kulağına bunları fısıldadığını düşündüler, bazıları da onun cinlerin etkisinde kalmış, cinlenmiş (mecnun) olduğunu öne sürdüler. Allah, öncelikle Peygamber'in kendisine, "deli, cin çarpmış ya da cinlerle ilişki hâlinde, onların etkisinde kalan biri olmadığı"nı belirtmekte, ruhuna güven ve sekine telkin etmektedir (15/Hicr, 6).

O nasıl cinlenmiş olabilir ki! Yüce Allah onu elçi olarak seçmiş, korumuş, vahye hazırlamış ve son kitabı ona indirmiştir. Vahiy ve nübüvvet nimetine sahip olan kimse deli (mecnun) olamaz. Ağır bir görev üstlendiği için de ona kesintisiz ecir verilmiştir. "Gayra memnun" hesapsız, sayısız; herhangi bir minnete maruz kalmadığı, başa kakılmadığı için lezzeti, kalitesi bozulmayan karşılık manasında olduğu da söylenmiştir.

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾

4. Ve şüphesiz sen, pek büyük bir ahlâk üzeresin.

4. ayet Hz. Peygamber (s.a.)in büyük bir ahlak üzere olduğunu belirtmektedir. Ayetin anahtar terimi olan "**huluk**" "halk ve ahlak"la aynı kökten gelen akraba kelimelerdir. **Halk** yaratma demektir. **Ragıb**'a göre aslı takdir, planlama, belirlemedir. Bir şeyi bir şeyden varetmeye yaratma (halk) denir: Âdem'in topraktan, bir nutfeden, süzülmüş çamurdan yaratılmış olması gibi. "İbda'" ise sadece Allah için kullanılır, insanlar için kullanılmaz. "Halk" kelimesi insanlar için iki yerde kullanılır: Biri takdir ve belirleme; diğeri yalan söyleme, bir şeyin aslını değiştirme, tersyüz etme manasında: "Siz aslı astarı olmayan bir iftira yaratıyorsunuz" (29/Ankebut, 17) yani "yalan uyduruyorsunuz."

"Halk" suret ve formlar için kullanılırken aynı kökten gelen "**huluk**" basiretle algılanabilen manevi kuvvetler ve seciyeler için kullanılır. Bizim "**ahlak**" dediğimiz şey de burada temellenir. Kısaca ahlaka yaratılış düzeni, Allah'ın insanı üzerinde yarattığı temiz fıtrat, güzellik, iyilik, doğruluk, hak ve hakkaniyet bağlılık diyebiliriz. Yüce Allah varlık âlemini hangi düzen üzerinde yarattıysa insanı da belli bir düzende yarattı, onu tesviye etti, ruhundan ona üfledi. Bu yaratış temizdir. Bu manada ahlak insanın asli tabiatıdır. Varlıklar kendileri için vaz'edilmiş olan düzene, düzeni mümkün kılan yasalara göre varlıklarını sürdürürler, insanın da yapması gereken kendisi için öngörülmüş yasalara, norm ve kurallara göre yaşamasıdır ki, özgür irade sahibi kılındığından bunu kendi iradesiyle yapmalı ve yapıp da başardığında asli tabiatına, temiz fıtratına dönmüş olur.

Asli tabiatımız, yaratılışımız asli düzenini mümkün kılan kuralların, normların neler olduğunu nereden bileceğiz? Hz. Ali, insanın temessül etmesi gereken ahlakın "Kur'an edebi" olduğunu söylemiştir. Kişi kendini sahih bir takım kurallara bağlı kılıyorsa bir edebe sahiptir demektir. İslam'da eğer bir eğitim faaliyetinden söz etmek gerekirse bu –**Nakibu'l Attas**'ın gayet yerinde isimlendirdiği üzere– ancak "**edeb**" zemininde sürdürülür. Kur'an'ın edebi, ahlaki erdemlerin mecmuasıdır. Bu manada İbn-i Abbas ve Mücahid, "**Sen büyük bir ahlak üzeresin**" cümlesini "Sen büyük bir ahlaka sahipsin" şeklinde anlamamız gerektiğini söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in ahlaki çerçevesini ilahi hükümler çizmekteydi. O her söz ve davranışında Allah'ın emirlerine riayet eder, yasaklarından dikkatle kaçınırdı. Emir ve yasaklara tam riayet edildiğinde bunlar insanda huy halini alır, zaman içinde onun karakterini, seciyesini belir-

lemeye başlar. Bu sayede ahlak insanın yaratılışı olur. Esasında ahlakın kökeni insanın asli tabiatında mevcuttur, Araplar buna dağ metaforu üzerinden "**him**" derler. Güzel huy, ahlak, yararlı davranış insanın tabiatında bir dağ gibi durur, zaten yaratılışında vardı, insan iradi çabalarıyla bunu belirgin hale getirmiştir.

Rum sûresinde (30/30) "Din'in Allah'ın insanı üzerinde yarattığı fıtratla örtüşme" içinde olduğu belirtilir ki, bu da ahlakın yaratılış düzeni, varlığın asli fıtratıyla ilişkili olduğu görüşünü teyit etmektedir. "**Haniflik**", bozulmamış dine ve temiz fıtrata atıftır. İbrahim aleyhisselâmın hanif dini, milleti buna çağrıydı. Şu halde insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyecek hukuk kuralları ve genel hükümlerin asli dine ve temiz fıtrata uygun olmaları şartı vardır ki, bu da ancak Münzel Şeriat'ta mündemiç olarak bulunmaktadır. Ne "**din-dışı/seküler ahlak**" mümkündür, ne de ilahi hükümleri, emir ve nehiyleri referans almayan hukuk, hukuk ve adaletten gözetilen maksatları tahakkuk ettirme gücü ve kapasitesi vardır.

Ahlak nazari ve amelidir ama salt nazari değildir. Söz ve davranışlarda açıkça müşahede edilir. Mesela Hz. Peygamber, kim ona seslenmiş olursa olsun mutlaka "Efendim!" diye cevap verirdi. Bağırıp çağırmaz, hemen kızmaz, azarlamaz, kimseyi incitmezdi. Kibar, nazik ve zarifti. Cömert, misafirperverdi; özü sözü birdi; cesur, kahraman, gözü pekti; istişareye değer verir, herkesi dikkatle dinlerdi; anlayışlı, sabırlıydı; yoksulları, zayıfları gözetirdi; zulme, haksızlığa, sömürüye, haram yiyiciliğe karşıydı. Enes bin Malik, Hz. Peygamber'in 10 sene hizmetinde bulunduğunu, birgün olsun kendisine yaptığı hata ve yanlışlıklardan dolayı "öf" bile demediğini söyler (Buhari, Menakıp, 23, Edeb, 112; Müslim, Fezail, 82).

Kimde hangi güzel ahlak varsa, mutlaka Hz. Peygamber'in onda bir payı vardır. Bu böyledir, çünkü Hz. Peygamber'in ahlakı Kur'an ahlakı ve edebidir. Hz. Aişe, bir soru üzerine "Allah'ın elçisinin ahlakı, Kur'an idi" demiştir (Müslim, Müsafirin, 139.) Bir başka hadiste Efendimiz şöyle buyurmaktadır: "Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim" (Muvatta, Hüsnü'l huluk, 8; Müsned, II, 381). Allah'ın güzel yaratışını (Hüsnü'l ahlak) kendinde topladığından, onu örnek alanlar ahlakından paylarına düşeni kişiliklerinde tecelli ettirirler. Enes bin Malik şöyle demiştir: "Allah'ın Elçisi (s.a.), insanların en güzel ahlaklısı idi. Ona tam 10 yıl hizmet ettim. Bana bir defa olsun 'Öf!' demedi. Yaptığım her şeyden dolayı '-Niye böyle yaptın?" demediği gibi, yapmadığım bir şey sebebiyle de '-Şöyle yapsan olmaz mıydı?' da demedi." (Buhari, Menakib, 23, Edeb, 112; Müslim, Fezail, 82.)

Cüneyd demiştir ki, "Hz. Peygamber'in üstün ahlaka sahip olmasının sırrı,

dünyada Allah'tan başka hiçbir şeye değer vermemesidir." Her insan manevi cehdine göre bir takım ahlaki erdemlere sahip olur, fakat Allah'ın Elçisi ahlaki erdemlerin tamamını kendisinde toplamıştı yani yüksek ahlak sahibi hiç kimse hangi alanda ve davranışta temayüz etmiş olursa olsun Hz. Peygamber'in seviyesine ulaşamaz.

Bu iki rivayet bizi şöyle bir noktaya getirmektedir: Âdemyeryüzünün halifesi olarak yaratıldı ve bu dünyaya gönderildi. Âdem, kendisine öğretilen isimleri şahsında tecelli ettirecek, böylece yüce Allah'ın yeryüzündeki halifesi olacaktı. Bunu başarabilen insan görevini, misyonunu yerine getirmiş sayılır. Ancak bunun hayli zor bir görev olduğunu biliyoruz. Hz. Peygamber (s.a.) örnek şahsiyet olarak Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmış, pek büyük bir ahlak üzere olmuş, Kur'an edebiyle edeplenmiş, kısaca "yürüyen Kur'an" olmuştur. O halde yeryüzü halifeliğini tam olarak yerine getirebilen yegâne şahsiyet Hz. Peygamber'dir, geri kalan insanların tamamı veliler, Allah'ın dostları, mukarrabin, salihler, şeyhler, pirler, üstatlar, hocalar, imamlar vs. her durumda ondan fersah fersah geride bulunmaktadırlar.

Ahlakın nazari (teorik) çerçevesini Kur'an'ın birçok ayeti üzerinde tefekkür ederek anlayabiliriz ama pratiğini gözlemleyebileceğimiz ve izleyebileceğimiz somut insan Hz. Peygamber'dir. Bu da bizi İslam ahlakının asli kaynağının, temel referanslarının Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve Siyer olduğu sonucuna götürmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)'in güzel ahlakı hadis kitaplarında "edeb-adab, sünnet, ed'iye, fezail, takva, vera, zühd" gibi başlıklar altında toplanmış bulunmaktadır. Onun vahiy tebliğinden, siret ve sünnetinden neşet eden şey akaid-i sahiha, ahlak-ı hamide ve muamelat-ı adiledir.

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ
ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا
لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ
بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَنْ
كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾
سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

5. **Artık yakında göreceksin ve onlar da görecekler.**
6. **Sizden, hanginizin 'fitneye tutulup-çıldırdığını.'**

7. **Elbette senin Rabbin, kimin kendi yolundan şaşırıp-saptığını daha iyi bilendir ve kimin hidayete erdiğini de daha iyi bilendir.**
8. **Şu halde yalanlayanlara itaat etme.**
9. **Onlar, senin kendilerine yaranmanı** (uzlaşmanı) **arzu ettiler; o zaman onlar da sana yaranıp-uzlaşacaklardı.**
10. **Şunların hiçbirine itaat etme: Yemin edip duran, aşağılık,**
11. **Alabildiğine ayıplayıp kötüleyen, söz getirip götüren** (gizlilik içinde söz ve haber taşıyan),
12. **Hayrı engelleyip sürdüren, saldırgan, olabildiğince günahkâr,**
13. **Zorba-saygısız, sonra da kulağı kesik.**
14. **Mal** (servet) **ve çocuklar sahibi oldu diye,**
15. **Kendisine âyetlerimiz okunduğu zaman:** "(Bunlar) **Eskilerin uydurma masallarıdır" diyen.**
16. **Yakında biz onun hortumu** (burnu) **üzerine damga vuracağız.**

Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olmadığını, büyük bir fitneye maruz kalıp cinler tarafından aklının başından alındığını öne sürüyorlardı. Onlar iki hakikati kabul etmekte zorlanıyorlardı. Allah'ın varlığına inandıkları halde Allah'ın bir insana vahiy indireceğini ve ölümden sonra ahiret hayatı başlayıp bunun da ebedi olduğunu kabullenemiyorlardı. Hz. Peygamber ise, onların Allah inançlarının yanlış olduğunu, mevcut yozlaşmış hayat düzenlerini değiştirip ilahi emir ve yasaklara göre ahlaki bir hayat yaşamaları gerektiğini söylüyordu. Onu cinlenmiş (mecnun) olarak karaladıklarında yüce Allah, onun pek büyük bir ahlak üzere olduğunu, ahlaklı hayat süren insanın asla cinlerle ilişkisi olamayacağını belirtmektedir. Bu aynı zamanda ahlak ile cinlerle uğraşmanın, medyumluk, gaipten haber verme gibi mesleklerin bir arada olamayacağını ima etmektedir.

Ama müşrikler madem böyle bir iddiada bulunmaktadırlar, bekleyip görelim. Hakikat apaçık ortaya çıkacak ve bunu her iki taraf da görecek. Kim ağır bir fitneye tabi tutulmuş, cinlenmiş, aklını yitirmiş herkesçe anlaşılacaktır (6/En'am, 117). Söz konusu hakikat kıyametin kopmasıyla ayan beyan ortaya çıkacaktır. Yüksek ahlak sahibi kimse "meftun" olamaz ama inkârcılar şeytanın fitnesine her zaman maruz kalırlar. Esasında bu konuda polemiğe, tartışmalara girişmenin de faydası yoktur. Zira şanı Yüce Allah kimin hak ve doğru yolda olduğunu, kimin yolunu şaşırıp sapıttığını gayet iyi bilir.

4. ayette Hz. Peygamber'in pek büyük ahlak üzere olduğu belirtilmişti. 8-15 arası ayetlerde bu sefer ahlaki yozlaşma içinde olanların genel bir tasviri yapıl-

maktadır. Somut olarak tefsirciler ayetlerin Velid bin Muğire, Ebu Cehil, Ahnes ibn Şerik veya Esved ibn Yeğus'un kişilik profillerini anlattıklarını söylüyorlar. Öyle de olsa, çizilen profil tarihsel ve belli şahıslara özgü değil, evrenseldir, tarihin her döneminde bu türden kişiliklere rastlanabilmektedir. Aşağıda kişilik özellikleri sayılacak kimselere Hz. Peygamber'in ve elbette bütün mü'minlerin hiçbir şekilde itaat etmemeleri emredilmektedir (bkz. 33/Ahzab, 1). Buna göre:

a) Hakkı ve hakikati, vahiy gerçeğini, peygamber tebliğini yalanlayan.

b) İnkârı, isyanı ve cürümleri hoş gören; hak ile batılın uzlaşmasını önerenler ki, böyleleri hak ve hakikati savunanlara yaranmaya, uzlaşma teklif etmeye başlarlar (17/İsra, 73). Tefsirciler ayette geçen "**tüdhinfeyüdhinun**"un çeşitli anlamlara geldiğini söylemişlerdir. "**Müdahane**" yağ anlamındaki **dühn** kökünden gelir ki manası yağcılık, yaranmak, yalakalık demektir. Asla bir Müslümana yakışmaz. İbn-i Hıbban şöyle der: "Bir Müslüman başkalarıyla olan ilişkilerine, sözlerine ve konuşmalarına Allah'ın hoşlanmadığı bir eziklik, kırılıp dökülme karıştıracak olursa, işte bu müdahane olur" demiştir. Müşrikler Hz. Peygamber'in kendileri gibi inkâr etmesini; dinin hükümlerinden bazıları konusunda taviz vermesini; yumuşak olmasını; hakkı terkedip onlara meyletmesini; yalan söylemesini; onlara yaranmasını, davasından vazgeçmesini, tebliğinde ve davetinde yapmacık, tavizkar, ikiyüzlü davranmasını; onlara zaaf göstermesini; kendi ilahlarına ibadet etmeyi kabul etmesini istemişlerdir. Öyle davranacak olsaydı, onlar da mukabil bir tutum göstereceklerdi. (17/İsra, 74.)

c) Gerçeği ters yüz ettiği halde doğru söylediğine ilişkin çokça yemin edip duran (58/Mücadele, 16 ve 63/Münafikun, 2); çokça yalan söyleyen, yemin eden kalbi zayıf kimsedir; acizdir, yüce Allah katında değersizdir.

d) Başkalarını kötüleyip kendini temize çıkaran; insanların arasını bozmak için söz götürüp getiren (104/Hümeze, 1). "Söz taşıyan (koğuculuk yapan) cennete giremez" (Buhari, Edeb, 50; Müslim, İman, 168). Böyle bir kişi daima ayıplar, söz götürür getirir. İnsanlar arasına fitne ve düşmanlık sokar, şahit olduğu bir olayı veya sözü fesat ve fitne amaçlı kullanır. Bu tür insanlardan uzak durmak lazımdır. Araplar "Sana başkalarından söz getiren, senden de onlara söz götürür" demişlerdir.

e) Hayrı engelleyen, yardım ve dayanışma duygularını zayıflatan (50/Kaf, 24-25); dil ve üslubunda saldırgan olan, olabildiğince günah bataklığına batan (26/Şuara, 221-222);

f) Zorba/otoriter-saygısız, kulağı kesik; ne idüğü belirsiz, çevresinde hayâsızlık ve kötülüklerle ün salan. Efendimiz şöyle buyurdu: "Size cennete gidecekleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından za-

yıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği ve fakat şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini Allah'ın gerçekleştireceği kimselerdir. Size cehennemliklerin de kimler olduğunu söyleyeyim mi? Kalbi katı, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimselerdir" (Buhari, Tefsir, 68/1; Müslim, Cennet, 47.)

g) Servet ev adamlarıyla, yandaşlarının çokluğuyla övünüp duran (9/Tevbe, 55);

h) Allah'ın ayetlerini, vahyi, dinin hükümlerini, sabit emir ve yasakları reddedip bunların uydurma masallar, mitolojik anlatılar olduğunu iddia eden kimseler ahlaken yozlaşmış kimselerdir (10/Yunus, 15).

Bu evsafta olanların hastalığı kibirleridir. Burunlarından kıl aldırmazlar, fil hacminde şişkin egolara sahiptirler, sanki küçük dağları kendileri yaratmış havasındadırlar. Onları yaratan Allah'ın önünde diz çökmeye yanaşmazlar, küçük dağları kendilerinin yarattıklarını düşünmektedirler. Öylesine bir kibre kapılmışlardır ki paranoidçe yukarıda sekiz maddede toplanan ahlaksızlıkları kişiliklerinin bir parçası, karakterleri, seciyeleri haline getirmişlerdir. Kibir şeytanın hasletlerinden biridir, kibir günahını işlediğinden şeytan tevbe etmedi ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılma cezasına çarptırıldı. Eninde sonunda mağlup olacak, utanç içinde aczini, isyanını itiraf edecektir. Bu ahlaken düşük kişiler de pek uzak olmayan bir gelecekte utanç içinde kalacaklar, burunları sürtünecek, kibirlerinin işareti olan hortumları üzerine damga vurulacaktır.

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا عَلَى حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

17. **Gerçek şu ki, biz o bahçe sahiplerine bela verdiğimiz gibi, bunlara da bela verdik. Hani onlar, sabah vakti** (erkenden ve kimseye haber vermeden) **onu** (bahçeyi) **mutlaka devşireceklerine dair ant içmişlerdi.**

18. (Bu konuda) **Hiçbir istisna yapmıyorlardı.**

19. **Fakat onlar, uyuyorlarken, Rabbin tarafından dolaşıp-gelen bir bela onun üstünü sarıp-kuşatıverdi.**

20. **Sonunda** (bahçe) **kökünden kuruyup-kapkara kesildi.**

21. **Nihayet sabah vakti birbirlerine seslendiler.**

22. **"Eğer ürününüzü devşirecekseniz erkence kalkıp-çıkın."**

23. **Derken, aralarında fısıldaşarak çıkıp-gittiler:**

24. **"Bugün sakın oraya hiçbir yoksul girip de karşınıza çıkmasın."**

25. (Yoksulları) **Engellemeye güçleri yetebilirmiş gibi erkenden gittiler.**

26. **Ama onu görünce: "Muhakkak biz** (gideceğimiz yeri) **şaşırmışız" dediler.**

27. **"Hayır, biz** (her şeyden ve bütün servetimizden) **yoksun bırakıldık."**

28. (İçlerinde) **Mutedil olan biri dedi ki: "Ben size dememiş miydim?** (Allah'ı) **Tesbih edip yüceltmeniz gerekmez miydi?"**

29. **Dediler ki: "Rabbimiz seni tesbih eder, yüceltiriz; gerçekten bizler zalim imişiz."**

30. **Şimdi birbirlerine karşı kendilerini kınamaya başladılar.**

31. **"Yazıklar bize, gerçekten bizler azgınmışız" dediler.**

32. **"Belki Rabbimiz, onun yerine daha hayırlısını verir; şüphesiz biz, yalnızca Rabbimize rağbet eden kimseleriz."**

33. **İşte azap böyledir. Âhiret azabı ise, muhakkak çok daha büyüktür; bir bilseler.**

17-33 arası ayet kümesinde anlatılan "**bahçe sahipleri**" kimlerdir? Kur'an-ı Kerim bu konuda mekân ve zaman vermez. Tefsirciler bahçe sahiplerinin Yemen, Taif, Medine veya Habeşistan taraflarında yaşayan kalabalık bir aile olduğunu belirtirler. Bir rivayete göre söz konusu kimseler San'a taraflarında yaşayan Sakif'li bir zenginin çocuklarıdır. Bu şahıs zengin ve cömert bir şahıstı. Yoksulları gözetir, Allah yolunda bolca infak ederdi. Vefat edince çocukları cimrilik gösterip kalan mirasın ancak kendilerine ve çocuklarına yetebileceğini iddia edip infaka son verdiler. Bu konuyu Kehf sûresinde (18/32-44) anlatmıştık.

Babalarından kalan bahçe verimliydi; envai türlü meyve, ekin ve hurma veriyordu. Devşirme zamanı gelince akşamdan aralarında sözleşip sabah erkenden bahçeye gitmeye karar verdiler. Kimseye, özellikle yardımlarına muhtaç yoksullara haber vermeyeceklerdi. Ürünleri mutlaka devşireceklerine dair yemin etmişlerdi, "Allah'ın dileyip dilemeyeceği"ni hesaba katmamışlardı, kendilerinden emin idiler. Herhangi bir istisna yapmıyor, hesapta olmayan bir sürpriz beklemiyorlardı.

Ancak sabah vakti bahçelerine vardıklarına hayret verici bir manzara ile karşılaştılar. Bahçe yerle bir olmuş, meyve ağaçları, ekinler, hurmalıklar kurumuş, kapkara kesilmişlerdi. İlk anda gözlerine inanamayıp muhtemelen yanlış yola girip kendilerine ait olmayan bir yere geldiklerini zannettilerse de, kısa sürede yerle bir olan kendi bahçeleri olduğunu anlamakta gecikmediler. Demek ki onlar rahat uykularında iken yüce Allah'tan bir musibet bahçeyi yok edivermişti.

Karşılaştıkları manzara her şeylerinin ellerinden alındığını ortaya koyuyordu. Yoksullardan mal kaçıralım derken bir anda kendileri yoksun ve yoksul duruma düşmüşlerdi. Elbette bu basit bir tabiat olayı değildi. Nitekim içlerinde en akıllı olanları (mutedil, orta yolu tutan), onlara önceden dediklerini hatırlatmaktadır: "**Ben size dememiş miydim?** (Allah'ı) **Tesbih edip yüceltmeniz gerekmez miydi?**"

Bahçe sahipleri her ne kadar mal ve servet tutkusuyla hareket edip günah işlemiş idilerse de, babaları Âdem gibi günahlarını anlayıp tevbe istiğfar ettiler, Yüce Allah'ı tesbih edip, zulmettiklerini kabul ettiler. Yoldan çıkıp azdıklarını kabul ediyor, yaşadıklarından gerekli dersi çıkarıp yüce Allah'a rağbet ettikleri, yapıp ettiklerinden ders çıkardıkları takdirde kendilerine kaybettiklerinden daha hayırlısını Allah'ın vereceğini söylüyorlar.

Tefsircilerin rivayet ettikleri gibi bu olay gerçekten geçmişte yaşanmış olabilir. Nitekim Mekke halkının pek aşina oldukları bir olay gibiymiş anlatılmaktadır. Ancak örnek bir olay olarak da kurgulanmış olabilir. Yani yüce Allah, böyle bir olay düşünün ki, sizin de başınıza gelebilir. Allah size Hz. Peygamber'e nübüvveti vermekle büyük bir nimet verdi, siz mal mülk, sayı çokluğuna kapılıp şükretmiyor, bu düzenin sağlayacağı adalete karşı çıkıp yoksulları mahrum bırakmak istiyorsunuz. Dikkat edin, başınıza benzer bir musibet gelebilir. Kim kendinden yüzde yüz emin bir şekilde bir işe kalkışırsa, işini Allah'ın çizdiği hudutların dışına taşırırsa ve yoksulları mahrum etmeye kalkışırsa zulmetmiş olur. Olay şu noktaları öne çıkarmaktadır:

a) Servet sahipleri serveti bencilce gizlemektedirler. Ürünlerini devşi-

recekleri vakit kimseye bildirmiyorlar, çünkü haber aldıklarında yoksulların gelip isteyeceklerini düşünüyorlar, bu konuda herhangi bir istisnada bulunmuyorlardı.

b) İşe giriştiklerinde kendilerini mutlak güvende gördüklerinden "İnşallah demiyorlardı: Oysa unuttukları temel hakikat şuydu: Bahçe ve servetleri kendi tasarruflarında olsa dahi mutlak kudret sahibi Allah'tır. Kim ne yapmayı düşünüyorsa, asıl belirleyicinin Allah olduğunu aklından çıkarmamalı, "İnşallah (Allah dilerse)" demelidir. Kehf sûresinde (18/23-24) Hz. Peygamber'e "**Allah dilerse**" demeden hiçbir iş için "Şu işi yarın yapacağım deme" buyrulmaktadır. Çünkü "Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez" (31/Lokman, 34).

c) Yoksulların haklarını gasp ediyorlar. Mal ve servette yoksulun hakkı vardır. Bahçeyi, içindeki ürünleri yaratan, koruyan, suyunu, güneşi, toprağı veren Allah'ın hakkı vardır; Allah'ın hakkı aynı zamanda yoksulun hakkıdır. Bahçe sahipleri bu hakkı teslim etmek istemiyor, kızgınlıkla yoksulları haklarından mahrum etmeyi planlıyorlar. Fakat buna veya planladıkları şeylere güçlerinin yetmeyeceğini bilmiyorlardı.

Bu olaydan çıkarılacak derslerden biri de, bahçe sahipleri gibi davranananların başına dünyada bu türden azap gelebileceğini akıllarından çıkarmamalarıdır. Bu da bir şey değil, bilmeleri gerekir ki "Âhiret azabı, muhakkak çok daha büyüktür." (54/Kamer, 46.)

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ
﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾
إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَى يَوْمِ
الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ
لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ
سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ
تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي
وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾
وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ
﴿٤٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾

34. Doğrusu, muttaki olanlar için Rableri katında nimetlerle donatılmış cennetler vardır.

35. Öyleyse, Müslümanları suçlu-günahkâr olanlar gibi (eşit) **kılar mıyız?**

36. Size ne oluyor. Nasıl hüküm veriyorsunuz?

37. Yoksa (elinizde) **ders okumakta olduğunuz bir kitap mı var?**

38. İçinde, neyi seçip-beğenirseniz, mutlaka sizin olacak diye.

39. Yoksa sizin için üzerimizde kıyamete kadar sürüp gidecek bir yemin mi var ki siz ne hüküm verirseniz o, mutlaka sizin olacak diye.

40. Onlara sor: "Hangisi bunun savunuculuğunu yapacak?

41. Yoksa onların ortakları mı var? Şu halde eğer doğru sözlü kimselerse, ortaklarını getirsinler.

42. Ayağın üstünden (örtünün) **açılacağı ve onların secdeye çağrılacakları gün, artık güç yetiremezler.**

43. Gözleri 'korkudan ve dehşetten düşük', kendilerini de zillet sarıp-kuşatmış. Oysa onlar, (daha önce) **sapasağlam iken secdeye davet edilirlerdi.**

44. Artık bu sözü yalan sayanı sen Bana bırak. Biz onları, bilmeyecekleri bir yönden derece derece (azaba) **yaklaştıracağız.**

45. Ben, onlara süre tanıyorum. Elbette benim düzenim (cezalandırmam) **sapasağlamdır.**

46. Sen, onlardan bir ücret mi istiyorsun ki, onlar, haksız bir borçtan dolayı ağır bir yük altında kalmışlar?

47. Yoksa gayb (görünmeyenin bilgisi) **onların yanında mıdır ki, kendileri yazıp duruyorlar?**

34. ayet dünya hayatını ilahi iradeye teslim olmuş olarak geçiren muttakilerin Rableri katında cennet nimetleriyle ödüllendirileceklerini müjdelemektedir. Dünyada sıkıntı çekenler, ağır sınavlardan geçenler sonunda zafere, ebedi mutluluk ve kurtuluşa ereceklerdir. (28/Kasas, 83 ve 78/Nebe', 31-34.) Bu Yüce Allah'ın hem mutlak adaletinin, hem vaad ve müjdelediği mükâfatının tecellisidir. Çünkü eğer suçlu-günahkârlar ile O'nun emirlerine teslim olan Müslümanları aynı kefeye koyacak olsaydı bu haksızlık, adaletsizlik olurdu. Binaenaleyh "mü'min olan"la yoldan çıkan (32/Secde, 18-20); "salih amel işleyen ile yoldan çıkan" (38/Sad, 28) ve "kötülükleri işleyenlerle salih amellerde bulunanlar" (45/Casiye, 21) bir ve aynı değildir. Yüce Allah sayısız noksan sı-

fattan münezzeh olduğu gibi haksızlık yapmaktan, adaletsiz davranmaktan da münezzehtir, yücedir.

35. ayet "**Müslümanlar**"dan bahsetmekte, karşıtında "**mücrimler**"i koymaktadır. Bu ikilemde bir incelik olduğunu söyleyebiliriz. Müslüman "İslam dini"ne mensup kimsedir, fakat asıl ve sahici manası Allah'ın indirdiği hükümlere teslim olmuş, hayatını ilahi hudutlara göre düzenlemiş kimseye denir. Bizler Müslümanlar olarak Allah'ın iradesine teslim olmuş kimseleriz. "Allah'ın iradesi" soyut bir kavramdır; ne olduğunu, mahiyetini, kimde veya neyde tecelli ettiğini tam olarak bilemeyiz. Bizi bu konuda tatmin edecek olan husus, bizim vahiy ile indirilmiş ilahi hükümlere göstereceğimiz sadakat, Münzel Şeriat'e olan samimi teslimiyetimizdir. İşte bu olay İslam'ı ve Müslümanlığı kristalize etmektedir. Mü'minlerin duası ve geçmiş peygamberlerin duası kendilerini Allah'a teslim olan kullar kılmasıdır (2/Bakara, 128-133). Yüce Allah bizler için İslam'ı din olarak seçmiş bulunmaktadır (3/Âl-i İmran, 3); çünkü O'nun katında yegâne "**makbul din İslam'dır**" (3/Âl-i İmran, 19-20 ve 85).

Hayat tarzını ilahi hükümlere göre düzenleyen teslim olmuş kimsedir; nefsine ve başkalarına ya da canlı tabiata, Allah'ın mahlûkatına zulmetmez, dolayısıyla suçlu-günahkâr (mücrim) olmaz. Eğer kişi Müslüman olduğu halde suç ve günah işliyorsa, ilahi emirleri çiğniyor, hudutlara riayet etmiyorsa onda ciddi sorunlar var demektir, Müslüman şahsiyetine yakışmayan bir tutum içindedir. Hatta daha ilerisinde Müslümanlığı içselleşmemişse dışarıdan İslam'a mensup olmuş fakat iman kalbine iyice sinmemiş kimseler sınıfına girer (49/Hucurat, 14).

İnkâr ve isyanlarını açığa vuran müşrikler yanıltıcı bir rahatlık içindedirler. Temeli olmayan hükümler verip yaşıyorlar. Dünyada işleri tıkırında gidiyor diye, ahirette de tıkırında gideceğini zannediyorlar. Mekkeli müşriklerin bu yönde zanları vardı, bu tamamıyla hüsn-ü kuruntudan ibaretti. Yanılıyorlardı, çünkü fiillerin karşılığını, ödül ve cezasını takdir ve tayin etme işi kişilere bırakılmış değildir, bu tamamıyla yüce Allah'ın tasarrufundadır. Bu konuda onları güvende kılacak herhangi bir kitapları, belgeleri yok. Olsaydı belki neyi seçip beğeniyor oluyorlarsa, bu onların hakkı olacak diye haber versin, onları tatmin etsin. Böyle bir kitap yok! Kur'an-ı Kerim tam aksini bildirmektedir, mücrimler ne dünyada ne ahirette iflah olmayacaklardır. Kimse onlara böyle bir imtiyazı yeminle, antla vermiş değildir. Hakikat bu iken neye dayanarak böylesine temelsiz hükümler veriyorlar, engin bir rahatlık içinde cürüm işleyip duruyorlar? Kimse bu konuda onlara kefil değildir, Allah'tan başka önlerinde tapındıkları put ve heykeller, lider ve kültler de onlara böyle bir güvenceyi veremez.

42. ayette bizim "**ayağının üstünden örtünün açılacağı gün**" diye çevirdiğimiz cümle şiddet ve sıkıntının apaçık ortaya çıkacağı veya "gerçeğin bütün çıplaklığıyla ortaya çıkacağı" zaman manasına gelir. "Paçaların sıvanacağı" gün manasını verenler de vardır. Şu veya bu, zorlu bir gün ve anın kastedildiği açıktır. Böyle bir günde dünyada hayatını inkâr, isyan ve zulüm işleyerek geçirenler secdeye çağırılacaklar, fakat istedikleri halde secde edemeyecekler. Sanki omurgaları demir gibi bükülemez olmuş, belleri taş gibi kaskatı kesilmiştir. Burada önemli bir incelik vardır:

Şeytan Allah'a secde etmeyerek isyan etmişti. Eğer secde etseydi makbul kullardan olacaktı. Fakat kibrine kapıldı, nefsini yenemedi ve Allah'ın rahmetinden kovulup "şeytan" sıfatını aldı. Putperest müşrikler de "Rahman'a secde etmeyi reddetmektedirler" (25/Furkan, 60). Secde etmeyi reddetmek demek, ilahi hudutları çiğnemeyi göze almak, Allah'ın emir ve yasaklarına meydan okumaktır. Hz. Peygamber (s.a.) kıyamet gününde herkesin secde edeceğini ancak dünyada başkaları görsün yani riya, gösteriş ve dinin istismarı gayesiyle secde edenler belkemikleri tek parça olacağı için eğilip secde edemeyeceklerini haber vermiştir. (Buhari, Tefsir, 68/2.)

Hayatlarında Allah'ın gösterdiği sınırlar içinde yaşamayı reddedenler aslında bir yandan nefislerinin arzu ve tutkularına esir düşmekte, diğer yandan bununla ilişkili olarak kibirlerine yenilmektedirler. Eğer itaat etselerdi bunu secde ederek göstereceklerdi. Ahirette gerçeğin bütün çıplaklığıyla açığa çıkacağı gün yapacak bir şey kalmaz, o gün inkârcılar ve isyancılar için tam utanç ve pişmanlık içinde teslimiyetten başka seçenek kalmamıştır. Azap melekleri onlara secde etmelerini emrettiklerinde, bunu isteyeceklerdir fakat dünyada Allah'a secde etmedikleri için bunu başaramayacaklardır. Gözleri korkudan ve dehşetten yuvalarından fırlamış gibi olacak, zillet içinde yapıp ettiklerine pişmanlık duyacaklardır.

44. ayette Allah'ın dinini, ilahi hükümlerin sağlamlığını ve güvenirliliğini yalanlayanlara verilecek cezanın Allah'a bırakılmasını emretmektedir. İki sebepten dolayı: Bir, kullar ceza vermeye kalkıştıklarında haddi aşabilir, hidayete erme imkânı varsa da bunu tıkayabilirler. Nihayetinde son hükmü Allah ahirette verecektir. İki, yüce Allah'tan daha çetin azap verecek yoktur, O'na karşı işlenmiş ağır bir suçun cezasını vermek de O'na aittir. Yüce Allah inkârcılara süre tanıyor, ceza vakti geldiği zaman da sağlam ceza verecektir, bunda zerre miktarı tereddüt yoktur.

Yüce Allah mühlet vermekte, süre tanımaktadır, buna engel "**istidrâc**" denir. Kelime "**derece**"yle aynı köktendir. Derece basamaktır, adım adım kişi ba-

samakları çıkar veya iner, her basamakta bir durumdan başka duruma geçer. Gaflet içinde olanlar nice suç işlerler hemen ceza almadıkları için kendilerine bir şey olmayacağını zannederler. Ancak eninde sonunda Allah azap edecektir (bkz. 7/A'raf, 183). **Kurtubi**'nin yer verdiği bir anlatıma göre İsrailoğullarından bir günahkâr, üstüste suç ve günah işlediği halde neden Allah'ın ceza vermediğini sorar. Zamanının peygamberine gelen vahiy ile ona şu cevap verilir: "Senin üzerine öylesine azap var ki farkında değilsin. Gözlerine perde çekilmiş, kalbin katılaşmış. Seni derece derece azaba yaklaştırıyorum. Aklını kullanabilseydin nasıl bir ceza ile karşı karşıya olduğunu anlardın."

Yüce Allah'ın inkârcılara tuzak kurması, eninde sonunda planlarını boşa çıkarması, hüsrana uğratmasıdır (52/Tur, 42). İnkârcılar her ahlaksız yola başvurup hile, desise, tezvirat, komplo, şantaj ve tehditle mü'minleri yollarından çevirmeye, hak ve hakikatin yolunu saptırmaya çalışırlar. Yüce Allah ise kurdukları bütün tuzakları boşa çıkarır, O'nun onlara verdiği karşılık mutlaka başarıya ulaşır.

İnkârcılar sadece nefislerinin heva ve heveslerine kapılarak ve kibir göstererek hakkı ve hakikati inkâr etmektedirler. Peygamber onlardan ücret istemiyor, bu yüzden de ağır bir borç altında değiller, bedel ödemiyorlar (23/Mü'minun, 72). Gururları onları feci yanıltmaktadır. Hidayete girdikleri takdirde hem dünyada huzurlu ve güzel bir hayat geçirecekler, hem ahirette ebedi mutluluk ve kurtuluşa sahip olacaklar. Hayır, kesin olarak yanılıyorlar ve yalan söylüyorlar. Çünkü sahip oldukları bilgiler, kanaatleri ve zanları herhangi bir bilgiye dayanmıyor. Bilgilerini ve iddialarını gayba, vahye veya Levh-i Mahfuz'daki kayıtlara dayandırmıyorlar. Kendileriyle ilgili bütün yargıları kendi uydurmaları, temelsiz zan ve kanaatleridir. Bu bilgi ve kanaatlerin bir hakikat değeri yoktur.

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾

48. Şimdi sen, Rabbinin hükmüne sabret ve balık sahibi (Yunus) **gibi olma; hani o, içi kahır dolu olarak** (Rabbine) **çağrıda bulunmuştu.**

49. Eğer Rabbinden bir nimet ona ulaşmasaydı, mutlaka yerilmiş ve çıplak bir durumda (karaya) **atılmış olacaktı.**

50. Fakat Rabbi onu seçti ve onu salih olanlardan kıldı.

48. ayette zikri geçen "**balık sahibi** (Sahibu'lhut)" Yunus aleyhisselâmdır. Hz. Yunus'tan bahsedilmesinin sebebi, kavminin katı tutumu karşısında Hz. Peygamber'e yılmaması konusunda telkinde bulunmak, geçmişten örnekler vererek mukavemet gücünü arttırmaktır. Bu konuda Yunus aleyhisselâmın başından geçen olaylar tipik bir örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki:

Hz. Yunus Ninova halkına elçi olarak gönderilmişti. Bu günahkâr kavmi uzun süre uyardığı halde onu dinlemediler, bazen eziyet de ettiler. Sonunda kavminin ıslah olmayacağına kanaat getirerek görev yerini terketti. Denize açıldı, yolculuk sırasında büyük bir fırtına koptu. Geminin yükünü hafifletmek düşüncesiyle kur'a çekilince onun denize atılması icap etti. Gemidekiler onu suya attılar fakat Allah'ın takdiri ve izniyle bir balina tarafından kurtarıldı. Balina onu Per perişan vaziyette kıyıya attı. Tevbe edip istiğfar etti, yüce Allah onun tevbesini kabul etti, döndü ve tebliğ görevine devam etti (bkz. 10/Yunus, 98; 21/Enbiya, 87 ve 37/Saffat, 139-148).

Böylesi durumlarda yapılması gereken şey Yüce Allah'ın hükmüne sabretmektir. Ayette geçen hükmün ne olduğu konusunda şu görüşler ileri sürülmüştür: Yüce Allah'ın takdiri ve tecellisi, kazası. Hz. Peygamber (s.a.)'e yüklenen risalet, tebliğ görevi. Yüce Allah'ın sonunda inkârcılara vereceği azap. Her hâlükârda sabretmek ve göreve layık-ı vech ile devam etmek lazım. Her ne kadar hitap Hz. Peygamber'e ise de, ona tabi olmaları hasebiyle bütün Müslümanlar aynı görevle yükümlüdürler.

وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ
اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

51. O inkâr edenler, zikri (Kur'an'ı) **işittikleri zaman, seni neredeyse gözleriyle devireceklerdi. "O, gerçekten bir delidir" diyorlar.**

52. Oysa o (Kur'ân)**, âlemlere bir zikr** (öğüt, hatırlatma, hüküm ve üstün bir şeref)**den başka bir şey değildir.**

51. ayet, vahiy alan Peygamber'in okuduğu ayetlerin mucizevi etkisi karşısında müşriklerin büyük bir öfkeye kapıldıklarını, gözlerinden ateş saçacak şekilde deliye döndüklerini anlatıyor. Burada geçen "**basar**" kelimesi, halk arasında yaygın olan "**nazar**"la aynı şey mi? Yani müşrikler, Peygamberi gözleriyle devirmek isterken, ateş saçan gözlerinden öfkelerini mi açığa çıkardılar, yoksa ona "nazar değdirerek" zarar mı vermek istediler? Ayet her iki anlama da gelebilir.

Bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.) "Göz haktır", "Şayet kaderi geçecek bir şey olsa (idi) bu göz olurdu" (Buhari, Tıbb, 36; Müslim, Selam, 42) buyurmuştur. Hadiste "nazar"dan değil, "göz"den bahsedilmektedir: "El aynuhakkun (Göz haktır, gözün, bakışın bir gerçekliği vardır)!" Peki, göz veya nazar, bir insanın başka bir insana özel amaçlı bakışlarıyla zarar vermesi mümkün mü? "Nazar" bakmak, göz atmak, görmek, bir konu veya olay üzerinde iyi çok yönlü düşünüp taşınmak demektir.

Her insan etrafa bir takım ruh dalgaları yayar. Dışımızdaki insanları sadece fizyolojik-bedeni varlıklarıyla değil, bedenleri üzerinden ruh dalgaları yönüyle da algılar, onlara karşı olumlu veya olumsuz bir tutum içine gireriz. İnsanın iç dünyası, ruhu, zihninden geçenleri gözlerinden okumak mümkün. Kendisinin etrafa ne tür niyet, düşünce ve tutum içinde olduğunu ancak gözlerine bakarak anlayabiliriz.

Mesela daha önce hiç karşılaşmadığımız bir kişi, bu ilk görüşte bize çok sevimli, sıcak gelebilir, "ona kanım kaynadı" diye içimizden geçiririz. Ya da aksi olur, bize "negatif elektrik" verir, "yıldızlarımız barışmadı" deriz. Evlilik öncesinde erkek ve kızın birbirlerini görmeleri bu açıdan önemlidir. Olabilir ki ruh dalgaları örtüşmez, çatışır, görmeden, görüşmeden evlenecek olurlarsa, aralarında sevgi doğmaz, hayat boyu geçinemezler.

Bazı insanların ruh dalgaları diğerlerinden daha kuvvetlidir, diğer insanlar üzerinde derin bir etki bırakırlar. Manevi şahsiyetlerin, büyük siyasi ve toplumsal liderlerin karizmatik özellikleri bir yönüyle etrafa yaydıkları etkili, kapsayıcı, nüfuz edici ruh dalgalarından kaynaklanır. Bu insanlar kitleleri peşlerinden sürükleyebilirler.

Bunun böyle olması "kötü" değildir. Eğer yüce, etkili bir ruh gücüne sahip olan kişi, bunu sahih bilgi, salih amel, doğru istikamet ve insanları irşat yönünde kullanırsa büyük faydalar sağlar. Tabii aksi yönde kullananlar da var. Bazıları sahip oldukları bu ruhsal gücü, "biyoelektriksel manyetik dalgalar"ı meşru olmayan amaçlarda kullanırlar. Söz konusu ruh dalgaları veya manyetik gücün bir noktada teksif edilmesi ve birine yönlendirilmesi "nazar" dediğimiz olayın vuku bulmasını sağlayabilir.

Muhtemelen müşriklerden bir bölümü, öteden beri nazarın farkında olarak, aldığı ve tebliğ ettiği vahiy ile herkesi şaşırtan, insanların kalplerini ve beyinlerini etkileyen Hz. Muhammed (s.a.)'e zarar vermek üzere böyle bir şeyi düşünmüş olabilirler. Ümmi bir insanın böylesine çarpıcı, etkileyici cümleleri okuması onları çıldırtıyor, çileden çıkarıyordu. Ona bakarken gözlerini ok gibi kullanıyor, bakışlarını kalbine saplayıp yere devirmek istiyorlardı.

"Göz (göze batma, göze gelme) veya nazar", temelde kıskançlık-haset sonucu olduğundan, buna karşı alınacak en iyi tedbir, boncuklar, at nalları, yumurta kabukları, içeriklerinin ne olduğu bilinmeyen muskalar, üfürükler, kurşun dökmeler, tütsüler vb. hiçbir hakikat değeri olmayan şeylere başvurmak, eski din ve pagan inanışlardan kalma hurafelere bel bağlamak değil, öncelikle ruhen ve zihnen mukavemete sahip olmak, sonra da böyle durumlarda Felak-Nas, Fatiha, İhlas, sûrelerini, Ayetü'l-Kürsi okumak ve Allah'a tevekkül etmektir.

Müşrikler, cinlerin şairlere haber, bilgi ve edebi mesajlar getirmelerine ses çıkarmayıp vahiy alan Hz. Peygamber'i "cinlenmiş, mecnun" olarak suçlayıp gözden düşürmeye çalışmaları, onların samimiyetsiz ve tutarsızlıklarının başka göstergesidir. Sûrenin başlangıcındaki ana tema sonunda da tekrarlanmakta, Hz. Peygamber'in ruh ve akıl bakımından sapasağlam olduğunu, cinlerle herhangi bir irtibatının olmadığının altını çizip, ona indirilen Kur'an'ın bütün âlemler, beşeriyet için yol gösterici bir öğüt hatırlatma, hüküm ve üstün bir şeref (zikr) olduğunu belirtmektedir. (6/En'am, 90; 12/Yusuf, 104 ve 38/Sad, 87.)

Kalem sûresinin (68) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

69- Hakka Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 52 âyettir. Mülk (67) sûresinden sonra Meâric (70) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "**gerçekleşecek olan kıyamet**" anlamına gelen "**hakka**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ
وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا
بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا
فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ
بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا
رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي
الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

1. **'Elbette gerçekleşecek olan'** (kıyâmet).
2. **Nedir o 'muhakkak gerçekleşecek olan?'**
3. **O gerçekleşecek olanı** (kıyâmeti) **sana bildiren nedir?**
4. **Semud ve Ad** (toplumları), **kâria'yı yalan saydılar.**
5. **Bu nedenle Semud** (halkı), **korkunç bir sesle helâk edildi.**
6. **Ad** (halkın)**a gelince; onlar da, uğultu yüklü, azgın bir kasırga ile helâk edildiler.**
7. (Allah) **Onu, yedi gece ve sekiz gün, aralık vermeksizin üzerlerine musallat etti. Öyle ki, o kavmin, orada sanki içi kof hurma kütükleriymiş gibi çarpılıp yere yıkıldığını görürsün.**

8. **Şimdi onlardan hiç arta kalan** (bir şey) **görüyor musun?**
9. **Firavun** (kavmi), **ondan öncekiler ve yerle bir olan şehirler** (halkı da hep) **o hata ile** (tarih sahnesine) **geldiler.**
10. **Böylece Rablerinin elçisine isyan ettiler. Bu yüzden onları, şiddeti gittikçe artan bir yakalayışla yakaladı.**
11. **Gerçek şu ki, su taştığı zaman, o gemide biz sizi taşıdık;**
12. **Öyle ki, onu sizlere bir ibret** (hatırlatma ve öğüt) **kılalım. 'Gerçeği belleyip kavrayabilen' kullar da onu belleyip-kavrasın.'**

1. ayette kıyametin muhakkak gerçekleşeceği belirtilmektedir. Bunda en ufak bir tereddüt yoktur. Bu öylesine korkunç ve dehşet verici bir olaydır ki insan kendi bilgi birikimi ve tahayyülü ile onu tam olarak bilemez, hakkıyla kavrayamaz. Kendi bilgi gücü ve beşeri imkânlarıyla insan kıyamet olayını bilemeyeceğine göre, yapabileceği iki şeyden biri ya varlığını inkâr etme hatasına düşecek veya diğer bir başka bilgi kaynağına müracaat etmek lazım. Bilginin üç türü söz konusudur: **İlme'l yakîn**, güvenilir kaynaklara müracaat ederek bilgi sahibi olacak. Okuyarak veya dinleyerek bilgi sahibi olmak İlme'l-yakîn türünden bir bilgidir. **Ayne'l yakîn** ise görerek, gözlemleyerek bilgi sahibi olunur. **Hakka'l yakîn**, bizzat yaşayarak, olaya iştirak ederek bilgiye, bilgisi verilen şeyin hakikatine ulaşılır.

Şu anda insan kıyamet hakkında ancak İlme'l yakîn bilgiye sahiptir, zira Yüce Allah elçilerine indirdiği vahiy ile kıyametin mutlaka ve mutlaka gerçekleşeceğini haber vermekte, onlar da muhataplarına bildirmektedirler. Şu halde kıyamete ilişkin bilgiye peygamberin kendisi dahi bilgi sahibi değildir, 3. ayette onunla ilgili bilginin bildirildiği belirtilmektedir. Peygamber ve onun kendilerine bilgi verdiği kimseler yani vahyin ilk muhatapları Mekkeliler, şu an yaşamakta olan bizler ve kıyametin vukuuna yakalanmayacak sonraki nesillerin bilgileri İlme'l yakîn hükmündedir.

Ancak geçmişte kıyametin küçük provasını yaşayan topluluklar olmuştur. Bunlardan Semud ve Ad kavimleri bilinenlerinden ikisidir. Araplar bu iki günahkâr topluluktan haberdar idiler. 4. ayet Semud ve Ad kavimlerinin büyük kıyamet olan "**hakka**"nın küçük ölçeği "**karia**"yı inkâr ettiklerini, yapıp ettikleri konusunda kimseye hesap vermeyeceklerini, azıp şımardıklarını ve fakat sonunda başlarına çalan büyük bir musibet sonucunda yerle bir olup tarihten silindiklerini haber vermektedir.

4. ayette geçen "kâria" başa gelip çatan sarsıcı olay yani kıyâmet demektir. Bu günahkâr kavim yıkıcı şiddette bir depremle helak olmuştu, ayet bu dehşet

verici olayı "tağiye" kelimesiyle ifade etmektedir. (Bkz. 7/A'raf, 73-79; 11/Hud, 61-68.) Ad kavmi inkâr ve isyanda ısrar ettikleri için her şeyi kasıp kavuran bir kasırgaya maruz kalarak helak olmuşlardı. Bu öylesine felaketli bir gündü ki kopan kasırga kulakları patlatıyor, insanları kökünden sökülüp atılmış hurma ağaçları gibi deviriyordu (54/Kamer, 19-20). Semud kavmini yok eden azap korkunç bir ses, patlama veya şiddetli bir sarsıntıydı ki, bu korkunç sesler çıkaran yıkıcı deprem olabilir. Söz konusu yıkıcı depremlerden önce yer kabuğunun altından korkunç sesler gelmektedir. Ad halkını helak eden uğultu yüklü, azgın bir kasırgaydı. Azap aralıksız yedi gece, sekiz gün sürdü. Görkemli şehirlerinde, övündükleri medeniyet merkezlerinde yaşayan suçlu günahkârlar içi kof hurma kütükleri gibi yere devrildiler, güç ve iktidarları hiçbir işe yaramadı.

Medeniyetin zirvesinde yaşayan bu kavmin kof kütüklere benzetilmesi, manevi ve ahlaki yüksek değerlerden kopuk gösterişe, maddi zenginliğe, askeri güce, bedensel haz ve şehvete ayarlı medeniyetin hakikatte içinin boş ve kof olduğunu ima etmektedir. Tarihte bu türden çok sayıda medeniyet, güçlü devletler, yıkılmaz sanılan imparatorluklar görülmüş ancak şimdi bunlardan hiçbiri ayakta kalmayı başaramamıştır.

9. ayet Firavun kavmi ve ondan öncekilerin de benzer akıbete uğradıklarını bildirmektedir. Firavun zorba bir kraldı, İsrailoğullarını köleleştirmişti, onları özgür bırakmalarını ve Allah'ın emrine dönmesini isteyen Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'u dinlemedi, sonunda adım adım yok oluşa doğru gitti (7/A'raf, 103 vd.).

11. ayette ismi geçmemekle beraber sözü edilen, peygamber Nuh aleyhisselâm ve isyankâr kavmidir. Onlar da uzun süre onları doğru yola davet eden peygamberlerine isyan ettiler, sonunda tufanla cezalandırıldılar. 11. ayette şöyle bir ifade kullanılmaktadır: "**Su taştığı zaman, o gemide biz sizi taşıdık.**" Bu ayetlerin muhatapları Mekkeliler, olay ise binlerce sene önce vuku bulmuştur. Büyük azaba maruz kalanların tamamı yok olup gitmiş, anlatımlara göre Hz. Nuh'la beraber gemiye binen 80 kişi kurtulabilmiştir. O halde tufandan kurtulan 80 kişiye, Mekkeli muhataplarla birlikte "**sizi taşıdık**" denmesi, tarih boyunca ilahi emirlere riayet eden mü'minlerin Allah tarafından korunduklarına ve ilahi kata özel bir kıymete mazhar olduklarına işaret etmektedir. (Hz. Nuh ve tufan için bkz. 7/A'raf, 59-64; 11/Hud, 25-49.) Nihayet Hz. Nuh, Lut, Musa vb. elçilerin kavimleri ilahi azapla yok olurlarken elçileri takip edenler kurtulmuşlardır ama ailelerinden olmalarına rağmen, mesela Nuh'un oğlu veya Lut'un karısı azaptan kurtulmamışlardır. (7/A'raf, 80-84 ve 11/Hud, 77-83)

Bunda Mekkelilere önemli bir uyarı söz konusudur: Eğer inkâr ve isyanda diretenler olursa, örnekleri verilen geçmiş kavimler gibi helak olup gidecek ancak son elçiye uyanlar kurtulacak, zafere ulaşacaklardır. Nitekim kısa zaman sonra kendi ölçeğinde gelişen olaylarla bunun böyle olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Zaten geçmişten trajik örnekler verilmesinin hikmeti, bugün yaşayanların tarihten dersler çıkarmalarını, öğüt almalarını, hata ve yanlışlıkları varsa gözden geçirmelerini, böylelikle hakikati belleyip kavrayabilmelerini sağlamaktır. Bu anlatılanlardan hareketle üç tür kıyamet olduğunu söyleyebiliriz:

a) Büyük kıyamet. Yani "**göklerin başka gökler, yerin başka yer olacağı**" evren çapındaki kozmik altüst oluş;

b) Suçlu günahkâr kavimlerin dünyada uğradıkları azap. Mesela bu ayetlerde zikredilen Ad ve Semud kavimlerinin tarihten silinmesi;

c) İnsanların dünyadaki ömürlerini tamamlayıp ölmeleri. Her ölüm kişinin kıyametidir.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا
دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ
فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ
يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

13. **Artık sur'a tek bir üfürülüşle üfürüleceği.**
14. **Yeryüzü ve dağlar yerlerinden oynatılıp kaldırılacağı, ardından tek bir çarpma ile birbirlerine çarpılıp parça parça olacağı zaman.**
15. **İşte o gün, vakıa** (bir gerçek olan kıyâmet) **artık vukubulmuş** (gerçekleşmiş)**tur.**
16. **Gök yarılıp-çatlamıştır; artık o gün, 'sarkmış-za'fa uğramıştır.'**
17. **Melek**(ler) **ise, onun çevresi üzerindedir. O gün, Rabbinin arşını onların da üstünde sekiz** (melek) **taşır.**
18. **Siz o gün arzolunursunuz; sizden yana hiçbir gizli** (şey), **gizli kalmaz.**

"**Sur**" üflendiğinde ses çıkaran boynuz biçiminde borudur. Dört büyük melekten Mikail aleyhisselam kıyametin ve dirilişin habercisi olarak bu alete üfürür. Aslında sur metaforu kozmik bir altüst oluş ve yeni oluşun ifadesidir. Hiç şüphesiz söz konusu olayda rol alan sayısız melek vardır, hepsi Allah'ın emir ve izniyle Mikail'in komutasında bu olayı gerçekleştirirler (36/Yasin, 51).

13. ayet, sura tek bir kere üfürüldüğünde gezegenimizde her ne varsa yerinden oynayıp birbiriyle çarpışacağını haber verir. Her şey yerinden sökülecek, sur ile başlayan şiddetle birbiri içine girecek; "gök şiddetle çalkalanacaktır" (52/Tur, 9). Hiçbir şey eskisi gibi yerinde ve süren düzeninde olmayacaktır. Sur ile üfürmenin kıyameti başlatması ilk yaratılışın yine "Kün (Ol)" emriyle başlaması olayıyla uyum içindedir. Kâinat Allah'ın "Kün" emriyle varlık bulduysa ve bu özelliği dolayısıyla Nefsürrahman ise, yine Allah'ın emriyle İsrafil'in sura üfürmesi üzerine bir anda alt-üst olması mümkündür, yaratılışındaki sırra uygundur.

Sura birinci üfürme ile olacak olan büyük hadisedir ki kıyameti haber vermektedir. Sura ikinci defa üfürüldüğünde insanlar dirilecek, ayağa kalkacak ve kurulan mahşerdeki hesap yerine sevk edileceklerdir. Genel kabul gören görüş budur; **Süleyman Ateş** ise birinci surun insanları bayıltacağını, ikinci surun ise ayağa kaldırıp mahşer yerine yönelteceğini iddia etmektedir.

Kıyamet olağanüstü, dehşetli bir olaydır. Gök yarılıp çatlayacak, kozmik sistem ve yaratılıştan beri süren düzen çökecektir. Gökteki cisimlerin, yıldız ve galaksilerin sarkıp zaafa uğraması sistemin çöküşünü ifade eder. Bu sırada melekler temel değişime uğrayan evrenin çevresi üzerindedirler. Meleklerin burada sözü edilen konumlarını üç şekilde anlamak mümkün:

a) Kıyamet koparken onlar da üzerlerine düşen görevlerini yerine getirmek üzere kendilerine tahsis edilen yer ve konumlarda vaziyet almışlardır;

b) Meleklerin bir kısmı söz konusu altüst oluşta rol almadıkları için olup biten karşısında onlar da dehşete kapılmış vaziyette adeta kendilerini koruma pozisyonu almış bulunmaktadırlar;

c) Melekler insanların hesap yerine sevkedilme işlerini kendileri üstlendiklerinden, ikinci surun üfürülmesini beklemektedirler.

Meleklerin bir bölümü de Yüce Allah'ın arşını taşımaktadırlar. Arş Yüce Allah'ın ilim, irade ve kudretinin hükümferma olduğu varlık âlemidir. Arşı bir kralın tahtı gibi düşünmek yanlıştır. Burada sözü edilen sekiz melek için sekiz dizi melek veya daha çok sayıda melek denmiştir. Hamele-i arş olan melekler arşın taşıyıcıları yani bizim bilgi ve gözlem gücümüzün ulaşamadığı âlemlerin taşıyıcıları, düzenin yürütücüleridir. Bundan anlaşıldığı kadarıyla kıyamet anında "**gökler başka gökler ve yer başka yer**" olacak ama varlık âleminin tamamı bundan etkilenmeyecektir, belki kıyamete maruz kalacak olan "**mülk âlemi**" olup "melekût veya ceberut âlemi" bundan etkilenmeyecektir. Söz konusu âlemleri koruyan sayısız görevli melek bulunmaktadır (7/A'raf, 54; 40/Mü'min, 7). Şüphesiz en doğrusunu Allah bilir!

Böyle bir durumda bütün gizlilikler açığa çıkmış, artık insana ilişkin gizli saklı hiçbir şey kalmamıştır. Öyle ki, kalplerde saklanmış olanlar bile açığa çıkacaktır (100/Adiyat, 10-11). Gizliliklerin ortaya çıkışını dünyada iken insan ile hakikat arasındaki perdenin kalkıp insanın artık her şeyi görür, müşahede eder hale gelmesini şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi –nihayetinde ölüm yakîn'in tahakkuk etmesidir (15/Hicr, 99)– üzerleri örtülmüş, gizlenmiş, kanundan kaçırılmış suç veya günahların, kumpas ve komploların, hile ve desiselerin, yıkıcı plan ve tuzakların veya öğrenilmeye değer bilgi ve haberlerin orta yere serilmesi şeklinde de anlamak mümkün. Bağlam ikinci ihtimali kuvvetlendiriyorsa da, birinci ihtimal da büsbütün imkânsız değildir. Şu veya bu, böylesi bir durumda insanın gücü tükenmiş vaziyette yapıp ettiklerinin hesabını vermek üzere Rabbine arzolunacaktır (86/Tarık, 9-10).

فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ اِنِّي
ظَنَنْتُ اَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ
عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيًا بِمَا اَسْلَفْتُمْ فِي
الْاَيَامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ
اُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ
﴿٢٧﴾ مَا اَغْنٰى عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ
﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا
فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى
طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ اِلَّا
مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَاْكُلُهُ اِلَّا الْخَاطِؤُنَ ﴿٣٧﴾

19. **Artık kitabı sağ-eline verilen kişi, der ki: "Alın, kitabımı okuyun."**
20. **"Çünkü ben, gerçekten hesabıma kavuşacağımı sanmış** (anlamış)**tım."**
21. **Artık o, hoşnut bir yaşama içindedir.**
22. **Yüksek bir cennette.**
23. **Devşirilecek** (meyve ve eşsiz ürün)**leri pek yakındır.**
24. **"Geride kalan günlerde, 'peşin olarak sunduklarınıza karşılık olmak üzere,' afiyetle yiyin ve için."**

25. **Kitabı sol eline verilen ise; o da, der ki: "Bana keşke kitabım verilmeseydi."**
26. **"Hesabımı hiç bilmeseydim."**
27. **"Keşke o** (ölüm her şeyi) **kesip bitirseydi."**
28. **"Malım bana hiçbir yarar sağlayamadı."**
29. **"Güç ve kudretim yok olup gitti."**
30. (Allah buyruk verir:) **"Onu tutuklayın, hemen bağlayın."**
31. **"Sonra çılgın alevlerin içine atın."**
32. **"Daha sonra onu, uzunluğu yetmiş arşın olan bir zincire vurup gönderin."**
33. **"Çünkü o, büyük olan Allah'a imân etmiyordu."**
34. **"Yoksula yemek vermeye destekçi olmazdı."**
35. **"Bundan dolayı bugün, kendisine hiçbir sıcak dost yoktur."**
36. **"İrin ve kan karışımından başka bir yemek yoktur."**
37. **"Bunu da, hata edenlerden başkası yemez."**

Dünyada olduğu gibi ahirette de insanlar iki ana gruba ayrılacaklardır: İman edip salih amellerde bulunanlar, inkâr edip suç ve günah işleyenler. Kişilerin dünyada yaptıklarının tutulmuş çetelesi vardır, çeteleyi melekler tutmaktadır. Sağ omuzumuz üzerindeki melek iyilikleri, sol omuzumuzdaki melek kötü fiillerimizi kaydetmektedir. Ahirette hesap yerine gidildiğinde herkese kendi çetelesi yani amel defteri verilecektir. Dünyada her ne yapmışsa sicilinde yazılı bulunmaktadır. (17/İsra, 71.)

Amel defterleri sağ ellerine verilenler mutludur. Kendilerinden emin ve gurur içinde defterlerini başkalarına gösterip "**Alın, kitabımı okuyun**" diyeceklerdir. İyi bir sonuçla karşılaşacaklarını biliyorlardı. Ayette "**zan**" kelimesinin kullanılmış olması **Dahhak**'a göre mü'minler söz konusu olduğunda kesinlik, inkârcılar söz konusu olduğunda "şek ve şüphe"yi ifade eder. Bu durumda mü'minler yapıp ettiklerinin karşılığının bu olduğunu veya işledikleri küçük günahlarının Allah tarafından affedileceğini biliyorlardı, bu bilgilerinde yanılmadıkları ortaya çıkmaktadır, bu yüzden engin bir sevinç içindedirler. İman ve salih amel sonucunda cenneti hak edenler hoşnut bir hayata kavuşmuşlardır. Kendilerine yüksek bahçeler hazırlanmıştır, çevrelerinde devşirilmeyi bekleyen envai türlü meyve bulunmaktadır, ellerini uzatsalar koparabileceklerdir. Onlar geride kalan günlerde yani dünya hayatında birtakım sıkıntılar çekmişlerdi ancak şimdi sıkıntıları sona ermiş, ebedi

mutluluk ve kurtuluşa ermişlerdir. Mahrum kaldıkları her türden yiyeceği afiyetle yiyebilmektedirler.

Bir de kitapları yani amel defterleri sol yanlarından verilenler vardır ki, bunlar inkâr edenler ve hayatlarını suç ve günah işleyerek geçiren bedbahtlardır. Kitapları ellerine tutuşturulduğunda "Keşke bu kitap bana verilmeseydi, keşke ne yapıp ettiğimi bilmeseydim, keşke ölüm beni ebedi olarak yok etseydi" diye söyleneceklerdir. Derin bir pişmanlık ve hüsran içindedirler. (84/İnşikak, 7-12.) Dünyada servet sahibi kimselerdi, olağanüstü güçleri vardı, muktedir idiler, herkese hükmediyorlardı; çekinmeden hak ve hukuk ihlal ediyorlardı, sömürüyor, zulmediyorlardı. Helal haram tanımıyorlardı. Ne var ki bugün servetleri, güç ve iktidarları hiçbir işe yaramamaktadır. Saltanatları sona ermiş, güçleri tükenmiş vaziyette işledikleri zulümlerin cezasını çekmek üzere ateşe atılacaklardır. Yüce Allah'ın buyurmasıyla tutuklanıp bağlanacak, çılgınca yanan ateşin içine fırlatılacaklardır.

Böyleleri dünyada gururlarına kapılmış, servet ve iktidarlarına güvenip yüce Allah'a meydan okumuş, elçilerini yalanlamış, mü'minlere olmadık eziyetler çekmiş, yoksulun emeğini sömürmüş, kendilerinden zayıf olanların hak ve hukuklarını ihlal etmişlerdi. 33 ve 34. ayetlerde inkârcıların suçları "**Allah'a iman etmemeleri**" ve "**yoksula yemek vermeye destek vermemeleri**" şeklinde sıralanmıştır. (68/Kalem, 23-24.) Bu da gösteriyor ki iman ile adalet, Allah'a samimi ve ihlasla bağlanmak ile yoksulların, zayıfların, ezilmişlerin haklarını korumak arasında yakın bir ilişki var. Kur'an-ı Kerim'in namaz ile zekâtı bir arada zikretmesi de bunu göstermektedir. Müslümanların hüküm sürdüğü bir toplumda zayıflar, yoksullar kitleler halinde acı çekiyorsa, gelir bölüşümünde uçurumlar varsa, açlık ve yoksulluk sınırları altında yaşayanların kimse imdadına yetişmiyorsa, orada yaşayan Müslümanların iman ve İslam anlayışlarında sorun var demektir. İslam toplumunda daima zengin ve fakir zümreler olur, fakat zenginler ve fakirler arasında katı sınıflaşmaya yol açacak kadar uçurumlar olmaz; bu iki kesim birbirlerinden böylesine habersiz ve duyarsız yaşayamaz.

Allah'a inanmayan, inandığı halde imanının gereğini yerine getirmeyen ve yoksullara karşı duyarsız davranan kimsenin cehennemde bir dostu yoktur. 35. ayette geçen "**hamim**" kelimesi "yakın dost, koruyucu" anlamına geldiği gibi "soğuk su" anlamına da gelir. Her iki manada da inkârcıların cehennemde yakın ve koruyucu dostları veya soğuk sudan yararlanmaları söz konusu olmayacaktır. Bunlara irin ve kan karışımından başka yemek, yiyecek verilmeyecektir. İrin ve kan karışımı nesne boğazdan geçmez, boğazı tahriş eder, bir

türlü yutulamaz. Çaresizlikten bunu "hata edenler" yemek veya içmek zorunda kalacaklardır. 37. ayette geçen "**hata**" kelimesi genelde iki anlamda kullanılabilir: Biri hata ve yanlış yapmak, diğeri Allah'ın çizdiği sınırları aşmak üzere adım atmak. Buradaki "hata"nın küfür ve şirke karşılık olduğunu düşünenler de vardır. En doğrusunu Allah bilir!

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ
قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا
بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ
﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ
﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ
﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

38. **Hayır; gördüklerinize yemin ederim,**
39. **Görmediklerinize de.**
40. **Hiç şüphesiz o** (Kur'ân), **şerefli bir elçinin kesin sözüdür.**
41. **O, bir şairin sözü değildir. Ne az inanıyorsunuz?**
42. **Bir kâhinin de sözü değildir. Ne az öğüt alıp-düşünüyorsunuz?**
43. **Âlemlerin Rabbinden bir indirilmedir.**
44. **Eğer o, bize karşı bazı sözleri uydurup-söylemiş olsaydı.**
45. **Muhakkak onun sağ-elini** (bütün güç ve kudretini) **çekip-alıverirdik.**
46. **Sonra onun can damarını elbette keserdik.**
47. **O zaman, sizden hiç kimse araya girerek bunu kendisinden engelleyip-uzaklaştıramazdı.**
48. **Çünkü o** (Kur'ân, Allah'tan sakınan) **muttakiler için bir öğüttür.**
49. **Elbette Biz, içinizde yalanlayanların bulunduğunu biliyoruz.**
50. **Gerçekten o** (Kur'ân), **kâfirler için bir hasrettir.**
51. **Ve şüphesiz o, kesin bir gerçektir** (hakku'l-yakîn).
52. **Öyleyse, büyük Rabbini ismiyle tesbih et.**

38 ve 39. ayetler varlık âleminin tamamını içine alır. Bu demektir ki varlık bizim çıplak göz veya gelişmiş teknolojik aletlerle gözlemleyebildiklerimizden ibaret değildir, görebildiklerimizin kat kat üstünde ve çok daha fazlası göremediklerimizdir. İnsan bakış açısından varlık müşahede âlemi ve gayb âlemi olmak üzere ikiye ayrılır. Sadece gözlemlenebilen varlığı kabul edip gaypta kalanı, görünmeyeni inkâr edenler kaba pozitivistler ve materyalistlerdir. Bunlar mikroskopun icadından evvel mikrobun varlığını dahi inkâr ederlerdi.

İki ayetin bize ima ettiği ikinci husus yüce Allah varlığın görünen ve görünmeyen varlıkları üzerine yemin ettiğine göre, **laiklerin** zannedip farzettiği gibi varlık âleminde "**din-dışı**" veya prafan alan yoktur. Üzerinde yemin edilen şey değerlidir, kutsala bir şekilde iştirak etmiş demektir. Varlık âlemi Allah'ın "**Kün** (ol)" emriyle yaratıldığına ve bu yüzden Nefesurrahman sıfatını aldığına göre bütünüyle kutsaldır. (Bkz. 36/Yasin, 82-83.) Sadece insan veya rahmani olmayan cinler varlığı bir şekilde maddi veya manevi olarak kirletmektedirler. Mukaddes her tür kir ve pislikten arındırılmış demektir. Prafan ise kutsal dışıdır. Bu manaya göre prafan insanın varlığın bir alanını kendi günahlarıyla, suç ve zulümleriyle kirletip kendine ait özerk bir alan meydana getirmesi çabasının sonucudur. Bu ise özünde kutsal, temiz ve mübarek olan varlığın insan tarafından kirletilmesi, Allah'ın temiz mülkü üzerinde kirden ve günahtan bir egemenlik alanının oluşturulmaya çalışılmasıdır.

40. ayet Kur'an-ı Kerim hayli şerefli, şerefi yüksek bir elçinin (Resûlün kerim) sözü olduğunu belirtir. Bu ayette geçen şerefi yüksek elçi bazı tefsircilere göre Cebrail aleyhisselam, bazılarına göre ise Hz. Muhammed (s.a.)'dir. Ancak sözün akışından ve sonra gelen ayetlerin işaretlerinden anlaşıldığı kadarıyla buradaki elçi Efendimiz'dir. Tekvir sûresinde benzer bir ifade yer almaktadır: "Şüphesiz o (Kur'an) üstün onur sahibi bir elçinin gerçekten (Allah'tan getirdiği) sözüdür" (81/Tekvir, 19).

Bu ve başka ayetler şerefi yüksek elçinin iki zat için kullanıldığını anlıyoruz: Biri Cebrail aleyhisselam, diğeri vahyi ondan Hz. Peygamber (s.a.). Necm sûresinde (53/5) Cebrail aleyhisselâmın "büyük bir güç sahibi (Şedidu'lKuvva)" olduğu belirtilir. Ayrıca o mutahhardır, tertemizdir, kiri olan kimse Kur'an'a dokunamaz. Ancak Kur'an, Allah'ın kelamıdır yani Cebrail veya Hz. Peygamber'in kendiliklerinden uydurdukları bir söz değildir. (Mesela bkz. 2/Bakara, 75; 9/Tevbe, 6; 48/Fetih, 15.) Cebrail aleyhisselam Kur'an'ı Levh-i Mahfuz'dan alır, peygamberin kalbine ilka eder, beşerin söz kalıbına döker, peygamber de kalbine ilka olunduğu şekilde muhataplara tebliğ eder. Lafız da mana gibi vahiy ürünüdür. Kıraat farkı lafzın temel bir farklılık arzettiği anlamına gelmez.

Bu bizi şu sonuca götürmektedir: Bazılarının iddia ettiğinin aksine Hz. Peygamber vahyi mana olarak alıp bildiği dil formunda ifade etmiş değildir. Öyle olsaydı dil, kültürel ürün olduğundan Kur'an vahyi de kültürün ürünü olur, toplumsal ve tarihsel durumların sonucu peygamber tarafından dile getirilmiş, yazdırılmış bir metin addedilirdi.

Bu temel hakikati pekiştirmek üzere 41. ayet Kur'an'ın bir **"şair sözü"** olmadığı hususunun altını çizer. Kim Kur'an'ı şiirle denk tutacak olursa, o inanmamış demektir: "Ne az inanıyorsunuz?" (Bkz. 26/Şuara, 192-195 ve 36/Yasin, 69. ayetlerin açıklaması.) Yine Kur'an vahyi bir kâhinin sözü değildir. Cahiliye Araplarının inancına göre şairler dostları cinlerden ilham alırlardı, bu yüzden sözlerinin bir hakikati ifade etmesi gerekmezdi, yalan, batıl temelsiz her şeyi söyleyebilirlerdi. Kâhinler de gelecekten haber veriyorlardı. Oysa Kur'an Allah kelamıdır, hak ve hakikate işaret eder. Vahiy alan Hz. Peygamber de bir beşerdir, gaybı bilmez, o sadece kendisine vahyedileni olduğu gibi muhataplarına aktarmakla görevlidir. Varsayalım ki elçi kendinden birtakım uydurmalarda bulunmaya teşebbüs etti -ki böyle bir şey mümkün değildir- bu durumda yüce Allah onun gücünü elinden alır, can damarını keserdi ki bir an için hayatta kalamazdı. Buna teşebbüse kalkışan kim olursa olsun, cezadan kurtulamaz. Yüce Allah'ın kelamını tahrif etmeye, ona ilavelerde veya eksiltmelerde bulunmaya kalkışana kimse yardımda bulunmaz.

Kur'an bir kurtuluş reçetesi, ebedi mutluluğa götüren güvenilir bir yol haritasıdır. Şu var ki herkes Kur'an'dan yararlanamaz. Eğer kişi sahiden -hastalıktan mustarip birinin tedavi görmeyi şiddetle arzu etmesi gibi- kurtuluş yolunu arıyorsa, Yüce Allah ona Kur'an'la hidayet verir. Böyle bir kişi takva sahibi kimsedir, yönelimi kurtuluştur. Yoksa ölümcül hastalığa rağmen tedaviyi reddeden kimseye hiçbir doktor çare olamaz. Kendini ıslah etmek istemeyen, suç ve günah bataklığına battığı halde kendinde kusur ve hata bulmayan kimseye Kur'an bir fayda sağlamaz. (Bkz. 2/Bakara, 2.)

İnkârcılar, hak ve hakikatin üstünü örten mücrimler Kur'an karşısında içlerinde derin bir yara taşırlar. Allah'ın iradesine kendilerini teslim etmek istemedikleri için Kur'an'ın apaçık hakikatleri karşısında ahmakça direnirler; binbir dereden getirdikleri sahte argümanların Kur'an'ın hakikatlerini çürütmeye yetmediğini biliyor ve görüyorlar. Bu yara çok daha ağırı ahirette cehennem azabı olarak ortaya çıkacak, onlara acı verecektir. Kur'an'ın aydınlattığı yolda yaşayanların ahiretteki mutluluklarına ve kurtuluşlarına şahit olduklarında pişmanlıkları, hasretleri içlerini kavurup yakacaktır.

Kur'an "Hakka'l yakîn"dir. Hak ve hakikat onda içkindir. Ancak her okuyan

okuduğu kadarıyla bu hakikatten istifade ettiği için kendi anladıklarını, kavrayışını hakikatin yerine ikame edemez. Her seferinde büyük bir cehd ve mücahede ile hakikate bir adım daha yaklaşma umudu ve gayreti içinde olmalı, her ne olursa olsun bilgi ve yorumlarının mutlak hakikati ifade etmediğini, yüce Allah'ın kendi muradını ve maksadını en iyi kendisi bildiğini unutmamalıdır. Kur'an Hakka'l yakîndir, her neyi söylüyorsa, vaad ediyorsa mutlaka tahakkuk edecektir, buna en açık biçimde bütün insanlık ahirette şahit olacaktır. İman edip salih amellerde bulunanlara cenneti, inkârcılara ve mücrimlere cehennemi vaadetmişse bu gerçekleşecektir. Öyleyse insana düşen şey, Büyük Rabbini ismiyle tesbih etmesi, O'nu her tür kir ve noksan sıfatlardan tenzih edip yüceltmesidir. Sûrenin son ayeti Hz. Peygamber'e ve elbette kıyamete kadar gelecek bütün mü'minlere bu emri vermektedir.

Hakka sûresinin (69) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

70- Mearic Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 44 âyettir. Hakka (69) sûresinden sonra, Nebe' (78) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini 3. ayette geçen ve "yükselme, yükselme dereceleri, vasıtaları, yüce makamlar" anlamındaki "**meâric**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ﴿٢﴾ مِنَ اللّٰهِ ذِي
الْمَعَارِجِ ﴿٣﴾ تَعْرُجُ الْمَلَٰئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ
سَنَةٍ ﴿٤﴾ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾ وَنَرَىٰهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾

1. **İstekte bulunan biri,** (muhakkak) **gerçekleşecek olan bir azabı istedi.**
2. **Kâfirler için olan bu** (azabı) **geri çevirecek yoktur.**
3. (Bu azap) **Yüce makamlar sahibi olan Allah'tandır.**
4. **Melekler ve Ruh** (Cebrail), **ona, süresi ellibin yıl olan bir günde çıkabilmektedir.**
5. **Şu hâlde, güzel bir sabır** (göstererek) **sabret.**
6. **Çünkü gerçekten onlar, bunu uzak görüyorlar.**
7. **Biz ise, onu pek yakın görüyoruz.**

1. ayette geçen ve di'li geçmiş olarak gelen "**seele**" iki anlamda kullanılır: Sormak ve istemek. Biz ikinci anlamda kullandık. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: "**İstekte bulunan biri,** (muhakkak) **gerçekleşecek olan bir azabı istedi.**" Azabı isteyen, azabın geleceğine inanmadığı için temelsiz bir özgüvene sahiptir. Yoksa azaba düçar olacağını bilse bunu istemez. Birinci manada kullanıldığı takdirde yine aynı sonuca ulaşılır. Yani azabın geleceğine

inanmayan biri -ki bunun Nadr bin Hars (Razi) veya El Haris b. Nu'man el Fihri (Kurtubi) olduğu söylenmiştir- "Eğer Muhammed doğru söylüyorsa azabın gelmesini" istemiş veya birinci anlama göre "ne zaman geleceğini" sormuştur. Şu var ki, gelsin diye istediği azabı yanlış birinden sormuştur. Hz. Muhammed (s.a.), azabı getirecek güçte biri değildir (6/En'am, 58, 134), o sadece uyarıp korkutmakta, müthiş bir azabı haber vermektedir. Ahiretin varlığını reddeden inkârcılar, yapıp ettiklerinden, işledikleri cürümlerden dolayı başlarına herhangi bir musibet veya azabın geleceğine inanmıyorlar, özgüven içinde söz konusu azap varsa eğer bir an önce gelmesini istiyorlardı. Böylelikle meydan okuyorlardı. (Bkz. 8/Enfal, 32 ve 38/Sad, 16.)

İnkârcılar feci bir yanılgı içindedirler. Çünkü azap muhakkak gelecektir ve bunu geri çevirecek, önüne geçecek hiçbir güç yoktur. Azabı verecek olan varlık âleminin yaratıcısı Allah'tır; O "yüce makamlar"ın sahibidir. Bizim 3. ayette "yüce makamlar" olarak çevirdiğimiz "**mearic**"e tefsirciler çeşitli anlamlar vermişlerdir: Meleklerin seyrüsefer halinde oldukları gök tabakaları, her biri diğerinden farklı nimetlerle donatılmış mertebeler, cennetteki makamlar veya manevi dereceler gibi.

Sözün akışına ve genel muhtevaya göre en doğruya yakın anlam "yüce makamlar" olması gerekir. Bu makamlar öylesine yüce, aşkın ve insanın yaşadığı dünyadan ötedeki melekler ve Ruh, süresi 50 bin yıl olan bir günde çıkabilmektedirler. Belirtilen miktar zamansal kavram ve sayılarla ifade edilmiştir ancak zaman ötesi bir göndermede bulunduğu açıktır. Bazı açıklamalara göre melekler bir günde oraya çıkabilmektedirler, bu insanların zaman hesabıyla 50 bin sene tutar. Şu halde öte varlık düzeylerinde geçerli olan hız, mesafe ve hareket kavramıyla insanların dünyasında geçerli olan hız, mesafe ve hareket kavramları tamamıyla birbirinden farklıdırlar. Hac sûresinde (22/47) "Allah katında bir gün sizin saymakta olduğunuz bin yıl gibidir" buyrulmaktadır. Buna göre üç zaman, mesafe veya hareket kavramı ortaya çıkmaktadır:

a) İnsanların mekân üzerinde meydana gelen hareketin ölçüsü olarak hesapladıkları zaman;

b) Meleklerin, Allah'ın sahip olduğu "yüce makamlar"a doğru çıkarlarken kullandıkları zaman;

c) Allah katında olan zaman ötesi durum. İlkinde insanların zaman ölçüleri vardır; ikincisinde 50 bin sene meleklerin kat ederken kullandıkları zaman iken, üçüncüsünde insanların bin yılı bir seneye tekabül etmektedir.

Bu da gösteriyor ki Hac sûresindeki zaman kavramı ile bu sûredeki zaman

kavramı arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Farklı rakamlar -bin veya 50 bin sene- sadece zamanın insanlara, meleklere ve Allah'a göre izafiliğini gösterir. Dört başı mamur bir Allah tasavvuruna sahip olmadıklarından, inkârcılar cahilce ve ahmakça, Kur'an'ın veya elçinin kendilerine haber verdiği azabın bir an önce gelmesini istemektedirler. Acele etmesinler, azap gelir, onların 50 bin veya bin senesi başka varlık âleminde bir gün hükmündedir.

4. ayette geçen ve "**el**" takısıyla/ma'rife gelen "**er-Ruh**", herhangi biri olmayıp Cebrail aleyhisselâmdır (26/Şuara, 193). Tefsircilere göre, Cebrail'in meleklerden sonra zikredilmiş olması makamının onlara göre üstünlüğüne işarettir. Burada kendisini yalanlayan inkârcılara elçiye sabır tavsiye edilmektedir. Sabır da yakınarak, şikâyet ederek değil, "**güzel sabır** (Sabran cemil)" olmalıdır. Güzel sabır, aktif tahammüldür, gelen musibetlere, ardı arkası kesilmeyen saldırılara karşı nasıl karşı konulması gerekiyorsa öyle karşı koymak, göğüs germek, ümitsizliğe düşmemek, Allah'la irtibatı kesmemek, tedbir almakta ihmalkâr davranmamak, imkânlar dairesinde daima hazırlık içinde olmak ve sürekli dua ve niyaz içinde olmaktır.

Sabır gösterilecek olsa inkârcılar eninde sonunda tehdit edildikleri azaba düçar olacaklardır. Azap, dünyada vuku bulacak olsa ya büyük bir yenilgiye uğrayacaklar -mesela Mekke'nin fethi gibi- veya geçmiş toplumlarda gözlendiği üzere üstlerinden veya altlarından bir azaba uğrayacaklardır. Ama diyelim ki dünya hayatında başlarına bir şey gelmedi, bu yaptıklarının yanlarında kâr kalacağı anlamına gelmez. Bu demektir ki yüce Allah onlara mühlet vermiştir, bu süre içinde pişman olup suç ve günahtan vazgeçmemişler; inkâr ve isyanlarında devam etmişlerdir; bu sefer azap onları ahirette yakalayacaktır. Bunda en ufak bir tereddüt yoktur. Dünyadaki veya ahiretteki azap pek yakındır. Belki insanlar geleceğe bakıp süresini tayin edemezler, pek uzak olabileceğini zannetmektedirler ama yüce Allah ve O'nun emrindeki melekler azabın pek yakın olduğunu görmektedirler.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْأَلُ
حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ
بِبَنِيهِ ﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِي
الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾
تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾

8. **Gökyüzünün erimiş maden gibi olacağı gün;**
9. **Dağlar da** (etrafa uçuşmuş) **rengârenk yün gibi olacak.**
10. (Böyle bir günde) **Hiçbir yakın dost bir yakın dostu sormaz.**
11. **Onlar birbirlerine gösterilirler. Bir suçlu-günahkâr, o günün azabına karşılık olmak üzere, oğullarını fidye olarak vermek ister;**
12. **Kendi eşini ve kardeşini,**
13. **Ve onu barındıran aşiretini de;**
14. **Yeryüzünde bulunanların tümünü** (verse de); **sonra bir kurtulsa.**
15. **Hayır;** (hiçbiri kabul edilmez). **Doğrusu o** (cehennem), **cayır cayır yanmakta olan ateştir:**
16. **Başın derisini kavurup-soyar.**
17. **Yüz çevirip arkasını döneni çağırır-durur.**
18. (Durmaksızın mal ve servet) **Toplayıp bir yerde** (üstüste) **yığmakta olanı.**

Kıyamet "Göklerin başka gökler ve yerin başka yer" (14/İbrahim, 48) olacağı evrensel bir altüst oluş ise, göklerde meydana gelecek değişim, eğer insan tarafından gözlemlenebilecek olursa gök cisimleri erimiş maden gibi olacaktır. Nitekim ömürlerini tamamlayan bazı gök cisimleri veya uzayda meydana gelen birtakım kozmik hadiselerde cisimler ayette tasvir edildiği gibi değişim geçirmekte, bir halden başka hale geçmektedirler. Yeryüzünü sabitleyen dağlar ise boşlukta uçuşan rengârenk yün parçacıkları gibi olacaklardır. Dağların yerinden oynatılması dehşet verici bir olaydır (18/Kehf, 47.) Böyle bir günde kimse kimsenin yardımına koşamaz, kimse bir başkasının korkusu, dehşeti, geçirdiği travmalarla ilgilenemez. Çünkü herkes aynı dehşetli durumu yaşamaktadır.

Herkes birbirini görecektir. Yani kişi babasını, annesini, kardeşini, eşini, çocuklarını veya dost ve yakınlarıyla karşılaşacak, onları görüp tanıyacaktır. Fakat bunun ne kendisine, ne onlara herhangi bir faydası olacaktır. İnkâr ve günah bataklığında hayatını geçiren mücrimler ellerine geçse, imkân bulabilse o günün azabına karşılık yani azaptan kurtulmak üzere çocuklarını, eşini, kardeşini, aşiretini-sosyal grubunu, hatta mümkün olsa yeryüzünde ne varsa tümünü fidye olarak verecektir.

Burada dikkatten kaçmaması gereken bir incelik söz konusudur: Yeryüzünde insanlar çoğu zaman inkâr ve isyana saptıklarında başta kendileri olmak üzere eşlerinin, çocuklarının, kardeşlerinin, aile ve mensup oldukları grubun (aşiret, kabile, kavim, cemaat, ulus) çıkarlarını temel alırlar. Mensubiyetleri onları

adaletsiz davranmaya, başkalarının hak ve hukukunu ihlal etmeye sevkeder. Fakat azabın gerçekleşeceği böyle bir günde bunların tümünü insan feda edecektir. Bu durumda şimdiden ve burada doğru düşünmek gerekmez mi? Mademki yarın ahirette bunların tümünü feda edebileceğiz, burada ve şimdi niçin onlar için Allah'a isyan edelim, başkalarının hak ve hukukunu ayaklar altına alalım!

Suçlu günahkâr yukarıda sayılanların tümünü feda etmek isteyecek, fidye olarak verecek olsa azaptan kurtulması mümkün değildir. Hüküm kesinleştiği için cayır cayır yanan cehennem ateşi onu beklemektedir. Bu öylesine bir ateştir ki başın derisini kavurup soyar. Kaçacak olsa, azap melekleri onu arkadan çağırır. Kişiyi böylesine trajik duruma düşüren önemli sebeplerden biri dünya hayatında durmaksızın mal yığması, servet toplamasıdır. Kenz faaliyeti hayatının merkezi gayesi haline gelmişti. Durmadan servet yığıyor, biriktiriyordu. (9/Tevbe, 34.) Bunu yaparken de haksızlıklar yapıyor, emeği sömürüyor, kazancı ve serveti getiren her şeyi ahlak sayıyordu. Bu tam olarak kapitalizmi tarif eder. Zira iktisat literatüründe kapitalizm "sınırsız sermaye biriktirme rejimi" olarak tarif edilir.

Kişiyi vahşi duygularını harekete geçirip kapitalistçe sınırsız servet biriktirmeye sevkeden amil, bencil ve haris olarak yaratılmış olmasıdır. Bencillik ve hırs onun kişiliğini meydana getiren tarlada toprağın altında yatan tohumlar olarak durmaktadırlar. Böyle bir kişi kendi çıkarına düşkündür, kendini hayatın merkezine koyar. Sadece kendi hazlarını, mutluluk ve başarılarını önemser, diğer insanları düşünmez, zayıfları hiç önemsemez, hatta omuzlarına basarak –mesela emeklerini sömürerek, onları kandırarak, haklarını ihlal ederek– yükselir, servet biriktirir. Temel yönelimi kendisine haz, lezzet ve çıkar sağlayan şeylere ilgi ve düşkünlük, acı ve zarar veren şeylerden kaçınmadır. Bu insani ve bir ölçüde masum bir haldir. Ancak hayat faaliyetlerinin tümünü buna oturttuğunda ve hazları, lezzetleri, çıkarı elde etmek istediğinde başkalarına zarar veriyorsa, onları temel haklarından mahrum edip mutsuz ediyorsa bu başkadır. Böyleleri başkalarına bir hayrın dokunmasından hoşlanmaz, ellerinden geldiğince engel olmaya çalışır, yoksulları ve mahrumları akıllarına bile getirmezler. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İnfak et! Sayıp durma! (Böyle yaparsan) Allah da sana karşı nimetini esirger. Paranı çömlekte saklama, (saklarsan) Allah da senden saklar." (Buhari, Zekât, 21; Müslim, Zekât, 88.)

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ
الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ

﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾
وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ
﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ
﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾
فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ
وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

19. **Gerçekten, insan, 'bencil ve haris' olarak yaratıldı.**
20. **Kendisine bir şer** (kötülük) **dokunduğu zaman feryadı basar.**
21. **Ona bir hayır dokunduğunda engelleyici olur** (veya cimrilik eder).
22. **Ancak namaz kılanlar hariç;**
23. **Ki onlar, namazlarında süreklidirler.**
24. **Ve onların mallarında belirli bir hak vardır:**
25. **Yoksul ve yoksun olan**(lar) **için.**
26. **Onlar, din gününü tasdik etmektedirler.**
27. **Rablerinin azabına karşı** (daimi) **bir korku duymaktadırlar.**
28. **Şüphesiz Rablerinin azabından emin olunamaz.**
29. **Ve onlar, ırzlarını** (ferç) **korurlar;**
30. **Ancak kendi eşleri ya da sağ ellerinin mâlik olduğu başka; çünkü onlar** (bunlardan dolayı) **kınanmazlar.**
31. **Fakat bunun ötesini arayanlar, artık onlar sınırı çiğneyenlerdir.**
32. (Bir de) **onlar, kendilerine verilen emanete ve verdikleri ahde** (harfiyyen) **riayet edenlerdir.**
33. **Şahitliklerinde dosdoğru davrananlardır.**
34. **Namazlarını** (titizlikle) **koruyanlardır.**
35. **İşte onlar, cennetler içinde ağırlananlardır.**

19. ayette çift kutuplu yaratılmış olan insanın olumsuz kutbuna, şer ve münker olana yatkın boyutuna işaret edilmektedir. Ayette bizim "bencil ve haris" olarak çevirdiğimiz "**helu**'" en şiddetli derecedeki hırs demektir. Bunun açılımını 20 ve 21. ayetlerin yaptığını söylemek mümkün. Buna göre "helu'" yaratılmış olan insan kendisine bir zarar dokunduğunda feryadı basar, sızlanır, şikâyet eder;

fayda dokunduğu zaman bencillik gösterir, başkalarının bundan yararlanmasına engel olur. Kadim zamanlardan beri, mesela Grek filozofları insanı motive eden iki kuvvet olduğunu söylemişlerdir: Biri kendisine haz ve lezzet veren şeylere yönelmesi, diğeri kendisine acı ve eziyet veren şeylerden kaçınması. Filozoflara göre mutluluk kişinin acı ve eziyetten kaçınıp haz ve lezzetlere sahip olmasından ibarettir. İslam filozofları da mutluluk konusu üzerinde durmuşlardır ki, **Farabi** "Tahsilu's Saade (Mutluluğun Kazanılması)" adlı kitabını bu konuya tahsis etmiştir. **İbn-i Sina**, mutluluğun ancak ma'rifetle mümkün olabileceğini söylemektedir.

Kur'an bakış açısından söz konusu mutluluk dünya ile sınırlıdır. Evet, insan kuşkusuz acılardan kaçınır, hazlara yönelir, bu onun fizik dünyada varlığını devam ettirmek için gereklidir; fakat nihai ve sahici mutluluk Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır. Cennet ve cehennem ödül ve cezadır. Mutluluğu bu dünya ile sınırlı tutup her şeyi bedensel haz ve lezzetlere indirgeyenler varlığın aşkın/müteal, batın/içkin ve uhrevi/öte boyutunu, yaratılışın hikmet ve hakikatini yok saymakta, her şeyi, bütün zevk ve mutlulukları "şimdi ve burada" elde edip tüketmek istemektedirler. Buna dünyevileşme (sekülerleşme) denir. Dünyevileşme, mutluluğu dünyada ve nihai olarak ahirette olduğunu belirten ve buna ulaşmanın yollarını gösteren "dini dışarı çıkarır."

Böylelerinin tutkusu çokluk, kesret, kenz ve yığmadır. Kelimede tahammülsüzlük anlamı da var, buna göre böyle bir kişi yapması gerekeni yapmaz, ahlaki görevlerine tahammülsüzlük gösterir. Tahammülsüzlüğün hayat şartları içinde ortaya çıkan sıkıntılara, zarar ve kötülüklere isyan anlamına geldiği de söylenmiştir. Cimriliği, yoksullara vermesi gereken Allah'ın hakkına el koyması, infak etmemesidir. Ancak bunu salt harcama, tasadduk olarak da anlamamak lazım. Bu aynı zamanda gelir bölüşümündeki derin adaletsizliği, yoksulluğun ulusal veya küresel düzeyde kurumsallaşması, bir sistem tarafından korunur hale gelmesi anlamını da taşır. Helu' aynı zamanda bir nimete ve hayra kavuştuğunda şükretmesini bilmeyen kimse için de kullanılır. Kazancı, nimeti, hayrı, serveti kendinden ve kendi ebedi mülkü bilir. Helu' vasfı dolayısıyla böylelerine bir kötülük dokunduğunda, zarara uğradığında, hastalığında, işleri iyi gitmediğinde, umduklarını bulmadığında feryadı basar, yakınıp dururlar.

İnsan tabiatının bir boyutu kötülüğe meyyal olmasıdır. Bundan önceki ayetlerde buna işaret edildi. Bundan sonraki pasajlarda insan tabiatının iyiliğe olan meyline işaret edilmektedir. İnsan ne salt anlamda kötü ne salt anlamda iyidir. Tarla metaforundan hareket edecek olursak, insan fıtratının tarlasında ekili sayısız tohumlar vardır; bunların bir kısmı kötülük olarak yeşerir, zakkum ağacı gibi biter ve insanı zehirler; bir kısmı ise onu ruhen besler, ahlaki kemalini

kolaylaştırır. Tarlanın iyi tohumlarını yeşertip büyütmenin en etkili yollarından biri namazdır. Namaz kılanlar, varlıklarını Allah'a adamışlardır. Günde beş kere Yüce Huzura çıkmaktadırlar. Yüksek manevi bilinçle bu dünyaya geçici geldiklerini, aslolan O'nun rızasını kazanmak ve ebedi mutluluğa ermek olduğunu bilirler. Bu onları her türlü kötülükten, şer, zarar ve hasardan korur, kurtarır. İnsanın kesin olarak hüsranda, zararda olduğu bir zaman diliminde kurtulanlar, iman edenler birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerdir (103/Asr, 2-3). Namaz hakkı ve sabrın tavsiyesinde birinci derecede rol oynar. Tevhid namazla insan hayatında merkezi önem taşır ve kalıcı olarak etkisini gösterir. Namazın sürekli olması, insanın sürekli olarak kötülüklerden korunması anlamına gelir.

24. ayet kurtuluşun ikinci yolunun "mal ve servette yoksulun hakkının ödenmesi"ni zikreder. Yüce Allah zenginlerin servetinde yoksullara hak tayin ve takdir etmiştir, yoksulların hakkı aynı zamanda Allah'ın hakkıdır. Nihayetinde servetin kaynağı Allah'ın tabiatta yarattığı nimetlerdir. Mesela Yüce Allah madenleri, yeraltı ve yerüstü servetleri, gıdayı, ekinleri yaratmasaydı kim bunlar üzerinden servet sahibi olabilirdi. Kendi yarattıklarından zayıfların da yararlanma hakları vardır, zenginler bu hakka riayet etmeli, gerektiği kadar infak etmelidirler. Adaletle hükmeden bir devletin birinci görevi sınıflar arasında uçurumların olmasının önüne geçmek, yoksulun hakkını alıp kendisine devretmektir. (Bkz. 51/Zariyat, 17-19.)

İşte namaz kılıp namazlarında sürekli olanlar ve yoksulun hakkını gözetenler din gününü layık-ı veçhiyle tasdik etmektedirler. Buna göre kişi tevhid inancını hayatında namazla somutlaştırmıyorsa, amellerinde tezahür ettirmiyorsa, yoksulun hakkına riayet etmiyorsa, emeği sömürüyorsa, servetini çalarak, aldatarak elde ediyorsa dilinde ne olursa olsun, gerçekte din gününe inanmıyor demektir. Din günü, hesap günüdür, kim dünyada ne yapmışsa hesabını verecektir. Din gününü hesaba katan kişi Rabbinden korkuyor, emir ve yasaklarına titizlikle riayet ediyor demektir. Allah'a ortak koşanlar, emirlerine isyan edenler, ahirete inanmayanlar azabın başlarına gelmeyeceğine inanmaktadırlar ki bu feci bir yanılgıdır, yüksek bilinç sahibi olan mü'minler öyle değildir.

29-32 arası ayetlerde şöyle buyrulur: "*Ve onlar, ırzlarını (ferç) korurlar; Ancak kendi eşleri ya da sağ ellerinin mâlik olduğu başka; çünkü onlar (bunlardan dolayı) kınanmazlar. Fakat bunun ötesini arayanlar, artık onlar sınırı çiğneyenlerdir.*" İnsanın iffetli bir hayat yaşaması ilahi hükümlerin çizdiği sınırlar içinde yaşamasına bağlıdır. Zina ve fuhuştan kaçınmak ahlaki hayatın olmazsa olmaz şartlarından biridir. (Bu ayetlerin açıklaması için bkz. 23/Mü'minun, 5-8.)

Vasıfları sayılan mü'minlerin diğer güzel sıfatlarından biri emanetleri ko-

rumaları ve ahde vefa göstermeleridir. Buradaki "**emanet**"i iki anlamda ele almak mümkün: Biri korunmak üzere birine verilmiş mal, para, değerli eşya veya başka şey; diğeri yasama faaliyeti (teşri'). İslam bakış açısından yasaların ilahi esaslara göre yapılması mecburiyeti söz konusudur. **Kurtubi**, teşrii' hükümlerin Allah'ın emaneti olduğunu söyler. İnsanın ahlaki görevlerinden biri ahde vefa göstermesidir. Kim ne söz vermiş, hangi taahhütte bulunmuşsa bunu yerine getirmesi gerekir. Ahde vefa sözleşmelere bağlılığı da içine alır. Hayat sözleşmelerden ibarettir; nikâhtan ticaret akdine ve siyasi biatlara ya da devletlerarası muahedelere kadar imzalanmış sözleşmeler insanların bir arada yaşamasını sağlar. Ahde vefanın gösterilmediği yerde insanlar arasında güvensizlik söz konusu olur, bu da çatışmalara ve savaşlara yol açar.

Mü'minlerin diğer güzel vasfı da şahitliklerinde dosdoğru davranmaları, neye tanık olmuşlarsa onu olduğu gibi ifade etmeleri; şu veya bu şahsın lehinde veya aleyhinde birtakım eksiltme veya ilavelerde bulunmamalarıdır. Mü'minler daima ve her durumda "Hakkı ayakta tutarlar" 5/Maide, 8). Toplumsal hayatın barışı, huzuru ve istikrarı için adil şahitlikler esas teşkil eder. Mü'minler adil şahit kimselerdir. (Bkz. 2/Bakara, 282; 4/Nisa, 135; 65/Talak, 2.)

34. ayet tekrar namaza döner. Namazını erkânına göre, sürekli ve huşu ile kılanlar tüm bu ve başka ahlaki vasıfları kendilerinde toplamış kimselerdir (2/Bakara, 238). İşte böyleleri cennette ağırlanacak mutlu kimselerdir.

فَمَا لِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ
عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا إِنَّا
خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا
لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾
فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾
يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾
خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

36. Şimdi inkâr edenlere ne oluyor ki, boyunlarını sana uzatıp koşuyorlar.

37. Sağ yandan ve sol yandan bölükler hâlinde.

38. Onlardan her biri, nimetlerle donatılmış cennete gireceğini mi umuyor (tamah ediyor)**?**

39. Hayır; doğrusu Biz onları bildikleri şeyden yarattık.

40. Artık, doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim; Biz gerçekten güç yetireniz;

41. Onların yerine kendilerinden daha hayırlılarına getirip-değiştirmeye. Üstelik Bizim önümüze geçilemez.

42. Şu hâlde sen, kendilerine vaatedilen (azap) **günlerine kavuşuncaya kadar onları bırak; dalıp-oynasınlar, oyalansınlar.**

43. Kabirlerinden koşarcasına çıkarılacakları gün, sanki onlar dikili bir şeye yönelmiş gibidirler.

44. Gözleri 'korkudan ve dehşetten düşük' yüzlerini de bir zillet kaplamış; işte bu, kendilerine vaatedilmekte olan (kıyâmet ve azap) **günüdür.**

Hz. Peygamber (s.a.), tebliğ ve irşat görevini yerine getirmeye çalıştığında onun ahengini bozmak ya da aleyhte konuşulacak bir argüman, bir dedikodu, tezvirat bulmak maksadıyla müşrikler sağdan ve soldan gruplar halinde yanına gelir, dinliyormuş gibi boyunlarını uzatırlardı. Ancak tutum ve davranışlarında samimi değillerdi. Koşa koşa geliyorlar, dinliyormuş gibi yapıyorlar ama hiçbir emri yerine getirmiyorlardı. Üstelik yalanlıyorlardı.

Efendimiz, kimlerin hangi amelleri yaptığı takdirde cennete gideceğini anlatınca onlar, nimetlerle donatılmış cennete kendilerinin gideceğini öne sürüyorlardı. Zanlarınca mademki dünyada güç ve kuvvet, servet ve statü sahibi kimselerdi, o halde ahirette de en güzel ve itibarlı yerler onların olacaktı. Yoksulların, köle ve zayıfların cennete gidip onların ateşe atılacakları anlatıldığında da çılgına dönüyorlardı. Şöyle diyorlardı: "Şu Muhammed'in söylediklerine bakın, biz asil ve şeref sahiplerini cehenneme, kölelerimizi, hizmetçilerimizi cennete gönderiyor!" Aslında Mekke'de inen ayetler, cennet ve cehennem tasvirleri üzerinden sosyol ve politik muhalefet içerikli manifestolardı.

39. ayet bu kibirlerinden geçilmeyen inkârcıların hatırlamaları gereken bir hakikat olduğunu belirtiyor: Yüce Allah onları hakir bir damladan, meniden yaratmıştır (16/Nahl, 4). Üzerine, çamaşırına düştüğünde çamaşırını yıkar. Böylesine hakir bir nesneden yaratılmış olmasına rağmen insan kibirlenir, Rabbinin emirlerini dinlemez, hakka ve hakikate meydan okur. Karşı geldiği yüce Allah'tır. O doğuların ve batıların Rabbidir, bütün varlık alemine hükmetmektedir. Her şey O'nun kudret eli altındadır.

40. ayette "**Artık, doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim; Biz gerçekten güç yetireniz**" buyrulmaktadır. Ayette "birden fazla doğu ve ba-

tı"nın zikredilmiş olmasının iki açıklaması var: İlki uzayda sayısız yıldızın ve güneşin herbirinin kendine göre doğuş ve batış noktaları vardır; diğeri güneşin yeryüzü gezegeni esas alındığında her an bölgeden bölgeye göre doğuş ve batış noktalarına sahip olmaktadır. (Bkz. 37/Saffat, 5) Doğuların ve batıların çoğul gelmesi dünyanın ötesinde doğulara ve batılara işaret etmektedir. İnsan bakış açısından veya gezegendeki konumundan doğu ve batı yön tayin etmede önemli rol oynar. Ayet mucibince yüce Allah, "doğuların ve batıların Rabbi" ise, bu durumda uzayda güneşe veya başka gezegene göre doğusu ve batısı olan bütün gezegenlerin, cisimlerin Rabbidir. Doğusu ve batısı olan döner, devri daim eder, bu ifade ile uzaydaki irili ufaklı cisimlerin küre şeklinde oldukları ima edilmiş olur. Yüce Allah'ı tesbih eden her cisim (17/İsra, 44) hareket halindedir, bu ister makro düzeyde olsun ister mikro düzeyde olsun. Nitekim nötron, proton ve elektronların sürekli hareket halinde oldukları, kendi eksenleri etrafında dönüp durmaktadırlar. Hareket edip dönenin doğusu ve batısı olur. (Bkz. 2/Bakara, 115; 37/Saffat, 5; 55/Rahman, 17 ve 73/Müzzemmil, 9.)

Ancak burada söz konusu olan, hakir bir damla sudan yaratılmış bulunan insanın varlık âleminin tamamını elinde bulunduran Allah'a meydan okumasının ne büyük bir gaflet ve ağır bir suç olduğunu anlatmaktır. Yüce Allah yemin ederek her şeye ve herkese güç yetirdiğini belirtmektedir.

Şu veya bu gerekçeyle isyan edenler bilmeliler ki, Allah dilerse onları yok eder, yerlerine daha iyilerini getirir (4/Nisa, 133). Bu kavimler bazında olabileceği gibi, bir kavmin iktidar gücünü, toplumsal inisiyatifini elinde bulunduran seçkinleri, sorumluları için de geçerlidir. Yeryüzünde hiçbir toplum ebedi değildir, isyanında sonuna kadar devam edemez. Tarihten silinmiş nice devletler, güçlü iktidarlar, görkemli medeniyetler vardır. Aynı şekilde bir toplumda da iktidarlar sürekli değişir, el değiştirir. Zulmeden, hukuka riayet etmeyenler bir süre sonra gider, adaletle hükmedenler yerlerini alır. Bu da ilahi sünnetlerden biridir. Yüce Allah hükmünü verdi mi, hiçbir güç önüne geçemez.

Hakikat bu iken, inkâr ve isyan içinde olanlar bir süre gafletleri içinde oyalanadursunlar. Kendilerini ebedi zannetsinler, dünya görüşleri, zulüm üzerine oturmuş sistemleri onları oyalasın. Birgün ölecekler, yok olacaklar. Kabirlerinden çıktıklarında da başları önlerinde ve utanç içinde putlarına gittikleri tempoyla, hızlıca koşacaklar. Gözleri korku ve dehşetten düşmüş, yüzlerini zillet kaplamıştır. "**İşte bu, kendilerine vaatedilmekte olan** (kıyâmet ve azap) **günüdür.**"

Meâric sûresinin (70) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

71- Nûh Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 28 âyettir. Sûrenin tamamı Nûh aleyhisselâm ve kavmiyle olan mücadelesini ele aldığı için bu ismi almıştır. Nahl (16) sûresinden önce, İbrahim (14) sûresindensonra indirilmiştir. Buhari'de "Sûretu inna erselna" (Tefsir, 71) adıyla geçmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِنَّا اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّأْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ اِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَطِيعُونِ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

1. **Şüphesiz, biz Nûh'u; "Kavmini, onlara acı bir azap gelmeden evvel uyar" diye kendi kavmine** (peygamber olarak) **gönderdik.**
2. **O da dedi ki: "Ey kavmim, gerçek şu ki, ben size** (gönderilmiş) **apaçık bir uyarıcıyım."**
3. **"Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun ve bana itaat edin."**
4. **"Ki günahlarınızı bağışlasın ve sizi adı konulmuş bir ecele kadar ertelesin. Elbette Allah'ın eceli geldiği zaman, o ertelenmez. Bir bilmiş olsaydınız."**

71. sûre yekpare olarak Hz. Nûh ve kavmiyle olan mücadelesini ele alır. Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de Hz. Nûh'un ne zorluklarla tebliğ yaptığı, inanmayan kavminin inatçı tutumu ve sonunda maruz kaldıkları tufan azabı anlatılır. (Bkz. 7/A'raf, 59-64; 11/Hud, 25-49; 23/Mü'minun, 23-30.)

1. ayet Nûh aleyhisselâmın kendi kavmine elçi olarak gönderildiğini belirtmektedir. Nûh'un "kendi kavmine gönderildiği" ifadesinden hareketle tef-

sirciler, o zaman birden fazla kavmin varlığına işaret olduğunu, dolayısıyla tufanın yerel-yöresel bir azap olduğunu söylemektedirler. Bu ilk anda makul gibi görünmekle beraber, isabetli de olmayabilir. Zira Hz. Nûh ile Âdem aleyhisselâm arasında pek de uzun olmayan bir mesafe vardır. Eğer insanlığın ilk toplanma ve etrafa yayılma merkezi Arap yarımadası ve Mezopotamya ise (bkz. 2/Âl-i İmran, 96. ayetin açıklaması) bu durumda Nûh aleyhisselâmın elçi olarak gönderildiği zaman henüz insanların dünyanın dört bucağına yayılmadığı ancak Mezopotamya yöresine kadar gelebildikleri döneme tekabül eder. Başka bir deyişle dünya o zaman Nûh aleyhisselâmın kavminden ibaretti, yine de kendi ölçeğinde geniş bir alana yayılmış olan bu kavmin işlediği günah sonucu bütün yeryüzü küresel bir tufana maruz kaldı. Nitekim bugün Irak adı verilen bölgede tebliğine başlayan Hz. Nûh, tufanın sona ermesiyle gemisi Şırnak-Cudi dağı üzerinde durmuş, kendisi ve gemidekilerle oradan yeryüzüne inip hayatına devam etmiştir. Aradaki mesafe göz önüne alındığında tebliğ yeri ile geminin durduğu yer arasında birden fazla insan topluluğunun yaşadığına hükmedebiliriz. Eğer tebliğe muhatap kavmin sınırlı bir bölgede ikamet ettiğini düşünecek olursak, geminin durduğu yöredeki kavimlerin bu azaba maruz kalmalarının mantığı olmaz. Bu durumda şöyle düşünmemiz daha doğru görünmektedir: Hz. Nûh hayli geniş alana yayılmış bulunan kavmine tebliğ ediyordu, bu kavim belki farklı aşiret ve kabilelerden müteşekkildi ama henüz dünya üzerinde tek kavimdi, belki Arap yarım adası ve Mezopotamya'yı içine alacak kadar geniş bir alana yayılmış bulunuyordu.

Bu daha akla yatkın görünen bir açıklama olmakla beraber, tufan azabının Hz. Nûh'un kavminin yaşadığı coğrafi bölge ile sınırlı kalmış olması fikri de, kıssanın ana temasına halel getirmez. Ana fikir şudur: Yüce Allah günahkâr bir kavme elçi gönderdi, onlar söz dinlemediler, sonunda kendilerine vaad edilen azap gelip onları yeryüzünden sildi.

Hz. "**Nûh'un 'Kavmini, onlara acı bir azap gelmeden evvel uyar'** diye kendi kavmine (peygamber olarak) **gönderilmiş olması**" tefsircileri şöyle düşünmeye sevketmiştir: Toplumların iman etmeleri durumunda kendilerine belirlenen bir süre (ecel) ile yoldan çıkmaları durumunda azaba uğradıklarından dolayı yaşadıkları bir süre (ecel) vardır. Bir toplum uzun yaşamak istiyorsa ilahi kurallara göre hayatını kurmalı, emir ve yasaklara titizlikle riayet etmelidir. Bu sağlık kurallarına yeterince dikkat ederek yaşayanın hastalığa yakalanmadan uzun ömür sürmesine benzer. Buradan ilginç bir noktaya ulaşıyoruz: Nûh aleyhisselâm kavmine yüzlerce sene tebliğde bulundu, onları doğru yola sokmaya çalıştı: "Andolsun, biz Nûh'u kendi kavmine (elçi olarak)

gönderdik, içlerinde elli yılı eksik olmak üzere bin sene yaşadı. Sonunda onlar zulme devam ederlerken tufan kendilerini yakalayıverdi" (29/Ankebut, 14). Bu ayet tebliğin 950 sene sürdüğünü belirtir. Fiziksel olarak imkânsız görünse de, hakikatte imkânsız değildir. Ankebut sûresinde (29-14) bunun açıklamasını yapmaya çalışmıştık. Şöyle ki:

Hz. Âdem ile Hz. Nûh arasında bin senelik bir zaman olduğu söylenir. Bin rakam kesretten kinaye olabilir ama her halükarda onbinlerce yıl geçmiş değildir. Çünkü bu bin senelik zaman süresinde insanlar tevhid üzere yaşadılar, tek ümmet olarak ortak bir inancı, ortak ahlaki ve hukuki ilkelere göre bir arada oldular. Sonraları aralarında ihtilaflara düşüp parçalandılar, her bir parça diğerinden ayrıştı, ayrıştıkça çatışmalar çıktı. İşte başlangıçta yani "Âdem-Nûh arası zaman diliminde tek ümmet" olarak yaşayıp aralarında çatışmaya başlayan topluma Yüce Allah anlaşmazlıkları çözmek ve adaleti tesis etmek üzere elçiler gönderdi, kitaplar indirdi (2/Bakara, 213). Bu yeryüzündeki safiyetin ilk bozulması, günahın yeryüzünü ilk kirletmesiydi ve bu muhtemelen Nûh aleyhisselâmın kavmiyle başladı. Kavme yine de uzun süre tanındı, bu süre içinde suç ve günahlarından pişman olup ıslah olmayı kabul etseydi belki de daha uzun süre yaşayabilirdi. Ancak inkâr ve isyanda diretti, Hz. Nûh'a acılar çektirdi, sonunda azap geldi.

Nûh aleyhisselâm onlara şunu söylüyordu:

a) Allah'a kulluk edin. Siz yoldan sapmış bulunmaktasınız. Zulmediyor, ahlaki yozlaşma yaşıyorsunuz;

b) O'ndan korkun, ilahi hükümleri çiğnemekten sakının, adaletli ve ahlaklı bir hayata dönün;

c) Bana itaat edin yani size nasıl yaşamanız gerektiğini öğretecek olan benim. Zira ben vahiy alan ve sizi ıslah etmek üzere gönderilmiş bulunan bir elçiyim.

Hz. Nûh uyarıcı olduğunu söylüyordu. Eğer suçlu-günahkâr kavmi girdiği yanlış yoldan dönecek olursa Allah onları bağışlayacaktır. Babaları Âdem'in tevbesini kabul ettiği gibi onların da tevbesini kabul edecektir. Azap dolayısıyla başlarına bir musibet, büyük bir felaket gelip onları yok edecekse, ıslah olmayı kabul ettikleri ve doğru yola girdikleri için bundan kurtulacak, tarihteki varlıklarına devam edebileceklerdir. Bu elbette sonsuza kadar yeryüzünde yaşayacakları anlamına gelmez. İllaki her canlı gibi günün birinde onlar da öleceklerdir, fakat bu yüce Allah'ın kendileri için takdir ettiği tabii ecelle gelen bir ölüm olacak, diğeri tufanla gelen bir ölüm, trajik bir yokoluş ki bu da yapıp ettikleri dolayısıyla müstahak oldukları bir eceldir. Kimin eceli gelmişse bundan kesinlikle kurtu-

luş yoktur; ne bir an geride ne bir an ileride, hakkında hüküm verilmiş bulunan toplum çöker, yok olur (7/A'raf, 34). Hz. Nûh onlara bu uyarıyı yaptı, fakat onlar onu dinlemediler; dinlemedikleri gibi zorluk üstüne zorluk çıkardılar.

قَالَ رَبِّ اِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًاۙ ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاۤءِي اِلَّا
فِرَارًا ﴿٦﴾ وَاِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا اَصَابِعَهُمْ فِي اٰذَانِهِمْ
وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًاۚ ﴿٧﴾ ثُمَّ اِنِّي دَعَوْتُهُمْ
جِهَارًاۙ ﴿٨﴾ ثُمَّ اِنِّي اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًاۙ ﴿٩﴾ فَقُلْتُ
اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًاۙ ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ السَّمَاۤءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًاۙ
﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًاۚ
﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًاۚ ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿١٤﴾ اَلَمْ
تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۙ ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ
نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ ﴿١٧﴾
ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ
بِسَاطًاۙ ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًاۙ ﴿٢٠﴾

5. **Dedi ki: "Rabbim, gerçekten kavmimi gece ve gündüz davet edip-durdum."**
6. **"Fakat davet etmem, bir kaçıştan başkasını arttırmadı."**
7. **"Doğrusu ben, onları bağışlaman için her davet edişimde, onlar parmaklarını kulaklarına tıkadılar, örtülerini başlarına çektiler ve büyüklük tasladıkça büyüklük gösterip-direttiler.'**
8. **"Sonra onları açıktan açığa davet ettim."**
9. **"Daha sonra** (davamı) **onlara açıkça ilân ettim ve kendilerine gizli gizli yollarla yanaşmak istedim."**
10. **"Bundan böyle" dedim. "Rabbinizden mağfiret isteyin; çünkü gerçekten O, çok bağışlayandır.**
11. **"**(Öyle yapın ki,) **Üzerinize gökten sağanak** (bol miktarda yağmur) **yağdırsın."**
12. **"Size mallar ve çocuklarla yardımda bulunsun. Size** (ürün yüklü) **bağlar-bahçeler versin, ırmaklar da versin."**

13. **"Size ne oluyor ki, Allah'tan bir vakarı ummuyorsunuz?"**
14. **"Oysa O, sizi gerçekten tavır tavır yaratmıştır."**
15. **"Görmüyor musunuz; Allah, yedi göğü birbirleriyle bir uyum** (mutabakat) **içinde yaratmıştır?"**
16. **"Ve ayı bunlar içinde bir nur kılmış, güneşi de** (aydınlatıcı ve yakıcı) **bir kandil yapmıştır."**
17. **"Allah, sizi yerden bir bitki** (gibi) **bitirdi."**
18. **"Sonra sizi yine oraya geri çevirecek ve sizi** (diriltici) **bir çıkarışla diriltip-çıkaracaktır."**
19. **"Allah, yeri sizin için bir yaygı kıldı."**
20. **"Öyle ki, onun içinde geniş yollarında gezip-dolaşırsınız, diye."**

Tarihin en uzun ve çileli davetini yapan Nûh aleyhisselâm sonunda kavminin hidayet bulmayacağından ümidini keser, Yüce Allah'a yönelir ve gece gündüz kavmini davet ettiğini, görevini hiç aksatmadığını ancak o onları doğruya çağırdıkça onların kendisinden kaçtığını yakınarak dile getirir. İnkâr ve isyanda ısrarcı kavmi onu dinlemiyor, kulaklarını parmaklarıyla tıkıyor, onunla yüzyüze gelmemek için başlarına örtü çekiyor, üstelik ona büyüklük, üstünlük taslıyordu (11/Hud, 5). Hz. Nûh, etkili olabileceğini düşündüğü her yolu deniyordu. Bir bölümüne açıktan sesleniyor veya bağırarak anlatıyor, bir bölümüyle kuytu yerlerde görüşüp veya evlerine gidip sakin biçimde izah etmeye çalışıyordu. Mücahid'e göre bazen yüksek bir yere çıkıp halkı etrafında topluyor, onlara başlarına gelecek azabı anlatıyordu. Muhtemelen lider konumunda olanlarla açıkta tartışıyor, zayıf ve güçsüzlerle ise gizlice görüşme yolunu seçiyordu. Hz. Nûh'a kulak vermek istemiyorlardı, çünkü onun etrafında toplanan zayıf ve güçsüz kimselerdi, sonraki peygamberlerin neredeyse tümünde gözleneceği üzere, hâkim sınıflar zayıfları küçümsüyor, onlarla güç ve iktidarı paylaşmak, onlarla eşit olmak istemiyor, büyüklendikçe büyükleniyorlardı (26/Şuara, 111; 37/Saffat, 35).

Hz. Nûh kavminden mağfiret dilemelerini istiyordu. Bu, inançlarını tashih etmeleri ve davranışlarını düzeltmeleri ile mümkün olacaktı. Deylemi'nin yer verdiği rivayete göre (Firdevs, 1) Hz. Peygamber (s.a.) "Mağfiret dilemek günahların silgisi (silicisi)dir" buyurmuştur. Nûh kavmi de bağışlanma dileyecek olsaydı kurtulacak, bazı sıkıntıları atlatacaklardı (2/Bakara, 199). Mesela kuraklık olmayacak, gökten bol miktarda yağmur yağacak, ekinleri bitecekti. Öyle anlaşılıyor ki Nûh kavmi zaman zaman kuraklık tehlikesiyle karşı karşıya geliyordu, bazı anlatımlara göre kuraklık kırk sene sürüyordu (11/Hud, 3, 90).

Dünyaya tutkun kimselerdi ancak Allah'a itaat etmeyi reddediyor, nefislerinin istek ve tutkularına göre hayat tarzı geliştiriyorlardı. Oysa Allah'a itaat edecek olsalar sıkıntıları atlatacak, refaha kavuşacaklardı. Nüfusları artacak, mal ve servetleri çoğalacak, bağ ve bahçeleri bereketlenecek, onlar için nehirler akıtacaktı. Bu ayet, belli (meşru ve ma'ruf) sınırlar dâhilindeki refahın gayrı meşru olmadığını, arzu edilen refahın Allah'a itaat ile sağlanıp insanın sorumsuz harcama ve tüketmeye karşı kendini dizginleyebildiği takdirde refahın sıkıntı ve yoksulluğa tercih edilebileceğini göstermektedir. Allah'a itaatin manası kazanırken de, harcarken de Allah'ın koyduğu sınırlara riayet etmek demektir.

Nûh kavmi derin bir gaflet içindeydi, bilinçsizce tepkiler veriyorlardı. Hz. Nûh, onlara hayretle şunu soruyordu: "Size ne oluyor ki, Allah'tan bir vakarı ummuyorsunuz?" Ayette geçen "**vakar**" büyüklük, azamet, saygınlık demektir. Bizim "ummak" olarak çevirdiğimiz "**reca**" ise korkmak manasında da kullanılır. Buna göre onlar Allah'tan bir sevap, güzel bir karşılık, hayatlarını güzelleştirecek bir iyilik beklemiyorlar veya Allah'ın azametini hesaba katıp başlarına gelecek bir azaptan korkmuyorlardı. Her iki durum da şaşılacak cinsten şeylerdi.

Kendi yaratılışlarına yakından bakacak olsalardı hakikati teslim edeceklerdi. Yüce Allah onları bir çırpıda değil, aşama aşama, kademe kademe yaratmıştır. İnsanın yaratılışı harikulade bir olaydır. (İnsanın yaratılışıyla ilgili için bkz. 22/Hac, 5 ve 23/Mü'minun, 12-14.) Varlık âlemine bakacak olurlarsa, yedi göğün birbirleriyle tam bir uyum içinde yaratıldıklarını görürler. ("Yedi gök" için bkz. 2/Bakara, 29; 65/Talak, 12. "Yedi yol (taraik)" için de bkz. 23/Mü'minun, 17.)

16. ve 17. ayetler ay ve güneş hakkında ilginç nitelemeler yapılmaktadır. Ay'ın ışığına "**nur**", güneşin ışığına "**sirac**" denmektedir. Ay ışığını güneşten alır, bu yüzden ışığına "nur" denir, güneş ise ışığı kendindendir, buna da "sirac" veya "**ziya**" denir. Boşlukta asılan kandilin ışığı kendindendir. Buna göre güneşin ziyası ay'ın nurudur. (10/Yunus, 5 ve 25/Furkan, 61-62.) Ayette ay ve güneş için "fi" lafzı "**maa**" manasındadır. Yani ay ve güneş diğerleriyle beraber Allah tarafından yaratılmışlardır, gökte asılı durmakta, ışık saçmakta, yeryüzünü aydınlatmaktadırlar.

Bu namütenahi evrende insan da yeryüzünde bir bitki gibi yaratılmıştır. Yokken bitki toprakta biter, insan da yok iken topraktan yaratılmıştır (53/Necm, 47). İnsanın fizyolojik-biyolojik hammaddesi topraktır, halden hale, şekilden şekle girmekte, belli bir kıvama gelmektedir. Kendisine biçilen ömrü tamamladıktan sonra ölür, yine geldiği yere, toprağa gömülür ve kıyamette de yine oradan dirilip ayağa kalkar. İnsan yeryüzünde gezinir, yer onun için bir

yaygı, bir sergi gibidir, bu sayede bir yerden başka bir yere gider, mesafeler kat eder. Yeryüzünde geniş yolların, aralıkların, dağlar arasındaki geçitlerin yaratılmış olması insanın gezip dolaşmasını sağlamaktadır. Yeryüzü bu şekilde yaratılmış olmasaydı insanın hareket etmesi, dolayısıyla hayatını bu gezegende sürdürmesi mümkün olmazdı (21/Enbiya, 31). Bütün bunlar insanın ne büyük nimetlerle donatıldığını göstermektedir.

قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾ مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

21. Nûh: "Rabbim, gerçekten onlar bana isyan ettiler; mal ve çocukları kendisine ziyandan başka bir şeyi arttırmayan kimselere uydular."

22. "Ve büyük büyük hileli-düzenler kurdular."

23. "Ve dediler ki: Kendi ilâhlarınızı bırakmayın; bırakmayın ne Vedd'i ne Suva'ı ne Yeğus'u ne Ye'uk'u ve ne de Nesr'i."

24. "Böylece onlar, çoğu kimseyi şaşırtıp-saptırdılar. Sen de o zalimlere sapıklıktan başkasını arttırma."

25. Bunlar, hataları dolayısıyla suda boğuldular, sonra ateşe sokuldular. O zaman da Allah'ın dışında hiçbir yardımcı bulamadılar.

26. Nûh "Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden yurt edinen hiç kimseyi bırakma" dedi.

27. "Çünkü Sen onları bırakacak olursan, Senin kullarını şaşırtıp-saptırırlar ve onlar, kötülükte sınırı aşan (facirden) **kâfirden başkasını doğurmazlar."**

28. "Rabbim, beni, annemi, babamı, mü'min olarak evime gireni, imân eden erkekleri ve imân eden kadınları bağışla. Zalimlere yıkımdan başkasını arttırma."

Bunca sene kavmini uyaran Nûh aleyhisselâm çaresizce kavmini Yüce Allah'a şikâyet etmektedir. Bütün çabalarına rağmen kavmi ona inanmadı, inanmadığı gibi isyan da etti. Dünyevi tutkular, onları servet biriktirmeye, sayısal çoğunlukla övünmeye sürükledi, rol model aldıkları kimseler onlara bunu öneriyorlardı. Sonunda uyarılarına devam eden Nûh aleyhisselâma komplo kurmaya karar verdiler. Komplonun ne olduğu konusunda şu görüşler öne sürülmüştür: Nûh aleyhisselâmı bir suikast düzenleyerek öldürmek, yakınlarını kendisine karşı kışkırtmak, onları statü ve servet vadiyle satın almak, zihinleri karıştırmak vs. Hz. Nûh'un karısı muhtemelen söz konusu komplo sonucu ona inanmaktan vazgeçmiştir. Bu da, bir peygamberin eşi olsa dahi iman ve hidayetin herkese nasip olmadığını gösteren ilginç bir örnektir.

Komplo kurmaya karar vermelerinin sebebi anlaşılan tapındıkları ilahlara karşı bir güvensizliğin yayılmaya başlamasıydı. Demek ki her şeye rağmen toplumun bazı kesimlerinde putlara karşı şüpheler uyanmaya başlamıştı. Bu, iktidar seçkinlerini harekete geçirdi. Etkin propagandalar yürüterek ilahlara bağlılığı tazelemeye başladılar. Çünkü eğer ilahlara karşı güven sarsılacak olsaydı sosyo-politik sistem de çökmüş olacaktı.

23. ayet putatapıcı Nûh kavminin beş putunu sayar. Bu ya diğer putların yanında beşinin en önemli olduğunu veya sadece beş puta tapıldığını gösterir. Tefsirciler, ilk putatapıcılığın Hz. Nûh kavminde ortaya çıktığında müttefiktirler. Âdem ile Nûh arasında insanlar "tek ümmet ve tevhid inancı" üzere yaşadıklarına göre, putçuluğun bu toplumda baş göstermiş olması doğrudur. Yine tefsircilerin verdiği bilgilere göre -ki bu görüşü Buhari'de yer alan bir hadis de teyit etmektedir (bkz. Buhari, Tefsir, 71/1)- Kur'an'da zikri geçen put isimleri hakikatte salih insanların isimleriydi. Onlar hayatta iken herkesi Allah'ın birliğine, ahlaklı bir hayata ve adaletin tesis edildiği bir toplumsal düzene çağırıyorlardı. Bu yüzden toplumun nezdinde büyük saygınlıkları, hatır ve itibarları vardı. Zaman içinde toplumda yozlaşma başladı, adaletsizlikler, ahlaksızlıklar yayıldı, bunun üzerine bazıları geçmişte örnek şahsiyetler olan bu zatları hatırlatmanın, onları rol model olarak sunmanın doğru olacağını düşündüler.

Buraya kadar sorun yoktu. Fakat bunu yaparlarken söz konusu salih insanların suretlerini yapmaya, onları heykellerle temsil etmeyi düşündüler. Buna göre heykellerine bakan onları ve güzel davranışlarını hatırlayıp örnek alacak, kendini düzeltecekti. Bu yanlış bir yoldu, çünkü bu yolla araç amacın önüne geçmiş, putlar kişilerin inançları ve salih amellerinin üstüne çıkmış, sanki putların kendisinde bir güç ve kuvvet varmış vehmine kapılınmıştı. Bu yanlış yolu seçmenin sakıncalarına Hz. Peygamber (s.a.) de dikkat çekmiştir:

Ümmü Habibe ve Ümmü Seleme, Habeşistan'da gördükleri 'Mariya' ismindeki ve içinde birtakım suretler bulunan bir kiliseden söz edince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Onlar, öyle kimselerdi ki içlerinden salih biri öldü mü, mezarı üzerine bir mescit yapar, gördüğünüz suretleri koyarlardı".(Buhari, Salat, 48; Müslim, Mesacid, 16).

Nûh kavminin gerçek amacından sapmış rol modelleri temsil ettiklerine inandıkları putlarından **Vedd**, sevgiyi, yakınlaşmayı ve şefkati; **Suva'**, zamandan kinaye zenginlik ve kudreti; **Yeğus**, yardım ve dayanışmayı; **Ye'uk**, engelleri aşmayı, zorlukları bertaraf etmeyi; **Nesr** ise kartalı ve gururu simgelemektedir. Söz konusu putlar aynı zamanda Arapların da tapındığı putlardı. **Kurtubi**'nin yer verdiği bilgilere göre **Vedd**, Devmetü'l Cendel denen yerde yaşayan Kelb kabilesinin; **Suva'**, deniz kenarında yaşayan Huzaylilerin; **Yeğus**, Sebe' diyarında yaşayan Muratlıların Gutayf kabilesinin; **Ye'uk**, Yemen taraflarında yaşayan Hemdanlıların; **Nesr** ise Himyerilerden Zülkela'a kabilesinin putuydu. Bu da yukarıda ifade ettiğimiz üzere Hz. Nûh'un tebliğinin Irak'tan Arap yarımadasına kadar uzanan geniş bir sahaya yayıldığını gösterir.

Nûh kavminin önde gelenleri söz konusu putlarla aslında insanları şaşırtıp yoldan çıkarıyorlardı. Doğru inanç onların umurunda değildi, putları kendi sosyo-politik sistemlerinin kullanışlı araçları olarak kullanıyorlardı, bu yüzden zalim kimseler idi. Onlardan tamamen ümidini kesince Hz. Nûh beddua etmekten başka çare bulamadı. Sonunda kopan tufanla boğuldular, arkasından ateşe atıldılar.

Ateşe atılmaları ahirette maruz kalacakları azaba göndermedir. Kıyamet kopmadığı, hesap kitap görülmediği halde ateşe atılmalarından bahsedilmesinin iki anlamı olabilir: Biri Kur'an-ı Kerim kesin olarak vuku bulacak bir olayı, kendisinde şüphe bulunmayan bir geleceği geçmiş kipiyle verir, sanki olmuş bitmiş gibi. Diğeri ölümle ruh bedenden ayrıldıktan sonra, durumuna göre ya iyi veya kötü durumda olur. İman edip salih amellerde bulunan insanın ruhu cennette, cennet gibi bir ortamda, inkârcıların ve suçlu günahkârların ruhu da cehennemde, cehennem gibi bir ortamda olup kıyameti ve haşri bekleyeceklerdir. En doğrusunu Allah bilir!

İnkâr ve isyan içinde olanların artık hiçbir şekilde ıslah olmayacakları anlaşılınca Allah'ın izniyle Nûh aleyhisselâm söz konusu bedduayı yaptı. Nitekim Hud sûresinin 36. ayetine göre bunu yüce Allah kendisine bildirmişti: "Kavminden daha önce iman etmiş olanların dışında kimse iman etmeyecektir." Onlara tufan cezasının verilmesi Nûh aleyhisselâmı yalanlamalarıydı (25/Furkan, 37). Hz. Nûh'un kavmine olan bedduası şöyledir (71/26-27): "Nûh "Rab-

bim, yeryüzünde kâfirlerden yurt edinen hiç kimseyi bırakma." dedi. "Çünkü Sen onları bırakacak olursan, Senin kullarını şaşırtıp-saptırırlar ve onlar, kötülükten sınır aşan (facir'den) kâfirden başkasını doğurmazlar." Yunus sûresinde (10/88) Musa aleyhisselâmın da Yüce Allah'a bu meyanda seslendiği belirtilir: "*Musa dedi ki: "Rabbimiz, şüphesiz Sen, Firavun'a ve önde gelen çevresine dünya hayatında bir çekicilik (**güç, ihtişam**) ve mallar verdin. Rabbimiz, Senin yolundan saptırmaları için (**mi?**) Rabbimiz, mallarını yerin dibine geçir ve onların kalplerinin üzerini şiddetle bağla; onlar acı azabı görecekleri zamana kadar iman etmeyecekler.*"

Dua –belki de daha doğru bir ifadeyle beddua– ile tufan arasında bir ilişki var mı? Bu sorulmaya değer bir sualdir. Yüce Allah'ın kritik zamanlarda tabiat yasalarını geçersiz kılıp tarihe müdahale ettiğini biliyoruz. Dua da, mü'minlerin bıçak sırtı yaşadıkları zor ve sıkıntılı zamanlarda Allah'ın olaylara fiili müdahalesini celp etmenin bir yoludur. Hakikaten ona inanan bir avuç insan –ki bunların 80 kişi olduğu söylenir– dışında kavminin tamamı yok olmuştur. Bu görüşü Enbiya sûresinin (21/76-77) ayetleri teyit etmektedir:

"*Nûh da; daha önce çağrıda bulunduğu zaman, biz onun çağrısına cevap verdik, onu ve ailesini büyük bir üzüntüden kurtardık. Ve ayetlerimizi yalanlayan kavimden 'ona yardım edip-öcünü aldık'. Şüphesiz onlar, kötü bir kavimdi, biz de onların tümünü suya batırıp boğduk.*"

Hz. Nûh, kavminin ahmakça direnci karşısında yenilgiye düştüğünü kabul ediyor (54/Kamer, 10-12), bu psikoloji ile inkârcılardan yeryüzünde kimsenin yurt edinmemesini talep ediyordu. Zira inkârcıların yurt edindikleri yer fesat toprağı olmakta, Allah'ın mülkünde kendi kötülüklerinin iktidarını kurmaktadırlar. İlk günahı Âdem işlediyse, toplum olarak da ilk günahı Nûh kavmi işledi. Hz. Âdem tevbe edip istiğfar etti, Nûh kavmi ise kibrinde ve isyanında inat edip diretti, Yüce Allah'a meydan okudu. Bu yüzden toplu bir azaba müstahak oldular. Ancak bu bundan sonrası için de inkârcıların yurt edinme haklarının olmayacağı, olmaması gerektiği sonucu çıkmaz. Nasıl ki şeytana kıyamete kadar mühlet verildiyse, her insana ömrünün son nefesine ve her topluma kendisi için tayin edilen ecele kadar yaşama, sınavdan geçme özgürlüğü verilmiştir. Yurt edinilmemesi talebi Nûh aleyhisselâmın kavmiyle sınırlıdır.

Hz. Nûh'a karşı direnenler çocuklarını da kendileri gibi inkârcı yetiştiriyorlardı. Anlatıma göre inkârcılar çocuklarını alıp Nûh'a getirir ve şu telkinlerde bulunurlardı: "-Bak oğlum, bu adam yalancıdır, sakın onu dinleme ve yolundan gitme!" Hakikaten gelip geçen nesiller üzerinde etkili oluyorlardı, nitekim Nûh aleyhisselâma bir avuç insandan başka inanan olmadı. Öylesine derin bir inkâr

içinde idiler ki, büyük bir kararlılıkla insanları yoldan çıkarıyorlar, çocuklarını da kötülükte sınır tanımayan facirler olarak yetiştiriyorlardı. "**Onlar, kötülükten sınır aşan** (facir'den) **kâfirden başkasını doğurmazlar**" ifadesinden çocukların kâfir ve facir olarak doğdukları anlamı çıkmaz. Aksine her doğan çocuk temiz İslam fıtratı üzere doğar; çocuğu yoldan çıkaran anne ve babanın -tabii ki modern toplumda devletin ve kurumların örgün ve yaygın- verdiği eğitimdir. Nûh aleyhisselâm yüzlerce sene tebliğ yaptığı halde kavminin nesillerini ıslah edemedi, doğan çocuklar belli bir idrak, rüşt yaşına gelince sanki otomatiğe bağlanmış gibi kâfir ve facir oluyor, babalarının yolunu tutuyordu.

Nûh kavminin ahmaklık derecesindeki inatları halk arasındaki yaygın deyimle "*Nûh deyip peygamber demiyor*" deyişle binlerce senedir anılmaktadır. Bir türlü kavmine söz dinletemeyen Hz. Nûh, sapkın ve küfründe şedit bir toplumda annesini, babasını koruyabilmiş. Evine giren çıkan çoktu. 28. ayette onlardan iman eden erkek ve kadınlar için Yüce Allah'tan bağışlanma dilemekte, yine zalimlere yıkımdan başka şeyi arttırmamasını talep etmektedir. Yüce Allah, çok çile çeken elçisinin hem bedduasına göre inkârcı kavmine azap vermekte, hem duasını kabul edip ailesini kurtarmaktadır. Nûh aleyhisselâmın bedduası (21/Enbiya, 76) kabul edildiği gibi, duası da kabul olunmuştur: "*Andolsun, Nûh bize (**dua edip**) seslenmişti de, ne güzel icabet etmiştik. Onu ve ailesini, o büyük üzüntüden kurtarmıştık. Ve onun zürriyetini, (**dünyada**) onları da baki kıldık. Sonra gelenler arasında ona (**hayırlı ve şerefli bir isim**) bıraktık. Âlemler içinde selam olsun Nûh'a!*" (37/Saffat, 75-79.)

Nûh sûresinin (71) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

72- Cin Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 28 âyettir. A'raf (7) sûresinden sonra, Yasin (35) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini birinci ayette geçen "**cin**" kelimesinden almaktadır. İlk ayete atıfla "**Kul uhiyeileyye**" ismini de almaktadır (Buhari, Tefsir, 72).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ ﴿١﴾ يَهْدِي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهٖۗ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًاۙ ﴿٢﴾ وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَّلَا وَلَدًاۙ ﴿٣﴾ وَّاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًاۙ ﴿٤﴾ وَّاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَّنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۙ ﴿٥﴾ وَّاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًاۙ ﴿٦﴾ وَّاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًاۙ ﴿٧﴾ وَّاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاۤءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَّشُهُبًاۙ ﴿٨﴾ وَّاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۗ فَمَنْ يَّسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهٗ شِهَابًا رَّصَدًاۙ ﴿٩﴾ وَّاَنَّا لَا نَدْرِي اَشَرٌّ اُرِيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًاۙ ﴿١٠﴾ وَّاَنَّا مِنَّا الصّٰلِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۗ كُنَّا طَرَاۤئِقَ قِدَدًاۙ ﴿١١﴾ وَّاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَّنْ نُّعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُّعْجِزَهٗ هَرَبًاۙ ﴿١٢﴾ وَّاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖۗ فَمَنْ يُّؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَّلَا رَهَقًاۙ ﴿١٣﴾ وَّاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَۗ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًاۙ ﴿١٥﴾

1. **De ki: "Bana gerçekten şu vahyolundu: Cinlerden bir grup dinleyip de şöyle demişler: -Doğrusu biz,** (büyük) **hayranlık uyandıran bir Kur'ân dinledik."**
2. **"O** (Kur'ân), **'gerçeğe ve doğruya' yöneltip-iletiyor. Bu yüzden ona imân ettik. Bundan böyle Rabbimize hiç kimseyi ortak koşmayacağız."**
3. **"Elbette, Rabbimizin şanı yücedir. O, ne bir eş edinmiştir, ne de bir çocuk."**
4. **"Doğrusu şu: Bizim akılsızlarımız, Allah'a karşı 'bir sürü saçma şeyler' söylemişler."**
5. **"Oysa biz, insanların ve cinlerin Allah'a karşı asla yalan söylemeyeceklerini sanmıştık."**
6. **"Bir de şu gerçek var: İnsanlardan bazı adamlar, cinlerden bazı adamlara sığınırlardı. Öyle ki, onların azgınlıklarını artırırlardı."**
7. **"Ve onlar, sizin de sandığınız gibi Allah'ın hiç kimseyi kesin olarak diriltmeyeceğini sanmışlardı."**
8. **"Doğrusu biz göğü yokladık; fakat onu güçlü koruyucular ve şihablarla kaplı** (doldurulmuş) **bulduk."**
9. **"Oysa gerçekte biz, dinlemek için onun oturma yerlerinde otururduk. Ama şimdi kim dinleyecek olsa,** (hemen) **kendisini izleyen bir şihab bulur."**
10. **"Doğrusu bilmiyoruz; yeryüzünde olanlara bir kötülük mü istendi, yoksa Rableri kendileri için** (doğruya iletici) **bir hayır mı diledi?"**
11. **"Gerçek şu ki, bizden salih olanlar vardır ve bunun dışında** (ya da aşağısında) **olanlar da. Biz türlü türlü yolların fırkaları olmuşuz."**
12. **"Biz şüphesiz, Allah'ı yeryüzünde asla aciz bırakamayacağımızı, kaçmak suretiyle de O'nu hiçbir şekilde aciz bırakamayacağımızı anladık."**
13. **"Elbette biz, o yol gösterici** (Kur'ân'ı) **işitince, ona imân ettik. Artık kim Rabbine imân ederse, o ne** (ecrinin) **eksileceğinden korkar ve ne de haksızlığa uğrayacağından."**
14. **"Ve elbette bizden Müslüman olanlar da var, zulmedenler de. İşte** (Allah'a) **teslim olanlar, artık onlar 'gerçeği ve doğruyu' araştırıp-bulanlardır."**
15. **Zulmedenler ise, onlar da cehennem için odun olmuşlardır.**

Sûreye ad olan cinn "c.n.n" kökünden türeyen cins isimdir. Kur'an-ı Kerim'de bu kökten 46 değişik kelime türevi ve 201 kullanım formu vardır. Cenne: Karanlık çöktü (1); cin (32); cenne (5), mecnun (11); can (2); ecinne (1); cünne (2); cenne(t), cennat, cennetan, cenneteyn (147). Terim olarak cin, beş duyu organımızla algılayamadığımız, insanlar gibi irade ve bilinç sahibi olan, ilahi emirlere yükümlü bulunan, 'mü'min ve kâfir' olmak üzere iki gruba ayrılan varlık türüdür. Cin, hakkında ünsiyetimiz olmayan varlıktır.

Cinler, meleklerden ayrı varlık türüdür. Melekler akıl ve bilinç sahibi varlıklar olup Yüce Allah'ın iradesine ve emirlerine itaatsizlik etmezlerken, cinler akıl, bilinç ve irade sahipleri olup iman ve inkârda tercihte bulunabilirler.

Bu çerçevede 4. ayette "**bizden sefih olanları veya sefihlerimiz**"i biz "beyinsizler" şeklinde değil de "akılsızlar, akıllarını yeterince kullanmayanlar" şeklinde tercüme ettik. Bakara sûresinde (2/13) iman etmeyi düşük ve akılsızların işi görenlerin asıl kendilerinin "sefih" oldukları belirtiliyordu. Biz bu bağlamdaki "sefih" kelimesini hem mealde hem tefsirde "beyinsizler" olarak tercüme ettik. Beyin akıldan veya akletmeden, aklı kullanmadan kinaye insana özgü bir organdır. Söz konusu organın cinlerde olup olmadığını bilmiyoruz, latif/nüfuz edici varlıkların bizim gibi beyin sahibi olmaları gerekmez, ne var ki hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, hayrı şerden ayırt edebilecek akıl yetisine sahiptirler. Bu yüzden sefihlik sıfatı insanlara nispet edildiğinde "beyinsizlik", cinlere nispet edildiğinde "akılsızlık" şeklinde anlaşılabilir.

Cinler alevden ve saf ateşten (15/Hicr, 27; 55/Rahman, 15), melekler nurdan, insan ise topraktan yaratılmış üç ayrı türdürler. İblis'in meleklerle birlikte Âdem'e secde edilmeye davet edilmesi, onun varlık yapısının meleklerle aynı olduğu anlamına gelmez. "O cinlerdendi. Rabbinin emrinin dışına çıktı" (18/Kehf, 50). Cinlerden olan İblis'in secde etmeyi reddetmekle yaptığı büyük akılsızlıktı. Kibri aklının önüne geçtiğinden bu affedilmez suç ve günahı işledi.

Cinlerin varlığı diğer dinlerin ve kadim kültürlerin tamamında kabul ve teyit edilir. Genel olarak eski kültürlerde cinler ya tanrılaştırılmış veya tanrısal fonksiyonlar kazanmışlardır. Asur, Babil ve Sümerler "kötü ruh ve cinler"e inanırlardı. "Edimmu" denen kötü ruhlar ölümden sonra kendileri için ayin yapılmadığında veya takdime sunulmadığında dünyaya geri döner, insanlara zarar verebilirlerdi. Eski Mısırlılar kötü ruhların yabani hayvanlar, yılan veya kertenkele gibi yaratıklardır, Ra'nin düşmanlarıdır.

Yunanlılarda 'daimon'lar ikinci derecede tanrılardı, insan ile tanrı arasında aracılık görevini yerine getirirlerdi. Eski Slavların cin inancı günümüze kadar gelmektedir. Çinli taoist rahipler cinlerin kötülüklerinden korunmak

üzere çeşitli ayinler yapar, tütsüler, yakar, muska ve tılsımlar yaparlardı. Japonlarda görünmeyen varlıklara inanılır, bunların hayvanlara geçtiği, hortlaklarda yaşadığı düşünülürdü. Hind'in en eski dini metinleri Vedalar'a göre cinler iyi ve kötü olmak üzere iki gruba ayrılır. İyiler göklerde, kötüler yeryüzünün izbelerinde, viranelerde, mağaralarda veya yerin altında yaşar. Hint mitolojisinde **bhutalar**, ölülerin yakıldığı yerlerde bulunduğuna inanılan cinler veya hortlaklardır. Bunlar kırmızı gözlü, duman gibi vücutlu, kanlı keskin dişleri ve korkunç pençeleri var. Budist inanca göre cinler ruhgöçü sistemine göre bir önceki dünyaya gelişlerdeki kötü karmanın sonucudurlar. Eski İran dinlerinde, Zerdüşt inancında tanrılar cin sayılmıştır. Eski Türklerde de ruhlar tabiatın her tarafına yayılmış olup bunlar iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Yahudilik (II. Semual, 1: 9) ve Hristiyanlıkta da (Resûllerin İşleri, 17: 18) cinlere inanıldığı malumdur. İslam öncesi Araplar da cinlere inanırdı. Cinler insanları etkiler, şairlere ilham verir, kimisi yeryüzünde oturan ilahlar olarak kabul edilirdi. Kureyşlilere göre cinler ile Allah arasında "soy birliği" söz konusuydu (bkz.37/Saffat, 158). Bu yüzden cinleri Allah'a ortak koşarlardı (6/En'am, 110) ve onlara tapınırlardı (34/Sebe', 41). (Bkz. *DİA*, Cin md.)

Söz konusu din ve kültürlerde şu veya bu düzeydeki cin inancı, cinlerin varlığına işarettir. Zaman içinde cinlere ilişkin algı ve bilgide meydana gelen değişimler, hurafe ve batıl inançların kök salması cinlerin yokluğuna delil teşkil etmez. Kur'an-ı Kerim, diğer birçok konuda olduğu gibi cinler konusunu da tashih etmektedir.

Cinler zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın mesafe alabilmektedirler (tayy-ı zaman, tayy-ı mekân), gökte seyahat edebilmekte, dinleme ve gözetleme kulelerine sahip olabilmektedirler. Ancak vahiy kanalına girmeye teşebbüs etmek isteseler bile, bunu hiçbir zaman başaramamaktadırlar (15/Hicr, 16-18). 9. ayet buna "**Mekaideli's-Sem'** (Oturma yerleri)" demektedir. Ancak idrak seviyeleri insandan düşüktür. Geçmişte olanları ve el'an cereyan etmekte olayları bilirler fakat hiçbir şekilde gaybı bilemezler. Hz. Süleyman'ın vefatı bu konuda apaçık delildir.

Netice itibariyle cinler de insanlar gibi Allah'a kulluk etmek üzere yaratılmışlardır (51/Zariyat, 56). Gerek konuyla ilgili diğer ayetler gerekse sûrenin 15 ayeti, geçmiş kültürlerde ve dinlerde merkezi ilgiye sahip bulunan cinlerle ilgili batıl inançları, temelsiz düşünce ve dayanıksız kanaatleri tashih etmekte, cin gerçeğinin ne olduğunu ve nasıl anlaşılması gerektiği konusunda sahih ve yeterli bilgi verilmektedir. Söz konusu bilgi ve haberlerin dışında cinlerle

ilgilenmenin pek faydası yoktur. Şimdi bu perspektiften sûrenin ilk 15 ayetine bakmaya çalışalım:

1. ayetten anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber (s.a.), Kur'an okurken onu cinler dinlemiştir. Kendisi cinler tarafından dinlenildiğinin farkında değil, zira bu bilgi ona vahiy yoluyla gelmektedir. Dinleyen grup (nefer) birkaç kişidir, 10 kişiden fazla değildirler. Çünkü Arapçada "nefer" 1 ila 10 arasındaki sayı için kullanılır. Hz. Peygamber'i dinleyenler Kur'an-ı Kerim'in harikulade, hayranlık uyandırıcı olduğunu söylemektedirler. Bu onların selim akıllarına ve temiz fıtratlarına (sağduyu) hitap ettiğini göstermektedir. Bizim "'gerçeğe ve doğruya' yöneltip-iletiyor" diye çevirdiğimiz kelime "**rüşt**"tür. Buna göre Kur'an'a uyulduğu takdirde kişinin rüştüne ulaştığını, olgunlaştığını, isabetli ve doğru yargılarda bulunup kendi varlığı üzerinde doğru ve yararlı tasarruflarda bunduğunu cinler de anlıyor. Yukarıda cinlerin bilinç ve idrak bakımından insanlardan geri olduklarını söylemiştik, cinler dinledikleri Kur'an'la eksikliklerini tamamlayabileceklerini söyleyip bu yüzden "iman ettikleri"ni belirtiyorlar. Bundan böyle de hiç kimseyi Allah'a ortak koşmama sözü veriyorlar. Bu demektir ki, insanlar arasında olduğu gibi cinler arasında da yüce Allah'a ortak koşanlar var, onların neyi, hangi nesneleri veya varlıkları ortak koştuklarını bilemiyoruz. (46/Ahkaf, 29-31.)

Yüce Allah'ın şanının yüceliğini teslim eden cinler Allah'ın çocuk edinmediğini belirtmektedirler. Bu, cahiliye Arapların melekleri Allah'ın kızları saymalarına veya cinler ile Allah arasında soy bağı kurmalarına atıftır, bu inancı reddediyorlar. Cinleri böylesine inançlara ve sapkın düşüncelere sevkeden onların içinden olan "beyinsizleri"dir ki söz konusu beyinsizler birinci derecede şeytan, ikinci derecede ona tabi olanlardır. Şu halde şeytan insanları saptırmaya çalıştığı gibi, onlarla aynı ontolojik cevhere sahip olduğu cinleri de saptırmak istemektedir. Nitekim onların içinden inkârcıların ortaya çıkması bunun sonucudur. Bu olaya şaşırıyorlar. Şaşıranlar fıtratları temiz cinlerdir, safça birtakım sapkın düşüncelere inanmışlardır ama işin hakikatini öğrendiklerinde kendileri de hayret etmekte, cinlerden ve insanlardan nasıl oluyor da bazılarının Allah'a karşı iftira düzenlediğini belirtmektedirler.

Hayret edilecek bir nokta da şudur: Allah'ın iradesi ve kudreti bütün varlığı kaplamışken nasıl oluyor da bazı insanlar bazı cinlere sığınmakta, onlardan yardım, koruma ve destek talep etmektedirler. Bu her iki tarafın da azgınlığını arttırır. Yani yardım talep eden insan aldığı yardıma güvenerek daha beter fiiller işler, yardım eden cin de gururlanır, insan üzerindeki zararlı, yıkıcı etkisini daha çok arttırmaya çalışır.

İnsanlar gibi cinler de ölümlerinden sonra dirileceklerdir. Sonlarının ne olacağını bilemeyiz ama muhakkak ki mutlak adaletin tecelli etmesi için kimin kimle hesabı varsa o hesap görülecektir, gasp edilmiş hakkı gasıptan alınacaktır. Kimilerine göre cinler hayvanlar gibi toprak olacaklardır. Bu gayp ile ilgili bilgi olduğundan spekülasyon yapmaya gerek yoktur. Ancak diyalogdan, cinlerden bazılarının da insanlar gibi ölümden sonra dirilişe inanmadıkları anlaşılmaktadır.

8. ayet cinlerin mele-i a'la'da ne olup bittiğini anlamak için kulak hırsızlığı yaptıklarını, göğü yoklayıp bilgi edinmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bu konu Hicr (15/16-18), Saffat (37/6-10) ve Mülk sûresinde (67/5) ele alınmıştı. Ancak her defasında engellendiklerini kendileri de dile getirmektedirler. Ateş alevleri ve göz kamaştırıcı parıltılar veya yakıcı bir ateş parçası yahut ışıkla buna yeltenenler püskürtülmüşlerdir. Bu da bize gösteriyor ki cinlerin ne vahiy kanalına girip herhangi bir müdahalede bulunma şansları var ne de gaipten bilgiler alıp ilişki halinde bulundukları insanlara bilgi ve haber verme imkânları. Her defasında engellenmektedirler. Kur'an'ı dinleyen cinler, göğün kapılarının kendileri için kapanmasının yeryüzünde yaşayanlara iyilik mi, kötülük mü olduğu konusunda karar veremiyorlar. Kur'an'ın inişiyle artık göğün kapıları da kapanmış bulunmaktadır, son vahiy böylece inmiştir.

11. ayet cinlerin de biz insanlar gibi mü'min ve salih ile inkârcı ve bozguncu olmak üzere iki ana gruba ayrıldıklarını, kendi aralarında yekpare-homojen olmadıklarını, çeşitli fırkalar halinde yaşadıklarını haber vermektedir. Bizim "türlü türlü yollar" diye çevirdiğimiz gelime "tarikat"ın çoğulu "**turuk**"tur. Her bir tarikat bir yol, farklı bir düşünme, yaşama biçimidir. Söz konusu terim (tarikat) İslam tarihinde manevi hayatı züht ve takva üzere düzenlemeyi hedefleyen tasavvufi farklı yorum ve meşrepler için kullanılmıştır.

Cinler sonunda şu itirafı yapmaktadırlar: Varlık âlemi bütünüyle Yüce Allah'ın kudret eli altındadır. Kim isyan etmeye kalkışırsa bilmeli ki Allah'ı aciz bırakamaz, kaçacak yer de bulamaz. Şu halde O'nun iradesine ve hükümlerine teslim etmekten başka akıllı yol yoktur. Kim hangi yola-tarikata bölünürse bölünsün, eninde sonunda varacağı hakikat budur.

Kur'an'ı dinleyen cinler vahyin hakikatini teslim eder; kim Rabbine iman ederse ecrinin kendisine tam olarak verileceğinden emin olur. İçlerinde bir bölümünün Allah'ın iradesine teslim olmuş Müslümanlar olduğunu, diğerlerinin de inkâr ve isyan ederek zulme saptıklarını belirtmektedirler. Allah'a teslim olanlar araştırarak, sorarak, düşünerek, tartarak doğru yolu bulan kimselerdir. Kur'an'ı dinleyen cinler, kendi toplumlarında geçerli kanaatlerle, ba-

tıl inanç ve temelsiz düşüncelerle yetinmemişler; hakikati araştırmışlar, peygamberi bulup onun okuduğu Kur'an'ı dinlemişler ve doğruyu bulup Allah'a teslim etme başarısını göstermişlerdir. Böyle yapmayıp da inkâr ve isyanda diretenler zulmedenlerdir, cehennemin odunu olarak yanacaklardır. Burada ince bir sanat söz konusudur. Cinler ateşten yaratılmışlardır ama onların cevherlerinden çok daha şiddetli ve yakıcı cehennem ateşi onları odun gibi yakacaktır. Bu da demektir ki cinler de yapıp ettikleriyle ya ödüllendirilecek veya cezalandırılacaklardır yani hayvanlar gibi hesap kitaptan sonra toprak olup yok olmayacaklardır. En doğrusunu Allah bilir.

Tefsirine baktığımız bu 15 ayet cinlere tevhid ve teslimiyet ufku açmıştır ama aynı zamanda vahyin indiği ilk muhatapları da hedef almıştır. Dolaylı yoldan Mekkeli müşriklere şu mesaj verilmektedir: Sizin çeşitli misyon ve fonksiyon yüklediğiniz cinler bile Kur'an'ı dinleyince hidayete ermekte, doğru yola girmektedirler. Sizin kalbiniz nasıl oluyor da bu kadar katılaşmış, taşlaşmış? Sizin gözleriniz, kulaklarınız, fonksiyonlarını yerine getirmiyor mu? Üstelik cinlerle ilgili inançlarınız, telakki ve düşünceleriniz tamamen yanlış, batıl ve temelsiz. Cinlerin kendi aralarındaki diyalog bu hakikati apaçık ortaya koymaktadır.

Efendimiz'in insanlar yanında cinlere de elçi olarak gönderilmiş olmasını (Nebiyyu'ssakaleyn) şu şekilde anlamak lazım: Bu ve diğer ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Efendimiz'in tebliği Kur'an mesajının esasını teşkil eden tevhid, ahiret ve risalet temellidir. Allah hakkındaki fikirleri yanlış olan cinler Kur'an'ı dinlemek suretiyle inançlarını tashih etmişlerdir. Ahiretin varlığına inanmış, cinlerin de iyi amellerine karşılık ödül, kötü amellerine karşı ceza alacaklarını anlamış ve bunu kendi topluluklarına aktarmışlardır.

Ahkaf sûresinde konuyla ilgili ayetler önemlidir: *"Hani cinlerden birkaçını, Kur'ân dinlemek üzere sana yöneltmiştik. Böylece onun huzuruna geldikleri zaman, dediler ki: "Kulak verin;" sonra bitirilince kendi kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler. Dediler ki: "Ey kavmimiz, gerçekten biz, Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan bir kitap dinledik; hakka ve doğru olan yola yöneltip-iletmektedir." "Ey kavmimiz, Allah'a davet edene icabet edin ve O'na imân edin; günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun." "Kim Allah'a davet edene icabet etmezse, artık o, yeryüzünde (Allah'ı aciz bırakacak değildir ve onun O'ndan başka) velileri yoktur. İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler."*(46/Ahkaf, 29-32.)

31. ayette "**Ey kavmimiz, Allah'a davet edene icabet edin ve O'na imân edin**" ifadesindeki çağrı Hz. Peygamber'e olabileceği gibi haberi olmadığı halde Kur'an'ı dinleyip ondan öğrendiklerini kavmine aktaran "tebliğci cinler"e

de olabilir. Nasıl Efendimiz (s.a.) hicretten önce Mus'ab bin Umeyr'i Medine'ye gönderip Allah ve Elçisi adına onlara tebliğde bulunduysa, Medinelileri doğru yola çağırdı ve çağrısına icabet etmelerini istediyse, Hz. Peygamber'in okuduğu Kur'an'dan öğrendiklerini birer davetçi sıfatıyla kavimlerine öğretmeye çalışan davetçiler de öyledir. Ayetin "Ey Kavmimiz!" hitabıyla başlaması bunu ilham etmektedir. Bu Hz. Peygamber'in cinlere de elçi gönderilmediği iddiasını güçlendirmez, onun cinlere olan davetinin insanlardan farklı boyut, alan ve konularla sınırlı olduğunu gösterir. Nihayetinde varlık yapıları insanlardan hayli farklı olan cinlerin insanlar beşeri hayatı düzenlemek üzere vaz'edilmiş fıkhi hükümlerden de farklı hükümlerle yükümlü olmaları gerekir, bu aklın gereğidir. Sonuç itibariyle cinlerin Allah'a nasıl ibadet ettiklerini, aralarındaki ilişki biçimlerini hangi somut hükümlere, fıkhi kurallara göre düzenlediklerini bilmiyoruz, bu gayple ilgilidir, spekülasyon yapıp gereksiz yakıştırma ve uydurmalarda bulunmaktan kaçınmak lazım.

Dikkatten kaçmaması gereken bir nokta da şudur: Cinlerle ilgili ayetlerin hiçbirinde Hz. Peygamber'in onlarla bir araya gelip konuştuğu veya farkında olarak onlara tebliğde bulunduğu bilgisi yer almıyor. Ahkaf, 29. ayette cinlerin Allah tarafından Hz. Peygamber'e yönlendirildiği belirtiliyor. Onu, başka bir ifadeyle Kur'an'ı dinliyorlar, sonra kavimlerine gidip tebliğlerini yapıyorlar. Mesela soru sormuyorlar, bazı müphem ifadelerin açıklığa kavuşturulması talebinde bulunmuyorlar. Oysa tebliğ sırasında Hz. Peygamber ile muhatapları diyalog olmakta, tartışmalar vuku bulmaktadır. Cinlerle olan ilişkiler bu türden diyaloglar söz konusu değildir.

Ahkaf sûresinde (46/29) değindiğimiz üzere bazı çağdaş yorumcular bu ayette geçen cinlerin, görünmez varlıklar olmayıp Nusaybin veya Ninova tarafından gelen yabancılar olduğunu söylüyorlar. Bunlara göre mülkünü inşa ederken Süleyman aleyhisselâmın çeşitli işlerde istihdam ettiği cinler de, aslında köle, ucuz amele kullanılan insanlardır. Diğer bir yoruma göre (Hikmet Zeyveli), burada sözü geçen cinler, Akabe biatı sırasında Mekke'ye dışarıdan gelen Medineliler yani yabancılardır. Bu her iki yorum cinlerin varlığını tümden yok saydığı gibi, ayetlerin tefsirinin tahammül gücünü fazlasıyla zorlamaktadır. Cinler ayrı bir varlık türüdür, haklarında vahyin bildirdiği kadarıyla bilgi sahibiyiz. İbn-i Haldun, cinlerle ilgili ayetlerin müteşabih olduğunu söyler. Kur'an-ı Kerim'in açık ayetlerine göre cinler insanlardan ve meleklerden apayrı türdürler. (Bu konu için bkz. 6/En'am, 100. ayetin açıklaması.)

Bununla beraber şöyle bir mütalaada bulunmak da mümkün görünmektedir:

Bugüne kadar bizim cinlerle ilgili bilgilerimiz, bizden farklı bir tür olarak görünmedikleri, ontolojik yapılarının bizden farklı oldukları hususudur. Hiç kuşkusuz bu doğrudur. Cinler de insanlar gibi "Allah'ın hidayeti"ni kabul edip doğru istikamette yaşayan Rahmaniler ve tam aksi istikamette yaşayıp sapkınlık içinde yaşayan Şeytaniler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar. Son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammet (s.a.)'in bir vasfı da "Nebiyyü's-Sakaleyn"dir. Bunun anlamı az sonra tefsirini yapmaya çalışacağımız bu kutlu sûrede açıkça göreceğimiz gibi, "insan ve cinlere gönderilmiş peygamber" demektir.

Bilimsel olarak kanıtlanmamış sayısız vak'aya göre, zaman zaman cinler bazı insanlarla temas kurmaktadırlar. Bilinmez, görünmez varlıklar olduklarından cinlerin varlığı insan ruhunda belli belirsiz bir ürküntüye sebep olur ve genel olarak insanlara zarar verdikleri düşünülür. Fiziksel olarak kanıtlanmamış birçok anlatım da bunu teyit etmektedir. Ancak uzun zamandır, bizim uzayda yalnız olmadığımız yolunda yaygın bir inanış söz konusudur. Hatta bazı şahıslara ve bu iş üzerinde yoğunlaşan kuruluşlara göre, bu bir inanış olmanın ötesinde bir gerçek. Uzayda bizden başka yaratıklar, canlılar da var. Bunlara ufolar denir. Ufoları gören, gelişmiş teknolojik araçlarına, gemilerine tanık olduğunu söyleyenlerin sayısı hiç az değil. Hatta 2007-Kasım ayında seçilen yeni ABD Devlet Başkanı Hüseyin Barack Obama'dan "artık uzaylılarla ilgili bilgileri açıklaması" talep edildi. Önümüzdeki zamanlarda konuyla ilgili bilgi ve araştırmaların nasıl bir seyir izleyeceği konusu bir yana, elimizdeki bilgi ve oluşmakta olan kanaatlerden hareketle şu soruyu sorabiliriz:

Acaba Kur'an'ın sözünü ettiği ve Peygamber Efendimiz (s.a.)'in kendileriyle görüştüğü cin taifesi bugün haklarında belli bir literatür oluşmuş olan uzaylılar olabilir mi? Bizden teknolojik olarak çok daha geliştiği anlaşılan uzaylıların dünyaya gelişi ile geçmişte insanlarla bir şekilde temas kuran cinler aynı varlıklar mı? Bu konuda tabii ki kesin bir şey söylemek mümkün değil. Ama sorunun anlamsız olduğu da söylenemez. Hakikatin ne olduğunu sadece Allah bilir; belki de sürekli arayış ve gelişme halinde olan biz insanlara zamanı gelince Allah hakikati gösterecektir. (Bkz. 6/En'am, 100 ve 46/Ahkaf, 29-32. ayetlerin açıklaması.)

وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَّاءً غَدَقًاۙ ﴿١٦﴾ لِنَفْتِنَهُمْ
فِيهِۚ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ ﴿١٧﴾ وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ
لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًاۙ ﴿١٨﴾ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا
يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًاۜ ﴿١٩﴾ قُلْ اِنَّمَا اَدْعُوا رَبِّي وَلَٓا اُشْرِكُ بِهِٓ اَحَدًا ﴿٢٠﴾

قُلْ اِنِّي لَا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ اِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللّٰهِ
اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِهٖ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ اِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِهٖ وَمَنْ
يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتّٰى اِذَا
رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ
اِنْ اَدْرِي اَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي اَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ
فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖ اَحَدًا ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ
مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ
وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

16. **Eğer onlar, yol üzerinde 'dosdoğru bir istikamet tuttursalardı', mutlaka Biz onlara bol miktarda su içirir** (tükenmez bir rızık ve nimet verir)**dik.**

17. **Ki, kendilerini bununla denemek için. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse,** (Allah)**, onu 'gittikçe şiddeti artan' bir azaba sürükler.**

18. **Şüphesiz mescitler,** (yalnızca) **Allah'a aittir. Öyleyse, Allah ile beraber başka hiçbir şeye** (ve kimseye) **kulluk etmeyin** (duâ etmeyin, tapmayın).

19. **Şu bir gerçek ki, Allah'ın kulu** (olan Muhammed,) **O'na duâ** (ibâdet ve kulluk) **için kalktığında, onlar** (müşrikler,) **neredeyse çevresinde keçeleşeceklerdi.**

20. **De ki: "Ben gerçekten, yalnızca Rabbime duâ ediyorum ve O'na hiç kimseyi** (ve hiçbir şeyi) **ortak koşmuyorum."**

21. **De ki: "Doğrusu ben, sizin için ne bir zarar, ne de bir yarar** (irşat) **sağlayabilirim."**

22. **de ki: "Muhakkak beni Allah'tan** (gelebilecek bir azaba karşı) **hiç kimse asla kurtaramaz ve O'nun dışında asla bir sığınak da bulamam."**

23. **"**(Benim görevim,) **Yalnızca Allah'tan olanı ve O'nun gönderdiklerini tebliğ etmektir. Kim Allah'a ve O'nun elçisine isyan ederse, içinde ebedi kalıcılar olmak üzere onun için cehennem ateşi vardır."**

24. **Sonunda onlar, kendilerine vadedileni gördükleri zaman, yardımcı olmak bakımından kim daha zayıfmış ve sayı bakımından kim daha azmış artık öğrenmiş olacaklardır."**

25. **De ki: "Bilmiyorum, size vadedilen** (kıyâmet ve azap) **yakın mı, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koymuştur?"**

26. **O, gaybı bilendir. Kendi gaybını** (görülmez bilgi hazinesini) **kimseye açık tutmaz** (ona muttali kılmaz.)

27. **Ancak elçileri** (peygamberleri) **içinde râzı olduğu** (seçtikleri kimseler) **başka. Çünkü O, bunun önüne ve arkasına izleyici** (gözetleyici) **ler dizer.**

28. **Öyle ki onların, Rablerinden gelen risaleti** (insanlara gönderilenleri) **tebliğ ettiklerini bilsin.** (Allah,) **onların nezdinde olanları sarıp-kuşatmış ve her şeyi sayı olarak da sayıp-tespit etmiştir.**

16. ayet sahih, kalitesi yüksek ve dünya şartlarında tatminkâr refah ve mutluluğun "**Yol** (tarikat)" üzere dosdoğru istikamet şartına bağlı olduğunu belirtir. Bu bize şunu ilham etmektedir: Dünya hayatı bir sınav alanıdır ancak sınavın mutlaka çile, sıkıntı, eziyet ve yoksunluklarla geçme şartı yoktur. Yüce Allah nimetler verir, nimetler meşru çerçevede kullanıldığında refah ve mutluluk getirir (bkz. 16/Nahl, 92; 71/Nuh, 10-12). Ne var ki bu zordur, her ferdin ve toplumun bu sınavdan başarıyla çıkması mümkün olmayabilir. Ayette "yol" olarak ifade edilen "**tarikat**" münhasıran bizim bildiğimiz ve tarihte teşekkül etmiş bulunan sufi örgütlenmeleri değil, hidayet, İslami hükümler, Kur'an ve Sünnet'e uygun hayat tarzının tamamıdır. Elbette sapkınları dışarıda tutulacak olursa meşru çerçevede teşekkül etmiş bulunan sufi tarikatların da maksat ve gayesi bu olduğunu unutmamak lazım.

Ancak kelimenin başına "el takısı" (ma'rife) geldiğinden, bu yolun bilinen Yol yani İslami mesaj, hüküm ve hudutların gözetilerek takip edilen Yol olduğunu söylemek mümkün. Her bir tarikat bu Yol üzerinde olduğunu iddia etse bile, Yol'u tümüyle kendisinin temsil ettiğini, başkalarının yol ve yöntemlerinin gayrimeşru veya batıl olduğunu öne süremez, kısaca hiçbir tarikat, cemaat, akım, fırka, hareket, örgüt ve grup Yol'u temellük edemez. Bütün grupların takip ettiği yollar ara yollardır, yolların tamamı ana yola, İslam'a çıkar, çıkmak durumundadır.

Ayetteki zamir (onlar) inkârcılardır. Bunların inkârcılar olması ihtimali daha kuvvetlidir ancak cinlerden inkârcıların da bunlara dâhil edilmesi ihtimal dışında değildir. Eğer ayet cinleri ve insanları kastediyorsa, suyun bereket ve bolluk vasfı cinler için de söz konusudur. Bu ya sahiden cinlerin suya ihtiyaçları olduğunu gösterir –ki cinler topraktan yaratılmadıkları için bizim su ve besin kaynaklarımıza bağımlılıkları yoktur– ya da onlar her ne ile refah ve

mutlu oluyorlarsa, neyle rızıklanıyorlarsa su onlar için de bunu ifade eden bir metafor olarak kullanılmıştır. En doğrusunu Allah bilir!

Dünyanın refah ve mutluluğu "bol miktarda su" ile ifade edilmiştir. Su bereket, bolluk, ürün, rızık, nimet ve hayattır. (Bkz. 5/Maide, 66 ve 7/A'raf, 96.) Öyle de olsa bol rızık, zenginleştirici ürün ve refah bir sınav aracıdır. İnsanlar bununla denenirler (bkz. 8/Enfal, 28; 20/Taha, 13). Kişi veya toplum zengin olur fakat Allah'ı unutursa, O'nun hükümlerine itibar etmez, çizilmiş sınırları çiğnerse işte bu yüzden -kendisine belli bir süre verildikten sonra- şiddetli bir azaba düçar olur. Bu azap ya dünyada onun helak olmasını sağlar veya ahirette cehennem azabı olarak karşısına çıkar. Tarihte maddi refah sahibi nice toplumlar yerle bir olmuşlardır.

İnsan hangi maddi, sosyal ve politik pozisyonda olursa olsun, onun sınavı başarıyla geçmekte olduğunun göstergesi sürgit Allah'a secde halinde olmasıdır. 18. ayet mescitlerin yalnızca Allah'a ait olduklarını belirtir (23/Mü'minun, 123). Bu birkaç anlama gelebilir:

a) Eğer birileri mescit (camii) inşa edecekse bunun yegâne gayesi orada insanların samimiyetle Allah'a secde etmelerini, ibadet etmelerini sağlamak olmalıdır. Dünyevi şan ve şöhret ya da İslam'ın yüksek manevi ve ahlaki ideallerine gölge düşürmek üzere mescit inşa edilemez.

b) Mescitler çeşitli kavimlere, mezheplere, etnik gruplara, fırkalara, partilere, cemaatlere tahsis edilemez. Her Müslüman her mescide girer ve Allah'a secde eder, vakti gelmiş ibadetini gönül huzuruyla eda eder. Mescitlerini ayıranlar yanlış yapmaktadırlar. Yeryüzü mescit kılınmıştır, kim nerede -temiz bir yerde- namaz kılıyorsa, orası mescittir.

c) Yine insanlar Allah'a secde edeceklerse yegâne gayeleri Allah'a ihlasla ibadet etmek, O'nun kibriyası önünde secdeye kapanmak olmalıdır. Gösteriş için secde edilmez.

e) Secde eden kişi sosyal, ekonomik ve politik hayatını da secdenin ruhuna uygun kurmalıdır. Bu çerçevede tefsirciler ayette geçen secde ile aslında "azaların, organların secdesi"nden yani bütünüyle beden ve ruhun Allah'a teslimiyetinden söz edildiğini söylemişlerdir. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Biri alın, ikisi eller, ikisi dizler, ikisi de ayak uçları olmak üzere yedi organla secde etmekle emrolundum" (Buhari, Ezan, 134).

19. ayet inkârcıların ihlaslı kulluk ve duadan fazlasıyla rahatsız olduklarını belirtmektedir. Öyle ki Hz. Peygamber (s.a.) yüce Rabbine dua ettiğinde onlar neredeyse keçeleşmiş gibi üstüste, içiçe yığılırlardı. Burada kızgınlıkla toplananların Mekkeli müşrikler, cinler veya her iki tür olduğu söylenmiştir.

Ayeti olumlu yönde yorumlayanlar da vardır. Buna göre cinlerden Hz. Peygamber'in Kur'an okuyuşunu dinlemeye gelenler okunanları tam olarak anlayabilmek, dinleyebilmek için keçe gibi birbirlerinin içine girer, birbirlerini çiğnerlerdi.

Yüce Allah elçisine şöyle demesini emretmektedir: "Ben gerçekten, yalnızca Rabbime duâ ediyorum ve O'na hiç kimseyi (ve hiçbir şeyi) ortak koşmuyorum." Hiç kuşkusuz bu cümle tevhid inancının temeli, özlü ifadesidir. Allah'tan başka tanrı yoktur, sadece O'na ibadet edilir, O'ndan istenir ve başka hiçbir varlık O'na denk, ortak, benzer, eş tutulamaz (1/Fatiha, 4; 13/Ra'd, 36). Şayet Yüce Allah'tan herhangi bir insana -ki bu farazi olarak bir peygamber de olabilir- bir azap gelecek olsa, o şahsı kimse kurtaramaz, nereye kaçmaya çalışırsa çalışsın, kendini atacağı bir sığınak bulamaz. Bu o kadar kesin bir hakikattir ki, dini tebliğ etmek üzere görevlendirilen elçiye de tekrar ettirilir. Elçi bile Yüce Allah'ın kudreti ve azameti önünde böylesine aciz ise, diğerlerinin vay haline! Nitekim elçinin görevi kendisine vahyedilenleri insanlara tebliğ etmekten ibarettir (33/Ahzab, 39). Muhatapların görevi de Allah'a ve elçisine itaat etmeleridir. Allah bu konuda hüküm vermişse mü'min erkekler ve mü'min kadınlara başka hükmü tercih etme hakları yoktur (33/Ahzab, 36). Ancak kim yüz çevirecek olursa ebedi kalmak üzere ateşe atılacaktır (4/Nisa, 14); bunda da en ufak bir şüphe yok. Ateşe düşenler de kimsenin onların imdadına yetişmediğini anlarlar, dünyanın güçlüleri, muktedirleri, zenginleri orada söz veya güç sahibi değildirler.

25. ayet gayp bilgisi dâhilinde olan kıyamet ve azabın ne zaman geleceğini elçinin de bilmediğine işaret eder. Kıyametin ne zaman kopacağını kimse bilemez (7/A'raf, 187). Beşer olması hasebiyle Peygamber de diğer insanlar gibi gelecekten haber veremez, bu yüzden falcıların, astronot, kâhin ve medyumların gayptan verdikleri haberlerin herhangi bir hakikat değeri yoktur. Gaybı sadece Allah bilir, O da kendi gaybına kimseyi muttali kılamaz. Gayp değerli bir hazine gibidir (2/Bakara, 2), yüce Allah kendi hazinesini korur. Peygamber de açıkça Allah'ın hazinelerinin kendi yanında olmadığını, melek olarak gönderilmediğini, sadece kendisine vahyolunanı tebliğ ettiğini belirtmektedir (6/En'am, 50). Bu, Kur'an-ı Kerim'de özellikle altı çizilen ana temalardan biridir.

Hakikat bu olmakla beraber, Yüce Allah elçilerinden seçtiklerine gayp bilgisinden bazı şeyler bildirir. Bu bilgi korunmuş olarak peygambere gelir. Diğer bir anlama göre peygamber aldığı bilgiyi önüne ve arkasına izleyiciler olarak dizilmiş melekler eşliğinde bildirir. Bu da vahiy bilgisi ve haberlerinin güvenirliliğine işaret eder. Kur'an vahyi dışında kıyametin küçük ve büyük ala-

metleriyle ilgili hadislerde yer alan haber ve alametler –rivayetin sahih olması kaydıyla– yine dolaylı yoldan Allah'ın Peygamberine bildirmesidir. İlhamı bunlardan ayrı düşünmek lazım. Hz. Peygamber, insana meleğin dokunuşu olduğu gibi, şeytanın da dokunuşu olduğunu söyler (Tirmizi, Tefsir, Sûre 2). Meleğin dokunuşu ilham, şeytanın dokunuşu vesvesedir. Ancak ilham buna mazhar olanın gaypten haber vermesi demek değildir.

27. ayette zikri geçen Allah'ın hoşnut olduğu elçiler, peygamberler; onlara bildirilen gayb haberleri veya bilgisi ona melek aracılığıyla gelen vahiylerdir. Vahiy korunmuştur ne kulak hırsızlığı yapmaya çalışan cinler o kanala girebilir ne şeytanın müdahaleleri söz konusu olur (bkz. 22/Hac, 52). Bu ilahi koruma sayesinde elçiler görevlerini eksiksiz olarak yerine getirirler. Kur'an vahyine ittiba edenler kurtulur, inkâr edenler ise mahvolur (41/Fussilet, 41-42). Hiçbir şey tesadüfi veya kayıt dışı değildir. Yüce Allah insanların, cinlerin ve bütün yarattıklarının halini bilir, onların bilgisini kuşatır ve her şeyi sayıp tespit eder. Varlık âlemi O'nun kabzasındadır.

Cin sûresinin (72) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

73- Müzzemmil Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 20 âyettir. Bazılarına göre son 20. ayeti Medenidir. Kalem (68) sûresinden sonra, Müddessir (74) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre adını birinci ayette geçen "**örtünüp bürünen**" anlamındaki "**müzzemmil**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يَا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ﴿١﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾ نِصْفَهٗٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾

1. **Ey örtüsüne bürünen,**
2. **Az bir kısmı hariç olmak üzere, geceleyin kalk:**
3. (Gecenin) **Yarısı kadar. Ya da ondan biraz eksilt.**
4. **Veya üzerine ilave et. Ve Kur'ân'ı belli bir düzen içinde** (tertil üzere) **oku.**

Bu sûrenin inen üçüncü sûre olduğu yönünde görüş birliği var. Hz. Peygamber (s.a.), vahiy almasına yakın zamanlarda toplumdan kaçıp Hira mağarasında bir tür riyazet yapıyordu. İlk vahyi aldığında büyük bir sarsıntı geçirdi, çünkü hiç bilmediği, tecrübe etmediği bir ruhsal olay yaşadı. Rivayetlere göre hemen evine koştu ve eşine telaşla "Beni örtün, beni örtün!" dedi. Sûrenin bu pozisyona gönderme yaparak indiği belirtilmektedir. (Buhari, Bed'ü'l halk, 3, 7 ve Müslim, İman, 252.) Bu olay tekrar ettiği için Müddessir sûresinin girişi de bu konuyla ilgilidir. (74/1.)

İbn-i Abbas ve İkrime ise, bu ve sonraki sûrede sözü geçen "örtü"nün nübüvvete, vahye veya Kur'an'a atıf olduğunu söylemektedirler. Her iki kelimeden (müzzemmil ve müddessir) kastedilen "peygamberlik libasına bürünmek"tir. Eğer Hz. Hatice'ye "Beni ört!" demişse "Zemmilini!" demiş olması lazımdı, oy-

saki emir kipi çoğul gelmiştir. Fakat tabii ki o sırada evde Hz. Hatice'den başka kimselerin bulunmuş olması da ihtimal dışı değildir. İbn-i Abbas ve İkrime'nin görüşünü esas alacak olursak, ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: "Ey peygamberlik misyonunu üstlenmiş bulunan Muhammed, kalk ve gece ibadet et!" Lam-ı tarifle (el) geldiği için muhatabın Hz. Peygamber olduğu açıktır ancak vahiy elbisesini giymek her Müslümanın görevidir, bu durumda bunun vahyi anlama, tebliğ etme ve hayata geçirme misyonuyla yükümlü her Müslümana yapılmış bir emir olduğunu söyleyebiliriz ki, ma'rife şeklinde "el Müzzemmil" Hz. Peygamber, nekre şeklinde "müzzemmil" her Müslüman söz konusu kastedilmiş olmaktadır.

Müzzemmil ve müddessiri örtü veya vahiy görevi manasında ele almak hakikatte birbirlerine aykırı şeyler değildir. Heyecan ve korkusu dolayısıyla örtüye bürünen kişi olsun vahiy libasını giymiş kişi olsun, Hz. Peygamber'den istenen gecenin belli zamanlarında kalkıp Kur'an-ı Kerim'i tertil üzere okuması, Rabbine dua ve ibadet etmesidir.

Hz. Peygamber'e gecenin bir kısmı hariç olmak üzere yarısından önce, yarısında veya yarısından sonra üçte biri veya daha fazlasında tertil üzere Kur'an'ı okuması emredilmektedir. İbadet sadece namaz kılmak, secde etmek değil –zaten bu ayetin indiği zamanda namaz henüz farz kılınmış da değildi– ağırlıklı olarak Kur'an okuma şeklinde olacaktır. Okumanın bir tarzı var, o da "**tertil**" üzere olanıdır. **Tertil**, tane tane, kelimelerin üzerinde durarak, manalarını düşünerek, kısaca gözünü kaşını yarmadan düzgün bir biçimde okumayı gerektirir.

Bu dört ayet Kur'an'ın nasıl okunması ve anlaşılması gerektiğine ilişkin bize bir yol haritası vermektedir. Yol haritasında iki temel unsur söz konusu olduğu anlaşılıyor: Biri Kur'an'ı teorik bir kitap şeklinde ele alıp okumamak lazım. Herhangi bir teorik kitabı okumanın bile bir usulü var. Bir kitabı okurken ondan gözetlediğimiz bir hedef olmalı. O da iç anlamlarına, maksadına ulaşmak. Dolayısıyla; öncelikle Kur'an'ı okuduğumuz zaman etraflı bir tefekkür yaparak okumaya çalışmalıyız.

Elbette tefekkür sadece akli olarak bir anlamı kavramak değildir. Aynı zamanda bunu ruhen içselleştirmek anlamına gelir. Bir konu üzerinde tefekkür ettiğimiz, onu zihnimizle entelektüel manada kavradığımız ve anlamaya çalıştığımızda, ruhen de anlamına iştirak etmiş oluruz. Onun için bu ayet aynı zamanda diyor ki; "Gecenin bir bölümünde kalk, ibadet et!" Yani hem ibadet hem Allah ile olan irtibatın ruhen ve manen sağlanması hem de Kur'an'ın ibadet eşliğinde tefekkür edilerek okunması... Bu süreçte beden ve bedenin organları da tamamen söz konusu ruhi-manevi tecrübenin elemanları haline gelmeleri beklenir. Ancak bu şekilde menzile götürecek doğru bir yol haritasını elde

etmiş oluruz. Tefekkürden koparılmış, tefekkürden yoksun hale getirilmiş, ruhen zevk ve huzur vermeyen bir ibadet ritüellerden ibaret kalır. Eski dinlerde veya bugünkü kitaplı dinlerde bunun yani ibadetlerin ruhi iştirakten, tefekkürden uzak ritüeller seviyesine indirilmiş örneklerine bolca rastlıyoruz. Ritüeller şekillerin, içi boşaltılmış formların tekrarından ibarettir. Ritüeller yaptığımız zaman bir takım hareketleri tekrar edip durmakla yetiniyoruz. O zaman da ibadetler bilinçten yoksun alışkanlıklar haline döner. Tefekkür boyutu olan bir ibadet aynı zamanda neyi kastediyorsak o maksadı bize hâsıl eder. Fakat ibadetten mahrum bir tefekkür (salt zihni düşünce) de işe yaramıyor. Dolayısıyla ibadet ve tefekkürü bir arada götürmek icap eder. Müzzemmil, 2-4 ayeti ibadet ve tefekkürün mutlu izdivacının yol haritasını veriyor.

Efendimiz "tertil üzere okuma"yla ilgili şöyle buyurmuştur: "Kur'an'ı gereği gibi güzel okuyan kimse, vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kur'an'ı kekeleyerek zorlukla okuyan kimseye de iki kat sevap vardır." (Buhari, Tevhid, 52; Müslim, Müsafirîn, 244.)

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾

5. **Gerçek şu ki, biz senin üzerine 'oldukça ağır' bir söz** (vahiy) **bırakacağız.**

6. **Doğrusu gece neşesi** (gece ibâdeti, insanın iç dünyasında uyandırdığı) **etki bakımından daha kuvvetli, okumak bakımından daha sağlamdır.**

7. **Çünkü gündüz, senin için uzun uğraşılar vardır.**

8. **Rabbinin ismini zikret ve her şeyden kendini çekerek yalnızca O'na yönel.**

9. (Allah), **Doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Şu hâlde** (yalnızca) **O'nu vekil tut.**

5. ayet Hz. Peygamber'e vahyedilen sözün oldukça ağır olduğunu belirtir. Bundan kastedilen Kur'an-ı Kerim'dir. Zihinleri puta tapıcılık, dünyevi zevkler, eğlence, iştah ve şehvet, iktidar ve bencillikle şekillenmiş bir topluma bütün bunları kökten sarsacak söz mecmuası inmektedir. Gerek mesajını kabul edip zihnen içselleştirmek, gerekse inen hükümlere göre yeni bir hayat tarzı

benimsemek müşriklere son derece ağır geliyordu. Kimse geçmişten tevarüs ettiği alışkanlarından, sahip olduğu ayrıcalıklı konumdan, elde ettiği çıkardan kolay kolay vazgeçmek istemez. Ama Kur'an, insandan mesaja uygun olarak köklü reform, ruhsal bir devrim yapmasını istemektedir. Kur'an'ın üzerinde uzun uzadıya zihin yormayı gerektiren anlamları, vaz'ettiği helal ve haramları vardır. Dolayısıyla Kur'an okumayı herhangi bir kitabı okumaktan farklı düşünmek lazım, bu yüzden önce tertil üzere sonra iç dünyayı buna hazırlayacak gece ibadetleri eşliğinde söz konusu okumayı yapmalı.

Gece kalkıp Kur'an okumak ve ibadet etmek önemlidir. "Gecenin neşesi", gece ibadetiyle insanın iç dünyasını arındırması anlamına gelir. Başka bir ifadeyle gece neş'esi gece kalkışı demektir. Gece saatlerinde yapılan ibadetler etkisini gösterir, okunan şeyi sağlam biçimde zihne yerleştirir. Gündüz maişetle geçen zamandır (10/Yunus, 67). Hz. Peygamber, herkes gibi geçimini kendisi temin ederdi. Peygamberlikle buna tebliğ görevi de eklendi. Bir yandan geçimini temin edecek, diğer yandan tebliğ sorumluluğunu yerini getirecek, bu arada büyük zorluklarla karşılaşıp bunları usulüne uygun aşmaya çalışacaktır. Bütün bu uğraşılar içinde Kur'an okumaya pek fırsatı olmayabilir, olsa bile arzu edildiği üzere tertil üzere okumak mümkün olmayabilir. Bu bizler için de söz konusu olan bir durumdur.

Gece ibadete kalktığında Yüce Allah'ın ismini zikredecek yani O'nun isimleri üzerinde tefekkür edecek (76/İnsan, 25) ve her şeyden kendini çekerek hem dilini hem kalbini Allah'a yöneltecektir. "Tebtil" ilişkiyi kesmek olup "Betül" ismi buradan gelmektedir. Hz. Meryem'e bu ismin verilmesi (Meryem el Betül) ilişkilerini tamamen kesip kendini Allah'a ibadete vermesi dolayısıyladır. Bazı hadis kaynaklarına göre "tebettül" yasaklanmıştır (Müsned, III, 158). Ancak bu, kişinin toplumsal hayattan, aile ve yakınlarından tümden kopup çileci, münzevi bir hayat tarzını benimsemesiyle ilgili bir yasaktır. Ruhbanlık bu yüzden yasaklanmıştır. Aslolan kalbin, sadece Allah sevgisi, ilahi hükümlere bağlılıkla dolu olup dünyevi geçici lezzet ve zevklere kapılmamasıdır. Allah'ın helal kıldığı şeyler haram kılınamaz (5/Maide, 87). Şöyle denmiştir: Halk arasında kalbi Allah'la beraber.

Varlık aleminin yaratıcısı ve maliki O'dur. "Doğunun ve batının Rabbidir" yani her şey O'nun kudret eli altındadır. (47/Saffat, 5); bu yüzden O'na karşı gelmek, emirleri dışına çıkmak mümkün değildir. O'ndan başka ilah olmadığına göre sadece O'na tevekkül edilir, O'na itimat edilir. Diğer bütün dostluklar sona erer, korumalar işe yaramaz; ama O vekil olmuşsa kaygıya gerek yoktur, O eninde sonunda kulunu korur, selamete erdirir.

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ
أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا
ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ
الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا
أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ
أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا
﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ
شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

10. **Onların demelerine karşı sen sabret ve onlardan güzel bir ayrılma tarzıyla** (düşünce ve eylem bakımından köklü bir tutum) **ile kopup-ayrıl.**
11. **Yalanlamakta olan nimet** (refah ve servet) **sahiplerini sen bana bırak ve onlara az bir süre tanı.**
12. **Çünkü Bizim yanımızda bukağılar ve cayır cayır yanan bir ateş vardır:**
13. **Boğazı tıkayıp kalan bir yemek ve acı bir azap vardır.**
14. (Öyle) **Bir gün ki, yeryüzü ve dağlar titremeye-tutulur ve dağlar göçüveren bir kum yığını olur.**
15. **Şüphesiz size, üzerinize şahit olacak bir elçi gönderdik; Firavun'a bir elçi gönderdiğimiz gibi.**
16. **Fakat Firavun elçiye isyan etti, Biz de onu pek vahim bir tarzda** (azapla) **yakalayıverdik.**
17. **Eğer inkâr edecek olursanız, çocukların saçlarını ağartan bir günde kendinizi nasıl koruyacaksınız?**
18. **Bu sebeple gök bile yarılıp-çatlamıştır;** (artık) **O'nun va'di gerçekleştirilip-yerine getirilmiştir.**
19. **Şüphesiz, bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine bir yol bulabilir.**

Sûrenin girişinde peygambere inen vahyin ağır bir söz **"Kavlen sakila"** olduğu belirtilmişti. Sözün ağırlığından biri sorumluluk yanında tebliğ sırasında karşılaşacağı büyük zorluklardır. Nitekim tebliğe başlar başlamaz büyük tepkilerle karşılaştı. Belki maddi ve fiziki olarak karşı koyması güç-

tü ama manevi olarak takviyeye ihtiyacı vardı. Söz konusu takviyenin başında da "sabır" gelmektedir. Sabır hiç kuşkusuz pasif bekleyiş veya zillet içinde her baskıyı kabullenmek değildir, yüksek ruhi kuvvetle zorluklara, musibet ve saldırılara tahammül gücünü göstermektir. Alay, sözlü sataşma, küçük düşürme, yalancılıkla itham etme dışında fiili saldırılar da olabilir. Hz. Peygamber (s.a.) bu aşamada her şeye katlanacak, tahammül edecekti. Yüce Allah güzel sabır gösterenlerin emeğini zayi etmediğini belirtmektedir (11/Hud, 115).

Peygamber Aleyhissalâtü vesselamın dikkat etmesi gereken diğer bir nokta da onlarla ilişkisini güzel bir tarzda kesmesi, araya mesafe koymasıydı. Bunu gerektiren iki sebep söz konusuydu: Biri henüz Hz. Peygamber ve ashabı son derece zayıf idiler, fiili olarak müşriklere karşı koyamazlardı, ayaklanacak veya onlarla çatışmayı göze alacak olsalardı, Mekke'nin hâkim güçleri onları bir anda ezerdi. Diğeri vahyin muhatapları bu insanlardı. Bir şekilde onlarla sosyal ilişki devam edecek, çarşıda pazarda, aile ve dost meclislerinde bir araya gelinecekti. Köprülerin tümü atılmamışsa tebliğ yapmak, diyalog kurmak ve bu sayede bazı şeyleri anlatmak mümkün olacaktı. Her nerede olursa olsun, müşriklerden ve onların yaşama tarzlarından ayrı durulacak ama beşeri-sosyal ilişkiler bütünüyle koparılmayacaktı. Zira insan her an hidayet kapısından içeri girebilir, kapıyı tümüyle kapatmak doğru değildir.

İçlerinde son derece inatçı, zorba, kibirli, bencil ve ahmak kimseler vardı. 11. ayet bunları Hz. Peygamber (s.a.)'in Allah'a havale etmesini emrediyor. Said bin Cübeyr, Velid bin Muğire başta olmak üzere bunların 12 kişi olduğunu söylüyor. Mekke'nin müstekbirler zümresini teşkil eden bu şahıslar nimet içinde yaşıyorlardı, sistemin iktidar seçkinleriydi, refah ve güç onları şımartmış, azdırmıştı. Hz. Peygamber'in tebliği onların sosyo ekonomik ve politik konumlarını alt üst ediyor, imtiyaz ve avantajlarını tümden ellerinden alıyordu, bu yüzden İslamiyet'e sert tepki gösteriyorlardı. Hz. Peygamber, o günkü şartlarda onlara karşı koyamazdı, sabredecekti ama bilecekti ki yüce Allah onlara bir süre tanımaktadır, ıslah olmayacak olurlarsa şiddetli bir cezaya çarptırılacaklardı (86/Tarık, 17 ve 68/Kalem, 44). Dünyada rezil-ü rüsva olmasalar bile cehennemde onları acıklı bir azap beklemektedir. Bukağılardan ve cayır cayır yanan ateşten bir azap. Yiyecekleri boğazından aşağı inmez, boğazlarını tıkar (44/Duhan, 43-44; 88/Ğaşiye, 6).

Allah'a ortak koşanlar büyük bir gaflet içinde yaşıyorlar, bu dünyada sahip oldukları güç ve iktidarın, servetlerin sonsuza kadar ellerinde kalacağını zannediyorlar. Yanılıyorlar. Öyle bir gün gelecek ki, yeryüzü bü-

yük bir sarsıntı geçirecek, dağlar göçüveren kum yığınları gibi dağılacaktır (18/Kehf, 47).

Yüce Allah elçilerini insanlar üzerine birer şahit olarak göndermektedir. Peygamberin şahitliği tebliğ, açıklama (beyan), hükümleri hayata geçirme ve doğru pratikleri gözlemleme esasına dayanır. Hz. Peygamber hem aldığı vahyi tebliğ eder, hem açıklar, hem de hayatta doğru tatbik edilip edilmediğini kontrol eder. Bu elçinin mü'minlerle ilgili misyonudur, bunun yanında kendisine karşı koyan inkârcıların ve suçlu-günahkârların da tutum ve davranışları üzerinde tanıklık eder (bkz. 2/Bakara, 143).

Güç ve servetleriyle övünen inkârcılardan Firavun çok daha güçlüydü, Mısır'ın mülk ve saltanatını elinde bulunuyordu, sınırsız servete hükmediyordu. Yüce Allah ona Musa aleyhisselamı gönderdi; azgınlığı bırakmasını ve Allah'ın emirlerine itaat etmesini istedi. Söz dinlemedi, isyan etti, yüce Allah da ona çetin bir azap Verdi (7/A'raf, 103). Bu dünyanın zorbaları ve şımarıkları Firavun ve diğer mücrim kavimlerden ibret almaları lazım.

Kıyametin ve ardından azabın geleceği gün öyle bir gün ki, çocukların bile saçları ağarır, bir anda yaşlanırlar. Böyle bir günde kim kendini koruyabilir ki! Emzikli anne bebeğini unutur, hamile kadın çocuğunu düşürür (22/Hac, 2; 81/Tekvir, 1-29). Kıyamette vuku bulacak olayların şiddetinden gök çatlayıp yarılacak. Bunu Allah haber vermektedir, mutlaka tahakkuk edecektir. Yüce Allah ayetlerle, bu sûre ile veya indirdiği Kur'an'la öğüt vermektedir (7/A'raf, 2). Dileyen, doğru tercihte bulunan bu eşsiz öğüdü dinler ve kurtulur (74/Müddessir, 55). İnsana iki yol apaçık gösterilmiştir: Biri hidayet ve hak yoldur, diğeri sapıklık ve ebedi kayıptır. İnsan aklını, iradesini kullanıp iki yoldan birini seçecek ve yola girecektir. Dileyen, onu Rabbine ulaştıracak doğru yola girer ve kurtulur.

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ
الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ
يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ
قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا
وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

20. Gerçekten Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden biraz eksiğinde, yarısında ve üçte birinde (namaz için) **kalktığını bilir; seninle birlikte olanlardan bir topluluğun da** (böyle yaptığını bilir). **Geceyi ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin bunu sayamayacağınızı bildi, böylece tövbenizi** (O'na dönüşünüzü) **kabul etti. Şu halde Kur'ân'dan kolay geleni okuyun. Allah sizden hastalar olduğunu, başkalarının Allah'ın fazlından aramak için yeryüzünde gezip-dolaşacaklarını ve diğerlerinin Allah yolunda çarpışacaklarını bilmiştir. Öyleyse ondan** (Kur'ân'dan) **kolay geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir borç verin. Hayır olarak kendi nefisleriniz için önceden takdim ettiğiniz şeyleri daha hayırlı ve daha büyük bir ecir** (karşılık) **olarak Allah katında bulursunuz. Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.**

Sûrenin başında Hz. Peygamber'in gece namazı kıldığına işaret edilmişti. Gece namazının zevki, neş'esi pek büyüktür (25/Furkan, 64). Başlangıçta bu ibadeti kendisi eda ederken, sahabeler de gece ibadetini yerine getirmeye başladılar. Ancak bu kolay bir ibadet değildi, gecenin "**üçte ikisinden biraz eksiğinde, yarısında ve üçte birinde**" namaz kılmak zordu. Hayat boyu ve her gece bu ibadete devam etmek sıradan insanlar için ağırdı. 20. ayette yüce Allah bu zorluğu bildiğini ve gece ibadetini hafiflettiğini belirtiyor. Hafifletmesinin diğer bir sebebi gecenin:

a) Üçte ikisinden biraz eksiği,

b) Yarısı,

c) Üçte birini tam olarak tespit etmenin zorluğudur: "*Geceyi ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin bunu sayamayacağınızı bildi.*"

İki taraflı zorluk söz konusu olduğundan gece ibadeti "Kur'an'dan kolay geleni okumak"la sınırlandırılmış oldu (17/İsra, 79). Burada birkaç husus söz konusudur:

aa) Bazı bilginlere göre sözü edilen gece ibadeti Müslümanların tümüne farzdır; bazılarına göre önceleri farz kılınmışken bu Hz. Peygamber'in farz ibadeti olarak takdir ve tahsis edildi; **Hasan el Basri**'ye göre vitir namazını kılan gece ibadetini yerine getirmiş olur. "Teheccüd namazı" olarak da bilinen gece ibadetinin her Müslüman için beş vakit namaz gibi farz kılınmış olması uzak bir ihtimaldir. Nitekim farz olmaktan çıkarılmasına iki sebep gösterilmektedir: Biri yukarıda üç şıkta saydığımız sebep "Sizin bunu sayamayacağınız bildi"; diğeri insanların her gece aynı durumda olmayacakları gerçeği: "**Allah**

sizden hastalar olduğunu, başkalarının Allah'ın fazlından aramak için yeryüzünde gezip-dolaşacaklarını ve diğerlerinin Allah yolunda çarpışacaklarını bilmiştir." İnsanların bir kısmı hasta olabilir, bir kısmı maişetlerini temin etmek üzere gece çalışabilir, sefere çıkmış olabilir, bir kısmı da Allah yolunda savaşıyor olabilir. Bu durumda herkes kolayına gelen ibadeti yerine getirecektir.

bb) "**Öyleyse ondan** (Kur'ân'dan) **kolay geleni okuyun**." Bu konuda da iki görüş öne sürülmüştür. Biri gece ibadetinde yani namazda Kur'an okunması. Çünkü namazda Kur'an okunur ve bu da kolayınıza gelecek şekilde olsun; diğeri sadece Kur'an okuyun, okuduklarınız üzerinde düşünmeye çalışın.

Her halükarda mü'minler namazı dosdoğru kılmak ve yoksulun hakkı olan zekâtı vermekle yükümlüdürler. Namaz ve zekâtın bir arada zikredilmiş olması, Allah'a ibadet kadar yoksullara zekât vermenin, infak etmenin de ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (2/Bakara, 43, 83). Bu mülahazadan hareketle Hz. Ebu Bekir namaz kılmayı kabul edip de zekât vermeyi reddedenlerle savaşmış, hatta bu savaşlara "ridde savaşları" adı verilmiştir.

Burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir nokta daha vardır: Namaz ve zekâtın bir arada ve neredeyse birinin diğeriyle ilişkili olarak zikredilmesi, bize daha İslami tebliğin başladığı ilk günlerden başlamak üzere "manevi ve maddi", başka bir ifadeyle dini ve dünyevi olanın asla birbirlerinden ayrılamayacağını göstermektedir. Namaz ve zekât, dinin iki ana direği olup biri yıkıldı mı, diğerinin tek başına İslam binasını ayakta tutması hayli zordur. Müslümanlar eğer yeryüzünün bir bölgesinde iktidar sahibi oluyorlarsa, din ve dünyayı bir arada yürütmekle yükümlüdürler: Namazı ayakta tutarlar, zekâtı işler bir hale getirirler ve politikalarının tamamında ma'rufu emreder, münkerlerden sakındırmaya gayret ederler.

Ancak sûrenin 20. Ayetinde emir kipiyle gelen namaz ve zekâtın bugün kıldığımız namaz ve yoksullara ödemekle yükümlü olduğumuz zekâtla aynı olup olmadığı konusunda üç görüş savunulmaktadır:

1) Sûrenin bu bölümünün Medine'de indiğini savunanlar. Bu görüşte olanlara göre namaz hicretten kısa bir süre önce, zekât da Medine'de farz kılındı; buna göre 20. ayet Mekki olmayıp Medeni'dir.

2) Namaz ve zekâtın Mekke'nin ilk dönemlerinden itibaren farz olduğunu düşünenler;

3) Mekki olan bu sûrede namaz ve zekât ibadetine dikkat çekildiği görüşünde olanlar. Bu görüşte olanlara göre, namaz Mekke'de kılınıyor idiyse de son şeklini Mirac olayından sonra almış, zekât da ilk dönemde yoksullara ve

ihtiyaç sahiplerine infak şeklinde yerine getirilmiştir. Bizce de en isabetli görünen görüş üçüncüsüdür.

Namaz ve zekât yanında "**Allah'a güzel borç vermek**" de teşvik edilmiştir. Yüce Allah âlemlerden müstağnidir, hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç değildir. Borç olarak istediği şeyler Allah yolunda harcamak, özellikle ihtiyacı olanlara mali destek sağlamak ve yoksullara yardımda bulunmaktır (2/Bakara, 245). Kim yüce Allah'a borç verirse, bilmeli ki en güvenilir borçlu O'dur, aldığı borcu mutlaka ve kat kat öder, ahirette borç verenler bunu kesin olarak görecek ve anlayacaklardır. Akıllı insan yarın yani ahiret için hazırlıkta bulunan (59/Haşr, 18); akılsız insan ise bencillik, cimrilik gösteren, yoksulları gözetmeyen kimsedir (107/Maun, 1-7). Her şeye rağmen insan bazı hata ve yanlışlıklar yapabilir. Yüce Allah'tan "mağfiret" dilerse, onun günah ve hatalarının üstünü örter. "Küfür" inkârcının hak ve hakikat üzerine attığı karanlık örtü; "mağfiret" yüce Allah'ın mü'min kulunun günah, kusur ve ayıplarının üstünü örtmesidir. "Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."

Müzzemmil sûresinin (73) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

74- Müddessir Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 56 âyettir. Müzzemmil (73) sûresinden sonra, Fatiha (1) sûresinden önce indirilmiştir. Adını ilk ayette yer alan ve "**bürünüp örtünen, sarınan**" anlamındaki "**müddessir**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنْذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾
وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُقِرَ فِي
النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾

1. **Ey bürünüp örtünen!**
2. **Kalk** (ve) **bundan böyle uyar.**
3. **Rabbini tekbir et** (yücelt)
4. **Elbiseni temizle.**
5. **Pislikten kaçınıp-uzaklaş.**
6. **Daha çok istekte bulunmak** (başa kakmak) **için iyilik yapma.**
7. **Rabbin için sabret.**
8. **Çünkü o boruya** (sur'a) **üfürüldüğü zaman,**
9. **İşte o gün, zorlu bir gündür;**
10. **Kâfirler içinse hiç kolay değildir.**

Müddessir, önceki sûre gibi vahyin gelişinin başlangıcında Hz. Peygamber (s.a.)'in yapması gerekenler konusunda bir yol haritası vermektedir. El Müddessir sûresi de el Müzzemmil gibi Kur'an örtüsüne bürünen, vahyi tebliğ etme ve hayata geçirme misyonunu üstlenen Hz. Peygamber'e seslenmektedir. Kimine göre sûre vahyin ilk gelişiyle ilgilidir, kimine göre vahyin kesilmesinden sonra indirilmiştir.

Aldığı ilk vahiy üzerine ve elbette vahiy meleğiyle karşılaşmasından sonra büyük bir heyecan ve korkuyla örtüye bürünen Hz. Peygamber'in gece kalkıp kendisine indirilen vahiy üzerinde tefekkür etmesi, inen ayetleri, üzerinde düşünerek okuması, görevini içselleştirmesi bakımından önemlidir. Vahyi ve onu tebliğ görevini içine iyice sindirememiş kimsenin muhataplar üzerinde etkili olması beklenemez. Tebliğin ana teması Yüce Allah'ın birliğini, eşsizliğini, tekliğini ve azametini anlatmak olacaktır ki, öncelikle bu emri alanın O'nu kendi ruhunda ve pratiklerinde hissedip gerçekleştirmesi lazım. Bu açıdan bakıldığında Hz. Muhammed (s.a.)'in kendisinin peygamber olduğuna inanması lazım. "O elçi kendisine indirilene inandı" (2/Bakara, 285). Başka deyişle, 40 yaşına gelmiş Mekkeli Muhammed, vahiy alan ve peygamberlik göreviyle tebliğe başlayacak olan Muhammed Aleyhissalâtüvessalâma inanması gerekir. Ancak bu iş hiç de kolay değildir, hayli esaslı ruhi bir hazırlık yapmak icap eder:

Tebliğe başlamadan önce Hz. Peygamber Yüce Allah'ı tekbir edecek, ruhunda yüceltecek ve O'nun dışında büyüklük taslayan herkesi ve her şeyi silip atacaktır. İnsanı kibre, mutlaklıkta ortak olmaya sevkeden üç alan var: Bilgi, servet ve iktidar! Ayetin hükmünce her üç alanda insanın sonlu, sınırlı, geçici ve izafi olabileceğini bize telkin etmektedir. "En Büyük" sadece Allah ise (Allah-u ekber) , O'na hiçbir şey ve varlık nispet edilemez, zira O hem mutlaktır ve Vacibu'l Vücuddur hem her şey ve her varlık O'nun yaratmasıdır. Her şeyden evvel Allah ile yarattıklarının toplamı olan varlık âlemi arasında mahiyet farkını ortaya koymak ve bunun ayırdında/farkında olmak gerekir. Halık halıktır, mahlûk mahlûktur! Bu hakikat hiçbir zaman ve hiçbir durumda değişmez.

Merkezi ibadet olan namaza "tekbir"le başlanması Müslümanın hayatı boyunca son nefesine kadar Allah'ı ta'zim etmekle yükümlü olduğunu gösterir. Ezana da namaza da tekbirle yani "Allahü ekber" denerek başlanır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Namazın başlangıcı tekbir, bitirilmesi selamdır" (Müsned, I, 123). Allah'ı tekbirle ta'zim eden aynı zamanda takdis ve tesbih etmektedir. Böylelikle yüce Allah'ı her türlü maddi ve manevi kir ve noksanlıklardan tenzih etmiş olur. İnsanın varlığa çıkmasından önce bu ulvi görevi melekler yerine getiriyordu (2/Bakara, 30), şimdi ise meleklerle beraber insan da Allah'ı tesbih ve takdis edecek; yeryüzünün ve içinde yer alan beşeriyetin tamamına Allah'ın büyüklüğünü, kibriyasını ilan edecektir (17/İsra, 111).

Kurtubi'nin Kuşeyri'ye dayandırdığı bir rivayete göre "Ve Rabbini tekbir et" buyruğu nazil olunca Hz. Peygamber, ayağa kalkıp "Allahü ekber" dedi. Eşi Hz. Hatice (r.a.) de onu takip ederek tekbir getirdi.

Kurtubi 4. ayetteki "**Elbiseni temizle**" buyruğunun sekiz ayrı anlama geldi-

ğini söylemektedir: İnsanın yapıp ettikleri (ameller), kalp, nefs, beden, aile halkı, insanlar, din, bedeni örten elbise. İlk yedi anlam emri mecazi olarak ele alır, son anlam ise lafzın işaret ettiği şeydir. Sekizinci anlamın sözün akışına daha uygun düştüğünü söyleyebiliriz. Zira hemen sonraki ayette manevi kir ve ahlaki düşüklük olan '**ricz**'den kaçınılması gerektiği belirtilecektir. Büyük bir göreve başlayacak olan peygamber ahlakını güzelleştirecek, nefsini tezkiye edecek, böylelikle manen donanımlı hale gelecektir. Şu halde elçi, manevi olarak temiz, ahlaki bakımdan olgun olması gerektiği gibi, bedenen yani üstü başı itibariyle de temiz olması gerekir. Kısaca elçi her türlü maddi kirden kendini temizlemeli. Kutsal maddi kirden arınmak olup beden ve elbise temizliği önemlidir. Cünüp iken boy abdesti veya namaz için abdest alınması bununla ilgilidir. Cünüpken kişi kutsala dâhil olamaz, Kur'an okuyamaz, mescide giremez, tavaf yapamaz vs. Abdest almadan da namaza durulmaz. Söz konusu ruhi ibadete bedeni hazırlık yapmak şartı konmuştur. "Şüphesiz Allah, çokça tevbe edenleri ve çokça temizlenenleri sever" (2/Bakara, 222 ve 9/Tevbe, 108; 33/Ahzab, 33.)

Bedeni ve elbisesini temizlemeyi tamamlayan önemli fiil **"ricz"** adı verilen pislikten kaçınılmasıdır. Ricz kelimesine "**put**" dendiği gibi (22/Hac, 30); günah, cürüm gibi anlamlar da verilmiştir. Kelimenin aslı "azap"tır. İnanç ve amelde bir takım davranışlar var ki insanı azaba sevketmektedir, bu yüzden gökten suçlu günahkârlar üzerine azap (ricz) yağar (7/A'raf, 134 ve 162).

Hz. Peygamber, sadece soyut bir tebliğciden ibaret değildir, aynı zamanda elinden geldiğince ve gücü yettiğince iyilik yapacak ama her ne yapıyorsa veya yapacaksa daha çok istemek ya da başa kakmak için yapmayacaktır. "**Daha çok istekte bulunmak için iyilik yapma**" (74/6) ayete, bizim verdiğimiz anlamın dışında çeşitli anlamlar verilmiştir. Şu anlamlara geldiği söylenmiştir: Yüklendiğin nübüvvet görevini çok bulup Rabbine karşı minnet etme; daha iyisini elde etmek kastıyla bağışta bulunma; daha çok hayır ve fayda talep etmek için zaaf gösterme, daha çok fayda için yaptığın işi gözünde büyütme; yaptığın iyiliği başa kakma; Kur'an'ı tebliğ ederken insanlardan ücret talep etme; başkalarına şirin gözükmek için iş yapma veya bağışta bulunma, riyakârca davranma, bir iş yapacaksan veya bağışta bulunacaksan sadece Allah için yap. Aslında açıklamaların tümü aynı kapıya çıkar. İbn-i Abbas ayetin "Daha fazlasını elde etmek maksadıyla bağışta bulunmaya kalkışma" anlamına geldiğini söylemiştir. Hangi anlamı benimsersek benimseyelim, bu Efendimiz'in sünnetini ve siretini takip edenler için önemli bir örneklik teşkil eder.

Hz. Peygamber (s.a.) dünyada servet toplama peşinde biri değildi. Fey mallarından aldığı 1/5'lik miktarın yine Müslümanlara döndüğünü söylüyor-

du (59/Haşr, 7). O halde vahyedilen Kur'an'ı insanlara tebliğ ederken kendisinden önceki peygamberler gibi o da kimseden bir ücret, dünyevi bir karşılık beklemiyordu. Bu çerçevede peygamberlerin miras bırakmayacağı hükmü getirilmişti, zira miras bırakacak olsaydı mal biriktirme, arttırma lüzumu ortaya çıkardı. Hatta peygambere zekât-sadaka vermek de yasaktı. "Veren el alan elden üstün" olduğundan Allah'ın elçisi olarak onun kendisinden üstün birinden "alan el" durumuna düşmesi nübüvvetmisyonuna aykırıydı. Hz. Peygamber diğer insanlardan farklıydı, onlar dünya malına, makam, statü, servet ve lezzetlerine göz dikebilirdi ama o bunlara göz dikemezdi (20/Taha, 131); bu onun peygamberlik vakarına gölge düşürürdü.

Bu buyruk Hz. Peygamber'i muhatap almaktadır. Ancak bütün Müslümanların da güçleri oranında bu yüksek ahlaki yükümlülükleri üstlenmesi beklenir. İhlas temel ilke olduğundan kim ne yapıyorsa alış verişini Allah'la yapmalı, ahlaki görevleri dünyevi menfaatlere alet etmemeli, yaptığı iyilikler dolayısıyla kimseye eziyet etmemelidir (bkz. 2/Bakara, 264).

7. ayet şu haber veya bilgileri vermektedir: Tebliği yaparken bir sürü zorlukla karşılaşacaksın. Zorlukları sabrederek atlatacaksın. Yüce Allah senin Rabbin yani sahibin ve malikindir. O seni korumaktadır. Eziyetlere, sözlü sataşmalara, yalan ve iftiralara, tehdit ve baskılara mukavemet göster; sabırla kararlılık göster (11/Hud, 115). Hz. Peygamber'e büyük bir görev yükletilmiştir. İbn-i Zeyd söz konusu görevin "Araplara ve Arap olmayanlara (Acemler) karşı savaş" olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber, öyle bir dava ile ortaya çıkacaktır ki, bu aralarında tarihi husumet olan Arapları ve Acemleri ona karşı birleştirecek, her ikisiyle de mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Dünyada hangi zorlukla karşılaşırsa karşılaşsın eninde sonunda bu evrenin sonu gelecek, İsrafil aleyhisselam boruya yani Sur'a üfürünce. Sura üfürüleceği gün öylesine zorluk bir gündür (6/En'am, 73; 27/Neml, 87-90), inkâr edenler için hiç kolay olmayacaktır.

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾

11. Kendisi tek olarak (ve yapayalnız) **yarattığım** (şu adam)**'ı Bana bırak;**

12. Ki Ben ona, 'alabildiğine geniş kapsamlı bir mal' (servet) **verdim.**

13. Göz önünde-hazır çocuklar (verdim).

14. Ve sayısız imkân ve fırsatları önüne serdim.

15. Sonra, daha arttırmam için tamah eder (doyumsuz istekte bulunur).

16. Hayır; çünkü o, Bizim âyetlerimize karşı 'kesin bir inatçıdır.'

11. ayette kişilik profile çizilen Velid bin Muğire'dir. Mekke'nin önde gelenlerinden olup sonraları İslamiyet'e girip büyük hizmetleri dokunacak olan Halid bin Velid (r.a.)'in babasıdır. Velid bin Muğire'ye "Kureyş'in reyhanı" denirdi. Başlangıçta zengin biri değildi, sonra zengin oldu. Çok sayıda eşi, hizmetçisi, kölesi, cariyeleri, atları, develeri, bağ ve bahçesi oldu. Taberi'nin verdiği bilgilere göre bol miktarda hayvanı vardı, Taif'te yazlığı bulunuyordu. Kesintiye uğramayan gelir sahibiydi, bir yerden ürün alamayınca diğerinden kazanıyordu. Dahhak'a göre Mekke'de yedi, Taif'te 12 oğlu yaşıyordu. Büyük bir mali güce sahip olması haliyle onu Mekke'nin önde gelen iktidar seçkinlerinden biri kılıyordu. Onun Hz. Peygamber'in davetiyle ilgili görüş ve kanaatleri önemliydi, Mekke'nin kanaat önderlerinin başında geliyordu.

Rivayetlere göre başlangıçta Kur'an'dan etkilenmişti. Ebu Cehil'in onun zaaflarını kışkırtan konuşmaları sonucunda bu etkiden kurtulmuş ve hiç olmadığı kadar Hz. Peygamber'e düşmanlık gösteriyor, babası gibi kendisinin de eşsiz, biricik (el vahid) olduğunu söylüyordu. Zengindi, daha çok istiyordu, Allah verdikçe gözü doymuyor, biriktirdikçe, üstüste yığdıkça daha çok yığıyordu. Sınırsız sermaye ve güç biriktirme hırsına sahipti.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e bunca nimet karşısında nankörlük gösterip üstelik küstahça meydan okuyan bu adamı kendisine bırakmasını belirtiyor. Annesinin karnında yalnızdı, çırçıplak ve yalnız olarak da dünyaya gelmişti. Bu yüzden beşeri yalnızlığını, acizliğini unutup kendini herkese ve Allah'a karşı güç ve kudret sahibi ilan eden bu adamı ceza verme işi de Allah'a ait olacaktı. Allah ondan acı bir intikam alacaktı. Yapıp ettiklerinde sadece ona mühlet tanıyor ama ihmal etmiyordu. (73/Müzzemmil, 11.) Yüce Allah imhal eder, ihmal etmez!

سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾

17. Onu alabildiğine sarp bir yokuşa süreceğim.

İnadı onun hakikati görmesine engeldi, bilerek inkâr ediyordu (anîd). Yüce Allah Velid bin Muğire'yi "**sarp bir yokuşa süreceği**"ni belirtir. Bizim sarp yokuş olarak çevirdiğimiz kelime "sauda"dır. "**Saud**" yüksek yer veya yüksek yere, tepeye çıkmak demektir. Aslında çıkış ve iniş yerlerine denir yani kelime hem yüksek tepeye tırmanışı hem oradan inişi, düşüşü ifade eder. Her iki

harekette de büyük zorluk söz konusudur. Çıkış da, iniş de meşakkatlidir. Cin sûresinde (72/17) bu anlamda kullanılmıştır. Nisa, 43. ayette ise kendisiyle teyemmüm edilecek temiz toprak manasındadır. En'am, 125 ayette saud sıkıntı, zorluk ve meşakkatle göğe çıkış manasında kullanılmış, tam karşıtı kelime ise kalbin İslam'a açılması "inşirah" konulmuştur. Savaştan korku ve utanç içinde kaçış anlamındaki kullanımı da vardır (3/Âl-i İmran, 153). Kur'an-ı Kerim'de sıkıntı ve meşakkat manasında olmayan tek kullanımı "güzel ve hoş (tayyib) sözün Allah'a yükselişi" manasındadır (35/Fatır, 10).

Hz. Peygamber (s.a.) "**saud**"un ateşten bir dağ olduğunu bildirmiştir: "Saud ateşten bir dağdır. O orada yetmiş yıl tırmanır, sonra aşağı yuvarlanır. Bu iş hep böyle devam eder." (Müsned, III, 75.) Ebu Said el Huderi'den rivayet edilen bu hadise Sünen'inde yer veren Tirmizi bunun "garip" olduğunu söylemiştir. (Tirmizi, Cehennem, 2 ve Tefsir, 74/2.) Tabii ki hadisin garip olması uydurma (mevzu) olduğu anlamına gelmez. Ebu Said'den hadisin başka versiyonu da rivayet edilmiştir. Bu rivayette **saud** cehennemde bir kaya olarak tarif edilir. Üzerine ellerini koyduklarında erir, çektiklerinde eski haline döner. Ön tarafından zincirlerle çekilerek, arkasından balyozlarla vurularak kırk yılda tepeye ulaşır. Tam tepeye ulaşmışken en aşağısına atılır ve bu ebediyyen böyle devam eder. (bkz. Kurtubi, ilgili ayetin tefsiri). Ayetin verdiği mesaj, Velid bin Muğire ve benzerlerinin **saud** olarak ifade edilen çetin bir azaba düçar olacaklarını anlatmaktır. İbn-i Abbas, bu azaba düçar olan hiçbir zaman rahat yüzü görmeyecek, azabı bir türlü sona ermeyecektir.

Burada dikkatimizi çeken bir nokta vardır. O da Velid bin Muğire vb. için takdir edilmiş bulunan azabın Grek mitolojisinde sonsuza dek ceza çekmeye mahkûm edilmiş Sysphos'u hatırlatmasıdır. Sysphos bir taşı yuvarlaya yuvarlaya bir tepeye çıkarır, tam tepeye çıkmışken, taş elinden kayıp aşağıya yuvarlanır. Sysphos işe baştan başlar ve bu hep böyle sürüp gider. Sisyphos, yaptığı kötülükler nedeniyle yeraltı ülkesinde cezaya çarptırılmış bir mitoloji kahramanıdır. Homeros "**Odysseia**"da ona yer verir: "Sisyphos'u gördüm korkunç işkenceler çekerken: Yakalamış iki avucuyla kocaman bir kayayı ve kollarıyla, bacaklarıyla dayanmıştı kayaya, habire itiyordu onu bir tepeye doğru. İşte kaya tepeye vardı, varacak, işte tamam. Ama tepeye varmasına tam bir parmak kala, bir güç itiyordu onu tepeden gerisin geri, aşağıya kadar yuvarlanıyordu yeniden baş belası kaya. O da yeniden itiyordu kayayı bütün kaslarını gere gere, kopan toz toprak habire aşarken başının üstünden. O da habire itiyordu kayayı, kan ter içinde." Albert Camus, "Sisyphos Miti" adlı eserinde bu olayı kendi yorumuyla derinlemesine ele almıştır.

Velid bin Muğire vb.nin cehennemde görecekleri azap ile Sisyphos'un çarptırıldığı azap arasındaki benzerlik tesadüfi değildir. Bu hayli kadim bir söylemin sonraları mitolojide aldığı forma işaret eder. Tarihte antropolojinin iddia ettiğinin aksine tek tanrıcılıktan çok tanrıcılığa, tevhitten putperestliğe doğru bir seyir izlendiğinde kadim tarihlerde peygamberlerin kavimlerine tebliğ ettikleri vahiylerde bu türden azapların vadedilmiş olması tamamen bununla ilgilidir. Nasıl Nuh aleyhisselâmın kavmi, salih insanları sonraları putlaştırmışlarsa, Yunan ve diğer toplumlarda gözlendiği üzere melekler ve cinler evrende ve kozmik düzenin yürütülmesinde gördükleri fonksiyonlarına göre tanrılaştırılmış veya Allah ile insanlar arasında aracı varlıklara dönüştürülmüştür ki, bunun sonucunda sahih bir söylem sonraları mitolojik hüviyete bürünmüştür. Demek oluyor ki, Yunanlılardan çok daha önceleri gelen peygamberler Velid bin Muğire gibi suçlu günahkârların ahirette bu türden bir azaba maruz kalacaklarını kavimlerine tebliğ etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir!

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ
نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هٰذَا
إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هٰذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾

18. Çünkü o, düşündü ve bir ölçü tespit etti.

19. Kahrolası, nasıl bir ölçü koydu?

20. Yine kahrolası, nasıl bir ölçü koydu?

21. Sonra bir baktı.

22. Sonra kaşlarını çattı ve yüzünü ekşitti.

23. Sonra da sırt çevirdi ve büyüklük tasladı (istikbar).

24. Böylece: "Bu, yalnızca 'aktarılarak öğrenilen' bir büyüdür" dedi.

25. "Bu, bir beşer sözünden başkası değildir."

26. Onu Ben, cehenneme sürükleyip-atacağım.

18. ayet Velid bin Muğire'nin Ebu Cehil'in kışkırtmaları üzerine nasıl hakikatle bağını kopardığına işaret eder. Kureyş, onun Hz. Peygamber'in okuduğu Kur'an'dan etkilendiğini ve muhtemelen onunla beraber Kureyş'in de İslam'a gireceğini söyleyince Ebu Cehil hemen harekete geçip ona gitmiş ve "Sen İbni Ebi Kebşe (Hz. Peygamber'i) ve İbn Ebi Kuhafe'nin (Hz. Ebu Bekir) yemek artıklarını mı yemeye gittin?" diye sormuştu. Bu onu küçük düşüren bir suçlamaydı. Velid buna kızdı. Yine de gelenlere Hz. Peygamber'in şair, kâ-

hin, deli veya yalancı olmadığını söyledi. "Peki, ne?" diye sorduklarında uzun uzun düşündü, sonra kafasını kaldırdı, kaşları çatık vaziyette ve çok ilginç bir tespitte bulunuyormuş gibi "**büyücü**" olduğunu söyledi. 18-25 arası ayetlerde aslında Kur'an'ın etkisinde kalan Velid'in sırf gururu ve inadı yüzünden kendi içinde büyük bir mücadele geçirdikten, gururu yönünde yanlış bir tercihte bulunduktan sonra da söz de "makul bir açıklama" yaparak Hz. Peygamber'in söylediklerinin büyü eseri şeyler olduğunu iddia ettiğini belirtmektedir. Bu hiç de orijinal bir şey değildi, inkârcı kavimlerin tümü elçileri büyücülükle suçlamışlardır. Velid, büyüklenmesi, gururunun kabarması, şişirilen egosu ona hakikati örtmesine yol açtı, vahyi inkâr etti ve etrafını da sözde açıklama ile ikna etmeye çalıştı. 26. ayette yüce Allah bu gurur putunu cehenneme (sakar) atacağını belirtmektedir.

وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا سَقَرُ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾

27. Cehennem (sakar) **nedir, sen bilir misin?**

28. Ne alıkoyar, ne bırakır.

29. Beşere delicesine susamıştır.

27. ayet "**sakar**" denen cehennemin dehşet verici tasvirini yapar: "Cehennem (sakar) nedir, sen bilir misin?" sorusu anlatılmak istenen şeyin dehşetine hazırlık içindir. İçine atılanı ne alıkoyar, ne bırakır. Yani ondan kurtuluş imkânı yoktur, yakar kavurur, bedeni kömüre çevirir ama ölüm de olmaz. Aç ve susuz gibi, içine atılacak suçlu günahkârı bekler. Veya deriyi kavurdukça kavurur ya da beşer için bir göstergedir.

Bu ayet grubunda cehennemin suçlu günahkâr olan beşere susadığı belirtilir. Sanki cehennem, sadece mücrimleri cezalandırmak değil, aynı zamanda onları yakıt olarak kullanmak da istemekte, bir an önce içine atılmalarını sabırsızlıkla beklemektedir. Bakara sûresinde (2/24), cehennemin yakıtının "insanlar ve taşlar"; Tahrim sûresinde (66/6) "insanlar" belirtilirken, Enbiya sûresinde (21/98) ise şu ağır tehditte bulunuluyor: "Gerçekten siz de, Allah'ın dışında taptıklarınız da cehennemin odunusunuz, siz ona varacaksınız."

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾

30. Onun üzerinde ondokuz vardır.

30. ayet geçmişte olduğu gibi bugün de çeşitli tartışma ve spekülasyonlarakonu olmuştur. Genel bağlamı (siyak ve sibak) içinde burada söz konusu

olan cehennem olduğu açıktır. 19 rakamı cehennemin üzerinde "bekçi, gözetleyici, yönetici" durumunda olan melekleri ifade eder. Kimine göre bunlar 19 adet melektir, kimine göre 19 bölük melektir. İkinci açıklamayı esas alacak olursak, her bölükte kaç melek olduğunu bilemediğimizden tam sayıyı da bilmemiz mümkün değildir. Adet veya bölük de olsa, sonuç itibariyle bunların koruyucu melekler olduklarını 31. ayet açıkça belirtmektedir: "**Biz o ateşin koruyucularını meleklerden başkasını kılmadık.**"

Asal sayı olan 19 bazı inanç, kült, gelenek ve dinlerde kutsal veya uğurlu kabul edilir, sayıda bir sır olduğuna inanılır. Matematikte 19 Ondokuz, en küçük 8. asal sayıdır. 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23, 29, 31, 37, 41, 43, 47, 53, 59, 61, 67, 71, 73, 79, 83, 89, 97... Tevrat (Tora) ve özellikle Kur'an 'da 19 rakamı üzerine çok sayıda çalışma vardır. 19 sayısının üzerine bir sistem, 11. yüzyılda yaşayan bir Yahudi hahamı (Rabbi Judah) tarafından ortaya konmuştur. Tevrat'ın dualarından birisinde tespitlerde bulunmuştur. Judah Rabinin (baş hahamın) çalışmaları, 1978 yılında Californiya Üniversitesi yayınları arasında yayınlanan Studies in Jewish Mysticism adlı bir kitapta incelenir.

Kur'an-ı Kerim'in 19 merkezli matematiksel bir mucize olduğunu öne sürenler -ki aşırılarına göre Kur'an'ın yegâne mucizesi veya mucizevi tarafı budur- çeşitli örnekler verirler:

Mesela, Kur'an'da 114 sûre vardır (6x19). 114 ün çarpanları olan 6 ve 19 oluşturduğu 619 sayısı ise 114. asal sayıdır. Kur'an'ın başlangıcında yer alan Besmele tamlaması Kur'an nüshalarında 114 (6x19) kez geçer. (Bütün sûrelerin başında olup da, Tevbe (9) sûresinin başında yer almayan Besmele ise, Neml sûresinde (27/30) yer alır. Besmele'nin Arapça yazılışı olan (Bismillahirrahmanirrahim) 19 harftir. İlk vahiy olarak kabul edilen 96. sûrenin ilk 5 ayeti, toplam 19 kelimedir. 19 kelimelik ilk vahiy 76 (19 x 4) harftir. İlk inen Alak (96) sûresi toplam 19 ayettir. Alak, aynı zamanda sondan 19. sûre ve 304 (16 x 19) harftir. Son vahiy olarak kabul edilen 110. Nasr sûresi 19 kelimedir ve ilk ayet 19 harften oluşmaktadır. Bazı sûrelerin başında bulunan harflerle alakalı olarak: Giriş ayetlerinde Kaf (ق) harfi bulunan sûreler olan; 42. Şura sûresinde 57 (3x19), 50. Kaf sûresinde 57(3x19) adet Kaf (ق) harfi bulunur vs.

Yukarıda 19 sayısının başka inançlarda da bilinen, gizemli sayılan bir rakam olduğuna değinmiştik. 30. ayet cehennemin üzerinde gözetleyici durumunda olan meleklerin sayısının 19 olduğu konusunun kitap ehli tarafından da bilindiğini belirtir. Eğer 19. sayısı matematiksel bir mucizenin kanıtı ise, bu demektir ki sözü edilen kutsal kitaplarda da 19 merkezli mucizeler olması gerekir.

Diğer açıdan modern zamanlara mahsus olmak üzere Kur'an'ı bilimsel keşifler ve icatlar eşliğinde açıklamaya çalışmak, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önceden Kur'an'da işaret edildiğini iddia etmek –ki genellikle bu arayış ve ispat keşif ve icatlardan sonra vuku bulur– hatalıdır. Bilimsel veriler kesinlik ifade etmez, bir dönem bilimsel olarak kesin olan şey bir dönem sonra kesin olmaktan çıkar, hatta birbirine tamamen zıt iki açıklama aynı anda bilimsel kabul edilebilir; Newton'un mekanik evren görüşü ile Einstein'ın izafiyeti gibi. Eğer bilim Kur'an üzerinde "hakem" kabul edilirse, kesinlik ve doğruluk vahiyde değil bilimde aranmış olur, bilimde ise kesinlik ve doğruluk sürekli değildir. 19. teorisinde de matematik Kur'an üzerinde hakem rolü oynamaktadır. Matematiğin doğrulamadığı ayetler hükmen doğru ve sahih kabul edilmez, nitekim Tevbe sûresinden son iki ayetin atılmaya çalışılması bunun sonucudur. Kelime, harf, hareke veya ayet numaraları üzerinden Kur'an'da "şifreler" aramaya kalkışmak ve bundan hareketle geleceğe ilişkin birtakım kestirimlerde bulunmak, haber vermek veya kehanetler ileri sürmek de bu türden şeylerdir; Kur'an hakikatinin bunlarla herhangi bir ilgisi yoktur.

Bahailikte1863 yılında, kendisinin "Tanrı'nın bir tecellisi" olduğunu ilan eden İranlı Bahaullah'ı izleyen Bahailer, 9 ve 19 sayısını kutsal bir anlam verir ve güneş yılını her biri 19 güne sahip 19 aya bölerek kendilerine özgü bir takvim oluşturur. Artakalan dört günü ise "artık günler" olarak adlandırırlar. 1990'da öldürülen Reşad Halife ise 19 sayısının Kur'an'ı koruyan bir 'kod' olduğunu 1974 de ilan eder. Keza Kur'an'da bazı sûrelerin başında bulunan, tanımı ve açıklanması yapılamamış 14 adet harfin (hurufu mukataa) 19 ve katları ile başında bulunduğu sûreleri koruduğunu iddia eder ve Kur'an'ın da zamanında tahrif edilmeye çalışıldığını savunur; Türkiye'de de bu akımın başını Reşad Halife'nin kararlı takipçisi Edip Yükel çeker.

19 rakamının kat sayıları tabii ki anlamdan kopuk değildir. Ne var ki bu sayı Kur'an'ın bütününe uygulanmaya kalkışıldığında son derece ciddi bir sorun doğar, o da Tevbe sûresinin son iki ayetinin (9/Tevbe, 128-129) bu sisteme hiçbir şekilde uymaması gerçeğidir. Reşad Halife ve takipçileri, bir türlü söz konusu iki ayeti sisteme uyduramadıklarından sonunda Kur'an'dan olmadıklarına, sonradan Kur'an'a eklendiklerine karar verirler ki, bunun hiçbir şekilde kabul edilmesi mümkün değildir.

وَمَا جَعَلْنَآ اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةً ۙ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ
كَفَرُوا ۙ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِيمَانًا وَّلَا

يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ ۙ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۗ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۚ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

31. Biz o ateşin koruyucularını meleklerden başkasını kılmadık. Ve onların sayısını inkâr edenler için yalnızca bir fitne (konusu) **yaptık ki, kendilerine kitap verilenler, kesin bir bilgiyle inansın, imân edenlerin de imânları artsın; kendilerine kitap verilenler ve imân edenler** (böylece) **kuşkuya kapılmasın. Kalplerinde bir hastalık olanlar ile kâfirler de şöyle desin: "Allah, bu örnekle neyi anlatmak istedi?" İşte Allah, dilediğini böyle şaşırtıp-saptırır, dilediğini böyle hidayete erdirir. Rabbinin ordularını kendisinden başka** (hiç kimse) **bilmez. Bu ise, beşer** (insan) **için yalnızca bir öğüttür.**

31. ayet ateşin koruyucularının melekler olduğunu belirtir, bu da 19'dan anlaşılması gereken melekler olduğu fikrini kuvvetlendirir. Tahrim sûresinin 6. ayetinde cehennemin başında iri yapılı, sert mizaçlı ve Allah'ın emirlerini hemencecik yerine getirmeye hazır melekler olduğunu belirtmektedir.

Meleklerin sayısı bir sınav aracıdır. Mü'minler ve kitap ehlinden olanlar hem cehennem üzerindeki gözetleyici ve emirleri yerine getiren meleklerin varlığına hem de 19 adet olduklarına inanırlar. Tefsircilere göre sûrenin indiği ortamda kitap ehlinden olanlar cehennem üzerinde gözetleyici durumunda olan 19 melek kavramından haberdar idiler, Kur'an'ın da bu bilgiyi vermiş olması onun vahiy eseri olduğunu ortaya koyması ve onların da inançlarını pekiştirmesi bakımından önemliydi. Ancak inkârcılar ve kalplerinde hastalık olanlar bundan derin kuşku içine girmişlerdi. Kâfirler zaten ahirete inanmıyordu. "Kalplerinde hastalık olanlar"ın münafıklar olduğu söylenmişse de, Mekke'de henüz münafık yoktu. Bazıları konunun özüne inemedikleri için "Allah bu örneği vermekle neyi murat etti acaba?" deyip duruyor, inanmakla inanmamak arasında gidip geliyorlardı. Bugün için de benzer tutumların olduğu gözlemlenmektedir.

Burada yapılması gereken şey vahiy ile gelen gaybi bilgiye inanmak, gereksiz spekülasyonlara girmekten kaçınmak olmalıdır. Mademki söz konusu mesele sınav (fitne) meselesidir, bu sınava takılanlar kaybedebilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'i 19 rakamı üzerinden test etmeye çalışanlar Tevbe sûresinin son iki ayetini inkâr etmek zorunda kalıp bu fitneye takıldılar.

Allah'ın kulunu saptırması, kulunun tercihi doğrultusunda yanlış yola gi-

rip yanlışta ve batılda inatla yol alması dolayısıyladır. Bir sürücünün önüne üzerine uçurum işareti olan bir levhanın çıktığını düşünün, yine de sürücü yola devam edecek olursa başına gelecek olan şey uçurumdan aşağı yuvarlanmak olacaktır. Ancak doğru istikamette yol almaya devam eden menzile varır. Her iki durumda de insanın iradi tercihleri söz konusu olmaktadır. Varlık âleminde kozmik düzeni ayakta tutan, dünyada ve ahirette O'nun emrinde iş ve işlev gören meleklerin sayısının ne kadar olduğunu kimse bilemez. Eğer inkârcıların "cezalandırılacakları cehennemde 19 melek varsa, bunların hakkından gelmek zor olmaz" diye aptalca düşünen inkârcılara Yüce Allah'ın ordularının sayısının kimseye bilemeyeceğini hatırlatmaktadır. Kur'an örnekler vererek insanları düşünmeye ve doğru yola girmeye davet eder. Bütün bu anlatılanların hikmeti insanın yüce Allah'ın kudretini bilmesini sağlayan öğüt olmasıdır.

كَلَّا وَالْقَمَرِۙ ﴿٣٢﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ اِذَٓا اَسْفَرَۙ ﴿٣٤﴾ اِنَّهَا
لَاِحْدَى الْكُبَرِۙ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِلْبَشَرِۙ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَٓاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ
يَتَاَخَّرَۙ ﴿٣٧﴾

32. **Hayır; aya andolsun,**
33. **Dönüp gittiği zaman geceye,**
34. **Ağardığı zaman sabaha,**
35. **Gerçekten o, büyük** (musibet)**lerden biridir.**
36. **Beşer** (insan) **için bir uyarıdır,**
37. **Sizlerden öne geçmek-ilerlemek veya geri kalmak-gerilemek isteyenler için.**

Yüce Allah aya, geceye ve sabaha yemin etmektedir. İnsanlar sadece Allah adına yemin eder, Cenab-ı Hak ise bir hikmet üzere yarattıklarına yemin edebilir. Bu hem varlığın profan olmadığını gösterir, hem kendi bağlamında ele alınacak onunun önemine işaret eder. Ay aydınlatır, gece de yani karanlık çekildikten sonra geri gelir. Berrak bir havada gecenin karanlığını ay ortadan kaldırır, sabah da karanlığı sona erdirir. "Esfere" aydınlandı demektir. Yüzünü açan kadına, aydınlanan yüze veya evin süpürülmesine de aynı kökten gelen kelimeler kullanılır.

Yüce Allah bunlara yemin ederek cehennemin büyük bir olay (küber) olduğunu haber verir. Bunu önemsemek lazım. Anlatımı, tasviri, haber verilmesi insanlar için uyarıcı olmalı. Hasen, Yüce Allah'ın insanları cehennem ateşinden daha dehşetli bir şeyle uyarmadığını söylemiştir. Eğer birine isabet ederse yani

cehennemde azaba çarptırılacak olursa bu onun için büyük bir musibet olur. Uyarıcının (nezir) Kur'an veya Hz. Peygamber olduğunu söyleyenler de vardır.

Şu halde doğru veya yanlış karar verecek olan insandır. Yüce Allah, iki yol göstermiş, yolların nereye çıkacağını açıklamıştır: "Dileyen iman eder, dileyen inkâr eder" (18/Kehf, 29). 37. ayet ilerlemenin, öne geçmenin (takaddüm), iman edip ilahi hükümlere itaat etme anlamına geldiğini, gerilemenin, geride kalmanın (teahhur) ise inkâr ve Allah'ın emirlerine isyan anlamına geldiğini belirtmektedir. Buna göre İslam'a girenler ilerler, öne geçer, inkâr edenler geriler, geride kalır. Bu, modern zamanlarda bir inanç haline getirilen ve sadece maddi uygarlığın nicel büyümesi, cesamet, zenginlik, konfor, teknoloji ve daha çok güç ve servet biriktirmeye endekslenen "ilerleme" veya aksi yönde "gerileme"nin nasıl Kur'an vahyi tarafından tamamen farklı anlamlarda kullanıldığını, Kur'an'ın modernlerin ilerleme ve gerilemeden kastettiklerinin tam aksi anlam yüklediğini göstermektedir.

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِي جَنَّاتٍ
يَتَسَاءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ
نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ
الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾

38. Her nefis, kazandıklarına karşılık bir rehinedir.

39. Ancak Ashab-ı Yemin (sağ ehli) **hariç.**

40. Onlar cennetlerdedirler; birbirlerine sorarlar.

41. Suçlu-günahkârları;

42. "Sizi şu cehenneme sürükleyip-iten nedir?"

43. Onlar: "Biz namaz kılanlardan değildik" dediler.

44. "Yoksula yedirmezdik."

45. "(Batıla ve tutkulara) **Dalıp gidenlerle biz de dalar giderdik."**

46. "Din (hesap ve ceza) **gününü yalan sayıyorduk."**

47. "Sonunda yakîn (kesin bir gerçek olan ölüm) **gelip bize çattı."**

38. "**Her nefis, kazandıklarına karşılık bir rehinedir**." Her insan kendi yapıp ettiklerinden sorumludur. Dünyada özgür iradesini kullanarak her ne yapıyorsa amelleri karşısına çıkacak ve yaptıklarından sorumlu tutulacaktır. Kişinin kendi nefsinin kazandıklarına rehin olması kuvvetli bir ifadedir; hem

ahirette kişiyi amellerin dışında hiçbir şeyin kurtarmayacağını; hem amellerin, suç ve günahların bireysel olduğunu; hem de aslında eğer inkârcılar ve suçlu günahkârlar yakınacaklarsa asıl kendilerinden yakınmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Başkasının suçlamaya gerek yok, kim zerre kadar hayır yaptıysa karşılığını görecek, zerre miktarı kötülük yaptıysa yine cezasıyla karşılaşacaktır; hiç kimseden hiçbir şey eksiltilmeyecektir (52/Tur, 23). Biri diğerini rehin aldığında onun özgürlüğüne el koyar, iradesini, hareket serbestisini elinden alır. Ama insan-eylem ilişkisinde rehin alınan nefstir, onu rehin alan ameller olduğuna göre bu nefs kendi kendini rehin almış demektir.

Bu genel değerlendirme yapıldıktan sonra cennete gidecekler anlatılır. Bu bahtlı insanlar Ashab-ı yemin yani amel defterleri ahirette sağ yanlarından veya sağ ellerine verilenlerdir. Kitapları sol yanlarından veya sol ellerine verilenler ise bedbaht kimseler olup cezalarını çekmek üzere cehenneme atılanlardır. Ashab-ı yemine ve Ashab-ı şimale bugünkü siyasi kamplaşmaları çağrıştıracak şekilde "sağcı veya solcu" denemez. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. 56/Vakıa, 8 vd.; 69/Hakka, 19-34.)

Ashab-ı yemin cennette suçlu günahkârları sorarlar. Sizi cehenneme sürükleyen nedir? Onlar da "**namaz kılmadıklarını ve yoksulu yedirmediklerini**" söylerler. (Benzer bir diyalog için bkz. 7/A'raf, 44-47). Burada bir kere daha namaz kılma ile yoksulu gözetme arasında doğrudan ilişki kurulmuştur. Namaz kılan aynı zamanda yoksulları gözetir. Hiç şüphesiz bu yoksula hergün karnını doyuracak kadar yemek vermek değildir, tabir caizse ona balık tutmasını öğretmek ve olta vermektir. Namaz kılmayan ve yoksulu doyurmayanlar derin bir gaflet içinde yaşıyorlardı, güç ve zenginliklerinin ebedi süreceğini zannediyorlardı, nefislerinin istek ve tutkusuna kapılmışlardı, kendileri gibi insanlarla düşüp kalkıyorlardı. Günün birinde kıyametin kopacağına, insanların dirilip dünyada yaptıkları dolayısıyla hesap vereceklerine inanmıyorlardı. Sonunda ölüm gelip çatınca hakikat apaçık ortaya çıktı (15/Hicr, 99).

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ
﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ
امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ
﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ
يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

48. Artık, şefaat edenlerin şefaati onlara bir yarar sağlamaz.

49. Buna rağmen, bunlara ne oluyor ki öğütten yüz çevirip duruyorlar?

50. Sanki onlar, ürkmüş yaban eşekleri gibidirler;

51. Arslandan korkup-kaçmışlar.

52. Hayır; her biri, kendisi açılmış sahifelerin verilmesini ister.

53. Hayır; onlar şüphesiz âhiretten korkmuyorlar.

54. Gerçek (şu ki), **o** (Kur'ân,) **elbette bir öğüttür.**

55. Artık kim dilerse, öğüt alıp-düşünür.

56. Allah dilemedikçe onlar öğüt almazlar; takvânın sahibi (onu kabul etmeye ehil olan) **O'dur, mağfiretin sahibi** (bağışlamaya ehil olan da) **O'dur.**

Dünya hayatı sona erer, kıyamet kopar, diriliş olur ve hesap günü gelip çatarsa inkâr eden ve hayatını suç ve günah içinde geçirenler için her şey bitmiştir. Ağır suçları dolayısıyla şefaat etme yetkisine sahip olanlar bile onlara şefaat edemez, azaptan kurtaramaz (2/Bakara, 48).

Hakikat budur, vaadedilenler yerine gelecektir. Böyle iken inkârcılara ne oluyor da Kur'an'dan yüz çeviriyor, hükümlerine göre hayatlarını düzenlemiyorlar? Eninde sonunda hesap vereceklerdir. **Mukatil**, Kur'an'dan yüz çevirmenin iki türü olduğunu söylemiştir: Biri onun vahiy eseri olduğuna inanmamak; diğeri hükümlerine göre amel etmemek, hayatı onun belirlediği çerçevede yaşamamak.

Böyleleri ne kadar trajik durumda olduklarının farkında değiller. Onları hakikatle yüzyüze getiren Kur'an veya Hz. Peygamber'le karşılaştıklarında ürküp kaçan yaban eşekleri gibi olurlar. Yaban eşekleri aslandan kaçarlar, Allah'a inanmayanlar veya varlığına inanıp da kendi heva ve hevesine göre yaşamada ısrar edenler Kur'an'dan kaçarlar. Yaban eşeğiyle inkârcılar arasında ilişki kurulmasının sebebi hamakatlarıdır. Biri eşek olması dolayısıyla ahmaktır, diğeri insan olmasına rağmen ahmaklık yapmaktadır. Kendilerine öğüt veriliyor, doğru yol gösteriliyor buna rağmen sözle yetinmiyorlar, ellerine vahyedilen somut sahife istiyorlar (bkz. 6/En'am, 7). Vahiy sadece elçiye gelir, o da vahiy kâtiplerine yazdırır, onlar da sahifelere geçirirler. Bunlar aslında ahiret gününe inanmıyorlar, çeşitli bahaneler uyduruyorlar.

Gerçek olan şu ki, Kur'an-ı Kerim bir öğüttür, zikr ve hatırlatmadır. Kim dilerse Kur'an üzerinde düşünür, aklını kullanır ve iradesini doğru yönde kullanarak kurtuluşa erer (7/A'raf, 2). Allah dilemedikçe öğüt almazlar, kişi korkup sakınacaksa Allah'tan korkup sakınmalı, çünkü takvayı kabul etmeye

ehil olan sadece O'dur. Kur'an takva sahiplerini hidayete erdirir (2/Bakara, 2). Yüce Allah'ın emir ve yasaklarından kaçınan Allah'tan korkan kişidir. Bir yandan Allah'a iman edip O'ndan korktuğunu söyleyeceksin, öte yandan ya nefsinin istek ve arzularına veya Allah'ın emir ve yasaklarını referans almayanların söz ve emirlerine, kural ve normlarına uyacaksın, bu gerçek manada takva olmaz. Kimin emir ve yasaklarına uyuluyorsa, ondan korkuluyor demektir. Çünkü Allah'ın iradesine teslim olmak ve sahih/sahici manada "Müslüman" olmak demek, O'nun koyduğu hükümlere riayet etmek, çizdiği sınırların dışına çıkmamak demektir.

İşte bu sûre ve inen ilk sûrelerle, peygamberlik görevini üstlenen Hz. Muhammed (s.a.), kendisine vahyedilmeye başlanan Kur'an'la insanlara hatırlatmada bulunacak, dünya ve ahiretleri için öğütlerde bulunacak, takip edecekleri yol haritasını çizecektir. Ancak bu hiç de kolay olmayacaktır. Çünkü ister insan teki fert/kişi ister toplam kişilik olan toplum olsun, Kur'an'a muhatap olan kalbinin hasta olduğunu kabul etmedikçe bu öğütten, zikir ve hatırlatmadan yani Kur'an'dan şifa bulamaz. Hasta hasta olduğunu kabul edecek, şifa bulmak için de Kur'an'ın kapısına çalacak. Bağışlayan da O'dur. Bir kutsi hadiste şöyle buyrulur: "Yüce Allah buyuruyor ki: -Korkulmaya layık olan benim. Benden korkan, benimle beraber başka ilah edinmesin. Onu affetmeye ehil olan da benim!" (Tirmizi, Tefsir, 74/4; İbn-i Mace, Zühd, 35).

Müddessir sûresinin (74) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

75- Kıyâmet Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 40 âyettir. Karia (101) sûresinden sonra, Hümeze (104) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen "**kıyâmet**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

لَآ أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿١﴾ وَلَآ أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۥ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِرِينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾ بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۥ ﴿٥﴾

1. **Hayır, kalkış** (kıyâmet) **gününe and ederim.**
2. **Ve yine hayır; kendini kınayıp duran nefse de and ederim.**
3. **İnsan, onun kemiklerini bizim kesin olarak bir araya getirmeyeceğimizi mi sanıyor?**
4. **Evet; onun parmak uçlarını dahi derleyip-**(yeniden) **düzene koymaya güç yetirenleriz.**
5. **Ancak insan, önündeki** (sonsuz geleceği)**ni de 'fücurla sürdürmek ister.'**

Kıyâmet "kalkış günü"dür. İnsanlar hem yattıkları yerden ayağa kalkacak hem hesap için Rablerinin huzurunda ayakta duracaklardır. Mahkemede sanık ayakta durur. Fakat kıyâmet kozmik düzenin altüst olması, göklerin başka gökler, yerin başka yer olmasıdır. Yüce Allah kıyâmet gününe kasem etmektedir ki, bu konunun ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmek içindir.

Böyle bir güne yemin eden Allah, kendini kınayan nefse de yemin etmektedir. Aynı anlam çerçevesinde "**nefs**" adını verdiğimiz öz varlık, temel kişilik, ruh, akıl, can veya isteklerin merkezi faaliyetin temelini oluşturur. İnsan yeryüzünde kendisine lezzet ve haz veren şeylere yönelir, onları elde edip ken-

dinde sürekli kılmak; ona acı ve mutsuzluk veren şeylerden de kaçınmak ister. Nefs hem ikisi arasında denge kurma hem insani gelişimi, ahlaki olgunluğu sağlayan dinamiktir. Eğer ahlaki gelişim yönünde etkinlik gösterirse sahibini ve elbette kendini kurtarır; kuralları aşan istek ve tutkuların peşine takılırsa kaybeder. Kurtuluşun yolu nefsin sürekli biçimde kendini sorgulaması, yapıp ettiklerini kritik etmesidir ki buna Muhasebe-i nefs denir (oto kritik).

Ayet, bağlam içinde düşünüldüğünde salt nefsin kıyâmet günü kendini sorgulamasından bahseder. Mü'minin de nefsini sorgulaması mümkündür: Neden dünyada daha çok salih amel yapmadım, hayır işlemedim, daha fazla ibadet etmedim, hayır işlerinde para harcamadım! Hayatını inkâr ve isyan içinde geçirenler ise büyük bir hayal kırıklığı ve umutsuzluk içinde kendi nefislerini yargılayacak, yaptıklarından dolayı kendilerini yargılayacaklardır. (Nefsin çeşitli halleri ve mertebeleri için bkz. 1/Yusuf, 53. ayetin açıklaması.)

İnkârcıları yanılgıya düşüren önemli amillerden biri ölüp gittikten, toprağa karıştıktan sonra dağılan kemiklerin artık bir araya geleceklerini mümkün görmemeleridir. 3. ayette sözü edilen insan(lar), ahirete, dirilişe ve hesap gününe inanmayan kimselerdir, yoksa mü'minler değildir (6/En'am, 29). Kemikleri bir araya getirmek zordur, parmak uçlarındaki çizgileri derleyip toparlamak, her insanın diğerlerinden ayırtedilmesini sağlayacak şekilde düzenlemek çok daha zordur. Her insanı diğerlerinden parmak izinden ayırıp teşhis ve tespit etme işi ancak 19. yüzyılda mümkün olabilmiştir ki, Kur'an-ı Kerim, bu olaya Miladi 610. yılında işaret etmektedir. Milyarlarca insanın her birinin parmak uçlarındaki çizgilerin diğerlerinden tamamen farklı olması gözümüzle hemen müşahede edebileceğimiz bir mucizedir. Bu mucize sayesinde adli suçluların tespit edilmesi mümkün olabilmektedir.

Buna güç yetirebilen yüce Allah, kemikleri bir araya getiremez mi? Bu ve benzeri ayetler (17/İsra, 51; 36/Yasin, 78-79), haşrın cismani olduğunu göstermektedir. Her ne kadar ölümle ruh bedenden ayrıldıktan sonra geride kalan beden (ceset) toprağa karışıp yok oluyorsa da, tekrar hiç fani olmayacak formasyonda yeniden varedilmesi mümkündür, bu yeniden yaratış Allah'ın kudreti dâhilindedir, O her şeye olduğu gibi buna da kadirdir. Ölümle ruh bedenden ayrılır, kıyâmette bir kere daha bedene, ete kemiğe bürünür.

Gel gör ki "insan, önündeki (sonsuz geleceği)ni de 'fücurla sürdürmek ister.' Bazı tefsirciler, bu ayette günün birinde tevbe ederim deyip sürekli günah içinde yaşayanlar veya tevbe etmeyi akıllarına getirmeyenlerin kastedildiğini söylemişlerdir. Bunun dışında ayete iki anlam vermek mümkün: Biri fücurla insan, Allah'a başkaldırarak, fıtrat ve ahlâk dışı davranış şekilleri ile sonsuz

bir gelecek arzusunu taşır; diğeri, dünyada işlediği suç ve günahlara öylesine alışmış ki kıyâmet gününü, ahireti ve hesabı yalanlar. Her iki anlam da mümkündür, ortak noktası ahiretin varlığını inkâr ile günahkâr bir hayatın sonsuza kadar sürmesini arzu etmektir. Ancak vahiy alan elçi, bunun boş bir temenni veya altı boş bir yalanlama olduğunu hatırlatır.

يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ ﴿٦﴾ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ﴿٨﴾
وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا
وَزَرَ ﴿١١﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ
وَاَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيرَهُ ﴿١٥﴾

6. **"Kıyâmet günü ne zamanmış" diye sorar.**
7. **Ama göz 'kamaşıp da kaydığı',**
8. **Ay karardığı,**
9. **Güneş ve ay birleştirildiği zaman;**
10. **İnsan o gün: "Kaçış nereye?" der.**
11. **Hayır, sığınacak herhangi bir yer yok.**
12. **O gün, 'sonunda varılıp karar kılınacak yer** (müstakar)**' yalnızca Rabbinin katıdır.**
13. **İnsana o gün, önceden takdim ettikleri ve erteledikleri şeylerle haber verilir.**
14. **Hayır; insan, kendi nefsine karşı bir basirettir.**
15. **Kendi mazeretlerini ortaya atsa bile.**

Elçi inkârcılara dünya hayatının geçici olduğunu, her yaptıklarının hesabını verecekleri ahiret ve hesap gününü hatırlattığında, pekiyi "**Kıyâmet günü ne zamanmış**" diye sorarlar. Bu tarih boyunca inkârcıların bıkıp usanmadan tekrar edegeldikleri sorudur (7/A'raf, 187). Yüce Allah bu soruya kıyâmetin birkaç dehşetli sahnesini tasvir ederek vermektedir:

O gün gözler kamaşıp kayacak veya kirpikler kırpılmadan gözler yuvalarından fırlayacak; ay kararacak, aydınlatma fonksiyonunu yerine getirmeyecek; güneş ve ay birleşecek. Bunun manası güneş ve ay da sönecek, fonksiyonları sona erecek (bkz. 81/Tekvir, 1-14). İşte kıyâmet böyle dehşetli bir gündür. Böyle bir günde sadece çaresizlik vardır, günahkâr insan etrafa bakınır ve "**Kaçış nereye?**" der. Ne hesaptan ne azaptan kaçmak mümkündür. İnkârcı-

lar ve suçlu günahkârlar için kendilerini kurtarabilecekleri, zorlayabilecekleri sığınak yoktur. Ne yüksek bir dağa kaçıp kurtulabilirler ne bir mağaraya sığınabilirler. Nihai menzile varılmıştır, o da yüce Allah'ın katıdır (53/Necm, 42); herkes ve her şey orada karar kılacaktır. O gün insana kendisine bir emanet olarak verilen dünya hayatında yaptıkları da, yapmadıkları da haber verilecek, bütün yapıp ettikleri önüne konacaktır.

14. ayet insanın kendine bir basiret olduğunu belirtir. Tefsirciler buradaki basiretin şahitlik/tanıklık olduğunu söyler. Buna göre ayetin takdiri şöyle olmaktadır: İnsan yaptıklarını içinde tecrübe edip en iyi kendini gözleyen bir şahittir. Ne yapıp yapmadığını en iyi kendisi bilir; başkalarından gizlese bile kendinden gizleyemez. Diyelim ki başkalarından gizledi ve kendi yaptıklarını bildiği halde inkâra kalkıştı, bunun da faydası yok, zira organları kendi aleyhine şehadette bulunacaklardır (24/Nur, 24). Görülüyor ki, gerçekten kurtuluş yoktur, kaçış mümkün değildir.

15. ayet, insanın yapıp ettiklerini örtbas etmek amacıyla bir dizi mazeret uydurmaya kalkışsa bile bunun bir faydası olmayacağını belirtir. Dilciler, ayette geçen "**mazeret**"in Yemenlilerin lehçesinde perde manasındaki "mi'zar" ile aynı kökten geldiğine dikkat çekmişlerdir. Buna göre suçlu günahkârlar, yaptıklarının üzerine hangi perdeyi örtmek isteseler bile, kendileri ne yaptıklarını bilmektedirler, gizlemeye kalkışacak olurlarsa fiilin işlenmesinde kullanılan organlar –el, ayak, dil, göz, kulak vs.– aleyhlerinde şahitlik edeceklerdir. Kendi amel defterlerini, önden ahirete gönderip de kayıt altına alınan sicillerini kendileri pek ala okuyabilmektedirler (17/İsra, 14). Bu yüzden özür beyan etmeleri de işe yaramayacak, çünkü özürleri kabul edilmeyecektir (40/Mü'min, 52). Fakat elbette Yüce Allah'ın her şeyi künhüne varıncaya kadar bilmesi, her şeyden haberdar olması hiçbir şeyin gizle kalmasına imkân vermez. Kaldı ki melekler (Kiramen kâtibin) bizim ne yapıp ettiğimizi günü gününe kaydetmektedirler.

لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖۜ ﴿١٦﴾ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗۚ ﴿١٧﴾
فَاِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهٗۚ ﴿١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهٗۜ ﴿١٩﴾

16. **Onu** (Kur'ân'ı, kavrayıp belletmek için) **aceleye kapılıp dilini onunla hareket ettirip-durma.**
17. **Şüphesiz, onu** (kalbinde) **toplamak ve onu** (sana) **okutmak bize ait** (bir iş)**tir.**
18. **Şu halde, Biz onu okuduğumuz zaman, sen de onun okunuşunu izle.**
19. **Sonra muhakkak onu açıklamak Bize ait** (bir iş)**tir.**

16-19 arası ayet kümesiyle ilgili iki açıklama yapılmıştır:

a) Hz. Peygamber (s.a.) vahiy alırken, meleğin kendisine öğrettiğini unutmamak için aceleyle dilini tepretir yani belki cümlenin sonunu beklemeden aldığını tekrar etmeye başlardı. Yüce Allah böyle yapmamasını emrediyor. (20/Taha, 114.) "Unutacağım korkusuna kapılman yersiz, zira onu kalbinde yani zihninde toplamak ve sana tekraren okutmak bize ait bir iştir" buyrulmaktadır. Vahyi gönderen, gönderdiği mesajın elçi hem muhataplarınca doğru biçimde öğrenilmesini ister, dolayısıyla işini tesadüflere bırakmaz, vahyi elçinin kalbine iyice yerleştirir, indirdiğini tekrar ettirir. Şu halde elçinin unuturum korkusuyla acele ve telaşla dilini tepretmesine gerek yoktur (87/A'la, 6).

18. ayet ilginç bir bilgi vermektedir: "**Şu halde, Biz onu okuduğumuz zaman, sen de onun okunuşunu izle.**" Bu demektir ki, vahiy anlam olarak peygamberin kalbine indirildiği gibi lafız olarak da indirilmiştir. Çünkü sadece mana Hz. Peygamberin kalbine indirilmiş değil, vahiy meleği tarafından lafzı her ne ise öyle okunmuş, elçi de manası ve lafzıyla vahyi alıp vahiy kâtiplerine dikte ettirmiş ve muhataplarına tebliğ etmiştir. Bu da bize gösteriyor ki, peygamber vahyi mana olarak aldı fakat bildiği dille ifade etti, manayı kendisi lafza döktü şeklinde iddiada bulunduranların görüşleri tamamen temelsizdir. Eğer öyle olsaydı yani vahiy mana alınıp, peygamber tarafından telaffuz edilseydi; "dil kültüreldir" diye vahyin tarihsel ve toplumsal durumlarca ve Hz. Peygamber'in dil bilgisi gücü ve lafza vukufiyeti oranında ete kemiğe büründüğü iddiası destek bulmuş olacaktı. 18. ayet mucizevi bir biçimde bu iddiayı kökten reddetmektedir.

19. ayet de hayli önemli bir noktaya açıklık getiriyor: Kur'an'ı peygamberin kalbine indiren, lafzıyla ona tekrar ettiren vahiy meleğidir -Yüce Allah nun-u azameyle "**biz**" zamirini kullanmaktadır- bu vahyi emrindeki melekle peygamberin kalbine indirdiğini ifade etmek içindir; tıpkı "biz yarattık" demek gibidir.- Ayet buyurur ki: "**Sonra muhakkak onu açıklamak Bize ait** (bir iş)**tir.**" Bizim "açıklamak" olarak çevirdiğimiz kelime "**beyan**"dır. Biliyoruz ki peygamberin vahyi olduğu gibi insanlara tebliğ etmek yanında açıklama görevi de var. Ayet ayetlerin hangi anlamlara geldiğini, nasıl anlaşılmaları gerektiğini elçiye öğretenin da vahiy meleği olduğunu belirtmektedir. Beyan, Hz. Peygamber (s.a.)'in tabiri caizse Kur'an'ı tefsir etmesi, açıklamasıdır. Bu işi de kendisine vahiy meleği öğretmişse, bu durumda Kur'an'ın anlaşılmasında ilk başvurulacak güvenilir kaynak Hz. Peygamber'in sünnetidir. Bu olayda dikkat edilecek husus, güvenilir rivayetlerin uydurma (mevzu) olanlarından dikkatle ayırt edilmesi olmalıdır.

16-19 arası ayet kümesinin vahiy ile ilgili olduğu, yüce Allah'ın melek aracılığıyla vahyi peygamberin kalbine indirdiği; onu hafızasına, zihnine mal ettiği ve açıklamasını öğrettiği anlamına geldiğini savunanların görüşünü destekleyen başka ayetler vardır (2/Bakara, 97; 16/Nahl, 102; 26/Şuara, 193; 20/Taha, 114). Sahihayn'de yer alan bir hadise göre de 19. ayetle ilgili olay bu yönde cereyan etmiştir (Buhari, Tefsir, 75; Müslim, Salat, 148).

b) Diğer görüş ise **Kaffal**'a ait olup bu ayetlerin ahirette inkârcıların amel defterleri ellerine verildiği sırada içine girdikleri psikolojik durumu, telaş ve korkuyu tasvir etmektedir. Buna göre inkârcılar amel defterleri ellerine verildiğinde içinde nelerin yer aldığını merak eder, aceleyle, tabir caizse satırları atlayarak okumaya çalışırlar. Yüce Allah onlara acele etmemelerini, onlara defterlerinde olanların okunup açıklanacağını belirtir. Güvenilir bir rivayetle desteklenmeyen bu açıklama pek akla yatkın görünmemektedir.

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾ كَلَّا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ ۜ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ ِۨالْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾

20. Hayır; siz çarçabuk geçmekte olanı (dünyayı) **seviyorsunuz.**

21. Ve âhireti terkedip-bırakıyorsunuz.

22. O gün yüzler ışıl ışıl parlar.

23. Rablerine bakıp-durur.

24. O gün, öyle yüzler vardır ki kararmış-ekşimiştir.

25. Kendisine, beli büken işlerin yapılacağını anlamaktadır.

26. Hayır; can, köprücük kemiğine gelip dayandığı zaman,

27. "Son müdahaleyi yapacak kim" denir.

28. Artık gerçekten, kendisi de bir ayrılık olduğunu anlamıştır.

29. (Ölüm korkusundan) **Ayaklar birbirine dolaştığında;**

30. O gün sevk, yalnızca Rabbinedir.

20 ve 21. ayetler dünya hayatı "acele" olarak nitelendirilmiştir. Aceleden kasıt insana haz ve lezzet veren şeylere, iştah ve şehvete bir an önce ulaşma arzusudur. Dünya lezzetlerini hemen arzu eden ahireti unutur, bu ise kalıcı ve sahici mutluluğu ıskalama yanılgısıdır. Dünya hayatı fanidir, ne kadar uzun

sürerse sürsün günün birinde sona erecektir; dünya lezzetlerinin tümü kalite bakımından eksiktir. Bu açıdan dünya ile ahiret arasında bir karşılaştırma yapmak icap ederse, dünyevi lezzetler geçici ve kalite bakımından düşük, ahirete ilişkin olanlar ise ebedi ve sahicidir, kalite bakımından eşsizdir. Şu var ki insan yakın ve hazır olanı arzu eder, sonsuz olanı ıskalar. Acele ile elde edilen şey, kişiyi ebedi ve eşsiz olandan yoksun bırakır. Aceleyle elde edilen, ebedi olandan yoksun bırakır (Bkz. 14/İbrahim, 3; 87/A'la, 16-17.)

Acelecilik insanın yaratılışında, mayasında vardır. (17/İsra,11 ve 21/Enbiya, 37.) Bu bizi kendimizi ciddi bir denetim altına almamız gerektiğini gösterir. İnsan fıtratında olan bu eğilim, ilk ayetlerde işaret edildiği üzere Hz. Peygamber'de de vardı ancak o ilahi terbiye ile bu eğilimini kontrol altına aldı. Vahyedilen ayetleri aceleyle okumaktan vazgeçmekle kalmadı dünyaya ilişkin her türlü lezzet ve hazza kapılıp ahireti unutma yanılgısını da yendi; ahireti dünyanın önüne geçirdi. Bu konuda da Hz. Peygamber (s.a.), takip edilecek örnek bir şahsiyettir.

22-23. ayetlerde yüzlerindeki ifadelerden kişilikleri rahatlıkla okunan iki insan tipinden söz edilmektedir: Biri kıyâmet günü ve hesap vakti geldiğinde yüzleri ışıl ışıl parlayan, yüce Allah'tan kurtuluş ve sonsuz nimet ödülü bekleyen, yüzlerini bu umutla Allah'a çeviren mü'minler; diğeri yapıp ettikleri kötü ameller dolayısıyla umutsuzca haklarında verilecek kararı bekleyen bedbahtlar, başka bir deyişle inkârcılar ve suçlu günahkârlar. Her ikisinin yüzündeki ifadeler inançlarına ve amellerine göre beklentiyi ifade etmektedir. Birinin beklentisi ebedi kurtuluş ve mutluluk, diğerinin ki ebedi azap ve hüsrandır. (Benzer tasvirler için bkz. 3/Âl-i İmran, 106.)

Tefsirciler ise bu iki ayetten hareketle mü'minlerin ahirette Yüce Allah'ı görebileceklerini iddia etmektedirler. Sözün genel akışından söz konusu ayetlerin "**rü'yetullah**"la ilgili olduklarını söylemek güç görünmektedir. (Rü'yetullah için bkz. 10/Yunus, 26. ayetin açıklaması; Hz. Musa'nın yüce Allah'ı görmek istemesi ve yaşadığı olay için bkz. 7/A'raf, 143.)

Dünya hayatını inkâr ve günahla geçirenler kıyâmet günü beli büken, omurgaları kıran muamelelere maruz kalacaklarını anlamışlardır. Aslına bakılırsa bu süreç ölüm anından itibaren başlamış bulunmaktadır. Can köprücük kemiğine gelip dayandığında kişi artık dünya hayatının sona ereceğini anlar, etrafındakiler, yakınları ona son müdahaleyi yapıp tekrar hayata döndürecek kimseyi aramaya koyulur. Bu kim olabilir? Doktor mu, rahip mi, kâhin mi, efsuncu mu, yoksa iktidar, servet veya yandaşlar topluğu mu; orduları veya memurları mı? Hiç biri! Heyhat, iş işten geçmiştir! Bazı tefsircilere göre, tam

bu sırada yani ölüm anında melekler birbirlerine sorar: "Bunun ruhunu kim götürecek, rahmet melekleri mi, azap melekleri mi?"

Şu veya bu, gerçek olan şu ki, canını teslim etmekte olan şahıs da umudun tamamen tükendiğini, yolun sonuna gelindiğini anlar. Ayaklar birbirine dolanır ne elleri tutar ne ayakları gövdesini taşıyabilir (56/Vakıa, 83-85). Tek yöne girmiş bulunmaktadır, geri dönüşü yoktur. Her şeyin sonuna gelindiği bu anda girdiği yol Allah'ın huzuruna sevkedilmekten başkası değildir. Bu sevkiyatın önüne geçilemez.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰىۙ ﴿٣١﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِهٖ
يَتَمَطّٰىۖ ﴿٣٣﴾ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۙ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰىۖ ﴿٣٥﴾ اَيَحْسَبُ
الْاِنْسَانُ اَنْ يُّتْرَكَ سُدًىۖ ﴿٣٦﴾ اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّنْ مَّنِيٍّ يُّمْنٰىۙ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ
كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰىۙ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۖ
﴿٣٩﴾ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُّحْيِۦَ الْمَوْتٰى ﴿٤٠﴾

31. **Fakat o, ne doğrulamış ne de namaz kılmıştı.**
32. **Ancak o, yalanlamış ve yüz çevirmişti.**
33. **Sonra çalım satarak yakınlarına gitmişti.**
34. **Sen buna müstahaksın, dahasına müstahaksın.**
35. **Yine müstahaksın, dahasına da müstahaksın.**
36. **İnsan, 'kendi başına ve sorumsuz' bırakılacağını mı sanıyor?**
37. **Kendisi, akıtılan meniden bir damla su değil miydi?**
38. **Sonra bir alak** (embriyo) **oldu, derken** (Allah, onu) **yarattı ve bir 'düzen içinde biçim verdi.'**
39. **Böylece ondan, erkek ve dişi olmak üzere çift kıldı.**
40. (Öyleyse Allah,) **Ölüleri diriltmeye güç yetiren değil midir?**

İbn-i Abbas'a göre bu ayet kümesinde tasviri yapılan insan 10. ayette sözü edilen insandır yani cins isim kastedilmektedir. Ebu Cehil'de somutlaşan bu insan risaleti, Allah'ın indirdiği vahiyleri tasdik etmediği gibi namaz da kılmadı yani Allah'a secde etmeyi reddetti. (19/Meryem, 59.) Hem inatçı hem kibirlidir. İnadı ve kibri onu doğru yoldan alıkoymaktadır. Hz. Peygamber, ona hangi hatırlatmada bulunduysa, hangi hakikati ona anlatmaya çalıştıysa o sürekli yalanladı, haktan yüz çevirdi (96/Alak, 13-14). Öyle yapmakla da kalma-

dı, çalım satarak veya gerinerek yakınları yanına gitti, çevresine peygamberi nasıl yalanladığını böbürlene böbürlene anlattı, bununla gurur duydu (83/Mutaffifin, 29-31). Bir söz karşısında gerinen ona değer vermediğini, aldırmadığını beden dilini kullanarak ifade etmektedir.

Böyle birine azap müstahaktır. Başına gelecek olana veya sana ceza olarak yazılana "müstahaksın" veya "layıksın" tehdidi dört defa kullanılmıştır. **Kurtubi** bunların risaleti doğrulamamanın, namaz kılmamanın, yalanlamanın ve yüz çevirmenin cezası olduğunu söyler. Dördü de inkârı, inadı ve cehaleti dolayısıyla Ebu Cehil'e uygun düşmektedir. (20/Taha, 48.)

Cehalet ümmilik veya bilgisizlik değildir, bile bile inkâr etmek, hata ve yanlışta, zulümde, sapkınlık ve batılda inat etmektir. Kendini cahiliyeye kaptırmış insan büyük kayıp içindedir. Zira kendisi için bizim sayamayacağımız sayıda meleğin faaliyetiyle donatılmış bu yer küresine belli bir süreliğine gönderilmiştir; yeryüzü her şeyi ile insan için donatılmıştır. İnsanın bu harikulade dünyaya gelişinin bir sebeb-i hikmeti var, kendisinden bir şeyler istenmektedir. Eğer insan boş yere, herhangi bir sebep veya amaç olmaksızın buraya gönderildiğini, yeryüzünde kendisine tayin edilen ömür içine başıboş bırakıldığını düşünüyorsa gerçekten büyük bir yanılgı içindedir, başkasını değil en başta kendini aldatmaktadır.

"**Süden**" başıboş develer için kullanılan bir kelimedir. Bunların çobanı yoktur, genellikle onlara ilişilmez, kendi hallerine terkedilmişlerdir. Yaratılış hikmetinden ve bilinçten yoksun olan insan da başıboş bırakıldığını, kendisi için bir takım emir ve yasakların konulmadığını, sınırsız özgür olarak her şeyi dilediği gibi yapabileceğini zannetmektedir. Bazıları da bunun "ölüp de toprağa gömülen insanın kabrinde kendi başına bırakılacağını mı sanıyor?" anlamına geldiğini söylemiştir. Buna göre kim ömrünü tamamlayıp öbür âleme göçerse muhakkak ki dünyada yapıp ettiklerinin hesabını verecektir. (Daha geniş bilgi için bkz. 23/Mü'minun, 115 ve 29/Ankebut, 2. ayetin açıklaması ve konuyla ilgili verilen ayet referansları.)

İnsan kendi yaratılışına bakacak olsa, akıtılan meni adı verilen bir damla sudan yaratıldığını görür. Bir damla su iken alak (embriyo) olur, sonra kendisine bir biçim, bir form verilir; ondan erkek ve dişi türer. Bunları rahatlıkla yapabilen yüce Allah, tabii ki ölümden sonra insanları diriltmeye muktedirdir. (Bu bağlamdaki ayetlerin açıklaması için bkz. 22/Hac, 5.)

Kıyâmet sûresinin (75) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

76- İnsan Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 31 âyettir. İsmini birinci ayette geçen **"insan"** kelimesinden almaktadır. "Dehr, Ebrar, Emşac, Heleta" adlarıyla da anılmıştır. Rahman (55) sûresinden sonra, Talak (65) sûresinden önce indirilmiştir. İbn-i **Aşur** ve Süleyman **Ateş** üslup ve içeriğinden hareketle sûrenin Mekke'de indirildiğini söylerler.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا ﴿١﴾ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾

1. **Gerçek şu ki insanın üzerinden, daha kendisi anılmaya değer bir şey değilken, uzun zamanlardan** (dehr) **bir süre** (hin) **gelip-geçti.**
2. **Şüphesiz biz insanı, karmaşık olan bir damla sudan yarattık. Onu deniyoruz. Bundan dolayı onu işiten ve gören yaptık.**
3. **Biz ona yolu gösterdik;** (artık o,) **ya şükredici olur ya da nankör.**

1. ayetin başındaki "**hel**" edatı "kad" manasında ele alındığında bir şeyi açıklamayı ifade eder. Yani şüphesiz insan üzerinden böyle bir zaman geçmiştir. Soru edatı olarak ele alındığında, bir gerçeği teyit ettirir. Yani şöyle veya böyle olmadı mı? Soru, olayın şöyle veya böyle vuku bulduğunu teyit ettirmek için sorulur.

"**Dehr**", varlık âleminin başlangıcı ile sonu arasındaki zaman olabileceği gibi, bütün zaman veya sonsuz zaman da olabilir. "**Hin**" ise, varlık âleminin yaratılışı ile insanın varlık sahnesine çıkışı arasındaki zamanı ifade eder. **Ragıb**'a göre dehr belli bir vakit ile sınırlanmamış mutlak; hin ise belli vakitleri olan sınırlı zamandır. Bilim adamlarına göre kâinatın yaşı 13,5-14 milyar yıl;

dünyanın yaşı 4,54 milyar yıl; insanın dünyada ortaya çıkışı 3 milyon yıl öncesine dayanır. Bulunan en eski fosilin 130 bin, hatta 209 bin yıllık olduğuna dair görüşler var. Bilimsel araştırmalar önemli veriler ortaya koysa bile evrenin, dünyanın ve insanın yaşı konusundaki rakamlar her zaman afaki kalmaya mahkûmdur. Bu durumda "hin", yaratılışın başlangıcı ile son 3 milyon yıl arası zamandır ki, bunun gerçekten böyle olup olmadığını sadece Allah bilir. Müfessirler, haklı olarak "dehr" gibi, "hin"in de "belirsiz bir zaman" olduğunu söylemektedirler.

"**Hinunmine'd-dehr**" ifadesi, insanın sözü dahi geçmez, kendisi hiçbir şekilde anılmaz iken, hayli uzun bir zamanın, belki de milyonlarca ve milyarlarca yılın geçtiğini anlatır. İnsanın sözünü zikredecek olan melekler ve cinlerdir. Kavram olarak insan Allah'ın ezeli bilgisinde vardı, yaratıldıktan sonra insanı melekler ve cinler anar ancak. Buna göre melekler dahi onu bilmiyordu, bilmedikleri için anılır (mezkur) bir varlık değildi. Nitekim Allah, ilk defa meleklere: "Muhakkak ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti. Onlar da: "Biz seni şükrünle yüceltir ve (sürekli) takdis ederken, orada bozgunculuk çıkaracak ve kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?" (2/Bakara, 30) diye sormuşlardır. Bu, meleklerin, insanı bildikleri için hayret ettikleri anlamına gelmez, belki Allah, yaratacağı insanın, yeryüzünde halife olacak varlığın birçok özelliğini onlara bildirdiği veya insandan önce benzer durumlara düşmüş başka yaratıklara şahit oldukları için bu suali sormuşlardır.

Şu veya bu, burada önemli olan husus, az önce işaret ettiğimiz üzere insanın hayli uzun bir zaman bilinmemesi, isim olarak dahi anılmamasıdır. Şüphesiz bu bilinmezlik, bilinç sahibi yani bilebilen varlıklar içindir. Örneğimizden devam edecek olursak, melekler insanı bilmezdi. Ancak elbette Allah bilirdi. Yani "Allah, zamanın bir süresinde insanı yaratmayı akıl etti veya ona ihtiyaç hissetti de yaratmaya karar verdi" denemez. O, ezelden beri insanın bilgisine ve onu yaratma irade ve kudretine sahipti. Bilgisi, iradesi ve kudreti kendisindendir, bir başkası O'na vermez. O halde şu denebilir: İnsan varlık sahnesine çıkmadan önce Levh-i Mahfuz'da biliniyordu, yazılıydı ama mülk âleminde bilinmiyordu, ismi ve esamesi okunmazdı.

Varlık âleminde insan hiç bilinmez, ismi anılmaz iken, kendisi de kendini bilmiyordu. İnsanın, maddi yapısı, fizyolojik ve biyolojik yaratılışı ve tesviyesi ile ona ruh üfürülmesinden sonra kendini bilmesi mümkün olmuştur. İnsanın kendini bilmesi düşünme melekesine ve bilince sahip olması sayesindedir. **Descartese**, var olmaklığını düşünmesine bağlamıştı. Ama insan yoksa düşünce ve bilinç de yoktur. İnsanda bilinç, Nefha-i Ruh'un sonucudur ve ondaki

ebedi İlahi Öz'dür. Doğru istikamette olduğunda insanın baskın karakteri bilinç olur, fizyolojik/bedensel yanı bilincinin önüne geçmez. İlahi bağış olan düşünce ve bilinç sayesinde kendini bilen insan nasıl olur da Allah'ı bilmez, burada büyük bir gariplik var. Kendini bilmeye ve tanımaya yarayan düşünce eğer ilahi bir bağış ise, bununla insanın Allah'ı bilip tanımaması büyük bir gaflettir.

Bu temel hakikat böyle iken yani insan varlık âleminin başlangıcında yok iken, mülk âleminde hayli uzun zaman bilinmez ve ismi geçmez iken, varlığa sonradan dâhil edilmişken, başka bir deyişle varlığa girişi, kendi istek ve kararı ile olmayıp onu aşan bir takdir iken; nasıl oluyor da kendini varlığın merkezine koyar, üstüne çıkarır, kibre kapılır, onu varlık sahnesine çıkaran, varlık ağacının meyvesi olarak çeşitli zenginlikler, yetenekler ve özelliklerle donatan Allah'a karşı isyan eder?

İnsanın kendini algılama biçiminde temel bir sorun olursa, hemcinsleri ve başka varlıklarla süren ilişkilerinin tümünde sorun yaşar. Herhalde insanın kendini varlığın merkezine koyup sonsuz bir kibre kapılması kendine ilişkin perspektifini sakatlamaktadır. İnsanın hayli zaman boyunca hiçbir şey olmaması, kendini dahi bilmemesi öğretici olmalıdır. Çünkü şimdi de Allah'ı unuttuğu takdirde, yine kendini bilmeyecek yani (manen) yokluğa dönmüş olacaktır. Bu yüzden insan, zamanın bütününü, varlığı ve anlamı kendine indirgememeli, egosunu merkeze almamalı; müteal/aşkın bir âlem tasavvuru ve belli bir geçmiş (tarih) bilinciyle Allah'a kul olmalıdır. Kulluk, kölelik ve tutsaklık değil, Mülkün Sahibi'ne sadakat beyanı, özgürlüğün şartıdır. O, kendi mülkünde –tabir caizse– yurttaşlığı tasdik eder, ondan sonra insan varlığın efendisi olur.

Bazı tefsirciler ise, burada söz konusu olan tür olarak insan değil, Âdem'in yaratılmasıdır. Buna göre Âdem'in tesviye edilip belli bir kıvama getirilmesi, ona ruh üflenmesi, ayağa kalkıp insan olarak yürümeye ve eylemde bulunmaya başlaması hayli uzun zamanlar almıştır. Ancak bu görüş pek akla yatkın görünmemektedir.

2. ayet insanın "**karmaşık olan bir damla sudan** (emşac)" yaratıldığını beyan eder. Babasının spermi, annesinin yumurtasından müteşekkil, hammaddesi toprak olan bir yaratıktır. (Bkz. 22/Hac, 5; 23/Mü'minun, 12-15.) Fizyolojik-biyolojik maya topraktır. "Karmaşık olan bir damla su" yanında "toprak" (3/Âl-i İmran, 59); "süzme çamur" (23/Mü'minun, 12) veya "ateşte pişmiş çamur" (55/Rahman, 14) yaratılması sadece ontolojik yapının farklı aşamalarına işaret eder. Sperm ve yumurtanın birleşimi olan zigot da topraktır. Âdem aleyhisselâm ilk insan olarak da topraktan yaratıldı, toprakta mevcut bulunan unsurlar onun karmaşık damlası oldu ki, annesiz ve babasız yaratıl-

ması Âdem'e has bir yaratma formudur. Âdem'in babası yoktu ama bu topraktan oluşturulan özünün cansız olduğu anlamına gelmez; babamızın spermi ve annemizin yumurtası nasıl toprakta yetişen gıda (bitkisel ve hayvansal) ürünlerden oluşuyorsa, Âdem'in bedenini oluşturan toprakta da bütün ürünlerin toplamı olan bir öz, canlı bir hayvancık vardır. Sonuç itibariyle insanın varlık mayası toprak, manevi-ahlaki özü Nefha-i ruhtur. Sınavı dünyevi-maddi tabiatı ile onda içkin olarak bulunan ilahi tabiatı arasındaki ilişkinin doğru veya yanlış düzenlenmesine dayanır.

Bunca aşamalardan geçen insanın yaratılış gayesi bir denemeden geçmesi içindir. Deneme aynı zamanda insanın belli bir kıvamı bulması, ahlaki bir formasyona sahip olması anlamına gelir. Donanımlı bir varlığın bunca imkân ve avantajlarını kullanan insanın sınırlı bir zamanı geçirmek üzere dünyaya gönderilmiş olması anlamdan ve amaçtan kopuk değildir. Beş duyu organına sahip bulunmaktadır; bunlardan kulaklarıyla işitiyor, gözleriyle görüyor. Ona indirilen vahye doğru dürüst kulak verip üzerinde tefekkür edecek; kucağında gözünü açtığı ve ömrünü geçirdiği tabiattaki namütenahi olayın hikmeti üzerinde düşünecek olsa boşuna yaratılmadığını anlayacaktır. (Bkz. Mülk, 2 ve 75/Kıyamet, 36.)

İnsan başıboş yaratılmadığı gibi çaresiz bırakılmış da değildir. Ona doğru ve yanlış gösterilmiştir (90/Beled, 10). Biri Hak, diğeri batıl yollardır. Bunca nimet karşısında ya şükreden veya nankörlük gösteren olur (64/Teğabun, 2). Tercih dünyanın geçici lezzetleri ve kalitesi düşük zevkleri ile ebedi hayatta vaadedilen kurtuluş ve mutluluk arasında yapılır (17/İsra, 18-19; 18/Kehf, 29). Dünyayı isteyene dünya, ahireti isteyene ahiret verilir. İnsan tercihinde serbest bırakılmıştır. Bu akıl ve muhakeme gücünü kullanabilen kişinin bileceği iştir. Ancak bir hakikati aklından çıkarmayacaktır: Son varış yeri Allah'ın huzurudur (75/Kıyamet, 36; 87/A'la, 8 ve 53/Necm, 42).

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾

4. **Doğrusu biz kâfirlere zincirle, demir halkalar** (tomruklar) **ve çılgınca yanan bir ateş hazırladık.**
5. **Şüphesiz ki iyiler** (ebrar), **karışımı kâfur olan bir kadehten içerler.**
6. **Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri bir kaynak; onu fışkırtıkça fışkırtıp akıtırlar.**

Dünyada kendilerine sunulan bunca nimete (imkân ve avantaja) rağmen yanlışı seçenler ahirette yanlış seçimlerinin ve yapıp ettiklerinin hesabını vereceklerdir. Onlar Allah'a kulluk yapmak, yeryüzünde iyiliği ve adaleti tesis etmek üzere yükümlü tutulmuşlardı, öyle yapmadılar, inkâr ettiler ve zulmettiler. Bunun cezası cehennemde halkaları demir olan zincirlere vurulup ateşte yanmaktır (bkz. 69/Hakka, 32).

5. ayette sözü edilen iyiler (ebrar) Allah'ın buyruklarına harfiyyen riayet edenler, hayat tarzlarını ilahi hükümlere ve hoşnutluğa göre tanzim edenlerdir. Tabii olarak ödüllendirileceklerdir (37/Saffat, 45-47; 43/Zuhruf, 71). Bunlar hem Yüce Allah'a iman ettiler hem yeryüzünde iyiliği, adaleti ve ahlaki erdemleri tesis etmek için ellerinden geleni çabayı gösterdiler. Bunun toplumsal hayatta sayısız pratiği vardır. Mesela İbn-i Ömer, "ebrar" olan kimselerin hem babalarına hem çocuklarına iyi davrananlar olduğunu söylemiştir. **Kurtubi**, Buhari'de kayıtlı (el Edebü'l Müfred, s. 7) bir hadiste şöyle buyrulduğunu aktarır: "Allah'ın onlara ebrar adını vermesi onların babalarına ve çocuklarına iyi davranmaları dolayısıyladır. Babanın senin üzerinde hakkı olduğu gibi, evladının da senin üzerinde hakkı vardır." **Katade**'ye göre iyiler, Allah'ın hakkını ve adaklarını eksiksiz yerine getirenlerdir. İşte bu sıfatlara sahip iyiler kâfur karışımı olan bir kadehten içerler. Kâfur cennette bulunan bir pınarın adıdır. Yüce Allah kulları için yaratmıştır, içmekle tükenmez, fışkırdıkça fışkırır (bkz. 37/Saffat, 45-47; 43/Zuhruf, 71).

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾

7. Adaklarını yerine getirirler ve şerri (kötülüğü) **yaygın olan bir günden korkarlar.**

Burada geçen "**adak**" terimine çeşitli anlamlar verilmiştir: Namaz, oruç, zekât, hac, umre vb. vecibeler... Kelbi, bunun "yerine getirilmesinde titizlik gösterilen ahitler" olduğunu söylemiştir. Yeminlere sadık kalmak olarak görenler de vardır. İmam Malik, buna bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmayı da dâhil etmiştir. (Bkz. 2/Bakara, 270 ve 22/Hac, 29. ayetin açıklaması.)

Ancak ayetin ilham ettiği, kişinin üstüne yükümlülük (vücubiyet) değilken bir adakta bulunması halinde bunu ciddiyetle ve titizlikle yerine getirmesidir. Yerine getirilmesi gereken vecibelerin "**adak** (nüzur)" olarak adlandırılması literatüre uygun düşmez; zira namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetler gücü yeten her Müslüman için yerine getirilmesi gereken vecibelerdir; bunları ihmal edene ceza takdir edilmiştir. Adakta mecburiyet yoktur yani kişi şu veya bu iş

için adakta bulunmak zorunda değildir, adakta bulunursa yerine getirir. Bir şey, adandığı andan itibaren "**Allah'ın hakkı**" olur, kul Allah'ın hakkına azami riayet etmelidir. Kurban kesecekse kesmeli ve etini dağıtmalı, oruç tutacaksa tutmalı, sadaka dağıtacaksa dağıtmalıdır. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'a itaat edeceğim diye yemin ederse yeminini yerine getirsin ve Allah'a itaat etsin; kim de Allah'a isyan edeceğim diye yemin ederse yeminini tutmasın ve Allah'a karşı gelmesin" (Buhari, Eyman, 28; Mavutta', Nüzur, 4).

"**Şerri yaygın olan bir günden korkarlar**." Araplar şişenin veya camın çatlağı uzadığında bu kelimeyi (istitar) kullanır. Kelime uzayıp giden gün anlamını verir. Burada kıyamet günü ve bugünün dehşetinden söz edilmektedir. Kıyametin kopacağı zaman, anlaşıldığı kadarıyla kısacık olmayacak; yeri ve gökleri içine alacak şekilde uzayıp gidecektir. Kozmik bir altüst oluşa işaret vardır. **Mukatil**'e göre melekler dahi dehşete düşecektir.

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾

8. Kendileri, ona duydukları sevgiye rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler.

9. "Biz size ancak Allah'ın yüzü (rızası) **için yediriyoruz; sizden ne bir karşılık istiyoruz, ne bir teşekkür."**

10. "Çünkü biz, asık suratlı, zorlu bir gün nedeniyle Rabbimizden korkuyoruz."

8. ayet ihlas ve sadakatle Allah'ın hoşnutluğunu arayan mü'minlerin çarpıcı bir vasfını dile getirmektedir: O mü'minler yemeğe duydukları arzuya, sevgiye rağmen ihtiyaç sahibi yoksul, yetim veya esir olursa ona verirler. Yemeğe olan sevginin iki tür olacağı söylenmiştir: Biri kişi çok sevdiği bir yemeğe sahiptir, diğeri yemeği azdır, belki ancak kendine yetebilmektedir; buna rağmen ihtiyaç sahibi kimselere verebilme fedakârlığını göstermektedir. (2/Bakara, 177; 3/Âl-i İmran, 92.)

Tefsirciler bizim yoksul olarak çevirdiğimiz "**miskin**"in çaresizlik içinde yoksul düşmüş kimse olduğunu söylemişlerdir. Bu durumdaki yoksulun Müslüman veya gayrimüslim olması arasında farketmez; ihtiyaç içinde ise ona yardım edilir. (Bkz. 9/Tevbe, 60.) Bazıları miskinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere

gezinip duran kimse olduğunu söylemişlerdir ki, bu hem işsiz güçsüz kimseleri, hem de şu veya bu sebepten dolayı -mesela askeri işgal, iç savaş, ekolojik felaket, katliam korkusu, ağır siyasi baskı vs.- yerinden yurdundan olmuş mültecileri içine alır. Bu durumda olan miskinler hangi dinden, mezhepten veya inançtan olurlarsa olsunlar, onlara yardım edilir, açlıktan kırılmamaları için gerekirse eldeki ekmek onlara verilir.

Yetim ise aile, özellikle baba korumasından yoksun olmuş ihtiyaç sahibi kimse demektir ki, bunun erginlik çağına ermemiş erkek ve kız çocuklarını çağrıştırdığı açıktır. Kur'an-ı Kerim'de yetimler hakkında sıkı hükümler yer almıştır. (Bkz. 4/Nisa, 2 ve 6.) Esir ise savaş sonucu özgürlüğünü kaybetmiş, tutsak düşmüş kimsedir. (Bkz. 47/Muhammed, 4.) İbn-i Abbas esirin Allah'a ortak koşan (müşrik) olduğunu söylemiştir. Zaten Müslüman başka Müslümanın esiri olamaz, ayetin indiği toplumsal ve tarihsel şartlara bakıldığında esirin gayrimüslim kimse olduğu açıkça anlaşılır. Bugün dünyanın birçok ülkesinde zorlayıcı sebeplerle başka ülkelere iltica etmek zorunda kalan çaresiz insanlar maalesef o ülkenin bir kısım yurttaşları tarafından istenmemekte, onlara karşı ırkçı ve dışlayıcı tutumlar takınılmaktadır. Bu utanç verici tutumun İslam ülkelerinde de görülüyor olması hüzün vericidir. Oysa **Katade**'nin de belirttiği üzere ayetin indiği ortamda Müslümanlar esirlere gayet iyi muamelede bulunmuş, gerektiğinde onlarla ekmeklerini paylaşmışlardır.

Sahabeden ve tabiinden bazı bilginler esirin geçerli bir sebeple hapsedilen kimse olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş akla yatkındır, zira savaş esiri eğer köle ise zaten toplum içinde yaşamaktadır ama suç işleyip hapse düşmüşse bu başka bir durumdur. Bu görüşü kabul ettiğimiz takdirde hangi dinden olursa olsun veya hangi suçtan dolayı hapse atılmış olursa olsun, mahkûmlara belli seviyelerde bakılması gerektiğini göstermektedir.

Bu üç insan grubuna yedirilecek yemek veya yapılacak bağışın yemeğin ve malın iyisinden olması gerekir. Bakara sûresinde (2/267) infakın kazanılan veya yerden bitirilen ürünlerin iyisinde seçilmesi gerektiği belirtilmektedir. Aynı sûrenin 177. ayetinde de "iyiliğin/**birr**"in kişinin sevdiği maldan infak etmesi olduğu belirtilir. "Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe asla iyiliğe ermiş olmazsınız" (3/Âl-i İmran, 92).

Yüksek bilince sahip Müslümanlar miskine, yetime ve esir böylesine fedakârlıklar yaptıkları zaman bunun arkasından birtakım hesaplar yapmazlar. Sadece Allah'ın hoşnutluğunu gözetiyorlar, onlardan ne politik ne ekonomik veya sosyal birtakım beklentiler içine girmiyorlar. Onların yegâne düşünceleri zor duruma düşmüş insanlara yardım elini uzatmaktır. Kur'an-ı Kerim esir,

yetim ve yoksulu "sarp yokuşu" tırmanamayan çaresizler olduklarını belirtir (90/Beled, 11-17). Mü'minler, yaptıkları yardım karşılığında teşekkür dahi beklemiyorlar, adeta "iyilik yap, denize at, balık bilmese de halık bilir" prensibinden hareketle günün birinde, en azından ahirette mutlaka yaptıkları iyiliğin katlanarak karşılarına çıkacağını biliyorlar. Bu dünyada sahip olduğumuz nimetlerin tamamını bize bağışlayan yüce Allah'tır. Mü'mine iki haslet, korku ve cimrilik yakışmaz. Esasında ihtiyaç sahiplerine infak ettiğimizde "Allah'ın bize verdiği rızık"tan infak etmiş oluyoruz. Bencil davranıp da kulaklarımızı yoksulların, muhtaçların feryadına kapadığımızda asık suratlı, zorlu gün yani kıyamette hesap günü geldiğinde hesap veremeyeceğimizden korkarız. Aslında asık surat insan için kullanılır ama Araplar bunu "**Abûsankamtariran**" şiddet ve dehşetinden herkesin tir tir titreyeceği zorlu gün için de kullanırlar. İşte böyle bir günde yüce Allah'a hesap verme korkusu içinde olanlar, yemeği, malı çok sevdikleri halde ihtiyaç sahiplerine infak etmekten geri durmazlar.

فَوَقٰىهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰىهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزٰىهُمْ بِمَا
صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا
وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾
وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَ مِنْ
فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا
﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ
إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿١٩﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا
كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ
فِضَّةٍ وَسَقٰىهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ إِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ
سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾

11. Artık Allah, olan böyle bir günün şerrinden korumuş ve onlara parıltılı bir aydınlık ve bir sevinç vermiştir.

12. Ve sabretmeleri dolayısıyla cennetle ve ipekle ödüllendirilmiştir.

13. Orada tahtlar üzerinde yaslanıp-dayanmışlardır. Orada ne (yakıcı) **bir güneş ve ne de dondurucu bir soğuk görürler.**

14. (Meyvelerin) **Gölgeleri onlara pek yakın ve devşirilmeleri kolaylaştırıldıkça kolaylaştırılmış.**
15. **Çevrelerinde gümüşten billur kablar, kupalar dolaştırılır.**
16. **Gümüşten billur kaplar ki, onları belli bir ölçüyle tesbit etmişlerdir.**
17. **Orada onlara bir kadeh içirilir ki, karışımı zencefildir.**
18. **Bir pınar ki orada "selsebil" olarak adlandırılır.**
19. **Çevrelerinde** (gençlikleri ve dinçlikleri) **ebedi kılınmış civanlar dolaşır-durur; sen onları gördüğün zaman saçılmış birer inci sanırsın.**
20. **Her nereye baksan, bir nimet de büyük bir mülk görürsün.**
21. **Onların üzerinde hafif ipek ve ağır işlenmiş atlastan yeşil elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle bezenmişlerdir. Rableri onlara tertemiz bir şarap içirmiştir.**
22. **Şüphesiz, bu, sizin için bir mükâfattır. Sizin çaba-harcamanız şükre değer** (meşkur: makbul) **görülmüştür.**

Yüce Allah olumlu vasıflarını saydığı kullarını "asık suratlı bir gün"ün şiddet ve dehşetinden korumakla kalmamış, onlara mutluluğu doruğunda yaşayacakları bir nimet ve ihsanda bulunmuştur. Bunu hak edenleri yüzlerine vuran aydınlıktan ve dışa taşan sevinçlerinden anlamak mümkün. Dünyada iken çeşitli sıkıntılar, zorluklar, mahrumiyetler yaşamışlardı; kimilerinin maddi imkânları yoktu, kimilerinin olduğu halde nefislerinin istek ve tutkularını denetleyebilmişti. Ancak şimdi cennette sabretmelerine karşılık dünyada neyi arzu etmişlerse elde etmiş bulunmaktadırlar. Mesela bedenlerini gereği gibi yazın sıcağından, kışın soğuğundan koruyamamışlarsa, bugün ipekli elbiselerle ödüllendirilmişlerdir. İçinde bulundukları doğal ortamda ne yakıcı güneş sıcağı var ne kavurucu soğuk, iklim ılıman ve mutedildir. Tahtlar üzerinde oturup sırtlarını yumuşak yastıklara dayamışlardır; üzerlerine cennet ağaçlarının gölgeleri düşmüş, meyve yüklü dallar ellerinin kolayca ulaşabileceği mesafede bulunmaktadır. Cennette içeceklere hoş koku ve tat vermek üzere kullanıldığı belirtilmektedir.

Onlara gümüşten billur kaplar, nadide kupalar içinde içkiler sunulmaktadır. Belli bir ölçüde doldurulmuştur, arzu ettikleri veya içebilecekleri kadardır. Boğazdan kolayca geçebilen, damakta harikulade tat bırakan söz konusu içki karışımı zencefildir, bitmesi tükenmesi söz konusu değildir, "**selsebil**" adı verilen bir pınardan fışkırmaktadır. "**Zencefil**"inSankristçe "boynuz şeklinde" anlamına gelen "singabera" kelimesinden geldiği belirtilir. Kökeni Çin ve Hindistan'a dayanan zencefil Konfüçyüs'ün yazılarında yer alır. Yunan, Roma ve Doğu

Afrika'ya zencefili Arap tüccarları tanıtmıştır, 14. Yüzyıldan sonra karabiberden sonra en çok kullanılan ve aranan baharat olmuştur. Doğu'da yemeklerde ve yiyeceklerde kullanılan zencefil, Batı mutfağında bisküvi ve çöreklerde kullanılır. Jamaika zencefili hoş kokusu, Kenya zencefili ise en iyi baharat olarak şöhret bulmuştur, en iyisi ise "ak zencefil" olarak bilinen beyaz çeşididir. Kur'an'da zikri geçen bu bitki hem katıldığı yemek ve yiyeceklere lezzet vermekte hem bazı hastalıkların önlenmesinde veya tedavisinde kullanılmaktadır.

Onlara hizmet veren hizmetkârlar gençlikleri ve dinçlikleriyle dikkat çekiyor, yüzlerine bakıp ne istediklerini anında bilip yerine getirirler, bunlar da ebedi kılınmışlardır, her biri etrafa saçılan inci taneleri gibidirler. Nasıl inci tanelerinin ışıkları birbirine vurur ve gözlere inanılmaz bir manzara sunuyorsa onların hizmetleri ve kendileri de öyledirler.

Burada dikkatten kaçmaması gereken bir nokta var: Hizmet sunan civanların bu şekilde tasviri cennet hayatının mutluluk ve nezahetine uygundur. Zira seçkin bir yerde ağırlandığınızı düşünün, size hizmet sunanlar nazik, kibar, saygılı ve eğitimli kimseler olur. Kaba saba, insanın içini titreten, korku salıp tehditkâr bakan veya saygısız davranan kimseler böyle yerlerde istihdam edilmezler, onlar ancak şiddetin ve azabın söz konusu yerlerde olur ki, cehennem zebanileri ve azap melekleri böyle tasvir edilmektedir.

Vaadedilen cennet nimetlerle donatılmıştır, bir metre karesi dahi sıkıntılı değildir, etraf temaşa edildiğinde büyük bir mülk olduğu görülür. Bu Allah'ın sonsuzu ve sınırsız mülküdür; her yanını nimetlerle, lütuf ve ihsanlarla donatmıştır. Dünya sınavını başarıyla geçen mü'min kullara çektikleri sıkıntılar karşılığında ödül olarak verilmiştir. Nefsini tezkiye edenler bunu hak etmektedirler (20/Taha, 76). Şeytan, Âdem ve Havva'yı yasak meyve konusunda kandırmayı denediği zaman onlara "sonsuzluk ağacını ve yok olmayacak mülk" vaadinde bulunmuştu (20/Taha, 120). Dünyada sabredenler, bugün cennette hem ebediliğe hem sınırsız bir mülkün nimetlerine kavuşmuş bulunmaktadırlar. Hafif ipekten ve ağır işlenmiş atlastan yeşil elbiseler giymişlerdir, zevklerine göre kollarında bilezikler vardır, yüce Allah'ın bir ikramı olarak şarap içmektedirler (22/Hac, 23 ve 35/Fatır 33), bütün bunlar onlara verilen mükâfattır; çünkü dünyada harcadıkları çabalar, döktükleri emeklerin bugün karşılığını almaktadırlar. (Benzer cennet tasvirleri için bkz. 18/Kehf, 30-31 ve Hakka, 24.)

Cennet tasvirlerinin dünyadaki nesneler ve haz veren şeyler üzerinden verilmesi nitel mutluluğun ve sonsuz hazzın hakikatini anlatmak içindir. Hiç kuşkusuz insan neyi arzu ediyorsa, gözü hangi manzarayı görmek istiyorsa cennette buna nail olacaktır yani cennet sadece maddi-bedeni lezzet diyarı de-

ğil, aynı zamanda en yüksek düzeyde sanat ve estetik yurdudur da: "Nefislerin, canların çektiği ve gözlerin hoşlandığı, hoş bulduğu her şey" (43/Zuhruf, 71) orada bulunmaktadır. Sanat "hoşa giden biçimler" ise, söz konusu biçimlerin benzersizleri tabii ki cennette bulunmaktadır. Kusurlu dünyada en yüksek düzeydeki formları arar dururuz. Cennet sanat arayışı son bulmuş, güzellik başka bir deyişle ilahi cemal tam anlamıyla tecelli etmiştir. Ancak asıl maksat anlatımdır ve **İbn-i Abbas** gayet dikkat çekici biçimde "Cennette bulunan nimetlerin hiçbiri dünyada mevcut değildir, onların sadece isimleri vardır" demiştir.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾

23. Gerçek şu ki, Kur'ân'ı senin üzerine 'safhalar' hâlinde bir indirme tarzıyla (tenzil)' **indiren biziz, biz.**

24. Öyleyse, Rabbinin hükmüne sabır göster. Onlardan günahkâr veya nankör olana itaat etme.

25. Ve sabah, akşam Rabbinin adını zikret.

26. Gecenin bir bölümünde O'na secde et ve geceleyin uzun uzadıya O'nu tesbih et.

Kur'an-ı Kerim'in Miladi 610 yılında inip parça parça 23 sene zarfında tamamlanması Hz. Peygamber (s.a.)'in tercihi veya öngörmesi değildi. Olayların eşliğinde yüce Allah vahiyler indirdi, olayların anlam ve amacını belirledi. Hz. Peygambere kalsaydı sözün tamamını bir defada söylerdi ama Allah'ın muradı bu değildi. Bu elbette Kur'an'ı peygamberin uydurmadığını, ilahi murada göre parça parça indiğini göstermektedir (25/Furkan, 32-33).

24. ayette "**Rabbinin hükmüne sabır göster. Onlardan günahkâr veya nankör olana itaat etme**" buyrulur. Bunun iki anlama geldiği söylenebilir:

a) Müşrikler sana eziyet ediyorlar; buna rağmen yüce Allah haklarında hemen hüküm verip onları cezalandırmıyorsa bunda bir hikmet var, eninde sonunda haklarında hüküm verilecektir ya bu dünyada veya ahirette cezaya çarptırılacaklardır. Sen bu konuda sabırlı davran, sana hangi eziyeti yapıyor olurlarsa olsunlar, yine de onların günahkâr olanlarına ve nankörlerine uyma. Tehditleri seni yıldırmasın. Sabredilmesi gereken sadece tehdit ve eziyetler değil, kışkırtıcı tekliflere karşı da direnç göstermek gerekir (11/Hud, 115).

Nitekim Utbe bin Rabia, Mekke'nin en güzel olduklarını ileri sürdüğü kızlarından beğendiğini Hz. Muhammed'e verme teklifinde bulunmuştu; ondan istediği davasından vazgeçmesiydi. Ebu Cehil işkenceyle, Utbe kadınla, Velid de servetle onu davasından vazgeçirmek istiyorlardı.

b) Yüce Allah sana ve ashabına hükümler indirmektedir, bazıları hoşunuza gitse de gitmese de, size düşen görev hükümlere tam itaat etmektir. Zira bu hükümler hem adaleti ve huzuru tesis edecek hem sizleri ebedi hayatta kurtuluşa erdirecektir. İlahi hükümleri terkettiğinizde tabi olacağınız hükümler günahkârların ve nankörlerin hükümleri olacaktır. Allah'ın hükümleri uyulmak için indirilmiştir. Bazen Müslümanlar da dilleriyle ikrar ettikleri halde sıra pratiğe geldiğinde ilahi hükümlere göre davranmayıp günahkârların veya nankörlerin koyduğu kurallara, yaptıkları yasalara göre amel etmektedirler (33/Ahzab, 1).

Sıkıntı ve eziyetin söz konusu olduğu zamanlarda yapılması gereken şey çokça Allah'ı zikretmektir. 25. ayet zor zamanlarında yani Mekke'nin ağır şartlarında Hz. Peygamber'e sabah akşam Allah'ı zikretmesini emretmektedir. Bundan farz namazların emredildiğini söyleyenler olduğu gibi, nafile ibadetleri veya dille Allah'ın zikrinin kastedildiğini söyleyenler de vardır. Makul olan görüş farz ve nafile ibadetler ile dille de sabah akşam, imkânlar nispetinde Allah'ın zikredilmesi, ibadetlere devam edilmesidir. Gecenin bir bölümünde de aynısını yapmak lazım. Bu "**teheccüd namazı**"dır. Geceleyin uzun uzadıya tesbih namazdır, diyen vardır (bkz. 33/Ahzab, 41-42). İbn-i Abbas ve Süfyan, Kur'an-ı Kerim'de geçen her tesbihin namaz olduğunu söylemişlerdir. (Bkz. 11/Hud, 114; 13/Hicr, 97-98; 50/Kaf, 40.)

إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَآءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَآ اَسْرَهُمْ ۖ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَآ اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾ اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَآؤُنَ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۚ ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَآءُ فِي رَحْمَتِهٖ ۚ وَالظّٰلِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٣١﴾

27. **Gerçek şu ki bunlar, çarçabuk geçmekte olan** (dünyayı) **seviyorlar. Önlerinde bulunan ağır bir günü bırakıyorlar.**

28. **Onları biz yarattık ve bağlarını sımsıkı bağladık. Dilediğimiz zaman da onları benzerleriyle değiştiririz.**

29. Şüphesiz, bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine bir yol bulabilir.

30. Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Gerçekten Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

31. Dilediğini kendi rahmetine sokar. Zalimlere ise, onlar için acı bir azap hazırlamıştır.

Çokça günah işleyen ve nankör olanların belirgin özelliği çarçabuk geçmekte olan dünyaya tutkuyla bağlanmalarıdır. Böyleleri büyük bir gaflet içindedirler, çünkü dünya hayatı sona erer ama ahiret bakidir. Kıyamet kopup da hesap başladığında önlerine ağır bir yük olarak konacaktır. Onları yanılgıya düşüren şey dünya hayatını ahirete üstün tutmaları; doğru yolu yanlış tanımlamaları (14/İbrahim, 3); dünyayı tutkuyla sevip ahireti unutmaları, arkalarına atmalarıdır (75/Kıyamet, 20-21).

Fakat kaçış yoktur. Günü gelir herkes yapıp ettiklerinin hesabını verir. Ne kadar isyankâr ve günahkâr bir hayat sürerlerse sürsünler onları yaratan Allah'tır, vücut yapılarını sağlam kıldı, onlara düşünme-akletme, analiz etme, muhakemede bulunma, karar verme, tercihte bulunma ve eylemde bulunma imkânlarını verdi. Sadece eklem yerlerinin sapasağlam olması bile insan vücudunun ne kadar harikulade yaratıldığını göstermeye yeter. Kas, kemik ve organlar arasındaki bağlar bu sayede kurulmuştur. Buna rağmen vazgeçilmez değiller, yüce Allah dilerse onları yok eder, tarih sahnesinden silip yerlerine başka toplulukları getirir. Onlara sınavdan geçme imkânı verilmişse bir takdir dolayısıyladır; bir meteorun dünyaya çarpması, yıkıcı bir deprem isyankâr topluluğu ortadan kaldırmaya yeter. (Bkz. 5/Maide, 54; 47/Muhammed, 38.)

Yüce Allah kullarına öğüt verir. Kendi bedeni, kucağında gözünü açıp yaşadığı tabiattaki namütenahi olaylardan ders çıkarmak mümkün, bundan gerekli dersleri çıkarmayanlar Yüce Allah'ın vahiyleri üzerinde düşünüp varlığın ve insanın boşuna yaratılmadığı sonucuna varabilirler (7/A'raf, 2). Yüce Allah iki yol belirlemiştir: Biri doğru ve ebedi kurtuluşa götürür, diğeri yanlış ve hüsranla biter. Tercih tamamen insana bırakılmıştır; doğru yolu tercih eden Rabbine ulaşır (73/Müzzemmil, 19).

30. ayet, önemli bir hususun altına çizer: Yüce Allah insanı tercihinde özgür bırakmıştır. Aklını kullanarak doğru veya yanlışta karar kılabilir. Şu var ki insan mutlak özgür değildir. Tercihte bulunduğunda kullandığı aklı, muhakeme, analiz etme, sonuca varma yetisini veren de O'dur. İnsan Yüce Allah karşısında öylesine çaresiz ki üç-dört gün uykusuz veya aç kalsa muhakeme gücünü kaybeder, takatten kesilir, yere yığılır. Kendisine tanınan sınırlı alanda özgür-

dür ama fizyolojik, biyolojik varlığı ile kendisine bahşedilen akli ve manevi yeti ve melekler dolayısıyla bağımlıdır. Allah dileyecek olsa onun seçme özgürlüğünü elinden alır, bu da gösteriyor ki insan doğru veya yanlış hangi seçimde bulunuyor olursa olsun, ilahi iradenin dışında bir tercihte bulunuyor değildir. İnsana düşünme melekesini vermeseydi düşünüp öğüt alabilir miydi? Elbette hayır! (74/Müddessir, 56.) Bu, insanın özgür iradesini, serbest seçimini ortadan kaldırmaz, aksine insanı kevni-mutlak alan içinde ona dünya ve ahiretteki geleceğini belirleme özgürlüğü ve özgürlüğün kullanımını verir. Yüce Allah bunu bir bilgi ve hikmet üzere öyle tanzim etmiştir. Bu çerçevede Allah dilediğini rahmete sokar, zalimler da acıklı bir azaba düçar olurlar. Rahmetin doğru seçimde bulunanlara, azabın zulmedenlere tahsis edilmesi aslında meseleyi açıklar. Zira bir şeyi yerli yerine koyan adaletli ve yerinde davranır, bir şeyi de yerli yerinde değil de olmaması gereken yerde ve şekilde kullanan zulmetmiş olur. Her ikisinde insan iradesinin belirleyici etkisi vardır.

İnsan sûresinin (76) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

77- Mürselat Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 50 âyettir. 48. ayetinin Medine'de indiğine dair rivayetler vardır. Hümeze (104) sûresinden sonra, Kaf (50) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "gönderilenler" anlamındaki "**mürselat**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴿٣﴾
فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾ عُذْرًا اَوْ نُذْرًا ﴿٦﴾ اِنَّمَا
تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾

1. **Birbiri ardınca gönderilenlere andolsun;**
2. **Derken kökünden koparıp savuranlara.**
3. **Yaydıkça yayanlara.**
4. **Böylece ayırdıkça ayıranlara,**
5. **Zikr** (vahy, öğüt) **bırakanlara;**
6. **Özür** (suçu, eksikliği ortadan kaldırmak) **veya uyarmak için.**
7. **Şüphesiz size vaadedilen gerçekleşecektir.**

İlk beş ayet Kur'an'ın açıklanması en zor ayetlerinden bir küme teşkil eder. Zariyat sûresinde olduğu gibi burada da birtakım kuvvetlere, nesnelere veya şeylere yemin edilmektedir. "**Mürselat**" birbiri ardınca gönderilenler; "**asifat**" kökünden koparıp savuranlar; "**naşirat**" yaydıkça yayanlar; "**farikat**" ayırdıkça ayıranlar; "**mülkıyat**" zikri bırakanlar, ilka edenler. Bu beş kelimenin melekler, rüzgâr veya her ikisi anlamına geldiği söylenmiştir.

Rüzgâr olduklarını iddia edenler A'raf sûresi 57. ayetindeki "Allah rüzgârları gönderir (Yursilu'rriyah)"ı; Yunus sûresi 22. ayetindeki "esen rüzgâr (riyhuna-

sif)"; "naşirat" için kelime benzerliği olmasa da Rum sûresi 48. ayeti delil olarak göstermişlerdir. Beş ayetin de "melekler"den söz ettiğini düşünenler vardır. Fakat en makul görünen, ilk üç ayetin rüzgârlardan, son iki ayetin meleklerden bahsettiğini düşünenlerin görüşüdür. Başında "**fa**" harfi olanlar arasında bir sıralama, bir bağ söz konusu iken, "vav" ile zikredilenler arasında bir sıralama olması gerekmez. Birinci ayette gönderilenlerden, ikinci ayette "kökünden koparanlar"dan söz edilir. **Elmalılı**, bunun gönderilme (mürselat) ile ilgili olabileceğine dikkat çeker. Çünkü gönderilen bir şeyi kökünden söküp atar, bu da rüzgârın sıfatına uygun düşmektedir. Ancak yayma (naşirat) işinin kökünden söküp atma işinden sonra olması gerekmez. İki fiil bir arada veya ayrı ayrı da olabilir.

Üzerine yemin edilenlerin kendilerinden değil, sıfatlarından söz edilmiş olmasıdır. Böyle olunca zikredilen sıfatları birden fazla varlığa nispet etmek mümkün olur. Bundan hareketle üzerine yemin edilenlerin rüzgârlar ve melekler yanında Kur'an-ı Kerim, peygamberler, insanların kalbine ilka olunan ilhamlar, ruhani kuvvetler olma ihtimali de kuvvetlidir. **Taberi**'ye göre bunların tam olarak neye ait olduklarına dair bir kesinlik yoktur. Şu veya bu her ne iseler, tümü Allah tarafından gönderilmiş veya görevlendirilmişlerdir. Hiçbiri kendi kendilerine hareket etmemektedirler. Nitekim tabiat kuvvetleri de yüce Allah'ın irade ve kudretiyle iş görmektedirler, yoksa tabiatın kendisinden kaynaklanan ne bir yasa söz konusudur, ne de bir kuvvet.

Elmalılı kelimelerin başındaki "vav"ın yemin için olduğunu, cevabının da 7. Ayette verildiğini söyler: **"Şüphesiz size vaadedilen gerçekleşecektir."**

"Birbiri ardınca" iki anlama gelebilir: Ya durum ifade eder, o zaman ifadenin takdiri şöyle olur: At yelesi (urf) gibi peşpeşe, art arda demektir. Veya sebep ifade eder yani bir iyilikte veya ihsanda bulunmak için kullanılır.

"Derken kökünden koparıp savuranlar" rüzgârların sıfatına uygun düşer. Şiddetle esen rüzgâr ekinleri, ağaçları kökünden söker atar (17/İsra, 69). "Nakatunasuf" sırtındaki binicisini rüzgâr gibi uçuran dişi deveye denir. Meleklere nispet edildiğinde ölüm anındaki dehşeti anlatmış olur: Melek inkârcının ve zorbanın ruhunu şiddetle söküp alır.

"Yaydıkça yayanlar"ın bulutları çeşitli yönlerde hareket ettiren meleklere atıftır, melek bunu rüzgârı kullanarak yaptığı için bu metaforda melek ve rüzgâr sanki aynı kelime ile "naşirat"la ifade edilmişlerdir. Ancak "**nüşur**"un ölümden sonra diriltip harekete geçirmek manasında olabileceği de söylenmiştir. Kelime yağmurlar için de kullanılır, yağmurun yağmasıyla ölümünden sonra yeryüzü şenlenir, bitkiler yeşerip yayılır; böylece yağmur ölü toprağa hayat vermiş olur. Yağmurdan sonra dirilen toprak ile ölümden sonraki diriliş

arasında bağ vardır, bu çerçevede Araplar "Allah ölüye hayat verdi" dediklerinde "neşere" fiilini kullanırlar.

4. **"Böylece ayırdıkça ayıranlar"** hak ile batılı, helal ile haramı, doğru ile yanlışı birbirinden ayıranlardır. Bu açıklama kabul edilirse ayıranlar ya vahyi indiren melekler veya vahyi insanlara tebliğ eden peygamberler olur. Bazıları rızıkları, gıdaları ve ecelleri ayıranlar olduğunu düşünmüşlerdir. Bu da, tabiatta kontrol dışı hiçbir tabii olayın bulmadığı fikrini ima eder. Varlık âleminde tesadüf yoktur, olaylar gelişigüzel cereyan etmez. Kelime doğum yaptıktan sonra başını alıp giden dişi deve için kullanılır (en nakatu'lfarik).

5. ayette geçen "**zikr**"in iki anlama gelebileceği söylenmiştir: Biri indirilen vahiy, kitap, Kur'an-ı Kerim, öğüt. Nasihat, etkili söz, ibret alınacak olay; diğeri de sahih iman, salih amel, ilim, ibadet ve takva ile kalbini Allah'a açan insana ilham bırakan melekler, manevi ihsan ve lütuflar.

6. ayet, meleklerin vahyi insanların öne sürebilecekleri bir mazeret veya ortada bir özür kalmasın diye elçilere getirdiklerini belirtmektedir. Onlar da insanlara aldıkları vahyi olduğu gibi tebliğ etmişlerdir. Vahye muhatap olanların artık Allah'a karşı öne sürebilecekleri bir mazereti kalmamıştır; aklını kullanan ve nefsinin azgın isteklerini kontrol edebilen yapılan uyarıya kulak verir, tutum ve davranışlarını Allah'ın buyruklarına göre düzenler. **Katade**'ye göre, yüce Allah kullarına mazeret bırakmıyor, onları uyarıp korkutuyor (53/Necm, 56). Bütün bunlar şu açık hakikate işaret ediyor: Yüce Allah kesin bir vaadde bulundu, o gerçekleşecektir. Yani kıyamet muhakkak vuku bulacaktır.

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٨﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ
﴿١٠﴾ وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿١٣﴾
وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾

8. Yıldızlar 'söndürülüp silindiği' zaman,

9. Gökyarıldığı zaman

10. Dağlar, kökünden sökülüp savurulduğu zaman,

11. Ve Resûller de (şahitlik için) **belli bir vakitte getirildiği zaman**

12. (Bu,) **Hangi gün için ertelenmişti?**

13. (Mü'mini müşrikten, haklıyı haksızdan) **Ayırma günü için.**

14. Bu ayırma gününü sana ne bildirdi?

15. O gün, yalanlayanların vay haline.

8-10 arası üç ayette kıyamette vuku bulacak kozmik altüst anlatılmaktadır. Kıyamet kozmik düzenin çökmesi, yaratılıştan bu yana gök cisimleri hangi fonksiyonlarını yerine getiriyor idilerse getiremez hale gelmeleridir. (Bkz. 14/İbrahim, 18; 20/Taha, 105; 73/Müzzemmil, 14.) Buradaki anlatımda yıldızların ışığının söndürüleceği belirtilmektedir. "**Tams**" silmek, izini yok etmek demektir (10/Yunus, 88), bu bizce varlıkları ışıklarıyla bilinen yıldızların söndürülmesi, bulundukları mevkiden silinmesine delalet eder. Başka yerlerde "yıldızların dağılacağı" (82/İnfitar, 2); "bulanıklaşıp dökülecekleri" (91/Tekvir, 2) anlatılır. Bu da gösteriyor ki, her cisim gibi yıldızlar da belli bir enerjiye, belli bir kapasiteye sahiptirler, günün birinde kapasiteleri tükendiğinde yok olacaklardır. Gök çatlayıp yarılacak (52/Tur, 9), dağlar kökünden sökülüp yürütülecek (18/Kehf, 47), kum yığınları gibi dağılacaklardır (73/Müzzemmil, 14).

İşte böyle bir günde Allah tarafından insanlara gönderilen elçiler getirileceklerdir. Belli bir yere ve belli bir vakitte getirilmelerinin sebebi şahitlik yapmalarıdır. Onlar aldıkları emirleri olduğu gibi insanlara ilettiler, muhataplarını doğru yola davet ettiler ve ahirette hangi durumlarla karşılaşacaklarına ilişkin bilgi ve haberler verdiler. Kavimlerinden kimileri itaat etti, kimileri isyan etti. İşte böyle bir günde peygamberlerin şehadetlerine başvurulacak (bkz. 2/Bakara, 143). Dünyada peygamberler ile kavimleri arasında tartışmalar, sürtüşmeler olmuş, bazı zamanlarda çatışmalar yaşanmıştır. Böyle birgünde aralarındaki ihtilaf da gündeme gelecek; kimin haklı, kimin haksız olduğu apaçık ortaya konmuş olacaktır (5/Maide, 109). Elçilerin belli bir vakitte getirildiği gün kıyamet günüdür. Bundan kesinlikle kaçış yoktur, ertelenmesi de mümkün değildir.

"Yavmu'l fasl" kıyamette mü'minin müşrikten, haklının haksızdan, mazlumun zalimden, doğrunun yanlıştan ayrılacağı, bu konuda kesin hükmün verileceği, mutlak adaletin tecelli edeceği gündür. Buradaki "**fasl**" kelimesi bir yönüyle hakkı batıldan ayıran "furkan" kelimesi mesabesinde kullanılmıştır. Kur'an hakkı batıldan ayırdığı gibi "fasl günü"nde de haklı ve haksız, doğru ve yanlış, itaatkâr ve isyankâr; adil ve zalim birbirlerinden ayrılacaklardır (78/Nebe', 17). 14. ayette "Bu ayırma gününü sana ne bildirdi?" sorusu o günün dehşetini ikinci defa hatırlatmak için sorulmuştur. Yani "ayırt etme gününü sana bildiren nedir?" Bu dehşetli bir gündür ve beşer olan bir peygamber Allah'tan vahiy almadıkça ne olduğu konusunda herhangi bir bilgiye sahip olamaz. İnkârcılar böyle bir günün vuku bulacağına inanmıyorlardı. O kendisine inanmadıkları gün, şimdi gelip çatmış bulunmaktadır (37/Saffat, 21).

15. ayette **"O günü, yalanlayanların vay haline!"** buyrulmaktadır. "**Veyl**" yazık, vay haline demektir. Mürselat sûresinde 10 defa geçmektedir, bundan

başka Tur (52/11) ve Mutaffifin (83/10) sûrelerinde de geçmektedir. Kendisi için veyl kullanılan kişiyi rüsvaylık ve azap beklemektedir. Kendileri hakkında kullanılan kişiler "**ayırt etme günü** (yevmu'l fasl)" yalanlayanlar, suçlu-günahkârlar; dirilişi reddedenler, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük gösterenler, dehşetli cehennem azabını ve ahirette hesap vermeyi reddeden kimselerdir.

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾

16. Biz, öncekileri helâk etmedik mi?

17. Sonra arkadan gelenleri onların izinde yürüteceğiz.

18. İşte biz, suçlu-günahkârlara böyle yapıyoruz.

19. O gün, yalanlayanların vay haline.

20. Sizi basbayağı bir sudan yaratmadık mı?

21– Sonra onu savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik,

22. Belli bir süreye kadar.

23. İşte (buna) **güç yetirdik. Demek ki, biz ne güzel güç yetirenleriz.**

24. O gün, yalanlayanların vay haline.

25. Biz yeryüzünü bir toplanma yeri kılmadık mı?

26. Dirilere ve ölülere.

27. Ve onda sabit yüksek dağlar var etmedik mi? Size tatlı bir su içirmedik mi?

28. O gün, yalanlayanların vay haline.

Tarihte ilahi yasalar (Sünen-i ilahi) hükmünü icra eder. İnkâr edip yoldan çıkan, zulmedip azan toplumlar ergeç yıkılırlar. Âdemaleyhisselâmdan Hz. Peygambere kadar isyankâr ve günahkâr toplumlar helak olup tarih sahnesinden silinmişlerdir. Üzerinde yaşadıkları topraklar üzerinde dikkatli bir araştırma yapsalar nice topluluğun helak olup gittiğini tespit edebilecekler-

dir (6/En'am,6). Kur'an-ı Kerim, Ad ve Semud kavimlerinden yıkıcı örnekler verir, çünkü onlar Arapların kolektif hafızasında yeri olan toplumlardı. Elbette başkaları da benzer akıbete uğramışlardır. Bu şu demektir: Yüce Allah, geçmişte yapıp ettiklerinden dolayı bazı toplumları yerle bir etmişse, aynı haksız ve yanlış tutumda ısrar eden sonra gelenleri de onlara katar (56/Vakıa, 49-50), buna muktedirdir. Geçmişte olduğu gibi, bugün ve yarın da suçlu günahkârların uğrayacağı akıbet bundan başkası olmayacaktır. "O gün, yalanlayanların vay haline."

"Sizi basbayağı bir sudan yaratmadık mı? Sonra onu belli bir süreye kadar savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik. İşte (buna) **güç yetirdik. Demek ki, biz ne güzel güç yetirenleriz."** Bu ayetlerde insanın kendisinden yaratıldığı suyun bayağı, değersiz ve zayıf (Main mehin) olduğu anlatılmaktadır. (32/Secde, 8.) Söz konusu su, belli işlemler yani cinsel birleşme sonucu spermin yumurta ile buluşmasından sonra rahme yerleşmektedir. "Rahmet" ve "merhamet"le aynı kökten olan "rahim", sapasağlam bir yatak (Karar-ı Mekin) olarak düzenlenmiştir. Bu yatak koruma altına alınmıştır. Cenin-rahim ilişkisi zayıfın korunması ilişkisine dayanır, başka şekilde bu zayıf varlığın gelişmesini tamamlaması mümkün değildir. Allah'ın koruyucu ve hayat verici rahmeti nasıl varlıktaki düzenin, oluş ve doğuşların gerçekleşmesini mümkün kılıyorsa, insanın ilk yatağı olan rahimde de insan korunmakta, doğması için her türlü imkân ve şartlara sahip olmaktadır.

Döl yatağında erkeğin sperminin kadının yumurtası ile buluşmasından teşekkül eden zigot ve sonra çeşitli safhalardan geçen ceninin olgunlaşması (23/Mü'minun, 12-14) veya başka bir ifadeyle döl yatağının yavruyu misafir etmesi belli bir süre ile sınırlıdır (Kaderin ma'lum) ki, sûre doğumla biten hamilelik olarak ifade edilir. Hamilelik, annenin bir canlıyı yüklenmesidir (Haml).

Ergenlik çağına gelmiş her kız veya kadının döl yatağı her ay bu mucizevi olay için adeta hazırlanmakta, spermin gelişinden önce çeşitli kimyasal maddeler salgılamaktadır. Ay içinde, daha doğrusu yumurtanın bekleme süresi içinde döllenme olmasa, hazırlık için bir araya gelen maddeler "**aybaşı hali** (adet)" dediğimiz olayla dışarı atılmaktadır. Bu maddelerin atılmaması çeşitli rahatsızlıklara sebep olmaktadır.

Eğer döllenme vuku bulursa sperm ile buluşmuş yumurta rahmin duvarına asılarak orada beslenmeye başlar (96/Alak, 2). Başlangıçta bir tane olan yumurta hücresi kısa zamanda çoğalır, dokuz ay içinde doğabilecek kıvama gelir. Dokuz aylık sürede yaşanan safhalar 23/Mü'minun, 12-14 ve 22/Hac, 5. ayetlerde anlatılmaktadır. (İnsanın yaratılış safhaları ve özellikleri için bkz.

23/Mü'minun, 12-14; 32/Secde, 7-9 ve 86/Tarık, 5-7. ayetlerin tefsiri.) Bu harikulade yaratışa rağmen inkâr edenler! O gün, yalanlayanların vay haline!

25. ayette sözü geçen "**Biz yeryüzünü bir toplanma yeri kılmadık mı?**" sorusunun cevabı 26. ayette "**diriler ve ölüler**" olarak verilmektedir. Yer çekim kuvveti sayesinde insanları, canlıları ve taşınabilir nesneleri yüzeyinde tutup toplayabilmektedir. İnsanlar ölünce de toprağa gömülürler. Şu halde yeryüzü insanları üzerinde, ölüleri içinde toplamaktadır. **Kurtubi**, Ashab döneminde kabristan olarak kullanılan Baki el Ğarkad'e "**kefte**" olarak isimlendirildiğini söyler. Çünkü kabristan ölüleri toplayan yerdir; 25. ayet "toplanma yeri"ne "**kifat**" denmiştir. Yeryüzü insanın üzerinde yaşadığı ve öldüğünde içine gömüldüğü yerdir (A'raf, 25). Dahası dirilme günü de insan yine aynı yerde dirilip ayağa kalkacak (20/Taha, 55).

Yeryüzü gezegeni kendi kendine bu kıvamda duruyor değildir, üzerinde sabit yüksek dağlar vardır, onlar da kendi kendilerine varolmuş değildirler, Allah'ın takdiri ve tekviniyle öyle olup tabii düzenin devamında önemli fonksiyonlar görmektedirler (13/Ra'd, 3; 16/Nahl, 15). Hayatın temeli sudur, canlı olan her şey sudan yaratılmıştır (21/Enbiya, 30), yeryüzünde insanların ve canlıların hayatlarını sürdürmeyi sağlayan tatlı su kaynakları da yaratılmış, insanların istifadesine sunulmuştur (56/Vakıa, 43-44). Bütün bunlar yüce Allah'ın irade ve kudretini gösteren apaçık ayetler iken yine de yalanlayanlar varsa, o gün, yalanlayanların vay haline.

اِنْطَلِقُوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ اِنْطَلِقُوا اِلٰى ظِلٍّ ذِي ثَلٰثِ شُعَبٍ
﴿٣٠﴾ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾ اِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ
﴿٣٢﴾ كَاَنَّهٗ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾ هٰذَا يَوْمُ
لَا يَنْطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
﴿٣٧﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ
فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾

29. **Kendisini yalanladığınız** (azap)**'a gidin.**
30. **Üç dala ayrılmış bir gölgeye gidin.**
31. **Ne gölge altında barındırır, ne** (yakıcı) **alevden korur.**
32. **Gerçekten o, sanki her biri saray olan bir kıvılcım saçar.**
33. **Her biri, sanki sapsarı erkek deve sürüleri gibidir.**

34. O gün, yalanlayanların vay haline.

35. Bu, onların konuşamayacakları bir gündür.

36. Ve onlara özür beyan etmeleri için izin verilmez.

37. O gün, yalanlayanların vay haline.

38. Bu, hüküm günüdür; sizi ve öncekileri 'bir arada topladık.'

39. Şayet kurabileceğiniz hileli bir düzeniniz varsa, durmaksızın bana karşı kurun.

40. O gün, yalanlayanların vay haline.

İnkârcılar dünyada iken "ahiret günü, hesap, kitap, ödül ve ceza" olmadığını iddia ediyorlardı. Kıyametin kopmasıyla bütün iddia ve yalanlamaları boşa çıkmış oldu. Olay sanki olmuş bitmiş gibi –ki bu kesinliği ifade eder– inkârcılara "Siz, hani cehennem azabını inkâr ediyor idiniz ya, bakın gerçekmiş. Hadi bakalım, şimdi azabı çekmeye gidin!" denmektedir. 30. ayette "**üç dala ayrılmış gölge**"nin duman olduğu söylenmiştir. Üç şuab'ın alev, kıvılcım ve duman olduğunu söyleyenler de vardır. Yükseklere çıkan duman olma ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. Yoğun ateşin dumanı böyledir, yukarı yükseldikçe dallanır, kollara ayrılır. Ancak üç ana dala ayrılmış ateş dumanı gölge bıraksa da bu gölgenin ne altında barınmak mümkün ne alevden korur. Gölgenin faydası yoktur; beyinlere işleyen bir sıcaklık, kaynamış sular ve kapkara bir gölgenin ne faydası olabilir ki! (56/Vakıa, 42-44.)

İçine düştükleri ateş öylesine kıvılcımlar saçar ki, her biri devasa saray veya sapsarı erkek deve sürüleri gibidir. İbn-i Abbas "kasr"ın kış için saklanan üç zira veya daha az büyüklükte ahşap olduğunu söylemiştir; bazılarına göre ise "develerin boyunları" veya "dağ" için de kullanılır. "**O gün, yalanlayanların vay haline!**"

Böyle bir günde inkârcılar konuşamayacak. Bu, dünyada yapıp ettikleri konusunda kendilerine sorulan sorulara tabii ki cevaplar verecekler ama dünyada yaptıkları gibi polemik yapamayacaklar, spekülasyonlarla, demagojilerle, yalan ve yaldızlı cümlelerle başkalarını kandıramayacaklar. Bugün her şey apaçık ortaya çıktığı için söz ve retorikle, temelsiz söylem ve diskurla kendilerini kurtarma şansları kalmamıştır. Bu ancak dünyada başvurdukları bir yoldu, bugün bunun bir hükmü kalmamıştır. 36. ayet, kendilerine özür beyan etmeleri için fırsat verilmeyeceğini belirtir. Bu da bizim 35. ayete yaptığımız tefsirin isabetine işarettir. Zira suç veya kusuru sabit olan kişi özür beyan eder. Hesap Günü, suçlu günahkârlar, suç ve günahları sabit olduğundan dünyada olduğu gibi yapıp ettiklerini örtbas edemeyecekler ama özür beyan edip kur-

tulmalarına da izin verilmeyecek. Bugün yalanlamışlardı, bugün kendilerine yazık ettiklerini, vay halimize dedikleri apaçık ortaya çıkmış bulunmaktadır. (36/Yasin, 65.)

Aksini düşünmek mümkün mü? Kıyamet, hesap ve hüküm günüdür. Hüküm hakkın batıldan, haklının haksızdan ayrıldığı gündür. Beşeriyetin tamamı bir yerde toplanmıştır; öncekiler ve sonrakiler, hepsinin hesabı sorulmuş, sorguları yapılmış ve haklarında hüküm verilmiştir. Dünyada yalan dolanla, torpil ve iltimasla, rüşvet ve yolsuzlukla, iftira ve tezviratla, baskı ve tehditle işlerini yürütenlerin bugün bütün enstrümanları iflas etmiştir. Hiçbir hile ve düzen işe yaramaz. "O gün, yalanlayanların vay haline!"

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا
وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ
﴿٤٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ
﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

41. Şüphesiz muttaki olanlar, gölgeliklerde ve pınar-başlarındadır;

42. Ve canlarının çekip-arzu ettiği meyveler (arasındadırlar).

43. Yaptıklarınıza karşılık olmak üzere, afiyetle yiyin ve için.

44. Elbette biz, 'iyi ve güzel' davrananları işte böyle ödüllendiririz.

45. O gün, yalanlayanların vay haline.

46. (Sizler de dünyada) **Yiyin ve biraz yararlanın. Çünkü siz, suçlu-günahkâr kimselersiniz.**

47. O gün, yalanlayanların vay haline.

48. Onlara: "Rükû edin" denildiği zaman, rükû etmezler.

49. O gün, yalanlayanların vay haline.

50. Artık onlar, bundan sonra hangi söze inanacaklar?

Suçlu günahkârların cehennemde karşılaşacakları akıbetin bir bölümü tasvir edildikten sonra takva sahiplerinin cennetteki durumları anlatılır. Cehennemlikler ateş dumanı altında idiler, dumanın oluşturduğu gölgenin onlara herhangi bir faydası yoktu; cennettekiler ise sahici gölgelikler altında olup pınar başlarında ağırlanmaktadırlar. Yasin sûresinde (36/56) bu güzelliği eş-

leriyle paylaştıkları belirtilir. Canlarını çektiği her türden meyve yakınlarında bulunmaktadır. Dünyada sıkıntılar çekmişlerdi, buna rağmen ilahi vahyi doğrulamış, Hz. Peygamber'in siret ve sünnetini takip etmede kararlı davranmışlardı. Şimdi hem çektikleri sıkıntı ve eziyetin, hem yaptıkları güzel işlerin karşılığı olarak cennette ödüllendirilmektedirler. Canları neyi çekiyorsa afiyetle yiyip içeceklerdir. Yüce Allah'ın va'didir iyilik ve güzellikte bulunanları (muhsinin) bu şeklide ödüllendirecektir.

46. ayette tekrar cehennemde azap çekeceklere dönülür ve "**Sizler de dünyada yiyin ve biraz yararlanın. Çünkü siz suçlu-günahkâr kimselersiniz**" buyrulur. Bu inkârcı, günahkâr da olsa kimsenin açlıkla cezalandırılmayacağını gösterir. Yüce Allah dünyanın rızık kaynaklarını insanların tümü için yaratmıştır. Dünya bir sınav alanıdır; insanlar yapıp ettikleri iyi veya kötü fiiller dolayısıyla karşılık göreceklerdir. Birini aç bırakıp ölüme terketmek sınavın amacına, sebeb-i hikmetine aykırıdır (bkz. 2/Bakara, 126. ayetin açıklaması). İnkâr edenler dünyada nimetin sahibinin hak ve hukukunu çiğneyerek O'nun nimetlerinden yararlanacaklardır, buna izin verilmiştir ama nimetlerden yararlanmaları az süreliğine olacaktır, çünkü dünya hayatı ile sınırlıdır ve bilseler ahiretteki sonsuz nimetlerle mukayese edildiğinde hazzı, lezzeti ve kalitesi hayli düşüktür. "O gün, yalanlayanların vay haline!"

Azaba müstahak olmalarının sebebi vardı: Allah'ın azameti, Kibriya'sı önünde eğilmiyorlardı, rükûa gitmiyorlardı, O'na secde etmeyi reddediyorlardı. Rükû etmeyi reddetmek demek namaz kılmayı reddetmek demektir. Rükûa gitmeyen, secdeye de gitmez. Kibri onun varlık âleminin hakikatiyle arasına kalın perde olarak girer. Dolasıyla bu ayetler kümesinde cehennemde tasvir edilenler küfürle kalpleri kararmış inkârcılar, küfürleri onları suçlu günahkâr kıldığı mücrimlerdir. Vay onların cehennemdeki hallerine! Bunlar Kur'an gibi apaçık bir mucize karşısında bile inkâra saptıklarına göre artık onları yola sokacak başka söz kalmaz. Kur'an'dan başka hakikati ifade edecek daha etkili, daha sahih, daha doğru söz yoktur!

Mürselat sûresinin (77) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

78- Nebe' Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 40 âyettir. Meâric (70) sûresinden sonra, Naziat (79) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen "haber" anlamındaki "**nebe'**" kelimesinden almaktadır. Amme, Tesaül, Mu'sirat adlarıyla da anılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

1. **Birbirlerine hangi şeyi sorup duruyorlar?**
2. **O büyük haberi mi?**
3. **Ki kendileri hakkında anlaşmazlık içindedirler.**
4. **Hayır; yakında bileceklerdir.**
5. **Yine hayır; yakında bileceklerdir.**

Vahiy inmeye başladığında Kureyşliler birbirlerine bunun ne olduğunu sormaya başladılar. Sordukları şey "büyük haber"dir. **"Nebeu'l azim"** olarak nitelendirilen haberin kıyamet yani ahiretin varlığı; Kur'an-ı Kerim veya Hz. Peygamber'in nübüvveti olduğu söylenmiştir.

İnanmayan Mekkeliler ahiretin varlığı konusunda iki gruba ayrılıyorlardı: Bir bölümü kesin olarak ahiretin varlığını reddediyorlardı, onlara göre hayat dünyada yaşadıklarından ibarettir, mezarın ötesi yoktu (45/Casiye, 24). Bir bölümü ise tereddüt içindeydi; ahiret olabilirdi de, olmayabilirdi de, bu çok önemli değildi (45/32). Hiç kuşkusuz soyut ahiret inancı bir anlam ifade etmez, bu açıdan bakıldığında ahirete inanıp da dünya hayatını ilahi buyruklara, helal ve harama, ma'ruf ve münkere göre düzenlemeyenler kayıptadırlar. Nitekim Kureyşlilerden öylelerinin hüsn-ü kuruntularına göre, öldükten sonra

dirilecek olurlarsa bile Allah onlara dünyadaki hayatlarının bir benzerini verecek, yine onlar imtiyazlı konumlarını öbür âlemde de koruyup sonsuza kadar sürdürebileceklerdi (18/Kehf, 36 ve 41/Fussilet, 50).

Sözü edilen "**büyük haber**"in Kur'an olması da kuvvetle muhtemeldir. Bunu Sad sûresindeki iki ayet desteklemektedir: "*De ki: Bu (Kur'an) büyük bir haberdir. Sizler ise ondan yüz çeviriyorsunuz*" (38/67-68). Kur'an, tabii ki büyük haberdir, Yüce Allah'ın varlığından, isim, sıfat ve fiillerinden; varlığın yaratılışından; yaratılışın sebep ve hikmetinden; kozmik düzen öncesinden; beşeriyetin geçmişinden; insanın ve toplumun tutum ve davranışlarından, kıyametle ahiretten, kısaca mebde' ve meaddan bilgiler ve haberler vermektedir. Verdiği bilgiler ve haberlere ilişkin inanmayanların tereddüde düşmeleri, birbirlerine sorular sormaları; Kur'an-ı Kerim'i kehanet, şiirle karıştırmaları ya da Hz. Peygamber'i kâhin veya büyücü sanmaları anlaşılabilir bir şeydir. İnanmayan kimse vahiy hakikatini inkâr ettiğinde boşluğu bu türden yakıştırmalarla ikame etmek isteyecektir.

Bu bağlamda "büyük haber"innübüvvetle ilgili olma ihtimali de bir anlam kazanır. Sonuç itibariyle müşriklerin içine düştükleri ihtilaf, hakkında tereddüde düştükleri üç şey yani Kur'an, ahiretin varlığı ve nübüvvetin hakikati aynı kapıya çıkmaktadır.

Hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyin hakikatini yakında bileceklerdir. Bunu iki şekilde anlamak mümkün: Biri Kur'an'ın verdiği bilgi ve haberlerin ne kadar doğru ve hakikat olduğunu çok geçmeden anlayacaklardır. Diğeri varlığını inkâr ettikleri kıyamet yakında kopacak, insanlar kabirlerinden çıkıp mahşer yerinde toplanıp dünyada yapıp ettiklerinin hesabını vereceklerdir. Ne bu dünya sebepsiz ve hikmetsiz yaratılmıştır, ne bunca nimet içinde yaşayan insanoğlu başıboş bırakılmıştır.

"**Onlar yakında bileceklerdir**" cümlesinin iki defa tekrar edilmiş olması hakikatin teyidi ve te'kidi içindir. Bazıları buna mü'minlerin de dâhil olduğunu söylemişlerdir. Buna göre inkârcılar gibi inananlar da Kur'an'ın verdiği haberlerin tümünün gerçekleşeceğini kesin olarak göreceklerdir. Buna mü'minler sevinecek, inkârcılar ise hüsrana uğrayacaklardı.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٧﴾ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا
﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ
مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا

﴿١٣﴾ وَأَنزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

6. **Biz, yeryüzünü bir döşek kılmadık mı?**
7. **Dağları da birer kazık?**
8. **Sizi çift çift yarattık.**
9. **Uykunuzu bir dinlenme yaptık.**
10. **Geceyi bir elbise yaptık.**
11. **Gündüzü bir geçim-vakti kıldık.**
12. **Sizin üstünüze sapasağlam yedi-gök bina ettik.**
13. **Parıldadıkça parıldayan bir kandil** (güneş) **kıldık.**
14. **Sıkıp suyu çıkaran** (bulut)**lardan 'bardaktan boşanırcasına su' indirdik.**
15. **Bununla taneler ve bitkiler bitirip-çıkaralım diye.**
16. **Ve birbirine sarmaş-dolaş bahçeleri de.**

"**Yeryüzünün döşek kılınması**" insanın ve diğer canlıların üzerinde yaşamaya uygun halde yaratılması anlamına gelir. "**Mihad**" kelimesini "beşik" olarak da tercüme etmek mümkün. Ancak döşek veya beşik, her iki kelime gezegenimizin düz veya yuvarlak olmasına atıf değildir, başka bir ifadeyle maksat yeryüzünün şekli değil, insanlar için fonksiyonel, iş görür halde yaratılmış olmasıdır. Nitekim bunun böyle olduğu Ğaşiye sûresinde (88/18-20) daha açık anlatılmıştır: "*Gök yükseltilmiş, dağlar oturtulup kurulmuş ve yer yayılıp döşenmiştir*" Yeryüzü için "**sutihat**" fiili kullanılmış (88/20) yani yeryüzü insan için ve canlılar için bir satıh kılınmıştır. Bir "**şeyin yüzü**" onun dışa vuran boyutudur, "yüz" kelimesinden dümdüz şey anlaşılmaz. Bu sayede Yüce Allah, insanlar üzerinde yaşasınlar, işlerini görsünler diye yeryüzünü onların istifadesine yaymıştır (2/Bakara, 22; 20/Taha, 53 ve 43/Zuhruf, 10). Yeryüzünü mevcut konumunda tutan unsurlardan biri dağlardır. Gezegenin her yanında irili ufaklı görülen dağlar bulundukları yörede birer kazık gibi çakılmışlardır. Bu sayede hem yeryüzü şekilleri arasında muazzam bir koordinasyon sağlanmakta hem atmosfer ile yer arasında iklimden bitki örtüsüne kadar sağlıklı bir ilişki kurulmuş olmaktadır (13/Ra'd, 3).

Diğer canlılar gibi insanlar da çift yaratılmışlardır. Başka bir ifadeyle canlı hayatın sürmesinin yolu erkek ve dişi olan iki varlığın bir arada yaşaması, çiftleşmesinden geçmektedir. Sadece eril veya dişil bir canlı hayat tasavvur edile-

mez. Karşı cinsler birbirlerine bağlı ve bağımlıdırlar. Erkek ve dişinin birbirlerine bağlı ve bağımlı olması beşeri hayatın, yeryüzü gezegeninde neslimizin devamının zaruretlerindendir. Erkek ve kadın birbirlerine karşı özerkleştiklerinde çatışma eğilimine girmeye başlarlar; ilişkilerin tabiatı değişip de kopma noktasına geldiğinde insan neslinin devam etmesi mümkün olmaktan çıkar. Diğer gerçek şu ki, canlı hayatın ve insan neslinin devamı erkeğin erkek, kadının kadın olarak kalmasına bağlıdır. Erkek kadınlaşır ve kadın erkekleşirse yine neslin devamı mümkün olmaz (4/Nisa, 1).

İnsan günboyu maişetini temin etmek, başka işlerini görmek ve elbette en başta ibadetlerini eda etmek üzere hareket eder, çeşitli etkinliklerde bulunur. Ancak bedenin dayanma kapasitesi sınırlıdır, bir noktadan sonra yorulur, tekrar güç ve kuvvet toplama lüzumunu hisseder. Erkek ve dişinin karşıt gibi görünmesine rağmen nasıl birbirlerini tamamlayan iki cins ise ve söz konusu iki cins arasındaki sağlıklı ilişki türümüzün devamını mümkün kılıyorsa, gece ile gündüz arasındaki ilişki de bir yönüyle öyledir. Gündüz başka, gece başkadır ama birbirlerini takip etmekte, fonksiyonları itibariyle hayatın akışını sağlamaktadırlar. Belki erkeğin erkek, kadının da kadın olarak kalması nasıl gerekli ise, gecenin gece, gündüzün de gündüz olarak kalması, gece yapılması gerekenlerin gündüze, gündüz yapılması gereken işlerin geceye taşınmaması gerekir. Gecenin libas olarak nitelendirilmesi, bir elbisenin vücudun tamamını sarması gibi karanlığıyla insanı içine alması demektir ki, en derin ve dinlendirici uyku ortamın kapkaranlık olduğu yerde gerçekleşir. Bu da tabiatın icaplarındandır.

9. ayette geçen "**Sübat**" kelimesi cumartesi demek olan "sebt" ile aynı köktendir ki manası işe, çalışmaya, kısaca gündüz yapılan etkinliklere ara vermektir (7/A'raf, 163). Gündüz geçim, iş-güç zamanıdır. Gün boyu yorulan insan gece yatağına girdiğinde gece, gecenin karanlığı üzerini örter, bu sayede dinlenir. Bu manada "sübat"ı bedenin rahatlığa kavuştuğu, dinlendiği, tabir caizse hücrelerinin dirilip yenilendiği "derin uyku" manasında da ele almak mümkündür. (10/Yunus, 67; 25/Furkan, 47.) Doğru ve yaratılışa uygun olanı günün bir bölümünü maişete, maddi ve sosyal faaliyete, üçte birini ibadet ve ilim tahsil etmeye, üçte birini de aile fertlerine ve dinlenmeye ayırmaktır. Muhammed Abduh, gece karanlığıyla insanları örttüğü için geceye benzetildiğini söyler. Gece vakti uyku ölüm kılındığı gibi, uyanma vakti gündüz de hayat kılınmıştır.

Varlık âlemi sayısız cisimlerden ibarettir. Ucunu bucağını insan havsalası alamaz, akıl tam bir dökümünü yapamaz. Yeryüzü gezegeninden bakıldığında üzerimizde muazzam bir gök müşahede etmekteyiz. Kur'an-ı Kerim, bu noktadan "yedi gök" veya "yedi gök tabakası"ndan söz eder ki, dünyanın kozmik

ve tabii hayatiyeti bununla ilgilidir. Göklerin ve göklerde yer alan cisimlerin muhkem olarak tanzim edilmiş olmaları yeryüzü gezegeninin tam bir denge üzere hareket etmesini sağlamaktadır. Göklerin yapısında muhkemliği ve sağlamlığı ifade etmek üzere "şidat" kelimesi kullanılmıştır (78/12). Harikulade bir düzen söz konusudur. Şöyle ki: Dünya kendi etrafında döner; güneşin etrafında döner ve güneş de gezegenleriyle birlikte bir noktaya kadar hızla akıp gider. Aynı anda üç hareket söz konusudur; bu ancak göğün bu şekilde tanzim edilmiş olmasıyla mümkün olabilmektedir (2/Bakara, 29 ve 67/Mülk, 3).

13. ayette güneş ile söz konusu düzen arasında belli bir ilişki ima edilmektedir. Çünkü güneş parıldadıkça parıldayan bir kandil gibidir; hem aydınlatmakta, hem ısıtmakta, hem yeryüzü gezegenine enerji sağlamaktadır (10/Yunus, 5 ve 25/Furkan, 61). Sözü edilen yedi gök birbiriyle uyum halindedir, ay bir nur, güneş ışık saçan bir kandil olarak iş ve işlev görmektedir (71/Nuh, 15-16).

Yüce Allah, yeryüzünde canlı hayatın sürmesi için gökten su indirmektedir. Gezegenin 2/3'ü su olduğu gibi insan vücudunun da yaklaşık 2/3'ü sudur. Yağmur bulutlarda taşınır, bulutlar irili ufaklı kütleler halinde birbirlerini sıkıştırır veya rüzgârın belli kuvvetteki etkisiyle taşıdıkları suyu yeryüzüne boşaltırlar (6/En'am, 99). Bulutların "**mu'sirat**" kelimesiyle ifade edilmiş olmaları önemlidir. Sıkıştıranlar, sıkanlar demek olan bu kelime ile rüzgârların bulutları ve bulutların birbirlerini sıkıştırıp yağmuru boşalttıkları anlatılmaktadır. "**Seccac**" ise çok su dökülen, şarıldayan manasında kullanılan bir kelimedir. Mardin'de üzümlerin sıkılıp pekmez, ceviz sucuğu ve pestilin yapıldığı Ekim-Kasım aylarına "**mevsim el ma'aasır**" denir. İbn-i Abbas, mu'siratın bulutlar olduğu görüşündedir, **Dahhak** da, henüz yağmur yağdırmayan buluta bu ismin verildiğini söylemiştir. "**el Mu'sır**" ay hali olması (adet görmesi) gereken fakat henüz adet görmeyen kadın için de kullanılır. Şair Ebu Necm kelimeyi şiirinde şöyle kullanmıştır:

"*Yavaş yavaş yürüyor, başındaki örtüsü kaymış olarak*
Sanik ay hali olmuş (kada'sarat) *yahut ay hali olma zamanı yaklaşmış* (ev kadı'saruha) *gibi.*"

Gökten yağan yağmurlar sayesinde tahıl ürünleri bitmekte; bitkiler, çeşitli meyveler ve sebzeler yeşermekte; aynı düzen ve yasalar bütünü içinde dalları birbirine sarmaş dolaş bahçeler varolmakta ve bütün bunlar insanın yararına sunulmaktadır. "**Cennaatinelfafe**"de harikulade edebi bir letafet vardır. Ağaçların uzun dalları birbirlerine sevgi, merhamet ve şefkatle sarılmış gibidirler, biri diğerinin içine geçmiştir. Bazı tefsirciler bunu bir ailede kardeşlerin bir-

birine sevgiyle sarmaş dolaş olmasına benzetmişlerdir ki, Doğu-İslam geleneğinde aile bir ağaca benzetilir. Cennet de esasında birbirine sarmaş dolaş ağaçlardan müteşekkil bahçe demektir. Bütün bu olaylara (yeryüzünün yapısı, dağlar ve fonksiyonları, erkek ve dişi olarak canlıların yaratılması, organizmanın dinlenmesi için vaktin tanzimi, yer ile gök arasındaki ilişki ve yeryüzünün hayat kaynağı olan yağmura ihtiyacı) dikkatlice bakabilenler, Yüce Allah'ın sonsuz ilim, irade ve kudretini teyit eder; bütün bu varlığı yaratan, düzenini tesis edip sürdüren Allah'ın elbette ölümünden sonra insanı diriltmeye muktedir olduğunu anlar.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

17. Şüphesiz o hüküm (fasl) **günü, belirlenmiş bir vakittir.**
18. Sur'a üfürüleceği gün, artık siz dalga dalga geleceksiniz.
19. O sırada gök açılmış ve kapı kapı olmuştur.
20. Dağlar yürütülmüş, artık bir serap oluvermiştir.
21. Gerçekten cehennem, bir gözetleme yeridir.
22. Taşkınlık edip-azanlar için son bir varış yeridir.
23. Bütün zamanlar boyunca içinde kalacaklardır
24. Orada ne serinlik tadacaklar, ne bir içecek.
25. Kaynar sudan ve irinden başka.
26. (İşlediklerine) **Uygun olan bir ceza olarak,**
27. Doğrusu onlar, hesaba çekileceklerini un
28. Bizim ayetlerimizi yalanlayabildikleri k
29. Oysa biz, her şeyi yazıp saymışızdır.
30. Size artık azaptan başk

17. ayette geçen ayırma günü "**Yevmu'l fasl**" hakkında önceki sûrede (77/Mürselat, 13) bilgi verilmişti. Burada ayrıma gününün belirli bir vakit olduğu belirtilir. Yüce Allah, iyilere ödül, kötülere ceza vaadinde bulunmuş, onlara söz vermişti. İşte o vakit geldiğinde hak ile batıl, doğru ile yanlış, haklı ile haksız birbirinden ayırt edilecek, iyiler ödüllendirilirken, kötüler cezalandırılacaklardır. O gün mutlaka gelecektir. Sura ilk üfürüldüğünde herkes yattığı yerden kalkacak, insanlar dalgalar halinde toplanma yerine doğru sevk edilecekler-dir (bkz. 36/Yasin, 51). Bazı tefsirciler mahşer yerinde toplanacak grupların dünyadaki inançlarına ve amellerine göre ayrılacaklarını, dolayısıyla karmaşa ve kargaşanın söz konusu olmadığını söylemişlerdir. Nitekim Neml sûresinin 83. ayeti bunu destekler mahiyette görünmektedir. Ümmetler veya topluluklar gruplar halinde (fevç fevç)

Böyle bir günde gök açılmış, kapı kapı olmuştur. Belki "kapılar"dan anlaşılması gereken belli bir yere gidişi sağlayan yollar, güzergâhları anlamak gerekir. Her hâlükârda o gün göğün bugünkü durumunu koruyamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü gök şiddetle çalkalanacaktır (52/Tur, 9). Yerlerinden yürütülen dağlar bir seraba dönecektir (18/Kehf, 47).

İnkârcıların ve hayatları boyunca zulmedip kötülük işleyenlerin gidecekleri yer cehennemdir. Cehennem onları gözetlemekte, sabırsızlıkla beklemektedir. "**Mirsad**" kelimesi pusu manasında da kullanılır. Bu durumda ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: Şüphesiz cehennem onlar için pusudur, içine düşmesini beklemektedir. Dünyada sınır tanımayan, hak ve hukuk ihlal edenlerin son uğrak yeridir, ötesi yoktur.

23. ayetle ilgili iki görüş öne sürülmüştür: İlkine göre "**ahkab**" kelimesi uzun çağlar anlamında olup cehennem hayatı yüzlerce asır sürse bile eninde sonunda bitecektir. Diğer görüşe göre ahkab kelimesi "**bütün zamanları**" veya kesintisi olmayan, asla son bulmayan zamanları, dehrleri ifade ettiğinden cehennem hayatı Allah'a ortak koşanlar için ebedidir. Nitekim başka yerlerde cehennem için "**ebedi**" veya "**huld**" kelimeleri kullanılmaktadır.

Cehennemde ne serinlik var ne harareti gidermeye yarayan içecek. Önlerinde sadece kaynar su ve irin bulunur ancak (56/Vakıa, 53). Bu mücrimlerin, inkârcı ve zorbaların dünyada küstahça ve gaddarca işledikleri suçlara denk bir cezadır, o kadar can yakmış, o kadar zulmetmişlerdi ki, bugün onun cezasını çekmektedirler. Mesele şu ki, günün birinde hesaba çekilip yaptıkları kötülüklerin cezasını çekeceklerine inanmıyorlardı (38/Sada, 26). Bu yüzden msuzca ve zorbaca davranıyorlardı. Ne zaman onlara ahiret, hesap günü atılacak olsa ısrarla ve inatla yalanlıyorlardı. Öylesine gaflet içinde zul-

mez. Karşı cinsler birbirlerine bağlı ve bağımlıdırlar. Erkek ve dişinin birbirlerine bağlı ve bağımlı olması beşeri hayatın, yeryüzü gezegeninde neslimizin devamının zaruretlerindendir. Erkek ve kadın birbirlerine karşı özerkleştiklerinde çatışma eğilimine girmeye başlarlar; ilişkilerin tabiatı değişip de kopma noktasına geldiğinde insan neslinin devam etmesi mümkün olmaktan çıkar. Diğer gerçek şu ki, canlı hayatın ve insan neslinin devamı erkeğin erkek, kadının kadın olarak kalmasına bağlıdır. Erkek kadınlaşır ve kadın erkekleşirse yine neslin devamı mümkün olmaz (4/Nisa, 1).

İnsan günboyu maişetini temin etmek, başka işlerini görmek ve elbette en başta ibadetlerini eda etmek üzere hareket eder, çeşitli etkinliklerde bulunur. Ancak bedenin dayanma kapasitesi sınırlıdır, bir noktadan sonra yorulur, tekrar güç ve kuvvet toplama lüzumunu hisseder. Erkek ve dişinin karşıt gibi görünmesine rağmen nasıl birbirlerini tamamlayan iki cins ise ve söz konusu iki cins arasındaki sağlıklı ilişki türümüzün devamını mümkün kılıyorsa, gece ile gündüz arasındaki ilişki de bir yönüyle öyledir. Gündüz başka, gece başkadır ama birbirlerini takip etmekte, fonksiyonları itibariyle hayatın akışını sağlamaktadırlar. Belki erkeğin erkek, kadının da kadın olarak kalması nasıl gerekli ise, gecenin gece, gündüzün de gündüz olarak kalması, gece yapılması gerekenlerin gündüze, gündüz yapılması gereken işlerin geceye taşınmaması gerekir. Gecenin libas olarak nitelendirilmesi, bir elbisenin vücudun tamamını sarması gibi karanlığıyla insanı içine alması demektir ki, en derin ve dinlendirici uyku ortamın kapkaranlık olduğu yerde gerçekleşir. Bu da tabiatın icaplarındandır.

9. ayette geçen "**Sübat**" kelimesi cumartesi demek olan "sebt" ile aynı köktendir ki manası işe, çalışmaya, kısaca gündüz yapılan etkinliklere ara vermektir (7/A'raf, 163). Gündüz geçim, iş-güç zamanıdır. Gün boyu yorulan insan gece yatağına girdiğinde gece, gecenin karanlığı üzerini örter, bu sayede dinlenir. Bu manada "sübat"ı bedenin rahatlığa kavuştuğu, dinlendiği, tabir caizse hücrelerinin dirilip yenilendiği "derin uyku" manasında da ele almak mümkündür. (10/Yunus, 67; 25/Furkan, 47.) Doğru ve yaratılışa uygun olanı günün bir bölümünü maişete, maddi ve sosyal faaliyete, üçte birini ibadet ve ilim tahsil etmeye, üçte birini de aile fertlerine ve dinlenmeye ayırmaktır. Muhammed Abduh, gece karanlığıyla insanları örttüğü için geceye benzetildiğini söyler. Gece vakti uyku ölüm kılındığı gibi, uyanma vakti gündüz de hayat kılınmıştır.

Varlık âlemi sayısız cisimlerden ibarettir. Ucunu bucağını insan havsalası alamaz, akıl tam bir dökümünü yapamaz. Yeryüzü gezegeninden bakıldığında üzerimizde muazzam bir gök müşahede etmekteyiz. Kur'an-ı Kerim, bu noktadan "yedi gök" veya "yedi gök tabakası"ndan söz eder ki, dünyanın kozmik

ve tabii hayatiyeti bununla ilgilidir. Göklerin ve göklerde yer alan cisimlerin muhkem olarak tanzim edilmiş olmaları yeryüzü gezegeninin tam bir denge üzere hareket etmesini sağlamaktadır. Göklerin yapısında muhkemliği ve sağlamlığı ifade etmek üzere "şidat" kelimesi kullanılmıştır (78/12). Harikulade bir düzen söz konusudur. Şöyle ki: Dünya kendi etrafında döner; güneşin etrafında döner ve güneş de gezegenleriyle birlikte bir noktaya kadar hızla akıp gider. Aynı anda üç hareket söz konusudur; bu ancak göğün bu şekilde tanzim edilmiş olmasıyla mümkün olabilmektedir (2/Bakara, 29 ve 67/Mülk, 3).

13. ayette güneş ile söz konusu düzen arasında belli bir ilişki ima edilmektedir. Çünkü güneş parıldadıkça parıldayan bir kandil gibidir; hem aydınlatmakta, hem ısıtmakta, hem yeryüzü gezegenine enerji sağlamaktadır (10/Yunus, 5 ve 25/Furkan, 61). Sözü edilen yedi gök birbiriyle uyum halindedir, ay bir nur, güneş ışık saçan bir kandil olarak iş ve işlev görmektedir (71/Nuh, 15-16).

Yüce Allah, yeryüzünde canlı hayatın sürmesi için gökten su indirmektedir. Gezegenin 2/3'ü su olduğu gibi insan vücudunun da yaklaşık 2/3'ü sudur. Yağmur bulutlarda taşınır, bulutlar irili ufaklı kütleler halinde birbirlerini sıkıştırır veya rüzgârın belli kuvvetteki etkisiyle taşıdıkları suyu yeryüzüne boşaltırlar (6/En'am, 99). Bulutların "**mu'sirat**" kelimesiyle ifade edilmiş olmaları önemlidir. Sıkıştıranlar, sıkanlar demek olan bu kelime ile rüzgârların bulutları ve bulutların birbirlerini sıkıştırıp yağmuru boşalttıkları anlatılmaktadır. "**Seccac**" ise çok su dökülen, şarıldayan manasında kullanılan bir kelimedir. Mardin'de üzümlerin sıkılıp pekmez, ceviz sucuğu ve pestilin yapıldığı Ekim-Kasım aylarına "**mevsim el ma'aasır**" denir. İbn-i Abbas, mu'siratın bulutlar olduğu görüşündedir, **Dahhak** da, henüz yağmur yağdırmayan buluta bu ismin verildiğini söylemiştir. "**el Mu'sır**" ay hali olması (adet görmesi) gereken fakat henüz adet görmeyen kadın için de kullanılır. Şair Ebu Necm kelimeyi şiirinde şöyle kullanmıştır:

"*Yavaş yavaş yürüyor, başındaki örtüsü kaymış olarak*
Sanik ay hali olmuş (kada'sarat) *yahut ay hali olma zamanı yaklaşmış* (ev kadı'saruha) *gibi.*"

Gökten yağan yağmurlar sayesinde tahıl ürünleri bitmekte; bitkiler, çeşitli meyveler ve sebzeler yeşermekte; aynı düzen ve yasalar bütünü içinde dalları birbirine sarmaş dolaş bahçeler varolmakta ve bütün bunlar insanın yararına sunulmaktadır. "**Cennaatinelfafe**"de harikulade edebi bir letafet vardır. Ağaçların uzun dalları birbirlerine sevgi, merhamet ve şefkatle sarılmış gibidirler, biri diğerinin içine geçmiştir. Bazı tefsirciler bunu bir ailede kardeşlerin bir-

birine sevgiyle sarmaş dolaş olmasına benzetmişlerdir ki, Doğu-İslam geleneğinde aile bir ağaca benzetilir. Cennet de esasında birbirine sarmaş dolaş ağaçlardan müteşekkil bahçe demektir. Bütün bu olaylara (yeryüzünün yapısı, dağlar ve fonksiyonları, erkek ve dişi olarak canlıların yaratılması, organizmanın dinlenmesi için vaktin tanzimi, yer ile gök arasındaki ilişki ve yeryüzünün hayat kaynağı olan yağmura ihtiyacı) dikkatlice bakabilenler, Yüce Allah'ın sonsuz ilim, irade ve kudretini teyit eder; bütün bu varlığı yaratan, düzenini tesis edip sürdüren Allah'ın elbette ölümünden sonra insanı diriltmeye muktedir olduğunu anlar.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا
﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ
سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ
فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا
وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾
وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا
فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

17. **Şüphesiz o hüküm** (fasl) **günü, belirlenmiş bir vakittir.**
18. **Sur'a üfürüleceği gün, artık siz dalga dalga geleceksiniz.**
19. **O sırada gök açılmış ve kapı kapı olmuştur.**
20. **Dağlar yürütülmüş, artık bir serap oluvermiştir.**
21. **Gerçekten cehennem, bir gözetleme yeridir.**
22. **Taşkınlık edip-azanlar için son bir varış yeridir.**
23. **Bütün zamanlar boyunca içinde kalacaklardır.**
24. **Orada ne serinlik tadacaklar, ne bir içecek.**
25. **Kaynar sudan ve irinden başka.**
26. (İşlediklerine) **Uygun olan bir ceza olarak,**
27. **Doğrusu onlar, hesaba çekileceklerini ummuyorlardı.**
28. **Bizim âyetlerimizi yalanlayabildikleri kadar yalanlıyorlardı.**
29. **Oysa biz, her şeyi yazıp saymışızdır.**
30. **Şimdi tadın. Size artık azaptan başkasını arttırmayacağız.**

17. ayette geçen ayırma günü "**Yevmu'l fasl**" hakkında önceki sûrede (77/Mürselat, 13) bilgi verilmişti. Burada ayrıma gününün belirli bir vakit olduğu belirtilir. Yüce Allah, iyilere ödül, kötülere ceza vaadinde bulunmuş, onlara söz vermişti. İşte o vakit geldiğinde hak ile batıl, doğru ile yanlış, haklı ile haksız birbirinden ayırt edilecek, iyiler ödüllendirilirken, kötüler cezalandırılacaklardır. O gün mutlaka gelecektir. Sura ilk üfürüldüğünde herkes yattığı yerden kalkacak, insanlar dalgalar halinde toplanma yerine doğru sevk edileceklerdir (bkz. 36/Yasin, 51). Bazı tefsirciler mahşer yerinde toplanacak grupların dünyadaki inançlarına ve amellerine göre ayrılacaklarını, dolayısıyla karmaşa ve kargaşanın söz konusu olmadığını söylemişlerdir. Nitekim Neml sûresinin 83. ayeti bunu destekler mahiyette görünmektedir. Ümmetler veya topluluklar gruplar halinde (fevç fevç)

Böyle bir günde gök açılmış, kapı kapı olmuştur. Belki "kapılar"dan anlaşılması gereken belli bir yere gidişi sağlayan yollar, güzergâhları anlamak gerekir. Her hâlükârda o gün göğün bugünkü durumunu koruyamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü gök şiddetle çalkalanacaktır (52/Tur, 9). Yerlerinden yürütülen dağlar bir seraba dönecektir (18/Kehf, 47).

İnkârcıların ve hayatları boyunca zulmedip kötülük işleyenlerin gidecekleri yer cehennemdir. Cehennem onları gözetlemekte, sabırsızlıkla beklemektedir. "**Mirsad**" kelimesi pusu manasında da kullanılır. Bu durumda ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: Şüphesiz cehennem onlar için pusudur, içine düşmesini beklemektedir. Dünyada sınır tanımayan, hak ve hukuk ihlal edenlerin son uğrak yeridir, ötesi yoktur.

23. ayetle ilgili iki görüş öne sürülmüştür: İlkine göre "**ahkab**" kelimesi uzun çağlar anlamında olup cehennem hayatı yüzlerce asır sürse bile eninde sonunda bitecektir. Diğer görüşe göre ahkab kelimesi "**bütün zamanları**" veya kesintisi olmayan, asla son bulmayan zamanları, dehrleri ifade ettiğinden cehennem hayatı Allah'a ortak koşanlar için ebedidir. Nitekim başka yerlerde cehennem için "**ebedi**" veya "**huld**" kelimeleri kullanılmaktadır.

Cehennemde ne serinlik var ne harareti gidermeye yarayan içecek. Önlerinde sadece kaynar su ve irin bulunur ancak (56/Vakıa, 53). Bu mücrimlerin, inkârcı ve zorbaların dünyada küstahça ve gaddarca işledikleri suçlara denk bir cezadır, o kadar can yakmış, o kadar zulmetmişlerdi ki, bugün onun cezasını çekmektedirler. Mesele şu ki, günün birinde hesaba çekilip yaptıkları kötülüklerin cezasını çekeceklerine inanmıyorlardı (38/Sada, 26). Bu yüzden sorumsuzca ve zorbaca davranıyorlardı. Ne zaman onlara ahiret, hesap günü hatırlatılacak olsa ısrarla ve inatla yalanlıyorlardı. Öylesine gaflet içinde zul-

mediyorlardı ki, Yüce Allah'ın melekleri aracılığıyla yapıp ettiklerinin tümünü kayda geçirdiğini bilmiyorlardı. Oysa her neyi yaptılarsa hepsi yazıldı, çizildi, kayda alındı (36/Yasin, 12). Şimdi de yapacak şey kalmadı, sadece müstahak oldukları azabı tadacaklardır (2/Bakara, 162; 17/İsra, 97).

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾
وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِنْ
رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾

31. **Gerçek şu ki, muttakiler için 'bir kurtuluş ve mutluluk' vardır.**
32. **Nice bahçeler ve üzüm bağları.**
33. **Göğüsleri henüz tomurcuklanmış yaşıt kızlar.**
34. **Dopdolu kadehler.**
35. **İçinde, ne 'boş ve saçma bir söz' işitirler, ne bir yalan.**
36. **Rabbinden bir karşılık olmak üzere yeterli bir bağış**(tır bu).

Muttakiler yani Allah'ın emir ve yasaklarına samimiyetle ve titizlikle riayet edenler hesap gününde kurtuluşa ermiş, cennetle ödüllendirilmişlerdir (68/Kalem, 34). "**Fevz ve mefaz**" cehennem azabından kurtulmak ve umulana kavuşmak demektir. Dünyada iken iman edip salih amellerde bulunanlar ve takva üzere yaşayanlar bu dereceye nail olmuş kimselerdir. Cennet hayatları ebedi kurtuluş ve mutluluktur. Cennetin 32. ayette "**hadaik**" ile ifade edilmiş olması onlara tahsis edilen yerin etrafının çevirili olduğunu gösterir, çünkü "hadika" etrafı çevrili bahçe demektir. Sadece bahçeler değil, onlara lezzetine doyum olmaz üzüm bağları ve elbette başka meyveler de tahsis edilmiştir.

Onların cennette beraber olacakları kızlar hem gencecik –ki bu henüz tomurcuklanmış göğüsle ifade edilmektedir– hem de onların yaşıtlarıdır (56/Vakıa, 37). Bundan hareketle, tefsirciler cenneti hak edenlerin yaşlı olmayıp pek genç olacakları sonucuna varmışlardır. Bazılarına göre ise erkekler 33, kadınlar 17 yaşında olacaktır. En doğrusunu Allah bilir. Gerçek şu ki, hazlar ve lezzetlerden elde edilen fayda genç iken başka, yaşlı iken başkadır. Cennet hayatında en yüksek derecede haz ve lezzet söz konusu olduğuna göre erkek ve kadın mü'minlerin –hangi yaşta ölmüş olurlarsa olsunlar– gençlik çağlarına döndürülmeleri tabiidir. Onlara bildikleri ve bilmedikleri içecekler sunulacaktır, dolu dolu kadehlerle (76/İnsan, 5). Cennet bir hadiste buyrulduğu üzere "Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir beşer aklının tam

olarak tasavvur edemediği türden" nimetlerle donatılmıştır (Buhari, Tevhid, 35; Müslim, İman, 312). Cenneti hakeden kişi, her neyi istiyorsa ve arzu ediyorsa, bu ona verilecektir (41/Fussilet, 30-33).

Her neyi içiyor olurlarsa olsunlar, istedikleri kadar içebilirler fakat dünyada bilincini kaybedip sağa sola sataşan, olmadık hallere ve kılığa giren sarhoşlar gibi olmayacaklar; boş ve saçma sözler söylemeyecek, nara atmayacak, abuk subuk veya yalan konuşmayacak, kendilerinin ve başkalarının saygınlıklarına gölge düşürmeyeceklerdir. Bütün bunlar yüce Allah'ın yaptıkları iyi ve güzel şeylere karşılık onlara bağışıdır (56/Vakıa, 24). O, muttakilere vaadetmişti, va'dini yerine getirmektedir.

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾
يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ
وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا ﴿٣٩﴾
اِنَّا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ
يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

37. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi Rahmân olan (Allah)**; O'na hitap etmeye güç yetiremezler.**

38. Ruh ve meleklerin saflar hâlinde duracakları gün; Rahmân'ın kendilerine izin verdikleri dışında olanlar konuşmazlar. (Konuşacak olan da,) **Doğruyu söyleyecektir.**

39. İşte bu hak gündür. Şu hâlde dileyen Rabbine bir dönüş yolu edinsin.

40. Gerçekten Biz sizi yakın bir azap ile uyardık. Kişinin kendi ellerinin önceden takdim ettiklerine bakacağı gün, kâfir olan da: "Ah, keşke ben bir toprak oluverseydim" diyecek.

O Rab nasıl va'dini yerine getirmez ki! Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin, başka bir ifadeyle varlık âleminin tümünün Rabbidir (37/Saffat, 5). Bu, Yüce Allah'ın O'nun varlığını inkâr eden ateistlerin, "var mı yok mu bilmiyoruz" saçmalığına kapılan agnostiklerin, "vardır ama elçi göndermemiş, vahiy indirmemiştir" iddiasındaki deistlerin (müşrikler) de Rabbi olduğunu ima eder. Buna rağmen bu insan grupları dünyanın çeşitli nimetlerinden yararlanıyorlarsa O'nun "Rahman" sıfatının sonucudur. O rahmandır ve bütün varlık âlemini kudret elinde tutmaktadır. Rahman sıfatıyla dünyada onları yarattığı

nimetlerden yararlandırmıştı ama bugün yani hesap günü O'na hitap etmeye güç yetiremeyeceklerdir.

Bu öyle bir gündür ki Ruh yani Cebrail aleyhisselam (26/Şuara, 193) ve melekler saflar halinde -birkaç değil, sayısını bilemeyeceğimiz kadar- (89/Ficr, 22-23) dizilip duracaklardır. Hepsi tevhidi teyit edecek; inkârcılar dünyada ne büyük hata yaptıklarını anlayıp hüsran içinde kalacaklardır. Varlığı idare eden meleklerin duruşu karşısında ezilecek, "**Ah, bizler n'aptık!**" diye yakınacaklardır. Rahman olan Allah, kime izin vermişse ancak onun konuşma imkânı olacaktır; konuşan da hak ve doğruyu söylemekten başka imkânı olmayacaktır.

İşte bu hak günüdür. Hak ve hakikat orta yere çıkmış, sırlar faş olmuştur. Dünyada gerçekleşmeyen adalet tesis edilmiş; herkes hak ve hukukunu elde etmiş, vicdanlar yatışmış, yaratılış nihai amacına ulaşmış; ne vaadedilmişse tahakkuk etmiştir. Durum budur! Artık dileyen Rabbine bir dönüş yolu edinsin (73/Müzzemmil, 19 ve 76/İnsan, 29). Bu yol Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasaklarına riayet etmek yani Allah'a dünyada iken itaat edip layık-ı veçhiyle kulluk etmektir. Böyle yapanlar Allah'a kavuşacak, batıl yolu seçenler O'ndan uzaklaşacaklardır.

Bu trajik duruma düşen hayıflanmasın. Çünkü dünyada iken böyle bir gün konusunda uyarılmış; "doğru yol"dan çıktığı takdirde azaba çarptırılacağı kendisine haber verilmişti. Bu aslında yakın bir azaptı, çünkü eninde sonunda hesabın görüleceği ve azabın verileceği gün gelecekti (70/Meâric, 6-7). Kim dünyada ne yaparsa onun izdüşümünü, karşılığını ahirette görür. Ne ekmişse orada biçecek, defterine ne işlenmişse öbür tarafta önüne çıkacaktır. Bu mü'minler için de, inkârcılar için de söz konusudur. İnkâr eden (kâfir), derin bir pişmanlık, hüsran ve sonsuz kayıp duygusuyla "**Ah, keşke ben toprak oluverseydim**" diyecek (69/Hakka, 25-27).

Nebe' sûresinin (78) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

79- Nazi'at Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 46 âyettir. Nebe' (78) sûresinden sonra, İnfitar (82) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "söküp çıkaranlar veya yayı çekip oku atanlar" anlamındaki "**Naziat**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾
فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾

1. **Ta en derinden acıyla sökerek çıkaranlara andolsun.**
2. **Yumuşacık çekip alanlara,**
3. **Yüzdükçe yüzerek gidenlere,**
4. **Öncü olarak yarışıp geçenlere,**
5. **Derken işi bir düzen içinde evirip çevirenlere.**

Yüce Allah ilk beş ayette bazı varlıklar adına yemin ederek kıyametin mutlaka kopacağını bildirmektedir. Üzerine yemin edilen varlıkların ne olduğu konusunda sarih bilgi yoktur, tefsirciler de ortak bir kanaate sahip olmuş değillerdir. Bunların "melekler, insan ruhları, savaşan askerler veya yıldızlar, daha geniş manada gök cisimleri" olabileceği söylenmiştir.

Melekler olduğunu düşünenlere göre, melekler ölüm anında canları alırken inkârcılara ve mü'minlere farklı muamelelerde bulunurlar. "**Naziat**" kelimesinin de çağrıştırdığı üzere inkârcının canı ta derinden acıyla sökerek alınır, inkârcı ruhunu zor teslim eder, büyük acı çeker. Naziat'la birlikte "**ğarkan**" kelimesinin gelmiş olması ruhu alınan inkârcının artık karanlıklara gömüldüğünü, adeta kötülük denizinde boğulduğunu anlatır. Buna mukabil melekler mü'minin ruhunu yumuşakça, suda yüzenin kolayca yüzmesi gibi çekip alırlar (naşitat). Meleklerin yüzmesi varlıkta hızlı, seri bir şekilde yer değiştirip aksaksız olarak görevlerini yerine getirmelerini ifade eder (sabihat). Mü'minle-

rin ruhlarını cennete, inkârcıların ruhlarını cehenneme ulaştırmada da birbirleriyle yarış ederler (**sabikat**).

Muhammed Abduh ise, "en naziatuğarkan"ın hızlı dönüşlerinden dolayı hareket eder ve düşer gibi gördüğümüz gri renkli yıldızlar olduğunu söyler. Bütün bu olaylar meleklerin koordineli olarak görevlerini yerine getirip kozmik, tabii ve öte âlemin düzenini sürdürmeleri, her türden işi evirip çevirmeleri anlamına gelir (fe'lmüdebbiratiemran).

Üzerine yemin edilenlerin ruhlar olduğunu söyleyenlere göre, ölüm anında inkârcıların ruhları büyük acı çekmekte, mü'minlerinki yumuşaklıkla bedenden ayrılmakta; sonra yerlerine ulaşmak üzere birbirleriyle yarışırcasına ve hızla hareket etmektedirler. Mücahid'e göre "derinden sökerek acıyla çıkarma" fiili "ölüm hali"dir.

Bunların savaşan askerler (gaziler) olduğunu söyleyenler ise kelimeler ile at sırtında düşmanın içine dalan asker veya yaylarından oklarını hızlıca fırlatmaları, karada ve denizde düşmanla birbirleriyle yarışırcasına savaşmaları arasında bağ kurmuşlardır. Benzer analoji söz konusu kelimeler ile yıldızlar veya başka gök cisimleri arasında kurulmuştur. Yıldızlar ufuktan ufka akar, seri bir biçimde yer değiştirirler. "En naşitatuneştan"ın da yörüngelerinden ayrılıp bir burçtan diğer burca dönen, böylece konumları (mevki') değişen yıldızlara denir. "Es sabihatusebhan" da yine gök cisimleriyle ilgili olup seri şekilde hareket ederler. 5. ayetteki "sabikat" ve 6. ayetteki "müddebirat"ın da gök cisimleriyle ilgilidir.

Akla en yatkın görüneni Taberi'nin yaptığı açıklamadır. Ona göre "**naziat**" belli bir şeye atıf değildir, bu olayın kapsamına varlıkta olan her şey girer. Aynı şeyi diğerleri için de düşünebiliriz. Şu halde evrende bize göre namütenahi varlık kendi özelliklerine, fonksiyonlarına ve konumlarına göre iş görmektedir. Kiminin hareketi sert, acı verici, kiminin ki yumuşaktır. Kimi yüzer gibi akar gider, kimi diğerleriyle yarışırcasına hareket eder. Hepsinin ortak fonksiyonlarına baktığımızda varlıkta bir düzeni yürüttüklerini, kozmik ve tabii dengeyi (mizan) ayakta tuttuklarını görürüz. Söz konusu mizanı vaz'eden şanı Yüce Allah'tır. (Bkz. 55/Rahman, 7-9. ayetlerin açıklaması.)

Evet, bütün bunlara andolsun ki, kıyamet kopacaktır, ölümden sonra insanlar dirilecek ve sonsuz ahiret hayatı başlayacaktır.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ
﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾

ءَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

6. **O sarsıntının sarsacağı gün,**
7. **Arkasından onu diğer bir sarsıntı izleyecek.**
8. **O gün yürekler** (dehşet içinde veya ıstırapla) **hoplayacak.**
9. **Gözler zillet içinde düşecek.**
10. **Derler ki: "Biz çukurda iken, gerçekten biz mi yeniden** (diriltilip) **döndürüleceğiz?"**
11. **"Biz çürüyüp dağılmış kemikler olduğumuz zaman mı?"**
12. **Derler ki: "Şu durumda, zararına bir dönüştür bu."**
13. **Oysa bu, yalnızca tek bir haykırıştır.**
14. **Bir de bakarsın ki, onlar, yerin üstündedirler.**

O günün başlaması kolay olmayacaktır. Kıyamet başladığında şiddetli sarsıntılar birbirini takip edecektir. Üzerindekilerle beraber yeryüzü (racife) sarsılacak, onu gökyüzü (radife) takip edecektir. Belki buna "yıkıcı depremler fırtınası" denir ki, söz konusu depremler başladığında yerin yüzeyinde hiçbir şey olduğu gibi kalmayacak, taş üstünde taş durmayacaktır (73/Müzzemmil, 14). Kıyamet anına yakalananların kalbi göğüslerinden fırlayacakmış gibi olur. Bazılarına göre bu korkan ve titreyen kalplere atıftır (40/Mü'min, 17). O an gözler baygın veya zillet içinde düşer (68/Nun, 43). Çünkü yapacak şey yoktur.

Kıyamet kesin olarak vuku bulacakken, inkâr edenler ölümden sonra dirilişe ve elbette ahirete inanmadıkları için, ölüp çukura gömüldükten sonra nasıl dirileceklerini sorarlardı? Onlara göre zaman içinde çürüyüp toprağa karışmış kemikler artık bir araya gelemez, zerreler ilk hallerindeki gibi düzenli bir biçim alıp kemiğe dönüşemez (6/En'am, 29; 17/İsra, 49). İnsanın teni pörsüdükten, saçlar kar beyaz ağardıktan sonra nasıl geri gelebilir ki!

10. ayette inkârcıların "**Biz tekrar eski halimize mi döneceğiz**" sorusu "hafira" kelimesiyle ifade edilmiştir. "**Hafira**" hafr, çukur demektir, toprağı kazma anlamına da gelir (hafriyat). Atın tırnağı için de kullanılır. Kelime kişinin ilk hali, yürüdüğü yol ve çukur anlamını verir. Bununla inkârcılar ölüp mezar çukuruna gömüldükten sonra bir daha eski hallerine dönmelerinin mümkün olmadığını iddia etmektedirler

İnkârcılar kesin olarak yanılıyorlar. Kıyametin kopması, ölümden sonra

dirilişin gerçekleşmesi Allah için pek kolaydır. İlk haykırışta veya sura ilk üfürülüşte herkes ölecek, ikincisinde herkes dirilip ayağa kalkacaktır. Bir de bakacaklar ki altında gömülü oldukları toprağın üzerinde ayakta durmaktadırlar (37/Saffat, 19).

İnsanların dirilişten sonra yerin üzerinde çıkıverecekleri yere "**sahira**" denmiştir. Kelime zengin anlama sahiptir. Bazılarına göre yerin gölgesi, bazılarına göre ayın tutulduğunda içine girdiği kılıfı andıran şeye denir. Beyaz bitkisiz mıntıka, insanı uykusuz bırakan yer veya devamlı akan pınar için de kullanılır. Çünkü öylesine tehlikeli veya dehşet verici olaylar vuku bulur ki, böyle bir yerde gözleri uyku tutmaz ya da kimse uyumayı göze alamaz. Araplar geniş düzlük araziye de bu ismi verirler. Bu ayette dehşet verici özelliği olan dümdüz arazi, "sahra" anlamında kullanıldığını söylemek mümkün.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰىۘ ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۚ ﴿١٦﴾
اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۘ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰىۖ ﴿١٨﴾
وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰىۚ ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰىۖ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ
وَعَصٰىۖ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰىۖ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰىۖ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ
الْاَعْلٰىۖ ﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰىۗ ﴿٢٥﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً
لِمَنْ يَخْشٰىۗ ﴿٢٦﴾

15. **Musa'nın haberi sana geldi mi?**
16. **Hani Rabbi ona, kutsal vadi Tuva'da seslenmişti:**
17. **"Firavun'a git; çünkü o, azdı."**
18. **Ona de ki: "Temizlenmek ister misin?"**
19. **"Seni Rabbine yönelteyim, böylece** (O'ndan) **korkmuş olursun."**
20. (Musa) **Ona büyük mucizeyi gösterdi.**
21. **Fakat o, yalanladı ve isyan etti.**
22. **Sonra** (karşı yönde) **çaba harcayıp sırtını döndü.**
23. **Sonunda** (yardımcı güçlerini) **topladı, seslendi;**
24. **Dedi ki: "Sizin en yüce Rabbiniz benim"**
25. **Böylelikle Allah onu, âhiret ve dünya azabıyla yakaladı.**
26. **Gerçekten bundan 'içi titreyerek korkacak' kimse için elbette bir ibret** (ders) **vardır.**

İlk 14 ayetin ana teması ahiret inancıydı. Müşrikler (modern versiyonları deistler, agnostikler, ateistler vs.) ahiretin varlığını reddediyorlardı. Oysa onlara kıyametin kopacağını, insanların kabirlerinden kalkıp dirileceğini, mahşerde toplanıp dünyada yapıp ettiklerinden dolayı hesap vereceklerini bildiren peygamberdir. Ahireti reddetmek peygamberin getirdiği haberi yalanlamak demektir. Mekkeli müşrikler de geçmişteki benzerlerinin yaptığının aynısını yapıyorlardı.

Yüce Allah bu çerçevede elçisine teselli ve takviye edici bir hatırlatmada bulunur, ona Musa aleyhisselam ve Firavun olayından bahseder. Hz. Peygamber'in bu olayın inceliklerini bilmesi mümkün değildi, ona bu bilgi "haber" olarak verilmektedir. Başka bir deyişle ona Musa aleyhisselâmın haberi verilmekte, o da bu sayede olup bitenler konusunda bilgi sahibi olmaktadır.

Tarihin en çetin karşılaşmalarından biri hiç kuşkusuz Hz. Musa-Firavun karşılaşması ve tarihin en acımasız zorbalarından biri Mısır kralı Firavun'dur. (Geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 104'ten 136'ya kadar.)

Yüce Allah, Hz. Musa'ya kutsal vadi Tuva'da seslenmiş (bkz. 20-Taha, 11-12 ve 28/Kasas, 29-30) ve ona "Firavun'a git;" emrini vermiştir. "Mukaddes (kutsal)" kelimesinin kullanıldığı üç yerden biri bu sûrenin 16. ayetidir. Diğeri yine Tuva için Taha sûresinde (20/12), üçüncüsü Maide sûresinde (5/21) Filistin toprakları (Arz-ı mukaddes) içindir.

Onu Firavun'a göndermesinin sebebi zorba bir yönetim kurup herkesi mutlak hâkimiyeti altına alması, Allah'ın buyruklarını tanımaması ve İsrailoğullarını köleleştirmesidir. Bütün bunlar "tuğyan" kelimesiyle ifade edilmektedir. "Tağa" sınırları aştı, hudutları, kuralları çiğnedi, kontrolden çıktı demektir. Nefsi ona tanrı olduğu telkinini yapmakta, çevresindekiler küçük iktidarlarını, basit çıkarlarını koruyabilmek için ona boyun eğmektedirler.

Hz. Musa, Firavun'un yüzüne azdığını söyleyip "Temizlenmek ister misin?" diye soracak. "İstiyorsan eğer şirk ve tuğyandan vazgeç, ben sana Allah'ın yolunu göstereceğim." Ayet "nefsin tezkiyesi" ile "Allah'tan korkmak" arasında doğrudan bağ kurmuştur. Bu şu demektir: Allah'tan korkmayanlar nefislerini tezkiye edemez, yüce ahlaki erdem ve değerleri ruhlarında yeşertemezler. Aksi de doğrudur yani nefsini tezkiye eden Allah'tan korkar; hem kötülük hem Allah korkusu bir arada ve bir kalpte barınamaz. Musa aleyhisselam Firavun gibi bir zorbaya sınırları aştığını söyleyip onu temizlenmeye, nefsini tezkiye etmeye ve Allah'tan yani kendisi üstündeki mutlak bir varlıktan korkmaya, hidayet yoluna girmeye çağıracak. Bu hakikaten büyük bir iştir. Nitekim Musa aleyhisselam, ondan çekindiğini, kardeşi Harun'u

kendisine yardımcı olarak görevlendirmesini istemiştir. Ancak korkmaya gerek yok, Yüce Allah, Musa ve kardeşinin destekçisi olacaktır. Allah, elçisini olağanüstü olaylarla, mucizelerle desteklemiştir: Bunların başında asasını yere atınca sihirbazların asalarını yutan küçük bir ejderhaya dönmesi, elini koynuna sokunca bembeyaz kesilmesi ve diğer mucizelerdir (bkz. 7/A'raf, 107 vd., 17/İsra, 101).

Gözünün önünde cereyan eden mucizelere rağmen Firavun inanmadı, hakikati, apaçık mucizeleri reddetti ve Musa'yı güçsüz duruma düşürmek üzere olağanüstü çabalara girişti. Firavun, Hz. Musa'nın kendisine yaptığı tebliğe kulak veremezdi çünkü kendisini tanrı ilan etmiş, bunu da zihnen ve ruhen müstaz'af duruma düşürdüğü Mısır halkına kabul ettirmişti. Nitekim ona Yüce Allah'ın varlığı, O'nun hükümleri hatırlatıldığında hemen harekete geçmiş, iktidarını ayakta tutan seçkinlerini askeri, sivil bürokratlarını; birinci derecedeki yandaş ve destekçilerini, din adamlarını toplayıp Mısırlıların tanrısının kendisi olduğunu söylemişti (28/Kasas, 38). Bu olay bize şunu göstermektedir: İnsanın inanması mucizelere, olağanüstü olayların sergilenmesine bağlı değildir, iman kapısını açan kişinin nefsinin istek ve tutkularını yenmesi, kibrini altedebilmesidir.

Firavun mutlak iktidardı, mutlak serbestiyet ve mutlak hükmetme öznesiydi. Yüce Allah, ona sınırlı, sonlu, aciz ve fani bir kul olduğunu; her insan gibi sınırları olduğunu hatırlatıyordu. Dinlemedi, itaat etmedi, son raddesine kadar inkâra ve isyana devam etti. Böyle olunca da Yüce Allah ona hem dünyada, hem ahirette büyük bir azaba uğrattı.

Hz. Peygamber (s.a.), bu ayetleri müşriklere okuyor ve bu ibretlik olaydan Allah'tan korkanların gerekli dersleri çıkarmalarını tavsiye ediyordu. Firavun'un durumu kıyamete kadar insan nesilleri içinde mutlak güç ve iktidar peşinde koşacak zorbalara ve tiranlara öğretici bir derstir.

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ بَنٰىهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰىهَا ﴿٢٨﴾
وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰىهَا ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰىهَا ﴿٣٠﴾
اَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعٰىهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰىهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ
وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾

27. Yaratmak bakımından siz mi daha güçsünüz yoksa gök mü? (Allah) **Onu bina etti.**

28. Boyunu yükseltti, ona belli bir düzen verdi.

29. Gecesini karattı, kuşluğunu açığa-çıkardı.

30. Bundan sonra yeryüzünü serip döşedi.

31. Ondan da suyunu ve otlağını çıkardı.

32. Dağlarını dikip-oturttu;

33. Size ve hayvanlarınıza bir yarar (meta) **olmak üzere.**

İnsan genellikle kendi varlığı, dünya, maddi tabiat ve evrendeki olaylar üzerinde düşünmez; bedensel zevkleri için aktif, zihinsel gelişimi için pasiftir. İnsan aklını kullanabilse, çok yönlü düşünebilse yaratıcı kudreti tanır. Bu harikulade kâinatta her şey Allah'ın yaratmasıdır, her şey O'nun varlığının ve birliğinin işareti ve belgesidir (ayat). Ve elbette insan da. Yüce Allah, ahiretin varlığını inkâr edenlere anlamlı bir sual yöneltmektedir: Eğer yaratma söz konusu ise, varlıkta küçücük bir varlık olan insanı yaratmak mı zor, yoksa bu devasa kâinatı mı? Varlık âleminin tümünü ve insanı yaratan yüce Allah, tabii ki insanı ölümden sonra diriltir, bu aklın ve mantığın kolayca kabul edeceği bir hakikattir (bkz. 40/Mü'min, 57).

İnsan gözünü dikkatlice göğe çevirip bakmalı. Yüce Allah göğü nasıl bina etmiş, bir düzen içinde bu kıvamda tutmuştur (13/Ra'd, 2). Gece olduğunda gök kararır, gündüz olunca aydınlanır. Bu, güneş ile dünya ve diğer varlıklar arasındaki ilişkinin sonucudur. Burada belli bir düzen, bu düzeni sürdüren ilahi yasalar (sünen-i ilahi) hükmünü icra etmektedir. Bunlar sayesindedir ki insan dünyadaki hayatını devam ettirebiliyor. Sürgit gece, sürgit gündüz veya sürgit sıcak (yaz) veya sürgit soğuk (kış) söz konusu olsaydı gezegendeki hayat mümkün olmazdı. Bazı istisnai bölgelerde ağırlıklı olarak gece veya gündüz, yaz veya kış olması gezegenin genel tabii ve ekolojik dengesinin sürmesi bakımından zarurettir, Yüce Allah hayatı bu şekilde var etmiştir (2/Bakara, 164). Göklerin ve yerin yaratılışında herhangi bir kusur, aykırılık veya tutarsızlık bulmak mümkün değildir. Her şey tam bir uyum ve ahenk içindedir (67/Mülk, 3).

Muhammed **Abduh**, "sema (gök)" için "bina (bena-ha)" kelimesinin kullanılmış olmasına dikkat çeker: Bina dağınık malzemelerin bir araya getirilmesiyle olur. Göklerde birbirinden farklı ama birbiriyle ilgili sayısız yıldız, gezegen veya galaksinin belli bir düzen içinde bir araya getirilmiş, böylelikle "sema bina edilmiş"tir.

Söz konusu düzen içinde yeryüzü serpilip, yayılıp döşenmiş, insan ve canlıların hayatlarını sürdürmeleri için bir zemin, üzerinde ayak basılan, yürünülen,

oturulan, yatılan bir mekân kılınmıştır. (Bkz. 13/Ra'd, 3 ve 78/Nebe', 6. ayetlerin açıklaması). **Süleyman Ateş**, 30. ayette arza nispet edilen "deha" kelimesinin çok yönlü etimolojisinden hareketle, bunun bir çukura yuvarlatılıp düşürülen taş veya top manasına geldiğini, bunun da gezegenimizin yuvarlaklığına delil teşkil ettiğini söyler. Yeryüzü kuru, çorak bir arazi değildir. İnsanın ve canlıların hayatları için gerekli olan denizler, göller, nehirler, pınarlar; bitkiler, ekinler, ağaçlar, taneler yeryüzünde bulunmaktadır (55/Rahman, 10-13; 87/A'la, 4). Bütün bunları yaratan, aralarındaki ilişkiyi düzenleyen ve insanın istifadesine amade kılan Allah'tır (2/Bakara, 29). Bunların hiçbiri kendi kendine varolmuş değildirler, sebepsiz ve hikmetsiz de yaratılmış değildirler. Dağların gezegenin hayatında gördüğü fonksiyonlar bu bağlamda ele almak gerekir. Kazıklar gibi çakılmamış olsalardı gezegenin dengesini koruması ve canlıların tabiatta yaşaması mümkün olmazdı (77/Mürselat, 27). İnsanlar ve kendilerinden istifade ettikleri hayvanlar (67/Mülk, 15) ancak böyle bir gezegende yaşayabilmektedir.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾
وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَن طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى
النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ
السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَاهَا
﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا
عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾

34. Ancak o, 'her şeyi batırıp gömen büyük-felâket' (kıyâmet) **geldiği zaman.**

35. O gün, insan, neye çaba harcadığını düşünüp-anlar.

36. Görebilenler için cehennem de sergilenmiştir.

37. Artık kim taşkınlık edip-azarsa,

38. Ve dünya hayatını seçerse,

39. Şüphesiz cehennem, (onun için) **bir barınma yeridir.**

40. Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsi heva (istek ve tutkular)**dan sakındırırsa,**

41. Artık şüphesiz cennet, (onun için) **bir barınma yeridir.**

42. "O ne zaman demir atacak?" diye, sana kıyâmet-saatini soruyorlar.

43. Onunla ilgili bilgi vermekten yana, sende ne var ki!..

44. En sonunda o (ve onunla ilgili bilgi,) **Rabbine aittir.**

45. Sen, yalnızca ondan 'içi titreyerek korkanlar' için bir uyarıcısın.

46. Onu gördükleri gün, sanki bir akşam veya bir kuşluk-vaktinden başkasını yaşamamış gibidirler.

34. ayette kıyamet "**tamme**" olarak tanımlanmıştır. Aslında beşeriyetin ve varlık âleminin başına gelebilecek olan en büyük musibet, bela veya felaket üstüne felaket; musibetler ve felaketler fırtınası. Öylesine ki, insan hayatında her ne musibet, afet, sıkıntı ve felaket var ise hepsini bastırır, gömer, unuttu-rur. Diyelim ki bir ülke savaş hali yaşamaktadır; büyük bir ekonomik kriz so-nucunda kitleler yoksullaşmıştır; bir aile en sevdiği ferdini kaybetmiştir; kişi ağır hastalığa yakalanmıştır veya sevdiğinden koparılmıştır, iflas etmiş bütün varlığını kaybetmiştir vs. Bütün bunların adına "tamme" dediğimiz kıyame-tin önünde sözü bile edilmeye değmez. Karia sûresinde bu büyük olaya başa çarpacak olan felaket manasında "**karia**" denmiştir (191/Karia, 1-4); Vakıa sûresinde ise "vak'a" olarak zikredilmiştir (56/Vakıa, 1).

İşte o gün gelip çattığı zaman -ki haber vererek değil, apansız gelecek, vuku bulacaktır, gelişi an meselesidir, bu yüzden ona "**saat**" denmiştir (79/42)- in-san kendisine büyük bir fırsat ve imkân olarak verilmiş olan dünya hayatını neyle, nasıl geçirdiğini, koca bir hazineyi nasıl heba ettiğini düşünüp anlar, bü-yük bir hüsrana uğrar. Artık yapacak şey yoktur, geri dönme şansı kalmamıştır, inkâr edip yoldan çıkanlara cehennem gözükmektedir. Görebilen, gözü olan herkes cehennemi görür.

"Görebilenler için cehennem de sergilenmiştir" ayeti hem ahirette azaba müstahak olanların cehennemi görebileceklerini belirtir, hem de aslında dünya-da basiret sahibi kimselerin yoldan çıkmaları, hudutları aşmaları, Allah'a isyan etmeleri, zulmetmeleri durumunda veya bu durumda olanların önüne cehen-nemin durduğunu görebilirler imasında bulunmaktadır. Cehennem için ahireti beklemek lazım ama kötü amellerin önündeki menzil cehennemdir, bir trafik levhasının şu yola girdiğiniz takdirde uçuruma yuvarlanacaksınız uyarısında bulunması gibi. Basiret bağlanmışsa, kalp körelmişse kişi ne yaparsa yapsın ce-hennemi göremez, kör bir biçimde gider, içine yuvarlanır. Cehennemi mü'min ve salih insan da görür yani Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmediği takdirde akıbetin cehennem olacağını bilir, hayatını ilahi iradeye göre düzenlemeye çalışır.

Cehennem dünya hayatında taşkınlık yapıp azanların, tuğyanda bulunan-

ların, dünya hayatını ahirete tercih edenlerin; bütün lezzetleri, zevk ve hazları hemen ve şimdi, bu dünyada tadalım diyenlerin (sekülarizasyon) barınma yeridir (10/Yunus, 7-8). Yukarıda, 17. ayette azgınlık fiilinin geçmişte en çok Firavun'a uygun düştüğü belirtilmişti. Cehennem yolcuları Firavun'u rol model seçenler ve onun amelini işleyenlerdir.

40. ayet bir başka insan profilini çizmektedir. Burada söz konusu olan birgün Yüce Allah'ın huzuruna çıkacağını aklından çıkarmayıp böyle bir günden korkan, ona göre hayatını düzenleyen kimselerdir (14/İbrahim, 3). **"Rabbinin makamı** (Makama rabbihi)"nden anlaşılması gereken Yüce Allah'ın azameti ve büyüklüğüdür, çünkü âlemlerinin Rabbi her türlü mekândan münezzehtir. Firavun ve takipçileri nefislerini tanrı edinmişlerdi, heva ve arzularına göre hareket ediyor, keyfi olarak iş görüyorlardı. Halkı küçümsüyor, güçten düşürüyorlardı. Eninde sonunda Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vereceklerini akıllarına getirmiyorlardı. Bu, onların büyük gafletiydi! Mü'minler ise nefislerinin ve istek ve tutkularını denetlemeyi başaranlardır. Böylelerinin barınma yeri cennettir, onlara sınırsız güzellikler sunulacaktır.

Mekkeliler, kimi alaylı kimi samimi olarak "kıyamet ne zaman kopacak" diye sorarlardı. 42. ayette soru **"ne zaman demir atacak?"** şeklinde sorulmuştur. Gemi uzun deniz yolculuğundan sonra limana yanaşıp da demir atınca son halini bulmuş olur. Gökler ve yer mevcut durumlarında sürekli hareket halindedirler, her biri kendi yörüngelerinde yüzmektedirler (36/Yasin, 40). Ancak hepsinin kendileri için takdir edilmiş bir ecelleri/süreleri, ömürleri olduğunu biliyoruz. Günün birinde Yüce Allah'ın takdir ettiği ecel gelip çattığında gökler başka gökler, yer başka yer olacaktır. İşte bu kıyamettir ve –Allahu a'lem– ayetten anlaşıldığına bakılırsa, kıyametten sonra varlığın kozmik ve tabii olarak alacağı hal son hali olacakyani artık demir atmış olacaktır.

Kıyametin ne zaman kopacağını kimse bilemez. Bu tamamen gaybe ait bir bilgidir. Ne Hz. Peygamber Aleyhissalâtü vesselam, ne başkaları, bu bilgi kimseye verilmiş değildir (7/A'raf, 187). Böyle olmakla beraber zamanın sonunda olduğumuz da bir gerçek. Zamanın sonu yani ikindi (asr) ile akşam (gurub) arası binlerce veya milyonlarca yıl sürebilir. Efendimiz şehadet parmağı ile orta parmağını gösterip şöyle buyurmuştur: "Benimle kıyamet arasında şu iki parmak arası kadar yaklaştığı zamanda ben elçi olarak gönderildim" (Buhari, Tefsir, 79/1, Talak, 25; Müslim, Cum'a, 45). Yine de bu Hz. Peygamber'in kıyametin ne zaman kopacağını bildiği anlamına gelmez, sadece zamanın sonunda (Ahir zaman) olduğumuzu ve beşeriyetin tarihini gündönümüne benzetirsek kendisinin "ikindi vakti peygamberi (Nebiyyü'l asr)" olduğunu göstermektedir.

43. ayet, kıyametle ilgili bir bilginin peygamberde nasıl olabileceğini sorar! Onda bununla ilgili nasıl bilgi olabilir? Onda yoksa başka hiçkimsede de olamaz. Şu halde kim ve hangi kehanette bulunuyorsa, yalan söylüyordur, onun bilgisi Allah katındadır (31/Lokman, 34; 43/Zuhruf, 85).

Elçinin görevi böyle bir günün kopacağından emin olup da kalbi korkuyla titreyenleri uyarmaktan ibarettir (bkz. 35/Fatır, 18 ve 36/Yasin, 11). Dünya hayatı geçicidir. İnkâr edip günün birinde hesap vermeyeceğini zannedenler, kıyameti gördükleri zaman öylesine büyük bir yanılgıya düştüklerini anlayacaklardır ki, o günkü zihni tasavvur ve tutumlarına göre dünyada yaşadıkları bütün ömürlerinin sanki bir akşam vakti veya bir kuşluk vaktinden ibaret olduğunu düşünüp hayıflanacaklardır (10/Yunus, 45). Heyhat ki, iş işten geçmiş olacaktır!

Naziat sûresinin (79) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

80- Abese Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 42 âyettir. Necm (53) sûresinden sonra, Kadir (97) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini ilk ayette geçen ve "**surat astı**" anlamındaki "abese" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

عَبَسَ وَتَوَلّٰٓى ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰى ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰٓى ﴿٣﴾ اَوْ
يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ﴿٤﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى ﴿٥﴾ فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى ﴿٦﴾
وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰى ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشٰى ﴿٩﴾
فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى ﴿١٠﴾

1. **Surat astı ve yüz çevirdi;**
2. **Kendisine o kör geldi diye.**
3. **Nerden biliyorsun; belki o, temizlenip-arınacak?**
4. **Veya öğüt alacak; böylelikle bu öğüt kendisine yarar sağlayacak.**
5. **Fakat kendini müstağni gören** (hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını sanan) **ise,**
6. **İşte sen, onda 'yankı uyandırmaya' çalışıyorsun.**
7. **Oysa onun temizlenip-arınmasından sana ne?**
8. **Ama koşarak sana gelen ise,**
9. **Ki o, 'içi titreyerek korkar' bir durumdadır;**
10. **Sen ona aldırış etmeden oyalanıyorsun.**

İlk 10 ayet kümesinin Hz. Hatice (r.a.)'nin dayısının oğlu Abdullah ibn-i ÜmmüMektum (r.a.) hakkında indiği konusunda ittifak vardır. Asıl ismi Abdullah bin Şureyh'tir ama büyük annesinin ismiyle yani İbn-i Ümmü Mektum'la

anılıyordu. İbn-i Ümmü Mektum ama yani gözleri görmüyordu. Klasik tefsircilerin bildirdiğine göre, birgün Hz. Peygamber (s.a.)'in yanına gider, ondan bir şeyler öğrenmek ister. Bu sırada Efendimiz'in yanında Mekke'nin önemli liderlerinden birkaç kişi bulunmaktadır. Tefsirciler, bunların Utbe bin Rabia, Şeybe, Ebu Cehil bin Hişam, amcası Abbas, Ümeyye bin Halef, Velid bin Muğire gibi kimseler olduğunu kaydeder (Zemahşeri). **İbn-i Arabi** bu isimlere itiraz eder. Nitekim samimi olmayıp kendini müstağni gören kimse "müfret/tekil (istağna)" olarak gelmiştir, Bu demektir ki Hz. Peygamber'in kendisiyle konuştuğu birden fazla kişi değil, tek kişidir. Bir veya birden fazla kişi, anlaşılan şu ki Hz. Peygamber'in huzurunda lider konumundaki kimse veya kimselerin olduğu muhakkaktır.

Hz. Peygamber (s.a.)'in düşüncesine göre, bunlar Müslüman olacak olurlarsa onları takip eden kabile üyeleri de Müslüman olacaktır, bu mülahazalarla görüşmeye önem veriyordu. Mahiyet iradesinin genel geçer olduğu kabile düzeninde bu mülahaza yanlış değildi. Tam bu sırada İbn-i ÜmmüMektum araya girip "- Ey Allah'ın elçisi, bana yol göster" veya "-Bana Allah'ın sana öğrettiklerinden öğret" diye söze karışır, Efendimiz araya girmesi dolayısıyla bundan hoşlanmaz, cevap vermez. İbn-i Ümmü Mektup ikinci defa araya girince, Efendimiz'in canı sıkılır, yüzünü ekşiterek çevirir. "**Abese**" yüz ekşitmektir (74/ Müddessir, 22).

Tefsirciler, Efendimiz'in davranışını savunmak amacıyla şu izahı yaparlar: Efendimiz, zaten İbn-i ÜmmüMektum'ün inancından emindi, o Mekke'nin liderlerini ikna etmeye çalışıyordu. Yanı sıra İbn-i ÜmmüMektum, sohbetin, sözün bitmesini beklemeden araya giriyor, sohbeti bölüyordu, bu da pek ince veya yerinde bir tutum değildi. Böyle bir durumda konuşması bölünen herkesin canı sıkılır.

Şu veya bu, sonuç itibariyle Hz. Peygamber'in müşrik liderlere önem atfedip yoksul ve ama bir insana surat asması Yüce Allah tarafından hoşnutlukla karşılanmadı, bu ayetlerle tutumunun yanlış olduğu belirtildi. **Kurtubi**, ayette son derece önemli inceliklerin söz konusu olduğunu söyler. Yüce Allah **"suratını astı ve çevirdi"** ifadesinde Hz. Peygamber için gaip üçüncü şahıs lafzı kullanılıyor, "suratını astın, çevirdin" demiyor. Sonra da ünsiyet vermek üzere, hitap kipi ile Hz. Peygamber'e yönelerek "Sen ne bilirsin, belki o" yani İbn-i Ümmü Mektum'un temizlenme ihtimalinden söz ediyor. Böylelikle hem elçiye ciddi bir uyarıda bulunuyor hem bütün zamanlarda aynı pozisyona düşecek şahıslar için bir çerçeve çizmiş oluyor: Bundan açıkça anlaşılıyor ki İslam dini kişilerin maddi, politik ve sosyal konumlarına veya fizyolojilerinin engelli-ö-

zürlü olmasına bakmaksızın samimiyetle doğru yolu bulmaya çalışanları birinci derecede muhatap alır.

Peygamberler, vahyi tam olarak muhataplarına iletmek ve ete kemiğe nasıl geçirildiğini somut olarak göstermek için "**ismet**" sıfatına sahip kılınmışlardır yani peygamberler hata ve yanlışlardan masumdurlar. Şu var ki büsbütün hatasız da değillerdir, zaman zaman küçük ölçeklerde hata ve yanlışlar yapabilirler, buna "**zelle**" denir. Benzer bir olay Tevbe sûresinde (9/43) geçmişti. Kuşkusuz söz konusu küçük hata ve yanlışlıklar peygamberlerin ana misyonlarına veya nebevi kişiliklerine gölge düşürmez, küçük hata da olsa hemen vahiy ile düzeltilir.

3 ve devamı ayetlerde önemli uyarılar söz konusudur. Şöyle ki, irşat olmaya gelen İbn-i Ümmü Mektum samimi bir insandır, Peygamber'e gelişinin sebebi doğru yolu bulmak ve bu yol (Sırat-ı müstakim) üzere ilerlemektir. Nefsini kirlerden arındırmak istiyor. Kendinde kusurlar, ayıplar, defolu yanlar olduğunu düşünüyor. Peygamber'in ona vereceği öğütle kendisine birtakım yararlar sağlamış olacaktır.

Ancak buraya kadar aktardığımız tefsirin dışında, ayeti başka şekilde anlamak da mümkündür. Binaenaleyh "**surat asan ve yüz çeviren**" Hz. Muhammed (s.a.) değil, onun yanındaki şahıstır ki, bunun azgın müşriklerden olan Velid bin Muğire olması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre, Velid bin Muğire, gözleri görmeyen İbn-i ÜmmüMektum'un araya girip diyalogu böldüğünü ve Hz. Peygamber'in buna müdahale etmediğini görünce, bundan hiç hoşlanmamış, kendisi gibi "önemli bir şahıs" dururken, Hz. Peygamber'in kör bir adama kulak vermesi ağrına gitmiş, kızarak çekip gitmiştir. Müddessir sûresinin 22-23. ayetleri bu görüşü destekler mahiyettedir: "*Sonra kaşlarını çattı ve yüzünü ekşitti. Sonra da sırt çevirdi ve büyüklük tasladı (istikbar).*" (*Sümme abese ve besere:* Sonra kaşlarını çattı/suratını astı ve yüzünü ekşitti. *Sümme edbere ve'stekbere*: Sonra da sırt çevirdi ve büyüklük tasladı.) Sûrenin ilgili yerinde anlatmaya çalıştığımız üzere, söz konusu olan Velid bin Muğire ve bu profilde bir başkasıdır. (Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an, II, 1221-1222.)

Ancak Muhammed Abduh'un bir açıklaması var. Şöyle ki: "Allah, kaş çatma ve yüz çevirme haberini gaip/üçüncü şahıs siygasıyla anlatarak zikretmiştir. Böylelikle söz konusu fiilin hangi şahıstan meydana geldiği hususunun düşünülmesini istemiştir. Bu istekten sonra azarın şiddetini arttırmak için hitap/ikinci şahıs ona yani Peygamber'e yönelmiştir." Bu açıklamaya göre, Muhammed Abduh, ilk tefsirden yana tercihini kullanmaktadır.

Her iki açıklama da ana temayı değiştirmez. Ana tema inkârcı, zorba ve

egosu şişkin, malına ve gücüne güvenip de Kur'an'a kulak asmayan kişi ile hak ve hakikat peşinde koşan, üstelik gözleri görmeyen bir ama arasında yapılması gereken doğru tercihtir. Allah nazarında kör İbn-i Ümmü Mektum, Velid bin Muğire veya benzerlerinden daha değerlidir.

Birinci tefsire göre 3 ve 4. ayetlerde Hz. Peygamber'e uyarılar var: İbn-i Ümmü Mektum samimiyetle nefsini arıtmak üzere Peygamber'e gelmiş olmasına karşılık 5-7 arası ayetlerde önem verdiği kimseler samimi kimseler değildir, böyle iken bu kibirli şahısların arınmasıyla niçin bu kadar ilgili oluyor: "Fakat kendini müstağni gören (hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını sanan)" ifadesinde bunun sebebi açıklanmaktadır. Bu kişi hakikati ve doğru yolu aramak üzere Peygamber'e gelmiş değildir, kendini "müstağni" görmektedir ne Allah'a ne Peygamber'e ihtiyacını olduğunu kabul etmektedir. Böyle bir kişi kalbinin hasta olduğunu kabul etmediği için tedavi olmak üzere de doktora gidiyor değildir. İbn-i Ümmü Mektum ise aksine, samimiyetle doğru yolu bulmak üzere gelmiş, yardım talep etmektedir. Pekiyi samimiyetle yardım talep eden, kalbinin hastalıklarını tedavi etmek isteyene ilgi göstermek gerekmez mi? Öbürüsünün ise böyle bir derdi yok, belki hastaneden çıkmaz, doktorla haşir-neşir olur, yanı başında eczane var ama kalbinin hasta olup tedaviye ihtiyacı olduğunu düşünmüyor. Böyle biriyle bu kadar ilgilenmenin anlamı ne!

Bizim 6. ayette geçen "**tasadda**" kelimesine Ragıb'a dayanarak verdiğimiz "yankı uyandırmaya çalışmak" anlamı tam da bununla ilgilidir. Kelime duru, pürüzsüz yerden dönen sese denir. İçinde terennüm geçen "sada" burdan gelir. Buna yankı demek de mümkün. Buna göre Hz. Peygamber, kibirli ve müstağni adama tesir etmeye, sözle onun kalbinde iz bırakmaya çalışıyor ama onun beyni ve kalbi pinpon top gibi sözlerin çarpıp geri döndüğü duvar gibidir. Sözün ona bir faydası yoktur, belki sözün yankısı olur ama kalbine işleyip zihnini değiştirmez. Nitekim müşriklerin "namazı ve Kâbe'nin etrafında tavafları ıslık çalmak ve el çırpmaktan (tasdiya) ibaretti, onlara herhangi bir fayda sağlamıyordu." (Bkz. 8/Enfal, 35.)

Kurtubi, bu açıklamayla destekleyici bir nakilde bulunmaktadır: Hz. Peygamber, yüzünü İbn-i Ümmü Mektum'dan çevirip da Mekke'li muhatabına şunu sordu: "Sen benim anlattıklarımda uygunsuz bir şey, bir sakınca gördün mü/" Adam şu cevabı verdi: "Hayır, putlara andolsun, senin söylediklerinde bir sakınca görmedim." Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Mekkeli müşrik, Hz. Peygamber'in söylediklerini mantıksal olarak doğru ve tutarlı buluyor ama yine de putperest inancından vazgeçmeyip "putlar adına" yemin ediyor yani aslında tevhid inancına gelmiyor. İşte bu tastamam cahiliye idi.

Çünkü cahiliye demek bilerek bir hata ve yanlışı yapmak, hak ve hakikati biliyor olmasına rağmen batıl üzere olmaktır. Böyle birinin inanmaya, hakikat aramaya ve doğru yolu bulmaya çalışması düşünülemez, cahiliyenin bataklığına saplanmıştır. Onu cahiliye karanlığına iten de nefsinin istek ve tutkuları, kibri, atalarından devraldığı önyargıları, kritik etmeyi düşünmediği gelenek ve töreleri ile kısaca zaaflarıdır. Yoksul ve ama olan İbn-i Ümmü Mektum ise öyle değildir, o samimiyetle doğru yolu bulmaya ve nefsini hırslardan, tutkulardan, kibirden, batıl inançlardan, çürümüş gelenek ve törelerden, zaaflardan temizlemek istemektedir.

Eğer bu dine yoksullar, zayıflar, itilmişler, dışlanmışlar, ezilmişler, mahrum bırakılmışlar itibar ediyor, diye iktidar seçkinlerine, ordu komutanlarına, büyük sermaye ve toprak sahiplerine, azgınlara, hak ve hukuk tanımayanlara, sömürücülere, namus satıcılarına, ahlaksızlara, hırsız ve rüşvetçilere, yalancı ve sahtekârlara itibar edilecekse, bu hiçbir şekilde Kur'an'ın ruhuna uygun olmaz: "Sabah akşam Rablerine dua edenleri kovma" (6/En'am, 52); "Dünya hayatının güzelliğini isteyerek gözlerin, onlardan başkasına kaymasın". (18/Kehf, 28). Nuh aleyhisselâmdan Şuayb aleyhisselâma kadar peygamberler kavimlerinin iktidar seçkinleri, azgın zümreleri tarafından bu yoksulların etraflarında toplanması dolayısıyla eleştirilmiş, küçük görülmüşlerdi. Üsttekiler bir türlü alttakilerle eşit olmak istememişlerdir. İbn-i ÜmmüMektum da yoksuldu, kördü ama içi titreyerek Allah'tan korkardı, Hz. Peygamber'in asıl öncelikle onunla ilgilenmesi gerekirdi.

Daha sonraki yıllarda Hz. Peygamber (s.a.), İbn-i Ümmü Mektûm'la karşılaşsa onu çoğu zaman şu gönül okşayıcı sözleriyle karşılardı: "Hoşgeldin Rabbimin kendisi yüzünden Beni azarladığı adam (veya bana sitem ettiği *'âtebenî'* adam!" Bu olay bize bazı noktaların altını çizmemize imkân veriyor:

a) İlkin Kur'an vahiy kitabıdır, peygamberin kendi yazdığı metin değildir (53/Necm, 3). Eğer Hz. Peygamber, Kur'an'ı kendisi yazmış olsaydı İbn-i Ümmü Mektum'a karşı sergilediği tutumu kendi şahsına karşı bir uyarı, hatta bir azar konusu yapmazdı; düzeltmek aklından bile geçmezdi.

b) Peygamber de olsa "hata hatadır, yanlış yanlıştır." Peygamberler de bazen bu türden hatalar yapabilir, fakat vahiy onlara müdahale edip hataları düzeltir (9/Tevbe, 43). Demek oluyor ki hakkı kişilere göre değil, kişileri hakka göre kritik etmek lazım. Hak ve hakikat, doğruluk ve güzellik yücedir, hiçbir şey onun üstünde olamaz. Biat alan Hz. Peygamber dahi olsa, biat, söz ve sadakat "ma'ruf" olandadır. (Bkz. 60/Mümtehine, 12. ayetin açıklaması.)

c) Allah nazarında makbul kişi zengin, güçlü, maddi ve politik iktidar sa-

hibi, şöhreti her tarafa yayılmış, yakışıklı erkek-güzel kadın, vücut bütünlüğü tam, sosyal itibarı yüksek kimse değil, hak ve hakikati arayan, nefsini temizleme yolunu bulmaya çalışan samimi insanlar yani aslında takva sahipleridir. (Bkz. 2/Bakara, 2 ve 49/Hucurat, 13.)

Bir not daha: Muaz b. Cebel ve İbn-i Ümmü Mektum engelli-özürlü sahabilerdi. Özürlü olmaları hayatın dışına çıkmalarına yol açmadı. İbadetlerine, ilim tahsil etmelerine engel olmadığı gibi Efendimiz Aleyhissalâtü vesselam onları kendi güçlerine ve imkânlarına göre çeşitli işlerde istihdam etti, onlar da görevlerini layıkıyla yerine getirmeye çalıştılar.

Hz. Peygamber ayağından sakat Muaz b. Cebel'in dine hizmet etmesi için o günün şartlarında hayli uzak sayılabilecek olan Yemen'e göndermişti; kaynaklar Muaz'ın Yemen'e sadece bir "öğretmen (muallim)" olarak değil, "vali" olarak gönderdiğini kaydeder. Bu da engelli olmanın valilik veya muallimlik gibi görev almaya engel olmadığını göstermektedir.

Âmâ sahabi İbn-i Ümmü Mektûm'un evi mescide uzaktı, kendisini götürecek kimsesi bulunmadığı için namazı evinde kılabilmek için Allah Resûlü'nden müsaade istemişti. Hz. Peygamber, camiye gelmesini istedi, çünkü toplumdan kopmasına izin vermedi. Hz. Peygamber, Medîne dışına çıktığı zaman, İbn-i Ümmü Mektûm'u yerine cemaate namaz kıldırması için vekil olarak bırakmıştır ki, bu da bir engellinin ne kadar önemli bir göreve getirebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾
مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

11. Hayır; çünkü o (Kur'ân)**, bir öğüttür.**

12. Artık dileyen, onu 'düşünüp-öğüt alsın.'

13. O (Kur'ân)**, 'şerefli-üstün' sahifelerdedir.**

14. Yüceltilmiş, tertemiz (mutahhar) **kılınmış.**

15. Kâtiplerin ellerinde.

16. (Ki onlar,) **Üstün değerli, 'iyilik ve dürüstlük sembolü.'**

11. ayet Kur'an-ı Kerim'in misyonu itibariyle bir "öğüt (**tezkire**)" olduğunu söyler. Zikr'den tezkire "hatırlatma" demektir. Bir şey düşünün. Hafızada kodlanmış olarak durur, bunun bilinç düzeyine çıkmasını sağlayacak bir uyarıcı faktör gerekir. İşte Kur'an bu rolü oynamakta, bu sayede insan, zaten vicdanında ve fıtratında varolan hak ve hakikatin farkında olmaktadır. Bu aşa-

madan sonra aklı başında olan insanın yapması gereken iradesini kullanıp hak yolda ilerlemeye çalışmasıdır.

Ayetin başına gelen "Kella!" hayır, artık bir daha öyle yapma; zengini, güçlüyü yoksula, zayıfa tercih etme. Söz konusu öğüt sadece Hz. Peygamber'e değil, bütün insanlaradır. Kur'an ayetleri üzerinde derinlemesine ve etraflıca düşünenler onun verdiği bilgi ve haberlerin doğru olduğunu, hükümlerinin tam isabet kaydettiğini, mesajının insan aklına, vicdan ve fıtratına hitap ettiğini anlayacaklardır. İnsanların doğruya ulaşmaları için yegâne muhtaç oldukları şey akıllarını nefislerinin etkisinden kurtararak doğru yönde kullanmalarıdır.

İnsanlar Kur'an'la uyarılır, mü'minlere öğüt verilir. Kimi inanır kimi inanmaz, bunun için Hz. Peygamber'in veya bu yolda olan Müslümanların sıkıntı duymalarına, kendilerini harap etmelerine gerek yoktur (7/A'raf, 2). Hakikat apaçık ortaya çıktığına göre dileyen iman eder, dileyen inkâr eder (18/Kehf, 29 ve 73/Müzzemmil, 19; 76/İnsan, 29). Bütün insanlar Kur'an'a muhataptır; hangi dinden, ırktan ve coğrafyadan olursa olsun, insan Kur'an üzerinde tefekkür edip kendini hırslarının, istek ve tutkularının, sınanmamış önyargılarının etkisinden kurtardığında doğru yolu bulur; çünkü Kur'an bütün âlemler için bir zikr-öğüttür (81/Tekvir, 27-28).

Kur'an sıradan bir kitap değildir, değeri hayli yüksek sahifelerde yazılmıştır. Yüce Allah'ın ilim ve hikmetini ihtiva ettiğinden hem şerefi yüksek tutulmuştur, hem korunmuştur. Ona uyulduğunda beşeriyetin tamamını dünya ve ahiret mutluluğuna yöneltecek bir anlam ve yol haritasıdır. Ona herhangi bir kirin bulaşması, dışarıdan ilavelerde bulunulması, tahrifata uğratılması mümkün değildir. Onu sahifelere geçiren kâtipler değerleri üstün, iyilik ve dürüstlük sembolüdürler. **Şevkani**, burada sözü geçen sahifelerin Kur'an sahifeleri olduğunu söyler. Bunların Levh-i Mahfuz veya önceki peygamberlerin kitapları-sahifeleri olduğunu söyleyenler de vardır (bkz. 87/A'la, 18-19). Süleyman **Ateş**, 13. ayette geçen "**sahifeler**"in tahrif olmamış Tevrat sahifeleri olduğunu iddia eder (X, 322-323). Bu hayli uzak bir ihtimaldir, ayrıca bu iddia Kur'an'ın sahihliğine gölge düşürür.

15. ayette geçen "**sefere**"nin tekili sefirdir. Aynı kökten türeyen esfar Tevrat için de kullanılmıştır (bkz. 62/Cuma, 5). Tefsirciler, 15. ayette geçen sefere'nin Allah'tan vahiy getiren melekler, vahiy kâtipleri, insanların yapıp ettiklerini kaydeden melekler (Kiramen kâtibin) veya Kur'an okuyanlar (kurra) olduğu söylenmiştir. Safirler insanlar arasında sulh ve salahla dolaşanlardır. Verilmek istenen mesaj şudur: Kur'an, Allah tarafından indirilmiştir, ona hariçten herhangi bir müdahale bulunulmamıştır, korunmuştur, tertemiz tu-

tulmuştur; melekler peygambere indirmiş, o da yeryüzünde dirlik ve düzeni, yüksek ahlak ve adaleti tesis etmek üzere muhataplarına tebliğ etmiştir.

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَا اَكْفَرَهٗ ﴿١٧﴾ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهٗ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهٗ
فَقَدَّرَهٗ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهٗ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهٗ فَاَقْبَرَهٗ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اِذَا شَاۤءَ
اَنْشَرَهٗ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا اَمَرَهٗ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖۤ
﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَۤاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَاَنْۢبَتْنَا
فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَاۤئِقَ غُلْبًا
﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَاَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

17. **Kahrolası insan, ne kadar nankördür.**
18. (Allah) **Onu hangi şeyden yarattı?**
19. **Bir damla sudan yarattı da onu 'bir ölçüyle biçime soktu.'**
20. **Sonra ona yolu kolaylaştırdı.**
21. **Sonra onu öldürdü, böylece kabre gömdürdü.**
22. **Sonra dilediği zaman onu diriltir.**
23. **Hayır; ona** (Allah'ın) **emrettiğini yerine getirmedi.**
24. **Bir de insan, yediğine bir bakıversin;**
25. **Biz şüphesiz, suyu akıttıkça akıttık,**
26. **Sonra yeri yardıkça yardık;**
27. **Böylece onda taneler bitirdik,**
28. **Üzümler, yoncalar,**
29. **Zeytinler, hurmalar,**
30. **Boyları birbiriyle yarışan ve içiçe girmiş ağaçlı bahçeler.**
31. **Meyveler ve otlaklıklar,**
32. **Size ve hayvanlarınıza bir yarar** (meta) **olmak üzere.**

17. ayette "**kahrolası insan**" ile insan türü veya bütün insanlar değil, Hz. Peygamber'e karşı çıkan ve kıyamete kadar ilahi vahye karşı çıkacak olan inkârcılar ve suçlu günahkârlar kast edilmektedir. Arapların örfünde, biri içinde yüzdüğü nimetlerin hakiki sahibini unutur, tutum ve davranışlarında aşırıya giderse bu bedduaya müstahak olur. "Kahrolsun denenler" inkâr edenler/nankör kimselerdir. Bunca nimete karşı nankörlük insanın helakine sebep

olur. İnsanın tuhaf halleri vardır. Kendi yaratılışına baktığında bir damla sudan yaratıldığını görmesi lazım ama görmüyor, yaratıcısına küstahça ve ahmakça hasım kesiliyor (16/Nahl, 4). Yüce Allah onu bir ölçüyle, harikulade oran biçim verdi, her şeyi yerli yerindedir (18/Kehf, 37; 82/İnfitar, 7). Bedeni, organları birbiriyle uyumludur, her bir organı ayrı ve fakat diğerlerini tamamlayıcı mahiyette fonksiyon görmektedir. Bu yüce Allah'ın takdiridir. İnsanı bu formasyonla dünyada var kıldı.

Bununla da kalmadı onu çaresiz bırakmadı, yolu kolaylaştırdı yani onu hak ve hakikate, ebedi kurtuluş ve mutluluğa ulaştıracak yolu gösterdi (76/İnsan, 3). Önünde iki yol olduğu bildirildi; Biri hak ve hidayet yoludur ki, bu dünyada ve ahirette kurtuluşa götürür, diğeri batıl ve sapkınlık yoludur, bu da ebedi hüsrana götürür (90/Beled, 10). Yüce Allah'ın insana gönderdiği elçiler ve indirdiği vahiylerle doğru yolu göstermesi O'nun kullarına büyük nimeti, ihsanı ve bağışıdır. Şu var ki kimileri, hatta insanların çoğu akıllarını kullanmıyor, nimete şükretmiyor ve inanıp doğru yola girmiyor.

İnsan dünyada ebedi yaşayamaz. Günün birinde ölür ve mezara konulur. İlk cinayette kardeşi Habil'i öldüren Kabil'e ölüyü toprağı kazıp mezara gömmesi gerektiğini öğreten Yüce Allah'tır. Karganın böyle yaptığını görünce o da kardeşini bu şekilde toprağa gömmesi gerektiğini akıl etmiş, niye kendisi bunu akıl etmediği için nefsini kınamıştı (bkz. 5/Maide, 31). Ölen insanın cesedinin toprağa gömülmesi Allah'ın ikramıdır, aksi halde ceset kokuşur, çeşitli hastalıklara yol açar, tiksinti nesnesi olur veya kurda kuşa açıktan yem olur. Şüphesiz insan sonsuza kadar mezarda kalacak değildir, Yüce Allah dilediği zaman oradan çıkaracak, diriltip Din Günü'nde yapıp ettiklerinin hesabını soracaktır.

Hayır! Yazık ki insan kendisine emredileni yerine getirmedi. Bunun iki anlama gelebileceğini düşünebiliriz:

a) İnsan samimiyetle ne kadar gayret ederse etsin, Yüce Allah'ın bütün emirlerini ve layık-ı veçh ile yerine getirmeye güç yetiremez. Hele kendisine sunulan nimetlere karşı emredilenleri tam olarak yerine getirmeye kalkışsa buna gücünün yetmesi düşünülemez;

b) Allah'ın varlığını, birliğini, ahireti, ölümden sonra dirilişi, hesap ve kitabı ile nübüvvetiinkâr edenler ilahi emirleri yerine getirmiyorlar; kibir ve inatları, taşlaşmış önyargı ve çıkarları onların emirlere itaat etmelerine engel oluyor.

Oysa insan enfüste ve afakta olaylara, ayet ve belgelere baktığında, ne kadar yanlış yolda olduğunu, bunca nimeti kendisine tahsis eden Rabbine karşı nankör davrandığını anlar. Basitçe yediği yemeğe bakması bile yeter. Aldığı gıda ve besinlerin tümünü kendisi yaratmış değildir. Yüce Allah yaratmıştır,

her bir lokmanın yenebilir hale gelmesinde rol alan sayısız melek istihdam edilmektedir. Allah gökten su yağdırmayacak olsaydı yeryüzünde canlı hayat olmazdı. Yağmur yağar sular toprağı yararak kaynaklarda toplanır; bitkiler toprağı yarıp yerin üstüne çıkar, bu sayede taneler yetişir. Üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalar; boyları birbiriyle yarışan ve içiçe girmiş ağaçlı bahçeler; meyveler ve otlaklıklar. Bunların tümü kendiliklerinden var olmuyorlar, tabiatta hazır hale gelmeleri için sayısız melek çalışıyor, bizim istifademize sunuyor. İnsanlar ve hayvanlar bunlardan yararlanmakta, tabiattaki canlı hayat bu sayede sürebilmektedir (78/Nebe', 14; 79/Naziat, 27-33).

Bunlar ve sayılmayanlar Yüce Allah'ın varlığına ve birliğine delildirler; tabiatta canlı hayat sürdükçe bunlar da varolamaya devam edecektir. Şu halde insana düşen nimete şükretmek, bütün bunları yaratan yüce Allah'a kulluk etmektir.

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ
﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ
عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

33. Fakat 'kulakları patlatırcasına olan o gürleme' geldiği zaman,
34. Kişi o gün, kendi kardeşinden kaçar;
35. Annesinden ve babasından,
36. Eşinden ve çocuklarından,
37. O gün, onlardan her birisinin kendisine yetecek bir işi vardır.
38. O gün, öyle yüzler vardır ki apaydınlıktır;
39. Güler ve sevinç içindedir.
40. Ve o gün, öyle yüzler de vardır ki üzerini toz bürümüştür.
41. Bir karartı sarıp-kaplamıştır.
42. İşte onlar da, kâfir, facir olanlardır.

Kıyametin gelişi 'kulakları patlatırcasına olan bir gürleme'dir (Saahhe). Kulakları sağır eder. Saahhe'nin kıyametin kendisi değil, onunla kopacak olan kıyametin kulakları patlatan gürültüsü, çığlığıdır. Araplar "Saahhe onu vurdu" dediklerinde "ona musibet isabet etti"yi kastetmektedirler. Vurmak, dürtmek, yarmak anlamlarına da gelir. Kargaların gagalarıyla develerin dübürlerini gagalamaları bu kelime ile ifade edilir. (Kıyametin dehşeti için bkz. 79/Naziat, 8-9.)

O geldiği zaman, kişi öyle bir derde düşer ki gözü kimseyi görmez. Kardeşinden, anne ve babasından, eşinden ve çocuklarından. Herkes birbirinden kaçmaktadır, çünkü herkesin kendine yetecek derdi vardır (44/Duhan, 41; 70/Mearic, 10). Böyle bir günde insanlar arasındaki akrabalık bağlarının, yakınlıkların bir önemi kalmayacaktır (23/Mü'minun, 101). Tefsirciler bunun bazı sebeplerini şöyle sıralamışlardır:

a) Zaten herkes hesap verme telaşı ve korkusu içindedir, başkasıyla ilgilenecek hali yoktur;

b) Başkalarının kendi suç, kusur, günah ve ayıplarına tanık olmasını istemez, belki dünyada onların gözünde hayli saygın biriydi, belki suç ve günahlarını ustalıkla gizleyebilmişti. Şimdi ise her şey apaçık orta yere dökülecek, suçlu-günahkârlar utanç içinde kalacaklar;

c) Sayılan akraba ve yakınlar çaresiz durumdadırlar, hesap verirlerken büyük zorluk ve sıkıntılarla karşılaşacaklardır, kişinin onlara yardım etmeye gücü yetmez.

Hz. Peygamber (s.a.), insanların kıyamet gününde Allah'ın huzurunda yalın ayak, vücutları çıplak ve ilk yaratıldıkları gibi (erkekleri) sünnetsiz olarak toplanacaklarını söyleyince, Hz. Aişe (r.a.) buna hayret edip sordu: "Ey Allah'ın elçisi! Erkekler ve kadınlar birbirlerine bakmayacaklar mı?" Efendimiz, ona şu cevabı verdi: "O gün herkes başkalarıyla ilgilenemeyecek kadar kendi derdine düşmüştür" (Buhari, Enbiya, 48; Müslim, Cennet, 56).

38-41 arası ayetler, O gün iki yüz tipolojisine sahip insan olacağını veya aslında insanların iki ana gruba ayrılacağını haber vermektedir: Bir grubun yüzü apaydınlık olup gülmektedir, gözleri pırıl pırıldır. Sevinçlidir, dünya sınavını kazandığından mutludur. Diğer gruptakilerin suratlarını karartılar kaplamıştır; umutsuzdurlar, zillet içine düşmüşlerdir (10/Yunus, 27; 68/Kalem, 43). Her iki insan grubunun durumları yüzlerinden okuyabilmek mümkündür. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 106-107 ve 75/Kıyamet, 22-25.)

Suratları düşen, zillet içine düşenler, inkârcılar ve hayatlarını suç ve günah içinde geçiren facirlerdir. İnkâr eden kâfirler, bittabi facirdirler; çünkü bunlar Allah'ın birliğini, ilahi hükümlerin hakikatini, vahyi ve nübüvveti yalanlayan aynı zamanda yoldan çıkmaya meyyal, yalancı kimselerdir.

Abese sûresinin (80) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

81- Tekvir Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 29 âyettir. Mesed (111) sûresinden sonra, A'la (87) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini birinci ayette geçen ve "köreltildiği zaman" manasındaki "**tekvir**"den 'kevvera' filinin mastarından almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾

1. **Güneş, köreltildiği zaman,**
2. **Yıldızlar, bulanıklaşıp-döküldüğü zaman,**
3. **Dağlar yürütüldüğü zaman**
4. **Gebe develer, kendi başına terkedildiği zaman,**
5. **Vahşi-hayvanlar, toplandığı zaman,**
6. **Denizler, tutuşturulduğu zaman,**
7. **Nefisler, birleştiği zaman,**

Kıyamet olayının dehşetinin tasvir edildiği sûrede ilk altı ayet kıyametin kopuşunu, sonraki ayetler kıyamet sonrasında vuku bulacak olayları anlatır.

1. ayette kıyamet anında biz beşere göre en önemli gök cismi olan güneşin geçireceği kozmik değişim anlatılmaktadır. Güneş, köreltildiği, karanlığa gömüldüğü, dürüldüğü veya evirilip çevrildiği, söndürüldüğü, kendi içine çekilip kapandığı zaman. Ayetin başına zaman zarfı "izan" gelmiş olup 12 kez tekrarlanmıştır. Bu dikkat çekmek, uyarının hayli önemli olduğunu hatırlatmak içindir. Güneş dürülüp sönecekse gezegendeki hayat da sona erecek demektir. Güneş yakıtı kendinden olan nükleer merkez gibidir, bu yüzden

güneşin ışığına "ziya" denmiştir. Hesaplara göre 6 milyar yıllık yakıtı bulunmaktadır. Bu, kıyametin 6 milyar yıl sonra kopacağı anlamına gelmez. Güneşin dürülüp kararması, sarık gibi sarılıp büzülmesi veya köreltilmesi ya enerjisinin, dolayısıyla ışığının sönmesi veya dağılması anlamına gelebilir (75/Kıyamet, 7-10).

2. ayette "Yıldızlar, bulanıklaşıp-döküldüğü zaman" cümlesinde geçen "**inkidar**" ile "**küvvirat**" arasında ilişki söz konusudur. Böyle bir olayda güneş gibi yıldızlar da ışıklarını kaybedecek veya saçılacak. Eylül-2008'de ABD'nin UCLA ve Tennessee Üniversitesi uzmanları dünyadan 300 milyon ışık yılı uzaklıktaki iki gezegenin çarpıştığını açıkladı. Bunu, Dünya ile Venüs'ün çarpışmasına benzeten bilim adamları, "Belki de bu gezegenlerde hayat vardı ve birkaç dakika içinde her şey yok oldu" dedi. Söz konusu durumu tespit eden bilim adamlarına göre, bu olay gezegen sistemlerinin çarpışmaya nasıl sürüklendiğini göstermesi bakımından anlamlıdır, dünyanın da benzer bir sonla karşılaşma riski söz konusudur.

3. ayette "Dağlar, yürütüleceği"nden söz edilmektedir. Dünyanın çekim gücünü kaybetmesi veya her şeyi altüst eden yıkıcı depremlerin vuku bulması halinde dağlar yerlerinden oynayıp yer değiştirecek. (Bkz. 18-Kehf, 47; 73/Müzzemmil, 14.)

4. ayette "Gebe develer, kendi başına terkedildiği zaman". Burada söz konusu olan 10 aylık hamile develerdir. Deve 12 ayda doğduğu için 10 aylık deve değerlidir, çünkü iki ay sonra iki deve olacaktır. Bu kadar değerli iken bile kıyamet anında sahibi veya başıboş ortalıkta dolandığını gören kişi ona değer vermeyecek, dönüp bakmayacaktır (22/Hac, 1-2). Bunu bugünün en pahalı arabaları veya başka kıymetli şeylerle kıyas etmemiz mümkün. Ayette devenin kendi yavrusuna bile değer vermeyeceği anlamı olduğu da düşünülebilir.

5. "Vahşi-hayvanlar, toplandığı zaman." "Vuhuş" karada yaşayıp da evcil olmayan hayvanlara denir. Böyle bir günde normal zamanlarda birbirini avlayan hayvanlar bir araya gelecekler. Aslan geyiğe, tilki tavuğa dönüp bakmayacak, kozmik yıkıcı zarara karşı refleksif olarak bir araya gelip korunmak isteyeceklerdir. "Huşiret"ın tabiattaki insanlarla beraber canlı hayatın da sona ereceği manasına geldiği söylenmiştir.

Bazı tefsircilere göre ayet, istiare yoluyla "yağmur yüklü bulutları" kastetmektedir. **Zemahşeri**'ye göre ise her insanın sevdiği hayvanla öbür dünyada bir araya getirileceğini haber vermektedir. Bu, hayvan düşkünlerinin ahirette de sevdikleri hayvanlarla bir arada olacakları anlamına gelir.

Bu açıklamaların her birinin ayrı bir anlamı varsa da, bize göre en makul

olan açıklama şudur: Kıyamet anında korku ve dehşet içinde bütün hayvanlar -öyle ki en vahşileri dahi- korunma içgüdüsüyle bir araya gelecek, birbirlerine zarar verme güdüleri işlemeyecektir.

6. ayette denizlerin tutuşacağından söz edilmektedir. "**Tescir**" ateşlemek, tutuşturmak demektir. İnfitar sûresinde kıyamet zamanı denizlerde vuku bulacak olay "tefcir, inficar" ile ifade edilmiştir (82/İnfitar, 3 ve 52/Tur, 6). Bunun da iki şekilde vuku bulacağı düşünülmektedir: İlkine göre dünyanın derin tabakalarında meydana gelecek çatlamalar sonucu ortaya çıkacak magmaların deniz sularını kaynatması, tutuşturması; diğerine göre şiddetli sarsıntı sonucu denizlerin birbirine karışıp tek deniz haline gelmesi. Bilimsel verilerden hareket edenlere göre su yanıcı hidrojen ve yakıcı oksijen olan iki gazdan oluşmaktadır, bunların birbirlerinden ayrışması halinde hidrojen yanar, oksijen yanmayı hızlandırıp tutuşturur.

Fakat bunların dışında bugün yerin iç kısmının ateş olduğunu biliyoruz, ara sıra vuku bulan yanardağ patlamaları veya şiddetli depremler sırasında denizden ateş kütlelerin fışkırması bunu göstermektedir. Ahmed bin Hanbel'inMüsned'inde yer alan bir hadis şöyledir: "Denizler cehennemin kapağıdır." (XXXVI, 394.) **Alusi**'nin Ruhu'l Meani'de kaydettiğine göre bir Yahudi'nin "Cehennem neresidir?" şeklinde sorması üzerine Hz. Ali "Cehennem denizin altındadır" cevabını vermiştir.

7. ayetten başlamak üzere bu ayetler kümesinde kıyamet sonrası anlatılmaktadır. 7. Ayet "nefislerin birleşeceği"nden söz eder. İzdivaç veya zevceleştirme iki cinsin bir araya getirilmesine denir. Burada farklı insan gruplarının inançlarına ve amellerine göre eşleştirilmesi, tasnif edilip bir araya getirilmesi anlamını çıkarmak mümkündür. Ayete şu anlamlar verilmiştir:

a) Ölümden sonra diriliş gerçekleşeceğinden ruhlarla bedenler birleştirilecek, insan dünyadaki halini alacaktır. Ruhların bedenlerle birleşmesi, haşrin cismani yani fizyolojik-biyolojik olacağı anlamına gelir. Meşşai filozoflar "nefs teorileri" dolayısıyla bunu mümkün görmüyorlardı.

b) Herkes kendi yol arkadaşı, din kardeşiyle bir arada olacak. Yani mü'minler mü'minlerle, inkârcılar ve mücrimler de kendileri gibi inkârcılar ve mücrimlerle bir araya gelecektir. Vakıa sûresinde yine kıyametin dehşetle kopmasından sonra, insanların kitapları sağ yanlarından verilecek olanlar (Ashabu'l meymene), kitapları sol yanlarından verilecek olanlar (Ashabu'l meş'eme) ve yarışıp öne geçenler (Sabikun) olmak üzere üç sınıfa (Ezvacun selase) ayrılacakları belirtilmektedir (56/7-10),

c) Dünya hayatında şu veya bu fiilde bulunan nefisler yapıp ettikleriyle

yani amel defterleriyle bir araya gelecekler (17/İsra, 13 ve 18/Kehf, 49). Hayat pratiklerinin, yaşama tarzlarının insan siması ve fizyolojisi üzerinde etkili olduğunu düşünecek olursak -mesela çok şarap içen birini veya hayatı suç ve günah içinde geçen mücrimi yüzünden; çokça ibadet eden mü'mini de alnındaki secde izinden tanımak mümkün- mü'minlerin başka, inkârcıların ve mücrimlerin başka formlara gireceklerini veya en azından ilk bakışta iki insan grubunu kolayca ayırmanın mümkün olabileceğini söyleyebiliriz.

وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾

8. Ve 'diri diri toprağa gömülen kızcağıza' sorulduğu zaman:

9. "Hangi suçtan dolayı öldürüldü?"

Cahiliye çağında kız çocukları istenmediği için diri diri toprağa gömülüyordu. Araplar namusa düşkün olduklarından yoksulluk sonucu veya savaşta esir düşmesi halinde kız çocuklarının namuslarının kirletilmesine tahammül etmezlerdi. Kur'an-ı Kerim yoksulluk sebebiyle çocukların öldürülmesini kesin bir dille yasakladı (6/En'am, 151; 17/İsra, 31). Kendi isteğiyle bazı kızların fuhuş yapması veya isimleri çevresinde dedikoduların yayılması aileleri onları rahatsız ederdi. Ancak kız çocuklarını istememelerinin sebebi sadece bundan ibaret de değildi. Arapların iki geçim kaynağı vardı, biri ticaret, diğeri savaş ve baskınlarda elde edilen ganimet malları. Her iki etkinlikte de kadınların rolü yok gibiydi, bu yüzden erkek öndeydi. Erkek hem ailesine bakar, hem kabilesinin şeref ve onurunu üstlenirdi.

Rivayetlere göre Araplar ya kızları belli bir yaşa geldiğinde babası tarafından badiyeye götürülüp kazılan çukura gömülürdü -ki genellikle bu cinayet kız çocuğu 5-6 yaşlarına geldiğinde işlenirdi- veya kız çocuğu doğuracağını anlayan anne, doğurduğu çocuğu önceden kazılan çukura atıp gömerdi. Bu trajik olay bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: "Bir adam Allah'ın Elçisi'ne geldi ve cahiliye döneminde şöyle yaptığını anlattı: Benim küçük bir kızım vardı, beni çok severdi. Öyle ki ben onu çağırdığım zaman koşarak yanıma gelirdi. Birgün yine onu çağırdım, koşa koşa yanıma geldi. Sonra onu yanıma alarak yolda rastladığım bir kuyuya elinden tutarak attım. Kulaklarıma gelen son sözleri 'Babacığım, babacığım!' diyen çığlıkları idi. Bunları duyunca Allah'ın Elçisi'nin gözlerinden yaşlar aktı. Ve bunun üzerine orada hazır bulunanlardan biri 'Ey adam, sen Allah'ın Elçisi'ni üzdün' dedi. Allah'ın Elçisi 'Ona engel olmayın. Neler hissettiğini anlatsın,' diyerek bu olayı yeniden anlatmasını buyurdu. Adam olayı yeniden anlatınca Allah'ın Elçisi, sakalı ıslanıncaya kadar ağladı. Sonra

ona cahiliye döneminde yaptığın için seni Allah affetti, kendi hayatına yeniden başla' diye buyurdu." (Darimi, Sünen, Bab: 1.)

Buna rağmen Arapların yaşadıkları pratikle inançları arasında bir tutarsızlık söz konusuydu. Bir yandan kız çocukları doğduklarında onlardan utanıyor, öte yandan değersiz buldukları için onları "Allah'ın kızları" diye Allah'a yakıştırıyorlardı. (Bkz. 16/Nahl, 57-59). Kur'an-ı Kerim, son derece çarpıcı bir üslupla kıyamette, diri diri toprağa gömülen kızın hesabının sorulacağını belirtmektedir: Bu masum kızcağız hangi suçtan dolayı öldürüldü? Bu demektir ki, yüce Allah kız çocuklarının fuhşa sürüklenmesi veya kadınlar savaş esiri olması veya yoksul düşmesi ihtimalini onların öldürülmelerine geçerli sebep görmüyor, aksine bunun ağır bir cinayet olduğunu bildiriyor. Kadın ve erkek arasındaki üstünlüğün de kriteri ticaret ve savaş ganimeti elde etmek değil, takvada olduğunu belirtiyor.

Kız çocukları ileride fuhşa sürüklenir, aile şerefini kirletir diye, nasıl öldürülmeleri cinayet ise ileride devlete talip olur, iktidar kavgaları devletin bölünmesine sebep olur çocuk yaştaki şehzadelerin öldürülmeleri de cinayettir. Sebep ve gerekçeleri farklı olsa da, kızçocuklarının toprağa gömülerek öldürülmesi ile kundaktaki şehzadelerin boğdurulması aynı cürüm kategorisindedir. Muhtemel bir suçun peşin cezası verilmez. Bir şehzade potansiyel olarak hanedana ortaktır ama fiili olarak tahta geçip geçmeyeceği, buna istekli olup olmayacağı belli değildir. Tahakkuk etmemiş bir suçun cezasını suçun potansiyelini taşıyan kişiye daha kundakta iken ödettirilemez. Hem suç henüz işlenmemiştir, hem çocuk zaten akil ve baliğ yani hukuken sorumluluk çağında değildir. Devletin bekası için evlat veya kardeş katlinin cevazı yoktur.

Kur'an-ı Kerim'in yasakladığı bu caniyane fiilin Araplar arasında yaygın olduğu doğru değildir, özellikle bir iki kabilede görülüyordu, İslamiyet'ten önce de buna karşı çıkan şairler vardı. Mesela Ferazdak'ın dedesi Sa'sa'a bin Naciye el Mücaşi, bundan hiç hoşlanmıyordu, kabilesinden kız çocuğunu öldürmek isteyen ailelerin elinden fidyelerini ödeyerek 360 kız çocuğu kurtarmıştı. İbn-i Hallıkan bu sayıyı 30 vermektedir.

Kız çocuklarına karşı söz konusu caniyane muameleler modern zamanlarda da devam etmektedir. 2011 yılında açıklanan verilere göre, istenmeyen kız çocuklarından kürtaj yoluyla öldürülenlerin sayısı 163 milyona baliğ olmuştu. Gazetelerde yer alan haber şöyle: "Milyonlarca bebeğin öldüğü felaketin adı ne savaş ne doğal afet ne de salgın hastalık... Kız bebekleri kabul etmeyen aileler dünya genelinde adeta bir "katliam"a yol açıyor. 1970'lerden başlamak üzere, özellikle Çin ve Hindistan gibi ülkelerde erkek çocuk isteyen aileler, doğum ön-

cesi bebeğin cinsiyetinin kız olduğunu tespit ettiklerinde kürtaja yönelmeye hız verdiler. 40 yılı aşkın bu süre zarfında kürtajla alınan kız bebeklerin sayısının toplamda 163 milyonu bulduğu anlaşıldı." (Bkz. 17/İsra, 31. Ayetin açıklaması.)

Bugün de suçsuz ve savunmasız kız çocukları daha anne karnında ceninken öldürülmekte, buna "istenmeyen gebeliklerde kürtaj yoluyla fetusun tahliyesi" adı verilmektedir. Kürtajın serbest bırakılmasını savunanlar, öne sürdükleri gerekçelerin dışında başka gerekçelerle bebeklerin öldürüldüğü gerçeğini itiraf etmek istemezler. Gizlenen gerekçe kız çocuklarının sırf cinsiyetlerinden dolayı kürtaj yoluyla aldırılmasıdır. Pek telaffuz edilmese de, cahiliye Araplarında gözlendiği üzere, bugün de söz konusu uygulama insan neslinin kız/kadın cinsine karşı kullanılan caniyane bir suç fiili olarak sürmektedir.

1989 yılında İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Tıbbi Genetik Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Memnune Yüksel, gelişen tıbbi imkânlara bağlı olarak bebeğin anne karnında cinsiyetinin tespit edilebilmesiyle kız çocuklarının düşürüldüğünü veya kürtajla aldırıldığını söylüyordu: Kromozomların fazla ve eksikliğini tespit etmek amacıyla yapılan test sonuçlarını 30 haftaya kadar ailelere söylemediklerini belirten Yüksel şu gerekçeyi öne sürmektedir: "Tespit ettiğimiz cinsiyeti kesinlikle ailelere söylemiyoruz. Cinsiyeti söylediğimiz zaman ailelerin bunu başka amaçlarla kullanabileceklerini çok iyi biliyoruz. Özellikle Doğu Anadolu'da nüfus planlaması yönünden kız çocukların alınmasının gerekli olduğu inancında olan doktorlar bile bulunmaktadır. İnsan olarak şiddetle bu uygulamanın karşısındayız, tedbirlerimizi alıyoruz."

Türklerin kız çocuklarına olan bu olumsuz tutumları Almanya'da bu yöndeki bazı uygulamalara yasak getirilmesine sebep teşkil etmiştir. Yine aynı bölümün Sitogenetik Laboratuarı (kromozom tayini) Şefi Dr. Seher Başaran, 7 yıl çalıştığı Almanya'nın Münster Üniversitesi İnsan Genetiği Enstitüsü'nde, Türkler nedeniyle cinsiyet tayininin ailelere söylenmesinin yasaklandığını söyleyerek şunları kaydediyordu: "Anne karnında sakatlıklar ve dolayısıyla cinsiyet tayini Almanya'da 1983-84 yıllarından beri yapılmaktadır. Başlangıç yıllarından itibaren biz ailelere çocukların cinsiyetini söylemekteydik. Ancak 1986 yılında yapılan bir çalışmada Türklerin bu işi kötüye kullandıkları öğrenildi. Yani doğacak çocuk kız ise ailelerin bunu aldırdığı tespit edildi. Bunun üzerine Almanya'da Türkler gerekçe gösterilerek cinsiyetin açıklanması yasaklandı." (Hürriyet, 24 Mayıs 1989.)

Maalesef söz konusu zihniyet ve uygulama son bulmuş değil, fırsatını ve imkânını bulanlar, kız çocuklarını kürtaj yoluyla aldırma yoluna gitmekte bir beis görmüyorlar. Bu amaçla 2005 yılında AK Parti Trabzon Milletvekili Cev-

det Erdöl, çocuklarda bilimsel deney yapılmasını şartlara bağlayan ve çocuğunu cinsiyetinden dolayı düşürtenlere ceza verilmesi için kanun teklifi vermişti. Erdöl teklifinde, 5237 sayılı TCK'nın "İnsan Üzerinde Deney" başlıklı 90'ncı maddesinde, çocuklar üzerinde hiçbir sûrette bilimsel deney yapılamayacağı hükmünün sakıncalar doğurabileceğini bildiriyordu. Erdöl ayrıca, başkalarından alınan üreme hücreleriyle çocuk sahibi olunabildiğini hatırlatarak, bu şekilde çocuk yapılmasının soy bağını karıştırdığını, tıbbi zorunluluk olmaksızın sırf cinsiyetten dolayı çocuk düşürtmenin de suç olarak tarif edilmesinin gerekli görüldüğünü ifade ediyordu (Yeni Şafak, 12 Mart 2005).

Daha trajik olanı Hindistan'da süren uygulamadır. Maharaştra eyaletinde kız çocuğu istemeyen aileler yasa dışı yollarla çocuklarını aldırıyor, fetus cinayetlerini örtbas etmek için köpeklere yediriyorlar. BahaştranBeda şehrindeki bir klinikte sırf bu amaçla beş köpek beslendiği ortaya çıktığında herkes hayretler içinde kalmıştı. Bu utanç verici cinayetleri Kamu Sağlığı Bakanı Sûreş Şetyy'nin de doğrulaması trajedinin başka boyutunu teşkil etmekteydi. Eyalette yaygın olan kürtaj istenmeyen kız çocuklarını öldürme amaçlı yapılmaktadır. (Hürriyet Planet 24 Mayıs 2012). Başka eyaletlerde ise öldürülen ceninler için özel kuyular yaptırılmış. Benzer şekilde Çin Halk Cumhuriyeti'nde kürtaj doğrudan ve amir bir devlet politikası olarak uygulanmaktadır. Bir çocuktan fazla doğumlara izin verilmeyen Çin'de nüfus artışını kontrol etmek amacıyla ikinci çocuğa hamile kalan kadınlar kürtaja mecbur edilmektedirler. (Ayrıca bkz. 6/En'am, 151; 16/Nahl, 58-59; 17/İsra, 31; 43/Zuhruf, 17).

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾

10. Sahifeler (amel defterleri) **açıldığı zaman,**

11. Gök, sıyrılıp-yüzüldüğü zaman

12. Cehennem ateşi çılgınca kızıştırıldığı zaman,

13. Cennet de yakınlaştırıldığı zaman,

14. (Artık her) **Nefis, neyi hazırladığını bilip-öğrenmiştir.**

Kıyametin kopmasından sonra Büyük Mahkeme (Mahkeme-i kübra) kurulacak, herkesin amel defteri açılacak. Dünyada iken iyilik ve kötülük adına her ne yapmışsa orta yere serilecek. Hayat anlamdan ve amaçtan yoksun değildi, insan başıboş yaratılmamıştı. Kendisine yer ve gökler musahhar kılınmıştı. Pekiyi, ömrü süresince ne yaptı? Hayra ve iyiliğe mi çalıştı, çevresine kötülük ve

zulüm mü tattırdı! Bugün hepsi ortaya çıkacak. (Bkz. 17-İsra, 13-14; 18/Kehf, 49; 69/Hakka, 19-28.)

Göğün, üzerindeki derinin sıyrılıp yüzülmesinin iki anlamı olabileceğini düşünebiliriz:

a) Göğün üzerindeki perdenin kalkıp sırlarını açığa çıkarması. Bu, dünyada iken bize gayb olan nice bilgi ve haberin kıyamet zamanında ortaya çıkacağı anlamına gelir ki, hakikaten bizler mesela melekleri, cinleri gözlerimizle göremiyoruz ama kıyametin kopmasından sonra melekleri apaçık görme yeteneğini kazanmış olacağız. **Nisaburi**, göğün açılması (yani üzerindeki perdenin kaldırılması) ile cennet ve Arş'ın görüleceğini söylemiştir (bkz. 69/Hakka, 16-17). Ahirette, dünyada yaşarken gözlerimiz üzerindeki perdeler olmayacak, görüş tam keskin olacaktır (50/Kaf, 22).

b) Göğün ilk yaratılış haline dönmesi sürecinin başlaması, geriye sarılması (21/Enbiya, 104.)

Dünya hayatını inkâr, zulüm ve günahla geçirenler için cehennem artık pek yakındır, ateşi çılgınca yanmakta, işini görmeye hazırlanmış bulunmaktadır (26/Şuara, 91). Nasıl onları sabırsızlıkla beklemesin ki! Cehennem yolcuları yetimlerin, zayıfların hak ve hukuklarını çiğnemişlerdi, güç yetirdikleri herkesi acımadan ezmişlerdi, tabii ki suç ve günahlarının bedelini ödeyeceklerdir (4/Nisa, 10), bu ilahi adaletin gereğidir, Yüce Allah ne inkârı, ne zulüm ve haksızlığı cezasız bırakmaz. Cennet de onu hakedenlere yakınlaştırılmıştır (26/Şuara, 90 ve 50/Kaf, 31). İşte böyle bir günde herkes dünyada iken ahiret için neyi hazırladığını, hangi iyi veya kötü fiilleri işlediğini; yapmayı tasarlayıp da yaptığı veya yapamadığı şeyleri bilip öğrenecek ve böylelikle sonsuz hayata adım atacaktır. (3/Âl-i İmran, 30 ve 75/Kıyamet, 13). "Dünya ahiretin tarlasıdır", burada ne ekersek orada onu biçeceğiz, buğday ekenin zakkum, zakkum ekenin buğday biçtiği görülmemiştir.

فَلَآ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾

15. Artık hayır; yemin ederim (gündüz) **sinip** (gece) **dönen** (gezegen)**lere,**

16. Bir akış içinde yerini alanlara;

17. Kararmaya ilk başladığı zaman, geceye andolsun,

18. Ve nefes almaya başladığı zaman, sabaha:

19. **Şüphesiz o** (Kur'ân), **üstün onur sahibi bir elçinin gerçekten** (Allah'tan getirdiği) **sözüdür;**

20. (Bu elçi,) **Bir güç sahibidir, arşın sahibi katında şereflidir.**

21. **Ona itaat edilir, sonra güvenilirdi.**

Yüce Allah gök ve tabiat varlıklarından gezegenlere-yıldızlara, gece ve sabaha yemin etmektedir. Bu ayetlerde olağanüstü bir tasvir gücü kullanılmıştır. Gezegenler, 'hanis'in çoğulu 'hunnas' ile geri kalmak suretiyle gözden kaybolan, 'cariye' ile de akıp giden veya dönen varlıklara benzetilmiştir. İnsan görme biçiminden yıldızlar güneş doğmaya başladığında siner, geri çekilir, kendilerini gizler fakat kendi yörüngelerinde akıp gittikleri için devirlerini tamamladıklarında geri dönerler. Yıldızların batışları belli bir ahenk içinde yuvalarına dönen geyiklerin saklanmasına benzetilmiştir. "**Künnes**" kelimesinin kökü k.n.s'den süpürge 'miknese' anlamı da türetilmiştir. Süleyman **Ateş**, bundan hareketle gök cisimlerini kendi güç ve koordinatlarıyla hareket ettirenlerin, süpürge gibi hepsini önüne katanların melekler olacağını söyler. Eğer öyle ise, gökte belli bir düzen ve ahenk içinde hareket eden her şeyin Allah'tan aldıkları emirleri harfiyyen yerine getiren meleklerin inisiyatifinde olduğu, hiçbir şeyin ve cismin başıboş olmadığı bir kere daha anlaşılmış olmaktadır.

Bütün gök cisimleri belli bir akış içinde yerlerini almaktadır. "Kararmış gece", karanlığın iyice çöktüğü zamana atıftır. Yüce Allah "nefes alan sabah" vaktine kasem eder. Derin bir uykudan sonra ışığa uyanan gün nefes soluklanır. Sabah nefes alma, uyanma, ayağa kalkma vaktidir.

19. ayet, üzerine yemin edilenleri zikrettikten sonra yeminin cevabı olarak üstün onur sahibi bir elçiden söz etmektedir. Burada insanın dikkat etmesi gereken husus, göklerde ve yerde tabiat olaylarını kendi ilmi, iradesi ve kudretiyle hareket ettiren Yüce Allah'ın insanları uyarmak, onlara doğru yolu göstermek üzere bir elçi gönderdiği hususudur. Bu elçinin değeri üstündür, şerefi yüksektir. Tefsircilerin bir bölümü bu elçinin Kur'an, bir bölümü Cebrail aleyhisselam veya Hz. Peygamber (s.a.) olduğunu söylemişlerdir (53/Necm, 5-10).

Ayetlerin bağlamı (siyak ve sibakı) göz önüne alındığında, 19. ayetteki elçinin Cebrail aleyhisselam olduğu anlaşılıyor. Şöyle ki: Cebrail Yüce Allah'tan söz getirmektedir (26/Şuara, 192-193), doğrudan insanlara değil, vahiy getirdiği peygamberlere elçi olarak gelmektedir (16/Nahl, 2); kerem sahibidir, kerimdir varlıkta hediyelerin en değerli olanını yani Kur'an'ı vahyetmektedir; büyük bir güç sahibidir; göklerdeki melekler ona itaat etmektedir ve arşın sahibi yüce Allah katında üstün bir şerefe sahiptir, itibarı yüksektir (69/Hakka, 40); güve-

nirliği konusunda en ufak bir tereddüt yoktur, söze ve emanete ihanet etmesi mümkün değildir. Bütün bu sıfatlar Cebrail aleyhisselam uygun düşmektedir.

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى
الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ
﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾
وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

22. **Sizin sahibiniz bir deli değildir.**
23. **Andolsun o** (peygamber)**, onu apaçık bir ufukta görmüştür.**
24. **O, gayb**(haberlerin)**e karşı** (söylediklerinden dolayı) **suçlanamaz** (ya da cimrilikte bulunup kıskançlık yapmaz.)
25. **O** (Kur'ân)**'da kovulmuş şeytanın sözü değildir.**
26. **Şu halde, siz nereye kaçıp-gidiyorsunuz?**
27. **O** (Kur'ân)**, âlemler için yalnızca bir zikirdir.**
28. **Sizden dosdoğru bir yön** (istikamet) **tutturmak dileyenler için.**
29. **Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.**

22. ayette, Hz. Peygamber (s.a.)'in cinlerin kendisine musallat olmuş bir mecnun olmadığı belirtilmektedir. "Arkadaşınız" sizinle sohbet eden, size vahyi tebliğ eden, size İslami hükümleri öğretmekle size sahip çıkan veya kendisini çocukluğundan itibaren yakından tanıdığınız arkadaşınız demektir; o ne doğru yoldan sapmıştır ne şaşırmıştır (53/Necm, 2). Vahyi inkâr eden müşrik deistlerin iddia ettiğinin aksine cinlere maruz kalmış, onların etkisinde konuşan biri değildir. Her ne söylüyorsa vahiy meleğinin onun kalbine ilka ettiği bilgi ve haberlerden ibarettir. O, Cebrail aleyhisselamı apaçık bir ufukta, güneşin doğduğu berrak ufukta gördü. Onun gözü bir illüzyon görmedi, kendisine bir halüsinasyon da arız olmadı. Hz. Peygamber, Cebrail'i birkaç varlık durumunda görmüştür: Apaçık ufukta, yüksek ufukta (el ufuku'la'la) ve sidretü'l münteha yanında (bkz. 53/Necm, 7-14).

24. ayette geçen "**zanin**" kelimesinin "zı" ve "dat" okunuşuna göre iki anlama gelebileceği söylenmiştir: İlkine göre Peygamber gayb konusunda suçlanamaz, töhmet altında tutulamaz, zanlı muamelesi göremez. Kendisi gaybı bilmiyor, size ne söylüyorsa vahiy ile kendisine bildirilmiştir, söyledikleri doğru, hak ve hakikattir. İkinci anlama göre kendisine her ne vahyediliyorsa onu olduğu gibi size tebliğ eder, bir kısmını saklamaz, ketmetmez, anlatma ve

bilgi aktarımında cimrilik yapmaz, siz bilgi sahibi olacaksınız diye kıskançlığa girmez. Kısaca gayb ile ilgili verdiği haberlerde tasarrufta bulunarak eksiltme yapamaz. Kâhinler, sihirbazlar, medyumlar ise aksini yapar, yalan yanlış bilgilerle insanları kandırır, halkı sömürürler.

Bu Kur'an Allah'tan vahiydir ne cinler araya girip herhangi bir ilavede veya eksiltmede bulunmuştur ne de Allah'ın rahmetinden kovulmuş şeytanın sözüdür (26/Şuara, 210); Yüce Allah'ın indirdiği vahiydir, hak ve hakikatten neş'et eden bilgi ve haberlerin mecmuasıdır, peygamber bu Kitap'la insanları uyarmaktadır.

Hakikat bu iken, ey insanlar! Nereye kaçıp gidiyorsunuz? Bütün varlık Allah'ın kudret eli altındadır, sizi yaratan O'dur, siz O'nun mülkünde tasarruflarda bulunmaktasınız. Sizin ve kâinatın sonu/eceli geldiğinde her şey sona erecek; kıyamet kopacak, tekrar dirilecek ve Yüce Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız. Kaçış var mı? Böyle bir günde kimin kime faydası, iltiması, torpili, şefaati, aracılığı, yardımı olabilir? Veya hakikat bu merkezde iken, olup bitenler bunlar iken, siz ne diyorsunuz, hangi temelsiz iddia ve öngörülerde bulunuyorsunuz? Aksi olabileceğine dair bir görüşe nasıl varabiliyorsunuz? Hiç böyle bir şey mümkün olabilir mi? Hepsi boşuna, başka bir çıkış yolu yoktur!

Kur'an bütün âlemler için bir hatırlatma, güvenilir bilgi kaynağı ve bir öğüttür (7/A'raf, 2). Tabii ki buna talip olanlara Kur'an hak ve hakikati öğretir, hatırlatmalarda bulunur ve öğüt verir. Kalbi hasta olan hasta olduğunu kabul etmiyorsa, Kur'an'ın ona faydası yoktur. "Kur'an, muttakileri doğru yola iletir" (2/Bakara, 2).

O dilemiyorsa onların öğüt alması mümkün değildir (74/Müddessir, 56). Her şey yüce Allah'ın kudret eli altındadır. O dilemedikçe hiçbir şey olmaz, siz istediğiniz şeyleri dileyin, O dilemezse O'na rağmen sizin gücünüz bir şeyi gerçekleştirmeye yetmez. Dilekte bulunma, talep etme yüce Allah'ın insana bahşettiği bir haslettir, nasıl bahşettiği gözle görüyor, kulakla işitiyorsak, bunun gibi bahşettiği hasletlerle diliyor, arzu ediyor, istiyoruz. Doğru yolun ne olduğunu gösteren O'dur. Güvenilir bir elçi olan Cebrail aleyhisselam Hz. Peygamber'e hatırlatma, bilgi ve öğüt olan zikri yani Kur'an'ı indirmekte, Peygamber de insanlara tebliğ etmektedir. Vahiy olmasaydı biz neyi bilebilirdik! O halde açıkça görülüyor ki, hidayetin talebini yaratan ve O'nun ne olduğunu öğreten Allah'tır. O şayet bu hasletleri bahşetmeyecek, vahiy indirmeyecek olsa, kim doğru yolu bulabilir! O sizin dileme hasletini yaratmayı dilemiştir, dilememiş olsaydı sizde dileme hasleti olabilir miydi?

Tekvir sûresinin (81) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

82- İnfitar Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 19 âyettir. Naziat (79) sûresinden sonra, İnşikak (84) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "çatlayıp-yarıldı" manasındaki "**fatara**" fiilinin mastarından almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِذَا السَّمَّاءُ انْفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ ﴿٥﴾

1. **Gök, çatlayıp-yarıldığı zaman,**
2. **Yıldızlar, dağılıp-yayıldığı zaman,**
3. **Denizler, fışkırtılıp-taşırıldığı zaman,**
4. **Ve kabirlerin içi 'deşilip dışa atıldığı' zaman;**
5. (Artık her) **Nefis önceden takdim ettiklerini ve erteledikleri bilip-öğrenmiştir.**

Tekvir sûresinin girişinde olduğu gibi bu sûrenin de ilk beş ayetinde vuku bulacak olan kıyametin dehşeti anlatılmaktadır. Kıyamet göklerde ve yerde her şeyin altüst olmasına yol açan büyük bir olaydır. Bunu en kestirme ifadesi İbrahim sûresinin 48. ayetidir: "Yerin başka yer, göklerin başka gökler olacağı" olayı.

Bu sûrede ikisi göklerde, ikisi yerde olmak üzere dört büyük olaydan söz edilmektedir. Göklerdeki olayın ilki, göğün kendisinin çatlayıp yarılacağı hususudur. Bu dehşet verici olay Furkan (25/25), Rahman (55/37), Nebe (78/19) ve İnşikak (84/1) ve başka sûrelerde değişik versiyonlarıyla anlatılmaktadır. Gökteki bu altüst oluş hali yıldızlarda da gözlenecektir. Her biri kendi yörüngesinde akıp gitmekte olan yıldızlar böyle bir günde inci taneleri gibi dağılıp etrafa saçılacak, birbiriyle çarpışıp yok olacaklardır. Yeryüzünde vuku bulacak

iki büyük olaydan biri denizlerin fışkırıp taşması, kaynayıp azgınlaşması, patlayıp infilak etmesidir. Bu dehşetli olay "**inficar**" kelimesiyle ifade edilmiştir. Bunun nasıl olacağına ilişkin yorumlar Tekvir (81) sûresinin 6. ayetinde anlatılmıştı. Muhammed **Hamidullah**, denizin vazoda toplanan su gibi olduğunu, kıyamette kabından dökülüp boşalacağını söyler. **Hasan Basri**'ye göre bu durumda denizler kuruyacaktır.

Göklerde ve denizlerde bu türden olaylar vuku bulurken kabirlerde yatanlar yerlerinden fırlayacaklardır. Bunun, aradan epey zaman geçtikten veya olaylar zincirinin yaşanmasından sonra vuku bulacak diriliş (ba'suba'da'l-mevt) olduğu anlaşılıyor. Göklerde ve yerde her şey darmadağın olurken mezarların bundan zarar görmemesi düşünülemez. Kaldı ki binlerce ve belki milyonlarca sene önce ölen insanların cesetleri toprağa karışmış bulunmaktadır. Ancak 4. ayetin ilk üç ayetin devamı olarak gelmesi sanki kabirlerdekilerin de tam bu sırada dışa vurulacağı hissini uyandırmaktadır; bu ifadeye güzellik ve kuvvet katmak içindir, yoksa hemen anında ölüler dirilmez. Burada anlatılan Sur'a ilk üfürme sırasında vuku bulacak dehşetli olaylardır. Şu halde kıyamet kopuşu belli bir kıvama geldiğinde -ki bu Sur'a ikinci üfürülmesi halidir- işte o zaman insanlar kabirlerinden çıkıp mahşer yerine sevkedileceklerdir. (99/Zilzal, 2.)

Kabirlerinin içinin dışa vurulmasının, yeryüzünün içinde ne varsa, bu arada altın ve gümüş gibi değerli madenlerin de dışa vuracağı anlamına gelebileceğini söyleyenler olmuştur. **Razi**, altın ve gümüş madenlerinin ortaya çıkmasının da kıyametin alametlerinden olduğunu söyler. Bu, muhtemelen insanın kendini kaptırdığı servet tutkularını, büyüme hırsını simgelemektedir. Bugün dünyanın alt tabakalarında bulunan altın ve gümüş, petrol ve doğalgaz, değerli madenler ve kömürler büyük bir ihtirasla çıkarılmaktadır. Ancak ilk açıklamanın daha akla yatkın olduğu anlaşılmaktadır, ayetlerin söz dizimi de bunu pekiştirir.

İnsanlar dirilip de mahşer yerine sevkedildiklerinde herkesin eline "amel defteri" tutuşturulacak, o da içinde ne var yok, daha doğrusu dünyada iken neleri yaptı, neleri yapmadı, öğrenmiş olacaktır. Takdim edilenler iyi şeyler de olabilir, kötü şeyler de! Hayır yapmışsa kişi ahirete önemli yatırımda bulunmuş demektir; suç ve günah içinde ömrünü tüketmişse, kul hakkı yemişse, en önemlisi Rabbine nankör davranmışsa o da karşısına çıkacaktır, zaten hepsi eline tutuşturulan defterde yazılıdır. Ebu Müslim, önden yollananların kişinin gençliğinde işlediği fiiller, erteledikleri ise ömrünün sonlarına doğru yani yaşlılığında yapamadığı şeyler olduğunu söyler.

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾

6. Ey insan, 'üstün kerem sahibi' olan Rabbine karşı seni aldatıp-yanıltan nedir?

7. Ki O, seni yarattı, 'sana bir düzen içinde biçim verdi' ve seni bir itidal üzere kıldı.

8. Dilediği bir surette seni tertip etti.

6. ayet "insan"a Allah'ın "kerim" sıfatı üzerinden seslenmektedir. Aslında ayeti indiren Yüce Allah olduğundan insana seslenen kendisidir: "Senin Rabbin kerimdir, sen nasıl oluyor da ona karşı büyük bir yanılgı içinde olabiliyorsun?" Tefsirciler hitabın ya genel olarak insana veya inkârcılara olduğunu söylemişlerdir. Yoldan çıkmış insanın muhatap alınmış olması bağlama daha uygun düşmektedir. Çünkü inanan ve itaat eden mü'minler Rableri konusunda yanılmış değildirler. Yüce Allah birkaç açıdan kerimdir:

a) Yüce Allah, varlık âlemini ve dünyanın sayısız nimetlerini insana musahhar kılmış; ona akıl, irade bahşetmiş, doğru yolu göstermek suretiyle eşsiz ikramda bulunmuştur (62/Cuma, 4). Öylesine kerem sahibidir ki, inkârcılardan ve günahkârlardan bile nimetini esirgemez; inkârcıları bile belli bir süre rızıklandırıp nimetlerden yararlandırır (bkz. 2/Bakara, 126). Rahman, inanan inanmayan herkesi nimetinden yararlandırır.

b) İnsanı kerem sahibi kılmış, varlık ağacının meyvesi kılmakla üstün bir mertebeye yükseltmiştir (bkz. 17/İsra, 70). Eğer Rabbi konusunda yanılgıya düşmeyip doğru yolda ilerleyecek olursa Eşref-i mahlûkat seviyesine çıkar; inkâr edip yoldan çıkacak olursa Esfel-i safilin derekesine iner (95/Tin, 4-7).

İnsanı yüce Allah konusunda yanıltan birkaç husus söz konusudur:

aa) İnsan içinde yaşayıp nimetlerinden yararlandığı mülkün sahibinin olmadığını düşünebilir. Gözünü tabiatta açmış, her şeyi önünde hazır bulmuştur. Belli bir çaba (emek) ve maharetle nimetlerden yararlanmıştır. Zannetmiştir ki bunlar tabiatta kendi kendilerine varolmuşlardır.

bb) Tabiatın bir yaratıcısı olduğunu düşünmüş ama olaylara müdahil olmadığını, varlığı anlamdan ve amaçtan, sebep ve hikmetten yoksun yarattığını varsaymıştır. Buna göre yüce Allah yarattı ve musahhar kıldı ama insandan herhangi bir talepte bulunmadı.

cc) Allah vardır, yaratıcıdır ve sorar. Ama kişi kendisi şu veya bu varlığa taptığı, bazı şahısları veya putları aracı kullandığı için Allah nezdinde herhan-

gi bir cezaya çarptırılacak değildir. Bu genellikle Mekkeli müşriklerin temel inançlarını ifade eder.

dd) Her şey bu dünyadan ibarettir, mezarın ötesi yoktur. İnsanlar ölünce cesetleri çürür, kemikleri toprağa karışır. Ahiret olmadığından hesap ve kitap, dolayısıyla ceza ve ödül de yoktur. Kim ne yapmışsa yanında kar kalır.

ee) Hesap ve kitap olsa bile, bu dünyada iyi ve avantajlı olan öbür dünyada da iyi ve avantajlı olacak, mal ve yandaşlar onu kurtaracaktır.

ff) Hesap ve kitap var ama Allah sonsuz merhamet sahibi ve affedicidir, eninde sonunda kullarını affeder. Buna, Hz. Ali'nin defalarca kölesini bir işe çağırmasına rağmen cevap vermemesi üzerine, ona –ceza vereceği ses tonuyla– "Niye cevap vermiyorsun?" diye sorunca, kölesinin şu cevabı vermesini örnek gösterirler: "Çünkü ben senin affediciliğine inanıyorum, beni cezalandırmayacağından eminim!"

Ancak bu varsayımların tümü aldatıcıdır. İnsanı derin bir gaflet içine sürükler. Yüce Allah varlık âlemini belli bir hikmet üzere yaratmıştır. Birine ikramda bulunan bunu bir sebeple yapar, ikramda bir hikmet olmalı. Allah, insandan kulluk beklemekte, ahlaki olgunluğunu tamamlamasını istemektedir. Yapıp ettiklerimizin her şeyin hesabını vereceğiz. Hayat dünyadan ibaret değildir, ahiret vardır ve ebedidir. Orada herkes yüce Allah'ın huzurunda toplanacak, yaptıklarının hesabını verecek. Her hak sahibi diğerinden hakkını alacaktır. Sahih iman ve salih amelde bulunanlar cennetle ödüllendirilecek, inkâr ve zulümle hayatını geçirenler cehennem azabıyla cezalandırılacaklardır.

Rivayete göre Hz. Ömer, bu ayeti okuyunca "İnsanı yanıltan ahmaklıktır ey Allah'ım!" diye cevap vermiş. Ahmaklık (hamakat), kıt akıllılık, anlayışsızlık demektir. Halk arasındaki ifadesi "kalın kafalılık"tır. **Cahız**, kuşu kafesinden kaçan bir valinin "Aman şehrin kapılarını kapattırınız!" demesini hamakata örnek gösterir. "Hamakatın remzi merkeptir" denmesi bize, Kur'an-ı Kerim'in "kitap yüklü merkepler" benzetmesini hatırlatmaktadır (62/Cuma, 5). Kişi kurtarıcı sözü üzerinde taşıyor olsa bile yani kafasına girmeyip onda imana dönüşmüyorsa, amellerine yansımıyorsa sırtında hikmetli kitaplarla dolaşan merkep gibidir.

Mevlânâ, Hz. İsa'nın ahmaklardan kaçış öyküsünü anlatır:

"Hz. İsa, dağa doğru kaçıyordu. Gören, peşinde bir aslan var sanırdı. Birisi ardından yetişip sordu:

– Hayrola! Kuş hızıyla kaçmak niye? Peşinde birisi yok!

Hz. İsa telaşından onu duymadı bile; cevap vermeden koşmaya devam etti. Adam da peşinden... Sonunda tekrar yetişip bağırarak sordu:

– Allah için azıcık dur! Böyle kaçışın dert oldu bana. Kimden kaçıyorsun? Peşinde ne bir düşman, ne bir canavar var!..

– Ayağımı bağlama benim. Kaçtığım bir ahmaktır, bırak da kendimi kurtarayım.

– Hayret!.. Nefesi ile körleri ve sağırları iyileştiren sen değil misin?

– Benim!

– O halde neden korkuyorsun ey temiz ruh! Her istediğini yaptıktan, her mucizeye sahip olduktan sonra kim sana kul olmaz?! Kim önünde köle olmaz?!..

– Ruhu yaratıp ona örneksiz beden giydiren Allah'a; tertemiz sıfatlarının ve adlarının hürmetine göklerin yaka yırttığı Allah'a yemin ederim ki onun ism-i azamını sağıra okudum kulağı açıldı; köre okudum gözü görür oldu, kayalık bir dağa okudum, dağ çatladı; ölmüş bir adamın cesedine okudum, adam dirildi; hiçbir şey olmayana okudum, meydana geldi, fakat ahmakların gönlüne okudum, hem de sevgiyle, şefkatle yüz binlerce kere okudum, yine de faydası olmadı. O ahmak bir taş kesildi de ahmaklık tabiatından dönmedi, çorak bir kum oldu da bir tek ot bitmedi.

– İsm-i A'zamın her şeye tesiri olduğu halde ahmağa tesir etmemesinin nedir hikmeti? Onlar da hasta, bu da hasta; onlara derman oluyor da neden buna olmuyor?

– Hamakat Allah'ın bir kahrıdır. Hastalıklar, körlük, sağırlık ise kahır değil, bir belaya uğrayıştır. Ahmaklık insana vurulmuş İlahi bir dağlama mührüdür ki kimse çaresini bulamaz." (Mesnevi, b.2570-2597.)

"Hamakat" ile "cehalet" birbirlerine akrabadırlar. Cehalet, bir şeyi bilmemek değil, bile bile yapmaktır. Hamakatta idrak eksikliğinin rol oynamasına karşılık cehalette nefsin zaafları rol oynamakta; kişi bir şeyin yasak, günah veya kendisine zararlı olduğunu bildiği halde yapmaktadır. Paketin üzerinde "sağlığa zararlıdır" yazdığı halde tiryakinin yine de sigara içmeye devam etmesi bunun basit örneğidir.

Tasavvuf ehli insan ile hakikat arasındaki sayısız perde ve engelin insanı Allah konusunda yanılgıya düşüren sebepler olduğunu söylemişlerdir. Zünnun**el-Mısri** "Allah'ın setri, örtüsü altında olup da bunun farkında olmayan nice kişi vardır," demiştir.

7. ayet, aslında insanın yanılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü Yüce Allah insanı yaratmış (halk: 2/Bakara, 28); bir düzen içinde biçim vermiş (tesviye: 18/Kehf, 37) ve onu bir itidal üzere kılmıştır. Yüce Allah'ın insanı yaratması ona en büyük lütuf, ihsan ve ikramdır, varlığı onun istifadesine

musahhar kılmıştır. Yok olmak mı, var olmak mı? Elbette akıl, bilgi ve bilinç sahibi insan var olmayı, yaratılmış olmayı tercih eder. Varolmak için yaratılmış olmak gerekir. İslam inancı açısından varlık veya varolmaklıkyaratılmışlıkla mümkün olmuştur.

Yüce Allah insanı yaratmış ve en güzel biçime sokmuş, ona özel bir form vermiştir. Vücudunda her şeyi yerli yerindedir. Organları arasında tam bir uyum vardır, organları ve manevi/zihni melekeleri arasındaki uyum tam bir mucizedir. Varlıkta insanın erkeğinden daha yakışıklı, dişisinden daha güzeli yoktur. Bu insan ve diğer varlıklar –ki biz ancak hayvanlarla mukayese yapabiliriz– arasında bir mukayese yaptığımızda güzelliğin objektif olduğunu söyleyebiliriz. Ahsen-i takvim üzere yaratıldı, bu demektir ki, mümkün âlemde insandan daha güzeli yoktur. Elbette bu Yüce Allah'ın güzelliğin son formunu insana verdi ve artık insanda ortaya çıkan güzelliğin üstünde bir güzellik kalmadığı anlamına gelmez. Bizim güzelliğimiz (cemalimiz) "el Cemal" olan Allah'tandır, O'nun Cemal isminin bizdeki yansımasıdır, kendisi değildir. Hem güzelliğimizin ve güzeli kavramamız yüce Allah'tan olduğunu bilmemiz, hem de güzelliğin aslı karşısında belki de basit bir kopyası, bir tür fotokopisi hükmünde olduğu bilincinde olmamız gerekir.

İnsan fizyolojik-biyolojik formu ile tesviye edilip yüce Allah'ın san'atı olarak yaratılmışken aynı zamanda ruhsal ve zihinsel melekeleri ile itidal üzere olan bir varlıktır. İ'tidal; ölçü, denge, diğer varlıklara göre üstün özellikler, bel doğrultma gibi anlamlara gelir. İnsanın ruhsal ve zihinsel yeti ve melekeleri onun ahlaki olgunluğuna hizmet eder, bu sayede bedenini ve organlarını kullanır, orta yolu bulur, her şeyi yerli yerine koyar, kendi nefsinde ve başkaları arasında adaleti tahakkuk ettirir. Bedeni ve organları arasında bir uyum ve ahenk olduğu gibi, entelektüel ve ahlaki davranışları arasında da bir uyum ve ahenk söz konusudur. İnsana bu nimeti bahşeden Yüce Allah'tır, bütün bu güzellikle (yaratma, tesviye ve itidal) insana ikramdır. Allah böylelikle insanı diğer varlıklara göre kerim (üstün ve değerli) kılmakta, yüceltmektedir. Bu terkibi yapan O'dur. Bu terkip yüce Allah'ın dilemesidir. Zaten O'ndan başka kim böylesine harikulade bir insan yaratabilirdi ki! Hümanizm, insanı Allah'tan koparıp merkeze yerleştirirken, Kur'an onu Allah'ın sanatı olarak yüceltmektedir.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾

وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَآ أَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴿١٩﴾

9. **Asla, hayır; siz dini yalanlıyorsunuz;**
10. **Oysa gerçekten sizin üzerinizde koruyucular var,**
11. **'Şerefli-üstün' yazıcılar.**
12. **Her yapmakta olduğunuzu bilirler.**
13. **Şüphesiz ebrar olanlar, elbette nimetler**(le donatılmış cennetler) **içindedirler.**
14. **Ve şüphesiz facir** (kötü) **olanlar da, elbette çılgınca yanan ateşin içindedirler.**
15. **Onlar, din günü oraya yollanırlar.**
16. **Ve ondan ayrılıp-kaybolacak değildirler.**
17. **Din gününü sana bildiren şey nedir?**
18. **Ve yine din gününü sana bildiren şey nedir?**
19. **Hiçbir nefsin bir başka nefse herhangi bir şeye güç yetiremeyeceği gündür; o gün emir yalnızca Allah'ındır.**

9. ayet, Allah konusunda yanılgıya düşen insanın kim olduğunu belirtir: Bu aslında gerçek bir şahıs olmaktan çok –belki iniş sebebi itibariyle Velid bin Muğire gibi şahısları işaret etmektedir– ama hakikatte söz konusu olan bir kişilik profildir. Bu özellikte olan kimse "dini yalanlamakta"dır. İnsan dinin esası vahyin bilgi ve haberlerini, dinin amir ve açık hükümlerini, Allah'ın ayetlerini reddetmek; bunların bir hakikate karşılık olmadığını iddia etmek suretiyle dini yalanlar. Kur'an; insanı Allah'ın yarattığını, bedenini tesviye ettiğini ve manevi hayatı ile maddi hayatı arasında itidal olduğunu; insanın bir hikmet üzere yaratıldığını; dünya hayatının geçici olduğunu, eninde sonunda kıyametin kopacağını ve herkesin yaptıkları dolayısıyla hesap vereceğini; iyilerin cennete, kötülerin cehenneme gideceğini; bu çerçevede dünya ve ahiret mutluluğu ve kurtuluşunun Allah'a ibadet ve itaatte olduğunu, ilahi hükümlere göre hayatın tanzim edilmesi gerektiğini bildirir. Erkek veya kadın, kim söz konusu bilgi ve haberlerin bir gerçekliğe dayanmadığını söylüyorsa "dini yalanlıyor" demektir. Maun sûresinde "dini yalanlayan" kişinin yetimi itip kalkan ve yoksulu doyurup korumayan kimse olduğu belirtilir (107/1-3).

İki grup insanın dini yalanladığını söyleyebiliriz: İlki inkârcılar yani kâfirler; diğeri din konusunda hayli umursamaz, aldırışsız, lakayt davrananlar.

Ayetin başına "kella" edatı ile gelen "asla, hayır, bildiğiniz veya iddia ettiğiniz gibi değil" edatıyla her iki insan grubu hedef alınmaktadır.

"Dini yalanlayan" kişi her istediğini yapabileceğini, kimsenin onu takip etmediğini zanneder. Öyle değil, her söylediğini ve yaptığını anbean kaydeden yazıcılar vardır. Bunlar şerefi üstün, değeri yüksek meleklerdir. Ne eksik ne fazla yazarlar ne torpil geçerler ne olup biteni gizlerler, her ne olup bitiyorsa yazıp korurlar (bkz. 69/Hakka, 25 ve 84/İnşikak, 10). Hangi iş için görevlendirilmişlerse görevlerini eksiksiz yerine getirirler (80/Abese, 16). Bu şerefi yüksek meleklere "**Kiramen kâtibin**" denir. Kişinin sağ ve sol omuzları üzerinde durup her söz ve davranışını kayda geçirirler, kişinin yapıp ettiklerinden anında haberdar olurlar. Sağ omuzdaki melek iyilikleri, sol omuzdaki melek kötülükleri yazar. Kaf sûresinde (50/18), kişi "bir söz söylemeye dursun, mutlaka (ve hemen) onun yanında görüp gözetleyen biri olduğu" belirtilir.

13. ayet, "**ebrar**"ın yani daima iyilik yapanların, imanlarında ve sözlerinde içten, muhlis olanların kesin olarak nimetlerle donatılmış cennetler içinde olacaklarını bildirir (30/Rum, 14-15). Ebrar, Bakara 177. ayette tam ve kâmil manadaki iyiliği tarif eden tutum ve davranışlara sahip olan kimselerdir. Konulmuş sınırları çiğneyenlerin, suç ve günahta ileri gidenlerin gidecekleri yer ateşi çılgınca yanan cehennem olacaktır. Onlar oraya "din günü"nde gönderilecektir, oradan ayrılmanın, kaçmanın imkânı yoktur. Din hakkında en doğru bilgiyi yüce Allah vermektedir. Bu öyle bir gün ki kimsenin kimseye faydası, yardımı olmayacaktır. O gün emir, son söz, hüküm ve hâkimiyet yalnızca Allah'ındır (bkz. 6/En'am, 72; 40/Mü'min, 16-17).

İnfitar sûresinin (82) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

83- Mutaffifin Sûresi

Mutaffifin sûresi Mekke'de indirilen bu sûre 36 âyettir. Mekke döneminin son sûresi olup Ankebut (29) sûresinden sonra, Bakara (2) önce indirilmiştir. Medine'de indirilen ilk sûre olduğuna veya bir kısmının Mekke'de bir kısmının Medine'de indirildiğine ilişkin rivayetler de vardır. İsmini ilk ayette yer alan ve "**eksik ölçüp tartanlar**" manasındaki '**mutaffifin**' kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

1. **Eksik ölçüp tartanların vay haline,**
2. **Ki onlar, insanlardan ölçerek aldıklarında noksansız alırlar.**
3. **Kendileri onlara ölçtüklerinde veya tarttıklarında eksiltirler.**
4. **Yoksa onlar, diriltileceklerini sanmıyor mu?**
5. **Büyük bir günde.**
6. **İnsanların, âlemlerin Rabbi için kalkacağı günde.**

"**Veyl**" "şiddetli azap, helak, zarar, hüsran, kötülük" gibi anlamlara gelir. Türkçede bu durumda olana "vay haline!" denir. İbn-i Abbas, veyl'in cehennemde bir vadi olduğunu söylemiştir. Dünyada yapıp ettiklerinden dolayı ahirette azap ve hüsrana uğrayacak olan kişi mutaffıftir.

Çoğul olan mutaffıfinin tekili olan "**mutaffıf**" kelimesi "taraf" anlamındaki tafif kökünden türeme olup sıvı, hububat veya başka şeyle kabı dolduranın tam doldurmayıp biraz eksik bırakmasına denir. Çayın bardağa doldururken "dudak payı" bırakılması gibi. Ancak burada "tarafgirlik" söz konusudur. Satıcı

kime neyi satıyorsa ölçüyü eksik tutmakta ama sıra alıcı olarak kendisine geldiğinde kabı ağzına kadar doldurmaktadır. Biraz eksik ölçmek veya tartmak önemsiz gibi görünür (tafif). Zaten bariz bir biçimde eksik vermesi düşünülemez, çünkü anında göz kararıyla dahi hile farkedilir. Eksiltilen şeyin önemsiz olması sanki hileyi tolere eder. Küçük, azıcık miktarda eksiltme aslında hilenin örtbas edilmesini sağlar. Hakikatte ayet, hertürlü hileli alış verişe, iş ve fiile dikkat çekmektedir. Olayı daha geniş boyutta düşünmek gerekirse, mesela bir müteahhidin malzemeden çalıp bina yapması, hak edişine sıra gelince anlaşmaya uygun para tahsil etmesi onu mutaffıf yapar. Usulsüzlük, yolsuzluk, rüşvet, iltimas, evrakta sahtecilik, dolandırıcılık vb. Her hukuk ve ahlak dışı fiil bu kapsama girer.

"Tafif" olan şey az miktar, küçük olması hasebiyle bir yönüyle önemsiz görünür. Belki uğruna işlem yapmak bile gerekmez. Bu, aslında dünya hayatında insanların çokça önemsediği, değer verdiği zenginliğin, servet ve gücün hakikat nazarında pek önemsiz olduğunu ima eder. Dünyanın servetine sahip olan kişi eninde sonunda bu dünyayı terkedecek, ebedi âleme göç edecektir. Asıl kurtuluş ve mutluluk oradadır, burada dünyanın sayılı zenginleri arasına girer ama orada ebedi hüsrana uğrayanlardan olursa servet ve gücünün bir önemi kalmaz, kendisine bahşedilmiş ömrünü "tafif" bir şey için heba etmiş olur. Kendisi tafif-önemsiz olan şeyin cezası ağırdır.

Ayetin bize verdiği ana tema şudur: Alırken tam almaya, verirken eksik vermeye dayanan her türden işlem bu kapsama girer. Metre ile ölçtüğümüz, hacimle tarttığımız, anlaşmalarla tespit ettiğimiz alış verişlerde, iş akitlerinde, işçi işveren ilişkilerinde hak ve görevler, karşılıklı sorumluluklar tam olarak yerine getirilmiyorsa, işlemde süreç birinin lehine, diğerinin aleyhine işliyorsa, bunların tamamı iktisadi, ticari, mali ve ekonomik hile, sahtekârlık, sömürü, aldatma (garar) ve haksızlığa girer. Hukuk düzeni, idare ve iktisadi politikaları birilerinin, belli zümrelerin, sınıf ve imtiyazlı kesimlerin çıkarına uygun tespit edenler –"taraf" tuttuklarından, sosyo-ekonomik ve politik sistemi taraflı düzenlediklerinden– mutaffifin sıfatını alırlar. (Bkz. 6/En'am, 152.)

Mahalle pazarındaki sebze meyve satışından, iş akitlerine ve sosyal-iktisadi politikaların tespitine kadar kim bu türden taraflı, hileli işlemler yapıyorsa vay onun haline! Bunlar İnfitar sûresinin 9. ayetinde "dini yalanlayanlar", Maun sûresinde (107/1-3) "yetimi itip kakan ve yoksulu korumayı teşvik etmeyenler" olarak zikredilmişti. Bu sûrede "din gününü yalanlayanlar" olarak nitelendirilmektedirler. Yüce Allah sorar: Yoksa bu hilebazlar, sahtekâr ve rüşvetçiler, sömürü ve yolsuzluk bataklığına saplananlar, öldükten sonra

diriltileceklerine inanmıyorlar mı? İnanıyorlarsa bu hile ve sahtekârlığı nasıl yapıyorlar? Yarın öbürgün kıyametin kopacağını, kabirdekilerin yerlerinden fırlayıp ayağa kalkacağı ve Rablerinin huzurunda yaptıkları her şeyin hesabını vereceğini bilenler, bu türden suç ve günahları irtikâp ederler mi? O gün öylesine "büyük bir gün" ki (yevmun azim) insanların tamamı Rableri için diriltilecekler, bir yerde toplanacaklar, huzurda hesap vereceklerdir.

Aklı başında, vicdan ve iz'an sahibi kimse hile yapmaz, sömürmez, her şeyi kendi tarafına yontmaz; her hak sahibine hakkını vermeye, her iş ve amelinde adaletli olmaya çalışır. (Bkz. 17/İsra, 35 ve 55/Rahman, 7-9. ayetlerin açıklaması.)

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَٰبٌ
مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ
﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ
أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ ۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾
كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا ٱلْجَحِيمِ
﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا ٱلَّذِي كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾

7. Hayır; facir olanların kitabı şüphesiz "Siccîn"dedir.

8. "Siccîn"in ne olduğunu sana öğreten nedir?

9. Yazılı bir kitaptır.

10. O gün, yalanlayanların vay hâline.

11. Ki onlar, din gününü yalanlıyorlar.

12. Oysa onu, 'sınır tanımaz, saldırgan', günahkâr olandan başkası yalanlamaz.

13. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman: "Geçmişlerin masallarıdır" dedi.

14. Asla, hayır; onların kazandıkları, kalpleri üzerinde pas tutmuştur.

15. Hayır; gerçekten onlar, Rablerinden perdelenerek-yoksun tutulmuşlardır.

16. Sonra onlar, kuşkusuz cehenneme yollanacaklardır.

17. Sonra onlara: "İşte sizin yalanladığınız (şey) budur" denir.

7. ayette "**facir**" olanların kitaplarının "**siccin**"de olduğu belirtilir. Facir açıkça haksızlık ve günah işleyen, suç irtikâp etmekten çekinmeyen,

konulmuş sınırları pervasızca çiğneyen kimsedir. Kur'an'da hakkıyla Allah'tan korkup sakınan "**muttaki**"nin karşıtı olarak kullanılır. Facirlerin kitabı siccindedir.

"Siccin" hakkında Hz. Peygamber'in bilgisi yoktur. Hem nereden olsun ki! Bu kişinin şahsi çabasıyla elde edebileceği bilgi değildir, çünkü bu gayb âlemiyle yani ahiretteki kötü durumlarla ilgili bir konudur. Tefsircilere göre siccin, "cehennemde yedi kat alt"ta bir yer, cehennemin en aşağı tabakası, dibidir. Kimine göre yerin altında "büyük bir kaya" veya "bir kuyu", kelimenin 'sicn' kökünden türediğini düşünenlere göre ise hapishanedir. Şeytanlar, rahmani olmayan cinler ve kötüler burada toplanmışlardır.

Fakat 9. ayetin desteğinde ve söz dizimi göz önüne alındığında siccinin hem bir mekân hem "yazılı kitap" olduğu anlaşılıyor: "Kitabun markum" sapsağlam, doğru yazılmış veya mühürlenmiş, numaralanmış kitaptır; içindeki bilgilere güvenilir. 20. ayette benzer bir kitabın "iyiler (ebrar)" için de tutulduğu belirtilmektedir. Bu durumda şöyle diyebiliriz: Siccin, dünyada sınırları aşanların amellerinin kayıt tutulduğu sağlam bir kitap, aynı zamanda bu kitaptaki bilgi ve hak edişlere göre azap yeridir. Her şeyin kayıt altına alındığı bu kitap (sicil veya kütük) dünyada Allah'ı birlemeyenlerin, apaçık-somut ayetleri görmezlikten gelenlerin, ahirete inanmayanların, hesap ve kitabı kaale almayıp konulmuş sınırları pervasızca çiğneyenlerin; ahlak ve hukuk kurallarını aldırışsızca ihlal edenlerin karşısına çıkarılacaktır. "Kiramen kâtibin" olan melekler kim ne yapmışsa kayıt altına almakta, bunlar da ahirette azaba müstahak olanların defterlerinde kayıtlı olarak tutulmaktadır. Sevkedildikleri azap yeri de siccin denen defterdeki kayda göredir. Bu durumda hiç kimse "Ben niye burdayım, n'aptım ki beni cehenneme attınız?" diye soramaz, sorduğu anda ona defterinde kayıtlı olan suç ve günahları gösterilecektir. "*O gün, yalanlayanların vay hâline!*" Bu ayet 52/Tur, 11 ve Mürselat (77) sûresinde 10 defa geçmektedir.)

"Vay haline!" denenler "din günü"nü yalanlıyorlardı. Kıyametin kopacağına, insanların kabirlerinden çıkıp dirileceklerine ve mahşerde İlahi Huzur'da hesap vereceklerine inanmıyorlardı. Din veya ceza gününe inanmayanlar 12. ayette, **'sınır tanımaz, saldırgan'**, günahkâr kimseler olarak tavsif edilmektedir. İnanmıyorlardı, çünkü dünyada işledikleri zulümlerin hesabını vermek istemezler, yaptıklarının yanlarında kar kalmasını isterler. Onlara ahiret hayatıyla ilgili vahiy ile gelen bilgi ve haberler (ayetler) okunduğunda bunların birer hurafe, boş inanç olduğunu, geçmişte de benzer masallar anlatıldığını söylerler.

Hayır, bu dünya hayatı sona erecektir, kıyamet kopacaktır ve ahiret hayatı başlayıp herkes yaptıklarının hesabını verecektir.

Din gününü reddedenlerin kalplerinin üzerini pas tutmuştur. 14. ayet bizim kalbin üstünü kaplayan "pas" olarak çevirdiğimiz "rane" Tirmizi'de yer alan bir rivayette şöyle tarif edilmiştir: "Mü'min bir günah işlediği zaman, onun kalbinde siyah bir nokta belirir. Eğer kul elini günahtan çeker ve tevbe edip af dilerse, kalbi cilalanır, iz silinir. Günah işlemeye devam ettiği takdirde ise leke büyür, nihayet kalbi tamamen kaplayacak hale gelir. İşte yüce Allah'ın "rane (rayn)' diye kastettiği budur" (Tirmizi, 83/1. Ayrıca bkz. İbn-i Mace, Zühd, 29; Müsned, II, 297.)

Zeccac "rayn pas gibidir, ince bir duman gibi kalbi kaplar" diyor. Ebû Muâz en-Nahvî'ye göre rayn kalbin günahlardan simsiyah kesilmesi demektir. Kur'an-ı Kerim "kalplerin tab'ı"ndan da söz eder. Tab', kalbin tamamı siyah olup üzerine mühür vurulması halidir. Kalbin mühürlenmesi (2/Bakara, 71), kilitlenmesi (47/Muhammed, 24), kılıfla örtülüp kapanması (6/En'am, 25) da söz konusudur. Tefsircilere göre"kıfl" kilit manasına gelir, tab'dan daha korkunçtur. Allah'ı unutan ve günah pası altında olan kalp kilitlenir. Kilitlenmiş kalpten hayırlı, yararlı iş çıkmaz, tamamen şer ve kötülük onu istila eder.

15. ayet farklı ekollere mensup bilginler arasında tartışma konusu olmuştur. Ehl-i Sünnet bilginleri, bu ayetin insanların ahirette Yüce Allah'ı görebileceklerine dair bir delil olarak görürlerken, Mutezile aksi kanaati serdetmiştir. **Cübbai**'ye göre burada maksat, müşriklerin Allah'ın rahmetinden perdelenmiş yani alıkonulmuş olduklarını söylemektir. **Ebu Müslim**, hicab-perde kelimesinin anlamının "yaklaşamazlar" olduğunu söyler. Başka bir ifadeyle müşrikler Allah katında makbul kimseler değildir. Ali İmran sûresinde (3/77), "O gün Allah, onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları arındırmayacaktır" buyrulur. **Kadı Abdülcebbar** ifadenin onların Allah'ın rahmetinden uzak kılınacakları anlamına geldiğini söyler. **Zemahşeri**, bunun müşriklerin Allah katında değersizliklerini anlatan temsili bir ifade olduğunu iddia eder.

En'am sûresinde (6/13) şöyle buyrulur: "Gözler O'nu idrak etmez, O gözleri idrak eder." İnsan yapısı itibariyle fiziki varlıkları duyularıyla idrak eder, yüce Allah ise fizik varlık olmaktan ve duyularla idrak edilmekten münezzehtir. Eğer karşıt görüşte olan bilginlerin iddia ettiği gibi insan yüce Allah'ın Zatı'nı görecekse, duyularının dünyevi yapılarının tümüyle değişmesi, başka duyular elde etmesiyle mümkün olur ancak. En doğrusunu Allah bilir!

Fakat biz daha anlaşılır düzeyde şöyle diyebiliriz: Dünyada kalplerinin üstünü pas tutanlar ahirette de perdelenecek, bu yüzden Rablerinden yoksun

kalacaklardır. Nasıl dünyada pas kalp ile hakikat, merhamet, vicdan, adalet, hakkaniyet, yardım, sevgi ve erdem arasına kirli bir perde olarak girmiş idiyse, ahirette de o kir günahkârı Yüce Allah'tan bir perde ile ayıracak, Rabbi ile arasına perde olarak girecek, böylece suçlu günahkâr Rabbinden mahrum kalacaktır. Bundan daha büyük bir mutsuzluk yoktur. Bakara, 81. ayette de açıklandığı üzere, günahın insanı kuşatma altına alması, onun dünyevi tabiatı haline gelmesi demektir. İşte bu dünyevi tabiat, ahirette insanı Yüce Allah'tan yoksun bırakıcı rol oynayacaktır. Rablerinden mahrum kalanlar, dünyada işledikleri kötülükler dolayısıyla cehenneme yollanacak ve onlara "Hani siz yalanlıyordunuz ya, işte yalanladığınız şey!" denecektir.

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ
مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى
الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ
مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ
﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

18. Hayır; ebrar olanların kitabı, "İlliyîn"dedir.
19. "İlliyîn"in ne olduğunu sana öğreten nedir?
20. Yazılı bir kitaptır.
21. Ona yakınlaştırılmış (mukarreb) **olanlar şahit olurlar.**
22. Gerçek şu ki, ebrar olanlar, elbette nimetler içindedirler.
23. Tahtlar üzerinde bakıp-seyretmektedirler.
24. Nimetin parıltılı-sevincini sen onların yüzlerinde tanırsın.
25. Onlara mühürlü, katıksız bir şaraptan içirilir.
26. Ki onun sonu misktir. Şu hâlde yarışmak isteyenler, bunun için yarışsınlar.
27. Onun karışımı "tesnim"dendir.
28. Bir kaynak ki, yakınlaştırılmış (mukarreb) **olanlar ondan içer.**

18. ayette "**ebrar**" olarak nitelendirilenlerin kitabı "**illiyin**"dedir. Ebrar iyiler demektir. Bunlar ilahi emir ve hükümlere sadakatle, samimiyet ve ihlasla bağlıdırlar. Gülden gül kokusunun sadır olması gibi, ebrar da hem kendileri iyidirler, hem iyilik yaparlar (82/İnfitar, 13; 3/Âl-i İmran, 198). Her ne

kadar Kur'an'da facirlerin karşısına takva sahibi muttakiler konulmuşsa da, burada ebrar konulmuştur. Elbette mahiyet ve amellerdeki samimiyet bakımından muttakiler ile ebrar aynı mecrada dünya hayatını yaşamış kimselerdir. Bunların kitapları da 'siccin'in zıttı 'illiyin'dir, kayıtlarını tutanlar şerefi yüksek meleklerdir, defterlerindeki amellerine göre hak ettikleri yerleri yüksek mevkilerdir. **"Ebrarilliyyindedir"** ifadesi, hem onların iyi amellerini ve ödüllerini yazan kitaptadırlar hem kitaptakine uygun olarak cennette yüksek yerlerde ağırlanmaktadırlar anlamına gelir.

Tıpkı siccin konusunda Hz. Peygamber'in kendi şahsi çabasıyla bilgi sahibi olamayacağı gibi, illiyyin konusunda da bilgi sahibi olamaz. Bu bilgi ancak vahiy ile kendisine bildirilir, nitekim öyle olmuştur. İlliyyin de, siccin gibi sapasağlam, doğru ve içindeki bilgiler ve kayıtlar dolayısıyla güvenilir bir kitaptır (Kitabun markum); hakkında illiyn hükmü verilenlerin cennette ağırlandıkları yere veya kitaplarına "yakınlaştırılmış olanlar" şahit olabilirler ancak. Dünyada yaptıkları iyiliklerin güzel karşılığı olarak tahtlar üzerinde kurulmuş seyretmektedirler, sevinçlerini, mutluluklarını parıldayan gözlerinden, sevinçli yüzlerinden anlamak mümkün. Onlara "mühürlü, katıksız bir şaraptan içirilir." Bu şarabın sonu misktir. Ya içine misk karıştırılmıştır veya içildiğinde misk gibi kokar. Kim kalitesi yüksek bir lezzet için çabalayıp başkalarıyla yarışacaksa işte cennette olan bu şarap için çabalasın, yarışsın (37/Saffat, 61).

"Misk, eskiden Türkistan'ın Hata bölgesinde yaşayan misk ahularının göbeğindeki bir tür urdan elde edilirmiş. O bölgede yetişen bazı kekik türü otlar hayvanın göbeğinde bir ur meydana getirir. Söz konusu ur, yumru biçiminde olup içine kan oturarak ceylanın göbeğinin altında büyümeye ve gitgide sarkmaya başlar. Rahatsızlığı gittikçe artan hayvan, sağa sola sürtünerek bu urdan kurtulmak ister. Misk avcıları hayvanın sürtünmesi için onun göbek hizasına gelecek yükseklikte belli bölgelere kazıklar çakarak uru düşürmesini sağlar ve sonra da onları toplayarak misk tacirlerine satarlar. Ceylan ise urdan kurtulduğu için rahatlamıştır. Dışı kıllarla kaplı olup ceviz büyüklüğündeki urun içinde biriken kan pıhtısı zamanla kuruyup misk hammaddesine dönüşür. Eski misk imalatçılarının bir topak urdan bazen bir kazan misk parfümü elde etmeleri mümkün olurmuş. İpek Yolu ile dünyanın pek çok yerine ihraç edilen misk topakları, götürüldükleri ülkelerde farklı işlemlerden geçirilerek çok uzun müddet eski dünyanın kozmetik sanayiine yön vermiştir. Misk, siyah renkli olup saç boyasına çok yatkındır. Kokusu ise saçlar için pek uygun olup eskiden gelin saçları misk usaresiyle taranır, meş-

şatalar (saç tarayıp süsleyenler) hamamların soğukluklarında kadınların ıslak saçlarını miske bandırılmış taraklar ile tarayıp yaparlardı." (İskender Pala, Zaman, 12 Ağustos 2008)

İyilere ve iyilik yapanlara (ebrar) ikram edilen söz konusu şarabın karışımı "tesnim"dendir (47/Muhammed, 15). Tesnim'in yüksek bir yerden akan cennet çeşmesi olduğu söylenmiştir, bu kaynaktan yakınlaştırılmış (mukarreb) olanlar içer (4/Nisa, 69).

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

29. Doğrusu, 'suç ve günah işleyenler,' kimi imân edenlere gülüp-geçerlerdi.

30. Yanlarına vardıkları zaman, birbirlerine kaş-göz ederlerdi.

31. Kendi yakınlarına döndükleri zaman neşeyle dönerlerdi.

32. Onları gördükleri zaman ise: "Bunlar elbette şaşkın-sapıklardır" derlerdi.

33. Oysa kendileri onların üzerine gözcü olarak gönderilmemişlerdi.

34. Artık bugün, imân edenler, kâfir olanlara gülmektedirler.

35. Tahtlar üzerinde bakıp-seyretmek suretiyle.

36. Nasıl, kâfir olanlar, işlediklerinin 'feci karşılığını gördüler mi?'

Dünyada suç ve günah işleyenler (mücrimler) bazı mü'minlere gülüyor veya hallerine gülüp geçiyorlardı. İlk manaya göre, mücrimler onlarla alay ediyorlar, ikinci manaya göre önemsemeyip gülüp geçiyorlardı, demektir. Birinci anlamda kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir, çünkü 30. ayette mücrimlerin onları doğru yola, adalete, hakkaniyete ve Allah'a itaat etmeye çağırdıklarında, birbirlerine kaşgöz hareketi yaptıkları belirtilmektedir. Bunu kendi aralarında, yakın çevrelerinde eğlence konusu yaparlardı. Mesela "Bugün yine sakallıyı gördüm, bana faizi, tefeciliği terketmemi veya içki ve kumarı bırakmamı veya bedenimi örtmemi söyledi. Hala o eski kafa! Söyledikleri eğlenceliydi" demeleri gibi. Birinin bir başkasını alaya alması, onun inançlarını,

düşüncelerini ve hayat tarzını eğlence konusu yapması onu psikolojik baskı altına almak demektir. Bazen psikolojik baskı siyasi baskıdan daha acıtıcı olur. Ahirette, mü'minleri alaya alanlar ne büyük hata yaptıklarını anlayacaklardır. Ancak mesele sadece psikolojik baskıdan da ibaret değildir.

32. ayette mücrimleri doğru yola çağıranların bunlar tarafından yolunu şaşırmış, sapkın kimseler olarak nitelendirildikleri belirtilmektedir. Bu kanaatte olduklarından mü'minleri doğru yoldan çevirmeye çalışıyor, onları baskı altına alma hakkını kendinde görüyorlardı. Oysa onlar mü'minler üzerine gözcü/bekçi olarak görevlendirilmiş değillerdi, esasında kimsenin bir başkası üzerine ideolojik jandarmalık yapmaya hakkı yoktur.

Ahirette hesap görülür de herkes yerini aldıktan sonra mü'minler inkârcılara gülecek, üzerinde kuruldukları tahtlarda onların acıklı durumunu seyredeceklerdir. İşte böyle, inkâr edip suç ve günah işleyenler yapıp ettiklerinin feci karşılığını görmüş oldular.

Mutaffifin sûresinin (83) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

84- İnşikak Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 25 âyettir. İnfitar (82) sûresinden sonra, Rum (30) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve göğün ayrılması, yarılması anlamına gelen "**inşikak**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْۙ ﴿١﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْۙ ﴿٣﴾ وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْۙ ﴿٤﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۙ ﴿٥﴾ يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِۚ ﴿٦﴾ فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِۙ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًاۙ ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِهِ مَسْرُورًاۙ ﴿٩﴾ وَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَآءَ ظَهْرِهِۙ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًاۙ ﴿١١﴾ وَيَصْلٰى سَعِيرًاۙ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ كَانَ فِي اَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَۛ ﴿١٤﴾ بَلٰىۛ اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًاۙ ﴿١٥﴾

1. **Gök, yarılıp-parçalandığı,**
2. **Ve 'kendi yaratılışına uygun' Rabbine boyun eğdiği zaman;**
3. **Yer, düzlendiği,**
4. **İçinde olanları dışa atıp boşaldığı,**
5. **Ve kendi yaratılışına uygun Rabbine boyun eğdiği zaman.**
6. **Ey insan, gerçekten sen, hiç durmaksızın Rabbine doğru bir çaba harcayıp durmaktasın; sonunda O'na varacaksın.**
7. **Artık kimin kitabı sağ yanından verilirse,**
8. **O kolay bir hesap** (sorgu) **ile sorguya çekilecek,**
9. **Ve kendi yakınlarına sevinç içinde dönmüş olacaktır.**

10. Kimin de kitabı arkasından verilirse,

11. O da, helâk (yok olmay)**ı çağıracak,**

12. Çılgın alevli ateşe girecek.

13. Çünkü o, (dünyada) **kendi yakınları arasında sevinçliydi.**

14. Doğrusu o, (Rabbine) **bir daha dönmeyeceğini sanmıştı.**

15. Hayır; gerçekten Rabbi, kendisini çok iyi görendi.

Kıyamet (75), Tekvir (81) ve İnfitar (82) sûrelerinde olduğu gibi, bu sûrenin girişinde de kıyamet olayının dehşeti anlatılmaktadır. Kıyamet gökte vuku bulacak bir altüst oluşla başlayıp yerküresinde devam edecektir. Bu da demektir ki, her ne kadar gezegenimiz boşlukta kendi ekseninde ve güneş etrafında dönen bir cisim gibi görünüyorsa da güneş, yıldızlar ve diğer gök cisimleriyle sıkı irtibat halindedir. Kelebek etkisiyle anlatılmak istenen gezegen ölçeğindeki interaktif ilişki ve etki, dünyanın da dâhil olduğu gezegenler için de söz konusudur. Bugünkü astronomi bilgileri bunu doğrulamaktadır.

Kıyametin bir halini anlatmak üzere kullanılan "**inşikak**" göğün çatlayıp yarılması ve parçalanmasıdır. Bu göğün yaratılışına uygundur, zira Yüce Allah günün birinde yani eceli geldiğinde göğün hayatiyetinin sona ermesini dilemiş, ona belli bir ömür (ecel) biçmiştir. Ancak bu göğün ve yeryüzünün harici bir müdahaleden kopup salt bir "tabiat" oldukları, eski Greklerin tasavvur ettiği ve Newton'un açıklamaya çalıştığı üzere kendi yasalarıyla hareket ettiği, zamanı gelince zorunlu olarak çatlayıp yarılacağı anlamına gelmez. Bu mekanik evren görüşü ürünü bir açıklamadır.

M. Abid el Cabiri'nin de işaret ettiği gibi (Fehmü'l Kur'an, II, 387 vd.) Mutezile, kendi Tevhid inancıyla uyumlu hale getirmek için "tabiat" kavramına müracaat ediyordu. Tabiat kurulmuş bir saat değildir, kendi kendine çalışmıyor. Tabiatta her şey belli yasalar (Sünen-i ilahi) çerçevesinde işliyor ama hem bu yasaları vaz'eden Allah'tır, hem her an varlık âlemine ve bizim kucağında yaşadığımız tabiata müdahildir. *İnşikak*ın*infatarat, inkederet, ıkterebet*in infial kalıbında gelmesi veya *hukkat, müddet, zülzilet, hummilet, dukkat, busset, ruccet, tumisat, furicet, küvviret, suyyiret, uzlifet* gibi faili belli olmayan fiiller zikredilmesi kâinatın ve bir parçası olan tabiatın anlık ilahi müdahaleden bağımsız, kendi kendine değişimlere uğradığı, öyle kurgulandığı için zorunlu olarak altüst olduğu anlamına gelmez. Dil açısından bütün bu fail-i meçhullerin faili malumdur, o da hiç şüphesiz Yüce Allah'tır; kıyamet olayını Nun-u azame ile birlikte düşündüğümüzde, bu dehşet verici kozmik, ekolojik ve tabii olaylar Allah'ın emretmesi ve meleklerin emrini anında yerine getirmesiyle vuku bu-

lacaktır. "Sistemin içine yerleştirilen yasalarla gerçekleşecek" varsayımı (bkz. Mustafa İslamoğlu, II, 1237), bizi determinizme götürebilir. Aksine, yaratılıştan itibaren işleyen yasaların iptal edilmesi, iş ve işlev göremez hale gelmesiyle göklerle yer altüst olacaklardır.

"Ezinetlirabbihi" harfi harfine "Rabbine kulak verdi" demektir. Bu teşbihte sanki gökler ve yer ilk yaratılışlarından itibaren, bir yanda sürekli kendilerine emredildiği üzere iş ve işlevlerini yerine getirirlerken, konumlandıkları, kurgulandıkları üzere herhangi bir değişime (tebdil, tağyir ve tahvile) uğramadan varoluşlarını sürdürürlerken, öte yandan Yüce Allah'a kulak vermekte, O'nun emrini beklemektedirler. Emir geldiğinde anında emri yerine getirmeye başlarlar. Normal işlevlerini yerine getirirlerken de, varlıklarına son verirlerken de ilahi emri yerine getirirler. "**Hukkat**" kelimesi de göğün ve yerin emri yerine getirmelerinin kendilerine yakışan, onlara layık olan hareket olduğunu ifade eder. Onlar emre layık-ı veçhiyle sarılırlar. Semanın ve arzın itaat etmeleri emre karşı çıkmamalarıdır.

Göklerin ve yerin kendi yaratılışlarına uygun emre boyun eğmesi, varlık âleminde Yüce Allah'a karşı koyacak hiçbir varlığın olmadığı anlamına gelir. Her şeyin yaratılışı -isteyerek veya istemeyerek (tav'an ve kerhen: 41/Fussilet, 11)- O'nun emrine itaat eder, fonksiyonlarını yerine getirdiğinde, söz gelimi güneş ısıtıp aydınlattığında yaratılışına uygun iş ve işlev görür. Göklerin ve yerin zamanı geldiğinde köklü biçimde kozmik ve ekolojik değişime uğramaları Allah'ın emriyle olacaktır. Bu son derece dehşetli bir olaydır (75/Kıyamet, 7-10).

Yeryüzünün düzenlenmesi, yeni hayat biçimine uygun hale geleceğini ima etmektedir. Efendimiz (s.a.) böyle bir durumda yeryüzünün "derinin uzatılması, gerilmesi gibi uzatılıp gerileceğini" söylemiştir (Müsned, I, 375).

Kıyamet zamanında içinde her ne varsa dışarı atacaktır. Buna yeraltındaki madenler, değerli nesneler, petrol, doğal gaz, kömür ve başka her türden kaynaklar, bilemediğimiz nesneler, varlıklar ve kabirlerinde yatan insanlar dâhildir. Belki de zamanın sonunda insanoğlu yerin altında bu türden ne kadar kaynak varsa hepsini tüketecek, hırs ve açgözlülüğünün sebebiyet verdiği derin iç boşluk yeryüzünde geniş alanlarda göçüklerin oluşmasına, dağların yerin altına girmesine, kısaca ekolojik ve kozmik dengenin altüst olmasına yol açacaktır. İrfan ehli "İnsan bozulursa kâinat da bozulur" demişlerdir, kıyamet fiilen göklerdeki olağandışı hareketlerle başlayacak ama kıyametin vukuunu belki de ekolojik dengeyle oynayan, mizanı altüst eden insanın fesadı, fısk ve fücuru tetikleyecektir. Belki de

kozmik düzenin selameti yeryüzündeki ekolojik dengenin ilahi emirler çerçevesinde korunmasına bağlıdır.

Bazı tefsirciler "yerin düzenlenmesi" olayından, Âdem aleyhisselâmdan son insana kadar beşeriyetin hesap vereceği düz alanın, geniş meydanın oluşmasını anlamak gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu mümkün olmakla beraber biz ayetin, göklerin ve yerin kıyametten sonra başlayacak ebedi hayata uygun yepyeni kozmik ve ekolojik formlar kazanacağı anlamına gelebileceğini düşünebiliriz. Kıyamete ayarlı bir ekolojik ve kozmik düzen ile sonsuz hayata ayarlı düzen arasında farkların olması akla uygundur. En doğrusunu Allah bilir!

6. ayet, insanın dünya hayatını yaşarken ardı arkası gelmeyen bir çaba içinde olduğunu ancak bu çabanın sonunda İlahi Huzur'da noktalanacağını belirtir. İnsanoğlu durmaksızın hareket eder, eyler, çalışır, didinir. Kimisi bilinçli olarak hidayet üzere yaşar, ilahi emirleri ve yasakları hayatının rehberi kılar; kimisi inkâr ve isyan içinde yaşar. Her iki insan tipi durmaksızın hareket etmekte, bir şeyler elde etmek istemektedirler. Ama her iki insan tipinin içinde seyretmekte oldukları otobanın sonu İlahi Huzur'dur. "Ben asla Allah'la mülaki olmak istemiyorum, O'na inanmıyorum" diyenin de varacağı yer aynıdır. Kısaca kim hangi yolda ve hangi tempo ile hareket ediyorsa etsin, bütün yolların varacağı son menzil Din Günü'dür.

Burada dramatik olan şu ki, insan hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalışır, servet biriktirir, güç temerküz eder ve gücü adaletsiz kullanırken, bir anda ölümle ve sonra kıyametle kendini yolun sonunda bulur, büyük bir düş kırıklığına uğrar. Bu kaçınılmazdır, zira hesaptan kaçmak mümkün değildir.

Hesap günü başladığında kimin kitabı "**sağ yanı**"ndan verilirse (69/Hakka, 20-21), onun işi hayli kolaydır, yapıp ettikleri pek derin incelemelere tabi tutulmadan (Buhari, İlim, 35) hak ettiği yere, cennete gönderilecektir. Gönderildiği yerde kendi akranları vardır. Bunlar aile fertleri olduğu gibi yakınları, arkadaş ve dost çevresi, siyasi ve fikri grubu, mensup olduğu cemaat üyeleri de olabilir. Hepsinin ortak özelliği hayatlarını sahih iman ve salih amelle geçirdiklerinden iyiler olarak cenneti hak etmiş kimseler olmalarıdır.

Kimin kitabı "**arka**"dan verilirse, o kaybetmiştir (69/Hakka, 25-29); bu bedbaht kişi kitabını almak istemeyecek; öyle ki üzüntüsünden ölmeyi, toprak olup yok olmayı temenni edecektir (78/Nebe', 40). Şu var ki azaptan kurtuluş yok, çılgınca yanan alevli ateşin içine girecektir. Dünyada çevresi içinde sevinçliydi, onlarla eğleniyor, atıp tutuyor, saygı ve ilgi görüyordu. Onu yanılgıya düşüren şey, günün birinde Rabbine döneceğine dair inancının olmamasıydı. Rabbine dönüp hesap vermeyi aklından geçirmediğinden (83/Mutaffifin,

4-6) dilediğini yapıyor, yapabilme gücü ve özgürlüğünün kendisine dilediğini yapma hakkı verdiğini sanıyordu. Bu gaflet haliyle peygamberi tasdik etmedi, Allah'a secde etmedi; hep kasıldı, kibirlendi (75/Kıyamet, 31-33). Oysa Yüce Allah, bu bedbaht insan ne yapıyor idiyse hepsini görüyordu.

فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

16. Hayır, şafak-vaktine yemin ederim,

17. Geceye ve toplayıp-taşıdığı şeylere,

18. Ondördüne girdiği zaman aya;

19. Siz, gerçekten tabakadan tabakaya bineceksiniz.

20. Şu hâlde onlara ne oluyor ki imân etmiyorlar?

21. Kendilerine Kur'ân okunduğunda secde etmiyorlar.

22. Tersine, o nankörler, yalanlıyorlar.

23. Oysa Allah, onların içlerinde sakladıklarını daha iyi bilendir.

24. Bu durumda sen, onlara acı bir azap ile müjde ver.

25. Ancak imân edip salih amellerde bulunanlar başka; onlar için kesintisi olmayan bir ecir (mükâfat) **vardır.**

Yüce Allah şafak vaktine, geceye ve taşıdığı şeylere, ondördüne girdiğinde ay'a yemin etmektedir. Tefsirciler ve bazı fakihler, şafak vaktinin ufuktaki kızarıklık olup güneşin batışını işaret ettiğini söylemişlerdir. Buna göre akşamı namazı, "kızarıklık" ile "ufkun kararması" arasındaki vakittir. Fakat Mücahid'den gelen rivayete göre şafak vakti gündüzün başlangıcıdır. Bu görüş, söz dizimine ve Kur'an'ın genel üslubuna daha uygun düşmektedir. Bu durumda Yüce Allah üç kozmik olaya yemin etmektedir: a) Şafak vaktine, b) Geceye, c) Ay'a.

Şafak gündüzün başlangıcıdır, gece içinde sayısız olayı barındırır, gizler, ay da karanlığı aydınlatır. Söz diziminden gecenin toplayıp taşıdığı, gizleyip barındırdığı şeylerin tefsircilerin zannettiğinin aksine insan davranışlarından

kaynaklanan iyilikler-kötülükler veya insani fiiller değil, yine kozmik olaylar olduğunu anlıyoruz. Zira Yüce Allah kendisinin yarattığı varlıklara, kozmik olaylara yemin eder, şu veya bu insan fiiline yemin etmez, bu açıklama Kur'an'ın ruhuna, ulûhiyet düşüncesine uygun düşmez. Gece boyunca bizim bilebildiğimiz veya bilemediğimiz nice olay cereyan eder. Tabiatın kucağında yaşayan nice hayvan ve bitki gece vakti farklı konumlara geçer; gezegenimiz ile diğer gök cisimleri arasındaki ilişkiler değişikliğe uğrar.

19. ayette insanların "**tabakadan tabakaya binecekleri**" belirtilmektedir. "**Tabaka**" birbiriyle uyumlu, mutabık veya mutabakat halinde olan durumlar olabileceği gibi; biri diğerini takip eden, biri diğerinin üstünde ortaya çıkan haller-durumlar da olabilir. İlk manayı esas alacak olursak, insanın bir damla sudan yaratılması, kemiklerinin oluşması, üzerine et giydirilmesi, doğması, gelişmesi, büyümesi, yaşlanıp ölmesi birbirini takip eden ama aynı zamanda biri diğeriyle uyumlu-mutabık durumlardır. Veya insanın kendisine bir nimet olarak bahşedilmiş dünya hayatını yaşaması, ölüp toprağa gömülmesi, kıyametin kopmasıyla dirilip ayağa kalkması ve Rabbinin huzuruna çıkıp hesap vermesi; yapıp ettiklerinin değerine göre ödüllendirilmesi veya cezalandırılması da öyledir.

Biraz daha anlam çerçevesini geniş tuttuğumuzda, bireysel hayatımızda sağlıklı iken hastalanmamız, zengin iken yoksul düşmemiz, işimizi kaybederken bir başka rızık kapısını bulmamız hayatın gerçekleriyle uyumlu insani durumlardır. Toplumlar, medeniyetler de öyledir. Ne bireysel insanların hayatı, ne toplumların tarihi dümdüz bir çizgi üzere ilerlemez. İnsani hayat biçimleri helezonik zamanın tabiatına uygun olarak zikzaklıdır. Sayısız inişler– çıkışlar, çöküşler-yükselişler olur. Kâinatta olduğu gibi tarihte de baki olan sadece Allah'tır. Ortaya çıkmış da kıyamete kadar ayakta kalmış toplum, devlet veya medeniyet yoktur. Varlıkta diyalektik olduğu gibi beşeri-toplumsal hayatta da zıtların birbirini var kıldığı bir diyalektik söz konusudur. İnsan aciz, dünya fani, varlık izafidir. Durumdan duruma geçişler, değişimler, dönüşümler olmakta fakat her şeyin ve hepsinin ortak yönü yürüyüşün Allah'a doğru seyretmekte oluşudur. Kısaca bir durumdan bir başka duruma ve birbirine uygun aşamalardan geçmekteyiz. İnanan inanmayan, adil veya zalim ortak çabayla meydana getirdiğimiz tarih Allah'a doğru yürüyüştür. Hareket eden ve durmaksızın değişen şeyler, belli bir etki altında hareket eder ve değişirler. Belli ki, günün birinde hareketten kesilecek, iç enerjileri, dolayısıyla ömürleri tükenecektir.

Hakikat buyken, inkâr edenler nasıl oluyor da yüce Allah'a, indirdiği va-

hiylere, tebliği yapan elçilere inanmıyorlar? Dünya sabit, dondurulmuş resim değildir; kozmik, tabii ve beşeri-sosyal hayatlar sürekli değişim geçirmektedir. Tabii ki ahiret de olacak ve herkes yaptıklarının hesabını verecektir. Bu temel hakikati sürekli hatırlatmakta olan Kur'an okuduğunda secde etmeli; secde etmeyi reddetmek hayret vericidir. Çünkü öylesine bilgiler ve haberler vermektedir ki, Kur'an'ı indiren Yüce Allah'ın önünde secde etmek, anlatılan hakikatlere selama durmaktan başka bir şey yapılamaz. Secde Allah'ın birliğinin, vahdaniyetinin, kibriya ve azametinin teyididir.

Bazı fakihlere göre secde lafzının geçtiği bu ayet okunduğunda secde etmek vacip, bazılarına göre sünnettir. Secde etmek gerekmediğini söyleyenler de vardır. Bizce birinci görüş tercihe şayandır.

Bunu yapmayıp inkârda ısrar etmek, hakikati yalanlamak büyük suçtur. Bunlar ruhlarını istila etmiş, kalplerini karartmış, beyinlerini taşlaştırmış önyargılardan, nefislerinin heva ve hevesinden, aşağılık arzu, hırs ve ihtiraslarından kurtulamıyorlar. Yüce Allah ise niçin böyle davrandıklarını, içlerinde neyi sakladıklarını gayet iyi bilmektedir. Bunları bekleyen acı verici bir azaptır. İman edip salih amellerde bulunanlar kesintisi olmayan ecirle ödüllendirileceklerdir. (41/Fussilet, 8; 95/Tin, 6.)

İnşikak sûresinin (84) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

85- Büruc Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 22 âyettir. Şems (91) sûresinden sonra, Tin (95) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini 1. ayette geçen ve "**burçlar**" anlamına gelen "**buruc**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾

1. **Burçları olan göğe and olsun,**
2. **O vad edilen güne,**
3. **Şahit olana** (görene) **ve şahit olunana** (görülene).

Sûrenin ismini aldığı buruc, burc kelimesinin çoğuludur. Sözlük anlamı, görünmek, açığa çıkmak, yüksekte olmak, saray ve köşk gibi anlamlara gelir. Astronomik terim olarak Zodyak adı verilen kuşak üzerinde sıralanan 12 takımyıldızdan her birine denir; her iki takımyıldızı arasında 30'ar derece açı bulunur. Güneş, takip ettiği yörünge üzerinde iki burç arasını bir ayda kat eder. Kadim zamanlardan beri insanlar burçları hayvanlara benzetmiş –mesela balık, yengeç, oğlak, aslan gibi– ve söz konusu yıldızlarla insan hayatı arasında ilişkiler kurmuşlardır.

Yükseklikleri ve uzaktan görünürlükleri dolayısıyla kalelere, şatolara, yüksek binalara, modern zamanlarda gökdelenlere bu isim verilmiştir. Batı toplumsal tarihinde önemli yeri olan "**burjuva**" sınıfı da ismini bu kelimeden almaktadır. Zengin olup da köy ile şehir arasında, yoksul halktan veya köylülerden uzakta "burg" adı verilen korunaklı yerlerde, şatolarda yaşayanlara bu isim verilmiştir. İbrac; kule yapmak, burç dikmek, yüksekçe yapı kurmak; tebric, kale yapmak; teberrüc süslenip güzelliği açığa vurmak anlamlarına gelir. Aramicede burgâ, Eski Yunancada pyrgos, Hint-Avrupa dil kökünde bhrgh

yüksek yer, hisar demektir. Türkçede kullandığımız burç, burgaz, burjuva, burjuvazi kelimeleri bu köktendir. Avrupa'da ve Rusya'da bazı şehir isimleri de bu kökten gelir; Ham-burg, Peters-burg, Stras-burg vs. Görünür olma, özenme, dikkat çekme dolayısıyla tefe'ul kalıbından teberrüc de buradan türemiştir (24/Nur, 60). Kur'an-ı Kerim'de burç(lar) hem korunaklı şato-yüksek yer (4/Nisa, 78) hem gök cisimleri-yörünge manasında kullanılmıştır (15/Hicr, 16 ve 25/Furkan, 61).

Yüce Allah "yıldızların mevkilerine/konumlarına kasem ettiği" (56/Vakıa, 75) gibi, burçlara da kasem etmektedir. Bu Vakıa sûresinde ilgili ayetin tefsirinde açıklamaya çalıştığımız üzere, ne yıldızların ve mevkilerinin kutsallığına veya yıldızların insan kaderi ve karakteri üzerinde mutlak etkiye sahip olduğunu gösterir ne aynı sıfatlar ve özelliklerin burçlara hamledilebileceğinin delili olur.

Burçların insan hayatı üzerinde birtakım etkilerinin olabileceği düşünülebilirse de, bu, söz konusu gök cisimlerinin diğer maddeler, gıdalar ve nesneler türünden bir etkidir. Nasıl ateşin ısıtma ve aydınlatma etkisi kendinden değil de Allah'tan ise, varsa eğer burçların insan psikolojisi üzerinde bir etkileri, bu da Allah'tandır; bu etkiden hareketle falcılığa, medyumluğa, kâhinliğe, gayptan haber vermeye, astrolojik söylemlere; kassasların, müneccimlerin ve arrafların verdiği bilgi ve haberlerin doğruluğuna mesnet teşkil edemez. Veya insan "benim burcum budur, napayım ben böyleyim, karakterimi, kaderimi değiştiremem!" deyip yapması gerekenleri yapmaktan, bazı ahlaki ve kişiliğe ilişkin sorumluluklardan kaçınamaz. Müslümanlar kesinlikle gayb'tan haber vermeye kalkışanlara itibar etmezler, onların sözlerine inanmayı batıl inanç ve hurafe sayarlar.

Yüce Allah diğer sûrelerde olduğu gibi burada da üç şeye yemin etmektedir: Burçları olan göğe; va'd edilen güne ve şahid olanla şahid olunana. Va'd edilen günün "kıyamet", "ahiret" veya "hesap günü" olduğu açıktır. Zira sûrenin ana teması dünyada kötülük işleyenlerin cehennemle azaplandırılacaklarını, iyilik yapanların da cennetle ödüllendirileceklerini haber vermek, böylelikle inkârcıları ve zorbaları uyarıp korkutmaktır.

Üzerine yemin edilen üçüncü şeyin yani "**şahid olan ve şahid olunanın** (meşhud)" ne olduğu konusunda birden fazla görüş öne sürülmüştür:

a) Şahid Allah, meşhud yaratıklardır;

b) Şahid Hz. Peygamber, meşhud ümmetidir;

c) Şahid koruyucu melekler, meşhud yayıp eden insanlardır;

d) Şahid insan, meşhud evrendir;

e) Şahid Allah ve melekler, meşhud da Allah'ın birliği ilkesi (vahdaniyet)

dir. Tefsirciler her birine Kur'an'dan destekleyici ayetler göstermişlerdir. Meleklerin şahid, insanların şahid olunanlar (meşhud) olduğunu söyleyenler bize göre daha isabetli görünmektedir. Melekler, insanın yapıp ettiklerine tanıklık etmekte, kayda almaktadırlar. Va'd edilen Gün geldiğinde herkesin amel defteri önüne konacaktır. En doğrusunu Allah bilir! (Bkz. 3/Âl-i İmran, 18 ve 4/Nisa, 166. ayetlerin açıklaması.)

Hasan **el Basri**, bu ayetlerin tefsirinde şöyle demiştir: "Hiçbir gün yoktur ki, şöyle seslenmiş olmasın: -Ben yeni bir günüm. Ben, bende yapılanların şahidiyim. (Ey İnsan!) Beni ganimet bil. Eğer güneşim batarsa, Kıyamet Günü'ne kadar beni göremezsin!"

قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ ﴿٤﴾ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾ اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ اَلَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾

4. **Kahrolsun Ashab-ı Uhdud.**
5. **'Tutuşturucu-yakıt dolu o ateş,'**
6. **Hani kendileri** (ateş hendeğinin) **çevresinde oturmuşlardı.**
7. **Ve mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.**
8. **Onlardan, yalnızca 'üstün ve güçlü olan,' övülen Allah'a imân ettiklerinden dolayı intikam alıyorlardı.**
9. **Ki O** (Allah), **göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Allah, her şeyin üzerinde şahit olandır.**

"Ashab-ı uhdud" inançlarından vazgeçmedikleri için hendeğe atılıp işkenceyle öldürülen kimselerdir. Fiillerden, erkekler yanında kadınların da işkenceye maruz kaldıkları anlaşılıyor. Yüce Allah mü'minlere işkence edenlere ve işkenceyi seyredip müdahale etmeyenlere ya da elden geldiğince buna tepki göstermeyenlere lanet etmekte veya "**kahrolsunlar**" demektedir. Yüce Allah'ın gazabına maruz kalanlar mü'minleri hendeklere atıp öldürenlerdir. Ashab-ı uhdud'un kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadıkları konusunda Kur'an-ı Kerim herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak eğer işkenceye maruz kalanlar Hz. İsa'nın tebliğine ve yoluna tabi olanlar ise olayın en azından milattan sonra vuku bulduğunu söylemek mümkün.

Hadis ve tefsir kaynaklarında iki olay zikredilir. Biri Necran Hıristiyanlarından 12 bin kişinin Yahudi olan Yemen Kralı Zünuvas tarafından işkenceyle ve toplu olarak öldürülmeleri ki anlatıma göre bu olay üzerine Hıristiyan olan Habeşliler Yemen'e saldırıp Zünuvas'ı öldürmüş, Yahudi hâkimiyetine de son vermişlerdir. Diğeri bir Zerdüşt kralının, aile içi zina olan kardeşler arasındaki evlilikten (ensest) bir türlü vazgeçiremediği halkını topluca ateşe atarak cezalandırması olayı. Her iki olay arasında ciddi bir çelişki var. İlkine göre insanların din seçme ve dinlerine göre yaşama özgürlüğünü tanımayan zorba bir kralın inanan halkına reva gördüğü zulüm ve işkence; diğerine göre kral doğru yolda iken sapkın halkı suç ve günahta ısrar etmekte, o da onları cezalandırmaktadır. Ama eğer ensest dolayısıyla halk cezalandırılacaksa, bunun insanların topluca hendeğe atılıp yakılması mı olmalı? Bir başka husus, hendeğe atılanların zulmen işkenceye tabi tutulup öldürüldükleri belirtilmektedir ki, bunların böylesine çirkin bir cürmü işledikleri düşünülemez.

Konuyla ilgili kaynaklarda uzun bir hadis yer nakledilmektedir (Müslim, 73; Tirmizi, Tefsir, Sûre: 85; Müsned, 16/17; Süleyman Ateş, Tefsir, X, 394-396.) Ancak konuyla ilgili rivayetler pek güvenilir bulunmamaktadır. Buna rağmen vahyin ilk muhatabı olan Arapların kolektif hafızasının Ashab-ı uhdud olayına yabancı olmadığı anlaşılmaktadır. (Bkz. Muhammed Eroğlu, *DİA*, III, 471.)

5-8 arası ayetlerde mü'minlere toplu ceza verildiğini, ceza verenin de tek bir şahıs değil, topluluk olduğu ima edilmektedir. Başlarında kral ve halk da ateşle doldurulmuş hendeğin çevresinde toplanmış, hendeğe atılıp cayır cayır yananları seyretmiştir. Bunlar sadece pasif seyirci değillerdi, intikam da alıyorlardı. Bu tasvir insan kalbinin taştan da daha katı olabileceğinin en trajik örneğini teşkil eder, insanlar haksız yere hendeklerde cayır cayır yakılırken, diğerleri toplu halde bu olayı seyretmekte, müdahale etmedikleri gibi belki de içlerinden "Oh olsun!" demektedirler.

8. ayet, Aziz ve Hamid olan Allah'a samimi bağlılıkları dolayısıyla mü'minlerden intikam aldıklarını belirtilmektedir. Demek ki kralla beraber onun dinini, politik tutumunu paylaşanlar da mü'minlere karşı acımasız bir tutum içinde idiler.

İşkence ve zulmün halka seyrettirildiği olaylara tarihte çokça rastlanmaktadır. Benzer şekilde Romalıların halkı topladıkları arenalarda mü'min Hıristiyanları aslanlara parçalattırıldıklarını tarihler yazar. Roma'daki Collezium bugün de bu dramlara tanıklık etmektedir. Modern zamanlarda Fransız devrimi sırasında, komünizmin hükmünü icra ettiği Sovyetler Birliği'nde ve baskı rejimlerinin devam ettiği ülkelerde benzer olaylar çokça yaşanmıştır. Konunun

özü yönetimi ele geçiren zorbaların din seçme, dine göre yaşama özgürlüğünü tanımayıp kendilerine itaat etmeyenleri ağır işkencelere tabi tutmalarıdır. İslam dünyasında da iktidarlar halkın bir bölümüne olmadık zulüm ve haksızlıkları reva görürken, iktidarın yanında yer tutanlar olayları sadece seyretmekle yetinmektedirler.

Sûrenin iniş zamanı göz önüne alındığında Mekke'de, Bilal ve Ammar ailesi gibi korumasız mü'minlere baskı ve işkence uygulayan Kureyş'in utanç verici tutumuna uygun düşmektedir. Ammar'ın babası Yasir ve annesi Sümeyye ağır işkenceler altında şehit olmuşlardı. Ayet, hem iniş zamanındaki olaya atıfta bulunmakta hem bütün zamanlar için vicdanlar üzerinde baskı kurmanın ağır bir suç olduğu hususunun altını çizmektedir. Baskıcılar öyle yapıyorlar ama güç ve kuvvet sahibi olan Allah'tır, elbette "göklerin ve yerin mülkünü elinde tutan Allah", ona samimiyetle iman edenlerin ahını yerde bırakmayacak, zamanı geldiğinde zalimlerden bunun hesabını soracaktır.

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾

10. Gerçek şu ki, mü'min erkeklerle mü'min kadınlara işkence (fitne) **uygulayanlar, sonra tövbe etmeyenler; işte onlar için, cehennem azabı vardır ve yakıcı azap onlaradır.**

11. Şüphesiz imân edip salih amellerde bulunanlara gelince; onlar için altından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur.

10-11. ayetlerde işkencecilerin tevbe etmeleri durumunda bağışlanacakları belirtilmektedir. Hüküm hem işkence emrini verenler hem işkenceyi fiilen uygulayanlarla ilgilidir. Mü'min erkek ve kadınlara reva görülen işkencenin "**fitne**" ile ifade edilmiş olması, mü'minler ateşe atılsa bile sabredip dayanacak olurlarsa, ateşten som altın olarak ortaya çıkacaklarını ima etmektedir. Nitekim altın yabancı madenlerden ateşte eritilerek ayrışmaktadır. Taviz vermeden işkenceye dayanmak "**azimet**"tir, hiç dayanamayacak olup da "kalbi imanla dolu olduğu halde diliyle inancından vazgeçtiğini söyleyenler" de dinden çıkmış olmaz, "**ruhsat**"ı kullanmış olurlar (bkz. 16/Nahl, 106-110. ayetlerin açıklaması.) Ölüm tehdidi karşısında bizzarure inancı gizlemeye de "**takıyye**" denir. Takıyyenin geçerli olabilmesi, imanın kalpte varlığını koruması ve can emniyetinin tehdit al-

tında olması şartına bağlıdır. Müslüman olsun olmasın, önüne çıkanı aldatmak, yanıltmak üzere takiyye yapıldığında bu aldatmak olur, buna cevaz yoktur.

Mü'minlere işkence uygulayanlar eğer tevbe etmeyecek olurlarsa, onlara da reva görülecek olan cehennem azabıdır. Ashab-ı uhdud olayında nasıl mü'minler ateşe atılmışlarsa, onlara bunu reva görenler de cehennem ateşine atılacaklardır. Dünyada ateşe atılıp da imanını koruyanlar altın gibi saflaşıp kurtulmuşlardır. Cehennem ateşine atılanlar için kurtuluş yoktur, çünkü imanlarından, Allah'a olan sadakatlerinden dolayı insanlara işkence uygulamışlardı. Yani asıl hınç ve husumetleri Allah'a ve O'nun dinine idi. Tabii ki bunun cezası ateş olacaktır.

İşkence fitnesinden başarıyla geçenlerin ödülü cennettir. İman edip salih amellerde bulunduklarından dolayı altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirileceklerdir. İşte asıl büyük kurtuluş ve mutluluk budur.

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

12. **Doğrusu, Rabbinin 'zorlu yakalayışı' şiddetlidir.**
13. **Çünkü O, ilkin var eden,** (sonra dirilterek) **döndürecek olandır.**
14. **O, çok bağışlayandır, çok sevendir.**
15. **Arşın sahibidir; Mecid** (pek yüce)**dir.**
16. **Her dilediğini yapıp-gerçekleştirendir.**

Mü'minlere inançlarından dolayı zulmedenler eninde sonunda müstahak oldukları cezaya çarptırılacaklardır. Yüce Allah'ın yakalaması (**batşa**) öylesine zorludur ki, bundan kurtuluş mümkün değildir. Bazen dünyada, bazen ahirette Allah yakalar. Dünyada ceza görmeyen, yaptıklarının yanında kar kaldığını sanmasın, mutlaka ahirette görecektir. Yüce Allah insanı yaratıp dünyaya göndermiştir. Dünya insanın sınav alanıdır. Burada geçici süre içinde ahlaki kemalini tamamlar. Kimisi de inanmayıp isyan eder, dünyanın ebedi olduğunu, hükmettiği sahanın kendi mülkü olduğu yanılgısına düşer. Zorba yönetimler, baskıcılar, sömürücüler, kısaca bilumum suçlu günahkârlar böyle düşünür. Ama eninde sonunda hesap vermek durumunda kalırlar. Dünyada onlara süre tanınması, hemen cezaya çarptırılmaması (istidrac) bir hikmete, anlamlı bir sebebe bağlıdır, yoksa yüce Allah inkârcıları ve zorbaları tolere ediyor, ihmal ediyor veya görmezlikten geliyor değildir.

Allah yarattığını öldürür, sonra da iade eder. Dünyada belli bir ömür süren

ölür, toprağa gömülür ama elbette ahiret hayatı başladığında dirilir, ayağa kalkar, hesap yerine sevk edilir (bkz. 29/Ankebut, 19 ve 30/Rum, 11). Bununla beraber Yüce Allah, kadim pagan toplumların tanrıları gibi değildir. Onların gaddar, zalim, anlayışsız tanrıları vardı, hiçbir şekilde insanı affetmez, hatta insanı insan olması hasebiyle sevmezlerdi. Yüce Allah ise hatasını anlayıp yanlıştan döneni, samimi niyetle tevbe edip doğru yola gireni affeder. O'nun bağışlaması da, sevgisi de çoktur. "**Arş'ın sahibidir**", varlık âleminin mutlak hükümdarı ve hükümranıdır. (Arş için bkz. 7/A'raf, 54; 11/Hud, 7 ve 20/Taha, 5.) "Mecid"dir şerefi yüksektir, şanı yücedir; bu vasıflara sahip Allah, insana kin tutmaz, kul hata ve yanlışını anladığı anda onu affeder. Böyle davranması O'nun şanındandır, dilemesidir. Kimse O'na herhangi bir şeyi empoze edemez, iradesini baskı altına alamaz. O her dilediğini yapıp gerçekleştirendir (bkz. 11/Hud, 107).

هَلْ أَتٰىكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾

17. **Orduların haberi sana geldi mi?**
18. **Firavun ve Semud** (ordularının)**?**
19. **Hayır; inkâr edenler,** (kesintisiz) **bir yalanlama içindedirler.**
20. **Allah ise, onları arkalarından sarıp-kuşatmıştır.**

Mekkeliler zulmediyorlardı. Zulmederken güçlerine, maddi ve sosyal donanımlarına fazlasıyla güveniyorlardı. Kur'an-ı Kerim, onlara şu veya bu düzeyde haberdar oldukları tarihi olaylardan örnekler vererek, büyük yanılgı içinde olduklarını anlatır. Mekkelilerin tarih bilinci atalarına bağlılıktan ibaretti, Kur'an'ın inişiyle söz konusu bilinç değişti.

Tarihe ve geçmiş olaylara bizden uzak, bizimle ilgisiz anlatımlar gözüyle bakmamalı, olayların belli bir mecrada akışını sağlayan yasalar vardır. Nasıl tabiatta yasalar söz konusuysa, tarihte de hükmünü icra eden yasalar vardır. Bunlardan biri de inkâr eden ve azan toplumların hangi güce sahip olurlarsa olsunlar günün birinde yerle bir olacakları, tarihten silinecekleri gerçeğidir. İşte aşina oldukları Firavun'un ve Semud kavminin başına gelenler birer ibret levhasıdır. Firavun zorba bir kraldı, büyük bir ordusu, sağlam bürokrasisi vardı. Hem İsrailoğullarını köleleştirmişti, hem halkını insani değerden tecrit edip küçümsemişti. Ona elçi olarak gönderilen Musa aleyhisselâmı dinlemedi, kibre kapıldı ve karşı koydu. Yüce Allah onu yerle bir etti. (Bkz. 7/A'raf, 103-136; 28/Kasas, 6-8, 39-40.)

Salih aleyhisselâmın kendilerine elçi olarak gönderilen Semud kavmi de aynı hataya düştü, ilahi emirlere karşı çıktı. Kavmin ileri gelenleri ve onların peşine takılanlar, içlerinden çıkan peygamberi yalanladılar, onlar da müstahak oldukları azaba maruz kalmak suretiyle tarihten silindiler. (Bkz. 7/A'raf, 73-78 ve 11/Hud, 61-68.) Eğer Mekkeliler de Firavun ve Semud kavminin hatalarını tekrarlayacak olurlarsa, başlarına gelecek bundan farklı olmayacaktır. Aynı zamanda kıyamete kadar benzer hataları işleyenler büyük musibetlere maruz kalacaklardır.

19. ayet inkârcıların ve zorbaların **"kesintisiz bir yalanlama içinde"** olduklarını belirtmektedir. Tarihte yalanlayanlar en başta Allah'ın birliğini, mutlak kudret ve azametini, vahyi, ahireti ve elçilerini yalanlamaktadırlar. (84/İnşikak, 22-23.) Ama aynı zamanda halkı da yalanla kendilerine bağlı ve bağımlı kılmakta, zihinleri üzerinde blokajlar kılmaktadırlar. Yalan üzere zorba bir sistemi kuranlar geçmişte Nemrutlar, Firavunlardı; çağımızda Naziler, komünist rejimler ve bütün totaliter rejimler yalan üzere kitleleri kendilerine bağlamaktadırlar. Hitler, propaganda makinasının ürettiği yalanlarla, maharetle yürüttüğü algı operasyonlarıyla kitleleri peşinde sürüklerken yalanı şöyle bir yöntem kullanıyordu:

"Büyük halk kitlelerinin anlayışı gayet sınırlıdır, zekâları azdır ama unutma güçleri muazzamdır. Bu gerçeklerin sonucu olarak her türlü etkili propaganda sadece birkaç noktanın belirtilmesi şeklinde sınırlandırılmalı, bu noktaları sloganlar halinde vermeli; ta ki kitlenin en son üyesi bile sizin sloganınız sayesinde kendisinden ne istediğini anlasın. Bu sloganı feda ettiğiniz ve meseleyi çok taraflı olarak anlatmaya kalktığınız anda etkiniz silinecektir, çünkü kitleler verdiğiniz bilgileri ne hazmedebilir ne de hatırda tutabilir. Bu şekilde sonuç zayıflar ve nihayet tamamıyla ortadan kalkar. Kurnazca ve devamlı propaganda ile insanları cennetin cehennem, cehennemin cennet olduğuna inandırmak mümkündür. Propagandanın etkili olabilmesi için en dar zekâya göre ayarlanmış olması, heyecanlara hitap etmesi düşünce ile hiçbir ilgisinin bulunmaması gerekir. Erişilmek istenen insan kitlesi ne kadar büyükse, bu kitlenin anlayış seviyesi o kadar düşük olur. Yalanın büyüklüğü ona inanılmasını sağlayan başlıca faktördür. Kitlelerin ilkel basitliği içinde büyük bir yalan, ufak bir yalandan daha etkili olur, çünkü kitleler küçük işlerde daima yalan söylerler ama büyük bir yalan atmaktan çok utanırlar. Bu yüzden büyük kalabalıklar bu kadar büyük bir yalandan hiç şüpheye düşmezler, bir insanın gerçeği bu kadar saptıracak kadar ileri gideceğine inanmazlar. Kısacası yalan ne kadar büyük olursa, kitlelerin ona inanması ihtimali o kadar artar. Bir başka temel propaganda ilkesi de tek düşman ilkesidir. Halka aynı zamanda birden çok

düşman göstererek onun kafasını karıştırmamak gerekir. Tek bir düşman üzerinde durun ve halkın nefretini o düşman üzerinde yoğunlaştırın."

Yalan ve yalanlamanın işlevi bir yere kadardır. Eninde sonunda Yüce Allah inkârcıları, zorbaları ve yalanlayanları, yalanla kitlelerin beynini ve bilincini uyuşturanları, beyinlerine narkoz zerk edenleri sarıp kuşatır.

بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

21. Hayır; o (Kitap), **'şerefli-üstün' olan bir Kur'ân'dır;**

22. Levh-i Mahfuz'dadır.

Şerefi üstün olan (Mecid), bulunduğu yere yüksek, nezih ve temiz bir makamdan gelmiştir (50/Kaf, 1). Kur'an, dünyada yaşayan insanlara hitap etmektedir ama yeryüzünde yazılmamıştır, onu kaleme alan herhangi bir beşer söz konusu değildir. Kur'an vahiy kitabıdır, beşer tarafından kaleme alınmamıştır. Ne sihirbazların sözüdür, ne medyumların veya kâhinlerin.

Topraktan yaratılan, tabiata bağımlı, akli ve hissi yetenekleriyle sınırlı insanın eseri değildir. Bu özelliğiyle yüksek, yüce ve kutsal bir makamdan burayı, bu dünyayı aydınlatmak üzere indirilmiştir, onun asıl yeri, asli kaynağı veya neş'et edip dünyaya aktığı yer Levh-i Mahfuz'dur. Levh-i Mahfuz, bütün bilgilerin kendisinde kayıtlı olduğu, olmuş ve olacak şeylerin kaydının tutulduğu kök bilgi, asli kaynaktır (56/Vakıa, 77-78). Buna **Elmalı**'nın deyimiyle "Varlık sahifesi" veya bizce kâinatın yazılım programı denebilir. Varlıkla ve varlığın meyvesi hükmündeki insanla ilgili bilgiler de bu sahifede kayıtlıdır. Her şeyin aslı, kökü veya özüyle ilgili bilgiler burada toplanmış, koruma altına alınmış bulunmaktadır.

İbn-i Kesir, Levh-i Mahfuz'un Mele-i A'la'da olduğunu ve buradaki bilgilerin her türlü eksiltme, fazlalık veya ilave, değiştirme ve tahriften korunduğunu söyler. **Ebussuud**, Levh-i Mahfuz'un şeytanlara karşı korunduğunu belirtir. Şeytanlar, bazen vahiy kanallarına girip bilgi hırsızlığı yapmak isterler, kuşkusuz ellerine geçse kök bilgilerin kaynağına da sızmak isteyeceklerdir; ancak bunu başaramazlar, çünkü söz konusu bilgiler koruma altındadır.

Fethu'l-Kadir'in sahibi **Şevkani** ve başka birçok müfessir, Kur'an'ın başka yerlerinde zikredilen "**Kitab-ı Mübin**" ve (6/En'am, 59), "**İmam-ı Mübin**"in (36/Yasin, 12) **Levh-i Mahfuz** olduğunu söyler. (Bkz. 6/En'am, 59; 13/Ra'd, 39; 43/Zuhruf, 1-4; 50/Kaf, 4; 57/Hadid, 22. ayetlerin açıklaması.)

Buruc sûresinin (85) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

86- Tarık Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 17 âyettir. Beled (90) sûresinden sonra, Kamer (54) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "**yıldız**" anlamına gelen "**tarık**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾

1. **Göğe ve Tarık'a andolsun,**
2. **Tarık'ın ne olduğunu sana bildiren nedir?**
3. (Karanlığı) **Delen yıldızdır.**

Sûreye isim olarak verilen "**tarık**" kelimesinin kök anlamlarından biri işittirmek için şiddetle vurmaktır. Diğeri yolcunun yürürken ayağını yere vurmasına denir. Bundan kinaye ile yıldızların veya belli bir yıldızın gökteki ani hareketi için kullanılmıştır. Müfessirler kelimeyi her iki anlamda da kullanmışlardır. Hasan el Basri, bunun cins isim olduğunu söylemiştir; delen veya ışık saçan her yıldıza bu isim verilir. İster genel ister belli bir yıldız –mesela Zuhal, Süreyya vs.– olsun, burada önemli olan yıldızın gece vakti karanlığı delip ışığını dünyaya ulaştırması, insanın da hayretle veya hayranlıkla bunu temaşa etmesidir. Kelime salt "**gece konuğu**" anlamında da kullanılır. Gece gelen konuk içerdekileri uyandırmak için kapıya şiddetli vurur. Kelimenin "**vuruşlu yıldız**" anlamına gelip "pulsar" olabileceğini düşünenler de vardır. Pulsar, "süpernovalardan sonra, büyük yıldızlardan arta kalan ve dünyanın bin trilyon katı yoğunluğa ulaşan erişen, son derece güçlü bir manyetik alana sahip olup kendi etrafında büyük bir hızla dönen nötron yıldızlarıdır. Bu dönüşler sırasında nabız atışı gibi radyasyon yayıp vuruşlu yıldız görünümü ortaya çıkarırlar." (Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerim, II, 2046.)

"**Matkap**"la aynı kökten gelen "sakıp"da delen manası vardır. Gece, karan-

lığı delen yıldız sabahın yaklaşmakta olduğunu haber verir. "**Tarık**" adı verilen yıldızın yolgösterici yıldız veya yeryüzüne rahmet yağdıran bulut anlamlarına da geldiğini söyleyenler olmuştur. Netice itibariyle Yüce Allah göğe, aslında kelime tekil olması hasebiyle uzayda yer alan gök cisimlerine ve adını a "tarık" dediği yıldıza kasem ederek her insanın üzerinde bir koruyucu olduğunu belirtir.

Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın gök cisimlerine kasem ettiği çok sayıda ayet vardır. Kasemler bize bütün varlık âleminin Allah'ın kudret eli altında olduğunu, O'nun bilgisi ve iradesi dışında kendi kendine varolup da başıboş hareket eden herhangi bir varlık veya cisim olmadığını, söz konusu cisimlerin hem kozmik düzenin sürmesinde, hem insanın yeryüzü hayatının devamında önemli fonksiyonlar gördüğünü hatırlatmaktadır.

"Tarık" adı verilen yıldız(lar)ın "delici (sakıb)" olarak nitelendirilmesinin bize ima ettiği başka bir husus var. O da Mele-i A'la'dan kulak hırsızlığı yapan cinlerin ateş okuna maruz kalıp imha edilmeleridir: "*Şüphesiz biz dünya göğsünü 'çekici bir süsle', yıldızlarla süsleyip-donattık. Ve itaatten çıkmış her azgın şeytandan koruduk ki onlar, Mele-i A'la'ya kulak verip dinleyemezler, her yandan kovulup atılırlar; Uzaklaştırılırlar. Onlara kesintisiz bir azap vardır. Ancak (sözü hırsızlama) çalıp-kapan olursa, artık onu da delip geçen 'yakıcı bir alev' izler (ve yok eder)*." (37-Saffat, 6-10.) Bu sürede delici yıldıza "Şihabunsakib" denmiştir. "En Necmu'ssakib" ile aynı anlama gelir. Tarihin eski çağlarından beri medyumlar, kâhin ve astrologlar ilişki kurdukları cinler vasıtasıyla gaypten haber verdiklerini iddia etmektedirler. Cinler zaman zaman göğün belli kademelerine tırmanıp bilgi sahibi olmaya çalışırlar. Ancak Efendimiz (sa.)'in gelişi, başka bir deyişle son vahyin inmeye başlamasıyla göğün kapıları sıkı bir şekilde korunmuş, özel yeteneklerini kullanıp da aradan sızabilenler, itaatin dışına çıkanlar üzerlerine yağdırılan ateş oklarıyla imha edilmişlerdir (15/Hicr, 16-18). Buhari'de yer alan kayda göre, yeteneklerini kötü yolda kullanan cinlerin liderleri, emirlerinde çalışan diğer cinleri, "kendilerine gök kapılarının neden kapatıldığını öğrenmeleri için diğer cinlere yeryüzüne dağılıp araştırma yapmalarını istemişlerdir." (Bkz. Buhari, Ezan, 105, Tefsir, 72/1.)

Şu halde son vahyin inişi sırasında cinlerin göklerden bilgi alıp getirmeleri, onlarla temas kurduğunu iddia eden kâhin, büyücü ve medyumlara bilgi ve haber aktarmaları söz konusu değildir. Göğün kapıları sımsıkı korunmuş, vahiy tam bir emniyet içinde yeryüzüne inmiştir. Bunun bir başka anlamı da şudur: Son vahiyden sonra kâhinlerin, büyücü, falcı ve medyumların, yıldızlardan haber veren astrologların bilumum bilgi ve haberlerinin herhangi bir kıymet-i harbiyesi kalmamıştır.

Bu, geniş anlamda ele alındığında insana zarar veren hertürlü görünmez varlığın Yüce Allah tarafından imha edildiğini, dolayısıyla ne tabiat olayları ne insan hayatı üzerinde cinlerin veya perilerin herhangi bir etkiye sahip olamayacağını da ima etmektedir. Yüce Allah'ın irade ve kudreti, O'nun takdiri her şeyin üstündedir, insan cin ve peri gibi mahiyetlerini bilemediği varlıklardan değil, Yaratıcısı'ndan korkup sakınmalıdır.

Sûrenin ilk üç ayetini hakiki anlam yanında, mecazi anlamda da ele almak icap ederse, bununla bize vahyin öneminin ve fonksiyonunun da anlatıldığını söylemek mümkün. Şöyle ki:

Nasıl yıldız karanlığı delip ışığını dünyaya gönderiyorsa ve bu harikulade olay tamamen Allah'ın ilmi, iradesi ve kudretinin sonucu oluyorsa, cahiliye karanlıkları içinde bulunan, yolunu bir türlü bulamayan ya da kupkuru toprakta sıkıntı yaşayan insanın dünyasını da tıpkı bu yıldız gibi vahiy da aydınlatmakta, ona yol göstermekte ve rahmete dönüşmektedir. Ya da evin içindekilere işittirmek için nasıl kapıya hızla vuruluyorsa, vahiy de gaflet uykusu içinde olanlara işittirmek için son derece kuvvetli ifadeler, belagat ve mucize anlatımlarla insanı uyandırmaktadır. Bu durumda vahiyle ve elbette son vahiy Kur'an'la kelimeyi

a) Karanlığı aydınlatan nur;

b) Yol gösteren rehber;

c) İnsanın yaşadığı yeryüzüne inen rahmet olarak üç ayrı anlamda da ele alabiliriz. Her üç anlam da aynı kapıya çıkar.

"Tarık'ın ne olduğunu sana bildiren nedir?" "Bildiren nedir?" Arap dil geleneğinde bir şeyin önemini anlatmak için sorulan bir sual tarzıdır? "Sen bunun mahiyetini bilemezsin, beni dinle ve ne olduğunu anlamaya çalış!" demektir.

Buna göre karanlığı delen yıldızdan bunca anlamı çıkarabiliyorsak, bu Yüce Allah'ın çıplak gözle görülen yıldızın göründüğünden ibaret olmayıp başka anlam çerçevelerine ve fonksiyonlara sahip olduğunu öğretmesi sayesindedir. Beşer olarak Hz. Peygamber (s.a.) de, yıldızlara bakıp ne anlama geldiğini bilmeyebilir, bilemez. Ona anlam çerçevesini öğreten, zihin ve ruh dünyasının göklerdeki ve yerdeki fenomenleri, olgu ve nesneleri ilahi kaynağa refere ederek anlama algılamasını sağlayan O'dur. Bu bağlamda "sana bildiren nedir?" sorusunu, bu çerçevede "sana öğreten nedir?" şeklinde de anlamak mümkün. Varlıkları, objeleri, yaratılmış her şeyi Allah'ın birer ayeti ve hikmeti olarak bize öğreten vahiydir yani hiçbir şeyi boş, anlamdan ve amaçtan yoksun yaratmayan Yüce Allah'tır. Varlığı bütünüyle yaratıcısına izafe ve nispet etmeyen hiçbir okuma veya bilimsel çalışma bizi hak ve hakikate götürmez.

إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾

4. **Üzerinde gözetleyici-koruyucu bulunmayan hiçbir nefis** (kimse) **yoktur.**

Bütün varlık âlemi Yüce Allah'ın kudret eli altında ise –ki öyledir– yeryüzünde yaşayan canlıların tümü de kontrol altındadır. Nefs, nefes alıp veren canlıdır; buna bitkiler, hayvanlar ve insanlar da dâhildir. Nitekim Meşşâî filozoflar "nebati nefes" ve "hayvani "nefs" adı altında bitkilerin ve hayvanların da birer nefs olduklarını söylemişlerdir. Bitki, hayvan ve insan nefsi arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Ayetin mutlak ifade ile her üç nefsi içine alacak şekilde gelmiş olması, sadece cansız gök cisimlerinin değil, yeryüzündeki her canlının da aynı zamanda kontrol altında olduğu gerçeğini bize hatırlatmaktadır. Bundan anlıyoruz ki, canlılar kendi kendilerine çalışan organizmalar, determinist yasalarla işleyen makineler değildirler, onları külli ve cüz'i olarak kontrol eden, organlarının çalışmasını sağlayan koruyucu güçler vardır. Bunlar da Allah'ın görevli kıldığı meleklerdir. Kalp kendi kendine çalışmaz, kan kendine damarlarda akmaz, göz kapakları kendi kendilerine açılıp kapanmaz vs. Hepsi belli yasalar dâhilinde ve koruyucu meleklerin gözetiminde ve koruyuculuğu altında çalışmaktadırlar.

Bu durum insan için de söz konusudur. İnsan başıboş yaratılmamıştır. Bir sebep ve hikmet üzere bu dünyaya gönderilmiş bulunmaktadır. Hem istemli (iradi), hem istem dışı (gayrı iradi) hareketleriyle koruma ve gözetleme altında bulunmaktadır. Onun da hayvanlar gibi organları görevli meleklerin gözetiminde çalışmaktadırlar. Eğer söz konusu melekler işlerini bırakacak olsa, istem dışı çalışan organlar anında durur, fonksiyonlarını yerine getiremez olurlar.

Tabii ki insanın kontrol altında olması ve bu yoldan külli iradeye bağlı olması, onun cüz'i iradeye, belli bir özgürlüğe ve özgür alana sahip olmadığı anlamına gelmez. Öyle olsaydı sorumlu varlık olmaz, ahlaki ve hukuki görevlerle yükümlü olmazdı. *"İnsan zahirde muhtar, hakikatte mecburdur."* Bu ayetler insanın hakikatte mecbur olduğu alanlara işaret edip, muhtar alanlarda nasıl davranması gerektiğine ışık tutmaktadır.

Diğer canlılardan farklı, insanın fazladan yapıp ettiklerini sürekli olarak kaydedip amel defterine işleyen "Kiramen kâtibin" adı verilen melekler vardır. İyiliklerini ve kötülüklerini anında kaydetmektedirler. Ahirette her ne yapıp etmişse hepsi, tek tek karşısına çıkacak, amel defteri eline tutuşturulacaktır. İtiraz etmesine mahal yoktur, çünkü bugün nasıl onbinlerce sahifelik bilgi ve görüntüyü, fotoğraf ve video kaydını birkaç GB'lik flash diske yükleyebiliyorsak, insanın

70-80 yıllık ömrünce yapıp ettikleri de yazılı ve görsel olarak amel defterine işlenmektedir. (Bkz. 6/En'am, 61; 82/İnfitar, 10-11 ve 50/Kaf, 17-18.)

Tefsirciler meleklerin insanı korumasını Ra'd sûresi 11. ayete dayandırırlar. Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi, meleklerin insanı koruması onun istem dışı hareketlerini düzene koyup sürmesini sağlamaktır. Kiramen kâtibin ise onun her eylemini, tutum ve davranışını, söz ve tavrını kayıt altına almakla yükümlüdürler. Ra'd sûresinde (13/11) anlatmaya çalıştığımız gibi, meleklerin değil, ahlaki yüksek değerlerin (muakkebat) insanı korumasıdır. Ahlaki değerler, insanı Allah'ın azabına karşı korur, çünkü insan ahlaki hayat sürdükçe Allah ona nimet ve güzellikler verir, değerleri çiğneyip azdığı zaman ona azap verir ki, eğer müstahak olduğu üzere Allah bir kula veya bir topluma azap verecekse meleklerin insanı Allah'ın azabına karşı korumaları mümkün değildir, öyle bir işe de melekler teşebbüs etmezler.

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾

5. **İnsan bir baksın, hangi şeyden yaratıldı?**
6. **Dökülüp atılan bir sudan yaratıldı.**
7. (Bu su,) **Bel kemiği ile kaburgalar arasında**(ki organlar)**dan çıkar.**

İnsanın temel maddesi olan su damlası "meni" atılır, başka bir ifadeyle belli bir tazyik altında fışkırır. Ayet bunu ismi fail kalıbında "dafik" kelimesiyle ifade etmiştir. Herhangi bir hastalık söz konusu değilse meni akmaz. Meni veya bel suyu parmak üzerindeki bir tükürüğün kuvvetle atılması gibi, cinsel cazibe ile atılır. Ancak insan bel suyunun tümünden değil, bir kısmından yani milyonlarca spermden sadece birisinden oluşur. Seçilen hücre yumurta ile buluştuktan sonra diğerleri ölür. (16/Nahl, 4.)

Bu su damlasının vücuttaki oluş yeri ve atılacağı yere gelinceye kadar izlediği akış güzergâhı önemlidir. Kur'an-ı Kerim, bunu anlatmak üzere "sulb" ve "teraib" kelimelerini kullanmaktadır. Sulb, insanın arka kemiği olup başından kuyruk sokumuna kadar uzanır. Omurga veya bel kemiği de demek mümkün. Sperm ve yumurtanın karbon, karbonhidrat ve magnezyum gibi maddelerden oluşması dolayısıyla, modern sözlüklerde kelimeye bu anlamlar verilmesine yol açmıştır. "Teraib" ise göğüs kemikleri demektir.

Bundan çocuğun teşekkülüne sebep teşkil eden suyun bel ve göğüs kemikleri arasından çıktığı anlatılmaktadır: "*(Bu su,) Bel kemiği ile kaburgalar ara-*

sında(ki organlar)dan çıkar" ifadesinden, sperm ve yumurtanın sulb ve teraib denen kemik iliklerinden hâsıl olduklarını ve bu çerçevede oluştuktan sonra dökülecekleri yere akıp geldikleri anlaşılmaktadır. (İnsanın yaratılış safhaları ve özellikleri için bkz. 23/Mü'minun, 12-14; 32/Secde, 7-9 ve 77/Mürselat, 20-23. ayetlerin açıklaması.)

İnsanın kendi yaratılışı üzerinde düşünmesi, onun sebepsiz, amaçsız yaratılmadığı konusunda belli bir fikre götürecektir. Yüce Allah'ın ayetleri hem afakta, varlık âleminin somut tezahürlerinde hem de insanın yaratılışında mevcut bulunmaktadır. Kıyamet sûresinde (75/14), insanın kendine karşı basiret olduğu belirtilmektedir ki, kendi yaratılışı üzerinde çok yönlü düşünecek olsa, onu bu tarz yaratanın tekrar diriltmeye de muktedir olduğunu anlar.

إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾

8. Şüphesiz (Allah), **onu yeniden-döndürmeye güç yetirendir.**

9. Sırların orta yere çıkarılacağı gün;

10. Artık onun ne gücü vardır, ne yardımcısı.

Fizyolojik varlığı itibariyle atılan bir damla sudan yaratılan insan, ömrünü tamamlayıp da öldükten sonra bir daha dirilmez mi? Tabii ki dirilir. Çünkü onu yaratan bir kere daha tekrar insan olarak irca etmeye muktedirdir (36/Yasin, 79). Yaratan ve öldüren O olduğuna göre O, bir kere daha insanı ilk haline irca edecek, varedecek yani diriltecektir.

Dirilişe inanmayanlar, hakikatte insanın Allah tarafından yaratıldığına inanmıyorlar. Varsayımlarına göre, insan her nasılsa varolmuş, belli tabiat yasaları dâhilinde üremektedir. İnsan diğer canlılar gibi belli bir ömür sürmekte ve bir şekilde ölüp toprağa karışmaktadır. İnsanı yaratan bir varlık olmadığından, onu diriltecek bir güç de yoktur. Ancak bir evin kendiliğinden bina edilmesi, bir halının dokunulması, bir kitabın kendi kendine yazılması nasıl mümkün değilse, insanın da üst bir iradenin olmaksızın var olması mümkün değildir. Bir irade onu yarattığına göre, bunun bir sebeb-i hikmeti olmalıdır. Ölümden sonra diriliş bu yüzden kaçınılmazdır, akıl başka bir açıklamayı kabul etmez.

"Sırların ortaya çıkarılacağı gün"den kasıt hesabın görüleceği ahirettir. Sırların ne olduğu konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Genelde kabul gören görüş insanın dünyada yapmayı veya yapmamayı düşündüğü şeyler, niyetler, başkalarından sakladığı plan ve tasarılardır. (69/Hakka, 18; 100/Adiyat,

10-11.) Tabiinden gelen rivayetlere göre bunlar "namaz, oruç, gusül" gibi emanetlerdir. Çünkü kişi namaz kılmadığı halde namaz kıldığını, oruç tutmadığı halde oruç tuttuğunu, boy abdesti almadığı halde abdest aldığını söyleyebilir. Bunlar Yüce Allah'ın kuluna güven duyduğu hususlardır, çünkü insanların bunlara muttali olması mümkün değildir. Uyeyne bin Ka'b "ferc (cinsel organ) konusu da öyledir" der. Kişi zina ederse, herkesten gizlediği metresi varsa emanete ihanet etmiş olur. Bunları hafife almamak lazım. Kimsenin muttali olmadığı şeyleri hakkıyla yerine getirenler, insanlarla ilgili başka sorumlulukları da yerine getirirler.

Gizli niyetlerin, sırların açığa çıktığı gün suç ve günah işleyenler –mesela nitelikli hırsızlık yapanlar, zina edenler, usulüne uygun soyanlar, gizli cinayet işleyenler, azmettirenler, belli etmeksizin iç savaş çıkartanlar vs.– onları kurtaracak hiçbir yardımcı bulamayacaklardır. Tefsirciler bunların çoğunlukla hükümdarlar, yöneticiler, muktedirler olduğunu söylemişlerdir. Dünyada iken suç ve günah işlediklerinde ordularına, bürokratlarına, yandaşlarına, servetlerine ve güçlerine güveniyorlardı; bugünse bütün pislikleri açığa çıkmış bulunmaktadır. Onları dünyada koruyan güçlerin hesap gününde zerre miktarı etkileri olmaz. Hangi cürmü işlemişlerse mutlaka cezasını çekeceklerdir.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾

11. Dönüşlü olan göğe andolsun.

12. Yarılan yere de.

13. Şüphesiz o (Kur'ân)**, ayırt eden bir sözdür.**

14. O, bir şaka değildir.

Yüce Allah 11 ve 12. ayetlerde dönüşlü göğe ve yarılan yere yemin etmektedir. Dönüşlü göğün iki anlama gelebileceği düşünülmüştür: Biri gökte bulunan cisimlerin, yıldız ve gezegenlerin belli yörüngeleri takip ederek sürekli devridaim hareket içinde olmaları. Burada ilahi kudretin apaçık eserlerini müşahede etmek mümkün. Bunlar kendi kendilerine var olamayacaklarına göre kendi kendilerine de mekanik olarak söz konusu hareketi takip ve tekrar edemezler.

Diğer görüşe göre burada söz konusu olan gök, "yağmuru olan sema" yani yağmur bulutlarıdır. Bulutlar yerden yükselen buharlarla oluşur, sonra belli şartlarda aldıkları suyu yağmur şeklinde yere iade ederler. Bu olayda sürekli olarak tekrar eden bir dönüşüm söz konusudur. Bazı dilbilimcilere göre "rac'" doğrudan yağmur demektir, bahar bitkisi de bu kelime ile ifade edilir.

"Yarılan yer" ise Abese sûresinde (80/26) geçtiği üzere bitkilerin toprak altında tomurcuklanıp yeri yararak ortaya çıkmalarına işaret eder. Bitki toprağı yararak çıkar. Yumuşacık, narin bir bitkinin yerine göre sert toprağı yarıp günyüzüne çıkması Allah'ın ayetlerindendir. Bazıları yarılan yerin, mezar veya sürülmüş tarla anlamına geldiğini söylemişlerdir.

13. ayet, vahyedilen Kur'an'ın ayırt eden bir söz olduğunu belirtmektedir. Hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, faydalı olanı zararlı olandan ayırır. (10/Yunus, 37.) Geçmiş hakkında doğru bilgi ve haberler verir, isabetli hükümler vaz'eder, gelecek konusunda güvenilir uyarılarda bulunur. Bu Kitabın söyledikleri şaka veya eğlence konusu değildir, ne diyorsa tahakkuk edecektir.

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

15. Doğrusu onlar, hileli bir düzen planlayıp kuruyorlar;

16. Ben de bir düzen kurup hazırlıyorum.

17. Sen kâfirlere bir mühlet ver, az bir süre tanı.

Bu ve diğer ayetlerde "**keyd**"ten söz edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de keyd 35, mekr ise 43 kere geçmektedir. Sözlük anlamı hile, dolap, oyun, komplo, entrika ve düzen demektir. Külliyat'ın sahibi Ebu'l Beka, "**keyd** ve **mekr**"i aynı anlamda kullanır. Her ikisi de bir eylemi ifade ederler. Allah'ın mukabil bir "keyd veya mekr"de bulunması, kötülük amacıyla başkalarına zarar vermek isteyenlere mühlet tanıması, mühletin sonunda onların bütün komplo, oyun ve entrikalarını boşa çıkarmasıdır. Hz. Ali, "dünya hayatı bolluk içinde geçenin, bunun kendisine tanınan bir mühlet (mekr) olduğunu bilmiyorsa, aklı tarafından aldatılmıştır" demektedir.

Hileli düzen veya örgütlü kötülüğün (**mekr**) kurucu ve yürütücüleri, kendi ülkelerinin önde gelenleri yani iktidar seçkinleridir ki, bunların karakteristik özellikleri suçlu-günahkâr olmalarıdır (6/En'am, 123-124). İktidar seçkinleri, denetim altında tuttukları zayıf kitlelere karşı güçten düşürücü sistemler (mekr) kurup geliştirirler (34/Sebe', 33). "Keyd" de benzer anlamda kullanılmaktadır: "Gerçekten Allah, kâfirlerin hileli-düzenlerini boşa çıkarıcıdır (Muhinukeyd)". (8/Enfal, 18). Allah'a nispet edilecek "keyd"in ikinci türü onlara tanınan süre sonunda verilecek cezadır (7/A'raf, 183; 78/Kalem, 45)

Burada geçen "keyd", inanmayanların fiili olarak hileli düzen, tuzak, komp-

lo, düşmanlığa matuf kötü plan ve entrika iken; Allah'a nispet edilecek keyd, "mukabil cevap"tır. Allah, onlara karşı öyle bir düzen kurar ki, onların ki mutlaka başarısızlığa uğrar. Onlar her ne yapıyor ve planlıyorlarsa, Allah'ın bilgisi dâhilindedir, ne yaptıklarını, neyi planladıklarını bilir, mühlet verir ve sonunda onlara karşılık verir, tuzaklarını boşuna çıkarır, onları kendi kazdıkları kuyuya düşürür. Bu, aynı zamanda bir yakalama şekli ve azaptır: "Hiç ummadıkları bir yerden ve derece derece yıkıma uğrarlar (7/A'raf, 182). Ebussuud, "Bu türden bir cevabın geri çevrilmesi mümkün olmayan sağlam ve sonuç verici bir tuzak olduğu"nu söylüyor.

Onların bir hesabı varsa Allah'ın da bir hesabı var. "**Hesap**" mukabil cevaptır. Fakat Allah, kullara karşı komplo kurmaz, onları yanıltmaz, kötü planlarla şaşırtıp hak etmedikleri halde hata, günah ve kötülük işlemeleri için onları yanlış istikamete yöneltmez. Hayru'l-Makirin'dir. Onun mukabil cevabında ve tedbirinde kötülük, şer, yıkıcılık, haksızlık ve zulüm yoktur; aksine bunların bertaraf edilmesi, suçu irtikâp edenlerden intikam alma vardır.

Allah mühlet verir. Bu mühlet zamanında suçlu günahkârlara kendilerini yenileme, doğru bir bilinç kazanma imkânları var. Bunu yapar ve tevbe ederlerse mesele yok, eski alışkanlıklarına devam ederlerse derece derece günahları büyür, mühlet günah artırımına döner (istidrac). Şu halde belli bir dönemde üstünlük kuranların bu güç ve tahakkümlerinin sürgit devam edeceğini düşünmemeli. Allah, onları "layık olanlar"ın eliyle yerle bir eder.

Hileli düzenleri (keyd); hainler (12/Yusuf, 52), müşrikler (7/A'raf, 195), Şeytan (4/Nisa, 76), sihirbazlar (20/Taha, 69), kâfirler (40/Gafir, 25), Firavun (40/Gafir, 37) kurar. Hileli düzen, komplo ve plan kuranlar iflah olmaz, hayretmezler (20/Taha, 69), hüsrana uğrarlar (21/Enbiya, 70), esfelin olurlar (37/Saffat, 98). Hileli düzen kuranlar, kendi kurdukları tuzağa düşer (52/Tur, 42).

Hileli düzen ve plana karşı en iyi tedbir sabır ve takvadır (3/Âl-i İmran,120); dünyada hileli düzenler kuranların bu hileleri ahirette hiçbir işe yaramayacak (52/Tur, 46). Allah tarihte de bu tür plan ve kompoloları boşa çıkartmıştır (105/Fil, 2). Allah, düzen kuruculara (mekr) karşı mü'minleri korur (40/Ğafir, 45). Bu yüzden onların düzeni (mekr) bir sıkıntıya sebep olmamalı (27/Neml, 70)

Bütün bunlardan, "keyd" veya "mekr" denebilecek bir fiilin şu özellikleri olduğu anlaşılmaktadır:

a) "Keyd ve mekr" kötü amaçlı tasarlanmakta ve yapılmaktadır;

b) Yöntemleri bakımından meşru değildir;

c) İyi ve doğru insanların işleri (Salih amel) olarak görülemez;

d) Belli bir zamana veya belli bir tarihsel duruma özgü değil, her zaman bu türden düzenler kurulmaktadır;

e) Belli bir süre ve çerçevede zarar verse bile, sonunda düzen, onu tasarlayan ve kuranlara zarar verir;

f) Allah, bu amaçla kurulan düzenleri boşa çıkartmakta, düzene mukabil düzenle cevap vermektedir. İster keyd ister mekr olsun, hileli düzen, komplo veya tuzak kuranlar inkârcılar veya Allah'ın koyduğu hududu çiğneyenler olup yüce Allah da komplolarını boşa çıkarmak üzere onlara karşılık vermektedir. Mü'minlerin de inkârcılar gibi komplo, tuzak veya mücadele ederlerken hileli düzen gibi ahlak ve hukuk dışı yol ve yöntemlere başvurduklarını kaydeden ayet yoktur. Yusuf aleyhisselâmın kardeşlerinin Yusuf'a tuzak kurmaları (12/5) bunun iyi bir şey olduğu veya cevazına fetva sayılabileceği anlamına gelmez. Aziz'in karısının kurduğu tuzak (keyd) gibi (12/28) yerilmiştir.

g) İyi insanlar takva, sabır, doğruluk ve Hakka bağlılıkla direnç göstermeli, kendilerini sıkıntıya vermemeli; Allah'ın yardımıyla komploları boşa çıkartmak için uyanık bir bilince, feraset, basiret, dayanışma ve güç birliğine sahip olmalıdır. İnkârcıların kurdukları düzen ne kadar kusursuz olursa olsun, sonuç itibariyle beşerin ürünüdür, Allah'tan gizli kalamaz ve mutlaka bir yerinde ciddi bir kusur ve zaaf taşır.

h) İyiler, hileli düzen ve planlara hile ve düzenlerle karşılık verme yoluna gitmemelidir; yoksa onların da kötülerden farkı kalmaz; meşru bir hedefe meşru yoldan gidilir. (Ayrıca bkz. 13/Ra'd, 42. ayetin tefsiri.)

Tarık sûresinin (86) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

87- A'la Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 19 âyettir. Tekvir (81) sûresinden sonra, Leyl (92) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini ilk ayette geçen ve "en üstün, en yüksek" manasına gelen "**a'la**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَىۙ ﴿١﴾ اَلَّذِي خَلَقَ فَسَوّٰىۖ ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدٰىۖ ﴿٣﴾ وَالَّذِي اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۖ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَاۤءً اَحْوٰىۜ ﴿٥﴾

1. **Rabbinin yüce ismini tesbih et,**
2. **Ki O, yarattı, 'bir düzen içinde biçim verdi',**
3. **Takdir etti, böylece yol gösterdi,**
4. **'Yemyeşil-otlağı' çıkardı.**
5. **Ardından onu kuru, kara bir duruma soktu.**

"**Tesbih**" Allah'ın zatı ve sıfatlarıyla, isim ve fiilleriyle her türden eksiklik, ayıp, kuşku verici, tereddütlere yol açan noksanlıklardan, acziyet ve çaresizlikten, umutsuzluk ve yorgunluktan, unutkanlık ve dalgınlıktan, gaflet ve aldanmaktan, hata ve yanlıştan tenzih etmektir. Bütün bu saydığımız eksiklikler vb. insanlar için söz konusudur, Yüce Allah için düşünülemez. (2/Bakara, 30.)

Tenzih'i Zatı ile mi, isimleriyle mi yapmalı sorusunun cevabı açıktır: Allah'ın Zatı isimleriyle yani isimleri vasıtasıyla, isimlerini zikrederek tenzih edilecektir. "En güzel isimler O'nundur" (7/A'raf, 180) ve bunlar Kur'an-ı Kerim'de sayılmıştır. O'na yakışmayan, Zatı'nda eksiklikler olduğunu ima eden isim ve sıfatlar Allah'a nispet edilemez, bu isim ve sıfatlarla anılamaz. Mesela Allah "düşündü; uzun uzun muhakemede bulundu; muhasebe-i nefs yaptı; yaptı, beğenmeyip vazgeçti; hata etti, sonra farkına vardı; gücünün tamamını kullandı da ancak bu kadarını yapabildi; çok arzu etti başaramadı, yıldı, geri

çekildi vs." Bunlar Allah'a yakıştırılamaz. Bu ayet Müslümanların kültürüne iki şekilde geçmiştir:

a) Müslümanlar çocuklarına Allah'a mahsus isim vermek istediklerinde mutlaka önüne "abd"i koymayı ihmal etmezler: Abdurrezzak gibi. Çünkü kullara ve canlılara rızık veren O'dur. Bu isimle müsemma olmak isteyen kişi ancak "Rızık verenin kulu (Abdurrezzak)" olur ancak. Abdurrahman, Abdurrahman vd. isimler de öyledir.

b) Bilinç sahibi Müslümanlar Allah'ın yüce ismini gelişigüzel kullanmaz, alay konusu yapmaz, zikredildiği zaman derin bir haşyet ve huşu duyarlar. İsmini yüceltmek ve ta'zim etmek namazın her rekâtında tekrar ettiğimiz ibadettir. Her rekâttarükûa gittiğimizde "Sübhane Rabbiye'l azim: Azamet sahibi Rabbim ne yücedir"; sücuda gittiğimizde "Sübhane Rabbiye'l a'la: Üstün olan Rabbim ne yücedir" deriz. (Bkz. Ebu Davud, Salat, 146; İbn-i Mace, İkamet, 20; Müsned, I, 232.)

Hadis kaynaklarında yer alan rivayetlere göre A'la sûresinin ilk ayeti inince Hz. Peygamber (s.a.), namaz kılarken secdede "Sübhane Rabbiye'l-a'la" okunmasını tavsiye etmiştir. "Fesebbihbismirabbike'lazim" (56/Vakıa, 74, 96 ve 69/Hakka, 52) ayeti inince de, bunun rükûda okunmasını belirtmiştir. (Ebu Davud, Salat, 146-147; İbn-i Mace, İkamet, 20; Müsned, I, 232.)

2. ayet yüce Allah'ın iki sıfatından söz eder: Yaratan ve tesviye eden yani bir düzen içinde biçim veren. Bu şu demektir. Allah evreni kaos halinde bir hammadde olarak yaratıp bırakmış değildir. Lüzum gördüğü her şeye bir biçim de vermiştir. O halde Yunanlıların tasavvur ettiklerinin aksine Allah varlığın hem maddesini, hem suretini (form) vermiştir. Yunanlılar evrenin kaostankozmosa doğru evrildiğini düşünürlerdi, Aristo madde ve sureti birbirinden ayırırdı. Maddenin surete bürünmesi, şu veya biçim alması kendi kendine olmuş değildir. Yüce Allah yarattığı maddeye bir biçim de vermiştir. (Bkz. 75/Kıyamet, 37-38; 32/Secde, 9; 82/İnfitar, 7.)

Hicr sûresinde (15/21) varlık âleminde olan "Her şeyin hazinelerinin onun katında olduğu, her şeyi belli bir miktarda yarattığı" belirtilmektedir. Bu demektir ki bizim bilebildiğimiz varlık hazinelerinin tamamı değildir, hazinelerinden bir bölümdür, belki binlerce, milyonlarca katı varlık potansiyelleri mevcuttur, dilerse bu evrenin milyar adedini yaratır, yine de O'nun hazineleri tükenmez.

Bunun yanı sıra her şeyi belli bir miktarda, belli bir ölçü ve düzende yaratmış, bir forma sokmuştur. Tabii ki bu, kucağında yaşamakta olduğumuz tabiatta bizim maddeyi formdan forma sokamayacağımız anlamına gelmez. Biz de ağaçtan masa, kayadan taş yontar, beton döker, bina yaparız. Ancak hem

bizden bağımsız olarak maddenin bu kıvamda yaratılmış olması ile şu veya bu forma sokulmuş olması veya bizim elimizle başka formlar kazanması "O'nun takdiri ve yönlendirmesi (hidayet)" sayesindedir. Eşya dünyasının tabiatı, yapısı ve değişebilir niteliklerde olması ilahi takdirle, takdirin tayin ettiği ölçü, miktar ve düzenin sonucudur. Zira apaçık hakikat şu ki "O'nun katında her şey bir miktar (ölçü, düzen, biçim) iledir" (13/Ra'd, 8; 54/Kamer, 49).

Varlık âleminde O'nun takdiri, bir başka açıdan belirlemesidir. Şu halde irade ve bilinç sahibi varlıklar her ne yaparlarsa yapsınlar, sonuç itibariyle varlığı belirleyemezler, sadece etkileyebilirler. Yüce Allah sadece etkileyici (müessir) değil, aynı zamanda belirleyici (muayyin)dir. Eşyanın tabiatını bu kıvam ve yapıda yaratmış, fonksiyonlarını görmesi için de ona belli bir mizaç ve yetenek bahşetmiştir.

3. ayette geçen "**hidayet**"i eşya için böyle düşünmek mümkün olduğu gibi, insan için de Allah'ın ona doğru yolu göstermesi manasında da düşünebiliriz. Yüce Allah her şeye bir ölçü verdi, şeyleri yaratılış amaçlarına ulaştıracak yollara sevketti (54/Kamer, 49). Bu çerçevede ayrıcalıklı konum ve yetilere sahip bulunan insan da iki türden hidayete mazhar olmuştur ki, biri fizyolojik-biyolojik özellikleriyle diğer eşya dünyası gibi organları fonksiyonlar görmektedir; diğeri peygamberlere gelen vahiyler sayesinde doğru ile yanlışı birbirinden ayırtedebilmektedir: "Biz ona yolu gösterdik. Ya şükreder, ya nankör olur" (76/İnsan, 3). Bu yol, vahiy alan elçilerin sözle gösterdikleri yoldur. Ancak insanın hidayeti bundan ibaret de değildir, yüce Allah onun ruh dünyasına ilhamla yani sahip olduğu manevi yetenek (akıl, muhakeme, temyiz, tefrik ve terkip kabiliyeti vs.) ile de hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayırtedebilir. Şems sûresinde (91/7-8) "Fücur ve takvanın ilhamı" buna işaret etmektedir. Özetle yüce Allah yarattığı her şeyin yaratışını verdi, arkasından yol gösterdi, yönlendirdi (bkz. 20/Taha, 50).

Yüce Allah'ın yaratışında tekdüze veya yeknesaklık söz konusu değildir. Temel maddesiyle eşya suretten surete, biçimden biçime inkılab etmekte, sürekli değişip istihaleler geçirmektedir. İnsanların ve hayvanların istifadesine olmak üzere yemyeşil otlaklar (mer'alar) vardır, burada envai türlü ot ve bitki yetişmektedir. Belli bir süre sonra bunlar kurur, kara kuru çerçöpe döner, sonra mevsimi gelir, yenileri ortaya çıkar. Hiçbir şey yerinde sabit durmuyor, sürekli değişiyor. Bu da gösteriyor ki sadece Allah bakidir, her şey fani, izafi ve sonludur.

Geleneksel işari tefsirde bazı ayetlerin hayli uzak çağrışımlarından hareketle birtakım batıni anlamlar çıkarılmıştır. Modern bazı tefsirciler de, 4-5. ayetlerin uzun zaman sıkışıp kalmış bitki, ağaç vb. organik nesnelerin kömüre

dönüştüğüne işaret ettiklerini öne sürmektedirler. Ayetlerin ilk öne çıkan iki anlamı vardır: Biri varlıkta her şey fanidir, geçicidir; diğeri tabiattaki olaylar üzerinde tefekkür edebilen insan, kendi hayatının geçici olduğunu anlar, böylelikle onu ve tabiatı yaratan Allah'a itaat ederek, ebedi hayata hazırlanır.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓ ﴿٦﴾ اِلَّا مَا شَاۤءَ اللّٰهُ ۭ اِنَّهٗ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى ﴿٧﴾
وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى ﴿٨﴾

6. Sana okutacağız, sen de unutmayacaksın.

7. Ancak Allah'ın dilediği başka. Çünkü O, açıkta olanı da bilir, saklı duranı da.

8. Ve seni kolay olan için başarılı kılacağız.

Kıyamet (75-16-18) ve Taha (20/114) sûrelerinde Yüce Allah, Hz. Peygamber'e Kur'an okurken yani Cebrail aleyhisselâmdan vahyi alırken acele etmemesi, onu toplayıp okutmanın vahyi indirene ait olduğunu hatırlatıyordu. Amaç, unuturum diye tedirgin olan Hz. Peygamber'i teskin etmekti. Sûrenin 6 ve 7. ayetlerinde Yüce Allah, Efendimiz'e şöyle buyurmaktadır: "**Sana okutacağız, sen de unutmayacaksın. Ancak Allah'ın dilediği başka.**" Burada yine vahyi indirip onun kalbine nakşedenin Allah olduğu belirtilmektedir. Vahyi alan elçi Cebrail'den öğrendiklerini, kalbine ilka olunanları unutmayacaktır; her ne almışsa net, berrak bir biçimde muhataplara aktaracak, vahiy kâtiplerine yazdıracaktır.

"Ancak Allah'ın dilediği başka" ayetiyle ilgili tefsirciler müşküller yaşamışlardır. Şöyle sormuşlardır: Acaba bu ayetle, Hz. Peygamber'in aldığı vahyin bir bölümünü unuttuğu mu anlatılmak istenmiştir? Bununla ilgili akla yatkın gibi görünen üç açıklama söz konusudur:

a) Allah dilerse unutturur. Nitekim İsra sûresinde (17/86) "Biz dilersek sana vahyettiklerimizi gideririz" buyrulmaktadır. Bu aslında vahyin kesinlikle Yüce Allah'ın koruması altında olduğunun teminatıdır. Ayet, peygamber de olsa insan hafızasının da Allah'ın kudreti karşısında "mutlak" bir vasfa sahip olmadığı, dilerse Allah'ın en güvenilir hafızanın da nisyana maruz kalacağı gerçeğini hatırlatmaktadır. Beşer hafızası nisyanla maluldür yani her beşer unutur. İbn-i Abbas, "insan" kelimesinin "nisyan"la bağlantılı olduğunu belirtir. Hz. Peygamber de beşer olması hasebiyle unutur, unutabilir. Nitekim bazen kaç rekât namaz kıldığını unuttuğuna dair rivayetler vardır. (Mesela bkz. Buhari, Ezan, 79; Müslim, Mesâcid, 97-99.) Ancak burada söz konusu olan Hz.

Peygamber'in sehv secdesi ile telafi ettiği rekât sayısını unutması gibi bir olay değildir, gelen vahyin bir kısmını unutması iddiasıdır. Bu iddia tümüyle temelsizdir. Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetleri unuttuğuna dair tevatüren bize kadar gelen herhangi bir rivayet yoktur. Dolayısıyla bazı ayetleri unuttuğu veya kendisine unutturulduğu düşünülemez. Bazı sûrelerin yürürlükten kalktığı veya bazı sûreleri karıncaların yediği yolundaki rivayetlerin tümü hem ahaddır, hem akla mantığa uygun değildir.

b) Bu ayetin Kur'an'da nesih-mensuha delil teşkil ettiğini söyleyenler vardır. Bu konu İslam bilginleri arasında tartışmalıdır. Fıkhi konularla ilgili bazı hüküm ve uygulamaların yürürlükten kaldırıldığına ilişkin rivayetler varsa bile, Kur'an'da nesih-mensuh olduğuna ilişkin rivayetler konusunda görüş birliğine varılmış değildir. (Konuyla ilgili bkz. 2/Bakara, 106. ayetin açıklaması). Sait Şimşek, bu çerçevede "Allah tarafından unutturulan bir şeyin, insan tarafından hafızada korunması veya hatırlanmasının mümkün olmadığını" belirttikten sonra, haklı olarak "Eğer unutturulmuş ayet veya sûrenin varlığını kabul edeceksek, bu rivayetlerin tevatür derecesinde olması gerektiği" hususunun altını çizer. (Hayat Kaynağı Kur'an Yolu, V, 425.) Zira Kur'an bize tevatür yoluyla geldiğine göre, unutturulmuş sûrelerin ahad haberle kabulü usul açısından çelişkilidir. Bu gibi rivayetler Kur'an'ın sıhhatine ve güvenirliliğine gölge düşürücü nitelikte olup, bunlara hiçbir şekilde itibar edilmemesi gerekir.

c) Zayıf da olsa, bir ihtimal, eğer Hz. Peygamber unutmuşsa, bu sadece ve sadece vahyi aldığı anda olmuş olup yine anında Cebrail aleyhisselâm tarafından tekrarında hatırlatılmış, hafızasında pekiştirilmiştir. Nitekim Taha ve Kıyamet sûrelerinde vahyi alırken unutma kaygısıyla acele etmemesi yolunda yapılan uyarı bu ihtimali çağrıştırır. Yoksa vahyi alıp da aradan belli bir zaman –günler, haftalar, yıllar– geçtikten sonra unutması söz konusu değildir.

Muhammed Abduh da, bu ayetteki unutturmanın, beşer hafızasının mutlaklığını nefyettiğini, ulûhiyetle ilgili olduğunu belirtir. Yani sanma ki senin hafızan mutlaktır, hayır izafidir, çünkü bilgi, mülk, güç ve iktidar gibi unutmazlık da mutlak manada Allah'a aittir. O halde sana gelen vahiyden yana hiçbir kuşkun olmasın –ki farzımuhal– sana unutturacaksa da Allah unutturacak. Ama O bunu yapmaz, çünkü sana indirdiği vahyin tamı tamına ve eksiksiz olarak insanlara tebliğ edilmesini murat etmektedir, Kur'an'ın koruyuculuğunu üstüne almış bulunmaktadır. Abduh, Hud (11) sûresinin 11. Ayetini buna delil gösterir: "*Mutlu olanlar da, artık onlar cennettedirler. Rabbinin dilemesi dışında gökler ve yer sürüp gittikçe, orada süresiz kalacaklardır. (**Bu**) kesintisi olmayan bir ihsandır.*" Burada anlatılmak istenen mü'minlerin

kendilerine vaad edilen cennette ebedi kalmayacakları hususu değil, Allah diledikçe ebedi kalacakları hususudur. O dilerse cenneti ebedi olmaktan çıkarır, bu O'nun ulûhiyet ve rububiyetinin gereğidir. Eğer cennet mutlak manada ebedidir dersek, artık Yüce Allah'ın yapabileceği şey kalmaz olur, bu ise ulûhiyet inancını zedeler.

Bizce söz konusu üç açıklamadan en akla yatkın görüneni birinci şıkta yer alanı ve Muhammed Abduh'un tefsiridir. Burada tekraren altını çizmek gerekir ki, bütün varlık âlemi gibi, vahyin de Yüce Allah'ın kontrolünde olduğu, peygamber dahi olsa kimsenin kendi beşeri yetenek ve melekelerine, sözgelimi hafızasına mutlakıyet izafe etmemesi gerektiğini, dilerse Yüce Allah kendi gönderdiği vahyi dahi unutturabileceğini bize hatırlatmaktadır. Bu ulûhiyetin teyidi ve hatırlatılmasıdır ancak bu türden bir unutturma vaki olmuş değildir. İnsanın özgür iradesiyle dilekte, herhangi bir istekte bulunması bile, O'nun dilemesi dâhilindedir (76/İnsan, 30), Peygamberin hafızasının da içinde yer aldığı beşeri meleke ve yeteneklerinin O'nun iradesi ve kudreti dışında olması düşünülemez. Yüce Allah insanın fizyolojik sınırlarını, kapasitesini bildiği gibi, iç dünyasını, potansiyellerinin sınırlarını da bilir. Açıkta ve gizlide her ne varsa O'na kapalı değildir.

Sınırlı haliyle Hz. Peygamber (s.a) ve onu takip eden mü'minler Allah'ın inayeti, lütuf ve ihsanıyla Kur'an'ı okuyup anlayacak, bazıları hıfzedecek, hükümlerine göre amel edecek ve cennete giden yollar üzerinde ilerleyeceklerdir ki, bu başarıya ulaşmak dahi Allah sayesinde olacaktır. İnsan yüksek ahlaki erdemlere göre temiz bir hayat sürmeyi talep eder de bu yolda çaba harcarsa yüce Allah onu başarılı kılar (92/Leyl, 5-7). Ahlaki yüksek hayatın yol haritası vahyedilen Kur'an'da mevcut bulunmaktadır.

فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى
﴿١١﴾ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾

9. Şu halde, eğer 'öğüt ve hatırlatma' bir yarar sağlayacaksa, 'öğüt verip hatırlat.'

10. Allah'tan 'İçi titreyerek korkan' öğüt alır-düşünür.

11. 'Mutsuz-bedbaht' olan ondan kaçınır.

12. Ki o, en büyük ateşe yollanacaktır.

13. Sonra onun içinde o, ne ölür ne yaşar.

Kur'an'ın indiriliş sebeplerinden biri insanları uyarması ve doğru yolda ilerlemeleri için öğütte bulunmasıdır (7/A'raf, 2).

9. Ayet, Hz. Peygamber'e bir fayda mülahaza etmesi durumunda öğüt vermesini tavsiye eder. Bu ayetle ilgili üç açıklama yapılmıştır:

a) Ayetin açık anlamanın gösterdiği üzere, Hz. Peygamber'e, öğüt verirken muhatabının öğüt almaya, söylenenler üzerinde düşünmeye yatkın olup olmadığına bakması söylenir. Duyargaları, manevi antenleri hakka ve hakkaniyete kapalı olanlara öğüt vermenin anlamı yoktur;

b) Öğüt almaya yatkın olsun olmasın, Peygamber, öğüt vermekle yani tebliğ yapmakla yükümlüdür. O görevini yerine getirir, öğütten nasibini alan alır, almayan almaz. Her ne kadar 'öğüt ve hatırlatma' bir yarar sağlayacaksa" buyruluyorsa da "öğüt almasa da sen hatırlatmaya veya öğüt vermeye devam et" ibaresi hazfedilmiştir, zımnen ayetin içindedir;

c) Peygamber, görevi icabı ulaşabildiği herkese tebliği yapmak zorundadır. İlk karşılaşmada bakıp bir değerlendirme yapar, eğer muhatabı muannid bir inkârcı, kalbi ve beyni taşlaşmış bir günahkâr ise öğüt vermeye ve hatırlatmaya devam etmez. Bize göre de en makul açıklama bu şıkta yer alanıdır.

İnsanların çoğu düşünmez, aklını kullanmaz, nefsinin, basit ve kısa vadeli çıkarlarının, birtürlü kıramadıkları önyargılarının derin etkisinde yaşar. Böyleleri nefislerinin zebunu olmuşlarsa manen ölümcül hastalığa yakalanmışlar demektir. Kur'an ve peygamberin öğütleri onlara fayda sağlamaz. Hasta olduğunu bir türlü kabul etmeyen kimseye doktorun, hastanenin, ilacın herhangi bir fayda sağlamadığı gibi. Necm sûresinde (53/29), Yüce Allah, kendisini anmaktan yüz çevirenden elçisinin de yüz çevirmesini emretmektedir. Bakara sûresinin girişinde de (2/2) Kur'an'ın ancak Allah'tan korkup sakınanlara doğru yolu gösterdiği belirtilir.

Diğer yandan öğüt almaya kapalı olan insanlara ısrarcı davranmak bazı durumlarda aksi tesirlere, aksülamele, hatta istikraha yol açar. Böyle durumlarda ilk hatırlatmayı yapıp bırakmak daha uygundur. Bazıları da kendilerini çokça kasıp önemsediklerinden öğüt almayı kendi gururlarına karşı bir hareket olarak algılarlar. Böylelerine de bir iki hatırlatma dışında ısrarcı davranmamak gerekir. Bazıları da kullandıkları güç ve iktidar dolayısıyla kendilerine öğüt verenlere husumet besler, gerektiğinde onlara hak ve doğruyu gösterenlerin canlarına kast edecek derecede ileri giderler (17/İsra, 41). Gerçi İslami görevlerin başında dinin doğrularının tebliğ edilmesi gelir ama öğüdün muhataba, hatta kavrayış ve algı düzeyine göre yapılması iyi netice almak bakımından önemlidir. Bu elbette, yerine göre "zorba yöneticiye hak söz söyleme" yükümlülüğünü iptal etmez, sözün kendi makamında söylenmesi gerektiğine işaret eder.

Öğüt almak, söylenenlerden gerekli ve yararlı sonuçları çıkarmak bir yönüyle de kapasite meselesidir. Hem insanlara kavrayış düzeylerine göre konuşmak, hem her sözü tam yerinde ve dozunda söylemek lazım (Her sözün bir makamı var: Liküllimakal makam).

10. ayet, öğüt alan kişilerin Allah'tan korkanlar olduğunu, akıbetinde şekva, mutsuzluk, bedbahtlık olanların peygamberin öğütlerinden kaçındıklarını belirtir. Bu da yukarıdaki görüşü teyit etmektedir. Şekavet sahiplerinin ilahi öğüt ve tebliğlerden kaçınması, tercihleri, düşünceleri, dünya görüşleri ve hayat tarzları dolayısıyla eninde sonunda bedbahtlığa mahkûm kalacaklarını, dolayısıyla şekavetin onların tercih ve eylemlerinin kaçınılmaz sonucu olduğunu ima etmektedir. Böyleleri diğer inkârcılar ve günahkârlar gibi cezalarını çekmek üzere cehenneme yollanacaklardır. Burası öyle bir yer ki ne ölüm vaki olmakla kurtulurlar, ne de rahat yüzü görürler. (Bkz. 5/Maide, 105. ayetin açıklaması. Ayrıca Müslim, İman, 306; İbn-i Mace, Zühd; Müsned, III, 11, 20.)

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٧﴾ اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰى ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

14. Doğrusu, temizlenip arınan felah bulmuştur;

15. Ve Rabbinin ismini zikredip namaz kılan.

16. Hayır siz, dünya hayatını seçip üstün tutuyorsunuz.

17. Âhiret ise daha hayırlı ve daha süreklidir.

18. Şüphesiz bu, önceki sahifelerde vardır;

19. İbrahim'in ve Musa'nın sahifelerinde.

14. ayet "tezkiyede bulunan veya kendini tezkiye eden felah bulmuştur" buyurmaktadır. "**Tezkiye**"nin iki anlamda kullanıldığı söylenmiştir: Biri manevi ve ruhi arınma, insanın iç dünyasının hertürlü kirden arındırılması. Diğeri malın tezkiyesi olan zekâtın hak sahiplerine verilmesi.

Ruh dünyamızın manevi kirlerden arındırılması demek, nefsin gayrimeşru istek ve tutkularına karşı özgürleşmesi, hırs ve ihtirastan, bencilliklerden, kibir ve gururdan, servet tutkusundan, başkaları üzerinde tahakküm kurma arzularından, keyfi hareket edip yönetmekten, günaha davetiye çıkaran şehvetten kısaca bütün bunların kendisinden ortaya çıktığı inkâr ve isyandan kurtarılması demektir. Bu kurtuluş veya özgürleşme insanın selim aklı ve temiz

fıtratı yanında iradesini doğru yönde kullanmasıyla mümkün olabilir ancak. Bu yolda ilk atılacak adım gizli veya açık şirkin her türüne karşı uyanık bir bilince sahip olmaktır. Sahih bir imana sahip olan salih amellerde bulunur; Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eder; zulüm ve haksızlıklardan, yalan ve cimrilikten, korkaklık ve ikiyüzlülükten uzak durur, sabitkadem İslam üzere yaşama başarısını gösterebilirse kurtulur (91/Şems, 9).

Manevi hayatımız yanında kurtuluşu teminat altına alan ikinci faktör mal ve servetten yoksulların hakkını vermektir. Sûrenin Mekki olduğunu göz önüne aldığımızda, burada söz konusu olan tezkiyeye konu olan zekâtın henüz miktarı ve nisabı belirlenmemiş tasadduk ve infak manasındaki zekât olduğunu söylemek mümkün. (Bkz. 51/Zariyat, 9 ve 70/Meâric, 24.)

Mekke döneminde zekâttan söz edilmesi, söz konusu mali ibadetin hem Araplar tarafından bilindiğini, hem Efendimiz'den önceki peygamberler tarafından da bir ibadet, dini bir vecibe olarak emredildiğini göstermektedir. **Alusi**'ye göre ayette sözü geçen zekât ve namaz ibadeti Araplara, İbrahim ve Musa (a.s) şeriatlerinden geçmişti. Nisabı, miktarı, hangi mallar üzerinden alınacağı ve kimlere harcanacağı gibi düzenlemeler Medine'de olmuştur (bkz. 9/Tevbe, 103). İsmail aleyhisselâmdan (19/Meryem, 55) İsa aleyhisselâma (23/Mü'minun, 9) kadar Efendimizden önceki peygamberler de kavimlerine "namaz kılmayı ve zekât vermeyi" emretmişlerdir.

Nitekim bununla bağlantılı olarak yani felaha giden yolun ikinci adımı olarak 15. ayet, "Rabbinin ismini zikredip namaz kılma"dan bahseder (73/Müzzemmil, 8). Konuyla ilgili Kur'an'da yer alan diğer ayetlerin açıkça işaret ettiği üzere "**namaz ile zekât**" bir arada zikredilir. Yani kurtuluşun iki esaslı adımından biri namaz, diğeri zekâttır. Namaz toplumsal hayatın zemini üzerinde inşa edildiği dinin direği, ana kaidesi, zekât da toplumsal ilişkilerin direği, ana kaidesi hükmündedir. Bu demektir ki salt inançla din ayakta durmaz, bunun maddi ve ekonomik olarak da beslenip desteklenmesi lazım ki, dini hayatın somut desteklerinden biri, belki en başta geleni zekâttır.

Ayet aynı zamanda Müslümanlara ferdi ve toplumsal olarak kurtuluşun anahtar terimini vermiş bulunmaktadır: **Felah**! Felah, dünyevi ve uhrevi, maddi ve manevi kurtuluştur. Felah aynı zamanda çift kutupludur. Bir kutbunda namaz, diğer kutbunda zekât bulunmaktadır. Sadece maddi zenginliği, kalkınmayı, zenginleşmeyi, ekonomik büyümeyi esas alan öğretiler veya devlet politikaları felah getirmez, belki refah getirir. Namaz maddi güçlenmeyi dengeler. Bu açıdan Müslümanlar yeryüzünde yerleşik hale gelip iktidar sahipleri olduklarında felahın göstergeleri olarak namazı, zekâtı ve maruf olanı emredip

münkerden sakındırma ilkelerini politikalarının esası haline getirirler. Bunlardan biri eksik olduğunda "felah" olmaz, maddi ve ekonomik refah olur. İslam'ın hedefi ise "refah" değil "felah"tır.

Yazık ki insanların çoğu felahı değil, refahı seçerler. Yüce Allah insanın ve toplumun önüne iki seçenek koyar: Biri dünyevi ve uhrevi kurtuluş olan felahtır ki, yolu sahih iman ve salih amelden, adalet ve ihsandan, cömertlik ve dayanışmadan geçer; diğeri salt refahtır, yolu inkâr ve fesattan, hak ihlali ve fısktan, bencillik ve çatışmadan geçer. 16. ayet, ahireti bırakıp dünya hayatını tercih etmenin ahlaki ve manevi boyutlarından soyutlanmış salt dünyevi ve maddi refahın insanı yıkıma götürdüğünü ima eder. Bu tam anlamıyla dinin dışarı çıkarılması; varlığın müteal/aşkın, batın/içkin ve ahiret/öte fikrinden arındırıldığı dünyevileşme (sekülerleşme)dir. (Bkz. 13/Ra'd, 26; 14/İbrahim, 3; 75/Kıyamet, 20-21 ve 76/İnsan, 27.)

Refah dünyevidir ve dünyaya aittir; felah hem dünyaya, hem ahirete aittir. Bu açıdan aklını kullanan refahı değil, felahı seçer. Çünkü ahirete ait olan kalıcıdır, süreklidir, sahicidir ve kalitesi dünyadaki olanla mukayese edilmeyecek düzeylerde kalitelidir. Bu ilahi mesajı ilk defa Hz. Peygamber (s.a.) veriyor değildir; tarih boyunca elçiler tarafından tekrar edilmiştir; İbrahim ve Musa'ya gönderilen vahiylerde bunu görmek mümkündür (53/Necm, 36-37).

A'la sûresinin (87) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

88- Ğaşiye Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 26 âyettir. Zariyat (51) sûresinden sonra, Kaf (50) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve örten, her şeyi içine alıp kuşatıp içine alan "**Ğaşiye**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾

1. **Her yanı yaygın olarak kuşatacak olan kıyâmetin haberi sana geldi mi?**
2. **O gün, öyle yüzler vardır ki, 'zillet içinde aşağılanmıştır.'**
3. **Çalışmış, boşuna yorulmuştur.**
4. **Kızgın bir ateşe yollanırlar.**
5. **Kaynar bir kaynaktan içirilirler.**
6. **Onlar için** (zehirli olan)**dari' dikeninden başka bir yiyecek yoktur.**
7. **Ne doyurup-semirtir, ne açlıktan korur.**

Sûreye ismini veren "**ğaşiye**" her şeyi içine alıp kuşatan, örten demek olup iki manada kullanıldığı söylenmiştir: Biri varlığın tamamını içine alan bir altüst oluşu ifade etmesi bakımından kıyamet; diğeri içine gireni tamamen kuşatan cehennem ateşi. Hicr (15) sûresinin 50. ayetinde bu anlamda kullanılmıştır: "Giyimleri katrandandır, yüzlerini ateş bürümüştür (tağşa)". Bu sûredeki kullanımının kıyametle ilgili olduğuna ilişkin yaygın bir görüş varsa da –ki bizde mealde bu görüşü tercih ettik-, cehennem ateşi manasında kullanılmış olması da muhtemeldir (101/Karia, 10-11). Çünkü hemen 2. ayetten itibaren cehennemdekilerin içine düştükleri trajik durum tasvir edilmektedir. Şöyle ki:

Kıyametin kopması, hesabın görülmesinden sonra dünyada yapıp ettikleri kötü şeyler yüzünden cehenneme sevk edilenlerin suratı düşmüş, zillet yüzlerinden okunur hale gelmiştir. Dünyada iken itibarlı kimselerdi, güç ve iktidarları, servet ve şöhretleri herkesi kıskandırırdı, herkes kolay kolay onlara ulaşamazdı. Yürüdüklerinde etraflarında onlarca kişi vardı –mesela şimdi kameralar, muhabirler, korumalar, onlarla aynı kareye girmek için çırpınan kimseler vs.– ancak inkârcı ve isyankâr tutumları dolayısıyla bugün kimsenin onların yüzüne baktığı yok. Yüzlerinde, zillet, acı, pişmanlık ve hüsran okunmaktadır (3/Âl-i İmran, 106).

Büyük bir düş kırıklığını yaşamaktadırlar, çünkü dünyada bir yerlere gelmek, güç ve servet toplamak ya da bir makamı, statü ve şöhreti elde etmek amacıyla öylesine çalışıp çaba göstermişlerdi ki, bugün boşuna yorulduklarını, bunca emeği harcadıklarını anlamaktadırlar. Dünyada elde ettikleri güç ve avantajın ebedi olduğunu zannediyorlardı, bugün hiçbir şey olmadıklarını anlamaktadırlar. Boşuna yorulmuşlardır.

Kızgın, yakıcı, aracı-iltimas, gönül-hatır dinlemeyen, kimseye torpil tanımayan, dünyevi güç ve servetin geçerli olmadığı bir ateşe yollanırlar; kime haksızlık yapmışlarsa, kimin emeğini sömürmüşlerse, hangi şiddette ve düzeyde ilahi hükümleri, emir ve yasakları çiğnemişlerse bugün cezasını çekeceklerdir (12/Yusuf, 107). Susadıklarında kaynar sudan içebilirler ancak (6/En'am, 70), acıktıklarında önlerine konan "**dari'**" adı verilen zehirli bir deve dikenidir. Bunun kuru bir diken olduğu da söylenmiştir. Cehennem azabını hak etmiş olan bu dikeni dilediği kadar yemeye çalışsın, onu ne doyurup semirtir ne açlığını giderir veya aç kalmaktan korur.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَا
تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾
وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

8. O gün, öyle yüzler de vardır ki, nimette (engin bir mutluluk içinde) **dirler.**

9. Harcadığı-çabadan dolayı hoşnuttur.

10. Yüksek bir cennettedir.

11. Orada anlamsız bir söz işitmez.

12. Orada 'durmaksızın akan' bir kaynak vardır.

13. Orada 'yükseklerde kurulmuş', tahtlar da vardır;

14. **Konulmuş** (içecek dolu) **kaplar,**
15. **Dizi dizi yastıklar,**
16. **Ve serilmiş yaygılar.**

Cehennemdeki trajik duruma karşılık, dünya hayatı sınavını başarıyla geçmiş mü'minlerin hak ettikleri cennette yüzleri aydınlıktır, sevinç ve mutluluk yüzlerinden rahatça okunmaktadır. Onlarda, cehennemlikler gibi dünyada çabalayıp yorulmuşlardı. Ancak onlar anlamlı, doğru ve hayırlı şeyler için çabalayıp duruyor, emek harcayıp yoruluyorlardı. Bugün emeklerinin boşa gitmediği apaçık anlaşılmaktadırlar. Bu yüzden mutludurlar. Cennette yüksek yerlere yerleştirilmişlerdir. Orada onları üzecek veya başkasını incitecek söz işitmezler. Kendi aralarında sürdürdükleri sohbete doyum olmaz ancak malayani şeyler konuşmazlar, perdelerin aradan kalkmasıyla vakıf oldukları hakikati konuşmaktadırlar (10/Yunus, 10).

Cehennemde kaynar sular vardı, cennette ise durmaksızın akan, içenin içini serinleten, ona hoş lezzet veren bir kaynak bulunmaktadır. Hem cennette yüksek yerlerde bulunuyorlar (56/Vakıa, 34), hem de özenle hazırlanmış tahtlar üzerinde oturuyorlar, önlerine konulmuş kaplardan hoş şeyler içmektedirler, arkalarında dizi dizi yastıklar konulmuş, önlerine değerli yaygılar serilmiştir. Bu, onların kendilerine büyük önem verilerek ağırlandıklarını göstermektedir.

Sanki dünyadaki yorgunluklarını giderip dinleniyorlar. Kim bilir belki firavunların piramitlerde çalıştırdığı kölelerdi, belki halkı sömüren kodamanların, kapitalist sömürücülerin emekçileriydi, belki toprak ağalarının ırgatı, serfleriydi. Çok yoruluyorlardı, karın tokluğuna çalışıyorlardı, horlanıyor, eziliyorlardı. Bugünse Allah'ın kucaklayıcı rahmeti altında mutludurlar.

Bazı modern tefsirciler burada ve başka sûrelerde (47/Muhammed, 15 ve 37/Saffat, 62, 67; 83/Mutaffifin, 22-28) yapılan cennet ve cehennem tasvirlerinin neredeyse maddi gerçeklikleri olmayan sembolik tasvirler olduğunu öne sürmektedirler. Onlara göre, insanın dünya şartlarında sahip olduğu algı düzeyi göz önüne alınarak ahiretin önemi bu türden sembolik tasvirlerle anlatılmıştır, bu cehennemdeki azabın birebir böyle olduğu anlamına gelmez. Amaç "Kur'an'da eksik de olsa bir çağrışım yapması ve sonuçta bir korku ve kaygı uyandırıp günahlardan uzaklaşmaya teşvik etmesi için cehennem ve oradaki şartlar dünya hayatında korku, acı, nefret, tiksinti vb. duygular veren bazı olaylar, durumlar, maddeler için kullanılan kelimeler, isimlerle anlatılmış, bu yönde tasvirler yapılmıştır... (Ancak) orayla ilgili tasvirlerden mutlaka kelime ve söz-

lerin ifade ettiği dış manayı anlamak ve böylece oradaki nimet ve sıkıntıların da dünyadakilerin aynısı olduğu gibi bir sonuca varmak gerekmez." (Kur'an Yolu, V, 609; ayrıca aynı iddia için bkz. Süleyman **Ateş**, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, IX, 445.) Bu iddia iki soruyu tatminkâr cevap bulmayı gerektirir:

1) Bu tasvirlerin amacının, insanları görüp bildikleri, anladıkları şeylerle korkutmak veya müjdelemek suretiyle Allah'a kulluğa yöneltmektir demek, maddi olarak cehennemdeki azabın, cennetteki ödülün tahakkuk etmeyeceğini zımnen ifade etmektir. Meşşâî filozoflar da aşağı yukarı bu çerçevede Haşr-ı cismani'yiinkâr ediyorlardı. Bu fikre nereden varılır? Bunu ima eden herhangi bir nass (ayet veya sahih hadis) gösterilebilir mi?

2) Şu sorular da cevap bekler:

a) "Dünya hayatı ahiretin tarlası" ise,

b) Temel bir kural olarak "ceza (azap veya ödül) amelin cinsinden (el ceza min cinsi'l amel)" ise,

c) Haşr-ı cismani olacaksa, azap ve ödülün cismani olması akli değil mi?

Konuyla ilgili İbn-i Abbas'ın görüşü tercihe şayan görünmektedir. Şöyle der: "Ahiretteki azap ve ödülün dünyadakilerle mukayese edildiğinde sadece isimleri vardır; mahiyetçe dünyadakilere benzemezler. Benzerlik asılda değil, isimlerdedir." Bu doğru olmakla beraber lezzet ve elemin olmayacağı anlamına gelmez, şiddet derecelerinin çok daha farklı olacağını gösterir.

Cennet ve cehennemle ilgili farklı tasvirlerin yer alması, herkesin kendi iyi ameline göre ödülünün, kötü ameline göre cezasının farklı olacağını veya bir olgunun birden fazla boyutunun ve özelliğinin anlatımı anlamına gelir. Yoksa arada temel bir çelişki veya tutarsızlık olduğu anlamına gelmez.

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَاِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

17. Bakmıyorlar mı o deveye; nasıl yaratıldı?

18. Göğe, nasıl yükseltildi?

19. Dağlara; nasıl oturtulup-kuruldu?

20. Yere; nasıl yayılıp-döşendi?

17. ayette yüce Allah, insanın –ve elbette vahyin ilk muhataplarının– tabii çevresinde sıkça temas halinde oldukları deveye dikkat çekerek yaratıcı vasfı üzerinde düşünmeye davet etmektedir.

Devenin kendine özgü hususiyetleri vardır: Razi, her hayvan veya canlının

Allah'ın varlığına delil oluşuna dikkat çeker. Her şey Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih eder, yüceltir (17/İsra, 44). Bu açıdan yaratılmış bütün cisimler eşittirler ancak her bir cisme verilmiş bulunan sıfatlar, hasletler ve fonksiyonlar farklıdır. Şu halde cisim olmaklıkta eşit olan varlıkların herbirine ayrı sıfat verilmesi, bunu bir Veren'in olduğunu gösterir. Bu da "âlim, kadir, hâkim ve hiçbir şeye ve kimseye muhtaç olmayan gani bir Yaratıcı"dan başkası değildir. Her bir şey ve canlı kendisine verilmiş bulunan sıfatı ve özelliğiyle iş ve işlev görür, bu sayede varlık âleminde ve tabiatta nizam ve intizam tesis edilir. Biri diğerinin sıfatına ve rolüne özenecek olsa hem bunu yapamaz hem gülünç duruma düşer. Toplum hayatı da öyledir, yaşına, kabiliyet ve mizacına göre her insanın, özellikle erkek ve kadının kendilerine göre farklı sıfat ve özellikleri vardır. Her biri kendi asli fonksiyonunu görecek olsa fıtrata uygun, sağlam bir düzen kurulur. Birbirlerinin rollerini oynamaya kalkıştıklarında beşeri hayat sağlam örf üzere olmaktan çıkar; kötü adet ve sapkın geleneklere mahkûm olur.

Deve haksız yere kızdırıldığında yerine göre öfkeli ve kinci bir hayvan olduğu hâlde kurban edileceği zaman akıl almaz biçimde uysallaşır. Tavuk bile kesildiğinde çırpınırken, Allah'ın kendisinin bir işareti olmak üzere insana boyun eğdirdiği deve, kurban edilirken diğer hayvanlar gibi yatırılıp bağlanmadan, ayakta ve ayetteki ilgili kelimenin diğer bir anlamına göre bir ayağı bağlanmış hâlde durarak kendisini bıçağa teslim eder. **Taberi**'nin işaret ettiği üzere, çöl şartlarında hayli dayanıklı ve kuvvetli olduğu halde bir çocuk veya zayıf bir kimse bile deveyi yere çömeltip sırtına yük yükleyebilir veya ona binebilir.

Yüce Allah kendi varlığının harikulade bir nişanesi olarak deveye dikkat çekmiştir: 17-19. ayetlerin bağlamı içinde devenin gök, dağlar ve yeryüzünden önce zikredilmiş olması manidardır. **İbn-i Kesir** şöyle der: Çölde seyahat eden bir bedeviyi düşündüğümüzde bedevinin kendi varlığını ilk farkettiği durum deve üzerinde yolculuk yapmasıdır. Başını yukarıya kaldırdığında göğü; uygun bir coğrafi ortamda ise yana baktığında yüce dağları, tepeleri; aşağı baktığında yeryüzünü (arz) görür.

Kurtubi "develeri karanın gemileri"ne benzetir. Hayvanların etlerinden, sütlerinden, derilerinden istifade edilir. Türlerine göre yük aracı veya binek olarak kullanmak mümkün olduğu gibi bir zevk ve temaşa nesnesi olarak da kullanmak mümkün (16/Nahl, 5-7; 36/Yasin, 71-72). Söz konusu özelliklerin bir veya birkaçı hayvanlarda bulunurken, devede hepsi bulunmaktadır. Deve her hayvandan daha fazla süt ve et verir, hiçbir hayvan onun kadar yük taşıyamaz, çölde 10 gün susuz kalabilir, sırtında sonraki günler için yemek stok eder. Belli kapasitede hafızası olması dolayısıyla yolunu şaşırması nadirdir. Devenin

çölde doğru yolda yürümesi "hidayet", yolunu şaşırması "dalalet"tir. Fahreddin **Razi**, bir defasında çölde yollarını kaybettiklerinde salıverdikleri develer sayesinde yolu bulduklarını anlatır. Son vahyin dili Arapçanın sayısız kelime iştikakı ve kavram zenginliği deve ile bağlantılıdır. Hakikaten deve şanı yüce Allah'ın hem şiarlarından hem harikulade ayetlerindendir. Oryantalist resim bu yüzden küçültücü imaj inşa ederken "deve, çöl ve İslamiyet"i bir arada kullanmıştır. (Ayrıca bkz. 22/Hac, 36-38. ayetlerin açıklaması.)

İbn-i Kesir'in işaret ettiği üzere insan bakış açısından, çölde seyahat eden bedevi kendini deve üzerinde fark eder ve ayetin buyruğunu yerine getirip devenin yaratılışı üzerinde düşündükten sonra başını göğe kaldırır, muhteşem bir varlık düzeniyle karşılaşır. Deveyi bu özelliklerde yaratan yüce Allah göğü yükseltmiş bulunmaktadır. Dağlar kazık gibi oturtulmuş, yer (arz) insanların ve canlıların hayatlarını idame ettirmeleri için yayılıp döşenmiştir. Deve, gök, dağlar, yeryüzü ve aralarında olan her şey hayranlık ve hayret vericidir. Göğün bu şekilde yükseltilmesi ilahi kudretin en büyük işaretlerinden biridir. (Bkz. 13/Ra'd, 2. ayetin açıklaması.)

Bilinç sahibi, aklını doğru kullanabilen insan, bütün bunlar üzerinde düşünür, kozmik düzenin ve tabiattaki varlıkların nasıl mutlak ilim, irade ve kudret sahibi Bir Varlık tarafından yaratılıp kendi istifadesine sunulduğunu anlar, kendisinin niçin yaratıldığı konusu üzerinde düşünür. Yüce Allah, yarattığı varlığı yaratıp bırakmış değildir, kozmik ve ekolojik düzenin sürmesini sağlayan sonsuz sayıda melek istihdam edilmektedir, varlığın bir sonu (eceli) vardır ve bütün bunların bu tarz yaratılmış olmasının bir sebeb-i hikmeti bulunmaktadır. Yaratan varlığı ve insanı bir daha ve sonsuz kere yaratabilir (79/Naziat, 27-28). İnsanı da başıboş bırakmış değildir. İnsana yaratılışın hikmetini, yaratılışın anlam ve amacını öğreten Allah'ın insanların içinden gönderdiği elçisi ve ona indirdiği kitaptır. Kendi başına yaratılışın sırrını çözemez, vahyin ışığında aklını kullanması lazım. Yüce Allah tarih boyunca kitaplar-sahifeler indirdi, son vahyini de Hz. Muhammed Aleyhissalâtü vessalâma indirmiş bulunmaktadır.

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى
وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ
إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

21. Artık sen, öğüt verip-hatırlat. Sen, yalnızca bir öğüt verici-bir hatırlatıcısın.

22. Onlara 'zor ve baskı' kullanacak değilsin.

23. Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse,

24. Allah, onu en büyük azap ile azaplandırır.

25. Şüphesiz onların dönüşleri bizedir.

26. Sonra onları hesaba çekmek de elbette bize aittir.

21 ve 22. ayetler İslamiyet'in diğer din, öğreti ve ideolojilerden farkını bariz biçimde ortaya koymaktadır. Yukarıdaki ayetlerle bir arada düşündüğümüzde insan yeryüzünde aşina olduğu hayvanların hayranlık verici yaratılışlarına bakacak, gökyüzünü, gökyüzündeki cisimleri gözleyecek, dağların fonksiyonları ve yeryüzünün nasıl kendi hayatını sürdürebileceği şekilde düzenlenmiş olduğuna bakıp Yaratıcı fikrine varacak, elçinin tebliğ ettiği hükümlere tabi olacak. İnsandan istenen bundan ibarettir.

Ne var ki herkes bu yüksek bilince sahip olmuyor. Zihnini etki altına almış önyargılar, nefsinin istek ve tutkuları, taassup, çıkar ilişkileri vb. sebepler dolayısıyla doğru yolu seçmeyi bir kenara bırakıp inkâr ve günahta ısrar ediyor. Böyleleri için peygamberin görevi hak ve hakikati onlara tebliğ etmekten ibarettir. Din vicdan ve gönül işidir. Bu yüzden din seçiminde zor kullanılmaz (2/Bakara, 255; 50/Kaf, 45); zora başvurulduğunda istikraha, tiksintiye yol açar. Kalbi mutmain olmadıkça kimse inanmaz, zor ve baskı altında inandığını söyleyen gerçekte ikiyüzlü davranmış olur. İkiyüzlü insanın yani münafığın İslam'a ve topluma zararı inkârcıların zararından daha büyüktür. Herkesin özgür iradesini kullanarak doğru veya yanlış, hak veya batıl yönde tercihini kullanabilmesi için Kur'an'ı Kerim birtakım esaslar vaz'etmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Hidayet Allah'tandır. Yüce Allah birine hidayet vermedikçe kimse onu hidayete erdiremez. Hz. Peygamber (s.a.) çok arzu ettiği, kendini neredeyse harap ettiği halde amcası Ebu Talib'i hidayete erdiremez. Bu durumda ne şahıslar ve cemaatler ne kamu otoritesi kimseyi zorla hidayete erdirmeye kalkışamaz. İnsanların zor kullanarak İslam'a mecbur edilmesi, ahirette mazeretleri olur. Şöyle diyebilirler: "Allah'ım kulların bize seçme özgürlüğü tanımadı ki, gönülden inanalım." Oysa peygamberlerin gönderilmesinin hikmetlerinden biri insanların Allah'a karşı savunacakları mazeretlerin kalmamasıdır (bkz. 4/Nisa, 165).

b) Yüce Allah dileseydi bütün insanları tek din, tek şeriat ve tek ümmet kılardı. Böyle dilemedi. Her ümmete, her topluluğa farklı yol ve yöntemler (şeriat-minhac) kıldı. Şu halde toplumlar veya din müntesipleri arasında kelami tartışmalar olsa da, işi bir noktada tutup son hükmü Allah'a bırakmak lazım.

Allah ahrette son grupların ihtilaf ettiği konularda hükmünü verecek, kim hak yolda, kim batılda apaçık ortaya çıkacaktır;

c) Açık tebliğe, iknaya dayalı müzakere ve anlatıma rağmen kişi veya kişiler, gruplar, toplumlar inanmayacak olursa Hz. Peygamber'e gösterildiği üzere iki tutum takınılır:

aa) "Eğer onlar yüz çevirirlerse, de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve büyük arşın Rabbi O'dur." (9/Tevbe, 129);

bb) "Sizin dininiz size, benim dinim bana." (109/Kâfirun, 6.)

d) Dinler arasında geçerli olması gereken kural "ihtiram" olmalıdır. İster anlaşmalı (muahid), ister savaş sonucu zimmi statüsünde olsun, Müslümanlarla gayrimüslimler birbirlerinin hak ve hukuklarına, mahrem dünyalarına saygı göstermeli, aradaki sosyal, ekonomik ve politik ilişkiyi anlaşmaya dayalı düzenlenmelidirler. Bu konuda "**Medine Vesikası**" sünnet değeri olan yazılı çarpıcı örnektir.

Peygamber öğüt veren ve hatırlatan iken, onu takip eden Müslümanların da bunun ötesine geçmemeleri gerekir. Bazıları bu ayetin Tevbe (9) sûresinin 5 ve 73. ayetlerinin inişiyle yürürlükten kaldırıldığına dair görüşler öne sürmüşlerse dahi, doğru değildir. Her bir ayetin hayat bulacağı özel bir pratik vardır. Anlaşma imkânının olduğu yerlerde Müslümanlar gayrimüslimlerle anlaşma yapar; burada geçerli ilke "Sizin dininiz sizin, benim dinim benim" ayetidir. Savaş durumunda ise Tevbe sûresinin ilgili ayetleri geçerli olur; savaşı Müslümanların kazanması durumunda da zimmi hukuku uygulanır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 20; 5/Maide, 92 ve 99; 10/Yunus, 82; 28/Kasas, 56 ve 42/Şura, 48.)

Bu açık tebliğe, tereddütlere mahal bırakmayacak anlatım ve açıklamalara rağmen yüz çeviren yani Allah'ın birliğini, ahiretin varlığını, Risâleti ve Kur'an'ın işaret ettiği açık hükümleri inkâr eden olursa Allah onu büyük bir azapla azaplandıracaktır. Şu var ki azaplandırma işi kullara bırakılmış değildir. Tabii ki bu hak ve hukuku ihlal edenlerin, söz gelimi cinayet işleyenlerin, hırsızlık yapanların cezasız bırakılacağı anlamına gelmez. İnkâr edip küfründe ve günahında inat edenlerin de dönüşü Allah'adır, onları hesaba çekmek de O'na ait bir yetkidir.

Ğaşiye sûresinin (88) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

89- Fecr Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 30 âyettir. İsmini ilk ayette geçen "tan yerinin ağarması, sabah aydınlığı" manasına gelen "**fecr**" kelimesinden almaktadır. Leyl (92) sûresinden sonra, Duha (93) sûresinden önce indirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾
هَلْ فِي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ ﴿٥﴾

1. **Fecre andolsun,**
2. **On geceye,**
3. **Çifte ve tek'e,**
4. **Akıp-gittiği zaman geceye,**
5. **Bunlarda akıl sahibi olan için bir yemin var, değil mi?**

"**Fecr**" tan yerinin ağardığı, karanlığın sona erip günün aydınlanmaya yüz tuttuğu zamandır. Biz buna Türkçede, Arapçadaki anlamının tersine "şafak vakti" deriz. Hakikatte şafak, güneşin batışından sonra ufukta kalan kızartıdır. Güneş batarken sanki arkasında bir kırmızı tül bırakır, bir süre sonra o da yok olur. Fecr, seher vaktidir. Yüce Allah bu vakte kasem etmektedir. Arap dilinde yarıp çıkarmak olan "f.c.r" kökünden fücur ve ficar kelimeleri de türemektedir. Fecr hem geceyi yarar aydınlığa yol verir hem yerin altındaki suyu çıkarır. "Fücur" ise insanın ahlaki kişiliğini yarar, yaralar, parçalar, bu yüzden günah ve haramlar birer fücurdur. Yasağın çiğnenmesi dolayısıyla haram aylardaki (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem, Receb) savaşlara "ficar savaşları" denir. (Bkz. 9/Tevbe, 36-37.)

Daha önceki sûrelerin başında kâinattaki bir takım varlıklara, tabiattaki olaylara kasem ederken nasıl ele alacağı konunun önemine dikkat çekiyorsa,

bu kasemde bir konuya dikkat çekmeyi murat etmektedir (bkz. 81/Tekvir, 18). Cins bir kelime olarak "Ve'l fecri" veya tanın ağardığı şafak vaktinin iki özelliği var: Biri canlılar derin uykularından uyanır, tabiatta bir canlanma başlar. Bilinçli insan da erkenden uyanır, Rabbine ibadet eder. Nasıl günbatımı ile gece başlayıp fecir vakti sona eriyorsa, dünya hayatı da sona erecek, ölümden sonraki dirilişle yeni bir hayat başlayacaktır.

Tan yerinin ağarmasıyla karanlıklar sona erer, güneş ortalığı aydınlatmaya başlar. Bu da vahyin gelişiyle cahiliye karanlığının sona erdiğini sembolize eden zarif bir anlatımdır. "El" takısıyla gelen gerçekten de vahiy, Allah'tan ortalığı aydınlatan bir nur, tükenmez bir ışıktır. 5. ayette düşünme yeteneği olan akıl sahiplerinden bahsedilmektedir ki, bu metaforda da akıl göz, vahiy ışık olarak tavsif edilmiştir. Bunun manası şudur: Yüce Allah vahiy ile varlıkları aydınlatır, göz olarak insana bahşettiği akıl da vahyin ışığında düşünür, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, güzeli çirkinden, zararlıyı yararlı olandan ayırır.

2. ayette üzerine kasem edilen "on gece"nin genel kabul gören görüşe göre Zilhicce'nin ilk on gecesidir. Ramazan ayının "Kadir gecesi"ni içinde barındırdığı son on gecesi, varlık âleminin ilk on günü, Muharrem'in veya her ayın ilk on gecesinin kastedildiğini öne sürenler olmuşsa da, Kameri takvimin son ayı olan Zilhicce'nin ilk on gecesinin kastedilmiş olması daha kuvvetle muhtemeldir. Çünkü ayetin ilk muhatapları Mekkeliler gözünde de kutsal biliniyordu. Bu sayede Zilhicce'nin muhtemelen Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den beri süren kutsallığı, bereketli addedilmesi teyit edilmekte ve sürdürülmektedir. Zilhicce'nin ilk on gününün (Leyali-i aşere) faziletleri dolayısıyla daha yoğun ibadet ve taatla geçirilmesini teşvik eden çeşitli rivayetler vardır. Ayetin Ramazan'ın son on gecesine işaret ettiğini düşündüğümüzde, bunun Kur'an'ın inmeye başladığı zaman dilimine atıf olduğunu söylemek mümkün. Fecr sûresinin ilk ayetinin ilk kelimesinin "Ve'lfecr" olması ile, Kadir (97) sûresinin son ayetinin son kelimesinin "fecr" olması vahy bağlamında birbirleriyle ilgili olduğu fikrini ima etmektedir. Her iki kelimenin konumları ortalığı aydınlatacak vahyin gelişiyle ilgilidir.

3. ayette üzerine kasem edilen "**çift ve tek**"in ise varlıkta Allah'ın yarattığı her şey olması ihtimali kuvvetli görünmektedir. Varlıkların tamamı ya çift veya tektir. Bir açıdan bakıldığında mutlak "tek ve bir" olan Allah'tır. Diğer bütün varlıklar tek gibi görünse de mutlaka bir başka varlıkla ilişkilidirler, o halde asli özellikleriyle tek değildirler. Bu durumda tek olan sadece Allah, diğerleri ise çifttirler. Yüce Allah her şeyi çift yaratmıştır (51/Zariyat, 49). Belki bu ayet (89/3) kâinatın matematiksel, astronomik, kozmik ve fiziksel sırlarının bir bölümünü keşfetmemizde anahtar rol oynayabilir.

Gayet açıktır ki varlıklar, yaratılışları ve fıtratları itibariyle kesret halinde varoluşlarını sürdürmektedirler. Çokluk içinde bulunan varlıkların her biri onları yaratan Allah'a irca olunmaktadırlar, o halde kesret ancak vahdetle mümkün olabilmektedir. Kendisi bir başkasıyla kaim olan; kendi başına var, müstağni ve mutlak, başka bir ifade ile Vacibu'l vücud olamaz. Bu sıfat sadece Allah'a mahsustur. Çünkü bütün yaratıklar (mahlûkat) O'nun yaratmasıdır, O olmasaydı varlık olmazdı. Yaratıcı ile yaratılmışlar (Halık ile mahlûk) arasında mahiyet birliği yoktur, kesrette vahdet varsa, bu Vahdet-i Mevcutçuların (panteistler) veya aşırıya giden Vahdet-i vücutçuların düşündüklerinin aksine, Allah'ın mutlak ilim, irade ve kudretinin varlıkların tamamına hayat vermesi, varoluşlarını mümkün kılmasıyladır. Ayeti Yaratıcı'yla bağlantılı "tek ve çift varlıklar" anlamında ele alsak bile, bu durumda ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: "Tek ve çift olan her şeyin Rabbine yemin ederim!"

Tirmizi'de yer alan bir hadise göre, "Çift ve tek, namazda yer alan rekâtlardır. Bir kısmı çift, bir kısmı tektir." (Tirmizi, Tefsir, 89/1.) Bu gayet açıklayıcı bir bilgidir, zira namaz ile kozmik düzen ve insanın, varlığın temel hareketlerine uygun olarak Allah'ın huzurunda kalması (kaame), rükûu, sücudu ve oturması arasında birebir benzerlik bulunmaktadır.

4. ayette yüce Allah, "**akıp giden gece**"ye kasem etmektedir. Başına "iza" şartı geldiğinden, gecenin karanlığının geçiciliğini ifade eder. Yoksa Allah, karanlığa kasem etmez. Gece devridaim halinde gelir ve gider. Günün yarısı aydınlık, yarısı karanlıktır. Başka ayetlerde gecenin akıp giden vasfına kasem edilmiştir: "Dönüp gittiği zaman geceye" (74/Müddessir, 33); "Kararmaya başladığı zaman geceye" (81/Tekvir, 17). Kullanılan metafor çerçevesinde düşündüğümüzde, gece eninde sonunda gider, her gecenin sonunda sabah olur. Cahiliye de sona erer, Yüce Allah'ın elçisine indirdiği vahiy nuruyla ortalığı, insanın ruhunu, aklını ve hayatını aydınlatır.

Evet, bütün bunları göz önüne alması gereken insan, eğer düşünce melekelerini doğru yönde kullanırsa yani aklını çalıştırırsa vahyin ışığında hakkı ve doğru yolu bulacak. Bunun için yemin etmeye gerek var mı? Her şey apaçık ortada değil mi?

Ayette "düşünme yetisinin veya akl"ın "hicr" kelimesiyle ifade edilmiş olması önemlidir. "Hicr" h.c.r'dan "taş"la aynı kökten gelen bir kelime olup koruyan, koruyucu manasında kullanılmıştır. Bir yeri etrafına taş örerek koruma altına alabiliriz; akıl veya doğru düşünme de insanı inkâr ve isyandan, kötülüklerden ve zararlı şeylerden korur. Ancak nasıl taşları doğru biçimde yontmak ve yine belli bir düzen içinde üstüste bina etmek gerekirse, düşünme ve

akletme faaliyetini de doğru yönde kullanmak suretiyle insan kendini dünyevi ve uhrevi tehlikelerden koruyabilir. Aklın doğru kullanımı vahyin ışığı altında çalışmasıdır. Böyle bir akıl sağlamdır, taş ve kaya gibi koruyucudur.

Yüce Allah ilk dört ayette fecr'e, on geceye, çifte ve tek'e ve akıp giden geceye kasem ederek, eğer insan aklını doğru kullanırsa, hak ve hakikate ulaşır. Allah'ın birliğine, risalete, ahirete, hesaba, ceza ve ödüle iman eder, hayatını buna göre tanzim eder. Bu da onun her iki cihanda kurtuluşu olur.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ
مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ
ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ
﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

6. **Rabbinin Ad** (kavmin)**'e ne yaptığını görmedin mi?**
7. **'Yüksek sütunlar' sahibi İrem'e?**
8. **Ki şehirler içinde onun bir benzeri yaratılmış değildi.**
9. **Ve vadilerde kayaları oyup biçen Semud'a?**
10. **Ve kazıklar** (ehramlar) **sahibi Firavun'a?**
11. **Ki onlar, şehirlerde azgınlaşmışlardı.**
12. **Böylece oralarda fesadı 'yaygınlaştırmış-arttırmışlardı.'**
13. **Bundan dolayı, Rabbin, onların üzerine bir azap kamçısı çarpı-verdi.**
14. **Çünkü senin Rabbin, gerçekten gözetleme yerindedir.**

Yüce Allah, tarihte –ki belki de Nuh aleyhisselâmdan sonra ortaya çıkmış olmaları hasebiyle Ad ve Semud kavmine Arab-ı baide yani geriye doğru en uzak geçmişteki Araplar denir– iki Arap kavmini nasıl yok ettiğini hatırlatır. "Görmedin mi" sorusunu "haberin olmadı mı" manasında ele almak lazım. Çünkü Efendimiz (s.a.)'in söz konusu suçlu-günahkâr iki kavmin helakini görmedi ama yüce Allah ona vahiy ile haklarında bilgi verdi. Bu, İlme'lyakîn mesabesinde bilgidir. O'nun verdiği bilgiler hakikati ifade ettiğinden, Hz. Peygamber sanki Ayne'lyakîn olayı müşahede etmiş gibi zihnen uyarılmaktadır.

Ad kavmi, Umman ile Hadramut arasındaki bölgede düzlük arazide yaşamış bir kavimdi. Onlarla ilişkilendirilen "İrem" ise hem atalarının ismi, hem görkemli yerleşim yerlerinin ismidir. Ad kavmi düzlük arazide yüksek bir me-

deniyet kurmuşlardı, devasa binaları vardı, köşk ve sarayları yüksek sütunlar üzerinde yükseliyordu. 8. ayet kendi zamanlarında yeryüzünde onların ayarında şehirler olmadığını belirtir, demek ki büyük bir güç ve zenginliğe sahip olmuşlardı. Bağ ve bahçeleri, sulama tesisleri ve süslü mekânları ünlüydü. Ne var ki yoldan çıkmış bir toplumdu, zaman içinde azgınlaşmış, suç ve günah bataklığına saplanmışlardı. (30/Rum, 9 ve 41/Fussilet, 15.) Yüce Allah, onları uyarmak üzere Hud aleyhisselâmı peygamber olarak gönderdi, fakat onu dinlemediler, sonunda yedi gece ve yedi gündüz süren büyük bir azabı hak edip yeryüzünden silindiler (bkz. 11/Hud, 50-60; 69/Hakka, 6-8).

Salih aleyhisselâmın kendilerine peygamber olarak gönderilen Semud kavmi de güçlü bir medeniyet kurmuşlardı. Evlerini dağları yontarak yüksek yerlerde kuruyorlardı. Onların zannına göre Ad kavmi düzlük arazide oldukları için kolayca yok olup gitmişlerdi, yüksek yerlerdeki evlerin yıkılması kolay olmazdı. Ancak onların da şehirleri yerle bir oldu; depremle bir yeri yok eden azap, yüksek yerlerde şiddetli kasırga, hordum veya başka tarzda gelir, orayı da yerle bir ederdi. Suçlu günahkârların Allah'ın azabından kurtulması mümkün değildir. (Bkz. 7/A'raf, 73-78; 133-134; 11/Hud, 61-68 ve 68/Hakka, 4-5).

Kur'an-ı Kerim, Arapların kolektif hafızasında yeri olan, haklarında hikâyeler dinledikleri Ad ve Semud kavminin başına gelenleri zikrettikten sonra Mısır'ın zorba kralı Firavun'u da hatırlatır. Sad sûresinde de (38/12) her üç mücrim bir arada zikredilmektedir. Musa aleyhisselâmın kendisine elçi olarak gönderildiği Firavun'un da askeri, ekonomik ve politik gücü vardı. "Kazıklar sahibi (Zü'levtad)" olarak zikreder ki, bunun en yaygın ve genel kabul gören anlamı, yeryüzündeki iktidarının kalıcılığını simgeleyen ehramları inşa etmesi; diğeri onbinlerce kişiden müteşekkil ordusu için sefer sırasında kurduğu büyük çadırlar. Her iki anlam da Firavun'un zorba gücünü anlatır. Fakat o da Ad ve Semud gibi yerleşim birimlerinde yani kurdukları görkemli şehirlerde, meskûn yerlerde azmışlardı, tuğyana kapılmış, hüküm sürdükleri yerlerde çürüme ve yozlaşmayı (fesat) yaygınlaştırmışlardı.

"**Tuğyan**", insanın Allah'ı ve ahireti unutup kendini yeryüzünün hâkimi ilan etmesi, kibre kapılıp hukuk yanında ahlaki sınırları da pervasızca çiğnemesi, zayıflara ve güçlülere büyüklenmesi, halkı ezmesi ve onu uyaranlara fütursuzca şiddet uygulamasıdır. Bir medeniyet tuğyan-azgınlık sınırlarına gelince yıkılmaya yüz tutar, çok geçmeden şu veya bu tarzda yerle bir olur. Yüce Allah'ın azabı kamçı gibi gelir. İnkârcılar ve mücrimler ebedi kalacaklarına, zulümlerinin sürgit devam edeceklerine inanırlar da Allah'ı unuturlar. Oysa her şeyden haberdar olan, her şeyi gören ve işiten Allah onları gözetlemektedir.

Değil onlar, varlık âleminde hiçbir şey O'nun bilgisi, iradesi ve kudreti haricinde değildir. Aksini düşünen gaflet içinde olup kendini yanıltmaktadır. Tarih bu türden trajik örneklerle doludur. Gerek vahyin ilk muhatabı Mekkeliler, gerekse kıyamete kadar gelip geçecek nesiller bundan ders çıkarmalıdırlar: "İşte biz, onların her birini kendi günahıyla yakalayıverdik. Böylece onlardan kiminin üstüne taş fırtınası gönderdik, kimini şiddetli bir çığlık sarıverdi, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmedici değildi ancak onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı." (29/Ankebut, 40.)

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي اَكْرَمَنِۜ ﴿١٥﴾
وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي اَهَانَنِۜ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا
تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَۙ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحٰٓضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۙ ﴿١٨﴾ وَتَاْكُلُونَ
التُّرَاثَ اَكْلًا لَّمًّاۙ ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّاۜ ﴿٢٠﴾

15. **Fakat insan; ne zaman Rabbi kendisini bir denemeden geçirse, ona bir keremde bulunsa, nimetler verse: "Rabbim bana ikram etti" der.**
16. **Ama ne zaman onu deneyerek, rızkını kıssa, hemen: "Rabbim bana ihanet etti" der.**
17. **Hayır, aksine, siz yetime ikram etmiyorsunuz.**
18. **Yoksula yedirmek için birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.**
19. **Mirası, sınır tanımaz** (helâl, haram aldırmaz) **bir tarzda yiyorsunuz.**
20. **Malı 'bir yığma tutkusu ve hırsıyla' seviyorsunuz.**

15 ve 16. ayetlerde Kur'an-ı Kerim, insan yaratılışının çift kutuplu özelliğine dikkat çekmektedir. Yüce Allah, insana bir keremde, bir ihsan ve lütufta bulunduğunda bunun Rabbi tarafından kendisine bir ikram olarak verildiğini söyler ama bunu kendine refere eder. Yani sanki kendisi buna layıktır. Emek harcamadan haketmiştir. Söz konusu nimetlerin olmadığı diğer insanlara göre kendisi imtiyazlı kişi olduğu, yüce Allah katında kendisine özel bir yer ve önem ayrıldığı için verildiğini düşünür. Bu düşünce insanın benmerkezci karakterinin tezahürüdür. Burada insan temel bir gerçeği ıskalamaktadır: Allah'ın onu sınavdan geçirmek üzere ona bunca nimeti vermişken, o imtiyazlı, seçkin olduğu için buna sahip olduğunu düşünmektedir.

Yüce Allah'ın insana ikramda bulunmasının birden fazla yolu ve şekli vardır. Bu güç ve kudret olabileceği gibi, beden güzelliği, bilgi, zihni derinlik, belagat ve fesahat yani hitabet gücü, zenginlik, şöhret, makam ve statü, yöneticilik ve

başka şeyler de olabilir. Bütün bunları insana veren Allah'tır, bununla kulunu sınamaktadır: Soru şudur: Sahip olduğu imkân ve avantajları nasıl kullanacaktır? Adaletli mi davranacak, doğru istikamette mi ilerleyecek, yoksa zulmedip azacak, tuğyana mı sapacak? Mesela zenginlik gibi nimeti Karun gibi kendinden bilirse, sınavı kaybeder; Allah'tan bildiği halde kendini seçilmiş, ayrıcalıklı insan veya zümre mensubu kişi kabul ederse yine sınavı kaybeder. Doğru olanı şudur: Allah nimet verir, sayısız imkân ve avantaj bahşeder, insan her nimetin şükrünü bilecek, meşru çerçevede kullanacak ve başkalarıyla paylaşacaktır.

16. ayette sınavı kaybeden bedbaht kişinin nimeti kaybettiğinde nasıl feryat ettiğini anlatır: Nimeti elinden alan yüce Allah'ı -haşa- kendisine ihanet etmekle suçlamaktadır. Sanki her nimete sahip olmak onun doğuştan hakkıymış, bu konuda nimetin Sahibi'nden senet almış gibi, neden yoksullaştığının, güzelliğinin, şöhret veya siyasi gücünün, kötü kullandığı makamının elinden çıkmasının hesabını Allah'a sormaya kalkışır (11/Hud, 9-10). Bu demektir ki, esasında nimeti hak etmiş kimse değildi, eline geçti, kötü kullandı ve kaybetti. Bu olay iktisadi olaylar, beden güzelliği, siyasi ve askeri güç ile söz ve retorik ve başka melekelerin tamamı için söz konusudur. Ayette "Ne zaman rızkını kızsa" ifadesinin yer almış olması, şükür veya nankörlüğün salt rızıkla, ekonomik ve mali zenginlikle sınırlı olduğu anlamını vermez, sadece en somut durum olması hasebiyle rızık tipik bir örnek olarak verilir. Netice itibariyle kim hangi güce ve nimete sahipse, bunun kendisinin sınavı olduğunu bilip ona göre kullanmasını bilmelidir.

"Rızık" örneğinden hareket ettiğimizde, bir zaman zengin olan kimse eğer yoksul düşmüşse, bunun sebebi kendisine bol ikramda bulunan Allah'ın emirlerini bir kenara itip yetime, muhtaçlara, yoksullara ikramda bulunmamasıdır. Yüce Allah ona bol rızık vermişti, şükredecek, meşru çerçevede tüketecek ama en çok yetimi ve yoksulu koruyacaktı. Öyle yapmadı, bencil davrandı, kendisi için harcadı, çevresine karşı aldırışsız yaşadı, sonunda sınavı kaybetti (bkz. 68/Kalem, 23-24; 93/Duha, 9 ve 107/Maun, 1-7). 18. ayet, fiilen yoksulu doyurma yanında "yoksulu doyurmanın teşvik edilmesi"nin de temel bir görev olduğunu hatırlatmaktadır. Mü'minlerin bir kısmının maddi gücü yeterli olmaz ama yoksulların doyurulması için çaba harcamalı, mesela bu çerçevede hayır ve yardım kuruluşlarına ellerinden gelen katkıyı sağlamalıdırlar.

Bencilliğinin kurbanı olmuş insanın belirgin vasfı mirası sınır tanımaz bir ihtirasla yemesidir. 19. ayetteki mirası üç ayrı düzeyde anlamak mümkün:

a) Varlık âlemi ve yeryüzü Allah'ındır, O'nun mirasıdır, mülkün sahibi O'dur. İnsan varlığı ve tabiatın kaynaklarını kullanır. Eğer kul olduğunun bilincinde değilse Yaratıcı'nın mirasını sorumsuzca, babasının malıymış gibi kullanır.

b) Emek harcamadan anne-babasından veya yakınlarından kalan taşınır veya taşınmaz mal ve para cinsinden miras.

c) Özellikle ayetin indiği sosyal ortamda kadınların, çocukların ve yetimlerin haksızca yenen mirası. Her üç anlamda da insanın serveti, ele geçen mal-mülkü sorumsuzca harcaması, çevresindeki muhtaç ve yoksulları umursamaması, helal-haram sınırlarına dikkat etmeden yemesi yerilmektedir.

Bunun muharrik sebeplerinden biri serveti yığma tutkusudur. Buna "**kenz ideolojisi**" diyebiliriz: Kenz ideolojisine kendini kaptıran kişi veya toplumlar, bir iktisadi fiil ve hissi bir tutku olarak üst üste servet yığar, sermaye biriktirir; serveti toplumun aleyhinde olmak üzere adaletsizliklere, sınıflar arasında uçurumlara, çatışma ve husumetlere, kitlesel yoksulluklara ve sömürüye dayalı olarak biriktirir ve korur; Allah yolunda yani yoksullara, ihtiyacı olanlara ve cihada harcanmasından kaçınır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 14 ve 9/Tevbe, 34.)

İnsan servet yığdıkça daha çok yığmak, dünyayı ve hatta kâinatı temellük etmek ister (100/Adiyat, 8). İblis, Âdem'i cennette iken dahi "sınırsız mülk ve ebedilik" vaadiyle kandırmıştı (20/Taha, 120). Bizden istenen kanaatkâr, mütevazı ve temel ihtiyaçlara (tekmiliyat ve tahsiniyatı da gözeterek) cevap verecek bir ekonomik faaliyet modelidir. Aksi halde "İnsanın Uhud Dağı kadar altını olsa, bir o kadar daha olmasını ister. İnsanın gözünü bir avuç toprak doyurur". Bunun çağımızdaki ifadesi "sınırsız sermaye biriktirme" rejimi olan "kapitalizm" ve onun iktisat politikalarını şekillendiren "sürekli büyüme"dir. Kapitalist büyüme sınır tanımaz, helal-harama dikkat etmez ve elbette yetimleri ve yoksulları yani en aşağıda hayatta kalma mücadelesi veren zayıf kitleleri umursamaz. Oysaki temel ihtiyaçları ve fizyolojik kapasitesi itibarıyla insan sınırlıdır. Midesi dolar, gözü doymaz. Büyüme ideolojisi insanın bu doymaz, açgözlü, istifçi ve muhteris yanını kışkırtarak ayakta durur. Hasan el **Basri** "Ben ölümü sevmiyorum, ondan korkuyorum" diyen birine şöyle demiştir: "Malını geride bıraktığın için ölümü sevmiyorsun. Malını ileriye (ahirete) gönderebilseydin, peşinden gitmek isteyecektin."

كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾
وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾
يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ
﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾

21. **Hayır; yer, parça parça yıkılıp darmadağın olduğu,**
22. **Rabbin**(in buyruğu) **geldiği ve melekler dizi dizi durduğu zaman;**
23. **O gün, cehennem de getirilmiştir. İnsan o gün düşünüp-hatırlar ancak** (bu) **hatırlamadan ona ne fayda?**
24. **Der ki: "Keşke hayatım için,** (önceden bir şeyler) **takdim edebilseydim."**
25. **Artık o gün hiç kimse** (Allah'ın) **vereceği azap gibi azaplandıramaz.**
26. **Onun vuracağı bağı hiç kimse vuramaz.**

Bunca hırs ve ihtiras boşuna. Dünya ebedi değildir, insan ölümlüdür, varlıkta her şey fanidir. Vade tamamlanıp da ecel geldiği zaman kıyamet kopacak, yeryüzü paramparça olacaktır. Yüksek dağlar, tepeler dümdüz olacak, yer adeta bir vazo gibi kırılıp dağılacaktır (bkz. 20/Taha, 105-106 ve 79/Naziat, 6-7).

İşte o zaman Rabbin gelecek. "Rabbin gelişi" ilk dönem Müslüman nesiller ile sonrakiler arasında farklı anlamalara yol açmıştır. Selefe göre lafız her nasıl varit olmuşsa anlamını öyle kabul etmek lazım. Madem, Kur'an-ı Kerim "**Ve Rabbin geldiği zaman**" buyurmaktadır, O gelecektir; şu var ki nasıl geleceğini, gelişinin keyfiyetini biz bilebilecek değiliz; biz geleceğine inanır, nasıllığı konusu üzerinde faydasız polemik ve spekülasyonlara girmeyiz. Zaten burada söz konusu olan Büyük Mahkeme'nin Yüce Allah'ın hakem ve hâkimliğinde kurulup iyilere ödülün, kötülere cezanın takdir edilip verilmesidir. Melekler de O'nun önünde saf tutacak, verilen emirleri harfiyyen yerine getireceklerdir. Sonraki tefsirciler (halef) ise lafzı yorumlama yolunu seçmişlerdir. Onlara göre "**Rabbin gelişi**"nden kast edilen O'nun emrinin, buyruğunun tecelli etmesi, bu buyruk doğrultusunda meleklerin saf saf tutup iş ve işlev görmesidir. Tenzih açısından bakıldığında Yüce Allah'ın gelişi, bir insanın veya başka nesnenin fiziksel olarak bir yerden başka yere (mekândanmekâna) intikali, transferi şeklinde düşünülemez. O'na kudret için el, görme için göz, işitme için kulak nispet edilmeyeceği gibi, "gelişi (câe)" de fiziksel hareket, intikal manasında ele alınamaz. Müteşabihattan bu ayetteki anlamın en doğrusunu Allah bilir! (Bkz. 78/Nebe', 38.)

Bizim bu ayetten anlamamız gereken husus şudur: Kıyametin kopmasından, dirilişin gerçekleşmesinden sonra Mahkeme-i Kübra kurulacak, yüce Allah, dünya hayatında kim her ne yapmışsa hesabını soracak; haklının hakkını alacak, haksıza cezasını takdir edip cezalandıracaktır. İnkâr edip isyankâr hayat yaşayanlar, suç ve günah işleyenler için cehennem hazır hale getirilmiş bulunmakta, içine girecekleri beklemektedir.

İşte tam o sırada insan düşünüp dünyada geçirdiği hayatı hatırlar, yapıp ettikleri bir sinema filmi şeridi gibi gözlerinin önünden geçer. Derin bir pişmanlık içindedir, hüsrana uğramıştır, dolayısıyla pişmanlık duymanın kendisine herhangi bir faydası yoktur (79/Naziat, 34-35). İçinden dağ gibi hasretler koparark "Ah!.." der. "Keşke ebedi hayatım için önceden, yararlı, hayırlı şeyler gönderebilseydim!" Hayırlı şeyler Allah'a iman, emirlerine itaat, erkânına ve usulüne uygun ibadetler, doğruluk, dürüstlük, emeğe saygı, ahlaki güzellikler, başkalarıyla yardımlaşma, yoksullara ve yetimlere yardım, infak, tevazu, cömertlik, cesaret, zorluklara karşı sebat ve sabır gibi emirler, ahlaki erdemlerdir. Fakat iş işten geçmiştir. O gün hüküm verilmiştir, azabı hak edenler azabı göreceklerdir, bu öylesine bir azap ki, başkası bunun bir mislini, benzerini veremez (69/Hakka, 30-32). Yüce Allah'ın vuracağı bağı başkaları vuramaz.

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

27. **Ey mutmain** (tatmin bulmuş) **nefis,**
28. **Rabbine, hoşnut edici ve hoşnut edilmiş olarak dön.**
29. **Artık kullarımın arasına gir.**
30. **Cennetime gir.**

Kur'an-ı Kerim'de nefsin 7 türevi zikredilir, bunlar da "**Nefs-i emmare**"; dünyada bedene en yakın veya en aşağı mertebede ortaya çıkıp insana iştah ve şehveti kontrolsüzce tatmasını emreden kuvvettir. Ancak nefs sadece kötülüğü emretmez, en aşağı varlık mertebesinin bir üstündeki mertebede **"Nefs-i levvame"** gelir ki, kişinin ahlaki gelişiminde önemli rol oynar. Çünkü insan bu nefs sayesinde kendini özeleştiriden geçirir, tutum ve davranışlarını muhasebeye tabi tutar ve eğer hata ve yanlışlıklarını doğru teşhis edip bunları terkedecek olursa yüksek kalitede kişilik sahibi olur. Nefs'in üçüncü türevi "**Nefs-i mülhime**"dir. Kişi bu sayede iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu bilir. Bu ilahi bir mevhibe, yüce Allah'ın insana fıtri ilhamıdır (bkz. 91/Şems, 7-8). Nefs-i mülhime olmasaydı tefekkür hayatı gelişmez, bilgi biriktirmek mümkün olmaz, araştırma-inceleme ve gözlemde bulunup muhakemede bulunma faaliyeti gerçekleşmezdi. Bu meleke veya yeti insanın yücelerden, müteal âlemden ilhamlar almasını sağlar, cehd ve mücahedesi arttıkça kalbinin aynasına yeni bilgiler ve hikmetler düşer. Dördüncü mertebe "**Nefs-i zekiyye**"dir. Kişi bu sayede iç dünyasını, manevi ve ahlaki hayatını özgür iradesini kullanarak arın-

dırır, felaha ermenin doğru yollarını bulur. Nefs'in bu türevi kişinin masum olduğu durumlarda kendini meşru çerçevede savunmasını sağlar (18/Kehf, 74).

Nefsin diğer üç mertebesi veya ruhi türevleri olan **"Nefs-i mutmainne", "Nefs-i raziye ve Nefs-i marzıyye"** Fecr sûresinin bu ayetlerinde zikredilmiş bulunmaktadır. Yusuf sûresinde de (12/53) daha etraflı anlatmaya çalıştığımız üzere, Nefs-i mutmainne her türden kuşku, tereddüt, kaygı, çatışma, vehim, vesvese ve şüpheden uzak bir biçimde Allah'ı zikretmekle; sahih dinle düzenlenmiş iman, kesintisiz hayırlarla tatmin ve huzur bulmuş nefstir. Bu huzur ve tatmini hiçbir dünyevi zevk, haz, servet, şöhret, makam sağlayamaz. Nefs tatmini, mutmain olmayı başka yerlerde arasa bile, eğer doğru istikamet takip ediyor, cehd ve mücahedesine ara vermiyorsa, nihayetinde tatmini ve mutmain olmayı Yüce Allah'ın zikrinde bulur. Allah'ın zikri dışında tatmin arayışı, susuz insanın tuzlu su içerek susuzluğunu gidermek istemesine benzer. Hiçbir zaman susuzluğunu gideremeyecektir.

Bizim biri asli cevheri toprak olan dünyevi tabiatımız, diğeri asli cevheri Nefha-i ruh olan ilahi tabiatımız vardır. Bunlar biri diğeri içinde bulunmaktadırlar. İki ayrı ve birbirlerinden kopuk varlık düzeyleri değildir yani ne Yunanlıların ve Batılıların düşündüğü gibi sonsuza giden paralel iki varlık, ne biri diğeri üzerinde örtüşmeyen iki karşıt kategoridir; tam aksine biri diğerinde içkin (mündemiç)tir. Kokunun gülde, şekerin sudaki hali gibi. Ruh dünyevi tabiatımızda bulunmaktadır. Ancak özü, mahiyeti ve kökeni itibariyle buraya yani dünyaya, toprağa ait değildir. Dünya ile irtibatının devamı açısından lezzet, haz ve zevklerle bu raya bağlıdır ama bağımlı değildir. Bağlılığı hayatın devamını sağlar. Bağımlı hale gelirse aslını unutur, aslını unutması demek yaratıcısı Allah'ı unutması demektir ki, bunun sonucu kendi varlığını unutmasıdır. Nefsin kendine yabancılaşması (alinasyon) temel huzursuzluk sebebidir. Allah'ı unutan nefs devamlı huzursuzdur, kaygı içindedir, kendiyle, dış dünya ile tabiatla ve başkalarıyla çatışma hali yaşar. Ne mutlu olur ne sükûna kavuşur. Durulması, dinginlik kazanması için Rabbine dönmesi, Allah'ı zikretmesi lazım. İşte mutmain olan nefs Allah'ı devamlı zikreden nefstir ki, zikrin üç çeşidinden biri kalbin ve zihnin Allah'tan hali olmaması; diğeri dilin Allah'ı zikretmesi; üçüncüsü de organların da hareketlerini yani bedenin eylemlerinin tümünü ilahi emir ve yasaklara göre gerçekleştirmesidir.

Rabbim, Rabbim, Yüce Rab, âlemlerin Rabbi sen!
Sana yönelsin diye icat eden kalbi, sen! (N. Fazıl Kısakürek)

Mutmain mertebesine yükselen nefsin önü açılır. Bir sonraki mertebe

Nefs-i raziye'dir. Bu, Allah'tan gelen her şeye razı olan nefstir. Eğer nefs, şanı Yüce Allah'ın hakkında hayır murat ettiğini düşünür ve buna samimiyetle inanırsa, O'ndan her ne gelirse, razı olur, şikâyet ve itapta bulunmaz. Musibet ve hastalıklar, sıkıntı ve belalar bile birer kurtuluş vesilesi olabilir. Altın, ateşte eritilmedikçe saf olarak ortaya çıkmaz. Belki bir hastalık günahların kefareti sayılır. Bu bilinçte nefs "rıza" makamında olursa, hiçbir şeyi umursamaz, sadece yüce Rabbinin hoşnutluğunu/rızasını talep eder. Bu mertebe, son mertebenin kapılarını aralar. Son ve belki en yüksek mertebe **Nefs-i marzıyye**'dir: Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış nefs. Yüce Allah nefse her ne vermişse ondan hoşnut olmuştur, nimetlerle itminanını tamamlamış, yüce Allah da ondan hoşnut olmuştur. Bundan daha üstün mertebe olamaz. Hayatın anlamı ve amacı budur. (Bkz. 12/Yusuf, 53; 13/Ra'd, 28; 75/Kıyamet, 2 ve 91/Şems, 7.)

İşte nefs bu mertebeye ulaşmışsa Yüce Allah'ın buyruğuyla güzel bir davet alır: Onun gibi sınavı başaranlar arasına katılır ve cennete girer. Artık nefs, Rabbi'ne dönmüş bulunmaktadır, bu nihai dönüştür. Esasında dünya hayatında bedende somutlaşan istek ve tutkulara, gayrı meşru iştah ve şehvetin kuvvetlerine karşı direnmiş, büyük bir mücadele/mücahede vermiş, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına dönmüştü. O dönüşün sonsuz mükâfatı olarak şimdi cennette ağırlanmakta, Rabbinin rıza makamına dönmektedir.

Fecr sûresinin (89) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

90- Beled Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 20 âyettir. Kaf (50) sûresinden sonra, Tarık (86) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "şehir, memleket" anlamlarına gelen ve Mekke için de kullanılan "**beled**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

لَآ أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿٣﴾
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾

1. **Hayır; bu şehre yemin ederim,**
2. **Ki sen, bu şehirde oturmakta iken,**
3. **Babaya ve doğan-çocuğa da.**
4. **Andolsun, biz insanı bir zorluk içinde yarattık.**

Yüce Allah'ın sûrenin ilk ayetinde üzerine kasem ettiği şehir (belde) tefsircilerin ittifakıyla Mekke-i Mükerreme'dir. Üzerine yemin edilmeyi hak etmesi, insanlar için kurulan ilk ev olan Kâbe'nin (3/Âl-i İmran, 96) merkezinde kurulması ve Mekke'nin "şehirlerin anası (Ümmü'l kura)" unvanını kazanmasıdır (6/En'am, 92). **Ebu Hayyan**, kasemin başına gelen "la" edatını te'kid olarak değil, olumsuz anlamda alır, ayete şöyle anlam verir: "Hayır, bu beldeye yemin etmem!" Çünkü ahalisi, Mekke'nin hürmetini kabul etmiş ve teyit etmişlerdir, yemine gerek yoktur. İster bu zıt iki anlamı, ister "la uksimu"yla başlayan ayetlerin tümünün Allah'ı kastetmiş olmasını esas alalım, olayın merkezinde Mekke ve Kâbe olduğu açıktır. Neml sûresinde (27/91) Hz. Peygamber'e ve dolayısıyla bize şu emir verilmektedir:*"(De ki:) "Ben ancak bu şehrin Rabbine ibâdet etmekle emrolundum ki, O, burasını kutlu ve saygıdeğer kıldı. Her şey O'nundur. Ve Müslümanlardan olmakla emrolundum."*

Kâbe'yi ilk inşa eden Âdem aleyhisselâmdır. İbrahim aleyhisselâm ve oğlu

Hz. İsmail (a.s), temellerini bulup yeniden bina etmişlerdir. Kâbe'nin inşası ile ilk yerleşim merkezinin oluşması aynı zamana rastlar. Kâbe'nin etrafında toplananlar ona hürmeten evlerini şu üç özelliğe göre yaptılar:

a) Kâbe'den daha alçak;

b) Dairevi;

c) Ona belli bir uzaklıkta tuttular.

Kâbe, gökteki Beyt-i Ma'mur'un yeryüzündeki iz düşümü olduğundan –ki oradan bir taş atılacak olsa Kâbe'nin damına düşer– insanların Allah'ı yüceltmek ve O'na ibadet etmek üzere tavaf ettikleri kutsal mabettir. Bu özelliğiyle üzerine yemin edilmeyi hak eder. (Daha geniş bilgi için bkz. Ali Bulaç, İlk Ev ve İlk Şehir, Şehir Dergisi, 1987-İstanbul.)

2. ayet Hz. Peygamber (s.a.)'in bu şehirde oturduğundan söz edilir. Oturma fiili "**hill**" kelimesiyle ifade edilmektedir. Kelimeye ve dolayısıyla bağlam içinde yer aldığı ayete birkaç anlam verilmiştir:

a) Sen bu şehirde yani Mekke'de yaşıyorsun, bu şehre andolsun. Mekke, Âdem'in, İbrahim ve İsmail'in de yaşadığı, son peygamberin de göreve başladığı kutsal şehirdir.

b) Manevi ve hukuki statüsü itibariyle dokunulmaz bir şehir iken, ilahi emirleri dinlemeyen müşrikler yasakları sorumsuzca ihlal etmekte, sana zorluk üstüne zorluk çıkarmaktadırlar; bu şehir sana helal kılınacaktır. **Taberi** sahabe ve tabiin müfessirlerine dayanarak bu görüşü tercih etmiştir. **Cabiri**, bunun zayıf bir görüş olduğunu söyler.

c) Sabret, metanet göster. Bir gün bu beldeye muzaffer bir fatih olarak girecek, dilediğin tasarruflarda bulunacaksın. Bu anlamı esas aldığımızda Mekke'nin fethinin ve fetihle birkaç kişinin cezalandırılacağı hususunun önceden haber verildiğini anlıyoruz. (Bkz. 95/Tin, 3 ve 106/Kureyş, 1-4.) Efendimiz (s.a.) de, Mekke'nin göklerin ve yerin yaratıldığı günden beri emin/güvenilir kıldığını belirtmektedir (Buhari, Bed'u'l halk, 22; Müslim, Hac, 445).

3. ayette "**babaya ve doğan çocuğa**" kasem edilmektedir. Tefsirciler bu ayete şu anlamları vermişlerdir: Âdem ve zürriyeti, Nuh ve zürriyeti, İbrahim ve zürriyeti, Hz. Peygamber ve zürriyeti ya da insan ve zürriyeti. "Âdem ve zürriyeti" çerçevesinde genel olarak üreme yoluyla gezegende süren insan ve zürriyetinin kastedildiğini söylemek mümkündür. Nitekim 4. ayet genel manada "zorluk içinde yaratılan insan"dan söz etmektedir ki, bu da anlamı kuvvetlendiren bir unsurdur.

4. ayetin sözünü ettiği zorluğa (kebed) çeşitli anlamlar verilmiştir. Pek kabul görmese de İbn-i Zeyd, kebedin "gök" olduğunu söylemiştir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: "Andolsun, biz insanı gökte (göğün şartla-

rında) yarattık" olmaktadır. Bununla türümüzün babası Âdem'in cennette yaratıldığı, soyunu ise dünyada devam ettirdiği anlatılmak istenmiştir. Ancak tefsirciler kebed'in dünya şartlarında insanın karşı karşıya kaldığı zorluklar, güçlükler, engeller, sıkıntı ve ıstıraplar olduğu kanaatindedirler. Zorluklar doğumundan ölümüne kadar insanın peşini bırakmazlar. Açlık, korku, hastalıklar, belalar-musibetler, güvenlik kaygısı, seçenekler arasında (iki olumlu, iki olumsuz, bir olumlu bir olumsuz) tercih yapma zorluğu, çatışma, anlaşmazlık, ihtiyaçların sıkıştırması, düşmanlık, başarma arzusu vs. Ancak insan söz konusu zorlukların tümünün üstesinden gelebilecek formasyonda yaratılmıştır. Zorluklarla mücadele eder, sonunda Rabbine kavuşur (84/İnşikak, 6).

"**Kebed**" sütün kalınlaşması haline veya kanın kesafet kazanmasıyla oluşan karaciğere denir. Dahhak ve Mücahid'e göre kelime iki ayağı üzerinde dimdik durabilen, uzun boylu ve düzgün olarak tesviye edilen, belli bir biçime sokulan insanı ifade etmektedir. Kebed'in bu anlamı, insanın dünyaya ayak bastığı andan itibaren bugünkü fizyolojik-biyolojik formda olduğunu, dolayısıyla kadim kökeninin maymunla ilişkili olmadığını ima eder.

Ancak biz kebed'i zorluk, engel ve sıkıntılar manasında ele alırsak üç ayrı anlam düzeyine işaret etmemiz mümkün gözükür:

a) İnsan zorluk içinde yaratılmıştır. Yaratılışında rol oynayan sayısını bilemediğimiz melek rol oynamaktadır; istem dışı (gayri iradi) hayatının sürmesinde de benzer zorluklar söz konusudur yani mesela kalbi kolayca ve kendi kendine kan toplayıp pompalamakta, bunu sağlayan ilahi yasalar ve görevli melekler bulunmaktadır.

b) İnsan babasının sülbünden annesinin rahmine dökülüp de cenin olduğu andan son nefesini verinceye kadar çeşitli zorluk ve engellerle karşılaşmaktadır. Ondan beklenen ilahi emir ve kurallara riayet ederek, sabrederek ve fakat mücadele azmini kaybetmeyerek zorlukları aşması, her ne zorlukla karşılaşırsa karşılaşsın isyan ve günaha sapmamasıdır. En büyük engel bedene arız olan bir hastalık veya sakatlık değil, manevi yeti ve melekelerin işlevsiz hale gelmesi, insanı ahlaki kemalden alıkoymasıdır. Çünkü dünyevi hastalık ve belalar ölümle biter, manevi ve ahlaki hastalıklar ölümden sonra da sürer.

c) İnsanın doğasında içkin bir takım özellikler mevcuttur. Bunlardan biri de zorluk çıkarması, zor kullanmaya yatkın olması ya kendisi veya başkaları için müşkülpesent davranması, yetki sahibi olunca başkalarını zor ve sıkıntılara sokması, yorgunu yokuşa sürmesidir. Bu insanın "aceleden veya aceleci yaratılması" gibi fıtri bir haslettir.

İnsan çeşitli zorluklarla karşılaştığında zaman zaman yılgınlığa düşüyorsa

da "Her zorluğun yanında kolaylık da vardır" (94/İnşirah, 5-6). Arzuya şayan olan bunun bilincinde olarak zor olanı değil, kolay olanı tercih etmesi "Rabbim bana kolaylaştır, zorlaştırma (Rabbi yessir ve la tuassir)" diye dua edip ümidini ve mücadele azmini kaybetmemesidir.

اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾
اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهٗٓ اَحَدٌ ﴿٧﴾ اَلَمْ نَجْعَلْ لَهٗ عَيْنَيْنِۙ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِۙ
﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِۚ ﴿١٠﴾

5. O, hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanıyor.
6. O: "Yığınla mal tüketip-yok ettim" diyor.
7. Kendisini hiç kimsenin görmediğini mi sanıyor?
8. Biz ona iki göz vermedik mi?
9. Bir dil ve iki dudak?
10. Biz ona 'iki yol-iki amaç' gösterdik.

Gerçekte insan manevi bakımdan güçlü, fizyolojik-biyolojik olarak güçsüz bir varlıktır. Maddi cevheri bir damla sudur, ontolojik mayası topraktır. Kendi başına yaşayamaz, kuzu doğar doğmaz ayakları üzerinde biraz sendeler sonra yürür, insanın yürüyebilmesi için asgari 9-10 ay geçmesi lazım. Uzun yıllar anne/babasının desteğine muhtaçtır. Üç gün uyuyamayacak olsa ayakta duramaz, sadece yığılmakla kalmaz, zihni melekeleri de çalışamaz hale gelir. İstem dışı bütün hareketleri kendine bağlı değildir. Ancak insan diğer canlılardan, sözgelimi hayvanlardan farklı olarak fiziki çevresine uyum sağlayabilme kabiliyetine sahip iken, çevresini değiştirebilme gücüne de sahiptir. Hayvanlar ve bitkiler sadece uyum sağlar, insan ise değiştirir. Dağları yerinden eder, yerin altında tüneller açar, göğe yükselir uçar, nehirlerin yatağını değiştirir, denizleri birleştirir.

İşte tam bu iki beşeri durum arasında bir bilince sahiptir. Ya "ben her şeyi yaparım, kâinatın efendisi benim, benim üstümde güç yoktur" der, kibre kapılır ya da "bütün bu imkân ve avantajları bana bahşeden Rabbim vardır, önünde saygıyla eğilirim, bunlar Allah'ın bana nimetleridir, O'na şükredip kulluk yapmam lazım" der. 5. ayet birinci şıktaki insani bilinçte olan –ki bu sahte ve yanlış bir bilinçtir– insanın paranoitçe meydan okumasına işaret eder: Ona kimsenin güç yetiremeyeceği zehabına kapılır. Egoyu şişiren kibir paranoitçe bir duygudur ve psikozlar arasında yer alır. Psikoz gerçekle ilişkinin tamamen eksilmesidir. Bu bağlamda hakikat şudur: Allah bütün varlık âleminin yaratıcı-

sı, Rabbi ve müdebbiridir. Her şey O'nun kudret eli altındadır; insan da Allah'ın hakikaten zayıf bir kuludur, onu bir damla sudan yaratmış bulunmaktadır, birçok ayette anlatıldığı üzere insan yaratılışını unutup Allah'a mülkünde meydan okumaktadır. Meydan okur, çokça tartışır (18/Kehf, 54); nasıl yaratıldığını bildiği halde -ki yaratılışın harikuladeliğini hekimler gayet iyi bilir- yine de Rabbine karşı nankör davranır (100/Adiyat, 6-7).

6. ayet ahlaki bakımdan yerilen özelliklere sahip insanın bu çerçevede bir özelliğine vurgu yapar. İnsan bilinçsiz biçimde servet biriktirip tüketmekle övünür. Hâlbuki dünya hayatı ve nimetleri geçicidir, insanı yanıltır, gaflete düşürür (57/Hadid, 20). Ayeti bu şekilde anlamak icap ederse, özellikle infak ve şükürden yoksun zenginlerin mal ve serveti, iktisadi gücü nasıl tahakküm ve gösteriş aracı kullandığına bunun bir örnek olduğunu düşünebiliriz. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in "mütref" dediği kimseler iktisadi güçlerini kullanıp şımarır, azar ve genel yozlaşmaya sebebiyet verirler. Mal ve serveti teşhiri, dizginsiz tüketim, şehvet ve iştahın her şeyin üstüne çıkması bunun tezahürlerinden biridir.

Fakat bazı tefsircilere göre ayetin inişine sebep teşkil eden Haris bin Amir'in özel durumunu göz önüne alacak olursak başka bir anlam vermek de mümkündür. Haris bin Amir'de somutlaşan olay, 11. ayette zikri geçen "sarp yokuşu tırmanamayan" kişilik profilini çizmektedir. Bu durumdaki insan kontrol dışı olduğunu düşünme yanılgısına sahipse de, başıboş bırakılmış değildir. Yüce Allah ve görevli melekler sürekli olarak onu ve davranışlarını takip etmektedirler, daimi biçimde gözetleniyor. Ayrıca bu naif yani kontrol dışı her şeyi yapabileceği düşüncesine kapılmasına da gerek yok. Yüce Allah ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermiştir. Görüyor, gözlemleyebiliyor, gördükleri ve gözlemlediklerini belli bir mantıki tutarlılık içinde muhakemeye tabi tutup ifade edebiliyor (16/Nahl, 78). Ayrıca ona hak ve batıl, doğru ve yanlış olmak üzere iki yol da gösterilmiş durumda. Kimisi akli ve manevi melekelerini doğru yönde kullanıp doğru yolu bulur, kimi nefsinin zebunu olarak inkâra ve sapkınlığa düşer (64/Teğabun, 2). Doğru yola girerse şükreder, kötü yola girerse inkâr eder (76/İnsan, 3; 91/Şems, 9-10).

Necd'intesniyesi olan "**necdeyn**"in iki tepe olduğu, iki tepeye tırmanmanın hayli zor olduğu söylenmiştir. İki tepe bağlama pek uygun düşmemektedir. Çünkü zor olan, "sarp yokuşu tırmanıp tepeye çıkmak"tır; bu da yoksulları doyurmak, yetimleri gözetmek; yolda kalmışlara, mültecilere, evsizlere-barksızlara barınma imkânları sağlamak; muhtaçlara ve mahrumlara haklarını vermektir. Bu nefse zor gelir, mal canın yongasıdır, haris, cimri, tamahkâr tıynette yaratılmış bulunan insan kolayca malını, hem de en değerlisini seçip yoksullara

ve muhtaçlara dağıtmak istemez. Hatta rahip iktisatçı Malthus gibi düşünecek olursa, Tanrı'nın -haşa- tabiatın sofrasında yoksullara yer açmadığını düşünür, yardım etmeyi bir garame sayar. Nitekim Bedeviler infakı böyle algılamışlardır.

Şu halde burada "necdeyn"den kastedilmiş olanın "insanı şu veya bu amaca götüren iki yol" olması daha doğru görünmektedir. İnsan nefsinin şehvet ve iştihasını tatmin etmeyi hedeflemişse, amacı sadece kendi refahı, mutluluğu, tatminleri, zevk ve lezzetleri, çıkar ve hesapları ise bu demektir ki, takip edeceği yol cimrilik ve hasislik yoludur. Ama Allah'ın rızasını, ahiretteki hesabı ve cenneti hedeflemişse, takip edeceği yol bellidir: Allah'a itaat, layıkıyla ibadet, ilahi emirlere saygı, yaratılmışlara şefkat ve elbette bol bol infak ve yardımdır. Nefsine ağır gelebilir ama bir süre sonra infak ve yardımın onu tedavi ettiğini, ruhuna dinginlik, kalbine mutluluk verdiğini anlar bu dünyevi yarardır. Uhrevi yatırım ise sınavın başarıyla kazanılması sonucunda ödül olarak sonsuz nimetlerle donatılmış cennettir. İki yoldan inkâr ve cimrilik ilk bakışta kolay ama sonuçları itibariyle zor ve hüsran; ikincisi ilk bakışta zor ama sonuçları itibariyle başarı ve ebedi kurtuluştur.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾
أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا
ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا
بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ
أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

11. **Ancak o, sarp yokuşa göğüs germedi.**
12. **Sarp yokuşun ne olduğunu sana öğreten nedir?**
13. **Bir boynu çözmek** (bir köleye özgürlük vermek)**tir;**
14. **Ya da açlık gününde doyurmaktır,**
15. **Yakın olan bir yetimi,**
16. **Veya sürünen bir yoksulu.**
17. **Sonra imân edenlerden, sabrı birbirlerine tavsiye edenlerden, merhameti birbirlerine tavsiye edenlerden olmak.**
18. **İşte bunlar, sağ yanın adamlarıdır** (Ashab-ı Meymene).
19. **Âyetlerimizi inkâr edenler ise, sol yanın adamlarıdır** (Ashab-ı Meş'eme).
20. **"Kapıları kilitlenmiş" bir ateş onların üzerinedir.**

11. ayet bir önceki ayet kümesi ve sûrenin genel muhtevasıyla bağlantılı olarak "sarp yokuş"tan söz eder. Arapça "**akabe**" bir vadiden yüksek tepeye doğru çıkan yokuş olup dümdüz olmadığından tırmanması hayli zordur. Tabii ki Araplar akabenin ne olduğunu bilirlerdi ancak yeni bir semantikle taşlı-kayalı dik bir yokuşu tırmanmanın insanın ahlaki ve sosyal tutumunu test eden bir kriter olacağını belki ilk defa Kur'an'dan öğreniyorlardı. Bu yüzden 12. ayet "Sarp yokuşun ne olduğunu sana öğreten nedir?" sorusunu sormaktadır. Pekiyi, "**sarp yokuş**" nedir? İnsan hangi fiilleri yaptığında zor bir işi başarmış sayılacak?

"Fehmü'l Kur'an"ın sahibi **Cabiri**, sûrenin inişine yol açan sebepten hareketle "sarp yokuş"un "psikolojik kriz, derin iç çelişki, çatışma" olduğunu söyler. **Mukatil**'e göre, ayetin inişine sebep teşkil eden Haris bin Amir'dir. Bu adam sürekli günah işliyor, her seferinde Hz. Peygamber (s.a.)'e gelip "Günah işledim ne yapmalıyım?" diye soruyor, Hz. Peygamber de, ona kefaret ödemesini söylüyordu. Ödeyeceği kefaret büyük bir hacme ulaşınca şöyle yakınmaya başlamıştır: "Muhammed'e uyduğum günden beri ödediğim kefaretler yüzünden dünyanın malını heba ettim!" Sonunda günah işleme engelini aşmayıp Hz. Peygamber'i yalanlamaya başlar. Kanaatine göre yaptıkları yanında kar kalacak, kimse ona hesap sormayacaktır. Oysa yaptıklarından dolayı en başta kendi organları aleyhinde şahitlik edecektir. İşte bu şahsın sürekli suç ve günah işleyip de bir türlü onu suç ve günahtan kurtaracak şeylere sarılmaması "sarp yokuş"tur. Önüne kocaman bir yokuş çıkıyor, kayalık, taşlık, kaygan ve tırmanması hayli meşakkatli. Suç ve günah psikolojisinden kurtulmanın yegâne yolu bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak veya bir açı -bugünkü tabirle açlık sınırında yaşayanı- bir yetim veya gerçekten zor durumda olan yoksulu yani temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken birini, kimsesizi, evsiz-barksızı doyurmaktır. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Kim Müslüman bir köleyi özgürlüğüne kavuşturursa, Yüce Allah onun her organına karşılık Azad edenin bir organını cehennem ateşinden kurtarır" (Buhari, Kefaret, 6; Müslim, Itk, 22-23). Ancak kefaretin olumlu sonuç vermesi için nasuh tevbe gerekir, yoksa her seferinde kefaret ödeyip de tekrar tekrar suç ve günah işleyenler, sonunda Hz. Peygamber'i yalanlayan şahıs gibi malını heder eder de yine sonuç alamazlar. Haris bin Amir, Allah onu zorluklara karşı mukavemetli yarattığı halde, ahlaki engelleri aşamadı.

13-16 arası ayetler, sarp yokuşun köleleri özgürlüklerine kavuşturmak; açları doyurmak; yakın olan bir yetimi veya toprağa düşmüş yani çaresizce çırpınan yoksulları doyurmak olduğunu belirtir. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Yoksula verilen sadaka bir sadaka, akrabaya verilen sadaka iki sadaka

yerine geçer. Biri sadaka sevabı, diğeri akrabayı koruyup gözetme sevabıdır" (Tirmizi, Zekât, 26; Ebu Davud, Savm, 21; Nesai, Zekât, 82).

Kanaatimizce çağımızda çeşitli sebeplerle yerinden göç etmek zorunda kalanlar, mülteciler de bu kapsama girer. İç çatışmalar, savaşlar, açlık, aşırı yoksulluk, kuraklık, terör, baskı rejimleri, bulaşıcı hastalıklar, ekolojik dengenin bozulması, tabii afetler vb. sebeplerle milyonlarca insan yerlerinden oluyor, hayatta kalabilecekleri, güven içinde yaşayabilecekleri bölgelere göç ediyorlar. Ya kendi topraklarında mülteci durumuna düşüyorlar veya başka ülkelere iltica etmek zorunda kalıyorlar. Bu ayetin hükmünce Müslümanların zekât, infak ve başka tasadduklarında elde edilecek kaynaklar bir fonda toplanır, mültecilerin yerleşim, barınma, sağlık ve eğitimleri için kullanılabilir. (Bkz. 9/Tevbe, 60.)

Tabii ki bireysel düzeylerde bunlar yapmak görevdir ancak daha geniş kapsamda yönetimin, kamu otoritesinin de buna dönük ekonomik ve sosyal politikalar geliştirip hayata geçirmesi de bir toplumun sarp yokuşu başarıyla tırmanıp ahlaki sınavı kazanması anlamına gelir. Gelir adaletsizliğin olduğu, yoksulların korunmadığı, açların kendi başlarına bırakıldığı bir toplum sarp yokuşun önünde mecalini kaybetmiş demektir, bu toplumun yokuş tırmanması mümkün değildir. Açları ve yoksulları doyurmak demek de hergün onlara bir balık verip açlıklarını gündelik olarak bastırmak değil, onlara olta vermek ve balık tutmasını öğretmektir. Açları ve yoksulları kendi ayakları üzerinde durabilecek kadar mali ve ekonomik olarak desteklemekten yoksun ianeler çeşitli bireysel, sosyal ve politik istismarlara yol açabilir.

Sarp yokuş sadece bunlarla da aşılmaz; bunun ahlaki ve manevi olarak sahih iman, kişilerin birbirlerine sabrı tavsiye etmelerini de gerektirir. Yardım ve fedakârlığı iman değerli ve anlamlı kılar. Sabrın tavsiye edilmesi her türden zorluklara tahammül gücü, kararlılık ve manevi dirençtir. Böyleleri ahirette amel defterleri sağ yanlarından verilecek olanlardır (56/Vakıa, 8). Allah'ın ayetlerini inkâr edenler ise amel defterleri sol yanlarından verilecek ve bunlar "Kapıları kilitlenmiş" bir ateş yurduna atılacak bedbaht kimselerdir. (104/Hümeze, 5-9.)

Beled sûresinin (90) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

91- Şems Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 15 âyettir. Kadir (97) sûresinden sonra, Buruc (85) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini ilk ayette geçen güneş manasındaki "**şems**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالشَّمْسِ وَضُحٰىهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰىهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰىهَا ﴿٣﴾
وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىهَا ﴿٤﴾ وَالسَّمَاۤءِ وَمَا بَنٰىهَا ﴿٥﴾ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰىهَا ﴿٦﴾
وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰىهَا ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰىهَا ﴿٨﴾

1. **Güneşe ve onun parıltısına andolsun,**
2. **Onu izlediği zaman aya,**
3. **Onu** (güneş) **parıldattığı zaman gündüze,**
4. **Onu sarıp-örttüğü zaman geceye,**
5. **Göğe ve onu bina edene,**
6. **Yere ve onu yayıp döşeyene,**
7. **Nefse ve ona 'bir düzen içinde biçim verene',**
8. **Sonra ona fücurunu** (sınır tanımaz günah ve kötülüğünü) **ve ondan sakınmayı ilham edene** (andolsun).

Bundan önceki Mekki sûrelerde olduğu gibi bu sûrenin de ilk sekiz ayetinde Yüce Allah tabiat varlıklarına; nefse; ona biçim verene ve ona fücurunu ve ondan sakınmayı ilham edene kasem etmektedir. 1-6 arası ayetler yüce Allah'ın kudret ve azametinin birer belgesidirler; bunları dikkatle gözlemleyen varlık âlemininmebdei, düzeni ve yöneldiği gaye bakımından hâkim ve hikmet sahibi Allah'ın yaratması ve muradı olduğunu anlamaktadır. Babil yöresi ve Asya dinlerinde güneşe ve gök cisimlerine tapıldığını göz önüne alacak olursak, bu ayetler

gök cisimlerinin tümünün Allah'ın yaratması olduğunu; bir sebep ve hikmete mebni olarak yaratıldıklarını; her ne fonksiyon görüyorlarsa bunu kendi zatlarından değil, Allah'tan aldıklarını, dolayısıyla bunlara tapmanın boş ve temelsiz bir inançtan öteye geçmediğini; dikkatle bir inceleme ve gözleme tabi tutulduklarında her birinin bizi Allah'ın azamet ve kudretine yönelten birer işaret, belge (ayet) olduklarını; sağladıkları kozmik ve tabii faydaya bakıp yüce Allah'a şükredilmesi gerektiğini hatırlatmaktadırlar (7/A'raf, 54).

Mücahid, bizim "parıltısı" diye çevirdiğimiz "**duhaha**"nin güneş yanında ikinci bir yemin olduğunu söyler. Aydınlık güneşe izafe edilmiştir, çünkü aydınlık güneşin doğup yükselmesiyle ortaya çıkar, bu sayede ortalık aydınlanır. Her ne kadar aydınlık güneşten ayrı yemine konu olmuşsa bile, ondan ayrı değildir. Zira güneş olmasaydı aydınlanma olmazdı. Bir bakıma aydınlık güneşin tecellisidir. "Duha" aynı zamanda kuşluk vaktidir fakat dil örfünde güneşin sanki yattığı, oturduğu yerden kalkıp yükselmeye başlaması dolayısıyla gündüzün tamamını ifade eder. Ancak Arapların örfünde "duha/kuşluk" güneşin doğup da üzerinden kısa zaman geçen vakit için kullanılır; şu halde duha, bizim Türkçede kullandığımız "kuşluk" vaktine tekabül eder.

Güneşin doğup, yükselmeye başlaması ve ortalığı aydınlatması tabiattaki varlıkların da derin uykularından uyanması, bitkilerin canlanması, hayvanların ayağa kalkmasını sağlar. İnsanla ilişkisini düşündüğümüzde fiziki olarak güneşin doğmasıyla insan da maişetini temin etmek, fiziki ve sosyal çevresini imar etmek, hayırlarda yarışmak, Allah yolunda infak etmek ve gayret göstermek üzere ayağa kalkar, gündüzün faaliyetine katılmak üzere yola çıkar. Manevi açıdan güneşin doğup ortalığı aydınlatması vahyin dünyaya inip insanın evrenini aydınlatması anlamına da gelir. Bu sayede karanlıklar içindeki insan aydınlatır, etrafını doğru seçer ve doğru yol üzere hareket edip maksadına, onu felaha kavuşturacak menzile doğru yol alır.

2. ayette Ay'a değil, güneşi izlediği zamanki durumuna kasem edilmektedir. Güneş battığı zaman hilal görünür, bu durumda burada üzerine kasem edilen hilal olmaktadır. **Ferra**'ya göre "arkasından geldi" demek "ondan aldı" demek olup bu da Ay'ın güneşten ışık (nur) aldığını ifade etmektedir. Bunun dolunay olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ay'ın güneşi izlemesi, kozmik olarak hem güneşin hem Ay'ın hareket içinde olduklarını ima etmektedir.

3. ayette "onu parıldattığı zaman gündüze" yemin cümlesindeki zamirin ya güneşe veya gündüze gittiği düşünülmüştür. Güneşe giderse, bu demektir ki gündüzü parıldatan güneştir. Gerçekten de güneş adı verilen gezegen olmasaydı dünyanın aydınlandığı gündüz olmazdı. Eğer zamir "gündüz"e gidiyorsa,

bu durumda dünyayı karanlıklardan çıkarıp aydınlatan gündüz olmaktadır ki, ilk açıklama daha isabetli görünmektedir. Zira güneşin doğup yükselmesiyle dünya aydınlanır ki, bu olayın tamamına biz gündüz adını vermekteyiz. Bu olayların tamamı Allah'ın takdiri ve insanın faydasına olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. (7/A'raf, 54.)

Ayette geçen "**tecelli**"nin canlı varlıkların görünür olması, ortaya çıkması anlamında olduğunu da söyleyenler olmuştur. Benzer bir ifade bundan sonraki sûrede başka kalıpta geçmektedir: "Parıldayıp aydınlandığı zaman gündüze!" (92/Leyl, 2). Bu durumda daha geniş kapsamlı bir tecelli ile karşı karşıya bulunmaktayız ki, buna göre menşei itibariyle ilahi bu tecelli, güneşin doğmasını, yükselmesini, ortalığı aydınlatması ve bununla eşzamanlı olarak insan, hayvan ve bitkilerin yataklarından, inlerinden veya yuvalarından çıkıp harekete geçmesini ifade etmektedir. Kendisi bir başka cisme yani güneşe muhtaç gündüze "tecelli" fonksiyonunun izafe edilmesi bu anlamı kuvvetlendirmektedir. Tecelli, bir şeyin açığa çıkmasıdır. Varlık âlemindeki nesneler, her bir tabiat olayı ve objesi bir veya birkaç ismi açığa çıkarır. Başka bir ifadeyle tabiat âlemi ilahi isimlerin tecellisidir. Ancak edebi olarak kullandığımız bir ifadeye dikkat etmeliyiz. Tabiat veya tabiattaki herhangi bir olay veya nesne kendi kararı ve gücüyle bir ismi açığa çıkartamaz, tam aksine isim bir varlıkta açığa çıkar, tezahür eder. İsimler de Vacibu'l Vücud Allah'ın isimleri, sıfatlar ve fiilleri olduğundan varlıkta her ne varsa Allah'ın yaratması, meşieti, iradesi ve kudretinin eseridir ve sadece O'na birer göndermedirler.

Tabiattaki kevni/kozmik olay gündüzden ibaret değildir. 4. ayet hem dünyayı ve onu aydınlatan güneşi örtüp ışığını götüren geceye de kasem edilmektedir. Dikkat edilecek husus şu ki, üzerine yemin edilen "karanlık" değil, güneşin ışığını örten "gece"dir. Ve burada ima edilen karanlık manevi körlük manasındaki "zulümat" değil, gecenin örtüsüdür. Zulümat maddenin kesafetidir, gece ise örtüdür. Güneşin doğmasıyla gündüz başlamış yani gündüz güneşi ortaya çıkarmışken, gece güneşin üstünü örtüp kapatmıştır. (Benzer ifade için bkz. 92/Leyl, 1.)

5. ayet yeryüzü gezegeniyle ilgili tabiat olaylarından gökyüzüne geçmektedir. Burada doğrudan zamir Allah'a gitmektedir. Buna göre yüce Allah göğü bina etmiş yani belli bir kozmik düzen içinde ona tayin ve takdir edilen ecel gelinceye kadar varlığını sürmesini sağlamıştır. "Semanın binası", kozmik düzeni, gök cisimleri, galaksiler, yıldızlar, samanyolu ve diğerleri arasındaki ilişkinin belli yasalar dâhilinde işlemesi ve öyle tanzim edilmesidir. Bina bir yapıdır ve onu bina edenin eseridir. Bu çerçevede mesela biz insan için de "Allah'ın binası" deriz; bir

insanı taammüden öldüren kişi Allah'ın verdiği canı alır, ilahi bir yapıyı yıkmış olur. Göğü bina etmek, insanı yaratmaktan daha zordur (79/Naziat, 27).

5. ayette yerden göğe çıkılmışken, 6. ayette gökten tekrar yere inilmektedir: "Yere ve onu yayıp döşeyene!" "**Tahav**" yaymak anlamında bir kelime olup yeryüzüne izafe edildiğinde insanın ve diğer varlıkların hayatiyetlerini devam ettirmelerini sağlayacak şekilde düzenlenmesi anlamını taşır. Buna göre nasıl gök belli bir düzen içinde yaratılmışsa, yeryüzü de belli bir düzende, kıvam ve formasyonda yaratılmış olup insanın ve canlıların istifadesine amade (musahhar) kılınmıştır. Canlılar için gerekli olan nesneler, bitkiler, pınarlar, kaynaklar yeryüzünün bağrında bulunmaktadır (13/Ra'd, 3).

Yeryüzü gezegeni ve göklere kasem edilmesi, Allah'ın sonsuz kudret ve azametine "afak"ta işaret ediyordu. 7 ve 8. ayetlerde enfûsteki ayetlere geçilmektedir. 7. ayetteki **Nefse ve ona 'bir düzen içinde biçim verene'** kaseminde kastedilen nefsi yaratan, onu bu tarz tesviye edendir. Kasemin "nefsin düzenlenme" fiiline yapıldığı söylenmişse de, ilk anlam daha isabetli görünmektedir. Nitekim 8. ayet, bu anlamı kuvvetlendirmektedir. Çünkü burada kasem "Sonra ona fücurunu ve ondan sakınmayı ilham edene" yapılmaktadır. 8. ayetteki "fa"yıtakibiyye kabul ettiğimizde ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: Yüce Allah nefsi yarattı, ona belli bir düzen içinde biçim verdi; sonra ona fücurunu ve ondan sakınmayı ilham etti. "**Fücur**" sınır tanımaz günah ve kötülük, ölçülerin çiğnenmesi, hudutların fütursuzca aşılması, apaçık hayâsızlık ve iffetsizlik demektir. Yani insan sınır tanımaz biçimde suç ve günah işlediğinde, aslında suç ve günah (cürüm) işlediğini bilmektedir; zira Allah ona fıtri olarak bunu öğretmiştir.

Burada fıtratın kodlanmış halinin ilham olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allah insana hak ve batılın, iyilik ve kötülüğün yolunu göstermiştir: "Biz ona iki yol gösterdik" (90/Beled, 10). Özgür iradesini kullanarak bunlardan birini seçer, böylelikle bilinçli olarak insan seçimlerinin ürünü olur. Fıtratı iyi ve kötü tohumlarının ekildiği bir tarla gibi düşünecek olursak, iyi veya kötü tohumun tomurcuklanıp insan bedeninde ortaya çıkması ve bir ağaç gibi kişiliğini istila etmesi onun tercihinin ve eylemlerinin sonucudur. İşte yüce Allah'ın insana bu türden fıtri kuvveleri bahşetmiş olması O'nun ayetlerindendir ve bu ayetleri kişi kendi enfüsi hayatında, iç dünyasının derinliklerinde bulabilir.

Efendimiz Aleyhissalâtü vesselam şöyle dua ederdi: "Allahım! Nefsime takvayı nasip et, onu her türlü günahtan temizle; onu en iyi temizleyecek olan Sensin. Ona yardım edecek sadece Sensin. Allahım! Faydasız ilimden, ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten ve kabul olmayacak duadan Sana sığınırım." (Müslim, Zikr, 73; Nesai, İstiaze, 13.)

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰىهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰىهَا ﴿١٠﴾

9. Onu arındırıp-temizleyen gerçekten felah bulmuştur.

10. Ve onu (isyanla, günahla, bozulmalarla) **örtüp-saran da elbette yıkıma uğramıştır.**

Sekiz ayetteki varlıklara ve kozmik-tabii olaylara yemin edildikten sonra –yeminin cevabı olarak– insanın zihni tutum ve davranışlarıyla ilgili kesin bir hüküm verilmektedir: Fecr sûresinin son ayetinde uzunca sözünü ettiğimiz nefs, insan varlığı, zatı, özü, benliği anlamına gelir. Bu iki ayette yüce Allah, nefsini, manevi ve ahlaki varlığını tezkiye edenin kurtulduğunu, günahla örtüp saranın yıkıma uğrattığını belirtmektedir.

Anahtar iki terim olarak "**tezkiye**" ve "**tedsiye**"yi iki düzeyde ve iki anlamda ele almak mümkündür:

1) "Tezkiye" insanın Allah'ın birliğini zihin dünyasında yüceltmesi, Allah'a hiçbir şeyi denk, ortak, benzer kılmaması ve kendini fiili olarak, tutum ve davranışlar düzeyinde Allah'ın yasak kıldığı her şeyden uzak tutması. Burada nefs, özü itibariyle temiz kabul edilmiş, tıpkı evden tertemiz dışarı çıkan bir insan gibi. Nefs, günah ve suçlara bulaşacak olursa, temiz insanın çamura, pis akan bir dereye düşmesi gibi kirlenecektir. Şu halde insanın pisliklerden uzak durması nefsinin temizliğini korumasıdır. Fakat bu da yetmez ilahi emirlere itaat etmek, erkânına göre ibadet etmek ve salih amel işlemek de nefsin temizliğini arttırır. Bu, nefsin arınmasını sağladığı gibi yücelmesini, daha üst/müteal makam ve manevi mertebelere yükselmesini de sağlar (87/A'la, 14-15). Burada bir husus var ki önemlidir: Kişinin kendisi, kendi koyduğu ölçülere göre nefsini arındırdığını, yapıp ettikleri dolayısıyla kendini temize çıkardığını iddia edemez; ilahi hükümlere itaat, ihlas, samimiyet, riyasız ibadet şarttır (53/Necm, 32). Bütün bunlar sahih "iman" kavramında toplanmıştır. Yani gerçek mü'minler nefsini arındırıp felah bulur (23-Mü'minun, 1. Bkz. 4/Nisa, 49-50 ve 53/Necm, 32. ayetlerin açıklaması).

2) İnsanın tam aksine şirk ve nifak bataklığına saplanması, imanına birtakım kirleri, bid'at ve batıl düşünceleri karıştırması onu tevhid inancından uzaklaştırır ki, bu "tedsiye"dir. Buna paralel Allah'ın koyduğu sınırları aşmaya, suç ve günah işlemeye, hayâ ve ar duygusunu kaybetmeye, iffetsiz davranmaya, azgınlaşıp tuğyan etmeye başlarsa nefsi kirlenir, cürüm bataklığına saplanır. Bu, sadece nefsin kirlenmesine yol açmakla kalmaz aynı zamanda tedsiyenin kök anlamlarında var olan aşağılık mertebeye düşmesine, değerini kaybetmesine de sebep olur.

İnsan yaratılışı bakımından çift kutupludur: İman ve küfür, hidayet ve sapıklık, iyilik ve kötülük fıtratında içkin iki karşıt eğilimdir. İnsanın dünya

şartlarında ahlaki olgunlaşmasını tamamlayabilmesi, onun kendisiyle mücadelesinde başarılı olmasına bağlıdır, şu halde insanın "öteki"si, dışarıda olan değil, kendi nefsinde yuvalanmış bulunan gayrimeşru istek ve tutkular, heva ve hevestir (64/Teğabün, 2 ve 76/İnsan, 3).

Kur'an bakış açısından nefsi kirletip değerini düşüren şirk, nifak ve büyük günahlardır. Hristiyanlıkta ise "7 ölümcül günah" sayılmıştır: Kibir, açgözlülük, şehvet düşkünlüğü, kıskançlık (haset), oburluk, öfke (gazap), tembellik. Hıristiyan inançlarına göre *Yedi Büyük Günah*, *Temel Günahlar*, *Kardinal Günahlar* olarak da bilinen, Roma Katolik Kilisesi'nin görüşleri çerçevesinde Papa I. Gregory tarafından düzenlenen, insanın hayatı boyunca sakınması gereken yedi günahtır. Yeni Ahit'in Galatyalılar bölümünde *Yedi Şeytanî Hareket* olarak geçmektedir. Dante'ninİlahi Komedya'sında sık değindiği konulardan biridir.

Günahların Latince adlarının ilk harflerinden oluşan "SALIGIA", *Yedi Ölümcül Günah* 'ın diğer adıdır. Zaman içerisinde yedi günahtan her biri bir şeytanî varlıkla ilişkilendirilmiştir.

1. Superbia (İng.*pride*): *Kibir*, kendini beğenmişlik (Lucifer'e atfedilmiştir)
2. Avaritia (İng.*greed*): *Açgözlülük* (Mammon'a atfedilmiştir)
3. Luxuria (İng.*lust*): *Şehvet düşkünlüğü* (Asmodeus'a atfedilmiştir)
4. Invidia (İng.*envy*): *Kıskançlık, hasetlik* (Leviathan'a atfedilmiştir)
5. Gula (İng.*gluttony*): *Oburluk* (Beelzebub'a atfedilmiştir)
6. Ira (İng.*wrath*): *Öfke*, yıkıcılık, gazap etmek (Behemoth'a atfedilmiştir)
7. Acedia (İng.*sloth*): *Tembellik*, miskinlik (Belphegor'a atfedilmiştir) (Vikipedya sözlüğü.)

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰىهَآ ﴿١١﴾ اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰىهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰىهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰىهَا ﴿١٥﴾

11. **Semud** (halkı) **azgınlığı dolayısıyla yalanladı;**
12. **En 'zorlu bedbahtları' ayaklandığında,**
13. **Allah'ın elçisi onlara dedi ki: "Allah'ın** (deneme için size gönderdiği) **devesine ve onun su içme-sırasına dikkat edin."**
14. **Fakat onu yalanladılar, deveyi yere yıkıp öldürdüler. Rableri de günahları dolayısıyla 'onları yerle bir etti, kırıp geçirdi'; orasını da dümdüz etti.**
15. (Allah, asla) **Bunun sonucundan korkmaz.**

İnsanın fıtratında içkin olarak bulunan söz konusu iki eğilim tarihte iki farklı tutum olarak tezahür etmiş, sosyal ve politik çatışmaların temeli olmuştur. Semud halkının azgınlığı ve elçilerini yalanlaması bunun tipik tarihsel örneklerinden biridir. Yüce Allah'ın deneme vasıtası olarak gönderdiği bir dişi deveyi Semûd'luların keserek öldürmeleri onların tarihten silinmelerine yol açmıştır.

12. ayette dikkatten kaçmaması gereken bir durum söz konusudur: Her ne kadar kavmin tamamı söz konusu yasağı ihlal etmişlerse de -ki bu belki de dişi deve üzerinden Allah'ın onlara bahşettiği tabii nimetlerine karşı pervasızca bir isyan, canlı hayata kasteden bir cinayet suçuydu- kavmi bu cürme sevkeden zorba, tamahkâr, kibirli, şehvet ve iştah düşkünü, yeryüzünü fesada vermekten sakınmayan, topluluk üzerinde etkili olan, kitleleri peşinden sürükleyebilme gücüne ve özelliklerine sahip olan bir "şaki" idi. Müslim, Tirmizi ve Müsned'de yer alan bir hadiste bu zorba kişi hakkında şu tasvir yapılmaktadır: "Semud kavminin en bedbahtları güçlü kuvvetli, zorba, fesat çıkaran, kabilesi içinde korunup kollanan bir kişiydi ki, Ebu Zemea'ya benzerdi." (Müsned, I, 17; bkz. Kurtubi, ilgili ayetin tefsiri.) Deveyi kesen bu zorba kişiydi ancak kavmi ona engel olmayınca kavmin tümüne suç izafe edilmiş oldu.

Devenin neyi sembolize ettiği konusunda açık bilgiler yok. Belirgin özelliği "**naka**"nın beş yaşını doldurmuş devedir, hamile de olabilir. Semud kavmi, yüksek medeniyetler kurup yeryüzünde azgınlaşınca canlı hayata ve tabiata karşı da hoyratça davranmaya başladılar. Tabiatı kendi mülkleriymiş gibi sorumsuzca kullandılar ki, her büyük medeniyetin insan ruhuna ve tabiata bir maliyeti olur. Birbirlerinin hak ve hukukunu ihlal ettikleri canlı hayatın ve tabiatın da hak ve hukukunu ihlal ettiler: 13. ayette peygamberleri onlara "Onun su içme sırasını-hakkını gözetin" diye uyardı, umurlarında olmadı. Yüce Allah onlara dişi bir deveyi fitne aracı olarak gönderdi, onlar da umursamadılar, sonunda bir dişi deveyi kesmeleri dolayısıyla ağır bir cezaya çarptırıldılar. En doğrusunu Allah bilir.

Bundan elbette suçların şahsiliği ilkesini çiğnenebileceğine ilişkin bir sonuç çıkarılamaz. Semud kavminin asıl suçu Allah'ın birliğini, elçilerinin getirdiği ayetleri inkâr edip küfre sapmaları idi, dişi deve haklarında verilecek azap kararının sembolü olarak gönderildi, onların sınav aracı kılındı. Ayetler, bize bir topluluğun küfre saplandığında en azgın ve mücrim birinin, bir liderin peşine düşebileceğini ve onun işlediği suçlara mani olmayıp aksine onun arkasında duracağını, bunun da azaba müstahak olmalarına yeteceğini belirtmektedir. (Bkz. 7/A'raf, 73-79; 11/Hud, 61-68; 26/Şuara, 155-156.) Aynı cürmü

işleyenlerin de akıbeti bundan farklı olmayacak; azap onları ya dünyada veya ahirette mutlaka bulacaktır.

Semud kavmi işledikleri suç ve günahın sonucunda yerle bir oldular. 15. ayette "Bunun sonucundan korkmaz" buyrulur. Burada zamir iki kişiye irca edilmiştir: Bir, Allah'a irca edenler. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Allah suçları dolayısıyla Semud kavmine bu cezayı verirken, kimseden çekinmez-korkmaz. İki, dişi deveyi kesen zorba kişi, kendisinin ve kavminin başına gelecek akıbetten korkmadı, pervasızca ve küstahça ilahi emirleri çiğnedi. Allah'ın azabı onu ve kavmini yakalayıp yerle bir etti.

Şems sûresinin (91) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

92- Leyl Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 21 âyettir. A'la (87) sûresinden sonra, Fecr (89) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini ilk ayette geçen ve gece manasına gelen "**leyl**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشٰىۙ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلّٰىۙ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثٰىۙ ﴿٣﴾
إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۙ ﴿٤﴾

1. **Sarıp-örttüğü zaman geceye and olsun,**
2. **Parıldayıp-aydınlandığı zaman gündüze,**
3. **Erkeği ve dişiyi yaratana;**
4. **Gerçekten sizin çabalarınız** (çelişkili, parça parça) **darmadağınıktır.**

Buhari'de yer alan bir hadise göre "Gece karanlığının bastığı sırada bir adam iki devesiyle geldi. O sırada Muaz namaz kılıyordu. Adam develerini sulamaya bırakıp Muaz'ın arkasında namaza durdu. Muaz Bakara ve Nisa sûrelerini okudu, adam (namazı tamamlamadan) çekip gitti. Bir süre sonra Muaz'ın adamın arkasından konuştuğu duyuldu. Adam da Hz. Peygamber (s.a.)'e gidip Muazı şikâyet etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber Muaz'a üç kere '-Muaz, sen insanları fitneye mi düşüreceksin?' "Velleyliizayağşa (Leyl sûresi)"; "Ve'ş Şemsi ve duhaha (Şems sûresi)"; "Sebbih isme Rabbike (A'la sûresi)" okusaydın ya! Senin arkanda yaşlı, güçsüz ve işi gücü olan insanlar da namaza duruyor!" (Buhari, Ezan, 63; Müslim, Salat, 178).

Yüce Allah sûrenin ilk üç ayetinde üç şeye yemin etmektedir: Geceye, gündüze ve erkekle dişiyi yaratana! Diğer sûrelerdekiler gibi yeminle hem yemine konu olan varlıklara, varlıkların belli kozmik ve tabii durumlarına, hem de yeminin cevabı olarak ele alınacak konulara dikkat çekilmektedir.

İlk ayetin yemin konusu gecenin kendisi değil, gecenin temel işlevi olan aydınlığı, güneşin gün boyu aydınlattığı varlıkları sarıp örtmesi, kendi örtüsünün altına alması fiilidir. Sanki canlı bir varlıkmış gibi gece, tabiatı sarıp sarmalamakta, gözlerden uzak saklamaktadır. Bundan önceki Şems sûresinde (91/4) gecenin bu özelliğinden söz edilmişti. Aynı şekilde 2. ayette gündüzün tecellisinden söz edilir. Farklı formda gündüzün tecellisi Şems sûresinin 3. ayetinde geçmektedir. Şu halde gece karanlığıyla örtü gibi gündüzü örtmekte; gündüz de ışığıyla ortalığı aydınlatmaktadır. Bu evrende süregelen kozmik düzenin esaslarından biridir, bu düzen olmasaydı yeryüzünde canlıların hayatı mümkün olmazdı (12/Yunus, 67).

3. ayette yemin "erkeği ve dişiyi yaratana" yapılmıştır ki, buradaki maksudu Cenab-ı Hak'tır; çünkü O'nun dışında hiç bir varlığın yoktan var etme, yaratma kabiliyeti ve sıfatı yoktur. **Taberi**, ayetin "Erkeğin ve dişinin yaratılışına and olsun" anlamına da gelebileceğini söylemiştir. Bu durumda Yüce Allah kendi Zatı'na değil, Zatı'nın bir fiiline, erkeği ve dişiyi yaratmasına kasem etmektedir. Yemine konu olan erkek ve dişinin Âdem ve Havva ile onlardan türeyen erkekler ve kadınlar olduğunu söyleyenler olduğu gibi, yeryüzünde her türden canlının erkeği ve dişisi olduğunu söyleyenler de olmuştur. (Bkz. 36/Yasin, 36.)

Diğer sûrelerde olduğu gibi burada da zıt varlıklar zikredilmiştir (eril ve dişil). Bu Kur'an'ın üslubunun özelliklerinden biridir. Buna "ikili-mesani" denir ki, varlıkta mevcut olan diyalektiğin aynı zamanda zihin ve ahlaki tutumlarımızda da karşılığı olduğunu bize hatırlatmaktadır.

4. ayet yani "Gerçekten sizin çabalarınız (çelişkili, parça parça) darmadağınıktır" cümlesi ilk üç ayetteki yeminin cevabıdır. İkrime ayette geçen çabanın (sa'y) amel, fiil, gündelik pratikler olduğunu söylemiştir (17/İsra, 84). İnsan sabahtan akşama kadar durmadan çabalar durur. Bir hadiste söz konusu çabanın iki amaçlı olduğunu belirtir: "Sabah olunca insanlar iki türlü yola koyulurlar: kimi nefsini satın alır, onu özgürleştirir (azat eder); kimi nefsini satar, onu helak eder" (Müsned, III, 321, 399).

Ayetin anahtar terimlerinden biri olan "**şetta**" iki anlamda kullanılabilir: Biri hastalık-marazi davranış. Buna göre sizin eylemleriniz, yapıp ettikleriniz sağlıklı değildir, marazidir veya biri diğerine benzemez. Kimisi iyilik ve sevaptır, ecri hak eder, kimisi kötülük ve günahtır, cezayı gerektirir. Diğer anlama göre "sizin eylemleriniz çeşit çeşittir." Bundan toplumsal hayatın devamını sağlayan iş bölümünün kast edilmiş olması mümkündür. Her insanın eğilimi, yeteneği, becerisi farklıdır; kimisi ziraatla uğraşır, kimi zanaat sahi-

bidir; kimisi kol gücüyle geçimini sağlar, kimisi beyniyle maişetini kazanır vs. Ancak kim hangi işi ve mesleği icra ediyorsa, hak ve hakkaniyetten, iyilik ve doğruluktan ayrılmamalı; kısacık ömrünü sorumlu bir varlık olarak geçirmelidir. Fakat ayetin İsra sûresinde (17/84) insanların farklı fitri yapılara ve özelliklere sahip olduğunu belirten "şakile" ile de ilgili olabileceğini düşünebiliriz. Kimin daha doğru yolda olduğunu sadece Allah bilir, bunun takdiri O'na aittir.

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ ﴿١١﴾

5. **Fakat kim verir ve korkup-sakınırsa,**
6. **Ve en güzel olanı doğrularsa,**
7. **Biz de onu kolay olan için başarılı kılacağız.**
8. **Kim de cimrilik eder, kendini müstağni görürse,**
9. **Ve en güzel olanı yalan sayarsa,**
10. **Biz de ona en zorlu olanı** (azaba uğramasını) **kolaylaştıracağız.**
11. **Tereddi edeceği** (baş aşağı düşüşe uğrayacağı) **zaman, malı ona hiç yarar sağlamaz.**

Yukarıda insan fiillerinin birbirine benzemediği belirtilmişti. Kimisi hidayet ve hak yoldadır, kimisi inkâr ve batıl üzere yaşamaktadır. Tercihler çeşitli şekillerde tezahür eder. İman ve itaati kendine rehber seçmiş insanlar infak eder. 5. ayette "ata (verme)" ile infak kastedilmiştir yani kişi sahip olduğu servetini Allah yolunda harcar, yoksulları gözetir, toplumdaki sınıf farklılaşmasını kapatmak üzere çeşitli girişimlerde bulunur. Sadece kendisi için harcama yapar, nefsinin bitmez tükenmez iştah ve şehvetini tatmin için tüketirse bu "veriyor" anlamına gelmez. Harcıyor ama meşru olmayan yollarda, kendisi için tüketiyor, bencil tutkularını tatmin ediyor sadece. Yine gayrimeşru yollardan (rüşvet, yolsuzluk, usulsüzlük, gasp, sahtekârlık, zimmete para geçirme, yetkiyi kötüye kullanma vs.) kaynak biriktirip yoksullara dağıtıyorsa bu meşru ve makbul infak/harcama olmaz. İbn-i Abbas, ayeti "kim elindekini harcar ve Allah'tan sakınıp korkarsa" şeklinde anlamıştır. İnfakın takva eşliğinde olması mecburiyeti vardır ki, takvanın bir şartı da meşru dairede kazanmaktır. Yanı sıra birine yardım eden veya infak eden kişi bu fiili karşılıksız yapacak, başa kakmayacak, minnet

etmeyecek, karşılığında o kişiden birtakım şeyler beklemeyecektir. Aksini yapacak olsa Allah'tan korkup sakınmış olmaz. Siyasetçilerin kamu kaynaklarını suistimal ederek yoksul kitlelere ayni yardımlarda bulunması ve bundan siyasi çıkar elde etmeye çalışması aynı kategoriye girer. Meşru kazançla ve takvanın desteğinde olan infak, **Katade**'nin güzel deyimiyle Allah'ın hakkını vermektir.

İnfakın yanında kişinin "en güzel olanı" yani "hüsna"yı da tasdik etmesi gerekir. **Dahhak**, hüsnanın kelime-i tevhid olduğunu söylemiştir. Çünkü "Allah'tan başka ilah yoktur: La ilahe illallah" hak, güzel, iyi, doğru ve faydalı olan her şeyi kapsar. Bunun cennet veya iyiliğe karşı va'd edilen ödül olduğunu söyleyenler de vardır (bkz. 12/Yunus, 26). İşte kim cömertçe Allah yolunda harcar, yoksulları gözetir ve en güzel olanı doğrularsa, bu çabasında Allah ona kolaylık sağlar. Mesela infak ettiğinde Allah, ona çok daha fazlasını verir; iyi bir eylemde bulunacak olursa Allah, amelini bereketlendirir. Hem işi kolaylaşır, hem ahirette alacağı ödülü katlanır. Bu Allah'ın va'didir. Şu halde hüsna, harcanan şeyin (mal, para vs.) yerine verilecek olan en güzel şeydir. **Taberi** bu açıklamayı tercih etmiştir.

"**Senüyessiruhu**" fiilinin başına "se" harfinin gelmiş olması, bunun bir va'd olduğunu ima eder. Zira "Dur bakayım, bir deneyeyim, şu yoksula birkaç kuruş vereyim de, Allah bana kat kat versin, servetim artsın" düşüncesiyle kişi yardım edecekse, belki kendisine sevap yazılmadığı gibi verdiği birkaç kuruştan da olur. Sevabı sadece Allah'tan bekleyerek yardım etmeli, servetini, gücünü ve emeğini hayır ve güzellik yolunda harcamalıdır ki, Allah onun ihlasını ve samimiyetini denedikten sonra hem işini kolaylaştırır hem verdiklerini kat kat arttırır (18/Kehf, 88 ve 87/A'la, 8). Taberi'ye göre "En kolaydan maksat" Allah'ın hoşnut olacağı fiilleri işlemek ve bu yolu takip ederek cennete ulaşmaktır. (Bkz. Buhari, Zekât, 27.)

Kim de elinde servet, yeterince imkân olduğu halde cimrilik yapacak olursa; üstelik kendini müstağni görecek; Allah'a ihtiyacı yokmuş gbi hareket edecek; bunun yanında yukarıda açıklaması yapılan en güzel olanı (hüsna) yalanlayacak olursa, ona da sonunda azabı gerektirecek işleri kolaylaştırılır. Bu, söz konusu kişi tevhid inancını, Allah'ın güzel va'dini ve cennetini yalanlamış demekti. 10. ayeti - ahiren bir paradoks görünmekte ise de, latif bir ironi söz ko ık (yüsr) ile zorluk (usr) bir arada zikredilmiştir. Zor- onunda yapıp ettikleri dolayısıyla azabı hak edecek ası, orada ilerlemesi için kolaylaştırılması demektir. anlış yol dolayısıyla cehenneme gidişinin önü açılır. i işlediği için yolu cehenneme çıkmaktadır. Bu

kişi servet tutkusu, sınırsız sermaye biriktirme hırsı onu yanılgıya düşürmüş, servetinin kendisini dünyada olduğu gibi ahirette de koruyacağını zannetmiştir (3/Âl-i İmran, 180 ve 96/Alak, 6-7). Bu tarz servet algısı ve kullanımı ahlaki düşüşe yol açar, kişi ahlaken tereddi eder, mal ve serveti de ona zamanı geldiğinde hiçbir yarar sağlamaz. Kişinin helaki, **Katade**'ye göre cehenneme sevk edilmesi; **Mücahid**'e göre ise son nefesini verip ölmesidir.

Hz. Ali'den nakledilmiştir: "Bakîul-Garkad'de bir cenazedeydik, Rasulullah Efendimiz yanımıza geldi, Oturdu, biz de etrafına oturduk, elinde bir asa vardı. Asasıyla yere bir şeyler çizmeye başladı. Sonra: '-Sizden kimse yok ki, şu anda cennet veya cehennemdeki yeri yazılmış olmasın!' buyurdu. Bir adam: 'Ey Allah'ın Resûlü; öyleyse hakkımızdaki yazıya (Allah'ın takdirine) itimat edip (boyun eğip) ona dayanmayalım mı?' diye sordu. Peygamberimiz: '-Hayır, çalışın' buyurdu. 'Herkes kendisi için yaratılmış olana erecektir. Cennetlik olanlar, saadete götüren amelde (muvaffak) olacaktır. Şekavet ehli olanlar da şekavete götüren amelde (muvaffak) olacaktır!?' Sonra şu ayeti okudu: "*Fakat kim verir ve korkup-sakınırsa ve en güzel olanı doğrularsa, Biz de onu kolay olan için başarılı kılacağız.*" (Leyl 5-7) (Buhari, K. Tesir, Sûre, 92.) "Her bir fiil işleyene, fiili kolaylaştırılır." (Buhari, Tefsir, 92; 3-5: Müslim, Kader, 6-9; Müsned, III, 335.)

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْأُولٰى ﴿١٣﴾ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى ﴿١٤﴾ لَا يَصْلٰيهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ اَلَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ اَلَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰى ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلٰى ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴿٢١﴾

12. **Şüphesiz, bize ait olan, yol göstermektir.**
13. **Gerçekten, son da, ilk de** (âhiret ve dünya) **bizimdir.**
14. **Artık sizi, 'alevleri kabardıkça kabaran' bir ateşle uyardım.**
15. **Ona ancak en bedbaht olandan başkası yollanmaz;**
16. **Ki o, yalanlamış ve yüz çevirmişti.**
17. **Sakınan ise ondan uzak tutulacaktır.**
18. **Ki o, malını vererek temizlenip arınır.**
19. **Onun yanında hiç kimsenin karşılığı verilecek bir nimeti** (borcu) **yoktur.**
20. **Ancak yüce Rabbinin rızasını aramak için** (verir).
21. **Muhakkak kendisi de ileride razı olacaktır.**

12. ayeti "Şüphesiz bize ait olan, yol göstermektir" şeklinde çevirdik. Bu anlamı vermekle beraber "doğru yolu göstermek veya insanları hidayete erdirme işi bize aittir" şeklinde de anlamak mümkün. Ancak her iki durumda verilmek istenen mesaj şudur: Hidayet Allah'ın elindedir, O dilemeyecek olursa kimseyi kendi hidayetine dâhil etmez ancak bu insanın doğru yolu tercih etmesi ve sahih imanla salih ameli birleştirse dahi hidayete ermeyeceği anlamına gelmez, aksine bu yolu seçerse Allah hidayeti verir ama bu Allah'a rağmen olmaz.

Diğer anlama göre eğer hidayet verme işi Allah'a ait ise –ki şüphesiz öyledir– bu durumda kullardan kimse bir başkasını zorla hidayete sokma gibi bir işe kalkışmamalıdır. "Doğru yolu göstermek Allah'a aittir" (16/Nahl, 9); zoraki hidayet Hıristiyanlığını insanları zorla hidayetin kapısından zorla içeri sokmaya kalkışmasına benzer (bkz. Luka, 14. Pasaj). Bu ayet aynı zamanda hidayeti kişilerin salt akılları, öngörüleriyle, beşeri yetileriyle ve tamamen vahiy dışında tespit ve takdir edemeyeceklerine de işaret etmektedir. Allah'ın hidayetinden başka hidayet yoktur (4/Nisa, 115; 6/En'am, 71, 153). Yüce Allah elçiler gönderip kitaplar indirmek ve insana hak ile batılı, hayır ile şerri, doğru ile yanlışı, kurtuluşun ve ebedi hüsranın yolunu apaçık göstermekle insanı hidayete yöneltmektedir. Dileyen hidayeti seçer kurtulur (said olur), dileyen inkâr ve sapkınlığı seçer, ebedi hayatında mutsuz (şaki) olur.

Bu böyledir! Bilinmesi gereken hakikat şudur ki, ahiret ve dünya yüce Allah'ın kudret eli altındadır (12/Yunus, 83; 53/Necm, 25); dünyada güzel karşılık bekleyerek iş yapanın bilmeli ki dünyada ve ahirette güzel karşılık vermek Allah'a aittir (4/Nisa, 134).

Yüce Allah hak ile batılı, hidayet ile sapıklığı gösterme işini üzerine almasının sonucu, hangi tercih ve eylemlerin cehennem azabını gerektireceğini de bildirmiş, gerekli uyarıları yapmıştır. Yani Yüce Allah insanı gafil avlamamakta, ona tuzak kurmamakta, yüklemediği vecibelerden dolayı sorumlu tutup cezalandırmamaktadır. Birileri cehennem azabını hak etmişse, o tercihlerinden ve yapıp ettiklerinden dolayı bedbaht olan kimsedir. Allah'ın ayetlerini, elçilerinin tebliğlerini, kıyameti, dirilişi, hesap gününü yalanlamıştı. İyiler, kötülüklerden ve yasaklardan sakınanlar cehennemde değil, cennette olur.

Hz. Peygamber (s.a.) "Cehenneme ancak şaki olanın gireceğini söylemiştir. Şakinin kim olduğu sorusu üzerine de şöyle buyurmuştur: Allah için günahlardan vazgeçmeyendir" (Tirmizi, Zühd, 35; Müsned, II, 349). Bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü ümmetimin tamamı cennete girer ancak sırt çevirip inat eden başka!" "Bu kimdir?" diye sorulunca şöyle tarif etmiştir:

"Kim bana itaat ederse cennete girer, kim bana karşı gelirse sırt çevirip inat etmiş olur" (Buhari, İ'tisam, 2; Müsned, II, 361). Şüphesiz peygambere itaat etmek, tebliğine, ilahi hükümlere onun öğrettiği anlamda ve çerçevede itaat etmek demektir.

Allah yolunda servetini harcayan kendini tezkiye etmiş, hem nefsini hem malını kirlerden arındırmıştır. Kimseye minneti ve borcu yoktur, çünkü harcadığı zaman sadece yüce Allah'ın hoşnutluğunu gözetiyor, kimseden herhangi bir çıkar veya karşılık beklemiyordu. Bu yüzden ahirette kendisine verilecek nimetler dolayısıyla kendisi de hoşnut olacak, dünyada yaptığı hayır ve iyiliklerin kendisine ne büyük ecir, fayda ve ödül getirdiğini anlayıp mutlu olacaktır (58/Mücadele, 22).

Leyl sûresinin (92) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

93- Duha Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 11 âyettir. Fecr (89) sûresinden sonra, İnşirah (94) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "kuşluk vakti" anlamına gelen "**duha**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالضُّحٰىۙ ﴿١﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ ﴿٢﴾

1. **Kuşluk vaktine andolsun,**
2. **'Karanlığı iyice çöktüğü' zaman geceye,**

Sûrenin ilk iki ayetinde Yüce Allah kuşluk vaktine ve karanlığı iyice çöktüğü zaman geceye kasem etmektedir. Şems (91) sûresinin girişinde anlatmaya çalıştığımız üzere, "duha" kelimesine iki anlam verilmiştir: Biri bizim mealde tercih ettiğimiz "kuşluk vakti", diğeri gündüzün tamamı.

İkinci ayette üzerine kasem edilen gecenin kendisi değil, karanlığı çöktüğü zamanki gecedir. Sadece yemin geceye yapılsaydı durum farklı olurdu ama "seca" vasfına sahip olduğunda gece söz konusu olmaktadır. Bu durumda "seca" gecenin başı veya sonu değil, karanlığın iyice sökün ettiği, kapsamına giren varlıkların tümünün üstünü örttüğü ve bu sayede insanların ve diğer canlıların sükûn ve huzura kavuştuğu zaman dilimi demektir. "Leyletünsaciye" sükûnetli gece demektir.

Günün başlangıcı olan "kuşluk vakti"nde ortalık iyice aydınlanır, canlı varlıklar harekete geçer; gece ise sükûna ermek, dinlemek üzere yataklarına girer. Kuşluk vaktinin oyalayıcı bir yanı var, bazı suçlu-günahkâr toplumlar güne bu vakitte başlar ve kendilerinden son derece emin bir şekilde cürümlerine devam ederler ki, yüce Allah eğer takdir etmişse tam bu vakitte onlara azap indirir (bkz. 7/A'raf, 97-98). Musa aleyhisselâm ile Firavun'un büyücüleri kuşluk vaktinde karşılaşmak üzere sözleşmişlerdi (20/Taha, 59).

Bu sûrede "duha"nıntamamıyla "kuşluk vakti" anlamında kullanıldığını söylemek mümkün. Zira vahyin kesilmesinin ardından gelen ikinci vahiy artık Efendimiz'in irtihaline (miladi 632) kadar sürecektir. 610-632 arası "vahiy zamanı"nı gündönümüne benzetecek olursak ilk vahyin gelişi şafak vaktine, ikinci vahyin gelişi kuşluk vaktine tekabül etmektedir. Bundan sonra Allah'ın izniyle vahiy kesilmeyecek, Asr-ı Saadet'i inşa edecek ve elbette nuruyla kıyamete kadar dünyayı aydınlatmaya devam edecektir.

Gündüzün ve gecenin bu özellikleri olmasaydı kozmik ve tabii hayatın devamı mümkün olmazdı. Bu ikisi canlılar için o kadar önemlidir ki, yüce Allah bunlara yemin etmektedir. Yeminin cevabı 3. ayettir.

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾

3. Rabbin seni terketmedi ve darılmadı.

Ayetin doğrudan "fetret dönemi"yle ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.)'e seslendiğinde şüphe yok. İlk vahyin gelişinden sonra vahiy kesilince Mekkeli müşrikler "Allah, elçisini terketti" demeye başladılar. Bazı tefsircilere göre söz konusu kesinti 12, 15, 25, 40 gün, bazılarına göre üç sene sürdü. Vahyin kesilmesi birkaç açıdan sorun oluyordu: Müşrikler "Eğer Muhammed peygamber olsaydı, diğer peygamberler gibi, ona vahiy gelirdi, şimdi gelmiyor" veya "Bir kere geldi, sonra Allah vahiy göndermekten vazgeçti, seçtiği kişinin buna layık ve ehil olmadığını gördü, onu terketti" veya "Acaba ona gelen vahiy miydi, yoksa şeytan ve cinlerin işi miydi?" türünden şayialar, aslı esası olmayan söylemler yaymaya başladılar. Hatta Hz. Peygamber, iki üç gün rahatsızlanıp da gece ibadete kalkamayınca bir müşrik kadın, ona "Sana bakıyorum, üç gündür şeytanın yanına uğramadı" deyip onu fazlasıyla üzmüştür (Buhari, Tefsir, 93/1, Teheccüd, 4; Müslim, Cihad, 115; Müslim, Cihad, 114). Bu kadın Harb'ın kızı ve Ebu Leheb'in karısı Avra'dır. Ümm-ü Cemil olarak anılırdı. Ebu Bekir bin Arabi, Ümmü– Kabih olarak anıldığını söyler; Tebbet sûresinde "odun hamalı" olarak anılmıştır (111/Mesed, 4-5).

Ancak Hz. Peygamber (s.a.) de huzursuzdu, vahyin kesilmesinde kendi beşeri kusurunun olup olmadığını sorgulamaya başlamıştı. Nihayet gelen vahiyle kesintinin geçici olduğu, bunda bir murad-ı ilahi bulunduğu anlaşıldı. Yüce Allah, apaçık bir dille **"Rabbin seni terketmedi ve** (sana) **darılmadı"** buyuruyordu ki, bu hem Hz. Peygamber'in iç dünyasını teskin ediyor hem kötü niyetli müşrikleri susturmaya yetiyordu. Vahyin gelişi ne peygamberin ne meleklerin isteğine bağlıydı. Yüce Allah unutmaz. (Bkz. 19/Meryem, 64.)

Peki, acaba bunun yanında ayetin, İncillerde yer alan ve Hz. İsa'ya atfedilen bir siteme uzak mesafeden de olsa bir atıf olduğunu düşünebilir miyiz? Elbette kesin olarak böyle bir şeyden bahsedilemez büsbütün imkânsız olduğu da iddia edilemez. Şöyle ki:

Hıristiyan kaynaklarının teyit ettiği kayıtlara göre Yahudi din adamlarının kışkırtması ve ihbarıyla İsa aleyhisselâm yargılanmak üzere Golgot'a getirildiğinde Roma valisi Pilatus, ona hakkındaki suçlamaları sayıp kendisini savunmasını istedi. Hz. İsa hiç cevap vermedi. Geleneğe göre vali her sene bir mahkûmu serbest bırakıyordu; Yahudi din adamlarına kendisinden ölüm emrini vermesini istedikleri İsa'yı serbest bırakmayı arzu ettiğini söyledi. Çünkü aslında vali Hz. İsa'nın hem suçsuz olduğuna inanıyor hem konuşma ve vaazlarının boş şeyler olmadığını, en azından Roma'nın hâkimiyetine ve düzenine zarar vermeyeceğini düşünüyordu. Yahudiler buna karşı çıktı ve Barabbas ismindeki bir mahkûmun serbest bırakılmasını talep ettiler. Barabbas ahlaksızın tekiydi, her türden suçu irtikâp edebilen biriydi, nitekim idama mahkûm olmuştu.

Bu konuda bilhassa Ferisiler halkı örgütlemişlerdi. Pilatus siyaseten fakat istemeye istemeye kararını verdi: İsa'nın boynuna "İsrail'in Kralı" yaftası asıldı ve haça gerildi. Ağır haçı sırtında "Çile Yolu"nu geçerek infaz yerine getirildi; sağında ve solunda kendisi gibi haça gerilmiş iki suçlu vardı. Önünde toplananlar onunla alay edip şunları söyledi: "İsrail'in Kralı Mesih, haçtan insin de görelim. O, başkalarını kurtardı, kendisini kurtaramıyor." Öyle ki onunla beraber haça gerilenler de ona sitem ettiler. Altıncı saat olunca bütün yer üzerine dokuzuncu saate kadar karanlık çöktü. Dokuzuncu saatte İsa yüksek sesle bağırdı:

"-Eloi, Eloi, lama sabaktani?" Yani "Allah'ım, Allah'ım niçin beni terkettin?"

İncillere göre bunlar Hz. İsa (a.s.)'nın son söylediği sözlerdi. (Markos, 15: 22-41; Matta, 27: 11-56.)

Belirtmek gerekir ki, Kur'an'a göre İsa aleyhisselâm ne haça gerildi ne öldürüldü. Yüce Allah tehlikenin vukuu anında ihbarcı Yahudilere ve tutuklamaya gelen Roma askerlerine onun bir benzerini gösterdi. (Bkz. 4/Nisa, 157. ayetin açıklaması.) Ancak biz muharref de olsa Hıristiyan kaynaklarında yanlış olarak yer alan bilgi ve haberlerin Hıristiyan zihninde oluşturduğu algıyı tashih edici/düzeltici bir müdahalenin bu sûrede yapılabileceği ihtimali üzerinde duruyoruz.

Varsayalım ki (farz-ı muhal) İsa aleyhisselâm "Allah'ım, beni niçin terkettin?" diye sitemde bulundu. Şunu sorabiliriz: "Allah, kulunu terkeder mi?" Şüphesiz hayır! Peki, bunu biliyor olmasına rağmen Hz. İsa niçin söylemiş ve İncil yazarları Hz. İsa'ya böyle bir yakarışı niçin yakıştırmış olabilir? Bu sualin cevabının Allah'ın tarihe müdahalesini celp etmeyle bir ilgisi var. Benzer bir

durumu Bedir savaşının en kızıştığı anında Resûlullah'ın çağrısında görüyoruz. Üç misli bir kuvvet karşısında Resûlullah şöyle yalvarmıştır:

"-Allahım! Eğer bu bir avuç Müslümana yardım etmeyecek olursan, senin dinini yeryüzünde ayakta tutacak kimse kalmayacak."

Hiç şüphesiz Allah'ın Resûlü, Din'in tarih içindeki sürekliliğinin 300 kişilik bir insan grubuna bağlı olmadığını biliyor ama o bıçak sırtı anda Allah'ın tarihe müdahale etmesini istiyordu. Hz. İsa'nın "sitemkâr" gibi görünen bu sözlerinin de gerisinde böyle bir amaç vardı. Elimizdeki kaynaklar, Allah'ın o anda Hz. İsa'ya cevap verdiğine dair bir bilgi içermiyor.

Tevrat'ta da "Rabbin terketmediği" ifadesi yer alır. Hz. Musa ile "Bilen/Âlim Kul" buluşmak üzere yola çıktığında yanında bulunan genç, yeğeni Yuşa bin Nun idi ki, vefatından sonra İsrailoğullarının başına geçmiştir (bkz. 18/Kehf, 60-82. ayetlerin açıklaması; Tevrat, Yeşu, 1:1). Tevrat'ta ifade şöyle geçer: "Rabbin kendisi sana öncülük edecek, seninle birlikte olacak. Seni yüzüstü bırakmayacak, terketmeyecek. Korkma, yılma!" (Tesniye, 31:7-8).

Peki, Hz. İsa'nın söylediği rivayet edilen bu sözler ile son peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'in ikinci vahiyde kendisine indirilenler arasında bir bağ olduğu düşünülebilir mi? Burada olayın anlatıldığı şekilde vuku bulup bulmadığından çok, milyonlarca insanın kutsal kabul ettiği dini metinlerde (İncillerde) böyle bir kaydın yer almış olması önemliyse, Hz. İsa'nın yakarışına Nübüvvet zincirinin son halkasında başlayan vahyin ikinci başlangıcında cevap verilmiş olması ihtimali önemlidir.

Hira'da gelen ilk vahiyden sonra belli bir süreliğine fetret dönemi başlamıştı. Bu dönemde Hz. Peygamber çok rahatsızlanmıştı. Hatta rivayetlere göre bir ara, kendisine gelen şeyin vahiy olup olmadığını bile düşünmüş, sonra acaba "Rabbim beni terketti mi?" diye sorar olmuştu. Bir hikmete mebni olmak üzere ikinci vahiy geldiğinde Allah, Hz. Muhammed (s.a.)'e bu sûrede şöyle diyordu:

"Rabbin seni terketmedi ve darılmadı. Şüphesiz senin için son olan ilk olandan hayırlıdır. Elbette Rabbin sana verecek ve sen hoşnut olacaksın." (93/3-5.) "Seni terketmedi", sana "veda etmedi." Vahyin kesilmesi önemli bir olaydı ama Cebrail ve melekler Allah'ın izni olmadıkça inmez, haber getirmez: *"Biz **(elçiler)** ancak Rabbiniz emriyle ineriz. Önümüzde, ardımızda ve bunlar arasında olan her şey O'nundur. Senin Rabbin kesinlikle unutkan değildir."* (19/Meryem, 64.) Yüce Allah kendisine iman eden, sabreden ve uğrunda cihad edip salih amelde bulunan hiçbir kulunu yalnız bırakmaz; kulun görevi dünyevi varlık planında yapabileceğini yapmak ve Allah'ın müdahalesini celp etmeye çalışmaktır. Allah, tabiata ve hayata olduğu gibi tarihe de müdahale

eder. Ancak menşeinde "ilahi takdir" bulunan bu müdahalenin anını ve şeklini tayin eden yine Allah'tır; mü'minler bunun bilincinde olarak asla zaaf göstermez, geri adım atmaz, görevlerini ihmal etmez ve davalarından vazgeçmezler.

Genel İslam inancına göre Allah kulunu terketmez, O'nu zikredip yolunda gideni kendi başına bırakmaz ama bir hikmete mebni olarak zor bir sınava tabi tutabilir ve sınav süreçleri zorlaştıkça insanlar peygamber dahi olsa dua ve yakarışlarında feryat ve sitemlerinin tonunu arttırabilir. Bunun iki önemli örneği vardır: Biri Bakara sûresinde (2/214) "Nihayet peygamber ve yanındaki mü'minler 'Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?' diye feryat ettiler" ayeti; diğeri Yusuf sûresinde (12/110) geçen şu ayet: "Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hale geldiklerinde..." Ancak bu iki ayette sözü geçen peygamber ve mü'minlerin "ümitlerini kesme noktasına gelmesi" ile elimizdeki İncillerde Hz. İsa'ya sözde çarmıhta ölümünden önce söyletilenler birbirinden mahiyetçe farklıdır. Birinde sınavın en zor anında bir noktaya gelinmekte ama ümit tamamen kesilmemektedir; diğerinde ümit kesilmiş bulunmaktadır. Bu sözü Hz. İsa'nın söylemiş olması ihtimal dışıdır, çünkü Ulu'l azm bir peygamber olarak sadece İblis'in Allah'tan ümidini kestiğini bilir ve onun hatasına düşmez.

Çetin bir sınav anında feryat seslerinin arşı inletecek hale gelmesine hüzün verici bir örnek de Mehmet Akif'in şu mısralarıdır:

"Mademki ey adl-i ilahi yakacaktın
Yaksaydın o mel'unları, tuttun bizi yaktın.
Yetmez mi musab olduğumuz bunca devahi
Ağzım kurusun. Yok musun ey adl-i ilahi!"

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُولٰىؕ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىؕ ﴿٥﴾
اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰىؕ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰىؕ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَآئِلًا
فَاَغْنٰىؕ ﴿٨﴾ فَاَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْؕ ﴿٩﴾ وَاَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْؕ ﴿١٠﴾ وَاَمَّا
بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

4. **Şüphesiz senin için son olan, ilk olandan** (âhiret dünyadan) **daha hayırlıdır.**
5. **Elbette Rabbin sana verecek, böylece sen hoşnut kalacaksın.**
6. **Bir yetim iken, seni bulup da barındırmadı mı?**
7. **Ve seni yol bilmez iken, doğru yola yöneltip iletmedi mi?**
8. **Bir yoksul iken seni bulup zengin etmedi mi?**

9. Öyleyse, sakın yetimi üzüp-kahretme.

10. İsteyip-dileneni azarlayıp-çıkışma.

11. Rabbinin nimetini durmaksızın anlat.

4. ayette "son"un "ilk"ten daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Bunu iki anlamda ele almak mümkün:

a) Efendimiz ve arkadaşları (ashab) nübüvvetin ilk yıllarında, özellikle Mekke döneminde büyük sıkıntılar çekmiş, sonunda bir kısmı Habeşistan'a, 622'de de topluca Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardı. Ama işin sonu güzel oldu. Medine'de tarihin en adaletli devletini kurdular. İslam Arap yarımadasından başlamak üzere kısa zamanda Mağrip'ten Çin sınırına kadar üç kıta üzerine yayıldı. Bu ayet söz konusu başarılı yayılmayı ve zaferi müjdelemektedir.

b) Dünya hayatında büyük sıkıntılar çekilse ve hiç zafer kazanılmasa bile ahiret yurdu ebedi olduğundan "son"un "ilk"ten hayırlıdır. Bu dünyada çekilen acıların tümü ecir ve ödül olarak sahibinin karşısına çıkacaktır. Hem her şeyin kalitesi yüksektir, hem kalıcıdır. Aceleyle sabrın önünü kesme gafletine düşmemek lazım. Nihayetinde mü'min zaferle değil, seferle yükümlüdür. İşin dünyevi neticesini tayin ve takdir etme işi Allah'a aittir.

5. ayette yüce Allah, elçisine birtakım şeyleri vereceği ve onun da bundan hoşnut kalacağı vaadinde bulunmaktadır. Bunların ne olacağı konusunda üç görüş öne çıkmıştır: Biri, Yüce Allah dünyada iken ona zafer, hâkimiyet ve ganimet verecek, düşmanları üzerine üstünlük sağlayacak, böylelikle hoşnut olacaktır; diğeri Yüce Allah, ona ahirette büyük ecir ve ödüller verecektir; üçüncüsü Ehl-i Beyti'nden kimseyi cehenneme göndermeyecektir. Bu son açıklamayı İbn-i Abbas yapmıştır.

Savaş ve baskınların geçim kaynağı olduğu, her savaş ve baskında erkeklerin hayatını kaybettiği Mekke'de geride kalan yetimler büyük sorun teşkil ediyordu. Vahyin ilk inişiyle birlikte Kur'an-ı Kerim yetimler konusunda bir farkındalık, bir hassasiyet uyandırmaya başladı; 6. Ayet buna kuvvetli vurgudur. Son elçi olarak seçilen Hz. Muhammed (s.a.) de yetimdi; doğmadan babası Abdullah, altı yaşında iken annesi ÂmineHatun vefat etmişti. Böylelikle hem yetim hem öksüz kalmıştı. Ancak yüce Allah, onu dedesi Abdulmuttalib ve amcası Ebu Talib'in himayesine vermek sûretiyle korudu (76/İnsan, 8).

7. ayet Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'i yol bilmez iken doğru yola ilettiğini belirtmektedir. Tefsircilerin yorumuna göre, Hz. Peygamber küçükken bir keresinde Mekke vadisinde kaybolmuş, sonra bulunup dedesine; bir kere de Şam yolculuğu sırasında yolunu şaşırmış, sonra bulunup amcası Ebu Talib'e teslim edilmiştir. Tarihen bu olaylar yaşanmış olsa bile, ayetin maksadının bu olduğu

uzak bir ihtimaldir. Diğer bazı tefsircilere göre, Hz. Peygamber, nübüvvetten önce Mekke'de hemşehrileri gibi inanıyor, öyle düşünüyordu, vahiy ile inancı düzeltildi yani sapkın yoldan hidayete, doğru yola yönlendirildi.

Bizce her iki açıklama da sorunludur. Bizim mealde "yol bilmezlik" olarak çevirdiğimiz kelime "dall/dalalet"tir. Bir anlamı sapıklık, yoldan çıkmadır. Fakat tek anlamı bundan ibaret değildir. Bakara (2) sûresinin 282. ayetinde de açıklamaya çalıştığımız üzere kelimenin beş anlamı vardır: Sapmak, unutmak, şaşırmak, karıştırmak ve tereddüt etmek. Bu beş anlamdan hangisi nübüvvet öncesinde peygambere yakıştırılabilir, diye soracak olursak tabii ki "şaşırmak ve tereddüt etmek" olabilir ancak.

Hz. Peygamber diğer Hanifler gibi putlara tapmanın aptalca bir sapkınlık olduğunu biliyordu, hiçbir zaman da herhangi bir putun önünde eğilmedi, taş ve tahtadan yontulmuş varlıklarda olağanüstü bir güç olabileceğini düşünmedi. Mevcudiyetlerinden haberdar olduğu Yahudi ve Hıristiyanların inancını benimsemedi. Kendi toplumunun de ahlaken yozlaşıp çöktüğünü biliyor, görüyordu. Hemşehrilerinin ahlaksızlıklarına katılmadı; mesela yalan söylemedi, zina etmedi, hırsızlığı, rüşveti mübah görmedi, içki içmedi, kimsenin hak ve hukukunu ihlal etmedi; tam aksine bunlardan uzak durduğu gibi **Hilfu'l fudul** örneğinde olduğu gibi mazlumların ve mağdurların yanında yer aldı. "Güvenilir **(El emin)**" olarak anıldı. Ancak ne yapması, hayatın hangi temel ilkeler çerçevesinde kurulması gerektiğini bilmiyor, karar veremiyor, bu konuda şaşkınlığa ve tereddütlere düşüyordu. **Elmalılı**, haklı olarak peygamberlikten önceki durumu ile sonraki durumu arasında büyük fark olduğunu söyler. Hz. Peygamber'i şirk içinde yaşamış gösterme hatasına düşenler, onun hiç değilse diğer Hanifler gibi olabileceğini, bir olan Allah'a inanıp ahlaksızca hayattan uzak durabileceğini niçin kabul etmiyorlar? Yüce Allah, ona vahiy indirdi; "Kitap nedir, iman nedir bilmez iken" (28/Kasas, 86 ve 42/Şura, 52) doğru yolu berrak, somut bir biçimde öğrendi; tereddütlerin tümü ortadan kalktı, şaşkınlığı gitti. Tabii ki vahyin hakikatinden, ilahi hükümlerden, emir ve yasaklardan, tarihte olup biten olaylardan Hz. Peygamber'in haberi yoktu: "Sen bundan önce habersizdin" (12/Yusuf, 3).

Hz. Peygamber (s.a.) kendi kavminin en asil ailelerinden birine mensuptu ama zengin değildi. El emeğiyle geçiniyor, Hatice isminde Mekkeli bir hanımın parasıyla ticaret yapıyordu. Hiçbir zaman zengin olmayı arzu etmedi ama yoksul yaşamaktan da kurtuldu (53/Necm, 48). Ona göre bir günlük yiyeceğinden fazlasına sahip olan kişi zengindir. Bazı tefsirciler ise, burada geçen zenginliğin zihin ve ruh zenginliği olduğunu, gelen vahiy ile Efendimiz'in iç dünyasının zenginleştiğini söylemektedirler.

Bütün bu nimetlere sahip kılınan Efendimiz'e ve elbette onun kişiliğinde hepimize verilen emir yetimin korunması, hak ve hukukunun gözetilmesi, üzülmemesidir. Yetimin üzülmesine yol açan sebepler sahipsiz bırakılması, malının yenilmesi veya bedeni ya da emeğinin istismar edilmesi şeklinde olur.

Tefsirciler, 10. ayetteki "**İsteyip-dileneni azarlayıp-çıkışma**" uyarısının ihtiyacından dolayı isteyen, dilenen kimsenin azarlanmaması, itilip kakılmaması anlamına geldiğini söylemişlerdir. Şüphesiz bu doğrudur. Arzuya şayan olan etkili ve gelir adaletini gözeten ekonomik politikalarla kimsenin dilenecek duruma düşürülmemesidir; buna rağmen dilenen olursa ona rıfk ile muamele etmelidir. (Dilencilik için bkz. 2/Bakara, 273. ve 17/İsra, 28. ayetin açıklaması.) Fakat biz bu ayeti, birebir dilenen ve kendisinden yardım istenen iki kişi arasındaki ilişkiye hasretmeyebilir, daha geniş çerçevede, gelir adaletsizliğinin hüküm sürdüğü bir sosyo-ekonomik düzende ücret artışı, daha yeterli sosyal ve sendikal haklar talep edenlere karşı sorumluluk mevkiindeki kamu otoritesinin takip etmesi gereken sosyo-politik tutum olarak da anlayabiliriz. Çoğu zaman gelir adaletsizliğinin ağır şartları altında yaşayan işçiler, çalışanlar haklarını alamayınca sokaklara dökülür, gösteriler yapar, böylelikle seslerini duyurmaya çalışırlar. İşte böyle bir durumda kamu güvenliğini sağlamak durumunda olan devletin veya hükümetin onlara karşı sert davranmaması, gösteri ve seslerini duyurma haklarına saygılı davranması gerekir.

Bazı tefsirlere göre 10. ayetteki "isteyen"den kasıt "bir şey soran, öğrenmek isteyen kimse"dir.

Bu sûrede sayılanlar ve başka şeyler Yüce Allah'ın bağışladığı nimetlerdir. Beden ve akıl sağlığı, yiyecek ve içecek, temiz hava ve su, anne-baba ve çocuklar, yakın akraba ve dost, iyi bir çevre ve hepsinden önemlisi Kur'an vahyi, peygamberlik, iman ve salih amel büyük nimetlerdir. Nimetler için hem şükretmek hem başkalarına hatırlatmak gerekir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim aza şükretmezse çoğa da şükretmez; kim insanlara teşekkür etmezse Allah'a da şükretmez. Allah'ın nimetlerini anlatmak şükürdür; anlatmayı terketmek nankörlüktür. Cemaat halinde olmak rahmet, ayrı ayrı olmak ise azaptır" (Müsned, IV, 278; Ebu Davud, Edeb, 11). Bir başka hadiste şöyle buyrulur: "Kime bir şey verilirse, o da mukabilinde bir şey versin, verecek şeyi yoksa aldığı şeyi övsün. Nimeti öven ona şükretmiş olur, nimeti gizleyen ise ona nankörlük etmiş olur" (Ebu Davud, Edeb, 12).

Duha sûresinin (93) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

94- İnşirah Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 8 âyettir. Duha (93) sûresinden sonra, Asr (103) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini ilk ayette geçen ve "açıp-yarma, inşirah verme" anlamındaki "ş-r-h" fiilinin infial formundan almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿١﴾

1. Biz, senin için göğsünü açıp-genişletmedik mi?

Tefsirciler bu sûrenin önceki Duha sûresinin tamı tamına bir devamı olduğunda söz birliği içindedirler. Hatta bazıları (Tavus bin Keysan ve Ömer bin Abdülaziz) iki sûreyi araya besmele koymadan tek sûreymiş gibi okumuşlardır ancak bize tevatüren gelen Mushaf'ta iki ayrı sûre şeklinde yer almışlardır. Tercümanu'l Kur'an unvanını alan İbn-i Abbas da İnşirah sûresinin Duha'dan sonra indiğini söyler.

Birinci ayette geçen "**şerh**"in ne anlama geldiği konusunda iki görüş vardır: Birine göre bu, Hz. Peygamber (s.a.)'in çocukluğunda melekler tarafından göğsünün yarılması ve kalbinin altın bir tas içindeki zemzem suyu ile yıkanması; diğeri bunun manevi olarak vahiy nuruyla içinin ferahlaması, kalbine dinginlik, sükûnet, ümit ve sevincin verilmesidir. İlk görüşle ilgili hadis kitaplarında belirgin olarak şu iki rivayet yer almaktadır:

a) "Hz. Peygamber (s.a) henüz çocukken ve diğer çocuklarla birlikte oynuyorken yanına biri geldi. Onualıp göğsünü yardı ve göğsünden bir kan pıhtısı çıkarıpattı ve dedi ki: '-Bu sendeki şeytanın payıdır.' Sonra onun kalbini zemzem suyuyla dolu altın bir kapta yıkadı. Onu iyileştirdi (eski haline getirdi). Çocuklar hemen sütannesine (Halime) gittiler ve '-Muhammed öldürüldü! Muhammed öldürüldü!' dediler. Sütannesi koşarak yanına vardığında, Muhammed'in beti benzi solmuş haldeydi" (Müsned, XXIV, 320.)

b) "Bir gece Resûlullah (s.a), uzanıp yattığında kendisini uyku ile uyanıklık arasında hissettiği bir sırada yanında iki adamla birlikte biri geldi. Resûlullah (s.a)'a hikmet ve imanla dolu altından bir kap getirildi. O kimse Resûlullah (s.a)'ın göğsünü yarıp, kalbini yıkadı. Bu işi bitirdikten sonra, kendisine Burak denilen gayet gösterişli bir binek getirip arz etti ve Resûlullah Cebrail ile birlikte Kâbe'den birinci semaya çıktı." (Bkz. Buhari, Menakıp, 42 ve Zikru'm melaike.) İbn-i Kesir, sûrenin İsra gecesinde Efendimiz'in göğsünün açılmasıyla ilgili olduğunu söyler, bu türden rivayetleri zikreder.

Bu rivayetlerde deyim yerindeyse bir tür açık kalp ameliyatı tasvir edilmektedir. Buna göre melekler ileride peygamberlik görevini üstlenecek olan çocuğu daha o yaşta hertürden inkâr, suç ve günahtan korumuş, böylelikle masumiyetini teminat altına almışlardır. Müfessirler, sahih kaynaklarda yer almış olmaları dolayısıyla bu rivayetlere inanılması gerektiğini kaydeder. Aklen bu mümkün olmakla beraber –dilerse Yüce Allah bunu yaptırır– gerek ahad haber niteliğindeki rivayetler ve farklılıklar bir takım şüphelere yol açmaktadır. Fakat asıl akla takılan hususun, masumiyetin son derece biyolojik bir organa endekslenmesidir. Göğsümüzün sol yanında kan alıp pompalayan kalp bir et parçasıdır; Kur'an-ı Kerim ona düşünme, tefakkuh etme, akletme fonksiyonlarını yüklüyorsa da, söz konusu entelektüel ve manevi etkinlikler, meleke ve yetiler bir et parçasında cereyan etmiyor, ruhsal birer fonksiyon olarak ortaya çıkıyorlar. Öyle olsaydı kalp nakli ameliyatında, bir başkasının kalbiyle yaşamaya başlayan kimsenin eski kalbin sahibi gibi düşünmesi, hafıza taşıması, onun sevdiği kişileri sevmesi veya nefret etmesi beklenirdi. Bu böyle olmuyor. Düşünme yetisi, iman-inkâr, itaat-isyan birer nesne değildirler ki su ile yıkandıklarında temizlensinler.

Ayetten "kalp veya fuad"dan değil, "**sadr**"dan bahsedilmektedir. Sadr, her şeyin başı ve ön tarafı olduğu gibi boyun ile karın arasındaki bölgeye denir. Göğüs dediğimizde içinde çeşitli organları barındıran bağır, kafesi anlarız. Bu da rivayetlerdeki "kalbin yıkanmış olması" cümlesini havada bırakır. Burada söz konusu olan göğüs olup iç dünyamızın tamamına gönderme vardır.

Diğer nokta, eğer Hz. Peygamber'in, kalbi inkâr ve günahtan temizlenmişse bu demektir ki, çocukluğundan beri "hidayet ve sırat-ı müstakim üzere" olmuştur. Hâlbuki önceki sûrede onun "yol bilmez, şaşırmış ve tereddüt içinde iken doğru yola-hidayete yönlendirildiği" belirtilmektedir (93/7). Hz. Peygamber, nübüvvete kadar "**dall**" idi, şaşırmış vaziyette, tereddütler içinde, yol bilmez durumda yaşıyordu. Açık kalp ameliyatına atıfta bulunanlar olayı, Mi'rac'la da ilişkilendirirler ancak olay bununla ilgili değildir, çünkü sûre çok daha önce indirilmiştir (Süleyman Ateş; Tefsir, X, 525-526).

Kur'an-ı Kerim'de "şerh ve inşirah" kelimelerinin geçtiği diğer ayetlere baktığımızda kelimenin kalbe ferahlık, ruha genişlik, itminan, zihni yüksek kapasite, derinlemesine ve genişlemesine işleyen idrak gibi anlamlara geldiğini görürüz. Mesela; En'am sûresinde (6/125), "Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslam'a açar; kimi saptırmak isterse, onun da göğsünü sanki göğe yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı yapar (daraltır)" buyrulur. **İbn-i Kesir**, bu sayede Efendimiz'in kalbinin nurlandırıldığını, bu sayede vahyi çok daha kolay alabilir genişliğe ve kavrayış kolaylığına kavuştuğunu söyler. **Ebu Hayyan**, bunun hikmetle aydınlatmak ve rahatlatmak manasında olduğunu belirtir. Belki de bu sayede Hz. Peygamber en yüksek düzeyde akıl sahibi olmuştur ki, hakikat-i halde vahyin ışığında ve nefsin etkisinden uzakta olan akıl kalbin nurudur.

Araplar iç sıkıntısını, psikolojik daralmayı bu "göğsün daralması"yla ilişkilendirirler. Türkçede de "içime fenalık geldi, içim daraldı" deriz. Belli ki buradaki "yeşrehu" fiili iç dünyada genişlik, ferahlık, algı kapasitesinin arttırılması, düşünme, akletme yeteneğinin zenginleştirilmesi gibi anlamlar içerir ki, bu sayede insanın hidayete ermesi kolaylaşır. Zümer sûresinde (39/22) "Göğsü İslam'a açılan kimsenin bir nur üzere olduğu" belirtilir. İçi vahiy nuruyla aydınlanmış insan hak ve hakikatle daha kolay temas kurar, gerçekleri daha berrak görür. Musa aleyhisselâmın da Firavun gibi zorba bir krala hakkı tebliğ etmeye gittiğinde Yüce Allah'tan dilediği "Rabbim göğsümü aç ve işimi kolaylaştır" olmuştur (20/Taha, 25-26).

Vahyin ilk yıllarında hayli sıkıntılı olduğu anlaşılan Hz. Peygamber'e de Yüce Allah "Biz, senin için göğsünü yarıp-genişletmedik mi?" buyurmaktadır. Soru cevabın olumlu oluşuna atıftır. Gözden kaçmaması gereken ince nokta, bu fiilin "Hz. Peygamber için" yapılmış olmasıdır. **Razi**'nin de dikkat çektiği üzere "lam, lam'a karşılıktır." Buna göre Yüce Allah elçisi için göğsüne ferahlık, zenginlik, huzur, mukavemet, hikmet ve marifet vermektedir ki, o da sadece ve sadece "Allah için" ibadet edecek, aldığı vahyi insanlara eksiksiz tebliğ edecek ve ilahi emirlere tam bir ihlasla itaat edecektir. Duha sûresinde Yüce Allah, elçisini koruduğunu, onu manevi lütuflar yanında başkalarına karşı maddi ve ekonomik olarak da muhtaç durumda bırakmadığını belirtmektedir.

Sanki ona şu telkinde bulunulmaktadır: Evet, biz senin göğsünü genişlettik, sana algı kapasitesi, kavrama yeteneği, analiz ve muhakeme gücü verdik, iç dünyanı ferahlattık. Kur'an'ın anlatımı ve dili de anlaşılır, berrak ve etkileyicidir; Şeriat'ın hükümleri açık, sağlam ve adaleti tesis edicidir. Şu halde içinde bulunduğun şu ruh halinden bir an önce çıkmaya bak! Bu açıdan bakıldığında,

ayetin Efendimiz'i ruhen takviye edip büyük bir mücadeleye hazırlamakta olduğu anlaşılır. Kısaca ayet "şerh-i sadr" olup "şakk-ı sadr" değildir. Muhakkak ki en doğrusunu Allah bilir!

"Açmadık mı?" sorusundaki "nun" ta'zim ve ululuk ifade eder. "Biz açtık" demek, nimeti verenin büyüklüğünü (azamet) ve bahşedilen nimetin yüksek değerini gösterir. Ayrıca söz konusu işlemde meleklerin de kullanılmış olması hususunu ima eder. İnsanın kalbi Allah'ın arşı ise, Kâbe'nin izdüşümü kalp ise, Yüce Allah, Efendimiz (s.a.)'deki evini yani kalbini melekleri aracılığıyla tertemiz kılmış, nurlandırmış, vahyi tam ve eksiksiz olarak alabilecek kıvama getirmiştir.

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾

2. Ve yükünü indirip-atmadık mı?

3. Ki o, senin belini bükmüştü;

Bu iki ayette Hz. Peygamber'in boşu boşuna, şahsi ve temelsiz bir zaaf ya da kapris sonucu sıkıntı içinde olmadığı belirtilir. Onun kaygısı şahsi noksanlıklarından değil, vahiy karşısında tutum alıştan kaynaklanıyordu. Vahiy sıradan insanların yaşadığı bir tecrübe değildir. "Nıkd, nakid" yorgun düşmüş deveye, yıkıntıya denir. Sırta vurulan yükün çıkardığı gıcırtı veya yere yığılırken yükün çıkardığı ses için de kullanılır. "**Vizr**" de doğrudan yük, vebal gibi anlamlara gelir. 3. ayetten anlıyoruz ki, Hz. Peygamber'in sırtındaki yük öylesine ağır ki, belini bükmüştü. Yüce Allah, nübüvvet görevini yerine getirsin diye, içine ferahlık ve dinginlik vermesi yanında söz konusu yükü sırtından aldığını da ona hatırlatmaktadır. Pekiyi, bu yük neydi?

Kimilerine göre nübüvvetten önce her ortadan insan gibi işlediği ufak tefek günahları vardı. Bir peygamber tabii ki günah işlemez ama görevlendirilmeden önce büyük günah işlemese de, diğer insanlar gibi yaşamış, bu arada ufak tefek hata ve yanlışlıklar yapmıştır. Hatta "zelle" kabilinden bazı yanılmalar nübüvvetten sonra da vuku bulmuş ancak vahiy ile hemen düzeltilmişlerdir. Vahiy aldıktan sonra bunların kendi içinde bir muhasebesini yapmış ve derin üzüntüye kapılmıştır.

Bir görüşe göre, Mekkelilerin yanlış yolda olduklarını biliyordu, zulüm, adaletsizlik ahlaki yozlaşma ayyuka çıkmıştı. Zayıfları koruyan yoktu. Akıl fikir sahibi sanılan insanlar taş ve tahta parçaları önünde saygı duruşu yapıyor, fıtratın kolayca reddedeceği ahlaksızlıkları işlemekten çekinmiyorlardı. Hz. Peygamber bunların tümünün yanlış olduğunu biliyor ama doğrunun ne oldu-

ğunu bir türlü kestiremiyordu ki, bu onu fazlasıyla üzüyordu (bkz. 18/Kehf, 6). Vahiy gelince onu ruhen yoran söz konusu manevi yüklerden kurtulmuş oldu.

Diğer bir görüşe göre ilk vahyi alıp tebliğ ettiği andan başlamak üzere Mekke'nin önde gelen kodamanları, yakın akraba ve dostları onu kınamaya, alaya almaya, dışlayıp ötekileştirmeye başladılar ki, bu onu fazlasıyla etkiliyordu. Nitekim Hicr (15) sûresinin 97. ayetinde Yüce Allah "Onların sözleri dolayısıyla göğsünün sıkılıp daraldığını biliyoruz" buyuruyordu. Dikkate değer bir görüşe göre söz konusu yük nübüvvet görevidir. İlk vahyi alınca bunun ne kadar ağır bir yük olduğunu, hakkıyla yerine getirmeyeceğinden korktu.

Bunun peygamberlik göreviyle de ilgisi var, zira her peygamber nübüvvet görevini kolaylıkla yerine getirmiş değil, kavmi tarafından olmadık tepkilerle karşılanmıştır. Bu durumda "vizr" yani yükü peygamberlik görevi olarak anlamak mümkün. Göğsüne inşirah verilmesiyle hem içi ferahlamış hem görev yükü hafifletilmiştir. Duha sûresi fetret döneminden yani kesintinin sona ermesinden hemen sonra vahyedildi. Vahyin ikinci gelişi, Hz. Peygamber'in beklenti içinde iken oluşan sıkıntılardan kurtulmasını sağlamıştır. Artık üzülüp kendini harap etmesine gerek yok. Vahiy zaman içinde akıp gelecek, ona yol gösterecek, bu sayede Allah'ın yardımı ve desteğiyle tarihin en büyük mücadelesi başlamış olacaktır. Buna manen, göğsü inşiraha, hakka, hakikate, adalete, kısaca İslam'a açılmış, donanmış-donatılmış olarak devam edecektir.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾

4. Senin zikrini (şanını) **yüceltmedik mi?**

Efendimiz (s.a.)'in "**zikri**"nin yüceltilmesi, zikr teriminin içerdiği anlam bütününde ne varsa onunla ilgilidir. Bu ayette öncelikle şan ve şeref anlamı öne çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerim bu kelimeyi kendisi için kullanır. Kur'an, Yüce Allah katından "bir hatırlatma ve öğüt"tür, insanı kendi asli tabiatına, ait olduğu hakiki yurduna, hak ve hakikatin vatanına yöneltir. Aynı zamanda öğüttür, ayetleri üzerinde düşünenlerin yolunu aydınlatır, hangi işaretlere bakarak yol alacaklarını öğrenmiş olurlar. Ve Kur'an şanı yüce bir kitaptır, çünkü yüce Allah'ın katından insana bir bilgi ve haber olarak indirilmiştir.

Efendimiz'in zikri Kur'an zikriyle ilgilidir, onu önemli kılan son vahyi alması ve bizlere tebliğ etmesidir. Kur'an'ı tebliğ eden, açıklayan, hükümlerini ete kemiğe bürüyen odur, bu özelliğiyle bilginin ve doğru haberin kaynağıdır. Kur'an dolayısıyla âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Efendimiz'in sahip olduğu şan, Kur'an'ın kendisine vahyedilmesi ve onun insanlara Kur'an'ı tebliğ etmesidir.

Hakikaten Mekke'de ortadan bir insan olarak yaşıyorken, nübüvvetten sonra birden öne çıktı, tanındı; eleştiri okları ona yöneldi, hak ve hidayetin peşinde olanlar onun etrafında toplanıp kenetlendi. Kısa zamanda tebliğ ettiği din Arap yarımadasının tamamını kapladı, oradan Afrika'dan Çin seddine kadar yayıldı. İnanan inanmayan herkes onu tanıdı. Kıyamete kadar da insanlar onu tanıyacaktır. Çünkü âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir (21/Enbiya, 107).

Dahası Yüce Allah ona yardım etti, meleklerle destek verdi. İbn-i Abbas'ın işaret ettiği gibi ezanda, namazda, cuma ve bayramda, teşrik günlerinde, Arafe'de, cemrelerde, Safa ile Merve'de, nikâh hutbesinde, yeryüzünün doğularında ve batılarında Allah'ın adı anıldığında Hz. Muhammed Aleyhissalâtü vesselâmın da adı anılmakta, ona salat ve selam getirilmektedir ki, bunun manası mü'minler onun davasının takipçisi ve destekçisidirler. İbn-i Abbas, biri Allah'a ibadet eder, cennet ve cehennemin varlığını tasdik eder de Hz. Muhammed (s.a.)'in Allah'ın elçisi (Resûl ve nebi) olduğuna şehadet etmezse bunlardan hiçbirinin ona faydası yoktur, der.

Bazı tefsirciler, onun şanının yükseltilmesinin geçmiş peygamberlerin kitaplarında isminin yer alıp geleceğinin haber verilmesiyle ilgili olduğunu düşünmüşlerdir. Gökte meleklerin, yeryüzünde mü'minlerin nezdinde şanı yüksektir, ahiretteki makamı da Makam-ı Mahmud'dur. (17/İsra, 79.)

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾

5. Demek ki, gerçekten zorlukla beraber kolaylık vardır.

6. Gerçekten güçlükle beraber kolaylık vardır.

Tefsircilere göre 5. ayette sözü geçen "**zorluk** (usr)" peygamberliğin ilk dönemlerinde, özellikle Mekke'de karşılaştığı zorluklarla ilgilidir. Ancak bu genel bir durumdur, hayatın akışı zorluklar ve onları takip eden kolaylıklarla doludur.

İbn-i Abbas'a göre, Yüce Allah'ın bu genel durumu zikretmesi, kendisinin iradesiyle vuku bulduğunu ima etmektedir. Şu halde zorluklar bir yandan birer sınav aracı olmakta, diğer yandan kolaylıkları celp etmektedirler.

Ayette anlamlı biçimde zorluğun kolaylıkla birlikte verildiği belirtilmektedir. Tefsirciler ayette geçen "ma'a"nın sonra (ba'de) manasında kullanıldığını düşünür. Bu böyle olmakla beraber bütünüyle de öyle değildir. Şöyle ki: Her bir zorluk başgösterdiğinde ona gösterilen sabır ve meşru dayanıklılık ölçeğinde kolaylık tohumlarını taşır, zorluk belli bir noktaya, belki de bıçağı kemiğe dayandırdığı ana geldiğinde kolaylık sahneye çıkmaya başlar, zorluğu alt eder.

Bu meyanda zorluktan sonra gelen kolaylığın değeri daha yüksektir. Zorluğun arkasından kolaylığın olduğunu bildiren iki ayetin peşpeşe sıralanması, bazı sahabeleri zorluğu tek'e, kolaylığı ikiye çıkarmalarına sevketmiştir. Dil kuralına göre iki kere ma'rife gelen "usr (zorluk)" aslında bir kere gelmiş gibidir. "Yüsr (kolaylık)" ise iki yerde nekre olarak geçer, bu iki kolaylık demektir. Bu kurala göre gerçekte zorluk bir, kolaylık iki kere zikredilmiş olduğundan, bir zorluk ve iki kolaylık söz konusudur, Allah'ın izniyle de bir zorluk iki kolaylığı alt edemez. Buna belagatte "taaddudü'lyüsr ve infiradü'lusr" denir. **Mukatil,** bu açıklamayı Hz. Peygamber'den aktardığı bir hadisle desteklemektedir. Bu kolaylığa ilişkin ümidi arttırır, sabrı ve tahammülü pekiştirir. Varedilmiş bir zorluğa karşı iki kolaylığın zikredilmesi, zorluğun hiçbir zaman galebe çalmayacağını gösterir: Rivayete göre bu ayet inince Efendimiz ferahlamış, ayeti sevinçle tekrar etmiştir (Muvatta, Cihad, 6.) Bu durumda mü'minler ne türden zorlukla karşılaşırsa karşılaşsın, azmi elden bırakmayacak, mücadeleden kaçmayacaklardır (3/Âl-i İmran, 200).

Cürcani gibi âlimlerin itirazına rağmen bu açıklamayı referans alacak olursak zorluk dünyaya; iki kolaylıktan biri de dünyada çekilen zorluklara mukabil elde edilen başarı ve nimetlere, ikinci kolaylık ise ahiretteki ödüle karşılık olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.), başlangıçta mesela Mekke hayatı boyunca büyük zorluklar çekti, sonra Medine'de devlet oldu, İslam yayıldı, zafer ve başarılar elde edildi. Yani Mekke'nin zorluğunu Medine'deki kolaylıklar takip etti. İkinci kolaylığa karşılık olan cennet hayatı ise dünyada hiçbir nimet ve başarıyla mukayese dahi edilemez. Bu, Hz. Peygamber ve sahabeleri için söz konusu olduğu gibi bütün mü'minler için de öyledir. "Allah her zorluktan sonra bir kolaylık yaratacaktır" (65/Talak, 7).

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

7. Şu halde boş kaldığın zaman, durmaksızın yorulmaya-devam et.

8. Ve yalnızca Rabbine rağbet et.

7. ayet, Hz. Peygamber (s.a.)'e bir işi bitirip de boş zamanı kaldığında yorulmaya devam etmesini emretmektedir. Bunun üç anlamı olabileceği düşünülmüştür:

a) Namaz gibi ibadetlerini bitirince dünya işlerine yönel, rızkını ara. Bu açıklama ibadeti hayatın merkezi faaliyeti olarak ele alır, dünyaya ilişkin faaliyetler ise ibadetten "artakalan zaman işleri" hükmündedir.

b) Dünyaya ilişkin işlerini bitirir bitirmez, namaz başta olmak üzere iba-

detlere başla. Bol bol bağışlanma dile, nimetler için şükürde bulun, Rabbini kalbinle ve dilinle zikret.

c) Bir işi bitirdin mi, boş boş oturma hayırlı bir başka işe giriş. Hayatın sürekli hareket ve etkinlik içinde geçsin.

Bir mü'mine boş zaman aylaklığı yakışmaz, dünyayı imar etmek, insanlara hayır ve fayda sağlamak için elinden gelen çabayı gösterir. İlk iki görüşte ibadet ile dünya işleri birbirinden ayrıldığından, üçüncü görüşün doğru olma ihtimali yüksektir. Zira Müslümanın bilincinde meşru çerçevedeki dünya işleri de dinin gereği ve ibadet değeri olan etkinliklerdir. Bilinç sahibi insana yakışan faydalı bir işi bitirince, bir başka faydalı ve hayırlı bir işe girişmesidir. Lehve'l hadis türünden malayani boş, anlamsız işler, ekran başında veya internette saatlerce vakit geçirmek emanet olan zamanın israfıdır. (Bkz. 31/Lokman, 6. Ayetin açıklaması.)

8. ayet, her ne yaparsa yapsın, Hz. Peygamber'in sadece Rabbine rağbet etmesini emretmektedir. Bu, bizim içinde önemli bir uyarıdır. Dünyevi hiçbir servet ve iktidar, şöhret ve başarı yüce Allah'a layıkıyla kul olmaktan, O'na güvenip tevekkül etmekten, O'nun hoşnutluğunu kazanmaktan daha değerli olamaz. Mü'minler sadece O'na ibadet eder ve sadece O'ndan yardım talep ederler (1/Fatiha, 4). Dünyada kazanılan başarılar Allah'ı unutturmamalı; başarının hemen arkasından hamd edilmeli ve bağışlanma dilenmelidir (110/Nasr, 1-3; 13/Ra'd, 36).

İnşirah sûresinin (94) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

95- Tin Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 8 âyettir. Buruc (85) sûresinden sonra, Kureyş (106) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "incir" anlamında olan "**tin**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾

1. **İncire ve zeytine andolsun,**
2. **Sina dağına,**
3. **Ve şu emin beldeye** (güvenilir şehre).

Diğer sûre başlarında olduğu gibi, Tin sûresinin ilk üç ayetinde de dört şeye yemin edilmektedir: İncire, zeytine, Tur-i Sina'ya ve Emin Belde'ye. Diğer sûrelerde olduğu gibi bazı şeylerin üzerine yemin edilmesinin hikmeti ilkin o şeylerin Yüce Allah'ın kudret ve azametini anlatmak, diğeri ele alınacak konuya dikkat çekmektir. Şu halde burada da incir, zeytin, Tur-i Sina ve Emin Belde üzerinde yemin ediliyorsa her dört şeyin Yüce Allah'ın kudreti ve azametiyle ilişkilendirilmesi gerekir. Sina Dağı, Musa aleyhisselâmın vahiy aldığı yerdir, Sina'da bulunmaktadır. (20/Taha, 11-12; 28/Kasas, 29-30 ve 79/Naziat, 16.) Zeytin, Hz. İsa'yı sembolize eder (19/Meryem, 52 ve 23/Mü'minun, 20). Emin Belde ise Mekke'dir (Taberani); İbrahim aleyhisselâmdan beri Mekke, Allah'ın izni ve korumasıyla insanlar için güvenli şehir olmuştur (29/Neml, 91; 90/Beled, 1-2 ve 106/Kureyş, 1-4).

Bu bağlamda "**incir**"in neye atıf olduğuna bir türlü karar verilememiştir, öyle olduğu için bu sefer "incir ve zeytin"in bir arada ne manaya geldikleri üzerinde uzun uzadıya durulmuştur. Çoğuna göre incir ve zeytinin bolca yetiştiği bölge olması hasebiyle kastedilen Suriye ve Filistin bölgesidir ki, burası da İbrahim aleyhisselâm ve onu takip eden peygamberlerin tebliğ görevini yerine

getirdikleri yerdir. Hatta daha eskiye gidip incirin Şam'a veya Hz. Nuh'un görev yerine veya gemisinin üzerinde durduğu Cudi'ye veya daha geniş manada Mezopotamya'ya gönderme olduğunu söyleyenler de vardır. Fakat bu ikna edici bir açıklama görünmüyor. Bundan tatmin olmayanlar, incir (tin)in Mekke'deki Mescid-i Haram, zeytinin de Kudüs'teki Beyt-i Makdis olduğunu söylemişlerdir.

Muhammed Hamidullah ise farklı bir noktaya işaret etmektedir. Ona göre incir, Budha'ya adını veren ve yabani incir (ficusreligiosa) anlamına gelen "Budha ağacı"dır. Hamidullah Hoca, Enbiya sûresinde (21/85) ismi geçen Zülkifl'in Budha olabileceği ihtimali üzerinde durur (Aziz Kur'an, 476 ve 744). Musa Carullah'a göre Budha, tebliğleri sonraları büyük değişikliklere uğramış bir peygamberdir. Buna göre sûrenin ilk ayetinde üzerine yemin edilen incir, Budha'ya atıfta bulunmaktadır.

Tabii ki ayetin incir sembolizmiyle kesin olarak Budha'ya işaret ettiği söylenemez ancak Hamidullah'ın ve Carullah'ın iddiaları da büsbütün yabana atılamaz. Kadim kültür ve geleneklerin belki de tamamı, tarihin hayli eski çağlarında kavimlerine peygamber olarak gönderilen şahsiyetlerin yaptıkları tebliğlerin belli belirsiz izlerini taşırlar. Zaman içinde dini tebliğler safiyetini kaybeder, dışarıdan müdahaleler olur. Zaten peygamberlerin geliş sebeplerinden biri, kendilerinden önceki peygamberlerin tebliğlerini önce tasdik etmek, sonra asıllarına irca etmek ve bir sonraki elçinin geleceğini haber vermektir ki, bu son peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'e kadar böyle sürmüştür. Hikmetin ölmeyen köklerine inildiğinde, Budha'nın öğretilerinde bunun belirgin izlerini tespit etmek mümkün. Yunanlıların ünlü filozofu Eflatun (Platon)'a "Grekçe konuşan Musa" dendiğine kıyasla, Budha'nın da bir peygamber olması veya bir peygamberin tebliğ ve öğretilerinden etkilenmiş olması hiç de garip değildir. En doğrusunu Allah bilir. Şu veya bu, Yüce Allah dört şeye yemin etmektedir. Yeminin cevabı 4. ayettedir.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِيْنَ ﴿٥﴾

4. Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.

5. Sonra aşağıların aşağısına çevirdik.

4. ayetin anahtar terimi "**takvim**" en güzel biçim, tam kıvamında olmak demektir ki, bu hem fizyolojik kıvamındaki forma hem ahlaki kişiliğin potansiyel mükemmelliğine işaret etmektedir. Müfessirler insanın Ahsen-i takvim üzere yaratılıp Esfel-i safilin'e düşmesinin iki anlama gelebileceğini söylemişlerdir:

a) İnsan doğar, büyür, olgunlaşır, güç ve kuvvet sahibi olur. Zaman içinde

yaşlanır, güçten kuvvetten düşer, erkekse yakışıklılığı, kadınsa güzelliği gider. Gençliğinde ve yetişkinliğinde söz ve makam sahibi idiyse bunlar elinden gider, hatta yerine göre çoluk çocuğa eğlence konusu olur. Hac sûresinde buna "Erzel-i ömür" denir (22/Hac, 5). Yasin sûresinde de yüce Allah "Uzun yaşattığımızı başaşağı çevririz" buyurur (36/68).

b) Yüce Allah insanı yaratıp tesviye etmiş, ona ruh üflemiş, isimleri öğretmiş, cennetine yerleştirmiş, yeryüzünün halifesi seçmiştir ki bunların tümü insana özgü ilahi lütuf ve ihsanlardır. Bunların önemli bir bölümü diğer varlıklarda bulunmuyor. Ondan istediği kendisine ibadet ederek manevi ve ahlaki kemalini tamamlaması ve tekrar ait olduğu yurda yani cennete dönme başarısını göstermesidir. Kimileri bunu başarır ama kimileri inkâr eder, isyan içinde yaşar, hayatını suç ve günahla geçirir, üzerindeki ve çevresindeki nimetlere karşı nankörlük gösterir, hiç ölmeyecekmiş gibi gaflete kapılır, günün birinde hesap vereceğini aklına getirmez. Bu inkâr ve dalalettir, tam kıvamında, en güzel biçimde yaratılmış olan insanın en aşağı derekeye düşmesidir. Bizce de doğru olan görüş budur. Şöyle ki:

İnsan en güzel bir biçimde yaratıldı, Allah'ın rahmeti sayesinde fizyolojik ve biyolojik mükemmelliğine diyecek yok (3/Âl-i İmran, 6). Sadece fizyolojik varlığı ele alınsa, harikulade bir varlık, bir mucize olduğu görülür. Fizyolojik organları hem birbirleriyle hem zihinsel dünyasıyla uyum içinde çalışır, refleksif ve istem dışı hareketleri onun bedensel ve ruhsal fonksiyonlarının en büyük yardımcılarıdır. Ancak insanın çok sayıda olumsuz ve kötü özellikleri var. "Zayıf"tır (4/Nisa, 28); "zulmedici ve nankördür" (14/İbrahim, 34); "cimridir" (17/İsra, 11), "acelecidir" (21/Enbiya, 37); "hırsına düşkün ve bencildir" (70/Meâric, 19) vs.

Bütün bunlar toprağın, maddenin karmaşıklığının temel özellikleri olup insanın tutum ve davranışlarını tayin edebilmektedir. Olmaklığın İlahi 'Kün/Ol' emriyle gerçekleşmesi, insanın maddi/bedensel yanının önemsizliğini ima etmez. Bedenle manevi kişilik arasındaki harmoni en üst seviyede ve belki daha güzelinin olmadığı bir yaratıştır: İnsan bu yönüyle "Ahsen-i Takvim"dir. Ama onu en üst seviyede anlamlı kılan onun olmaklığıdır yani bedensel yaratılışını takip eden sürede aldığı emr-i ilahi'dir; bundan koptuğu zaman Esfel-i safilin olur. Beşerilik vasfı toprağa ve salt buraya, insani olmaklık yüceliğe aittir. İnsan beşer olarak doğar, ahlaki yüksek insan mertebesine doğru kemale yönelir. Başka bir ifadeyle beşer salt biyolojik ve fizyolojik özelliklerin bütünü olup hayvanlarla ortak yanlarımızı teşkil ederken, insan olmaklık ahlakidir. Kemal yoluna girerse başarır, Ahsen-i Takvim özelliği ruhuna ve ahlaki kişi-

liğine yansır; yoldan saparsa Esfel-i Safilin'e yuvarlanır. Hz. Ali'ye göre Esfel-i Safilin, dünyadaki ahlaki düşüşün cezası olarak cehennemdir.

İnsanın dünyevi tabiatı onun hem özünün uzamı hem de hapishanesidir. Hem toprağa ve yere tutkunluk derecesinde bağlı ve bağımlıdır hem de ait olduğu kaynağın arayışı ve özlemi içindedir. İnsan mükemmel bir varlıkta ve fakat kusurlu bir dünyada kendini algılama ve kendine bir yön ve istikamet çizme; varlığın mahiyeti ve hayatıyla ilişkili olarak bir anlam haritasına sahip olma durumundadır.

Bunun için doğru tercihlerde bulunması gerekir. İnsan iki boyutludur veya madalyonun iki yüzü gibidir. Bir boyutunda kan dökücü, zalim, nankör, aceleci, cimri, bencil, kibirli, unutkan ve zevkperesttir. Bu sıfatları küfür/inkâr, zulüm, fısk ve fücur mecralarında gezinerek açığa vurur. Diğer boyutunda mü'min, merhamet sahibi, adil, hak ve hakkaniyete âşık, kadirşinas, sabırlı, cömert, alçakgönüllü, diğergam, hatırlayan ve itaat edendir. Bu sıfatları iman, adalet, salih amel ve hikmetin aktığı mecrada ortaya çıkarır.

Kısaca insan Yüce Allah'ın kendisine bahşettiği harikulade imkân ve potansiyelleri meşru çerçevede ve hayır yolunda kullandığında yaratılışındaki hikmete ve estetiğe uygun olarak Ahsen-i takvim olur, bu onu Eşref-i mahlûkat mertebesine yükseltir; söz konusu imkân ve potansiyelleri inkâr, suç ve günah işleyerek kullanacak olursa (şirk, zulüm, hırs, ihtiras, tamah, bencillik, sömürü, haram yiyicilik, tarafgirlik, kontrolsüz güç kullanımı, haz ve iştaha, şehvet ve tutkulara aşırı bağlılık vs.) Esfel-i safilin derekesine iner.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

6. Ancak imân edip salih amellerde bulunanlar başka; onlar için kesintisi olmayan bir ecir vardır.

7. Öyleyse bundan sonra, hangi şey sana dini yalanlatabilir?

8. Allah hükmedenlerin hâkimi değil midir?

İnsanların çoğu maalesef iman etmiyor, aklını kullanmıyor, yeterince doğru düşünmüyor, bilmiyor ve şükretmiyor. Bunlar ahlaki bakımdan temel zaaflara yol açar, böylelikle insan hayvanlarla aynı düzeyde yaşamaya, daha doğrusu kendisine her anı emanet olarak verilmiş olan ömrünü tüketerek heba eder. Ancak bu herkes için söz konusu değildir. İman edip sahih amellerde bulunanlar öyle değildir, onlar sürekli olarak kendilerini ruhen geliştirmeye

çalışır, imanlarını gereğini gözeterek hayatlarını yaşar ve her amellerinin salih olmasına azami dikkat ederler. Böyleleri için kesintisiz ecir vardır (41/Fussilet, 8), buna cennette kavuşacaklardır.

Hakikat böylesine apaçık iken kim dini yalanlayabilir? Burada "din"i iki anlamda kullanabiliriz: Biri Yüce Allah tarafından peygamberleri aracılığıyla insanlara tebliğ edilen hükümler mecmuası, varlık ve hayatın anlamıyla ilgili yol haritası; diğeri herkesin yapıp ettiklerinin mutlaka hesabını vereceği ahiret günü veya ahirette kurulacak olan Mahkeme-i Kübra!

Varlık âlemi nimetlerle donatılmış, elçiler gelip uyarılarda bulunmuş ve ahiret hakkında açık bilgiler verilmişken, dini yalanlamak mümkün mü? Kişi kendi yaratılışına, varlık âlemindeki kusursuz düzene ve işleyişe baktığında dini yalanlayabilir mi? Verilen örneklerin tümünde her şey yerli yerindedir, adalet temeldir, her şey bir hikmet üzere yaratılmıştır ve Allah'ın verdiği hüküm doğrudur. Allah, dünyada olduğu gibi ahirette de hükmünü icra edecektir. Nasıl öyle olmasın ki, Yüce Allah hükmedenlerin hâkimidir. Hem her şeyi hikmetle yaratmıştır, hem kimin hakkında hüküm vermişse hak ile hükmetmiştir. Din gününde yani hesabın görüleceği Mahkeme-i Kübra'da da herkes zerre miktarı ne yapmışsa karşılığını görecektir.

Hadis kaynaklarında yer alan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) Tin sûresini okumuş. "Allah hâkimlerin hâkimi değil mi?" deyince "Evet" demiş. "Ben buna şahitlik edenlerdenim." (Ebu Davud, Salat, 149; Tirmizi, Tefsir, 95.)

Tin sûresinin (95) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

96- Alak Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 19 âyettir, indirilen ilk sûredir. Kalem (68) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini 2. ayette geçen ve "asılı duran" anlamına gelen "alak" kelimesinden almaktadır. Vahyin ilk kelimesi olan "**oku**" anlamındaki "**ikra**'" dolayısıyla bu adla da anılmaktadır.

İslam bilginleri ilk inen vahyin, sûrenin ilk beş ayeti olduğunda müttefiktirler. Diğer 14 ayet sonraki zamanlarda inmiştir. Tam olarak ilk inen sûre Fatiha'dır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾

1. **Yaratan Rabbin adıyla oku!**
2. **O, insanı bir alak'tan yarattı.**

Mekke'nin ahlaki bakımdan yozlaşmış, adaletsiz ve kibirli toplumundan hoşlanmayan, başka bir hayat felsefesi ve yaşama biçimi olması gerektiğini düşünen Hz. Peygamber (s.a.), yaygın kirlilikten hiç değilse kendini kurtarmak ve hayatın anlam ve amacı üzerinde tefekkür etmek üzere şehrin yakınındaki Hira dağında aynı adla anılan mağaraya çekilir, orada uzlet hayatı yaşardı. Bazı modern tefsirciler, bunun bir arayış olduğunu ve gelen ilk vahyin söz konusu arayışa bir çıkış yolu gösterdiğini iddia ederler. Bu tezde temel bir yanlışlık var. Şöyle ki:

Hz. Peygamber'in yerleşik ahlaki tutum ve davranışları tasvip etmediği kesin ancak bir mağarada uzlete çekilmesinin sebebi vahiy beklentisi değil, kirlenmekten kaçınmak ve anlam üzerinde tefekkür etmekti. O vahyi (imanı, kitabı) bilmiyordu (42/Şura, 52); kendisine kitap indirileceği beklentisi içinde de değildi (28/Kasas, 86), Burada ilahi bir yönlendirme söz konusu olsa bile, vahiy onun beklentisi üzerine gelmiş değildir, geliş zamanı geldiği için gelmiş-

tir. Tabii ki bir Allah fikrine sahipti, O'nun yaratıcı vasfını biliyordu ve elbette tefekkürünün merkezinde de Yüce Allah vardı. Onun sıkça mağarada uzlete çekildiğini gören bazı Mekkeliler "Muhammed Rabbine âşık oldu" diye istihza ederlerdi. Çünkü onlar da "yaratıcı Allah" fikrine sahiptiler ama bu fikrin veya inancın pratik hayatları üzerinde herhangi bir etkisi yoktu, Allah'ı ferdi veya toplumsal ilişkilerine karıştırmazlardı. İşte böyle bir günde, miladi 610 yılının bir Ramazan ayının son 10 gününde, Kadir Gecesi'nde (44/Duhan, 3; 96/Kadr, 1) vahiy meleği Cebrail aleyhisselâm ona göründü.

İlk vahyin gelişiyle ilgili Hz. Aişe (r.a.) şu bilgileri verir:

"Allah Resûlü'ne vahyin başlaması doğru rüyalar görmekle olmuştur. Gördüğü her rüya sabahın aydınlığı gibi aynen çıkardı. Sonra ona yalnızlık sevdirildi. Hira mağarasında yalnızlığa çekilir, oradan ailesinin yanına gelinceye kadar sayısı belirli gecelerde ibadet eder ve (ailesinin yanına döndükten bir süre sonra) yine azık alıp mağaraya geri giderdi. Sonra yine Hatice'nin yanına dönüp bir o kadar zaman için azık tedarik ederdi."

"Nihayet Allah'ın Resûlü bir gün Hira mağarasında bulunduğu sırada Hak (vahiy) kendisine geldi. Ona melek geldi ve *"Oku!"* dedi. O da: *"Ben okumak bilmem"* cevabını verdi. Hz. Peygamber buyurdu ki: "O zaman melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bırakıp yine: *"Oku!"* dedi. Ben de ona: "Ben okumak bilmem" dedim. Yine beni alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine: *"Oku!"* dedi. Ben de: "Okumak bilmem" dedim. Beni alıp üçüncü defa sıktı. Sonra beni bırakıp:"*Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. O, kalemle (yazı yazmayı) öğretendir, insana bitmediğini O öğretti.*" (96/Alak, 1-5) dedi."

"Bunun üzerine Allah Resûlü yüreği titreyerek korku içinde döndü ve eşi Hatice bintiHuveylid'in yanına giderek *"Beni örtünüz, beni örtünüz!"* dedi. Korkusu gidinceye kadar onu örttüler. Sonra Hz. Peygamber başından geçenleri Hz. Hatice'ye anlatarak:"Kendimden korktum"dedi. *Hz. Hatice:* "Hayır, Allah'a yemin ederim ki, Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten aciz olanların yüklerini çekersin, yoksula verir, hiçbir şeyi olmayana bağışta bulunursun, misafiri ağırlarsın, bir felakete uğrayana yardım edersin"dedi.

"Bundan sonra Hz. Hatice, Hz. Peygamber'i alıp amcasının oğlu Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzza'ya götürdü. Bu zat, cahiliyye zamanında Hıristiyan olmuş bir kimse olup İbranice yazıyı bilir ve İncil'den de bazı şeyleri İbranice okuryazardı. O sırada Varaka gözleri sonradan görmez hale gelmiş bir ihtiyar

idi. Hatice Varaka'ya: "Amcamın oğlu! Dinle bak, yeğenin neler söylüyor"dedi. Varaka: "Yeğenim, ne oldu, hayırdır?"diye sordu. Hz. Peygamber başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Varaka şöyle dedi:"Bu gördüğün, Allah'ın Hz. Musa'ya gönderdiği Nâmus'tur. Keşke senin davet zamanında genç olsaydım! Kavminin seni bu şehirden çıkaracakları zaman hayatta olsam!"

"Bunun üzerine Hz. Peygamber,"Onlar beni buradan çıkaracaklar mı ki?" diye sordu. Varaka da:"Evet, senin getirdiğin bu dava ve mesaj ile gelen herkes, her peygamber, düşmanlığa uğramıştır. Şayet senin davet günlerine yetişirsem, sana elimden gelen yardımı yaparım."dedi. Çok geçmeden Varaka vefat etti ve o sıralarda bir süreliğine vahiy de kesildi."(Buharî, Bed'u'l-vahy,1; Tefsir, 96/1; Müslim, İman, 252; Müsned, VI, 223).

Müfessirleri en çok meşgul eden konu, ilk ayetin ilk kelimesi "**oku**"nun ne anlama geldiği ve nasıl anlaşılması gerektiği konusu olmuştur. Acaba okuma yazma bilmeyen (ümmi) bir insan:

a) Nasıl okuyacaktı?

b) Önüne bir metin mi kondu da okuması istendi?

c) Yoksa her iki şıkkın dışında emrin başka bir anlamı mı var?

Dilci Sevan Nişanyan'a göre, "Türkçe **okumak** esasen 'çağırmak, yüksek sesle seslenmek' demek. Meydan okumak, şiir okumak, şarkı okumak, lanet okumak, gazel okumak, canına okumak, künyesini okumak deyimlerinde bu özgün anlam korunmuş. Meydan okumak deyimi de 17. yüzyıl sözlüklerinde "**meydane okımak**" diye geçer. Yani meydana çağırmak.

Nişanyan, yazı yazmak ve yazı okumak işlemlerinin dilin evriminde çok geç bir dönemde ortaya çıktığı inancıyla bunları ifade eden sözcüklerin derivatif, muhtemelen mecazi anlam taşıması kaçınılmaz bir şey, diyor. Daha önce başka bir anlamı olan fiil, yeni işleme uydurulmuş. İngilizce **read**'in esas anlamı 'tahmin etmek, çözmek'; Almancada halen aynı anlamda kullanılan **raten** ile aynı sözcük.

Arapça **kara'a** okumak. **Kıra'at** ve **Kur'an** oradan geliyor. Arap dilinde bu fiilin başka bir anlam veya nüansına rastlanmıyor. Ama Arapça ile yakın akraba bir dil olan Aramiceye bakınca **kara'a**: 1) çağırmak, seslenmek, 2) okumak, anlamlarını buluyoruz. Nişanyan'a göre bu da normal çünkü Aramice Arapçadan yaklaşık binaltıyüz yıl önce yazıya geçmiş, Araplar yazıp okuma işlerini Arami kuzenlerinden öğrenmişler. Kelimeyi de muhtemelen onlardan almışlar.

Arapçada kelime ilk olarak hayızlı kadının rahminde kanın toplanması ve dışarı atılması manasında (kuru') kullanılmıştır (bkz. 2/Bakara, 228). Bu, kelimenin "toplama" ile ilgili olduğunu ima eder. Ödünç alma (istiare) yoluyla bir

şeyi biriktirip dağıtmak, başka yerlere nakletmek anlamında kullanılmış. Hamile kalan dişi develerin yavruyu rahimde taşıyıp sonra doğurmalarına "karaet en nakatu" denir. Evleri bir araya topladığı için köy veya kasaba "karye" ismini alır. Şu halde anlamları, bilgileri ve haberleri içeren harfleri, kelimeleri ve cümleleri bir araya toplayan metne bu ismin verilmesi gayet anlaşılır şeydir. Bundan hareketle Zeccac Kur'an'ın "fa'lan" formundan toplayıp bir araya getiren "el kar'" kelimesinden türemiştir. Havuzun suyu kendisinde toplaması gibi Kur'an-ı Kerim de vahyin bilgi ve haberlerini, geçmiş olayları ve ilk peygamberden son peygambere kadar ki ilahi mesaj ve hükümleri kendisinde toplayan kitap olması hasebiyle bu ismi almış bulunmaktadır.

Tarihen sabit olduğu ve bu ayetlerde ima edildiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.) önce "İkra (Oku)!" emrini aldı ve sonra vahyedilen ayetleri okudu, daha başka bir ifadeyle tekrar etti. Muhtemelen ilk okuduğu ayetler de bunlar olmuştur. Okuma yazma bilmeyen (ümmi) bir insanın bir metni okuması tabii ki düşünülemez. Ama ona okunanları tekraren okuması mümkündür. Bu, aslında Kur'an'ın ağırlıklı olarak ve hep tekrar edilerek okunup nesilden nesle aktarılmasının ilk işitsel modelidir. Kur'an-ı Kerim'i ezberleyenlere "**hafız**" denir. Hafızlar, yazılı Mushaf'tan okuyarak ezberledikleri gibi işiterek de Kur'an'ı ezberlemişlerdir. Hafız olmayan çok sayıda insanın "hıfz"ı vardır. Bunlar Kur'an'ı yüzünden okuyamadığı veya hafızlık özellikleri olmadığı halde Kur'an'ı adeta ezberlemişlerdir. Bir ayet okunduğundan hemen devamını getirirler. Anadolu'nun birçok şehrinde ama (kör) hafızlar vardır, bunlar da Kur'an'ı yüzünden yani yazılı Mushaf'tan değil, dinleyerek ezberlemişlerdir.

Bazıları da, burada geçen okuma emrinin, şimdi aldığın ve bundan sonra alacağın vahiy mesajını, ilahi bildirimleri herkese duyur, tebliğ et, anlat, açıkla ve dünyanın tamamına yay manasında bir nübüvvet görevi olduğunu düşünmüşlerdir. Bunun gibi aldığın vahiy ışığında parçalardan müteşekkil evrenin her bir parçasını bütüne, bütünü tevhide, Allah'ın ilim, irade ve kudretine bağlama çabası da bu emirle verilmiş oldu. "**İkra**"nın emirle gelmiş olması, inşai olduğunu gösteri yani bu emirle yeni bir âlem tasavvuru, Rab ve İlah anlayışı inşa edilecek, insan varlık âleminin tümüne tevhid merkezli bakıp anlamaya ve hayatını bu anlayış çerçevesinde kurmaya çalışacaktır. Bunların tamamı doğru olmakla beraber olayı yalın anlamakta fayda var. Yalın olarak anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber (s.a.)'in de Cebrail aleyhisselâmın elinde getirdiği bir metne bakıp o anda okuma yazma öğrenmiş değil, kendisine okunan cümleleri tekrar etmesi ve hıfzetmesi şeklinde okuma emrini yerine getirmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Kur'an'la başlayacak yeni okuma eylemi "**ba**" harfi bağlaç kabul edilirse Yüce Allah'ın ismiyle olacaktır, çünkü "Rabbinin adıyla oku" emri bunu gerektirir. Bu ibareyi "Rabbin adına oku" şeklinde anlayanlar da vardır ki, bunlar "ba"yı yemin manasında kullanırlar. "Ba" edatı "sebebiyet" olarak alınırsa bu durumda ifadenin takdiri şöyle olur: "Yaratan Rabbinin adı aşkına oku" şeklini alır. (Mehmet Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsiri, I, 348-351.)

Bizim tercihimiz ilkinden yanadır. Söz konusu emir "Besmele"ye tekabül etmektedir. Bu demektir ki ister kevni ister tenzili ayetler olsun, ne okunacaksa, ne üzerinde tefekkür edilip inceleme ve araştırma yapılacaksa, kâinatın yaratıcısı, sahibi, maliki ve tek hükümdarı olan Allah'a refere edilecektir. Çünkü o El Alîm'dir, bize akletme, nutukta bulunma ve öğrenip aktarma, açıklama yeteneğini bağışlayan O'dur. Vurgunun "Rab" kelimesine yapılması anlamlıdır. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli kullanımlarıyla bu kelime 968 yerde geçer ki genel olarak şu anlamlarda kullanılır: Terbiye etmek, beslemek, büyütmek; malik ve sahip olmak; sözü dinlenen, kendisine ihtiram duyulan, efendi; ıslah edip düzelten, doğru istikamete yönlendiren. İşte bütün bu özelliklerin sadece Allah'a mahsus olduğu, varsa bu özelliklere sahip çıkanların reddedilmesi gerektiği belirtilmektedir. Mesela varlık âleminde düzen koyucu tabiat yasaları değil, Allah'tır; O hem yarattı, hem yasaları vaz'etti. Yaratan, büyüten, rızıklandıran, koruyan O'dur vs.

"Yaratan Rab", bir kere yaratıp bırakan, varlıktan elini çeken değil, el'an yaratmaya devam eden Rabtır (hallak). Yüce Allah yoktan yaratandır (6/En'am, 101); bir şeyi başka şeyden var eden, icat edendir (16/Nahl, 4).

2. ayette insanın bir "**alak**"tan yaratıldığı belirtilir. Döl yatağı duvarına yapışıp asılı duran, hücre, embriyo. Kelimeye iki anlam verilmiştir: Biri biyolojik, diğeri manevi, içsel. Kelime yapışıp ilişmek, tutunmak, asılı şey, kuyu makarası-ipi, sülük demektir. Donmuş kana da denir. Ceninin teşekkülünde "alak" "nutfe"den sonra gelir ki, bundan hareketle spermle buluşan yumurtanın zigot olarak teşekkül etmesine "nutfe", zigottan sonraki embriyo hali alak'tır (22/Hac, 5).

Kelimenin manevi, duygusal yakınlık ifade eden anlamı da var. Aluk, yavrusunu sevip ona bağlanan deveye denir. Sevgi, aşk, duygusal bağlılık, ruhsal ilgi (alaka), şefkat, merhamet için kullanılan kelimenin bu anlamı esas alındığında, Yüce Allah'ın insanı sevgi ve alaka ile yarattığı anlamı çıkar. İster döllenmiş hücre (embriyo) ister sevgi manasında ele alalım, insanı bir yaratan var, O da şanı yüce Allah'tır. Şu halde insan hiçbir şekilde bağını Allah'tan koparamaz.

اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ ﴿٣﴾ اَلَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْۜ ﴿٥﴾

3. **Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir;**
4. **Ki O, kalemle** (yazmayı) **öğretendir.**
5. **İnsana bilmediğini öğretti.**

Birinci okuma emri, insanların tamamını muhatap alan tebliğ ise, ikinci emir bunun altyapısının kişiliğinde oluşacağı Hz. Peygamber (s.a.)'e yöneliktir. Gelen vahiy ile Hz. Peygamber muazzam bir görev üstlenmiştir; öğrenecek, belleyecek, zihnine ve ruhuna sindirip insanlara aktarmaya çalışacaktır. Uyanık bir zihne, berrak bir bilince, yüksek bir ruhsal güce ve elbette sahih ve doğru bir bilgi birikimine ihtiyacı vardır.

Bu zorlu göreve kalkıştığında Rabbinin en büyük kerem sahibi olduğunu bilecek. Kerem sahibi zat, olabildiğince cömert ve cömertliğinin karşılığını da istemeyen kimsedir. Yerlerin ve göklerin hazineleri kendisinin olan Allah'tan daha cömert kimse yoktur, bu yüzden tafdille "en büyük kerem sahibi (ekrem)" olarak tavsif edilmiştir. Kerem sahibi kimse bunu izzetinin sonucu yapar. Kime ikramda bulunmuşsa o kimse izzet sahibi olmuş demektir.

İşte sonsuz kerem sahibi Rab, insana kalemle bilmediğini yazmayı öğretmiştir. İnsan kendi başına bilmez. Ona bilme melekesini ve yeteneğini bahşeden Allah'tır. İnsan bilgisinin üç türünü göz önünde bulundurursak her üç bilgi türü de Allah'a raci olur: Yüce Allah Âdeme isimleri öğretti ki, bu sayede biz Âdemoğulları hem isimleriyle Allah'ı, hem varlığın bilgisini öğrenmiş olduk. Tarih boyunca elçiler gönderdi, her gelen elçi bir yandan bizi yaratılışımızın asli gayesine yönlendirirken öte yandan bilgi, hikmet ve irfan süreçlerinde bize sıçrama yaptırdı. Üçüncüsü bizler varlığa isim koyma yeteneğine sahibiz. İlk öğretilmiş bilgi (isimlerin bilgisi) ve ikinci indirilmiş bilginin (vahiy bilgisi) imkânlarını kullanarak gerek maddi ve canlı tabiat gerek hemcinslerimizle girdiğimiz münasebetler sonucunda yeni bilgi formlarına sahip olabiliyor, böylelikle hikmet ve irfanı geliştirebiliyoruz ki, biz buna "öğrenilmiş bilgi" deriz. Bütün bunlara bize kitabı ve beyanı öğreten Allah'ın kerem ve ihsanı sonucu sahip olabiliyoruz (55/Rahman, 1-4).

Belirtmek gerekir ki sadece insanın bilgisi değil, varlık âleminde ne türden varlık varsa hepsinin sahip olduğu bilgileri onlara öğreten Yüce Allah'tır. Âdem'le ilgili kendilerine bilgi verildiğinde melekler şöyle demişti: "Senin öğrettiğinden başka bizim bilgimiz yoktur" (2/Bakara, 32). Yüce Allah'ın insana kalemle öğretmesi, bilginin kayıt altına alınması ve zaptedilmesiyle ilgilidir, aynı zamanda tarihte elçilere indirilmiş bulunan kitap ve sahifelere işaret eder. Kalem hem bilgiyi yazıya geçirir hem bilgi aracı olarak iş ve işlev görür. Başka

açıdan söz konusu bilgi elde etme, geliştirme ve aktarma imtiyazının sadece insana bahşedilmiş olduğunu gösterir, apaçık gerçek şu ki, kalemle yazmak insana mahsustur, mesela bitki ve hayvanların bu türden yetenekleri, hatta bilgi elde etme melekeleri yoktur.

كَلَّآ إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَىٰٓ ﴿٦﴾ أَن رَّآهُ اسْتَغْنَىٰٓ ﴿٧﴾ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰٓ ﴿٨﴾

6. Hayır; gerçekten insan, azar.

7. Kendini müstağni gördüğünden.

8. Şüphesiz, dönüş yalnızca Rabbinedir.

Bu ayetin tutum ve davranışlarında, güç ve büyüklük sergilemede, zulüm ve asabiyeye bağlanmakta sınır tanımayan Ebu Cehil hakkında indiği belirtilmiştir.

"**İstiğna**" derenin yatağından taşmasına denir. Buna göre, su kendi tabii mecrasında aktığında normal halini, hayat verici özelliklerini korur. Taştığında ise yıkıcı olur (tağa el ma'). Suyun yıkıcı gücü tahmin edilenden şiddetli ve büyüktür. Tabii sınırlarını aşan her şey tahrip edicidir. İnsan, kendi insanlık durumunu unuttuğunda nesneler gibi bu tahrip edicilik ve yıkıcılık özelliklerini kazanır. Mülkünden, gücünden dolayı, kendini hiçbir şeye muhtaç görmeyen, bağımsız hisseden.

Kur'an, tarihsel olarak Firavun'u buna tipik örnek gösterir. Anlatıma göre Firavun, sahip olduğu saltanat gücü, hükmetme imkânları, serveti, teb'ası üzerindeki mutlak otoritesi ve beden sağlığı dolayısıyla kendini herkese ve elbette Allah'a karşı da müstağni görüyordu. Hayatının sonuna kadar dişinin dahi ağrıdığı vaki olmamıştı, kendisine hiçbir zararın dokunmayacağına öylesine inanmıştı ki, sonunda nefsi ona tanrılık duygusunu empoze etti ve Mısır halkına "Ben sizin en yüce rabbiniz değil miyim?" (79/Naziat, 24) demeye başladı. Kendi tanrılığından şüphe etmediği gibi, başkalarının da şüphe etmesini istemiyordu? Buradaki soru, bir bilgi öğrenmek için değil, zaten "bilinen bir gerçeğin", aslında bir zan, vehim ve beşeri bir sapkınlığın teyidi için sorulmuştur.

İnsan kendini hiçbir şeye ve hiçbir güce karşı muhtaç durumda görmeyince –ki bu istiğnadır– arkasından şişen egosu onu tuğyana, önü alınamaz azgınlığa sürükler. Buna yol açan önemli faktörlerden biri, kişinin bedeni, sosyal çevresi ve tabiat üzerinde kendi efendiliğini, mutlak serbest ve özgür olma halini ilan etmeye yeltenmesidir. Şöyle telkinde bulunur: Sen efendisin, ne seni aşan beşeri bir otoriteye, ne ilahi bir güç ve yönlendirmeye uy-

mak zorunda değilsin. Sen özgürsün, güdülerin -ki Niezsche'ye göre bunlar fizyolojiktir- etkisiyle her dilediğini yapmak ister ve bunun için özgür ve müstağni olmak ister. Ölçüsüz arzu ve istekler, bir derenin taşması gibi önce sahibine sonra etkileyebildiği sosyal ve maddi/tabii çevreye zarar verir. İnsanın kendi nefsi, sosyal çevresi ve tabiatla barışı ve uyumunu bozan işte bu istiğna ve tuğyandır.

Müstağni olan Allah'tır, O'nun hiçbir varlığa veya insana ihtiyacı yoktur (64/Teğabun, 6). İnsan kendini Allah'tan kopardığında yeterli görür (80/Abese, 5). İstiğnanın zıttı "fakr" halidir; bu da sadece maddi servet ve zenginlik yoksunluğu değil, her açıdan -varlıktaki yeri, güvenliği, beşeri yetenekleri, bilgisi, gücü vs.- insanın kendini Allah'a karşı muhtaç, bağlı ve bağımlı görmesi halidir.

İstiğnaya kapılarak büyük yanılgıya düşen insan, temel bir hakikati unutuyor: Eninde sonunda dönüş Allah'adır. Kaç sene yaşarsa yaşasın, günün birinde ölecek, dirilecek ve hesap günü yapıp ettiklerinin tümünden sorguya çekilecek.

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

9. **Engellemekte olanı gördün mü?**
10. **Namaz kıldığı zaman bir kulu.**
11. **Gördün mü? Ya o** (kul) **doğru yol üzerinde ise,**
12. **Ya da takvayı emrettiyse.**
13. **Gördün mü? Ya** (bu engellemek isteyen) **yalanlıyor ve yüz çeviriyor ise.**
14. **O, Allah'ın gördüğünü bilmiyor mu?**
15. **Hayır; eğer o,** (bu tutumuna) **bir son vermeyecek olursa, andolsun, onu perçeminden tutup sürükleyeceğiz;**
16. **O yalancı, günahkâr olan alnından.**
17. **O zaman da meclisini** (yakın çevresini ve yandaşlarını) **çağırsın.**
18. **Biz de zebanileri çağıracağız.**
19. **Hayır; ona boyun eğme** (Rabbine) **secde et ve yakınlaş.**

Sûrenin bundan sonraki bölümünün vahyin ilk gelişinden hayli sonra -bazılarına göre üç sene sonra- indiği belirtilmektedir. Öyle olması icap eder, çünkü 9-19 arası ayetlerin inişine yol açan olay sonraları vuku bulmuştur. Ancak sûrenin içeriği, ana teması ve mesajı birbiriyle uyumludur.

Kaynaklar, 9. ayetin inişine Ebu Cehil'in Hz. Peygamber'in Kâbe'de namaz kılarken onu taciz etmesi, hatta secde ederken bir deve işkembesini omuzları üstüne atmasının sebep olduğunu bildirir. Önceleri "Ebu'l Hakem" unvanına sahip iken, İslamiyet'in gelişiyle Ebu Cehil künyesini olan kişinin asıl ismi Amr ibn Hişam el Mahzumi'dir. Başlangıçta adil, kültürlü, muhakeme gücü yüksek biriyken, son elçinin kendi ailesinden gönderilmemesi dolayısıyla İslamiyet'i reddettiği için -bile bile inkâr manasında- Ebu Cehil (cehaletin ve hamakatın babası) künyesini aldı. Tebliğin başladığı ilk günden muhalefet etti, hiç esneme göstermedi, Bedir savaşında öldürüldü.

Ayet-i celile, beliğ bir ifadeyle Hz. Peygamber'e yani tacize uğrayan şahsa "engelleyen kişiyi gördün mü?" diye sorar. Tabii ki Hz. Peygamber, Ebu Cehil'in kendisine ne yaptığını biliyor ve görüyor ama bu taaccüp ifade eden soru içinde bir kınama, yargılama anlamını taşır. 10. ayet Hz. Peygamber'i Allah'a namaz kılmak suretiyle ibadet eden bir "kul" tavsif eder. Kelime-i şehadetteki sıralamada açıkça konumlandırıldığı üzere Hz. Muhammed (s.a.) önce "kul", sonra "resûl"dür: Eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resûluhü! Onun kul olarak tavsifine başka yerlerde de rastlamak mümkün. (Bkz. 17/İsra, 1; 18/Kehf, 1; 72/Cin, 19.)

Ebu Cehil, Rabbine ibadet etmekte olan kulu Mescid-i Haram'da engellemeye kalkışmış. (Bkz. 2/Bakara, 114.) Tarihin bu en büyük İslam düşmanlarından biri olan Ebu Cehil iki büyük suç işlemiştir: Biri insanların din seçme ve dinlerine göre ibadet etmelerine engel olmuş, diğeri namaz gibi merkezi bir ibadetin kamuya açık -tabir caizse kamusal alanda- eda edilmesini engellemek istemiştir. Mekkeliler namazı biliyorlardı ama bu ibadetlerinde hem rükünlere riayet etmiyor hem araya putlarını katıyorlardı. Hz. Peygamber, namazı aslına irca etti, Allah için ikame edilmesinin yollarını ve kurallarını gösterdi.

Ebu Cehil'e göre yeni mesajı ve revize ettiği ibadet şekilleriyle Hz. Muhammed yanlış yoldaydı, Mekkelilerin putlarını inkâr ediyor, her tutum ve davranışı salt dünyevi amaçlı olmaktan çıkarıp ihlas ve samimiyetle Allah'a irca ediyordu. Ebu Cehil, Hz. Peygamber'in yanlış yolda olduğunu nereden biliyordu? Kendisi acaba doğru yol üzerinde miydi? Ya saygıyla ve ta'zimle Allah'tan korkup sakınan kişi yani Hz. Muhammed (s.a.) doğru yolda ise, o doğru olarak Allah'tan korkup sakınıyorsa, o zaman Ebu Cehil ne yapacaktı? Allah'ın elçisi onu uyarıyor,

97- Kadir Sûresi

Sûre "Kadir Gecesi"nin önemini anlatmasından dolayı bu ismi almıştır. Resmi sıralamada 97. iniş sırasına göre 25. sırada yer alır. Mekke'de indirilen bu sûre 5 ayettir. Kadir gecesine özel bir sûre tahsis edilmiş olması bu gecenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Abese (80) sûresinden sonra, Şems (91) sûresinden önce indirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾

1. Gerçek şu ki, Biz onu kadir gecesinde indirdik.

"**Biz onu kadir gecesinde indirdik**" "Biz"i ifade eden nun'a, Nun-u azame denir; yerine göre büyüklüğü, azameti, yerine göre tevazuu veya meleklerle birlikte yaptık, gerçekleştirdik anlamını ifade eder. Bu ayette Allah'ın azameti, derin saygı ve meleklerin dâhil olduğu bir iş anlatılır. İndirme fiili "inzal" ile gelmiştir. Kur'an bu gecede indirilmiştir; bu hem ilk vahyin Hz. Peygamber (s.a)'e indirilmesi hem müteal/aşkın bir kaynaktan gelen bilginin insan zihninin kavrayabileceği idrak seviyesine büründürülmesi anlamına gelir. "İnzal veya tenzil"de akış yukarıdan aşağıya doğrudur, bazı filozofların iddia ettiği gibi aşağıdan yukarıya doğru değildir. İnsan zihni müteal/aşkın kaynağa çıkmadı, o kaynaktaki bilgi onun idrak seviyesine indirildi. Akışın bu yönü insana "ilahi ikram ve kadrini yükseltme"dir ki, geceyle birlikte anılan "inzal ve kadir" bunu ima eder. Tabii ki gaye insanı ahlaki bir varlık olarak yükseltmektir. Bu gece Kur'an vahyi idrake indirildi, bunu idrak edip üzerinde düşünen ve gösterdiği istikamette amel eden insan bulunduğu yerden, belki de -tenzil-i rütbe ile- düşmüş olduğu "bu yer"den aklıyla üzerinde tefekkür ettiği Kur'an sayesinde -terfi-i rütbe ile- yükselecek, erginlik/olgunluk seviyesine çıkacak, böylelikle yaratılış amacı olan kemale yol bulmuş olacaktır.

o ise kibrine kapılarak yüz çeviriyor, hak ve hakikate sırtını dönüyor. Umursamıyor, çünkü malına, mülküne, adamlarına, statüsüne güveniyor, ona kimsenin güç yetirmeyeceğini zannediyor. Ebu Cehil'in "tevelle"si doğru olandan "çekip gitmesi" (28/Kasas, 24); "hakikati reddedip yüz çevirmesi, sırtını dönmesi" (5/Maide, 49); "gerçekle yüzleşmekten kaçması" (8/Enfal, 15-16) gibi anlamlara gelir. Tabii ki bu retçi tutumu Ebu Cehil'le sınırlandırmak doğru olmaz, kıyamete kadar gelecek inkârcıların ve suçlu-günahkârların kişilik profilidir. İnkâr edenler hep böyle yapacaklardır; kaçıp gidecekler, hak ve hakikati inkâr edecekler, sırt çevirecekler. Her zaman iki kişilik profili olacak: Biri Rabbine samimiyetle, haşyet ve ta'zimle kulluk etmeye, diğeri onu engellemeye çalışan.

Ebu Cehil veya onun yolunu takip edenler, neler yayıp ediyorlarsa Allah'ın onları gördüklerini bilmeleri gerekir, bu gerçeği sakın akıllarından çıkarmasınlar. 15 ve 16. ayetler, Ebu Cehil'in Hz. Peygamber'e "Bir daha burada namaz kıldığını görürsem boynunu ezerim" diye tehditler savurmasına karşılık, Allah da şu tehdidi yapmaktadır: "Hayır; eğer o, (bu tutumuna) bir son vermeyecek olursa, antolsun, onu perçeminden tutup sürükleyeceğiz; o yalancı, günahkâr olan alnından." Perçeminden tutmak bir deyimdir yani onu öylesine yakalarız ki kurtulması mümkün değildir, tuttuğumuz gibi cehenneme atarız. "Günahkâr perçem" suç ve günahı ruhunda ahlak haline getiren ve iç dünyasının kirini alnında, yüzünde aksettireni ima eder.

Böylesi kendine çok güveniyorsa meclisini, yakın çevresini, yandaşlarını, parayla beslediği adamlarını çağırsın; hepsini toplayıp getirsin, işe yaramaz, onu ve kendilerini hak ettikleri azaptan kurtaramazlar. O yandaşlarını toplayacaksa biz de cehennem zebanilerini çağırırız, hemen gelirler ve görevlerini eksiksiz yerine getirirler. Ayette geçen "nadiye" danışma ve karar alma meclisi olan "**Daru'n Nedve**" ile aynı köktendir. Siyasi ve idari kararların alındığı bu meclis Efendimiz'in doğumundan tahminen 150 sene önce beşinci atası olan Kusay bin Kilab (doğumu tahminen M.S. 400) tarafından ihdas edilmişti. Kureyşliler burada toplanıp kararlar alırlardı. Vahyin inmeye başladığı dönemde Ebu Cehil ve onun sınıfından olanlar Daru'n Nedve'de etkindiler, diledikleri kararı kolayca çıkartabilirlerdi.

18. ayetin Ebu Cehil ve benzerlerine hem dünyada hem ahirette aşağılanacakları bir azaba düçar olacaklarını hatırlatmaktadır. Dünyada uğrayacakları azabın çeşitleri olabilir ama ölüp de cürümlerle Allah'ın huzuruna gideceklerse hesapları görülüp haklarında hüküm verildikten sonra zebaniler onları perçemlerinden tuttukları gibi ateşe atacaklardır (55/Rahman, 41). Bundan zerre miktarı tereddütleri olmasın.

19. ayet Hz. Peygamber (s.a.)'e seslenir: Sakın bu gibi zorbalara, zalim ve cahillere boyun eğme, sadece Rabbine secde et. "Secde" devenin sahibi sırtına binsin diye boynunu eğmesi; meyve yüklü dalların yere eğilmesi; kralların bastırdıkları paraların üstündeki kabartma resimlerine teb'alarının itaat etmesi, bağlılık göstermesi gibi anlamlara gelir. Buna göre Hz. Peygamber sadece Allah'a teslim olacak, O'nun emir ve yasaklarına uyacak, varlık âleminin Yaratıcısına boyun eğip bağlılık gösterecek ve namazda sadece O'na secde edecek (1/Fatiha, 4). Hz. Peygamber (s.a.) "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal, onun secdedeki halidir. Bunun için secdede çok dua edin" buyurmuştur. (Müslim, Salat, 215.)

Secde, Hz. Peygamber'in yeryüzünün bütün zorbalarına, tiranlarına, inkârcılarına ve günahkârlarına boyun eğmeyeceği, hep onlara karşı mücadele edeceği anlamına gelir. Mü'minler de kıyamete kadar onu bu tarzda takip edeceklerdir.

Alak sûresinin (96) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

97- Kadir Sûresi

Sûre "Kadir Gecesi"nin önemini anlatmasından dolayı bu ismi almıştır. Resmi sıralamada 97. iniş sırasına göre 25. sırada yer alır. Mekke'de indirilen bu sûre 5 ayettir. Kadir gecesine özel bir sûre tahsis edilmiş olması bu gecenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Abese (80) sûresinden sonra, Şems (91) sûresinden önce indirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾

1. Gerçek şu ki, Biz onu kadir gecesinde indirdik.

"**Biz onu kadir gecesinde indirdik**" "Biz"i ifade eden nun'a, Nun-u azame denir; yerine göre büyüklüğü, azameti, yerine göre tevazuu veya meleklerle birlikte yaptık, gerçekleştirdik anlamını ifade eder. Bu ayette Allah'ın azameti, derin saygı ve meleklerin dâhil olduğu bir iş anlatılır. İndirme fiili "inzal" ile gelmiştir. Kur'an bu gecede indirilmiştir; bu hem ilk vahyin Hz. Peygamber (s.a)'e indirilmesi hem müteal/aşkın bir kaynaktan gelen bilginin insan zihninin kavrayabileceği idrak seviyesine büründürülmesi anlamına gelir. "İnzal veya tenzil"de akış yukarıdan aşağıya doğrudur, bazı filozofların iddia ettiği gibi aşağıdan yukarıya doğru değildir. İnsan zihni müteal/aşkın kaynağa çıkmadı, o kaynaktaki bilgi onun idrak seviyesine indirildi. Akışın bu yönü insana "ilahi ikram ve kadrini yükseltme"dir ki, geceyle birlikte anılan "inzal ve kadir" bunu ima eder. Tabii ki gaye insanı ahlaki bir varlık olarak yükseltmektir. Bu gece Kur'an vahyi idrake indirildi, bunu idrak edip üzerinde düşünen ve gösterdiği istikamette amel eden insan bulunduğu yerden, belki de –tenzil-i rütbe ile– düşmüş olduğu "bu yer"den aklıyla üzerinde tefekkür ettiği Kur'an sayesinde –terfi-i rütbe ile– yükselecek, erginlik/olgunluk seviyesine çıkacak, böylelikle yaratılış amacı olan kemale yol bulmuş olacaktır.

"İndirdik (enzelna)" ile kastedilen tabii ki Kur'an'ın bütünü değil, indirilmeye başlanmasıdır. İndirilmeye başladı mı, gerisi gelecektir. Artık vahiy peygamberin kalbine indirilmeye başlandı. Hz. Peygamber, kalbine ilka edildiği gibi belleyecek, öğrenecek ve tebliğ edecektir. Vahyi kalbine indiren Cebrail aleyhisselamdır. (26/Şuara, 192-196. "İnzal" kelimesinin başka kullanımları için bkz. 7/A'raf, 7 ve 57/Hadid, 25.)

Bu geceye "Kadir Gecesi (Leyletü'l-Kadr)" denmesinin biri diğeriyle ilişkili iki sebebi var: İlki, belki zamanın başlangıcından itibaren her yıl, o yıllık işlerin takdirinin yapıldığı gece olması; diğeri, Kur'an'ın bu gecede indirilmiş olmasıdır. "**Kadir**" kelime manası güç, değer, onur, hüküm gibi anlamları ifade eder. Aynı zamanda bir şeyin miktarına, mahiyetine ve sınırlarına/nihayetine işaret eder, bu üç durumla ilgili bilgi verir. Söz konusu iki sebebin birbiriyle ilgisini ele alacağız. Ama önce Kur'an'ın Ramazan ayında ve bu gecede indirildiğine ilişkin ayetlere bakalım:

"Ramazan ayı. İnsanlar için hidayet olan ve doğru yolu ve (hak ile batılı birbirinden ayıran) apaçık belgeleri (kapsayan) Kur'an onda indirilmiştir". (2/Bakara, 185) Ve *"Ha, Mim. Apaçık Kitaba ant olsun. Gerçekten Biz onu mübarek bir gecede indirdik, gerçekten biz uyaranlarız. Ki onda (o gecede) her hikmetli iş ayrılır. Katımızdan bir emir ile doğrusu biz (insanlara elçi) gönderenleriz".* (44/Duhan, 1-3).

Bu iki ayet Kur'an'ın Ramazan ayında (2/Bakara, 185) ve bu ayda olan "**mübarek bir gece**"de (44/Duhan, 3) indirildiğini gösteriyor ki, bu Kadir gecesidir.

Burada bir soru ortaya çıkıyor? Gecenin değeri ve üstünlüğü (mübarek olma vasfı) gecenin kendisinden mi, yoksa Kur'an'ın bu gece indirilmesinden mi neşet ediyor? Bu gecede önemli bir olayın vukuu bulduğu muhakkaktır. Gece olaya zarf olmuş vaziyette, zarf varsa mazruf yani zarfın içine konulan bir şey, değer, mahiyet vardır. Zarfa değerini veren mazruftur. İçi boşsa zarfın bir değeri yoktur ama içinde her ne varsa ona göre değerlidir. Tefsirciler de konuyla ilgisi müzakereye değer bir takım sorular sormuşlardır: Varlık bu gecede mi yaratıldı? Âdem mi bu gece yaratıldı veya onun toprak olan bedenine ruh üfürüldü? Veya başka büyük bir olay mı vuku buldu? Vs. Sûrenin genel bağlamından bu soruların pek anlamlı olmadığını söylemek mümkün. Olup biten şey vahyin yani Kur'an-ı Kerim'in bu gece yeryüzüne indirilmiş veya indirilmeye başlanmış olmasıdır.

Pekiyi acaba söz konusu bağlamda adına "**kâdir**" denen gecenin önemi, değeri, kadr-u kıymeti nereden gelmektedir?

Bir varlık olarak zamanı, zamanın dilimlere ayrılması demek olan yılları,

ayları ve günleri tayin eden Allah'tır. Daha yaratılışın başlangıcında aylar 12 ay olarak tespit edilmiştir (Bkz. 9/Tevbe, 36-37.) Bazı zamanların diğerlerinden üstün olması, bu zaman dilimlerinde vuku bulan önemli olaylar dolayısıyladır. Bu özel zaman dilimlerinde bir bakıma kutsal kesafet kazanır. Şu var ki, kameri aylar sürekli hareket halinde olduklarından değişkendir, 33 sene içinde bir gece veya bir ay yılın tamamına yayılır. Başka bir ifadeyle kutsal tek bir güne sabitlenmiş değildir, zaman içinde mübarek bir gece yılın bütün gecelerinde tezahür eder.

Soru şudur: Gecenin kendisi mübarek olduğu için mi Kur'an bu gece indirilmiş yoksa Kur'an bu gece indirildiği için mi gece mübarek kılınmıştır? Soru anlamlıdır. Belki de ezelde ve İlahi bir takdir sonucu bu gece özel, değerli ve üstün kılınmış, Kur'an'ın inişi için seçilmiş ve böylelikle bütün zamanların Son Vahiy'in ilk inişi bu gecede başlamış olabilir. Nitekim bazı rivayetler, bu "gecenin özel bir zaman dilimi" olduğu yolunda Mekkeliler arasında belli belirsiz bir kanaat ve bilgilerin varlığını haber vermektedir. Filhakika bazı tefsircilerin düşündüklerinin aksine, şu veya bu, her iki anlam düzeyi birbirinin karşıtı değil, biri diğerini besleyici ve teyit edici niteliktedir.

Şöyle düşünmemizde bir sakınca yoktur: Eğer daha önceleri bu gecede, gelecek yıl aynı vakte kadar olacak şeylerin takdir edilmesi dolayısıyla bu geceye "kadir" ismi verilmişse ve gece bu özelliğiyle üstün bir değer kazanmışsa, Kur'an'ın bu gecede inmeye başlamasıyla birlikte gece bir kat daha değer kazanmış, belki bu sayede ezeldeki varoluş amacına ulaşmış, böylelikle maksat hâsıl olmuştur. Sanki nasıl Arapça, Hz. İsmail'den başlamak üzere Kur'an vahyinin dili olmak için yüzyıllara yayılan bir hazırlıktan geçtiyse, ilk vahiy için de belki bu gece öyle hazırlanmış, kıvama ulaşmış ve tam uygun senesinde vahyin inişine kucak açmıştır.

O halde şöyle diyebiliriz: Son vahyin inişi basit bir olay değildir. Son vahiy için Hz. Muhammed (s.a.) seçilmiş bir insan (Mustafa), Arapça seçilmiş bir dil, Ramazan seçilmiş bir ay ve Kadir gecesi seçilmiş bir gecedir.

Kur'an'ın bu gecede indirilmesiyle göğün kapıları açılmış bulunmaktadır. İlahi Mesaj'ın dünyaya doğru özel bir mecrada akması sağlanmıştır. Bu yüzden Kadir gecesi değeri, kadri, onuru, büyüklüğü ve yüceliği olan özel bir zaman dilimidir. Çünkü bu gecede göklerden yere doğru özel bir mecra açılmış, Kur'an bu mecrada akarak dünya semasına, oradan insan zihnine ve ruhuna akmıştır. Allah'ın vahyin indirilmesine karar vermesi, ilk vahyi Cebrail aleyhisselâmın indirmesi, vahyi Son Elçi seçilen Hz. Muhammed (s.a.)'in alması bu geceye özel bir anlam ve değer atfetmektedir.

Dikkatten kaçmaması gereken bir nokta da, Kur'an'ın Ramazan'ın bir "gündüzü"nde değil, "gece" indirilmiş olmasıdır. Gece (leyl) karanlıktır. Gökyüzünde ay ve yıldızlar ya da insan yapısı aydınlatıcı ışık yoksa göz gözü görmez. Ancak gecenin karanlığı, "zulümat"la ifade edilen katmerli karanlıklardan farklıdır. Zulümat içiçe geçmiş, katlanmış, biri diğerinin içine dürülmüş zifiri karanlığı ifade eder. Zulümatın olduğu durumda ümit yoktur, arkasından aydınlık gelmez, kurtuluşun yegâne yolu karanlıklardan kaçıştır. Bu yüzden şanı yüce Allah insanları "Karanlıklardan nura çıkarır" (2/Bakara, 257), inkârcılar ise aksini yapar. Gecenin (leyl) karanlığı ise öyle değildir, evet karanlık söz konusudur ama arkasından tan ağaracak, şafak atacak ve ortalık aydınlanacaktır. İşte Kur'an'ın adına "kadir" dediği "gece"de indirilmiş olması, karanlıklar içinde olan insana aydınlığı haber vermesi, müjdelemesi anlamına da gelmektedir. Gecenin bereketi fecre kadar sürecektir ancak karanlık gecenin "fecr"i başlamıştır. (Bkz. 89/Fecr, 1-2, ayetlerin açıklaması.) Bundan böyle karanlık içinde olan insan vahyin hakikatine ve ışığına ulaşmak için cehd ve mücahede içinde olacaktır.

Böyle bir gecede elbette yapılan ibadetlerin değeri, hayırların sevabı ve işlenen güzel-iyi (salih) amellerin, tefekkür ve zikirlerin, taatin karşılığı daha büyük olacaktır. Deyim yerindeyse bu gece yapılan güzel amellerin geri dönüşü yüksektir. Hz. Aişe'den gelen rivayete göre bu gece yapılacak en güzel dua şudur: "Allahım! Sen affedicisin, affı seversin, beni affet." (Tirmizi, Da'vat, 84; İbn-i Mace, Dua, 5).

İbn-i Abbas'tan gelen bir bilgiye göre, "Kur'an, Kadir gecesinde en yakın semaya toptan, daha sonra 23 sene zarfında parça parça yeryüzüne indirilmiştir." Buna göre "İnzal" anlamında Kur'an, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasındaki Beytü'l-İzze'ye bir kerede ve toptan indirildi, sonra olaylar eşliğinde belli bir zamana (23 seneye) yayıldı (Tenzil). Bu görüş bazı rivayetlerle desteklenmiş olsa da rivayetleri sahih kabul etmeyenler vardır. Bir grup bilgine göre doğru olan Kur'an'ın tedricen ve 23 senede indirilmiş olmasıdır.

Kadir gecesi aynı zamanda "takdir gecesi"dir. Kadr-u kıymet ancak bu gecenin hikmetine erişilmesiyle bilinir. Bu gecenin değeriyle ilgili ikinci anlam düzeyini ele alacak olursak, bu gece zaten Kur'an'ın inişinden önce ve belki ilk insanın yeryüzüne ayak bastığı günden beri bir yıllık karar ve hükümlerin tespit ve tayin, işlerin takdir edildiği geceydi. Elbette Kur'an-ı Kerim'in bu gecede indirilmesine karar verilmesi yani bu büyük olayın takdiri, gecenin kadrini, şerefini ve üstünlüğünü arttırmıştır. Kur'an'ın bu gecede indirilmiş olması geceye büyük bir değer ve şeref kazandırmıştır, bunda tereddüt yoktur. Ancak bu,

ikinci anlama uygun olarak Kadir gecesinde bir yıllık işlerin takdir edilmesine engel değildir. Sûre isminin semantiği bunu ilham etmektedir. Kuşkusuz, Allah, gökleri ve yeri yaratmadan önce ilminde her şeyi takdir etmiş, belirlemiştir. Ancak bu gecede vuku bulan şey, Levh-i Mahfuz'da yazılı olan bilumum takdirlerin, belirleme ve hükümlerin bu gecede icra edilmek üzere meleklere bildirilmesi, sanki bir görev belgesi mahiyetinde tebliğ edilmesidir. "Meleklerin yeryüzüne inmesi" vahyin onların maiyetinde dünya üzerine, beşeri hayatın içine akmaya başlamasıdır. Melekler vahye eşlik etmektedirler, çünkü bu son vahiydir ve elbette büyük bir olaydır.

Belki bu çerçevede İbn-i Abbas'ın görüşünü büsbütün yabana atmamak gerekir. İddia ettiği üzere Kur'an'ın ilkin toptan (inzal), sonra tedricen (tenzil) indirilmiş olması mümkündür. Zira İlahi Bilgi'nin önce dünya semasına indirilmesi sanki bir süre insanın algılayabileceği, kavrayabileceği bir kıvama girmesi için ara durakta bekletilmiştir. Bu ara durak (Beytü'l-İzze) olmasaydı belki de insanın vahyi algılaması mümkün olamazdı. Vahyedildiğinde bile *"Kur'an, peygamberin diliyle kolaylaştırılmıştır"* (44/Duhan, 58; 54/Kamer, 17, 22, 32 ve 40). Her inen ayet üzerinde düşünerek, ayetin mesajı ve hükümleri ile hayatı arasında bağ kurarak diğer ayetleri anlamaya, hayatına mal etmeye çalışacaktır. Öyle anlaşılıyor ki, tek bir defada insan zihninin, insanın sahip olduğu meleke ve sınırlı havsalasının Kur'an'ı algılaması mümkün değildir. Bu açıdan Kur'an'ın olayların vukuu paralelinde ete kemiğe bürünmesi, insan zihninin onu algılamasıyla ilgili entelektüel ve ruhsal bir kapasite kullanımı konusudur. **Razi**, semanın bizimle melekler arasında ortaklaşa kullanılan bir varlık alanı olduğunu söyler. Sema melekler için bir mesken, bizim için de bir "tavan ve ziynet"tir: *"Biz dünya göğünü kandillerle süsleyip-donattık ve bir koruma (altına aldık). İşte bu, üstün ve güçlü olan, bilen (Allah)'ın takdiridir."* (41/Fussilet, 12; 21/Enbiya, 32). Buradaki sembolizm, insan zihnine yakınlaştırılmış tanıdık/aşina kavramlara işaret etmektedir. Nihayet "dünya", insanın zihnine yakınlaştırılmış varlık alanıdır.

وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾

2. "Kadir gecesinin ne olduğunu sana bildiren nedir?

3. Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır."

Ayetin soruyla gelmesi (**sana bildiren nedir?**) bu gecenin yüksek değerini (kadr-u kıymetini, azametini, hayır ve bereketini) bildirmek içindir. "Mâ" ile "Sen, bu gecenin zamanını yani Ramazan'da hangi gece olduğunu nereden bi-

leceksin" anlamına mı gelir? Bu üzerinde durulmaya değer bir sorudur. Bunun cevabına geçmeden önce "gece"nin sadece belli bir coğrafi bölgede başlayıp sona eren 12 saatlik yarım günlük zaman süresine değil, Arapların "tam bir gün"e yani 24 saatlik bir zamana da "gece" dediklerini hatırlatmak lazım. Şu halde dünyanın bir bölgesinde gün ışırken, diğer bölgesinde karanlık basar ve bu, mesela Arap yarımadasında Kadir Gecesi'nin bu bölgenin karanlıkta kaldığı süreyle sınırlı olmaz. Ramazan'ın 27. gecesi bir anlamda 27. günüdür ve her bölgenin insanları bu geceyi kendi gecesinde arar.

Bu kısa bilgiyi verdikten sonra, gelelim yukarıda sorduğumuz suale: Hz. Peygamber (s.a.), bu gecenin hangi gece olduğunu biliyor muydu? Hiç kuşkusuz biliyordu. Bu durumda "Mâ"nın "mahiyet ve kadrbildirimi"yle ilgili olması düşünülebilir. Başka bir ifadeyle burada içkin bir anlam da söz konusudur. Şöyle ki:

İnsan, peygamber dahi olsa kendi beşeri imkân ve melekeleriyle bazı şeyleri bilemeyebilir. Mesela insanın mutlak gaybı bilmesi mümkün değildir. Peygamberler de gaybı bilemez. Bazı özel zaman ve mekânların kutsala ilişkin durumları da böyledir. Vahiy alan Peygamber Efendimiz (s.a) bu gecenin mahiyeti, özellikleri, bu gecede nelerin vuku bulduğu gibi hususları bilmiyordu. Yukarıda işaret edildiği üzere İslamiyet'ten önce Araplar Kadir gecesi hakkında belli belirsiz bir fikre sahip idiler, dolayısıyla Hz. Peygamber de bu geceden haberdardı. Öyle de olsa, onun bilgisi çevresindeki insanların bilgileriyle sınırlıydı. Oysa sûrenin işaret ettiği önemli anlam düzeyleri vardır. Bu açıdan ayet, Kadir gecesinin kendisini ve mahiyetini Allah'ın bildirip öğrettiğini söylemektedir. **Hazin**'in deyimiyle sanki şöyle denmek istenmektedir: Bu gecenin değerini sana bildiren, bilgisine ulaştıran nedir? Bu bilgiye sen mi sahip oldun, yoksa başkaları mı sana bu bilgiyi verdi? Biz sana bu gecenin değerini ve faziletini bildirmeseydik, sen nereden bilecektin? Bu bilgi sana Allah tarafından verildi. Bu geceyi mübarek, değerli ve üstün kılan biziz ve bunu biz sana haber veriyoruz. Bu demektir ki kimse kendi aklınca birtakım zaman dilimlerine veya mekân parçalarına kutsallık atfedemez. Bir zaman diliminin veya mekânın mübarek olduğunu sadece yüce Allah tayin eder; bunu da ya Kur'an-ı Kerim'den veya sahih sünnetten öğreniyoruz.

Gecenin, yüksek bir kadr-u kıymete sahip olması yanında, diğer gecelerden ayrılan özellikleri:

a) "**Bin aydan hayırlı**" olması;

b) "**Melekler ve ruhun, onda Rablerinin izniyle her bir iş için inmesi**":

c) "Fecrin çıkışına kadar bir esenlik (selam ve selamet)" olmasıdır.

Kur'an, hiç kimsenin kendi beşeri çabasıyla ulaşmaya güç ve imkân yetiremediği "özel ve bir tür gizli bilgiler" verir. Bu da tamamıyla bu türden İlahi bir bilgidir. İnsanlar kendi öngörülerine ve değerlendirme kriterlerine göre bir takım takdirlerde bulunamazlar. Az önce ifade ettiğimiz üzere bu gecenin bereketli, hayırlı, sevabı çok yüksek, bin aydan hayırlı olduğunu bize Allah bildirmektedir. Bu, aynı zamanda Allah'ın ve Elçisi'nin bildirmediği, işaret etmediği zaman ve mekânları kendi kendimize "kutsal" ilan etmeyeceğimizi de ima etmektedir. Binaenaleyh kendi başımıza ibadet şekilleri üretemeyeceğimize göre, kendi anlayışlarımıza göre kutsallıklar da icat edemeyiz.

"**Bin ay**" 83 yıl 4 aya tekabül eder. Bazı bilginler, bu gece yapılan ibadetlerin 83 yıl 4 aylık bir ömre bedel olduğunu söylüyorlar. "**Bin ay**"ın kesretten kinaye olması da uzak bir ihtimal değildir. Başka ayetlerde "*bin ve elli bin yıl*"a tekabül eden ifadeler kullanılmıştır (32/Secde, 5; 70/Mearic, 4). Burada "bin gece veya bin yıl" denmemiş olduğuna göre, söz konusu mübarek gecenin bir ömre bedel olması kuvvetle muhtemeldir. Bir insan bu gece kalbini doğru dürüst vahye açarsa, içine girecek nur onu ömür boyu aydınlatacak, işlerinin silm ve selamet, esenlik ve barış içinde geçmesini sağlayacaktır. Ama nasıl geceyi Kur'an'la ihya etmek gerekiyorsa, bir ömrü de öyle, vahyin aydınlığında geçirmek icap eder. Öyle veya böyle önemli olan bu gecenin gerçekten çok özel olması ve bu gecede yapılan ibadet, salih amel, hayır, zikir ve itaatlerin kat kat karşılık bulmasıdır. Bütün bu ibadet ve amellerin merkezinde Kur'an bulunmaktadır. Ömür boyu her iş vahye göre yapıldığında gecenin sonu selametle bittiği gibi dünyadaki hayat selametle biter, ebedi hayat da mutluluk ve kurtuluş getirir.

Bir başka açıdan bakıldığında, beşeriyet olarak "zamanın sonu"na, gün dönümünün akşam vaktine (gurub) doğru yol almakta olduğumuz görülür. Beşeri tarihimizin hasılası ve amacı olan Allah'a doğru yürüyüşümüz tamamlanmak üzeredir. Demek oluyor ki zaman kısalmaktadır. Bizden önceki ümmetler çok daha uzun yaşadılar, tarih sahnesinde yerlerini aldılar. Biz "ikindi vaktinin peygamberi"nin ümmeti olarak akşama (guruba) doğru hızla yol almaktayız. Geçmiş ümmetlerin fazla sevap kazanmaları imkânını bulmuş olmalarına karşılık bize de "bir gece" verilmiştir. (Muvatta, İ'tikaf, 6). Doğrusu zaman hızlandıkça kesafet artar ve bu her şeyin başdöndürücü hızla aktığı bir zamanda belki günahın karşılığı kendi misli bir ceza iken; sahih iman, salih amel ve ibadetin sevabı kat kat fazla olabilmektedir.

Objektif ölçülere vurulduğunda, neden bir gecenin bin aydan hayırlı olduğu, sorulabilir: "*İnsana kendi emeğinden (emeğiyle ve ameliyle hakettiğinden)*

başkası yoktur" (53/Necm, 39). Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Ecrin, yaptığın işin miktarına göredir*" (Buhari, Umre, 8; Müslim, Hac, 127). Pekiyi, bu gecede ne yapılıyor ki, içinde Kadir gecesinin olmadığı bin aydaki amellerin karşılığından daha hayırlı olmaktadır?

Muhteşem müfessir **Razi**, bazı şeylere bazı ilavelerin yapılabileceğini ve bu yüzden farklı hükümlerin uygulanabileceğini söyler. Bu tamamıyla takdiridir ve bu takdiri bizler yapabilecek durumda değiliz. Mesela cemaatle kılınan namazın 27 kat sevabı vardır. Allah'ın Evi, diğer ev ve yapılardan; Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa diğer mescitlerden üstündür. Zemzem suyu diğer sulardan, Ramazan ayı diğer aylardan, Cuma günü diğer günlerden üstün tutulmuştur ki, Kadir gecesi de diğer gecelerden üstündür. Melekler bu gece sabaha kadar inip durmaktadır. O halde bu çerçevede adaletsizlik yoktur, belki gecenin önemine özel bir vurgu, teşvik, özendirme ve varlığın kendine özgü mecrasında insanları felaha/kurtuluşa davet vardır. Merhameti bütün varlığı kuşatacak kadar geniş olan Allah, belki de bize bu gece ile "özel bir ikram"da bulunmuştur ki, Kur'an'ın inmeye başlanmasını ifade eden "Nüzul ve inzal" aynı zamanda ikramda bulunmak, değer vermektir. Arap geleneğinde dışarıdan gelen misafirin kalacağı evi seçmesi (evine nüzulde bulunması), o evin sahibine değer vermesi demektir. Efendimiz (s.a) Medine'ye ilk gelişinde devesini serbest bırakıp da EbaEyyup el Ensari'nin evini seçmesi, kime acaba değer verecek sorusunun cevabını dolaylı yoldan samimiyet, ihlas, sadelik, tevazu ve yeni dinde sebat gösterecek insan profilinden yana koyması idi.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "Ramazan size geldi, o mübarek bir aydır. Allah size o ayda oruç tutmanızı farz kıldı. Bu ayda semanın kapıları açılır. Onda cehennemin kapıları kapatılır. Allah'a karşı isyan eden şeytanların azgınları zincire vurulur. O ayda bin yıldan daha hayırlı bir gece vardır. O gecenin hayrından mahrum edilen gerçek anlamıyla mahrum edilmiş olur" (Nesai, Siyam, 6).

Burada kameri takvimin güneş takvimine göre her sene 11 gün farketmesinin bir hikmetiyle karşılaşıyoruz. Eğer güneş takvimi esas alınsaydı, Kadir gecesi belli bir ayda sabitlenecekti ama kameri takvim dolayısıyla 33 senede bir bütün seneye yayılmakta, böylelikle senenin her gecesi bu ilahi rahmetin tecellisine mazhar olmaktadır. Kesin olan şu ki, bazı tarihselcilerin iddia ettiğinin aksine, Ramazan orucu ve Hac ibadeti kameri takvimin kullanıldığı Arap yarımadasında Kur'an indiği için her sene 11 gün alınıyor değildir, bir hikmete mebni olarak değişiklik göstermektedir. Çünkü vahyi indiren hem kameri ve hem güneş takvimini biliyor; nitekim Kur'an-ı Kerim'de (18/Kehf, 25) buna işaret edilmektedir.

"Fütuhat-ı Mekkiye"de bu olayı İbn-i Arabi şöyle açıklar: "Yüce Allah, Kadir Gecesi'ni, aylarda, haftanın günlerinde gezer şekilde kıldı ki, böylece senenin her ayı, aynı şekilde her günü ondan nasibini alsın. Tıpkı Ramazan ayını, güneş aylarından her bir ayın, Ramazanın faziletinden faydalanarak, senenin her mevsimine yayılması için döndürdüğü gibi. Nitekim farz olan orucumuz, hac ve zekât, eğer güneş yılına göre olsaydı, aynı şekilde tüm aylara yayılmamış olurdu."

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾

4. Melekler ve ruh, onda Rablerinin izniyle her bir iş için inerler.

Bu gece göğün kapıları açılır ve bu kapılardan melekler ve Ruh yeryüzüne iner. Meleklerin inişi çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. "**Tenezzül**" kelimesinde art ardalık, peşpeşe ve sürekli iniş anlamları var. Bununla bağlantılı olarak izdiham, sıklık ve çokluk söz konusudur. Buna göre melekler gruplar halinde ve neredeyse aralarında izdihamlar yaratarak yeryüzüne inerler. Gece bir şölendir. Melekler söz konusu şölene hem katılmak isterler hem de iniş ve katılımlarıyla şöleni zenginleştirip şenlendirirler.

Meleklerin inişi "**Rablerinin izniyle**"dir. Bu böyledir, çünkü hiçbir melek Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir harekette bulunmaz. Burada meleklerin kendi istekleriyle mi yani Kadir gecesinde olup bitenleri temaşa etmek üzere mi Allah'tan izin istedikleri, yoksa Allah'ın sevki ve emriyle mi yeryüzüne indikleri önemli bir sorudur. Her iki anlam muhtemeldir. Bir başka ayette melekler "*Biz ancak Rabbimizin izniyle inebiliriz*" (19/Meryem, 64) demektedirler ki, izin emirle olmaktadır.

Hatırlanacağı üzere insan, yaratılışın başlangıcında meleklerin diliyle "*yeryüzünde kan dökücü ve fesat çıkarıcı*" olarak tavsif edilmişti (2/Bakara, 30). Şimdi "**bin aydan hayırlı**" bir gecede insanın yoğun ibadet, zikir ve güzel amelleri meleklerin temaşasına sebeptir, görülmeye değer bir olaydır. Melekler bu muhteşem olaya tanık olmak istemektedirler. İnsan bu gece boyunca ibadet edip Rabbinin yoluna yöneldikçe ve bu yolda mesafeler katettikçe, Allah'ın "*Sizin bilmediklerinizi ben bilirim*" (2/Bakara, 30) sözünü doğrulamaktadırlar. Melekler, yeryüzünde güzel amelleriyle Allah'ı doğrulayan insanı temaşa etmek üzere yeryüzüne inerler. Sanki melekler hem insanın Allah'a yaptığı kulluğu temaşa ederler hem de selama dururlar, ona saygılarını belirtirler. Selam vermeleri veya selama durmaları, Allah'a bağlanması durumunda üstün (mükerrem) olma vasfını kazanan insanın önünde yaptıkları secdenin

yenilenmesi anlamına gelmektedir. Bu öylesine bir gece ki, dünya şartlarında görünür insan ile görünmez melekler bir varlık çizgisinde buluşur, Allah'ı tesbih eder, isimlerini zikreder ve varlığın tamamıyla ibadete katılırlar.

Ancak eğer melekler Allah'ın emriyle yani emir çerçevesinde bir izinle yeryüzüne iniyorlarsa -ki cahiliye Araplarının düşündüğünün tam aksine melekler kendi başlarına hareket edebilen özerk varlıklar değildir, her ne yapıyorlarsa Allah'ın izniyle yapmaktadırlar- bu insanın bir gecede bin aydan hayırlı ibadet ve amellere kavuşabileceği manevi, yüce ve anlamlı bir ortamı oluşturmak üzere indiklerine delalet etmektedir. Nitekim Hz. Ali (r.a.) "Melekler, bize selam vermek ve şefaatçi olmak için inerler. Kendisine meleklerin selamı isabet edenlerin günahları bağışlanır" demiştir.

"**Ruh**"un ne olduğu konusunda birkaç görüş öne sürülmüştür: İlkin, burada söz konusu olan ruhun "İlahi Rahmet", diğeri Cebrail aleyhisselâm olmasıdır. "Burada ki ruhun, o gece Allah'ın rahmetinin yeryüzüne tecelli etmesi" anlamında kullanıldığını düşünenler olmuştur.

Kur'an'da ruh, "rahmet" (58/Mücadele, 22); "Cebrail" (16/Nahl, 102); "vahiy" (42/Şura, 52); "İsa" (4/Nisa, 171; 66/Tahrim, 12) anlamlarında kullanılmıştır. 12/Yusuf sûresi 87. ayette "*Allah'ın ruhundan (Ravh)*" yani rahmetinden ümit kesmeyin" denmiştir. ("Ravh" kelimesinin ayrıca "*rahat-rahatlık*" anlamında kullanımı için bkz. 56/Vakıa, 89.)

Buradaki ruhun, vahiy, ilham ve dolayısıyla Kur'an'a bir gönderme olduğunu ileri sürenler vardır. Kur'an-ı Kerim'de üç yerde ruh, "vahiy" anlamında kullanılmaktadır: (16/Nahl, 2; 40/Mü'min, 40; 42/Şura, 52). Ancak buradaki ruhun vahiy anlamında kullanımı uzak bir ihtimal olarak görülmektedir.

Çoğu bilgine göre buradaki ruh "Cebrail aleyhisselâm"dır. Cebrail, "*Ruhu'l-Emin*"dir (2/Bakara, 87 ve 253; 16/Nahl, 102; 19/Meryem, 17; 26/Şuara, 193-194 ve 97/Kadir, 4). O halde meleklerle beraber yeryüzüne inen Hz. Cebrail'dir. Es Sabuni, "Ayette genelden (meleklerden) sonra özelin (Cibril'in) zikredilmiş olmasının anlamı, Cibril'in şanına dikkat çekmek" için olduğunu söyler. Melekler ve Cebrail aynı cinstendirler. Cebrail'in görevi, konumu, mertebesi ve ihata gücü hepsinden yüksektir. Onunla yeryüzüne rahmet inebilir. Nitekim Kur'an'dan bir bölümü (96/Alak (İkra) sûresinin ilk beş ayeti) ilk defa bu gece Peygamber Efendimiz'e indiği zaman âlemlere de rahmet inmişti.

Konuyla ilgili olarak şu söylenebilir: Her ne kadar meleklerle beraber inen ruh, vahiy olmayıp Cebrail aleyhisselâm ise de bu, inişin vahiyle ilişkili olmasına engel değildir. Çünkü Cebrail vahiy meleğidir ve onun inişi vahiy ve rahmetin yeryüzüne yağması anlamına gelir. Cebrail aleyhisselâmın yeryüzüne

inişi insanı ilgilendiren bir konu değildir, belki binlerce kere iner, maiyetindeki meleklerle birtakım işleri düzene koyar. Kadir gecesinde inişinin özel anlamı vardır, Kur'an'ın yeryüzüne inişine eşlik etmesidir ki nihayetinde Cebrail dendiğinde ilk akla gelen onun "vahiy meleği" olmasıdır. Muhammed Abduh, söz konusu inişin meleklerle Cebrail aleyhisselâmın peygamberin nefsinde tecelli etmeleri manasında olduğunu ve bu özel tahsisin herkese yapılmadığını söyler. Melekler her nefisten tecelli etmez, Hz. Peygamber'in nefsinde gerçekleştiyse, bu O'nun emir, izni ve dilemesi (meşieti) dir. Allah, nefislerde ihya etmeyi dilediği şeyleri tecelli ettirmek için melekleri gönderir/indirir, onlar kullara bir emir ulaştırır. Bu manaya göre "izin" emr'in sebebi olmaktadır. Yani buradaki emr, Duha sûresindeki (44/4-5) *"Ki onda (o gecede) her hikmetli iş ayrılır. Katımızdan bir emir ile doğrusu biz, (insanlara elçi) gönderenleriz"* ayetlerindeki emirdir.

Şu halde bu ayette geçen "ruh"un Cebrail aleyhisselâma mı, Kur'an'a mı gönderme olduğu konusu çok önemli değildir. Kur'an'ın ilk indiği 610 yılındaki Kadir gecesi, Kur'an'ın varlık alanına doğduğu gecedir. Ancak inişin tamamlanmasından ve Peygamber Efendimiz (s.a.)'in 632'de irtihalinden sonra da, gecenin yüksek manevi şöleni tekrarlanmış, bir bakıma her sene aynı gece "Kur'an'ın doğum günü" olarak kutlanmıştır. Bu, bugün de ve zamanın sonuna kadar devam edecek olan kutsal şölendir.

Yeryüzü sene içinde kuru toprağa döner veya kuru bir beden/ceset gibi olur. Ruh bedene can katar, hayat verir. Yağmur da kuru, çorak toprağa can verir. Bu açıdan yağmura "Allah'ın rahmeti" denmiştir. Rahmetin inişi hem toprağı hem bedeni diriltir: *"Ki O, belli bir miktar ile gökten su indirdi de, onunla ölü bir memleketi 'dirilttik (ve her yanına yeniden hayat) yaydık'; siz de böyle (kabirlerinizden diriltilip) çıkarılacaksınız."* (43/Zuhruf, 11).

Melekler ve Ruh'un Kadir gecesi inmesi de böyledir. Bu gece insanların dirildiği, hayat bulup İlahi Rahmet'e iştirak ettiği özel bir gecedir. Belki de Cebrail'in önderliğinde melekler bu geceyi ibadet, zikir, tefekkür ve güzel amellerle geçirenler üzerine rahmet indirirler. (16/Nahl, 2). Bedenler, kuru ceset (kadavra) olmaktan çıkıp canlanmak, dirilip ayağa kalkmak için ilk asıllarına, İlahi tabiatlarına yani Nefha-i Ruh'a dönmek zorundadırlar. Bu gece bu dönüşü sağlayan büyük fırsattır.

"**Her bir iş için**", bütün işler ama her bir meleğin veya melek grubunun ayrı ayrı işler için yeryüzüne inmesi, inişini gerektiren durumlardır. Hiç kuşkusuz kâinatın yönetimi olağanüstü bir olaydır. Melekler görevli varlıklardır ve her birinin kendine göre görevleri vardır. Kıyam edenler, rükûa gidenler

veya secde edenler ile bilgi ve hikmeti indirenler, kalplere ilham verenler, marifet ve tefekkürü kolaylaştıranlar ya da bir yılda vuku bulacak emirleri alanlar ve aldıklarını harfiyyen yerine getirmek üzere hazırlığa geçenler... "Emir" iyi ve kötü nitelikli olabilir. Şu var ki bu gecede iyi yani hayırlı emirler indirilir.

سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

5. "Fecrin çıkışına kadar bir esenliktir (selâmdır) **o."**

"**Fecrin çıkışı**", gecenin bitimidir. Gece başlangıç anından bitiş anına kadar selam ve selamettir. "**Selam**"dır, çünkü İlahi rahmetin tecellisi olarak yeryüzüne inen melekler insanlara selam verir, güzel temennilerde bulunurlar. Selamettir, çünkü gece hem İlahi koruma altındadır hem de rahmetin tecelli ettiği, esenlik, barış (silm), huzur, sükûn ve güvenliğin sağlandığı özel bir zaman dilimidir.

İnsan Allah'ın selametini içten benimseyecek olursa, hertürlü afetten korunur. Bu, başına afetin gelmeyeceği anlamına gelmez ama gelse de Hz. İbrahim gibi ateş onu yakmaz, çünkü ateş "*Soğuk ve selametli ol*" emrini alır (21/Enbiya, 69), böylelikle bir başka varlık mertebesinin kuralları dâhiline girer ve bu varlık (dünya) mertebesinin cari kurallarına göre ateş yakma özelliğini kaybeder.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kim Kadir gecesini, sevabına inanarak ihya ederse, geçmiş günahları bağışlanır*" (Buhari, Leyletü'l-Kadr, 35; Müslim, Salatu'l-Müsafirin, 175).

Peygamber Efendimiz (s.a) Ramazan ayının son on gününe girdiğinde i'tikafa çekilir, ev halkını da, ibadet, salih amel ve Allah'a daha uyanık bir bilinçle itaat konusunda teşvik ederdi. Kadir gecesine mahsus bir namaz yoktur. Ancak sabaha kadar, nafile namaz kılmak, Kur'an okumak, İslami bilgiler ve hükümler üzerinde tefekkür etmek, içten dualarla Allah'tan meşru, güzel ve hayır getirici isteklerde bulunmak mümkündür. Kadir gecesinde yapılacak en hayırlı dualardan biri, Hz. Aişe (r.a.)'nin, bu geceyle ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.)'den öğrendiği şu duadır: "*Allah'ım! Sen affedicisin. Affı seversin. Beni affet*" (Tirmizi, Deavet, 84; İbn-i Mace, Dua, 5).

Kadir gecesi, Ramazan ayında bir gecedir. Ancak hangi geceye denk geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Ramazan ayının ilk gecesi; 27. gecesi; 29. gecesi; 21. gecesi; 23. gecesi; 24. gecesi; 25. gecesi olduğunu söyleyenler vardır. Genel kabul gören görüş, 27. geceye denk geldiği yönündedir. Peygamber Efendimiz (s.a)'in "Kadir gecesini Ramazan'ın son on günündeki tek gecelerde arayanız" (Buhari, Leylüt'l-Kadr, 3; Müslim, Siyam, 216) dediği rivayet edil-

mektedir. Gecenin, Ramazan'ın 27. gecesi olduğuna ait rivayetler de vardır (Ebu Davut, Şehru Ramazan, 2; Tirmizi, Savm, 72).

Gecenin kesin olarak belirlenmemesinin akla gelebilen iki hikmeti vardır:

1) Yukarıda işaret edildiği üzere Hicri yılın zaman ve tarih içindeki akışı ile mevsimlere göre değişimi gözönüne alındığında, gece senenin her gününe denk düşer. Başka bir ifadeyle yaz-kış, ilkbahar-son bahar, gece mutlaka zamanda bir kere her geceye isabet etmektedir. Zaman, gecenin bereketinden yararlanmakta, meleklerin ve ruhun inişine kendini bir sahne gibi açmaktadır. Güneş takvimi dünyaya endekslidir, ay takvimi ise kozmiktir. İki takvim arasında 11 gün fark var ve yaklaşık her 33 yılda bir, takvim bir yıl devretmektedir. Böylelikle sırayla yılın her gecesi Kadir gecesi olabilmekte, sırayla daha kesif bir biçimde İlahi varoluşa iştirak edebilmektedir. O halde zamanın bütünü mübarektir, kutsala sahne olma potansiyeline sahiptir.

2) İnsanlar, kendi kişisel ömürleri çerçevesinde sabit bir geceye kendilerini endeksleyerek diğer gece ve günlerin ibadetlerini, zikir ve tefekkürü ihmal eder, varlığından emin oldukları bir gece ile ebedi kurtuluşa erişebileceklerini düşünme hatasına düşebilirler. Mevlana **Celalettin Rumi**, "*Bütün geceler Kadir gecesi değildi ancak her gecenin Kadir gecesi olma ihtimali de yok değildir*" der ki, burada kastedilen tek ve sabit bir geceye sabitlenmeden, senede, mesela Ramazan ayının 27. gecesi Kadir gecesi olarak kutlanırken, imkânlardâhilinde senenin her gecesinin bir Kadir gecesi gibi algılanması, böylelikle bir yılın, bir ömrün ve bir bütün olarak zamanın ve tarihin kutsala dâhil edilmesi, müteal/aşkın olana refere edilmesidir. Celaleddin Rumi şöyle devam eder:

"*Ey kardeşim bir gececik uyumasan ne olur? Mum gibi uyanık olsan, kıvılcım gibi diri olsan ne olur? Gök kapıları geceleyin açılır, bahtlar gece uyanır. Sen de ay gibi uyuma da talih yıldızın parlasın, güzelleşsin. Sen göklere mensup bir kişi isen, elbette o âleme özlemin vardır. Bu kirli dünyada gökyüzünden uzak kalamazsın; yücelerden başka bir yerde yatıp uyuyamazsın ki! Geceleyin yürü ki, yollar geceleyin alınır; menzillere geceleyin varılır. Eğer sen O eşsiz padişahı istiyorsan, onun yoluna koyulmak için sefere çıkmışsan bu sefer de uyuma. İyi insanlar, Allah'ın merhameti ve sevgisinin gölgesinde uyurlar. Ey kardeş bunu anla da, sakın başka yerde uyuma.*"

Gayet anlamlı bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a), Kadir gecesinin hangi geceye denk düştüğünü haber verecekti, tam o sırada aralarında ihtilaf vuku bulunan iki sahabenin ona başvurmasıyla vaktini bildirmedi, sonra da bu bilgi ya da haber verme fikri kendisine unutturuldu veya hafızasından silindi. (Buhari, Fazlu Leyleti'l-Kadr, 4; Müslim, Siyam, 217). Doğrusunu Allah bilir.

"**Kadir gecesi**"nin "gündüz" değil de "gece" olmasının ve ta "**Fecrin çıkışı**"na kadar sürmesinin ayrı bir anlamından, latif bir hikmetinden söz etmek mümkündür: Gündüz aydınlık, gece karanlıktır. Karanlıkta insan kendine yol ararken önünün aydınlık olmasını ister. Karanlık, varlık yapısı itibariyle sadece güneş, ay veya beşer ürünü bir ışığın olmaması, ortalığı aydınlatmaması hali değildir; fakat belki dünya şartlarında Allah'a ve Hakikat'e en uzak düştüğümüz alandır ki, içinde bulunduğumuz madde karanlığın en son haddinde kesafet (yoğunluk) kazanmasından ibarettir. Buna "zulümat" denir. Zulümat bizim zindanımızdır. "Burada", "zahir (dış yüzey)de" ve "elimizin altında" olan; bizi "öte"den, "batın"dan ve "müteal/aşkın" olandan koparmakta, oyalayarak dikkatimizi dağıtmakta, bilincimizi asli mihverinden saptırmaktadır. Vahiy acaba hangi geceyi aydınlattı? İlk indiği geceyi mi, cahiliye gecesini mi, yoksa ilahi rahmetten yoksun kaldığında karanlıklar içinde olan bütün dünyayı mı? Bunlar birbiri içine girmiş daireler gibidir, vahyin her üç karanlığı aydınlattığını söylemek mümkün.

Gece boyu yaptığımız ibadetler bizim bu zindandan çıkışımızın, kurtuluşumuzun çabasıdır. Bu dünya zindanında bir tür **Eflatun**'un mağarasında zincirlere vurulmuş halde bulunuyorsak da, büsbütün çaresiz değiliz. Allah bize zaman zaman kurtuluş (felah) fırsatları vermektedir: Ramazan ayı, Cuma günü, Kadir gecesi, Mescid-i Haram (Kâbe'nin tavafı, Arafat, Müzdelife, Mina) ve diğer iki mescidin (Mescid-i Nebevi-Mescid-i Aksa) bereketine iştirak etmek, bu kurtuluşun imkânlarıdır. Amellerde hayır, sözde ma'ruf, ibadetlerde namaz, oruç ve Hac ile özellikle tam bir bilinçle yapılan secdeler, bizi dikey olarak bulunduğumuz katı, süfli yerden, dünya hapishanesinden müteal olana yükseltir, miraca çıkarır.

Kadir gecesi, kutsala iştirak etmenin gece boyu süren çabasıdır. Bu çaba bizi selamete götürecektir. Hem biz olağanüstü bir çaba sarfedeceğiz; hem indikçe inen, dalga dalga, fevcfevc yeryüzü üzerine yağan melekler bize selam verecek, bizim kurtuluşumuza yardımcı olan ve insanın dünyada içinde bulunduğu tenzil-i rütbeden, asıl ait olduğu felah ve selam yurduna terfi-i rütbeyle yükselişini sağlayan urucunu/yükselişini temaşa edeceklerdir.

Melekler ve Ruh dünyamıza, şehrimize ve evimize "tenezzül etmek"te, bulunduğumuz varlık alanına inmektedirler. Bunun değerini bilmek lazım. Ramazan boyu onların inişine hazırlık yaptık. İçimizi, evimizi ve çevremizi düzenledik. Nihayet melekler Kadir gecesinde yani kadr-u kıymeti olan, şerefli bir gecede teşrif ettiler. Göklerin bu kutlu misafirleri bize bereket, rahmet, ilham, güç ve nimet getirdiler.

Bu gökyüzü ile yeryüzü arasındaki irtibat ve geliş gidişler "**fecrin çıkışına kadar**" sürecektir. İşte zulümatın aşılması bu sayede mümkün olmaktadır. Zulümat dağılıp zail olunca madde kesafetini kaybeder. Maddi çevremiz, ruhumuzun terakkisi nispetinde letafet kazanmaya başlar. Melekler ve Ruh'un inişiyle yeryüzüne yağmaya başlayan kutsalın nuruyla yıkanır; önce kendi öz varlığımız yani nefsimizle, sonra maddi çevremiz ve ardından diğer bütün canlılarla ve "öteki insanlar (En Nas)"la barışır, esenlik (Silm) ve dostluk içine gireriz.

Bu süreçte ve bu sayede içimizden kin, husumet, haset, cimrilik, tamah tek tek etin içindeki sinirler gibi çekilmiş; gökten yağan yeni tohumları almaya hazır içimiz ayrık otlardan ayıklanmış, ruhumuz arınmıştır. Selam ve selamet barış sözleşmesinin akdi ve yaşanmasıdır. Bu geceyi hakkıyla eda eden kişi, Allah'a dönüşün provasını yapmış olur.

Artık fecrin çıkışıyla sabah vakti başlamıştır. Önündeki 365 günü, bir sonraki yılın Kadir gecesine kadar her gündüz ve geceyi aydınlık kılacak, Sırat-ı Müstakim üzerinde gurbetteki yolculuğuna, Allah'ın yardımı ve Peygamber Efendimiz (s.a)'in yol göstericiliğinde yürüyüşüne devam edecektir. Hemen ardından gelen bayram bu büyük çabanın başarıyla sonuçlanmasının sevinci ve kutlamasıdır.

Kadir sûresinin (97) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

98- Beyyine Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 8 âyettir. Talak (65) sûresinden sonra, Haşr (59) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette "**açık delil, kesin belge, kanıt**" manasına gelen "**beyyine**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾

1. **Kitap ehlinden ve müşriklerden inkâr edenler, kendilerine apaçık bir delil gelinceye kadar,** (bulundukları durumdan) **kopup-ayrılacak değillerdi.**
2. (O delil de) **Allah'tan gönderilmiş-bir elçi** (ki,) **tertemiz sahifeleri okumaktadır;**
3. **Onların içinde dosdoğru 'yazılı-hükümler' vardır.**
4. **Kitap ehlinden olanlar ancak kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra fırkalara ayrıldılar.**

Medine'de indirilen bu sûre, aynı cümlede hem kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanları hem Allah'a ortak koşan putperest müşrikleri eleştirmektedir. Her iki grup gelen risalete karşı inkâr noktasında birleşmişlerdir. Bugün de gerek Yahudi ve Hıristiyanlar gerekse deistler Hz. Muhammed (s.a.)'e gelen vahyi inkâr etmektedirler.

Tefsirciler "kitap ehli" kelimesinin başına gelen "min"in "tab'ız" mi, "tebyin" mi olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Tab'ız olduğunu düşünenler kitap ehli Yahudilerden ve Hıristiyanlar ile onlara "vav" ile eklenen müşriklerden "bir bölümü"nün söz konusu olduğunu söylemişlerdir. Min'inte-

byin olduğunu düşünenlere göre ise vahyin indiği zamandaki bütün kitap ehli ve müşrikler kastedilmiştir. Hz. Peygamber'in tebliğe başlamasıyla bazı Yahudi ve az da olsa Hıristiyan'ın ama en çok müşrikin onu tasdik etmesi birinci görüşü kuvvetlendirmektedir; ayetin genel bir olguyu ifade ettiğini düşündüğümüzde ikinci görüş öne çıkmaktadır.

"F-k-k"den "**münfekkin**" çözülüp ayrılanlar demektir. İnfikak bitişik, yapışık iki şeyden birini çekip ayırmak için kullanılır. Beled sûresinde (90/13) "fekkürakabe" bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak anlamında kullanılmıştır. Fakat Ragıp, bunun kişinin kendi nefsini dünyevi tutkulardan kurtarıp azat etmesi anlamına da gelebileceğini söylemektedir. Her durumda fiil, yapışık, bitişik iki şeyin birbirinden ayrılmasını ifade etmektedir. Buna göre Yahudi ve Hıristiyanlar ile müşrikler, kendilerine vahiy tebliğ edilinceye kadar bulundukları hal üzere devam ediyorlardı, geleneksel inançlarına ve hayat tarzlarına yapışık vaziyette idiler; durup dururken de bundan kopup ayrılmaları, başka yol ve hayat tarzı benimsemeleri beklenemezdi. Gerçi arayış içinde olan hanifler vardı ama genel kitle böyle değildi. Hz. Peygamber'in tebliğinden sonra onlardan "bir bölümü" inandı, bir bölümü inkâr ve cürümle yapışık yaşamaya devam etti.

Tarihin her döneminde genel kitle bu hal üzeredir. Kitleler gözlerini bir sosyo-kültürel çevrede açar, bilinçten yoksun alışkanlıklarını sürdürür, çok sarsıcı bir olay vuku bulmadıkça üzerinde bulunduğu durumu gözden geçirmeyi akıl etmez. Miladi 7. yüzyılın başlarında Yahudi ve Hıristiyanlar, sahip oldukları kitap üzere amel ediyorlardı ama yakında bir peygamberin geleceği ve bunun da içlerinden seçileceği beklentisi içinde idiler. Müşrikler ise uzun yüzyıllardır uyarılmamış bir kavim idiler (36/Yasin, 6), İbrahim aleyhisselâmdan devraldıkları hanif dinini tanınamaz hale getirmişlerdi. Fakat son vahiy geldi, seçilen elçi onlara apaçık belgeler tebliğ etti. Artık ona uymaları gerekirdi.

İbn-i Teymiyye, "lemyekünmünfekkin"in onlara apaçık deliller gelip de onlar bilinçli bir biçimde reddetmedikçe gözden çıkarılmazlar anlamında olduğunu söyler. Buna göre peygamber tebliğiyle karşılaşmamış kavimler yapıp ettiklerinden sorumlu tutulmaz ancak hiç değilse varlık âleminin bir yaratıcısı olduğunu ve yaratıcının da bir Allah olması gerektiği fikrine varmaları gerekir ki, insan sahip olduğu akıl ve manevi donanımla bu fikre ulaşabilir. (Bkz. 17/İsra, 15.)

İlahi tebliğin yapılması Allah'ın rahmetinin eseridir. Mesela insanlar temel hatalar yapar, zalimane işler sistemlerinin karakteri haline getirir ve buna rağmen yaptıklarının iyi ve doğru olduğunu düşünürler ya da nefislerini buna

ikna ederler. Ama yukarıdan bir bilgi ve haberle yapıp ettiklerinin hatalı olduğunu bildiren olursa, savunmaları havada kalır. Böylelikle "Kim helak olacaksa apaçık bir delilden sonra helak olsun, diri kalacak kişi de apaçık bir delilden sonra hayatta kalsın..." (8/Enfal, 42).

Bu ayet bize yerine göre tarih, geçmiş, gelenek, töre ve adetlerin insanın zindanı olabileceğini ima etmektedir. Bir ipekböceği gibi etrafımıza ördüğümüz kozada mutlu ve mutmain olarak yaşarken, varlığın, anlam ve hayatın amacının bizim küçük dünyamızdan ibadet olduğunu zanneder; işlediğimiz cürümlerin, zulüm ve haksızlıkların, günah ve yozlaşmaların tabii şeyler olduğunu düşünürüz. Tarihin her döneminde kendi ürettiği kültürle üstünü kapatan insan dışarıdan gelen vahiy ve elçiyle uyarılmış, hakikatle yüzleşmeye davet edilmiş, özgürleşmesinin mümkün yolları gösterilmiştir.

"Apaçık delil (beyyine)" Kur'an-ı Kerim (20/Taha, 133) veya Kur'an'la beraber onu tebliğ eden Hz. Peygamber (s.a.)'dir. Önceki kitapların kastedilmiş olması uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir. Tabii ki, Kur'an-ı Kerim, kendisinden önceki vahiy eseri kitap ve sahifelerdeki mesaj ve hükümleri teyit etmiş, pekiştirmiş ve ikmal etmiştir. "Kütübünkayyime" tüm vahiyleri, doğru hükümleri ve şaşmaz istikametleri içinde barındırır ki bu İslam dinidir, İslam da öyledir (12/Yusuf, 40).

Elçinin elindeki apaçık delil, belge, çürütülmesi mümkün olmayan kanıt tertemiz (mutahhar) sahifeler. Yani gelen vahiylerin ihtiva ettiği ebedi hakikatler, isabetli hükümler, doğru haber ve bilgilerdir. Bunlar yüce ve kutsal bir makamdan gelmişlerdir, getiren elçi de tertemizdir, mutahhardır. Bunlarda yalan, şüphe, vehim, kurgu, kusur, sapkınlık, aldatma yer almaz. Kaynağına ne bir insanın, ne de cin'nin eli değmiş değildir (bkz. 56/Vakıa, 77-79). İçinde yer alan hükümleri dimdiktir, hikmetlidir, sapasağlamdır, hak ve hakikatin ifadesidir.

Ne var ki apaçık belgeler geldiği halde Kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanlar, inkâr ettiler. Oysa herkesten çok onlar bir peygamberin gelmekte olduğunu biliyorlardı; peygamber profili hakkında berrak bilgileri vardı; çocuklarını tanıdıkları kadar onu tanıyorlardı (2/Bakara, 143) ama yine de hasetleri, alışkanlıklarına olan bağımlılıkları, yenemedikleri önyargıları dolayısıyla hak ve hakikate teslim olmayı reddettiler. (Bkz. 2/Bakara, 253; 42/Şura, 14.)

Müşrikler de öyle! Onlar da atalarının dininden yani inanç biçimi ve yaşama tarzından vazgeçmeyeceklerini söyleyip son elçiye karşı vargüçleriyle koymaya başladılar. Tabiatıyla hepsi değil. Özellikle kitap ehli ikiye ayrıldılar; bir bölümü son elçiyi tasdik edip ona tabi oldu (Abdullah ibn-i Selam, Selman-ı Farisi vs.), çoğu ise eski inançlarında ısrar etti. (Bkz. 42/Şura, 14.)

وَمَآ أُمِرُوٓا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَوٰةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾

5. **Oysa onlar, dini yalnızca O'na halis kılan hanifler** (Allah'ı birleyenler) **olarak sadece Allah'a kulluk etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekâtı vermekten başkasıyla emrolunmadılar. İşte en doğru** (dimdik ve sapasağlam) **din budur.**

Tarih boyunca peygamberlerin tebliğinde üç önemli husus merkezi önem taşımıştır: Allah'ın birliği ve sadece O'na kulluk edilmesi; namazın kılınması ve zekâtın verilmesi. Allah'ın birlenmesihanif inancının temelidir, bunu en beliğ ve berrak biçimde İbrahim aleyhisselâm tebliğ etmiştir. Ondan sonra gelen peygamberler ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.) de, bu temel hakikati dile getirmiştir.

İslam'dan önce de hanifler vardı. Bunlar putlara tapmayı reddediyor, ahlaki yozlaşmanın dışında kalmaya çalışıyor ama doğruluğun ne olduğunu tam olarak bilemiyorlardı. (Bkz. 2/Bakara, 135 ve 30/Rum, 30.) Hanifler, varolan dinlerden hiçbirine ilgi göstermiyor, bazıları belli bir arayış, bazıları belli bir bekleyiş içinde idi. Sa'd bin Cübeyr, sünnet olan ve hac eden kimselere hanif dendiğini söyler. Dilcilere göre hanif "İslam'a yönelen"dir (tahannafeila'l İslam).

İslam dini, tarih içinde bulanıklaşmış olan Allah'ın birliği fikrini ve inancını tekrar diriltti, tasfiye edip bilinç seviyesine çıkardı. Namaz kılmayı ve zekât vermeyi emretti. Esasında tevhid inancı gibi namaz ve zekât ibadeti de bütün peygamberlerin tebliğinde merkezi önemde ele alınmıştır. Namaz, hayatın bütün meşgale ve etkinliklerinden çok daha önemlidir, kişiyi gün boyu belli aralıklarla Allah'ın huzuruna çıkarır, nefsi muhasebesini yapmasını sağlar, dünyevi katılaşmış pratiklerin üstüne çıkartır. Zekât da şu veya bu sebeple acz içine düşmüş yoksulların hakkı olarak hali vakti yerinde olanlar tarafından ödenir.

Dinin halis kılınması (ihlas) dünyevi, ticari, siyasi, maddi, ailevi, milli herhangi bir çıkar hesabı olmaksızın ilahi vecibe ve hükümlerin tam bir samimiyet ve içtenlikle yerine getirilmesi; dini faaliyetin ve hayatın sadece Allah'a ve O'nun hoşnutluğuna tahsis edilmesidir. Bazen devletler, siyasiler inanmadıkları halde dine sahip çıkar, politik amaçlarında kullanırlar. Sadece Allah'ın rızasına matuf olmayan her türlü dini söylem ve faaliyet dinin istismar ve suistimali sayılır. Dine faydaları da olsa, inanmadıkları ve ihlaslı olmadıkları için bundan onlara manevi-uhrevi bir fayda gelmez. Mesela Kostantin, inanmadığı halde Hıristiyanlığı resmi din kabul etti, Doğu Roma'nın ömrünü uzattı. İhlas

hertürden çıkar hesabını, riya ve istismarı dışarıda bırakır. İnsanı içi dışı bir, hasbi, samimi, dürüst, ahlaklı, güvenilir ve tutarlı kılar. Din bu samimiyette yaşandığında semeresini verir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

6. **Şüphesiz, kitap ehlinden ve müşriklerden inkâr edenler, içinde sürekli kalıcılar olmak üzere cehennem ateşindedirler. İşte onlar, yaratılmışların en kötüleridir.**

7. **İmân edip salih amellerde bulunanlar ise; işte onlar da, yaratılmışların en hayırlılarıdır.**

8. **Rableri katında onların ödülleri, içinde ebedi kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Allah, onlardan razı olmuştur, kendileri de O'ndan razı** (hoşnut, memnun) **kalmışlardır. İşte bu, Rabbinden içi titreyerek korku duyan kimse' içindir.**

6. ayet ilk ayetteki "min"intab'ızi olduğunu ima eder. Zira "kitap ehlinden ve müşriklerden inkâr edenler"in, cehennemde sürekli kalacaklarını bildirmektedir. Buna göre vahiy ile karşılaşan nice kitap ehlinden ve müşriklerden şahıslar hidayeti bulup kurtulacak; diğerleri cehenneme gönderileceklerdir.

Ayet inkârcı kitap ehli ve müşriklerin cehennemde "huld içinde" olacaklarını haber verir. Biz huld kelimesini "sürekli" şeklinde tercüme ettik. Kimilerine göre ebediliği vurgulamakta, kimine göre sonunu bizim tayin edemeyeceğimiz upuzun zamanları. Öyle de olsa bu zamanların bir "sonu" olacaktır. Bu durumda cehennem hayli uzun zamanlarda içinde dönüp dolaşacakları, içinden bir türlü çıkış yolu bulamayacakları yer olmaktadır.

Rivayetlere göre içlerinde Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah ibn-i Abbas'ın yer aldığı sahabeler; iki farklı ekolden İbn-i **Teymiyye** ve Muhyiddin**ibn-i Arabi**, Mevlana **Celaleddin Rumi** gibi zatlar ile Musa **Carullah**, cennetin ebedi olmasına karşılık cehennem azabının sonlu olduğunu düşünmektedirler. Buna göre inkârcılar ve suçlu günahkârlar müstahak oldukları cezayı çektikten sonra -takdiri ve ta'yini Allah'a ait olmak üzere- sonunda cehennem hayatları sona erecektir. Cehennem ateş yığınıdır ve dünyadan da biliyoruz ki ateş yok edi-

cidir. Yanan derilerin tekrar kemikleri bürüyeceği belirtilir. Buna rağmen asıl maksat itibariyle cehennem ateşinin ruhu (nefs) mu, yoksa beden üzerinden günahları mı yok ettiği sorusu üzerinde durulmayı hak eder. İnsanın inkârını ve cürümlerini bedensel hastalıklara benzetecek olursak, herkesin farklı türde ve şiddette hastalığı vardır. Hastaneye giden hastalığının türüne göre tedavi görür; kiminin ki pansuman kabilinden basit bir arazdır, kiminin ki günler süren tedaviyi gerektirir, kiminin ki ağır ameliyat olmadan veya aylarca hastanede yatmadan iyileşmesi mümkün değildir. Bu analojiye göre dünyada yeterince ruhunu arındırmayan, nefsini tezkiye etmeyen, aksine sayısız suç ve günah işleyen kimseler, bu sicilleri hayli bozuk halleriyle yüce Allah'ın huzuruna çıkacak ve elbette yaptıklarının hesabını vereceklerdir. Suçlarının cezası olarak da ateşte yanacaklardır. Cehennemin de hem tabakaları hem ateşinin yakıcılığı itibariyle aynı olmadığını biliyoruz, herkes suç ve günahına göre yanacak yani tabir caizse bir tedaviden geçecektir.

Soru şu: Yüce Allah O'na şirk koşulmasını affetmez (4/Nisa, 48); taammüden (kasten ve tasarlayarak) bir mü'mini öldürenler de (4/Nisa, 93). Nisa, 48'e göre müşrikleri Allah bağışlamayacak yani her durumda ağır cezaya çarptırılacaklardır; taammüden öldürenler de cehennemde "huld" içinde azap göreceklerdir. Bu ayette "huld" yanında "ebediyyen" zikredilmemiştir. Eğer cehennem günün birinde yok olacaksa, müşrikler ne olacak? Ağır cezalardan sonra arınıp cennete mi girecekler, yoksa özlerini şirk ve günahla çürüttükleri için kendileri de yok mu olacaklar? Bu hakikaten spekülatif bir mesele ve gayble ilgilidir. Akla bu türden sorular gelse bile, en doğrusunu Allah bilir!

Şu veya bu cehennem azabına müstahak olanlar yaratılmışların, canlıların en kötüleridir. Çünkü bunlar sadece kötülük üretirlerdi, yeryüzünü fesada verirlerdi, herkesi yoldan çıkarmak istiyorlardı; sömürüyor, eziyor, baskı kuruyor; kendilerinden başka kimseyi umursamıyorlardı. Yaptıklarının kötülüğünü onlara anlatan peygamberlerle alay ediyor, yerine göre onları yurtlarından sürüyorlardı.

İman edip salih amellerde bulunanlar yani Allah'ın birliğine inanan, ilahi emir ve yasaklara titizlikle riayet eden ve yeryüzünde sulh ve salahı, güzel, iyi ve faydalı işler yapanlar yaratılmışların en hayırlılarıdır. 6 ve 7. ayetlerde geçen "beriyye" kelimesi aslında "yaratılmışlar (mahlûkat)" demektir; Allah'ın isimlerinden El Bari ile aynı köktendir. Tefsirciler bunu daha çok yeryüzünde yaşayan beşer-insan için kullanmaktadırlar. Ama bütün yaratılmışlar için de kullanılabilir. Buna göre insan varlık ağacının meyvesidir, en olgun yaratığıdır. Ve insanın iman edip salih amel işleyeni hem beşeriyetin, hem yeryüzündeki

diğer mahlûkatın da en yararlı olanıdır. Hakikaten de bitkilerin ve hayvanların her birinin büyük faydaları da olsa, mü'min ve salih bir insanın beşeriyete, tabiata ve canlı hayata sağladığı hayır ve faydadan daha çok fayda sağlayamazlar.

Suyuti, bu ayete ilişkin üç hadis zikrediyor. Bu hadislerde Resûlullah "Ey Ali, bu ayette geçen yaratılmışların en hayırlısı ve mahşer gününde kurtulmuş olanlar sensin ve senin şiandır yani senin safında ve tarafında olanlardır" buyurmaktadır (Bkz. Hafız Celaluddin es-Suyuti, ed-Durru'l Mensur, VI, 643). Şii tefsirciler de ayeti bu şekilde yorumlamaktadırlar.

8. ayet, güzel vasıfları sayılan mü'minlerin Rablerinin katındaki ödüllerinin altından ırmaklar akan Adn cennetleri olduğunu haber verir. Ayette dikkat çekici ifade mü'minlerin bu cennette "ebedi olarak orada kalacakları" hususunun belirtilmesidir. 6. ayet cehennem için "huld" kelimesini kullanmışken, 8. ayette cennet için "ebedi kalıcılar (halidinefiyha ebeden)" ifadesini kullanmakta, böylelikle huld yanında ebediliği de zikretmektedir. Bu da cennetin ebedi ve sonsuz, cehennemin sonlu olduğu iddiasını ortaya atanlar açısından görüşlerini destekler mahiyette bir inceliktir.

Ebedi olmak üzere cennette yaşayacak kimselerden yüce Allah razı olmuştur, kendileri de O'ndan, verdiği nimetlerden, ihsan ettiği ödülden hoşnutturlar. (Bkz. 89/Fecr, 27-30.) Dünyada yüce Allah'tan her ne gelmiş idiyse itiraz etmemiş, kabul etmiş, sonucu O'na havale etmişlerdi. Bu tutumları yüce Allah'ı hoşnut etmişti, bugün onları hoşnut etmektedir.

Bu "rıza makamı"na dünya hayatında yüce Allah'tan sevgi ve derin saygıyla, takva ile bezenmiş berrak bilinçle ve en yüksek derecede idrakle korku duyanlar erişebilir ancak. Haşyet, gündelik dilde kullandığımız "korku"dan farklı bir anlama sahiptir. Ra'd sûresinde (13/21) ikisi aynı ayette zikredilerek aradaki farka dikkat çekilmiştir. Havf, maddi yaptırımı gerektiren ceza korkusu, haşyet sevgi ve rızanın kaybedilmesi kaygısıdır. İşte sürekli olarak yüce Allah'ın hoşnutluğunu ve sevgisini arayanlar, yarattıklarına bakıp hayret ve hayranlık içinde kalanlar O'nu düşündükçe, ismini zikrettikçe kalpleri titrer, ruhlarını engin ürpermeler kaplar. Adn cennetleri bu seçkin kimselere va'dedilmiştir.

Beyyine sûresinin (98) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

99- Zilzal Sûresi

Bir görüşe göre Mekke'de, bir görüşe göre ise Medine'de indirilen bu sûre 8 âyettir. Nisa (4) sûresinden sonra, Hadid (57) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "deprem" demek olan "zilzal" kelimesinden almaktadır. Sûre "Zelzele" adıyla da anılmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا ﴿٥﴾

1. **Yer dehşetle sarsıldıkça sarsıldığı,**
2. **Yeryüzü ağırlıklarını dışarıya çıkardığı**
3. **Ve insanın: "Buna ne oluyor?" dediği zaman;**
4. **İşte o gün yer kendi haberlerini anlatır.**
5. **Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir.**

Ahirete gidişin ilk adımı Sur'a birinci kez üfürülmesidir. Tekvir, Şems ve diğer sûrelerde güneş ve ay'ın içinde yer aldığı gök cisimlerinin nasıl bir altüste uğrayacağı anlatılmaktadır. "Zilzal" şiddetli sarsıntı demektir (33/Ahzab, 1). Bu sûrede de yeryüzünün geçireceği şiddetli sarsıntı dehşetli bir biçimde anlatılmaktadır. "Zelzeltü'l arz", 12 büyüklüğündeki yıkıcı depremin çok ötesinde deprem fırtınalarıyla gelen şiddetli sarsıntı üç özelliğe sahip bulunmaktadır:

a) Yıkıcı depremin ötesinde heryeri altüstü etmektedir;

b) Tek bir defada değil, deprem fırtınaları şeklinde gelmektedir;

c) Genel olup yerküresinin tamamını içine almaktadır.

Hac sûresinde buna "son saatin sarsıntısı" denmiştir (22/1)"; bundan yani vukuundan önce ilahi emir ve yasakları çiğnemekten kaçınmalıdır. "Zilzalehe"-deki zamiri yerküresine atfetmek gerektiğinden bunun kürenin kendi içinden, dipten gelme bir patlama olduğu anlaşılır. Depremler de yer tabakalarının altın-

da stres biriktirmiş olan fay hatlarının kırılmasıyla vuku bulur. Fakat bu sarsıntının gök cisimleriyle bütünüyle ilişkisiz olduğu söylenemez, zira diğer sûrelerde kıyamet bazen gök cisimlerindeki altüstlerle başlatılmaktadır. Yerküresindeki sarsıntı kendi iç dinamikleriyle olacaktır. Bu sanki bir yapının tam içine yerleştirilmiş dinamitlerin bir anda infilak etmesiyle paramparça olması gibidir.

Fay hatlarının kırılmasında zaman içinde birikmiş stres rol oynuyorsa, insan eylemlerinin kıyametin vukuunda da belli bir rol oynayacağı düşünülebilir. Zira "küçük kâinat" olarak tanımlanan insanın bozulmasıyla kâinatın da bozulacağı söylenmiştir. Şu halde dünyadaki ekolojik ve tabii düzende olduğu gibi varlık aleminde de kelebek etkisi söz konuysa, insan eylemlerinin çığırından çıkması (fısk ve fesat) tabii/ekolojik düzen yanında, kozmik düzenin de bozulmasına sebebiyet verebilir. Modern zamanlarda insanların iktisadi büyüme ve dizginsiz kazanç hırsı yüzünden yerin altında ne kadar petrol, doğalgaz, fosfat, kömür vb. tabii kaynak varsa tümü çekilmekte, yer tabakasının altı boşaltılmaktadır. Bu zaman zaman göçüklerin ve bunun sonucunda maden ve kömür ocaklarında yüzlerce insanın hayatına mal olan kazaların vuku bulmasına sebep olmaktadır. 2014 yılında bu yüzden Manisa Soma'da 301 işçi göçük altında kalıp hayatını kaybetmişti.

Bazı tefsircilere göre bu olay kıyametin ikinci merhalesidir. Ancak Sur'a iki defa üfürüleceğini düşünecek olursak ilkinde tabii ve kozmik düzenin altüst olması, ikincisinde ise ölülerin kabirlerinden çıkıp dirilmesi ve mahşer yerine sevkedilmesi söz konusu olduğundan bunun ilk Sur'a üfürülmesi olması gerekir. En doğrusunu Allah bilir!

Yeryüzünde vuku bulaca sarsıntı ile yerin altı üstüne gelecek, yeryüzü belki de yaratılışından itibaren her ne saklayıp tutmuşsa adeta kusup açığa vuracaktır. Bu henüz toprağın çürütmediği cesetler olduğu gibi, enva-ı türlü hazineler, bilinen ve bilinmeyen maddeler veya başka şeyler olabilir (Bkz. Müslim, Zekât, 62). Bu har haliyle "ağır bir gün (yavmensakila" olacak (76/İnsan, 27).

Fakat 2. ayetteki "ağırlıkları" başka şekilde de anlamak mümkün. Sadece maddi şeyler değil, insanların gözlerden kaçırdıkları büyük günahlar, cinayetler, ağır suçlar, cürümler, komplolar, hile ve desiseler, yalan ve aldatmalar. Kısaca her şey bu sayede orta yere çıkmış olacaklar. Bu sayede yeryüzü üzerinde yaşayan "iki ağırlık" (55/Rahman, 31) yani insanların ve cinlerin saklayıp gözden kaçırdıkları bütün suç ve günahları ortaya çıkacaktır (84/İnşikak, 3-4). Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur. "Bu haberler nedir, biliyor musunuz? Yeryüzünün haberleri, üzerindeki her bir erkeğin ve her bir kadının neler yapmış olduğuna yeryüzünün şahitlik etmesidir. 'O filan gün şunu şunu yaptı' der; bu onun haberidir" (Tirmizi, Kıyâmet, 7; Müsned, II, 374).

3. ayet, bu olay karşısında insanın nasıl dehşete kapılıp "Buna ne oluyor?" diye soracağı, olup biteni anlamlandırmaya çalışacağını belirtir. Demek oluyor ki, olay alışılmadık boyutlarda ve ölçeklerde dehşet vericidir ve insanlar bir anda yok olup gitmeyecekler, hemen ölmeyeceklerdir. Olayın dehşetine az da olsa tanık olacaklardır ki, "Yer'e ne oluyor" diye soracaklardır. Bu öylesine bir gün ki, bebeğini emziren kadın bebeğini bırakıp kaçacak, gebe kadınlar düşük yapacak, insanlar akılları başlarından gidecek. (Bkz. 22/Hac, 2.) Burada sözü geçen "insan" istiğrak anlamında şu veya bu insan değil, genel olarak türümüz yani insanların hepsidir.

İşte böyle bir günde Yüce Allah'ın ona emretmesiyle, ona nutukta bulunma hassasını vermesiyle ilk günden son güne, ilk insandan son insana kadar her neye şahit olmuşsa onların tümünü birbir haber verecektir. Ayet bu hasleti kazanmasına "Rabbin vahyi" adını vermektedir.

Vahiy, gizli konuşma, fısıltı, işaret, remiz, ima gibi anlamlara gelir ve genel olarak üç boyutta vuku bulur:

a) Cebrail aleyhisselâmın Allah'tan aldığı vahyi elçilerin kalbine ilka etmesi (4/Nisa, 163; 6/En'am, 19) :

b) Peygamber olmayan sıradan insanlara Yüce Allah'ın ilham etmesi, yönlendirmesi. Musa aleyhisselâmın annesine, Hz. Meryem'e vahyettiği gibi (19/Meryem, 11);

c) Tabiat varlıklarına emretme, onları yönlendirme. Arıya vahyetme, bu ayette olduğu gibi Arz'a vahyetme vs.

İlhamların da bir tür vahiy olduğunu söylemek mümkündür. (Bkz. 16/Nahl, 68; 28/Kasas, 7.) Vahyin aşağı düzeydeki türevi olan vahyi (b) şıkkındaki vahiyler içinde ele alabiliriz. **Ragıp**, peygamberlerin dışındaki vahiylerin tamamına ilham demektedir. Ta'rifat'ın sahibi Seyyid Şerif Cürcani, Şeriat dilinde Allah'ın peygamberlerinden birine indirilmiş kelamı olduğunu söyler. Cürcani'ye göre "Evha" ile gelen vahiy sözcükleri -mesela arıya gelen vahiy (16/Nahl, 68) "ilham" manasındadır.

Bu çerçevede düşündüğümüzde, kıyametin başlangıcında vuku bulacak dehşetli altüst oluşlar sırasında yeryüzüne Yüce Allah emrederek, ona dile gelme yetisini vererek içinde sakladıklarını açığa çıkarmasını dileyecek, bu dileği yerine gelecektir. (Kıyamet gününün dehşetiyle ilgili bkz. 18/Kehf, 47; 20/Taha, 101-107.)

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ
خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

6. **O gün insanlar işlerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler.**
7. **Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür.**
8. **Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.**

Kıyametin kopması ve ikinci defa Sur'a üfürülmesiyle insanlar gruplar halinde hesap yerine sevkedileceklerdir. "Bölük bölük" ayrılmaları ya dünyadaki seçtikleri inanca, dünya görüşüne ve yaşama tarzlarına göre olacak veya yeryüzünün farklı bölgelerinden gruplar halinde toplanıp hesap yerine geleceklerdir (78/Nebe', 18).

İnsanlara amelleri yani dünya hayatında yapıp ettikleri şeyleri gösterilecektir. Bunun da iki şekilde olabileceği söylenmiştir: Ya defterlerinde yazılı olan fiilleri kendilerine gösterilecek veya dünyada yapıp ettiklerinin karşılığı olarak ödüllerini veya cezalarını göreceklerdir.

Şu veya bu, kesin olan şu ki, dünyada kim ne yapmışsa kaybolmuş değildir; zerre miktarı dahi olsa. "Zerre" güneş ışığında gözle seçilebilen toz parçacığına denir. O toz parçacığı kadar kimseye haksızlık yapılmayacak, yaptıklarının karşılığını görecektir (4/Nisa, 40; 12/Yunus, 61). İbn-i Abbas, 7 ve 8. ayetlerin Kur'an'ın en muhkem ayetleri olduğunu söylemiştir. Yani tartışmasız, tereddütsüz böyledir, buyrulduğu gibi olacaktır.

Dünyada çıkardığımız ses ve görüntüler kayıt altına alınmıştır. Kim zerre miktarı iyilik yapmışsa kaydedilmiştir, zerre miktarı kötülük işlemişse o da kaydedilmiştir. Ve iyilik olsun kötülük olsun, her zerrenin karşılığı verilecektir: İyiliğin karşılığı ödül olarak cennet ve ebedi kurtuluş; kötülüğün karşılığı da ceza olarak cehennem ve telafisi mümkün olmayan hüsrandır. (Bkz. 14/İbrahim, 18; 18/Kehf, 49 ve 21/Enbiya, 47.) Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yarım hurma vermek suretiyle de olsa kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz" (Buhari, Zekât, 9; Müslim, Zekât, 66-70).

Dikkatten kaçmaması gereken nokta şu ki, burada söz konusu olan kişiye amellerinin niteliklerine göre ödül veya ceza olarak karşılıklarının "verilmesi" değil, "gösterilmesi"dir (yerahu). Belki de yeryüzünde beşeriyetin tarihinin tamamı yani ilk insandan son insana kadar cereyan etmiş bulunan, açıkta gözlenen veya karanlıkta bırakılıp gizlenen olaylar herkese gösterilecek veya olayın, eylemin öznesinin önüne serilecektir. Bu sayede "balık bilmese de Halık bilir" diye Allah yolunda infak edenler, nice tarihi olayın vukuunda ve seyrinde önemli rol oynayan "meçhul kahramanlar" böylelikle ayan beyan ortaya çıkmış olacaktır. Ne olacağını sadece Allah bilir.

Zilzal sûresinin (99) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

100- Adiyat Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 11 âyettir. Asr (103) sûresinden sonra, Kevser (108) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "**koşan atlar**" manasındaki "**adiyat**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾
فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾

1. **Soluk soluğa koşan** (at)**lara ant olsun,**
2. (Tırnaklarıyla) **Ateş saçanlara,**
3. **Sabah vakti baskın yapanlara.**
4. **Derken, orada tozu dumana katanlara,**
5. **Bununla bir** (düşman) **topluluğun orta yerine kadar dalanlara.**

1-5 arası ayetlerde Yüce Allah kasem etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de 16 sûre "vav" ile başlar. Bu şekilde gelen "vav" ya azameti veya tehdidi, kınamayı ifade eder. Allah'ın üzerinde kasem ettikleri şiddetli savaşta atlar ve aslında üzerindeki savaşçılardır. Sûrenin Mekke'de indirildiğini düşünenler "soluk soluğa koşanlar"ın atlar değil, develer olduğunu söylemişlerdir. Sebebi Mekke'de savaş emri gelmemişti, savaş durumu söz konusu değildi. Bunu destekleyen unsur da Hz. Ali' (r.a.)'nin ayetteki hayvanların atlar değil, deve olduklarını söylemesidir. Öyle ki Kâbe'de biri İbn-i Abbas'a "Ve'l adiyatidabhan"ın neler olduğunu sorduğunda, o "atlar" olduğunu söyler; az ötede zemzem suyu içen Hz. Ali'ye gider, ona da aynı soruyu sorunca ondan "develer" olduğu cevabını alır. Hatta Taberi'nin aktardığına göre bundan dolayı Hz. Ali, İbn-i Abbas'ı "bilmediğin konularda insanlara fetva verme" diye azarlar.

Ancak sûrenin Mekke'de inmiş olması, o dönemin en önemli unsuru atların kastedilmemiş olmasının gerekçesi olamaz. Soyut manada savaş anlatılmak istendiği gibi, gelecekte mü'minlerin gireceği savaşların da böylesine dehşet verici olacağı haber verilmek istenmiş olabilir. Atların savaşta oynadıkları rol Arapların zihninde her zaman köklü bir imaja sahiptir.

"**Dabh**" atların koşarken soluk soluğa çıkardığı seslerdir. Develer, köpekler ve tilkiler de koşarken benzer sesler çıkarır. Bu yüzden saldırı sırasında ses çıkarmasın diye atların ağzı bağlanır. Savaş atları koşarken tırnaklarını sert zemine, taşlara vurdukları zaman ateş saçılır. Ve bir savaşın başarılı netice vermesi için genellikle baskınlar sabah vakti yani düşman uykuda iken yapılır. Bu ani baskınla düşman darmadağın olur. Her taraf toz duman içinde kalır, herkes şaşkın vaziyette sağa sola koşuşturur. İşte süvariler bu tarzda düşman topluluğun ortasına dalar.

Beş ayette netice verici dehşetli baskın sahneleri tasvir dilmektedir. Gizli fail süvariler yani savaşçılar, açık failler atlardır. Bazı tefsircilere katılıp, kastedilenin "gece ateş yakan gaziler" veya "sözü edilenlerin atlar" değil "develer" olduğunu kabul edecek olursak, bu durumda kastedilenin Arafat'tan Müzdelife'ye gelip ateş yakan hacılar olur. Yüce Allah, diğer sûrelerde gök cisimleri ve tabiattaki varlıklar üzerinde kasem ettiği gibi burada da harikulade eserlerinden biri olan atlar üzerine kasem etmekte, böylelikle atlar ve yerine getirdikleri fonksiyonlar üzerinden biraz sonra anlatılacak konunun önemine dikkat çekmektedir. Tasvirin "atlar metaforu"yla Mekke ortamını darmadağın eden vahyin gelişiyle irtibatlandırılması hayli uzak ihtimaldir. İşari tefsir açısından bile bu türden bir analoji yapmak mümkün görünmemektedir.

Allahu a'lem, belki verilmek istenen mesaj şudur: Görünüşleriyle de birer estetik harikası olan atlar sayesinde kazanılan savaşta, zaferin gerçek sahibi Allah'tır. Araplar deveye önem verdikleri kadar at'a da büyük değer verirler. Hatta bu sûrede üzerine yemin edinilen hayvanların develer olduğunu söyleyen Hz. Ali, Bedir savaşında biri Zübeyr'in, diğeri Mikdad'ın olmak üzere sadece iki atlarının olduğunu söylemiş, buna rağmen kendilerinden üç kat fazla olan düşmanı yendiklerini ima etmiştir.

Vahyin gelişi yeni bir âlem, dünya ve hayat tasavvuru inşa etmektedir. Buna göre savaş söz konusu olduğunda ne süvariler, ne atlar gerçek faildir. Sizler de gelecekte bu türden savaşlara girecek, atları kullanacaksınız. Sakın Rabbinizi unutmayın; nasıl sizin savaşı kazanmanıza atlar sebep oluyorsa, atların da gördüğü asıl fonksiyonun sebebi gökleri, yeri ve sizi yaratan Allah'tır. O, atları yarattı, sizin hizmetinize amade kıldı.

İkrime, kastedilenin süngü ve silahlar olduğunu söyler. Merhum **Elmalı,** bu tasvirden hareketle "Bu şekilde burada sonradan peyderpey ortaya çıkacak böyle ateşler saçan silahlarla geleceğin harp güçlerine de işaret edilmiş olmakla buna göre yalnız atlara değil, harıl harıl süratle hücum eden motorlu akın vasıtalarının da hepsini içine almış bulunur" şeklinde bir yorumda bulunur ki, bu da uzak bir ihtimal hükmündedir.

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

6. **Gerçekten insan, Rabbine karşı nankördür.**
7. **Ve gerçekten, kendisi buna şahittir.**
8. **Muhakkak o, mal sevgisinden dolayı** (bencil ve cimri tutumundan) **çok katıdır.**
9. **Yine de bilmeyecek mi? Kabirlerde olanların 'deşilip dışa atıldığı.'**
10. **Göğüslerde olanların derlenip devşirildiği zamanı?**
11. **Şüphesiz, o gün Rableri, kendilerinden gerçekten haberdardır.**

6-8 arası ayetlerde insanın genel ve fakat olumsuz bir özelliği zikredilmektedir: İnsan onu yaratan Rabbine karşı nankördür (14/İbrahim, 34). **Vahidi**'ye göre ayette geçen "**kenud**" hakkı ve hayrı engelleyen, başkalarını katmayıp nimetlerden uzaklaştıran, kendisi için yani sadece kendi çıkarları, zevkleri ve mutluluğu için yaşayan kimse demektir. "Arzun kenud" verimsiz toprak demektir. İnsanlar için bir sıfat olarak kullanıldığında, her türden hizmet ve imkânı sadece kendileri için kullananları ifade eder. Böyleleri sınırsız mal biriktirir, kendi arzularını tatmin etmek üzere harcamak ve tüketmek ister; başkalarını düşünmez, yoksulları, muhtaç ve zayıfları umursamazlar. Hasan **Basri**'ye göre bu, kötülükleri, musibetleri sayıp nimetleri unutan kişi için kullanılır. İşte bu, Yüce Allah'a karşı nankörce bir tutumdur.

Aslında insan bencil ve nankör olduğunu kendisi de bilir yani ne yaptığının, niçin böyle bencil, çıkarcı ve nankör davrandığının farkındadır, kendine şahittir ama mala olan aşırı düşkünlüğü onu bu tarz tutum almaya ve yaşamaya sevketmektedir (bkz. 89/Fecr, 20; 22/Hac, 66). Efendimiz (s.a) şöyle buyurur:

"Âdemoğlunun iki vadi dolusu serveti olsa, üçüncüsünü ister. Onun karnını ancak bir avuç toprak doyurur Sonra Allah tevbe edenleri bağışlar" (Müslim, Zekât, 116; Tirmizi, Menasik, 32; Müsned, V, 131.)

"Âdemoğlu, 'Malım malım!' der. Oysa (Ey insan) yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin sadaka verip önden (ahirete) gönderdiğinden başka malın yoktur" (Müslim, Zühd, 3,4; Tirmizi, Zühd, 31).

Katade ve Hasan **Basri**'ye göre "Kendisi de buna şahittir" cümlesindeki zamir nankör insana değil, Allah'a racidir. Buna göre Yüce Allah, bu profildeki insanın nasıl biri olduğunu bilir. Bunun tespiti için başkasına ihtiyaç yoktur; Allah her şeyi görmekte, bilmektedir (17/İsra, 14).

"Muhakkak o, mal sevgisinden dolayı (bencil ve cimri tutumundan) çok katıdır." Bizim "mal" diye tercüme ettiğimiz kelime "**hayır**"dır. Hayr değerli, yararlı, arzu edilen, talep edilen, her iki dünyada yarayışlı her şeye denir. Allah'ın sayısız maddi ve manevi nimeti (3/Âl-i İmran, 26); vahiy, sağlam inanç (2/Bakara, 105; 16/Nahl, 30); sahih iman, samimiyet, iyi niyet (6/En'am, 158; 8/Enfal, 70); salih amel, hayırlı iş (2/Bakara, 110); İslam (3/Âl-i İmran, 104); iyilik (68/Kalem, 12); mal ve servet (2/Bakara, 180); hikmet (2/Bakara, 269) gibi anlamlarda kullanılır. Burada mal ve servet manasında kullanılmıştır; bencil ve çıkarcı insanın servete, sınırsız sermaye biriktirmeye olan tutkusu onu katılaştırmış, ben-merkezli tehlikeli varlık haline getirmiştir. (Bkz. 9/Tevbe, 34.)

Servet tutkusu insanın kalbini katılaştırır, çevresine karşı duyarsızlaştırır. Bu ise ebedi mutluluğunun harap olmasına yol açar. İmam Gazali şöyle der: "Zavallı insan! Eğer yoksulluktan korktuğu kadar cehennemden korksaydı ikisinden de kurtulurdu. Eğer zenginliğin peşinden koştuğu kadar cennetin de peşinden koşsaydı ikisini de kazanırdı. Tutum ve davranışlarıyla insanlardan çekindiği kadar, kalbi Allah'tan da korksaydı hem dünyada hem ahirette mutlu olurdu."

6-8 arası ayetler, 1-5 arası ayetlerdeki yeminin cevabı olduğuna göre, saldırı anında tasvir edilen atların kullanımının meşru ve adil savaşta olması gerektiğini ima etmektedir. İlk bölümde tasvirler olumlu, ikinci bölümde tasvirler olumsuzdur. Bu şu demektir: Allah'ın harikulade yaratması olan atlar meşru amaçlı savaşlarda kullanılmalı; salt ganimet, servet biriktirme, başkalarının kaynaklarını yağmalama ve sömürme amaçlı kullanılmamalı.

Dünyaya tutkuyla bağlanan insan, günün birinde gömülü olduğu kabirden dirilip ayağa kalkacağını bilmiyor mu? Yani aslında biliyor da, vahim bir gaflet içinde yine bildiğini okuyor, ahirete herhangi bir hazırlık yapmıyor (82/İnfi-

tar, 4-5). Kabirlerde olanlar dışarı çıkacak, bunun gibi göğüslerde, gönüllerde, sinelerde saklananlar da açığa çıkacak. Kim hangi niyet beslemişse, hangi komployu kurmuş, başkalarına zarar vermişse önüne çıkacak ve bunun hesabını verecektir. "O gün Rabbinize sunulursunuz. Hiçbir şeyiniz gizli kalmaz." (69/Hakka, 18; 86/Tarık, 9-10.)

"**Ba's**" kelimesi biri "peygamber göndermek" (2/Bakara, 56), biri "ölümden sonra diriliş" (18/Kehf, 11-12) olmak üzere iki manada kullanılır. Bu ayetlerde ölümden sonra diriliş için kullanılmıştır. Dirilişle, buğdayın başağından çıkması, görünür hale gelmesi gibi göğüslerin sakladıkları açığa çıkacak (husul). Nasıl saklı kalabilirdi ki, yüce Allah, her şeyden en ince ayrıntılarına kadar haberdardır. Şeylerin ve olayların kökünü, doğuş noktasını, çıkışını ve bütün tezahürlerini bilir.

Adiyat sûresinin (100) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

101- Kaari'a Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 11 âyettir. Kureyş (106) sûresinden sonra, Kıyamet (75) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "**Başa gelip çatan sarsıcı olay, kıyâmet**" gibi anlamlara gelen "**karia**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ
النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾

1. **Kaari'a!.**
2. **Nedir kaari'a?**
3. **Sana o kaaria'yı bildiren nedir?**
4. **İnsanların, 'her yana dağılmış' pervaneler gibi olacakları gün,**
5. **Ve dağların 'etrafa saçılmış' renkli yünler gibi olacakları** (gün).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi "**karia**" başa gelip çatan sarsıcı olay demektir. Kıyâmetin Kur'an'daki isimlerinden biridir. Yaşlanınca saçları dökülene veyakel'e "akra'" denmesi bu köktendir. Kapının şiddetle vurulmasına, çarpmasına da denir. Kıyamet *vakıa, tammeh, sahhah, ğaşiye, hakka* gibi isimler de almıştır; bunların her biri kıyametin kopuşunun bir şeklini ifade eder.

İlk üç ayette *karia* nitelemesiyle kıyametin kopuş şeklini peygamberin ve elbette bizlerin ancak Allah'ın bildirmesiyle bilebileceğimizi belirtir. Yani bütün isimleri ve nitelemeleriyle kıyametin nasıl kopacağını biz kendimiz bilemeyiz. Yüce Allah bize vahiyle bunu bildiriyor, idrak sahamızın içine dâhil ediyor. *Karia*, Hakka sûresinde (69/4), suçlu günahkâr Ad ve Semud kavimlerine verilen şiddetli azap için de kullanılmıştı ancak burada insanlığın tamamını ilgilendiren kapsamda ele alınmaktadır.

Kıyamet koptuğu zaman insanlar neye uğradıklarını şaşırmış olarak pervaneler gibi darmadağın olacak, yönlerini kaybedeceklerdir. Nasıl ki ışık ve ateş çevresinde dolanan pervaneler, küçük sinekler ateşe çarpıp yere düşüyorlarsa, insanlar da dengelerini, pusulalarını, irade ve vizyonlarını kaybetmiş olarak sağa sola kaçışacak, yere yığılacaklardır. O günün dehşeti, insanda ne güç ve takat bırakacak ne yön tayinine yarayan bilinç ve zihinsel muhakeme. Belli ki bu küresel düzeyde büyük bir felakettir, nitekim Arapçada büyük felakete de bu isim verilir (13/Ra'd, 31).

Kıyamet günü insanların pervane misali olmaları, ikinci surun üfürülmesinden sonra kabirlerinden çıkıp mahşer yerine gitmelerini ifade ettiğini söyleyenler vardır. Kamer sûresinde (54/7), böyle bir benzetme yapılmıştı. Ama ilk surun üfürülmesiyle insanların şaşkın vaziyete düşüp bayılmalarının kastedilmiş olması daha kuvvetli bir ihtimal olarak görünmektedir.

Sadece insanlar mı? Dağlar da hallacın attığı, parmaklarıyla birbirinden ayırdığı yünler gibi etrafa saçılacaklardır. Yünün renkli olarak nitelendirilmesi, yeryüzündeki dağların da rengârenkoluşları dolayısıyladır. Mesela Karadeniz'de yeşilin bütün tonlarında dağlar vardır. Bunların tümü yün gibi etrafa saçılıp dağılacaklardır. Çünkü dağları arz üzerinde kazık gibi sabit tutan yerçekimidir, o ortadan kalktığında dağın yerinde durması düşünülemez, paramparça olur, etrafa uçuşur. (Bkz. 73/Müzzemmil, 14; 89/Fecr, 21.)

Bu olay kesinlikle Allah'ın dilemesiyle olacaktır. Bazı modern tefsirciler, bu dehşetli olayın insanın yapıp ettikleriyle ilgili olup "dışarıdan müdahaleye gerek duyulmayacak kadar yasalara bağlanmıştır" diyerek, farkında olsunlar olmasınlar kıyametin kopuşunu determinist, zorunlu bir sürece bağlamaktadırlar. Kıyametin kopmasında insanın yeryüzünü fesada veren eylemlerinin bir rolü olsa bile, nihai kararı verecek ve kozmik-ekolojik altüstü dileyecek, bunun da zamanını tayin ve tespit edecek Allah'tır.

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُۥ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُۥ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُۥ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌۢ ﴿١١﴾

6. **İşte, kimin tartıları ağır basarsa,**
7. **Artık o, hoşnut olunan bir hayat içindedir.**
8. **Kimin tartıları hafif kalırsa,**
9. **Artık onun da anası** (son durağı) **"haviye"dir**(uçurum).
10. **Onun ne olduğunu** (mahiyetini) **sana bildiren nedir?**
11. **O, kızgın bir ateştir.**

Sûrenin 6-11 arası ikinci bölümünde ahirette insanların son derece dikkatli bir muhasebeden geçirilecekleri ve amellerinin karşılıklarının verileceği belirtilmektedir. Muhasebenin ana kıstası mizan yani adaletin terazisidir. Terazinin iki kefesi vardır. Birine iyilikler ve sevaplar, diğerine kötülükler ve günahlar konup tartılacaktır.

İki sonuç ortaya çıkacağı açıktır: Kiminin iyilikleri kötülüklerine, kiminin kötülükleri iyiliklerine ağır basacaktır. Hesabın yapılacağı yerde, yüce mahkemede mutlak adalet sağlanacak, her hak sahibi hakkını eksiksiz olarak alacaktır. Yüce Allah nasıl göklerde ve yerde her şeyi mizanla yaratmışsa, amellerin ve beşeri ilişkilerin tamamı da mizan üzere, adaletle, hak ve hakkaniyetle yürütülmesi gerekirdi (55/Rahman, 7). Ne var ki dünyada zorba ve zalim insanların bir bölümü buna uymadılar. Demirin indirilmesinin insana, özellikle yöneticilere güç verilmesinin bir sebebi, adaletin ve hakkaniyetin tesisi içindi (57/Hadid, 25) ama onlar mizana, adalete saygı göstermediler. Yüce Allah'ın "Hak olarak indirdiği kitaba ve mizana" (42/Şura, 17) saygı göstermeyenler, kanundan kaçanlar, işledikleri zulümlerin yanlarında kar kalacağını zannedenler, işte bugün bunun hesabını vereceklerdir: *"Biz ise, kıyâmet gününe ait duyarlı teraziler koyarız da artık, hiçbir nefis hiçbir şeyle haksızlığa uğramaz. Bir hardal tanesi bile olsa ona (teraziye) getiririz. Hesap görücüler olarak biz yeteriz."* (21/Enbiya, 47.)

Adaletin tahakkuk edeceği bu mahkemede iyilikleri kötülüklerine ağır basanlara ne mutlu! Her şeyin asli ve hakiki değerini bulduğu, herkesin hakkını, amellerinin karşılığını aldığı böyle bir günde iyilikleri baskın çıkan kişi felah bulmuş, ebedi kurtuluş ve mutluluğa ermiştir (7/A'raf, 8; 89/Fecr, 27-30). Bu kişi öyle bir hayat sürecektir ki, her halükarda ondan hoşnut olacaktır. Herhangi bir sıkıntısı, güvenlik ve geçim korkusu olmayacak. Dahası, yüce Allah'ın nimetlerinin en üst seviyede tahakkuk ettiği, kendisine sunulduğu, hakikatin kucağında olup aradaki perdelerin kalktığı, bilinç ve idrakinin tam olarak her şeyi asli veçhesi ve gerçeğiyle görüp idrak ettiği bir hayat bu!

Tartıları yani dünyada işlediği amelleri, yapıp ettikleri hafif gelenin ise vay haline! Onun anası "**haviye**"dir. Kelimenin iştikakında iki anlam söz konusudur: Biri "heva"dan gelir. Buna göre dünya hayatını heva ve hevesle geçirenler, salt dünyevi arzu ve tutkularının peşinden koşanlar bugün adı haviye olan cehennemde barınacaklardır, çünkü dünyadaki heva ve heveslerinin ahiretteki izdüşümü ateştir. Diğeri başaşağı düşmek, aşağılanmak, küçük düşmek. Bu duruma düşenler dünyada üstenciydi, kibirli bir hayat yaşıyorlardı, burunlarından kıl aldırmazlardı, küçük dağları kendilerinin yarattıklarını zanneder,

etrafa da bu duyguyu telkin ederlerdi. Bugün itibardan, değerden düşmüş, saygınlıklarını kaybetmiş olarak cehenneme atılmışlardır. (88/Ğaşiye, 2-4.)

Daha somut düzeyde "Haviye"nin üç anlama geldiği söylenmiştir.

Bir: Cehennem!

İki: Suçlu günahkârın helak olması. Ümm yani ana'dan kinaye yoluyla mahvolup gitmesi. Türkçede "anam ağladı, yandım anam!" demenin çağrıştırdığı her şey.

Üç: az önce anlattığımız gibi baş, beyin. Başaşağı yıkıldı, cehennem çukuruna yuvarlandı.

Aslında her üç anlamda tek bir şeye çıkar, o da cehenneme! İşte "haviye" budur, böyle bir şeydir. Tek kelime ile ifade etmek gerekirse "kızgın ateştir." "Zaten ateş yakıcıdır", denecek olursa, anlamı yakma kat sayısı kat kat arttırılmış ateş kastedilmiştir.

Karia sûresinin (101) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

102- Tekasür Sûresi

Bir görüşe göre Mekke'de, bir görüşe göre Medine'de indirilen bu sûre 8 âyettir. Kevser (108) sûresinden sonra, Maun (107) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini ilk ayette geçen ve "**çokluk, çokluk yarışı**" anlamına gelen "**tekasür**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾

1. **Çoklukla övünmek, sizi 'tutkuyla oyalayıp, kendinizden geçirdi.'**
2. **"Öyle ki** (bu,) **mezarı ziyaretinize** (kabre gidişinize, ölümünüze) **kadar sürdü."**

Tefaul formunda "**tekasür**" çoğaltma tutkusu, çokluk, çoklukla övünme, tefahür, çokluğu açığa vurma, gösterme, gösteriş gibi anlamlara gelir. Bir şeyin çokluğu ve onunla övünme, içinde kaybolmak da tekasürdür. Tefaul vezni bir eylemin birden fazla kişiyle ve karşılıklı olarak yapıldığını ima eder. Genellikle sûrenin indiği beşeri vasat göz önüne alınarak bunun maddi zenginlik, servet, mal mülk, insan sayısı, taraftar-yandaş, hizmetçi çokluğunu ifade ettiği düşünülmüştür ki, bu doğrudur. Ama hayli zengin semantiğe sahip kelime "başka çokluklar"ı da içine alır. Kelimenin yerine göre şu dört ayrı anlama gelebileceğini söylemek mümkün:

a) Mal mülk çokluğu, servet ve sınırsız sermaye biriktirme. **Kenz ideolojisi**nin insanın zihnini ve ruhunu istila etmesiyle kişi veya kişiler sınırsız mal mülk, servet sahibi olmak ister, yığdıkça yığar. (9-Tevbe, 34). Sonra bu yığdığını cesameti iri, büyük, göz kamaştırıcı yapılarla, saray ve köşklerle, havalimanları ve otoyollarla, gökdelenler ve alışveriş merkezleriyle sergiler. Başkalarını kıskandırır, gücünün doruğunda olduğu mesajını verir. Tarihin her döneminde bu meşgale içinde olanlar olmuştur, çağımızda bunun tam karşılığı maddi

uygarlık ve sosyo-ekonomik sistemi kapitalizmdir. Bir sermaye rejimi olarak kapitalizm "sınırsız sermaye biriktirme" sistemidir. Ülkelerin, hükümetlerin bütün bir toplumu "iktisadi büyüme" endeksli seferber etmeleri tekasürdür. Tekasür sağlandığında yani büyüme arzu edilen seviyeye geldiğinde "**tefahur**" yani gösteriş, başarıyla övünme seremonileri başlayacaktır. Fert başına düşen milli geliri arttırmanın, durmaksızın üretip tüketmenin ve sonra bir daha üretmenin, gökdelenler ve iri yapılar dikmenin bir övünme, temel başarı olarak kabul edilmesi tefahürdür. Böylelikle insanlar, toplumlar veya yöneticiler salt maddi ve ekonomik büyüme ve cesametle övünüp dururlar (bkz. 59/Hadid, 20); bu maddi güç ve başarılarla övündükçe birbirilerini ezerler, güçlerinin yenilmezliğini kanıtlama hırsıyla meydan okurlar. Ad ve Semud kavimlerinin koca yapıları, firavunların piramitleri birer güç gösterisi ve meydan okumaydı.

b) Sayısal olarak çok sayıda taraftar-yandaş, destekçi, üye, yardımcı, hizmetçi, nüfus: Yukarıda zikrettiğimizle bağlantılı olarak daha sayısal düzeydeki çabalara ve bu çabaların başarılmasının bir övünç ve üstünlük olarak gösterilmesi bu şıkka girer. Ayetin iniş sebebi olarak bunu doğrulayan bir olay zikredilir: Mekke'de Abdimenafoğullarıyla rakipleri Sehmoğulları adamlarının çokluğuyla övünme yarışına girmişler. Sayıma girince Abdimenafoğulları fazla çıkınca Sehmoğulları, "Hayatta olanlarımız yanında ölülerimizi de sayalım" deyip mezarlığa gitmiş ve eskiden ölen akraba ve hısımlarını da saymaya başlamışlardır.

Tarih içinde aile mezarlığının mütevazı olmaktan çıkıp şatafatlı yapılara dönüşmesi, pahalı ve gösterişli türbelerin yapılması ölülerle övünmenin devam eden kültürel kalıntısıdır. Ziyaret edilecek mezarların mütevazı tutulması başka, hayli gösterişli türbelerin inşa edilmesi başkadır. Mezar, belli bir süreliğine yeri belli olacak şekilde olmalı, belki bir işaret taşıyla yetinilmelidir.

Sayısal manada çokluk ve çoklukla övünme ülkelerin ordularının sayısal çokluğu, nüfusları; partilerin, vakıf ve derneklerin, cemaat ve stk'ların, kuruluş ve örgütlerin taraftarı, kayıtlı üyesi ve sempatizanı girer. "Benim şu kadar askerim, üyem, taraftarım, müridim, bağlım, seçmenim var" demek ve övüncü sadece sayısal çokluğa bağlamak tefahürdür. Kur'an bakış açısından sayısal çokluğun önemi yoktur, hele bir toplum Allah'a isyan halinde ise ahirette sayısı ne olursa olsun gününü görecektir (72/Cin, 24). Önemli olan nicel değil, niteldir. Nice az topluluk çok olanı Allah'ın izniyle yenmiştir. (2/Bakara, 249.) Efendimiz'in "Nikâhlanın, çoğalın, sizinle kıyamet günü övüneyim" buyurması ayetin işaret ettiği nicel büyüme ve sayı çokluğuna dayalı tekasüre girmez. Hadis, evliliği ve üremeyi ve salih nesiller yetiştirmeyi teşvik eder.

c) Ayrıntı. Bu kategorideki tekasürü iki şekilde düşünebiliriz:

aa) Gündelik hayatta insanların asıl misyonlarını unutup ufak tefek işlerle vakitlerini tüketmeleri, ayrıntılar içinde boğulmaları.

bb) Bilimlerdeki uzmanlaşma, branşlaşma. 21. yüzyıla adım atarken bilimlerin 8 bin ayrı dala ve alt branşa ayrılmış bulunmaktaydı. Neredeyse sağ gözün uzmanı ile sol gözün uzmanının ayrıldığı eski Yunanlılardaki gibi branşlar öylesine birbirlerinden ayrılmışlar ki, bilim adamları bir yandan bütünlük duygusunu kaybederken, diğer yandan mesleki körlüğe müptela olmuşlardır, tek bir ağaca bakarken ormanı gözden kaçırır olmuşlardır. Genel İslam geleneğinde âlimlerin "ansiklopedik bilgi ve zihne" sahip olması arzu edilir.

d) Birliği, esası, bütünü unutturan, gözden kaçıran çokluk-kesret. Tevhid, Allah'ın birliği inancını ve fikrini esas alır. Varlık âlemi bir bütün olarak Allah'ın yaratmasıdır. Allah ilmini, iradesini ve kudretini isimler, sıfatlar ve fiiller üzerinden tecelli ettirir. Basiret sahibi insan her neye bakarsa, gözünü nereye çevirirse Yüce Allah'ın yaratıcı sıfatını, ilmini, kudretini, azametini müşahede eder. Eğer Allah'ın birliği fikrini kaybederse insan çokluk içinde kaybolur. Çoklukta birlik (Kesrette vahdet) olması herbir şeyin birer ayet (belge, kanıt, belge, işaret) olarak şanı Yüce Allah'a refere edilmesidir. Bu vizyonu kaybeden insan tevhidi, bütünlüğü ve hakikati de kaybetmiş olur.

Bu anlatılanlardan tekasür'ün modern ve Postmodern zamanlarda hayli revaçta olan medeniyet tutkusu, büyüme yarışı, gösteriş, nüfus artışı, nicel olana tutku, simülatif gerçeklik/serabi hayat, kenz ideolojisi, ayrıntı, çokluk içinde boğulma halini ifade ettiğini söylemek mümkün.

Çokluğa tutkuyla bağlanmak lehv'dir. **Lehv** önemsiz, değersiz olanı önemli, değerli olanın önüne geçirmesi, insanı içine çekip oyalaması, ona asli ve sahih olanı unutturması halidir. Çokluk tutkusu, değersiz şeylerle övünmek, bunlarla vakit tüketmek böyle bir şeydir. Yeryüzünde insan için en önemli şey Yaratıcı'sına kulluk etmesidir, ona bu asli görevini unutturan her şey lehv'dir (bkz. 47/Muhammed, 6). Çoklukla oyalanma hali tek tek bireyler için söz konusu olduğu gibi, gruplar, cemaatler, toplumlar, ülkeler için de olabilir.

İnsan bir kere kendini buna kaptırdı mı, kurtulması zordur. 2. ayet haklarında indiği çokluk tutkusuna yakalanmış kişilerin bu hallerinin mezara kadar sürdüğünü belirtmektedir. Bunlar durmadan mal ve servet biriktirdiler, biriktirdikleriyle veya güçlerini kullanarak etraflarında topladıkları kalabalıklarla övünüp dururlar.

Tefsirciler buna iki ayrı anlam vermişlerdir: Kimilerine göre sahiden yarış halindeki şahıslar kabristana gidip ölülerini saymışlardır, diğerlerine göre söz konusu çokluk rekabet ve çekişmeleri, çoklukla oyalanmaları ölüme ka-

dar sürmüştür. Zaman su gibi akar, çarçabuk geçer. Asli görevlerini, önemli ve değerli şeylerle uğraşmayı unutup da dünyanın geçici zevklerine, lezzet ve hazlarına kaptıran bir bakmış ki, kendisine tanınan vade dolmuş, emaneti asıl sahibine teslim etmiştir.

Dikkatten kaçmaması gereken bir nokta daha var: "**Zurtüm el mekabira**" makberleri ziyaret ettiniz, mezarlıklara, mezarda yatanlara, geçmişte yaşayıp da şimdi toprak altında çürüyenlere müracaat ettiniz demektir. Birbirleriyle yarış halinde olanlar, eğer güç ve üstünlüklerini kanıtlamak üzere mezarlıklara, geçmişteki atalarına, soydaşlarına müracaat ediyorlarsa, bu üstünlüğü takva ve ahlaki erdemlerde, adalet ve itaatte değil, üstünlüğü, şanı, şerefi geçmişte, atalarında arayan kavimlerin veya toplumların tarihi suistimal ettiklerini ve bunun büyük bir hata olduğunu ima etmektedir. Nitekim ulus devletlerin tümünde tarihe atıflarda bulunmak, şanlı tarih efsaneleri üretmek, geçmiş atalarıyla övünmek veya onlara toz kondurmamak bu amaçla yapılır.

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

3. **Hayır; ileride bileceksiniz.**
4. **Yine hayır; ileride bileceksiniz.**
5. **Hayır; eğer siz kesin bir bilgiyle bilmiş olsaydınız,**
6. **Ant olsun, o çılgınca yanan ateşi de elbette görecektiniz.**
7. **Sonra onu, gerçekten yakîn gözüyle** (Ayne'l yakîn) **görmüş olacaksınız.**
8. **Sonra o gün, nimetten sorguya çekileceksiniz.**

3. ayetin başındaki "kella" kesin olarak hayır demektir. Çift anlamlı olup kullanıldığı yere göre ya önceki bir iddiayı kesin bir dille reddeder veya sonrasını kanıtlar. Burada her iki anlamda da kullanılabilir. Şu mesajı verdiği açıktır: "Siz ey hayatını boş, anlamsız, çokluk tutkusuyla geçirenler, pek yakında yaptığınız şeylerin boş olduğunu bileceksiniz veya gelecekte yaptıklarınıza karşılık çetin bir azaba düçar olacağınızı öğreneceksiniz."

4. ayet bunu teyit eder, pekiştirir. İlk "**kella**"nın va'id (tehdit), ikincisinin va'd (müjde) olduğunu söyleyenler de vardır. Yarın yani kıyamet kopup da ahiret hayatı başladığında dünyada ömrünüzü boş ve yararsız işlerle geçirdiği-

nizi, yaptığınız yatırımların -servet biriktirme, taraftar sayısını arttırma- sizi kurtarmaya yetmediğini bileceksiniz. Ne var ki bilmediniz, asıl gerçeği ıskaladınız, size bir emanet olarak verilmiş ömrü, sayısız imkân ve avantajı heder ettiniz. Eğer kesin bilgiyle bilseydiniz, öyle yapmazdınız. Kur'an-ı Kerim üç bilgi türünden söz eder:

a) *İlme'l yakîn*: **Ragıb**'a göre ilim, ilmi-dini yükümlülüklerin doğru bilinmesi ve onlara vukufiyet sağlanmasıdır. Bir şey hakkıyla, üzerinde bulunduğu kendi gerçeğiyle idrak edildiğinde İlme'lyakînhâsıl olur. Ancak bu teorik-nazari bilgi türüne girer. Yine de eğer kaynak sağlam ise yani bilgiyi veren vahiy ise bilgi yakîn ifade eder; kesindir, gerçeği verir, bunda herhangi bir şek, şüphe ve tereddüt yoktur. Mesela gayble ilgili bilgilerin tamamı İlme'lyakîn'dir, biz bunları ne müşahede edebiliyoruz ne fiilen bilgi varlığının içinde yer alabiliyoruz.

b) *Ayne'l yakîn*: Gözle müşahede edilebilen bilgi türüdür. Gözlemlenebildiği için en azından varlığından şüphe edilmez, fakat detayları, farklı halleriyle ilgili birtakım kapalılıklar, müphemlikler söz konusu olabilir. Bir şeyi görmek ile onu tecrübe etmek aynı şey değildir. Kendi başına görme yanıltıcı da olabilir, bazen serap görebilir veya yanılsama hali yaşayabiliriz.

c) *Hakka'l yakîn*: Bir bilgi türünün içine girmek, fiilen ve ruhen tecrübe etmekle elde edilen bilgidir. Bu üç bilgi türünü şu örnek üzerinden anlayabiliriz: Bir elma hakkında kitabi bilgilere sahip olmamız İlme'lyakîn, elmayı ağaçta veya elimize alıp görmemiz Ayne'l yakîn, yememiz Hakka'l yakîndir. Bu da bize teorik ve pratik bilginin gerçekliğin bilgisini elde etmek için yeterli olmadığını, ruhen ve fiilen tecrübe ederek de varlığın gerçeğine ulaşılması gerektiğini göstermektedir.

Tefsirciler yakîn'e en yakîn ve uygun düşenin "ölüm" olduğunu söylemişlerdir. Çünkü teorik olarak öleceğimizi "biliyoruz"; birçok insanın öldüğünü de "görüyor", gözlemliyoruz ama hakikati itibariyle ölümün ne olduğu hakkında somut bir fikre sahip değiliz. Bu ancak biz öldüğümüzde öğrenebileceğimiz bir bilgidir, zira ölümü tecrübe ederek öğrenmiş olacağız. İşte bilginin bu safhasına Hakka'l yakîn denir. Ölümle beraber dünya ile gayb âlemi arasındaki perdeler aradan kalkacağından gerçeği, hakikati çıplak olarak görme-gözlemleme, yaşama, bilme ve anlama aşamasına geçmiş olacağız. Bu açıdan ölüm tam anlamıyla "yakîn"dir. (Bkz. 15/Hicr, 99.) Hayat, ölüm ve ahiretle ilgili bilgiler bizim için nazaridir ama yine de kesindirler (yakîn) çünkü bize kendisinde şek ve şüphe olmayan vahiy ile bildirilmişlerdir. Akıllı kimse odur ki, bu bilgiyi referans alıp hayatını yaşar, bilgiyi imana dönüştürür ve her şeyi hakkı ve hakikatiyle müşahede edip yaşayacağı ebedi âleme hazırlanır.

Bu çerçevede cehennemle ilgili bilgi verilmesi de İlme'lyakîn'dir. Ancak cehennemi insan kendi gözüyle de görecektir. 6. ayette görüleceği belirtilen ateş "dünyadaki cehennem hayatı" mıdır? Bu uzak ihtimalli bir yorumdur. Ahirete inanmayan, dolayısıyla cehennem azabını inkâr edenler, cehennemi gördüklerinde dehşete kapılacak ama iş işten geçmiş olacaklar. Peki, bu trajik duruma düşmekten kurtulmanın yolu nedir? Bunun cevabını 8. ayette bulmak mümkün: Dünyada verilen nimetlerin hesaba çekilmeyecek şekilde kullanılması.

Tefsirciler 8. ayette zikri geçen nimetlerin şunlar olduğunu düşünmüşlerdir: Sağlık, güvenlik; vücut bütünlüğü, zevk ve lezzet veren her şey; yiyecek ve içecekler; boş vakit. İbn-i Ömer, bunun "soğuk su" olduğunu söylemiştir. Taberi, daha genel bir ifadeyle Allah'ın kullara bahşettiği nimetlerin tamamı olduğunu söyler.

46 sene hükmeden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), sağlığın ne kadar önemli olduğunu şu mısralarla dile getirmiştir:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda, bir nefes sıhhat gibi.

Nimetlerin bize verilmiş olmasının amacı hayatımızı idame ettirirken bunlardan yararlanmamızdır. Hayatı idame ettirmenin gayesi ise Allah'a kulluktur. Allah'ı unutup nefsinin heva ve hevesini merkeze alan, tutkuyla şehvete ve iştaha bağlanan kimse kendisine bir sebep ve hikmetle verilmiş olan nimetleri yanlış kullanmış, suistimal etmiştir ki, hayatını oyalanarak geçirmesi onun ebedi hüsran ve kaybına yol açacaktır.

Tekasür sûresinin (102) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

103- Asr Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 3 âyettir. İnşirah (94) sûresinden sonra, Adiyat (100) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "**çağ, zaman, ikindi vakti**" anlamlara gelen "**asr**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾

1. **Asra andolsun;**
2. **Gerçekten insan, ziyandadır.**

Sûreye ismini veren "**asr**" kelimesi "asartu" fiilinin mastarıdır. Ma'sur sıkılmış şey, "usare" sıkılmış şeyin özü, özsu demektir (12/Yusuf, 36, 49). Nebe' sûresinde (78/14) yağmurla sıkıştırılmış bulutlara "mu'sirat" denmiştir. Aynı kökten türeyen "asr (asır)" kelimesine de tefsirciler mutlak zaman, sabah akşam, gece gündüz gibi anlamlar vermişlerdir. Ebu **Müslim**, Yüce Allah'ın günün ilk ucu olan kuşluk vaktine (duha) yemin etmesinden hareketle, asr'ın günün ikinci ucu, son bölümü olduğunu söylemiştir. Doğrudan bunun "ikindi namazı" olduğunu söyleyenler de vardır. Kelime bir hükümdarın, bir kavmin, bir peygamberin yaşadığı dönemi ifade etmek üzere de kullanılır. Müslümanlar için Hz. Peygamber (s.a.)'in tebliğini yaptığı 610-632 arası 23 yıllık zaman dilimi Asr-ı saadet'tir.

Kur'an-ı Kerim, kısa veya uzun vakit dilimini ifade eden "zaman" kelimesini kullanmaz, bunun yerine *fecr, duha, dehr, hin, nehar, leyl* gibi türevlerinden söz eder. *Asr* da bunlardan biridir. Kelimeyi mutlak zaman anlamında ele alacak olursak, bunun iki zamana işaret etmiş olabileceğini düşünebiliriz: Biri ikindi vaktine, diğeri gündönümünün son ucuna. Bakara sûresinde (2/Bakara, 238) "orta namaz (Salatu'lvusta)" ikindi namazı olarak tefsir edilir. Buna yemin edilmiş olması muhtemeldir.

Ancak biz *asr*'ın gün dönümü itibariyle mutlak anlamda "ikindi vakti"ne işaret ettiğini zannediyoruz. Bu durumda tarihin veya dünyanın, hatta dünyanın ilişkili halinde olduğu evrenin hayatının ikindi vakti söz konusu edilmektedir ki, bu da tarihin ve kozmik ömrün son dilimini ima etmektedir.

Yüce Allah, varlık âlemini "Kün (Ol!)" emriyle yarattı. Yaratış tamamlandıktan sonra Âdem'i tesviye etti; ona Ruhundan üfledi, isimleri öğretti, cennete yerleştirdi. Âdem ve eşi Havva, yasak ağaca yaklaştı, günah işledi, kelimeler alıp tevbe ettiler, yeryüzüne gönderildiler (veya düştüler-hubut). İşte Âdem'in yeryüzüne ayak basması tarihin gündönümünde şafak vaktine tekabül eder. Bu insanlık tarihinin başlangıcıdır. Kuşluk vaktinde Nuh aleyhisselâm tebliğini yaptı; öğle vaktinde İbrahim aleyhisselâm tevhid inancını bir kere daha tebliğ etti. Arkasından Hz. Musa ve Hz. İsa, ilk günün ve bütün zamanların asli mesajını tebliğ ettiler. Bu arada gün ikindi vaktine geldi ki, son peygamber Hz. Peygamber (s.a.) nübüvvet zincirinin son halkası olarak mührü vurmak üzere göreve başladı.

İbn-i Kesir'in yer verdiği bir hadiste (XII, 6549) Efendimiz (s.a.) "İkindi vaktinin peygamberi" olduğunu söylemiş, "kendisi ile kıyamet arasında iki parmak mesafe olduğunu" bildirmiştir. Şu halde akşam (gurub) vakti yakındır; kıyamet saati giderek yaklaşmaktadır, yaklaştı. (Bkz. 54/Kamer, 1).

Asr'ı insan hayatı için düşündüğümüzde, ömrünün sonuna yaklaştığını, ikindi vaktine geldiği halde doğru dürüst işler yapmamışsa, sahih iman ve salih amellerde bulunmamışsa bu insan kesin ziyandadır. İnsan ömrü trafik lambasındaki saniyelerin geriye sayması gibidir. Her bir saniye süreyi kısaltır. Ve son saniye geldiğinde son nefesini de vermiş olur. Fahreddin **Razi** şöyle bir olay aktarır. "Birgün pazarda dolaşırken buz satan birine rastladım. Şöyle bağırıyordu: '-Şu sermayesi giderek erimekte olan adama acımaz mısınız?' O anda kendi kendime '-İşte' dedim. 'Bu Asr sûresinin anlamıdır.' İnsana verilen ömür buz gibidir, her an erimektedir. Eğer yanlış yerde kullanırsa ziyan etmiş olur."

Asr'ı beşeriyet tarihi açısından düşündüğümüzde, ikindi vaktini yaşayıp guruba doğru hızla yol almakta olan türümüz de kesin olarak ziyandadır. Enbiya sûresinin ilk ayeti (21/1) bunu haber vermektedir: "*İnsanları sorgulama zamanı yaklaştı, kendileri ise gaflet içinde yüz çeviriyorlar.*"

"İnsanın ziyanı"ndan söz edilmesi kıyamete doğru yaklaştıkça insan türünün yeryüzünde çıkardığı fesadın, bozgunculuk ve isyanın, günah ve yozlaşmanın giderek artacağını da bildirmektedir. İnsan, Allah'ın kendisine bahşettiği üstün hasletlerle yeryüzünün halifesi olacaktı, fakat insanların çoğu iman etmiyor, aklını kullanmıyor ve şükretmiyor. Gezegeni kendi mülkleriymiş gibi hor kullanıyor, birbirlerine zulmediyor, kendi mülkünde Allah'a başkaldırıyor-

lar. Müslümanlar da bilgilerini tam olarak imana dönüştürmüyorlar, imanları amellerinde tezahür etmiyor, giderek Müslümanın şahsında ve hayatında "iman" ile "İslam" arasındaki mesafe açılıyor. Tabii ki istisnalar hariç.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

3. Ancak imân edip salih amellerde bulunanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka.

Genel bozulmadan, türümüzün uğradığı ziyan ve hüsrandan kendilerini kurtarabilenler var ki, bunlar insanlığın istisnaları, seçkinleridir. Yüce Allah müstesna şahıs ve cemaatlerin şu dört özelliğe sahip olduklarını belirtmektedir:

a) *İman* (*Sahih inanç*): Bu, inançlarını son vahiy olan İslam dininin hükümlerine, Kur'an'ın verdiği bilgi ve haberler ışığında düzenleme başarısını gösterenlerdir. Sahih dinin düzenlediği inanç imandır, inanç sağlam, güvenilir bilgi ve ilkelere göre düzenlenmiyorsa sadece inançtır, iman seviyesine çıkamaz. Dünyada herkesin bir inancı vardır ama iman sahih dinle düzenlenen olandır. Sadece İslam dininin düzenlediği, kalpte inşa ettiği inanç "iman" veya iman seviyesinde inançtır ki, diğerleri sadece "inanç" mesabesindedirler. Söz konusu sahih imana sahip olanların diğer özelliği imanlarına hariçten şeyler karıştırmamaları, niyet ve hedeflerinin sadece ve sadece Allah'ın rızası olması, tam bir samimiyet ve ihlasla Allah'a bağlanmalarıdır. (2/Bakara, 256; 4/Nisa, 136-137).

Sahih iman mertebesinde olan, ontolojik olarak güvenlik krizine girmez, kaygı ve çatışma onu ruhen çökertmez; depresyon onun ruhunu sarsmaz. Emin ve güvenilir kişidir. *Emn, emniyet, eman, emanet ve teminat* kelimelerinin çağrıştırdığı bütün özellikler kendisinde mevcut olur; tutum ve davranışlarında tezahür eder.

b) Salih amel: Salih kelimesi sulh ve salahla ilişkilidir. Nefret, bozgunculuk, dejenerasyon, kavga, iç çatışma ve savaş gibi eylem ve tutumların zıddıdır. Niyetli davranış olan amel ile bir arada zikredildiğinde bir mü'minin Kur'an'da en çok övülen kişilik profili olur. Mü'min, referansını sahih imandan alıp her niyetli eylemini sulh ve salah amaçlı gerçekleştirdiğinde hem kendine, hem başkalarına, hem de canlı hayata ve tabiata faydalı olur, böylelikle "*maslahat*" hâsıl olur. Kullandığı dil ve kelimeler dahi diğerlerinden farklılaşır, çünkü eğer bir kelime veya kavramı doğru, aslına ve anlamına uygun kullanıyorsa bu "*ıstılah*" seviyesine çıkar. Derin ruhi tecrübe, zihni kavrayış, ortak hayat, bir arada ve barış içinde yaşama ve canlı tabiatın korunması salih amelle ilgilidir. "Salih amel"in ölçüsü Kur'an'da vaz'edilmiş hükümlere, emir ve nehiylere, ibadet

ve taatlara uygunluktur. Nefsin istek ve tutkularına, sınıf veya zümre çıkarına, inkâr ve isyana götüren eylemler salih amel değildir. Bunların tertemiz olan salih amelin içine girip onu bozmamasına dikkat edilir (bkz. 9/Tevbe, 102).

c) Hakkı tavsiye etmek: "Vesayet, vasiyet"le aynı kökten gelen tavsiye müşareket (tevasav) formunda gelmiştir. Manası mü'minler herkesin ziyanda olduğu bir zaman diliminde birbirlerine karşılıklı olarak hakkı ve sabrı tavsiye edecekler. Hakkı birkaç düzeyde ele almak mümkün:

aa) Hakikate sadakat, hakikat sevgisi ve daimi hakikat arayışı içinde olmak. Bu epistemolojik bir çabayı gerektirir, son nefesine kadar mü'minler hakikat arayışına son vermezler, bunu birbirlerine tavsiye ederler.

bb) Her işte gerçeğe ve hakka uygunluk. Her söz ve fiilde doğru ve dürüst davranmak; yalana, riyaya, gösterişe, ikiyüzlülüğe prim vermemek. Hak sabittir, doğrudur, isabet kaydeder, mü'mine yaraşan da hakka sarılmaktır. "Hak" kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de birden fazla kullanımı vardır:

Allah'ın birliğine atıf; tevhid (23/Mü'minun, 71; 37/Saffat, 37);
Doğru ve gerçek (12/Yusuf, 4);
Kur'an (28/Kasas, 48);
İslam ve İslami umdeler, hükümler (17/İsra, 81);
Adalet (7/A'raf, 89);
Vacip yani kesin yükümlülükler (32/Secde, 13);
Layık, evla ve öncelikli (2/Bakara, 247);
Borç (2/Bakara, 282);
Pay ve hisse (70/Meâric, 24).

İşte ziyan zamanında mü'minler hak kelimesinin ihtiva ettiği bütün bu tutum ve davranışlara sahip olacaklar ve birbirlerine tavsiye edeceklerdir. Bir olan Allah'a iman edecekler, doğru ve dürüst yaşayacaklar; ilhamlarını, referanslarını Kur'an'dan alacaklar; İslami hükümlere, emir ve nehiylere titizlikle riayet edecekler; adaletten ayrılmayacaklar; yükümlükleri konusunda hassas davranacaklar, görevden, ibadetlerden kaçmayacaklar; alacaklarına, verecek-lerine sadık kalacaklar; mühim miehemme tercih etmeyecekler, önceliklerini doğru bir sıraya koyacaklar; yoksulun ve mahrumun hakkını verecekler, mazlum ve mağdurun hukukunu koruyacaklar.

cc) Hakkı, "hakkaniyet ve adalet" olarak ele aldığımızda, mü'minler daima adaletin tesisine çalışacaklar; her durumda hak ve hakkaniyeti savunacak, zalimlere ve zorbalara karşı zayıfın, hak ve hukuku ihlal edilen mağdurun yanında yer alacak, gerektiğinde en yakınlarına karşı hakkı ve adaleti savunacak, diktatörlere ve zalimlere hak sözü söylemekten çekinmeyecekler. Fiilen hakkı ve

adaleti tesis imkânı yoksa da, mü'min'in asli görevi sesinin ulaşabildiği her yere hakkı ve adaleti tavsiye etmesi, bunun mücadelesini vermesidir. Daha önce Yüce Allah İsrailoğullarına bunu emretti. Tarih boyunca ve kıyamete kadar da yeryüzündeki dirlik ve düzeni ayakta tutacak olan hak ve adalettir (2/Bakara, 42).

d) *Sabrı tavsiye etmek:* Yunanlılar mutluluğu, kişinin kendisine zevk ve lezzet veren şeyleri istemesi, eziyet veren şeylerden kaçınması olarak tanımlamış ve hayatın asli amacının mutluluk olduğunu düşünmüşlerdir. Müslüman filozoflar, bu tanımı kabul etmekle beraber mutluluğu dünya yanında, ahirete de teşmil etmişlerdir. Burada sözü geçen sabrı her iki anlamda ele almak mümkün: Mü'min haksızlığa uğradığında, eziyete ve işkenceye maruz kaldığında, hastalandığında, yoksul düştüğünde, hapse girdiğinde sabredecek, imanını kalbinde korumaya devam edecektir. Bunun yanında nefsinin talep ettiği zevk ve lezzetler eğer gayrimeşru ise bunlara karşı da direnecek, mesela bir görevde ise yetkisini kötüye kullanmayacak, eline imkân geçse de yolsuzluk yapmayacak, rüşvet almayacak, kimse görmese de zina etmeyecek, intikam duygusuyla hukuku çiğnemeyecek, eline servet geçse de aşırı tüketmeyecek, gösteriş yapmayacak vs.. Belki de sabrın en zor olanı bu alanda gösterilen sebat, kararlılık ve dirençtir. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Cennet çetin şeylerle, cehennem çekici şeylerle çevrilmiştir." (Müslim, Cennet, 1; Ebu Davud, Sünnet, 22.) Dünyanın eziyetlerine ve gayrimeşru zevklerine karşı durmak büyük dirençtir. Ama şunu unutmamak lazım: "Allah sabredenlerle beraberdir" (2/Bakar, 153). Sabreden kurtulur, ferec bulur: (Es-sabru miftahu'l ferac.) Sabır büyük bir erdemdir, bu erdemi edinmenin yolu erkânına uygun, sürekli ve haşyetle kılınan namazdır: "Sabır ve namazla yardım dileyin. Bu şüphesiz huşu duyanların dışındakiler için ağır (bir yük)dır. (2/Bakara, 45; 90/Beled, 17.)

Asr sûresi inkâr, sapkınlık ve yozlaşmanın yaygınlaştığı, haramların ve günahların toplumu istila ettiği zamanlarda, hayli azınlıkta olsalar bile Müslümanların nasıl kendi aralarında bir araya gelip küçük cemaatler oluşturabileceklerinin ve herkes ziyanda iken nasıl kazançlı çıkabileceklerinin yollarını göstermektedir. Böyle durumlarda genel ıslah mümkün değilse, bir araya gelebilen mü'minler kendilerini koruyabilme imkânı aramalı, ana akıma katılıp da ziyana uğramamak için Asr sûresine göre hareket etmelidirler.

Ebu Medine Abdullah bin Hısn'ın verdiği habere göre, iki sahabe karşılaştığında, biri diğerine Asr sûresini okumadan ayrılmazlardı. Ayrılırken de birbirlerine selam verirlerdi. (Taberani, el Mu'cemu'lEvsat, No: 5124.)

Asr sûresinin (103) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

104- Hümeze Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 9 âyettir. Kıyamet (75) sûresinden sonra, Mürselat (77) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini birinci ayette geçen ve "**arkadan çekiştirme**" anlamına gelen "**Hümeze**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿١﴾ اَلَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَهُ ﴿٣﴾

1. **Arkadan çekiştirip duran, kaş göz hareketiyle alay eden her kişinin vay haline!**
2. **Ki o, mal yığıp biriktiren ve onu saydıkça sayandır.**
3. **Gerçekten malının kendisini ölümsüz kılacağını sanıyor.**

Ayet, belli bir kişilik profilinin tasvirini yapmaktadır. Rivayetlere göre inişine sebep olan Ahnes ibn Şüreyk isminde bir şahıstır -Velid b. Muğire veya Umeyye b. Halef hakkında indiğini söyleyenler de vardır- ki bu, herkesi alaya alır, kimseyi beğenmez, kaş göz hareketleriyle insanları küçük düşürmeye çalışır; kişilik haklarını, onurlarını zedeler; önüne geleni çekiştirir, herkesin arkasından konuşur, insanlara tepeden bakarlardı. Tabii olarak bu bir kişilik profilidir ve tarihin her döneminde, her toplumda bu türden kişilere rastlamak mümkündür. Lümeze'ninfü'letün mübalağa vezniyle gelmiş olması, bu tür hareketlerin sürekliliğine, bir huy ve alışkanlığa dönüştüğüne işarettir (Bkz. 68/Kalem, 10-11; 49/Hucurat, 11).

Kur'an bu gibi insanların hallerinin çok kötü olacağını söylüyor. "Veyl" beddua, azarlama, tehdit ve son derece kötü bir akıbet için kullanılır.

Ayette "mal" kelimesi nekre gelmiş, bunun anlamı çokluğu ifade etmesidir. Mal, mülk ve genel olarak servet biriktirmek insanın önemli zaaflarından

biridir. Servet insana güvenlik ve üstünlük duygusu verir, mal ve serveti dolayısıyla kendini diğerlerinden daha farklı ayrıcalıklı düşünmesine yol açar. Bu bir yanılgıdır! Kişiyi dünyanın hiçbir serveti ebedi kılamaz ve müstahak olduğu cezadan, kötü akıbetten koruyamaz. Servet keskin bir kılıç gibidir. Doğru yollarda kullanıldığında kurtarıcı olur, yanlış yollarda kullanıldığında azabı kaçınılmaz kılar.

Serveti biriktirmenin başlangıçta meşru gerekçesi temel (zaruri) ihtiyaçların karşılanmasıdır. Buna **Haciyat** denir. İkinci safhası daha rahat ve kolay yaşamanın imkânlarını temin etme arzusunun kişiyi üretim faaliyetine itmesi ve tabii biriktirmesidir: **Tekmiliyat**. Üçüncü aşaması kişinin üstünü başını, evini, çevresini güzelleştirmek istemesidir ki buna da **Tahsiniyat** denir. Ancak bu flu bir safhadır. Kişi kolayca bu zeminde israf ve savurganlığa ya da biriktirdiği serveti güç ve tahakküme dönüştürme tehlikesine düşebilir. Söz konusu tehlikeyi atlatamayanlar **Tahrimiyat** derekesine düşmüş olurlar.

Servet biriktirmek ve servetin sayımını yapmak kişiye belli bir haz ve zevk verir. Ama Kur'an, bunun ahlaki açıdan düşük karakterde bir kişilik profilinin özelliği olduğuna işaret eder. Servet topluma aittir. Aşırı toplanması, yığılması, biriktirilmesi ve bir elde (bir sınıfın tekelinde) tutulması büyük bireysel ve toplumsal büyük hasarlara yol açar. (Bkz. 9/Tevbe, 34.)

Allah'ın Elçisi (s.a.) 22 ayar, 384.84 altın karşılığındaki parayı önemli bir "mali imkan" olarak tanımlamış ve buna sahip bir adama şu tavsiyede bulunmuştur: "-Önce kendinden başla, kendi ihtiyaçlarını gör, paran artarsa ailenin ihtiyaçlarını karşıla. Ailenin ihtiyaçlarını gördükten sonra (yine) paran artarsa, yakın akrabalarının ihtiyaçlarını karşıla. Hısım-akrabalarının da ihtiyaçlarını gördükten sonra (yine) paran artarsa, sağdan soldan önüne gelen (ihtiyaç sahiplerin)e verirsin." (Müslim, Zekât, 41; Nesai, Zekât, 60.)

İnsan, para, mal-mülk, servet ve çocuklarıyla sınanır (64/Teğabun, 15). Sınavı kaybetmemek için meşru-helal yollardan kazanmak ve yine meşru çerçevede harcamak gerekir. İslam, servetin kazanılmasına herhangi bir sınır koymamışsa da, kazanılmış serveti kişiye dilediği gibi harcama yetkisini vermemiştir. Mal ve servetin hakkı, onun meşru yollarda harcanması, infak edilmesidir.

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللّٰهِ
الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فِي
عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

4. **Hayır; andolsun o 'hutame'ye atılacaktır.**
5. **'Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir?**
6. **Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir.**
7. **Ki o, yüreklerin üstüne tırmanıp çıkar.**
8. **O, onların üzerine kilitlenecektir;**
9. (Kendileri de) **Dikilip yükseltilmiş sütunlarda** (bağlanacaklardır).

Mal mülk, servet, iktisadi güç temerküzü kişiyi veya bunun cazibesine kapılmış bir toplumu kurtaramaz. Tam aksine aşırı servet temerküzü ahlaki çöküntüye sebep olduğu gibi sosyal çalkantı ve çatışmalara da sebep olur. "Servet toplayanlar alçaklardır" denmesi, servetin zaman içinde yüksek manevi hasletleri yok etmesi, ahlaki yozlaşmaya yol açması demektir. Servet istif etmenin sonu yoktur, tuzlu su içmeye benzer, kişi içtikçe daha çok susar ve fakat bu arada başkalarının haklarına tecavüz etmiş olur, geniş boyutlu yoksulluklara sebep olur. Çünkü aşırılaştırılmış servet istifçiliği adil gelir bölüşümünü mümkün kılmaz. Böyle bir durum Allah katında cezayı ve azabı gerektirir.

Eğer kişi müstahak olmuşsa mutlaka ve mutlaka *hutame*'ye atılacaktır. *Huteme*, onu tutuşturanın iradesi sürdüğü müddetçe yanacak olan ateştir. *Huteme* denmesinin sebebi, içine atılan her şeyi kırıp döken ve anında yutan ateş olmasıdır. "Hatm" kökünden gelen *hutame*, yok edip mahveden ateş demektir. Mal ve servetine güvenen kişi yeterince onu bekleyen akıbetin farkında olmayabilir. Ama Allah soruyu tekrar eder: *"Hutame"*nin ne olduğunu sana bildiren nedir?"

Sorunun tekrarı, ateşin korkunçluğunu ve dehşetini bir kere daha vurgulamak içindir. Bu, diğer ateşlere benzemez, çünkü alevi sönmez. Anlatımı bile insanın içini ürpertmeye yeter. Kemikleri kırıp ufalar, etleri eritir ve kalplere saldırır. Mevkuf olarak rivayet edilen bir hadis şöyle

"Cehennem bin sene yakıldı ve kıpkırmızı oldu. Sonra bin sene daha yakıldı ve bembeyaz oldu. Sonra bin sene daha yakıldı ve simsiyah oldu. O şimdi simsiyahtır." (Tirmizi, Cehennem, 8).

Ateş kalbe ulaştığı zaman üzerine tırmanır. **Kurtubi**'ye göre, artık ölüm olmayacağı için, ateşin kalplerine ulaştığı kimseler -ki bunlar başkalarının rızıklarına el koyan servet tutkunlarıdır- ölmekte olan insanın durumunda olacaklar ve fakat trajik olanı şu ki, çokça istedikleri halde ölmeyecekler. Dünyada tıbbi açıdan yaşama şansını tümüyle kaybetmiş kişi -yanlış da olsa- ölüm isteyebilir (ötenazi). Çünkü ölüm, dünyada çekilen acıların sona ermesi acısından kurtuluştur. Fakat orada bu imkân ve şans da yoktur: "Suçlu orada ne ölür, ne dirilir." (20/Taha, 74).

Cehennemde olanın buradan çıkışı yoktur. Cehennem suçlu-günahkârların, mal biriktirip meşru çerçevede harcamayanların, infak etmeyenlerin, yakın akraba ve yoksulları gözetmeyenlerin, zulmedenlerin üzerlerine kapatılmış, kapıları kilitlenmiş, kendileri de sütunlara bağlanmışlardır (90/Beled, 19-20). Dikilip yükseltilmiş sütun anlamındaki "**Amedü'n-mümeddede**", aynı zamanda cehennemin ebediliğini de ifade etmektedir.

Hümeze (104) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

105- Fil Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 5 âyettir. Kâfirun (109) sûresinden sonra, Felak (113) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen "**fil**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

1. **Rabbinin fil sahiplerine neler yaptığını görmedin mi?**
2. **Onların 'tasarladıkları planlarını' boşa çıkarmadı mı?**
3. **Onların üzerine ebabil kuşlarını gönderdi.**
4. **Onlara 'pişirilip-sertleştirilmiş balçık taşları' atıyorlardı;**
5. **Sonunda onları, yenik ekin yaprağı gibi kıldı.**

Kaynakların verdiği bilgilere göre Himyer Kralı Zunüvas, Yahudiliği kabul edip resmi din ilan ettikten sonra Yemen Hıristiyanlarına baskı uygulamaya başladı. Habeşliler, hem Yemenli dindaşlarını baskıdan kurtarmak hem Hind deniz ticaret yolunu kontrol etmek üzere Yemen'e savaş açtılar, Himyerlileri bozguna uğratarak oraya hâkim oldular. Bu olaydan sonra yönetimi tamamen ele geçiren Ebrehe (İbrahim bin el Eşrem) Habeş Kralının da desteğini alarak nüfuz sahasını genişletmeye ve bu çerçevede bölgeyi Hıristiyanlaştırmaya koyuldu. Önünde Araplar büyük engel olarak duruyordu. Çünkü Araplar Hıristiyanlığı kabul etmedikleri gibi Kâbe diye yüzyıllardan beri yarımadanın dini merkezi konumunda ve her sene hacıların ziyaret ettiği mabetleri vardı.

Ebrehe başlangıçta "kulleys" veya "kalis" diye isimlendirilen büyük bir

katedral inşa edip bu yapıyı Kâbe'yealternatif birmabet yapmayı düşündü. Pek önem verdiği kiliseye herkesin gelip ziyaret etmesini istedi, Arapları da San'a'daki bu mabede yönlendirmek istediyse de Araplar bunu reddettiler. Hatta rivayetlere göre Kinane kabilesinden biri San'a'daki bu mabede gidip içine pisledi, başka rivayetlere göre kundakladı. Bunun üzerine Ebrehe kızgınlıkla Mekke'ye gidip Kâbe'yi yıkmak üzere yola çıktı. Onun değerlendirmesine göre Kâbe'yi yıkacak olursa Araplar zorunlu olarak San'a'daki kiliseye yönelecek, bu arada Mekke, güney ile kuzey arasındaki ticaret güzergâhının kilit noktası olmaktan çıkacaktı.

Ebrehe'nin ordusunda Arapların pek yabancısı olduğu filler vardı. Ebrehe'nin bindiği file "mahmut (mamut-mamod)" ismini veriyorlardı. Mekke önlerinde üç fersah, yaklaşık 17,5 km yakınlarında Mugammes denen bir yerde konaklandılar. Bu arada 60 bin kişilik Ebrehe ordusuna bağlı bir müfreze çevrede otlanan hayvanlara el koydu, bunların arasında Efendimiz (s.a.)'in dedesi ve o zaman Kureyş'in reisi Abdulmuttalib'e ait 200 deve de vardı.

Ebrehe'nin niyeti katliam yapmak veya Mekke'yi ele geçirmek değil, Kâbe'yi yıkmaktı. Mekke'nin önde gelenleriyle görüşmek istedi, niyetini Abdulmuttalib'e iletti. Bu durum karşısında bir değerlendirme yapan Abdulmuttalib'in kanaati şuydu: Bu kadar büyük bir orduyla savaşacak güçleri yoktu, adamlarına Mekke'nin civarındaki dağlara, tepelere çıkmalarını öğütleyip şunları söyledi:

"-Kâbe Allah'ın ve dostu (halili) İbrahim'in evidir. Eğer O yıkılmasına karar vermişse Ev ve harem O'nundur." Develerini istemek üzere Ebrehe'yle görüşmeye gittiğinde, Ebrehe ona saygı gösterdi, hatta tahtından inip yanına oturdu, dileğini sordu. Abdulmuttalib sadece develerini isteyince pek şaşırdı ve:

"-Seni ilk gördüğümde beğenmiştim. Konuşunca değerini düşürdün. Ben senin ve atalarının dini olan Evi yıkmaktan bahsediyorum, sen develerinin derdine düşmüşsün" dedi. Abdulmuttalib, gayet sakin bir sesle şu cevabı verdi:

"-Ben develerin sahibiyim. Kâbe'nin sahibi başka, onu sahibi korur."

Abdulmuttalib develerini alıp hemşehrileriyle beraber Mekke'nin dışına çıktı.

Ertesi gün Ebrehe Mekke'ye saldırı emrini verdi. Anlatımlara göre üzerine bindiği fil bir türlü adım atmıyordu. Yüzünü Yemen veya Şam'a doğru çevirdiklerinde adım atıyor, Kâbe'ye çevirdiklerinde kımıldamıyordu. Ebrehe'nin ordusu tam Mekke'ye saldıracakken gökyüzünde daha önce görülmemiş bir kuş sürüsü belirdi, gagalarında ve ayaklarında taşıdıkları nohut veya mercimek büyüklüğündeki taşları askerlerin üzerine atmaya başladılar. Söz konusu

cisimlerden kendisine isabet eden asker anında yere düşüyor, derisi soyuluyor, çürüyor ve ölüyordu. Bir anda ve beklenmedik şekilde Ebrehe'nin ordusu çil yavrusu gibi dağıldı. Büyük zayiat verdiler, Ebrehe'nin de kendisi vücudu lime lime olmuş vaziyette San'a'ya kendini zar zor attı, kısa sonra da öldü.

Hakikaten Yüce Allah, Abdulmuttalib'in dediği gibi Evi'ni korumuştu. Dehşetin önemine binaen Araplar bu olayın geçtiği yıla "Amu'l fil (Fil senesi)" adını verdiler, neredeyse bir milat oldu. Mekke halkı yarım adada büyük saygınlık kazandı, uzun süre çevre kabileler onları "Ehlullah (Allah'ın halkı)" diye andılar. Efendimiz'in de doğduğu yıl olan bu olayın 569, 570 veya 571'de Şubat ayında cereyan ettiği yolunda görüşler vardır. Efendimiz'in bu olaydan 50 gün sonra doğduğu tahmin edilmektedir.

Bazı nakillere göre, Araplar fil olayından çok etilendiler, öyle ki 10 sene putları Kâbe'ye sokmadılar, fakat sonra tekrar putperestliğe döndüler.

1. ayette şöyle sorulur: **"Rabbinin fil sahiplerine neler yaptığını görmedin mi?"** Bir olayı yerinde müşahede etmeyene bu türden bir soru soruluyorsa, bunun anlamı "nasıl görmezsin, orada değil miydin?" demek değil, "haberin yok mu, duymadın mı, bilmedin mi?" demektir. Tabii ki Araplar arasında hayli meşhur olan bu olaydan Hz. Peygamber (s.a.)'in haberi vardı. Bu olay gerçektir, yaşanmıştır, tevatür derecesinde nakledilmiştir, belli bir hikmete dayalı olarak vuku bulmuştur. Nitekim görünürdeki muhatap Hz. Peygamber ise de, gerçekte Kureyş'in tamamınadır, zira onlar bu olayı biliyorlardı, topu topu üzerinden 40 sene geçmişti. Bu yüzden Ebrehe'nin nereden geldiği, neyi hedeflediği belirtilmemiştir, çünkü vahyin ilk muhatapları bunları biliyordu. Olaydan çıkarılması gereken dersler vardır. **"Fil sahipleri"**nden kasıt Ebrehe'nin her açıdan yüksek donanımlı ordusudur, ordu fillere atfedilmiştir.

Ebrehe'nin ordusunu yenmiş yaprağa, askerleri ölüm tarlasında çiğnenip atılmış lokmalara dönüştüren olay Allah'ın fiillerindendir. Yüce Allah, Ebrehe ve ordusunun planlarını, komplo ve tuzaklarını (keydehum) boşa çıkardı. Niyetleri Kâbe'yi yıkmak ve Arapları Hıristiyanlaştırmak suretiyle bütün yarımada üzerinde siyasi ve ticari hâkimiyet kurmaktı. Yolunu şaşırıp yanlış yola girenler gibi, Ebrehe ve ordusu da yanlış yola girdiler, Allah'ın Evi'ni yıkma gibi bir şenaate teşebbüs ettiler. Ancak plan ve hileleri boşa çıktı, neye uğradıklarını şaşırdılar, kendi kötü niyetleri ve komploları içinde boğuldular (10/Yunus, 21).

Hayli trajik olan husus şu ki, fillerin kullanıldığı 60 bin kişilik donanımlı bir orduyu "kuşlar" darmadağın etmiştir. Biri kara hayvanlarının en irisi, diğeri havada uçan küçük bir hayvan. Yüce Allah dilerse, egosu, kibri ve gücü fil gibi kabarmış kralları, imparatorları, tiranları, zorbaları ve ordularını yerle bir

eder. Tek kelime ile kuşlar versus fil. Bu böyledir! Çünkü "Göklerin ve yerlerin bütün orduları Allah'ındır." (48/Fetih, 4.)

"**Keyfe fea'le** (nasıl yaptı)?" Mutlak irade ve kudret sahibi Allah, fiilleriyle bir kere daha tarihin akışına müdahale etmiş oldu; İbrahim'in ateşte yanmasına, Musa aleyhisselâm ve kavminin suda boğulmasına izin vermediği gibi, son vahyin merkez noktası ve sembolü Beyt-i Atik'in, Kâbe'nin yıkılıp yok olmasına da izin vermedi. Buna izin vermediyse, son peygamberin tebliğinin akim kalmasına da izin vermeyecektir. Bu Ev, "kıyamete kadar tavaf edenler, ayakta duranlar/kıyam edenler, rükû ve secde edenler için tertemiz tutulacak" (22/Hac, 26) ve korunacaktır.

3. ayette geçen "ebabil kuşları" "**ebabil**" diye anılan bir kuş türü değil, sürü sürü, bölük bölük, grup grup kuşlar demektir. Dilciler zayıf bir ihtimal olarak ebabil'in "bülbül" kelimesinin çoğulu olduğunu söylemişlerdir. Yine dilcilere göre tekili olmayan çoğul bir kelimedir. İbn-i Mes'ud, ebabilin "uçan fırkalar" olduğunu söylemiştir, bu da hayli ilginçtir. Modern zamanların bazı tefsircilerine göre ebabil, belli bir kuş türü olmaktan çok, uçan varlıkların sıfatıdır. Buna göre "**tayr**" kuştan sineğe, mikroba veya havada hareket eden, uçan varlıklara denir. Böyle olunca ebabil:

a) Mahiyetlerini bilemediğimiz bazı varlıklar;

b) Patlayan yanardağın püskürttüğü volkanik lavlar, cisimler, ateş parçaları;

c) Bedene sirayet ettiğinde öldürücü hastalıklara yol açan mikroplar olabilirler.

"**Siccil**" sertleş(tiril)miş taş olup (11/Hud, 82); "secl" kökünden kova; "tescil"le ilişkilendirildiğinde adrese teslim silah demektir. Yani sertleşmiş küçük cisimler yukarıdan kovadan suyun boca edilmesi gibi Ebrehe'nin orduları üzerine yağdırılmış, kuşlar adeta hava bombardımanıyla askerleri ceset tarlasına çevirmişlerdir. İbn-i Abbas, kelimenin Farsçadan (seng ve gil) alınma olup Arapçaya girdiğini söyler. Bu olayda azabın yukarıdan geldiği açıktır. Allah başka zamanlarda da mücrim kavimlerin üzerine gökten azap yağdırmıştır (7/A'raf, 182).

Bir başka açıklamaya göre "**tayran**" kelimesi nekre (belirsiz) geldiğinden bunlar tanınmış kuşlar değildir. Muhammed **Abduh** "Amme Cüzü Tefsiri"nde (s. 437-438) bunların mikrop taşıyan sinekler olduğunu söyler. Bundan hareketle gökte uçan veya nakille bir yerden bir yere taşınan her şey veya infilak eden dağların etrafa saçtığı volkanik maddeler olabileceği düşünülmüştür. Muhammed **Esed**, Ferid **Vecdi** ve Cevad **Ali** gibi zatlar da bu türden yorumlara iştirak ederler. Buna göre kuşlar askerlere veba, çiçek hastalığı veya kızamık bulaştıran mikroplar aşılıyorlardı. Abduh'un bu açıklaması akla yatkın değil,

çünkü söz konusu hastalıklar insana bulaşır bulaşmaz hemen öldürmez, tedavi edilmeden mikrobun belli bir süre vücutta barınıp gerekli tahribatı yapması lazım. Oysa ebabil kuşları taşıdıkları cisimleri attıkları anda askerler oracıkta can veriyordu, bu yüzden ayette "atma" fiili "**termihim**" olarak gelmiştir.

Kuşlar ağızlarında ve ayaklarında tuttukları küçücük cisimleri atıyorlardı. Bunun yumuşak bir atma fiili olmayıp, mermi gibi olağanüstü hızla atıldığını düşünmek mümkün. Hatta üzerine yazı yazılan şey demek olan 'tescil'den, bu cisimlerin adrese teslim yani her birisinin hangi askere atılacağı önceden tespit edildiği ve askerlerin de onlara tahsis edilmiş cisimciklerle öldükleri söylenebilir. Bu öldürücü cisimleri taşıyanlar kuşlar olabileceği gibi başka canlılar da olabilir. Sonunda askerler hayvanlar tarafından yenilip atılmış ekin artığı gibi yerlere düştüler. "**Asf**" ekin yaprağıdır. Hasattan sonra tarlada kalıp rüzgârlar tarafından savrulan, hayvanlar tarafından yenen veya kırılıp savrulan saman ya da kurtların, güvenin, böceklerin yediği ekin yaprağı. Bu yapraklar delik deşiktir, Ebrehe'nin askerlerinin bedenleri de delik deşik, lime lime olmuştur.

Efendimiz (s.a.) Mekke'yi fethedince, ayağa kalkıp hamd-ü senadan sonra şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah Fil halkının Mekke'ye girmesine engel olmuştur. Yalnız Mekke halkını, Mekke fethi sırasında bir defaya mahsus olmak üzere Resûlullah ve mü'minler ile cezalandırmıştır. Şunu biliniz ki, Mekke'de savaşmak benden önce hiç kimseye helal olmadığı gibi, benden sonra da hiç kimseye helal olmayacaktır." (Buhari, Lukata, 7; Müslim, Hac, 447-448.)

Yüce Allah bu sûre ile kendi evini Ebrehe gibi azgın birine ve ordusuna karşı koruduğu gibi, Mekke'yi ve Kâbe'yi yine asli misyonuna irca etmek, tevhid dinini ayağa kaldırmak üzere görevlendiren elçisini de korumaya muktedir olduğunu, koruyacağını bildirmektedir. Allah, insan gücünün aciz kaldığı bıçak sırtı anlarda tarihe müdahale eder. Bu olayda da O'nun orduları müdahalede bulundu. "Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır." (48/Fetih, 4. Ayrıca bkz. 74/Müddessir, 31.)

Fil sûresinin (105) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

106- Kureyş Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 4 âyettir. Tin (95) sûresinden sonra, Karia (101) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen "**Kureyş**" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾

1. (Hiç değilse kendilerini) **Kureyş'i 'bir araya getirip anlaştırdığı,'**
2. **Yaz ve kış yolculuğunda onları** (güvenliğe kavuşturduğu ya da başkalarıyla) **ısındırıp yakınlaştırdığı için.**

İçeriği dolayısıyla bu sûrenin önceki Fil sûresinin bir devamı olduğu ve ikisinin peş peşe indiği ileri sürülmüştür. Bazıları iki sûrenin tek sûre olduğunu dahi söylemişlerdir. Übey bin Ka'b'ın Mushaf'ında aralarında besmele konmadan tek sûre olarak yazılmıştır. Bu düşüncede olanları Hz. Ömer'in bir keresinde arada besmeleyi koymadan Fil ve Kureyş sûrelerini namazda okuduğuna ilişkin rivayettir. Ancak genel kabul gören görüşe göre ikisi arasında fasıla vardır ve her biri ayrı sûre olarak Mekke'de indirilmişlerdir.

Sûrenin ilk kelimesi olan "**iylaf**" e-le-fe den türeme sevmek, ülfet beslemek; toplamak, bir araya getirmek, birleştirmek gibi anlamlara gelir. *İlaf* da anlaşma, sözleşme imzalamak, ittifak kurmak, kaynaşmak demektir. Kavramsal anlamı yol güvenliğini ve bununla ilgili korumayı, vizeyi, emanı, dağınık Kureyş'in kollarını bir araya toplamayı ifade eder. Parçaları bir araya getirene müellif; uyumlu toplanmaya *ilf*; sayıları kendinde topladığı için bin (1.000) sayısına *elf* denmiştir. *Lif* de aynı köktendir.

Başta "lam"ın iki anlamı vermek üzere kullanıldığı düşünülmüştür: Biri, hayret ve şaşkınlık (taaccüp) ifade eder (Taberi). Buna göre "Hayret Kureyş'e! Yüce Allah onları bir araya getirmiş, birliklerini sağlamış bulunmaktadır. Bu sayede yaz ve kış rahatlıkla ve güvenlik içinde ticaret yapıyorlar. Ancak bu ni-

meti görmezlikten gelip veya kendilerinden bilip Ev'in Rabbine ibadet etmiyorlar!" Arapçada bir şey lam'dan zikrediliyorsa hayret ve şaşkınlık ifade eder. "Unzur li Ahmed!" yani "Ahmed'e bak, neler yapıyor, hayret yani!" gibi. Lam'ın "ta'lil" için kullanıldığını düşünenlere göre (Zemahşeri) –ki biz mealde bunu tercih ettik– "Hiç değilse sayılan söz konusu nimetler için Ev'in Rabbine ibadet etsinler" demektir. Ancak her iki görüşün de ortak noktası Kureyş'in vefasızlığına, nankörlüğüne vurgudur.

Sûrenin anahtar teması Kureyş'in tutumudur. Tarihlere göre bu kabilenin kökleri İsmail aleyhisselâma kadar uzanır. Arap kabilelerinden Cürhümlülerden bir kızla evlenen Hz. İsmail'in oğlu Adnan bu kabilenin atasıdır. Kabile önce Adnan'a, sonra Mudar'a dayanır. Çok daha sonraları dağınık halde yaşayan Arap boylarını Kusay bin Kilab bir araya getirip Mekke'de toplamıştır.

Bu görüşte olanlar "Kureyş" kelimesinin iştikakını öne sürmüşlerdir. Buna göre Kureyş ismi bir araya getirip toplamak demek olan *takarruş*'tan gelmektedir. Değişik bölgelere dağılmış bulunan Nadiroğulları bir araya toplandıkları için bu ismi almışlardır. Diğer görüşe göre kelime kazanmak demek olan *karş*'tan türetilmiştir. Son bir iddiaya göre Kureyş kabilesi güçlü olması hasebiyle denizlerin en güçlü ve büyük hayvanı köpek balığına verilen *kırş* kelimesinden alınmıştır.

Kureyş kendi içinde çeşitli kollara ayrılıyordu. Haşimoğulları, Ümeyyeoğulları, Mahzumoğulları vs. Kâbe merkezli yönetiminde söz konusu aileler belli görevler ve sorumluluklar üstlenmişti. Kâbe'nin bakımı ve hizmetçiliği (*sidanet*); bekçiliği (*hicabet*); Zemzem suyu yönetimi ve hizmeti (*sikayet*); yardım toplayıp dağıtma (*rifadet*); bayrak taşıma, komutanlık (*liva*) gibi. Ortak kararlar danışılarak alınır, bunun için her önemli durumda Kâbe'nin yakınında bu iş için tahsis edilmiş bulunan Dar'u-Nedve'de toplanılırdı. Efendimiz (s.a.) Haşimoğullarına mensuptu, ailesi hayli eski zamanlardan beri Ümeyyeoğullarıyla anlaşmazlık halinde idi.

Kureyş'i itibarlı kılan Kâbe'nin Mekke'deki varlığıydı. Hz. İbrahim'den beri bu yapı kutsal biliniyordu, haremi olması hasebiyle dokunulmazdı, herkesin saygısına mazhardı (27/Neml, 91). Yüce Allah, fazl-u kereminden bu Ev'i hem güvenli kılmış, hem rızıklandırmıştı (bkz. 2/Bakara, 125-129; 29/Ankebut, 67). Miladi 570'lerde Yemen'den 60 bin kişilik ordusuyla Mekke'ye gelen Ebrehe, Kâbe'ye zarar verememiş, Ev'in Sahibi, üstüne gönderdiği **ebabil** kuşlarıyla onu ve askerlerini helak etmişti (105/Fil, 1-5). Bu olay Arapların kolektif hafızasında derin izler bırakmıştı.

Ancak Kureyş'i önemli kılan diğer bir faktör de yerleşik hayat yaşadıkları

Mekke'nin yarımadanın ticaret yolunun tam kesiştiği noktada kurulmuş olmasıydı. Mekke ile diğer yöreler arasında sürekli bir hareket sõz konusuydu. Mesela senede iki defa yarımadanın çeşitli bölgelerinden insanlar hac ve umre ziyaretine gelirlerdi. Hali vakti yerinde olan aileler, zenginler kışın Mekke'de ikamet ederlerdi ama yazın Taif'e gider, orayı sayfiye olarak kullanırlardı. Bunun dışında Yemen ile Şam, Ürdün-Filistin, Habeşistan ile İran arasında da sürekli ticaret kervanları seyrüsefer halinde idi. Tabiatıyla ticaret öncelikle yolların güvenliğine bağlıdır. Zaman zaman eşkıya baskınlarına uğrayacak olsalar bile, kendilerini Mekkeli Kureyşliler diye tanıttıklarında "Bunlar Allah'ın Evi'nin komşuları, Harem'in sakinleri, Kâbe'nin yöneticileri, ehlullah" diye onlara ve mallarına dokunulmazdı.

Abdulmenaf'ın dört oğlu da (Haşim, Nevfel, Abduşşems, Muttalib) çevre ülkelerle (Şam'da Gassan, Habeşistan, Yemen ve İran krallarıyla) ticari anlaşmalar yapmış, çeşitli imtiyazlar elde etmişlerdi. Bu itibarla çevre kabileler Kureyş'eAshab-ı ilaf derlerdi. Hayli uzun ve zorlu yolculuklara (rihle) çıkarlardı. Kur'an-ı Kerim, bunun için "rihle" kelimesini kullanır. "**Rihle**" otururken rahat edilmesi için devenin sırtına konulan şeydir. Kelime zorlayıcı (mücbir) sebep olmaksızın çıkan yolculuğa denir. **İbn-i Aşur**, özellikle uzun yolculuklar için kullanıldığını söyler.

İşte sûrenin ilk iki ayeti Kureyşlilere seslenerek, hiç değilse kendilerine sağlanan bütün bu imkân ve avantajlar dolayısıyla Hz. Peygamber'e zorluk çıkarmamaları gerektiğini, aksi halde büyük bir nankörlük içinde olacaklarını hatırlatmaktadır.

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ اَلَّذِي اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

3. **Şu Ev** (Kâbe'n)**in Rabbine kulluk etsinler;**
4. **Ki O, kendilerini açlıktan** (kurtarıp) **doyuran ve korkudan güvenliğe kavuşturandır.**

Kureyşlilere bu imkânlar verilmişse, bunun yegâne sebebi "şu Ev'in Rabbine kulluk etmek" içindir. Ev'den kasıt Kâbe'dir. "Allah, Beyt-i Haram'ı insanlar için bir ayaklanma, ayağa kalkma (kıyame evi) kıldı." (5/Maide, 97.) Kureyş ise temel gerçekleri unutup Allah'a karşı suç işliyor:

a) Tevhid inancının sembolü olan Kâbe'yi taştan ve tahtadan yontma putlarla doldurmuş.

b) Kâbe'yi kendi ticari amaçlarında istismar etmekte, Kâbe üzerinden güç ve iktidar, servet kazanmaktadır; oysa onlardan beklenen Ev'e Sahibi Allah için ta'zim göstermektir.

c) Onların içinden çıkan bir peygamber onları Kâbe'nin asli misyonuna, tevhide davet ediyor, onlar ise düzenimiz bozulur, ticaretimiz aksar diye ona tepki veriyorlar, olmadık zorluklar çıkarıyorlar.

Oysa onlar bu itibar ve şerefe, gelişmiş ticaret ve zenginliğe sahip iseler bunu Kâbe sayesinde elde etmişlerdir. Dolayısıyla borçları Kâbe'ye ve onun sahibi şanı Yüce Allah'adır. Kâbe sadece bir sembol, asıl hamd ve şükür Allah'a yapılır. Kâbe kıblemizi, dünyadaki yönümüzü belirler ama kulluğu Allah için yaparız.

Kureyşliler aç ve muhtaç değillerse, güvenlik için ticaretlerini yapıp yaşıyorlarsa bunları sağlayan Ev'in Rabbidir. Civar kabileler için aynı güvenlik söz konusu değildi. Yola çıkan birinin veya bir ticaret kervanının geri dönüp dönmeyeceği şüpheliydi. (Bkz. 29/Ankebut, 67.) Sadece Kâbe dolayısıyla kimse Mekke'ye saldırmazdı. İlk günde İbrahim aleyhisselam bu şehrin güvenli olması ve meyvelerle rızıklandırılması için dua etmişti (2/Bakara, 126; İbrahim, 37.) Kendi batıl değerlendirmelerine göre, Hz. Peygamber (s.a.)'in çağrısına olumlu cevap verecek olsalar, Kâbe merkezli Mekke'yle ilgili avantajlarını kaybedecek, konum ve ticari kazançlarını süratle kaybedeceklerdi. Onlara göre tevhid inancının gereği olarak putlar yok edilecek olsa, Kâbe de önemini kaybedecek. Şöyle diyorlardı: "Biz sana uyacak olursak, yerlerimizden (mevkilerimizden) hızla çekilip alınacağız." (28/Kasas, 57.)

Kısaca merkezi'nde Kâbe bulunan Mekke muhterem ve mukaddestir (27/Neml, 91); Hz. Peygamber (s.a.) bu beldenin sakinidir (90/Beled, 1-2) ve üzerine kasem edilen güvenli belde olarak tarif edilmiştir (95/Tin, 1-3).

Bu kısa sûre bize şu fikri de ilham etmektedir: İnsanlar tarihin her döneminde ve hangi coğrafi bölgede yaşıyor olsunlar, ticaretlerini, ekonomik faaliyetlerini, elde ettikleri kazanç ve servetlerini, güvenlik ve selametlerini Allah'a borçludurlar. Bu çerçevede ticari ve iktisadi faaliyet üst değerlerden, ahlaki norm ve dini hükümlerden ayrı düşünülemez. Rızkın sahibi, rızık kaynaklarının yaratıcısı O'dur, hamd ve şükür O'nundur. Kendi başına ve kendi hatırına ekonomik faaliyet ve kazanç tutkusu, hem insana asli misyonunu unutturur, hem ona bu imkânları ve avantajları sağlayan âlemlerin Rabbine, mülkün asıl sahibine küstah ve nankör kılar.

Kureyş sûresinin (106) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

107-Ma'un Sûresi

Bir görüşe göre Mekke'de, bir görüşe göre son dört ayeti Medine'de indirilen bu sûre 7 âyettir. Tekasür (102) sûresinden sonra, Kâfirun (109) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini son ayetinde geçen ve ufacık yardımı dahi çok görüp engelleyen "**maun**" kelimesinden almaktadır. Ancak son dört ayetinin Medine'de indirildiğine itiraz eden tefsirciler haklı olarak iki gerekçe öne sürmektedirler: Biri 4. ayetin "fa-i sebebiye veya ta'kibiye (sebep veya takibfa'sı)" ile başlaması ki sûreyi bir bütün ele almamızı gerektirir. Diğeri sûrenin 7 ayeti arasında tam bir konu bütünlüğü bulunmaktadır.

Ebu'l A'la Mevdudi ise, sûrenin tamamının Medine'de indiğini söyler. Ona göre sûrenin namaz kılanları uyarması, namazlarından gafil olanlar ile gösteriş için namaz kılanların trajik sonlarından bahsetmesi Medeni olduğunun delilidir, zira bu uyarılar ve nitelemeler münafıklar için söz konusudur, Mekke'de ise münafık yoktu.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَرَاَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِۜ ﴿١﴾ فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَۙ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۜ ﴿٣﴾

1. **Dini yalanlayanı gördün mü?**
2. **İşte yetimi itip-kakan,**
3. **Yoksulu doyurmayı teşvik etmeyen odur.**

"Dini yalanlayanı gördün mü?" sorusunun başına gelen **"eraeyte"** salt çıplak gözle görmeyi değil, bir konu veya olay hakkında düşünmeyi, farkına varmayı da ifade eder. Şu halde dini yalanlayanı görmek, onun trajik tutum ve davranışlarını, ahlaken düşkün halini incelemeye ve gözleme tabi tutmak

demektir. Buna rağmen "rü'yet"i Türkçeye "görme" ile çevirmek gerekir, zira Arapçada "düşünce"yi ifade edecek birden fazla kelime vardır.

Sûrenin As bin Vail hakkında indiğini söyleyenler olduğu gibi, Ebu Cehil, Vehb bin Ail, Velid bin Muğire'ye indirildiğini söyleyenler de vardır. Ancak sûre, genel anlamda bir kişilik profili çizmektedir ki, bu profile her zaman ve her toplumda rastlanabilir.

Üzerine dikkat çekilen kişilik profili "dini yalanlamakta"dır. Burada "din" kelimesinin birden fazla anlamından biri yani ahirette hesap günü, Büyük Mahkeme kastedilmiştir. "Din" kelimesi Kur'an-ı Kerim'de "tevhid" (39/Zümer, 2); "hüküm-yasa" (24/Nur, 29: "tutulan, takip edilen yol" (6/En'am, 161); "adet-gelenek" (49/Hucurat, 16); "düzen" (9/Tevbe, 36); "taat, itaat, boyun eğme" (9/Tevbe, 29); "fıtrat, yaratılış düzeni" (30/Rum, 30); "din edinmek" (9/Tevbe, 29); "borç" (2/Bakara, 282) gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Bazı tefsirciler bu sûredeki din kelimesinin en geniş anlamdaki "din" anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Çünkü din'in en önemli umdelerinden biri "ahiret gününe ve hesaba çekileceği Büyük Mahkeme'ye inanmak"tır Çoğunluğa göre ise buradaki din ahiretteki hesap günüdür (82/İnfitar, 9-10). Bu manada dini yalanlayan öyle bir şahıstır ki ahireti ve yapıp ettiklerinden dolayı hesaba çekilmeyi reddetmektedir. Tabii ki ilk elde hitap, vahyi alan Hz. Peygamber (s.a.)'e ise de, tarih içinde kıyamete kadar gelecek olan herkese, bu tutum ve davranışta olmayan mü'minlerin tamamınadır.

Kur'an terminolojisinde yalancı kişi Allah'ın birliğini, ayetlerini, ahiret gününü, ölümden sonra dirilişi, kıyameti, risaleti/nübüvveti, vahyi, indirilmiş kitabı, hakkı ve hakikati, Allah'ın nimetlerini yalanlamaktadır. Yalanın (kizb) zıttı doğrulamadır (tasdik). Burada söz konusu olanın ahiretteki hesapların görüleceği gün olması ihtimali yüksektir. Mamafih İbn-i Abbas'a göre Allah'ın hükmüdür. İbn-i Abbas'ın görüşünü esas alsak da, son hükmün verileceği gün hesap ve ceza günüdür yani mana aynı kapıya çıkar.

2. ayette **"din gününü yalanlayan"**ın dışa vuran davranışlarından biri yetimi şiddetle itip kakmasıdır. Yeddu' fiilinde şiddet unsuru vardır. Nitekim cehennem azabına maruz kalacak olanların bu tarz itilip atılacakları belirtilmiştir (52/Tur, 13). Burada yalanlayan ve yetimi şiddet kullanarak itip kakan kimse, bu kötücül tutumu adet haline getirmiştir, tekrar edip durmaktadır. (93/Duha, 9.) Sûre bize bir kişilik profili çizmektedir: Allah'ın nimetlerini inkâr eden; ahireti yani din gününde hesap vermeyi reddeden; her iş ve eyleminde ikiyüzlü, istismarcı, riyakâr olan insan!

Yetim, babasız kalmış çocuktur. Annesi ölmüş çocuğa da yetim (veya ök-

süz) denir. Yerine göre Araplar bu kavramı daha geniş çerçevede alıp kocası ölüp de kimsesiz ve korumasız kalan kadın, zekâsı sınırda veya düşük olan için de bu kelimeyi kullanırlar. En geniş manada anlamak icap ederse, yetim kimsesiz, korumasız, çaresiz, bakıma ve yardıma muhtaç herkestir. Savaş zamanlarında çokça erkek öldüğünden geride sahipsiz çocuklar, dul kadınlar kalır. Yetimin bu ikisi içinde kullanılması asıl illetin sahipsizlik, kimsesizlik olduğunu gösterir. Buna göre "dini yalanlayan" kimse, kimsesi olmayan kimsesizleri, sahipsizleri; yardıma ve himayeye muhtaç insanları itip kakar, onlara sert ve haşin davranır, hatta şiddet kullanır. İslamiyet'ten önce cahiliye Arapları, yetimin babasından kalan mirasına el koyar, vesayet yoluyla bakımı ve himayesi kendisine tevdi edilmiş yetimi istismar eder, zor işlerde istihdam eder, emeğini sömürür, üstelik bunu tekrar edip dururdu. Çaresizlikten yardım talep etmeye gelen yetimler de azarlanarak kovulurdu. (Bkz. 4/Nisa, 2-6. arası ayetlerin açıklaması.)

Bu ahlaken düşkün yalancı ve yalanlayıcı yetimi itip kaktığı gibi yoksulu da doyurmayı teşvik etmiyor. Buradaki "yahuddu"yu özendirme, motive etme şeklinde anlayabiliriz. Hem kendini miskin için motive etmiyor hem başkalarını da bu yola özendirmiyor, teşvik etmiyor. Demek ki nefsi hep ona bencil, inhisarcı, sadece kendine olmayı telkin ediyor. Başkalarını da teşvik etmiyor çünkü onlar yoksula yardım edecek olsa kendisi eksikliğini, ayıbını, kusur ve zaafının farkına varacak, belki bu onu rahatsız edecek (68/Kalem, 23-24). Ama herkes aynı bencil konumdaysa mesele kalmaz.

3. ayette bizim yoksul olarak çevirdiğimiz kelimenin aslı "**miskin**"dir. Takatten kesilmiş, güçten düşmüş, hiçbir şeyi olmayan, biçare, hareket edemez durumdaki yoksul demektir. Miskin, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken yoksulun da ötesinde, gündelik yiyeceğini bile temin edemeyen, açlıktan kırılan kimsedir. Acil müdahaleyi gerektirir. İlk yardım olarak ona yedirmek lazım ama asıl yapılması gereken müdahale onu satın alma gücüne kavuşturucu mali, iktisadi düzenlemelerdir. Zekâtın harcama kalemlerinden biri miskinlere ayrılan fondur, bazı İslam bilginleri fakirin Müslüman, miskinin gayrimüslim yoksul olduğunu söylemişlerdir. (Bkz. 9/Tevbe, 60.)

Müfessirler burada ilginç bir noktaya dikkat çeker ve ayetin **"taamu'l-miskin"**in "it'amu'lmiskin"den farklı olduğunu belirtip, anlamının "miskini kendi hakkı olan yemeğin" ondan esirgendiğine dikkat çeker. Ayet "it'amu'l miskin" şeklinde gelseydi, anlamı "miskinlere yedirmeyi teşvik etmeyen" olurdu. Ama "taamu'l miskin" geldiğinden anlamı "miskine kendi yemeğini yedirmez" demektir. İbn-i Abbas'tan naklen **Dahhak**, yetimi itip kakanın

"ona hak ettiğini vermeyen kişi" olduğunu söyler. Oysa malda (ve genel olarak toplumun iktisadi servetinde) yoksulların hakkı vardır:" *Onların mallarında dilenip-isteyen (ve iffetinden dolayı istemeyip de) yoksul olan için de bir hak vardır.*" (51/Zariyat, 19.)

Araplar, İslam'dan önce kadınlara ve çocuklara haklarını vermez, mal ve mirasın ancak kılıç, ok ve mızrak kullananın yani savaşçı erkeklerin hakkı olduğunu düşünürlerdi. Erkeğin fiziki gücüne göre kadın ve çocuklar tabii ki çaresiz, savunmasız yani bir tür miskin durumdadırlar, onların hak ve hukuklarını ancak amir hukuki hükümler koruyabilirdi. Toplumda miskin diye bir yoksul tabakanın oluşmasına yol açan sebeplerden biri de mal (gelir) bölüşümündeki bu adaletsizlikti. Bu çerçevede İslamiyet, yoksulun yanında özellikle miskini zikretti, her iki zümreye iktisadi düzenlemelerle pozitif ayrımcılık diyebileceğimiz zekâtı farz kıldı.

Buna göre miskin derecesindeki yoksulun yemeği, geçimi, onu ayağa kaldıracak imkân zenginlerin malında mündemiçtir, onların servetinde onun hakkı vardır. Bu anlamı biraz daha geniş tutacak olursak açlık ve yoksulluk sınırı altında yaşayan kitlelerin haklarının sınırsız sermaye biriktiren, kenz ideolojisiyle kaynaklar üzerinde tekel kuran zenginler tarafından gasp edildiğini söyleyebiliriz. Bu hakkı sahiplerine iade etmenin yolu onlara hergün açlıklarını giderecek bir balık vermek değil, zekât hükmünün maksadına uygun olarak gelir bölüşümünün adaletli hale getirilmesi, yoksulları kendi ayakları üzerinde duracak hale gelmelerinden geçer. İster Müslüman ister gayrimüslim yoksulu ayağa kaldırmak için ona olta vermek ve balık tutmasını öğretmek gerekir. Efendimiz (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Her kim ihtiyaçtan kurtulunca (muhtaç olmaktan çıkıncaya) kadar Müslümanlardan bir yetimi (bakmakla yükümlü olduğu çocukları arasına) katarsa, o kimseye cennet vacip olur." (Müsned, IV, 344.)

"Hayır, aksine, siz yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksula yedirmek için birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Mirası, sınır tanımaz (helâl, haram aldırmaz) bir tarzda yiyorsunuz. Malı 'bir yığma tutkusu ve hırsıyla' seviyorsunuz." (69/Hakka, 34; 89/Fecr, 17-20.) Maddi imkânı olmayanlar da, eğer yardımlaşmayı ve gelir adaletini teşvik edip yöneticilere ve gücü yetenlere empoze etmiyorlarsa, onlar da sorumludur. Maddi gücü olmayanlar, sözle de olsa yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik edebilirler. Fakat asıl yerilenler "Tanrı tabiatın sofrasında yoksullara yer açmadı" diyen rahip iktisatçı Malthus gibi düşünenler ve hareket edenlerdir. Bunlar "Allah dileseydi, doyurabileceği kimseleri biz mi yedirip doyuralım?" der (36/Yasin, 47), böylelikle adaletsiz bir düzenin de-

vamını ilahi iradeye refere ederler. "Ancak yanılıyorlar, dünyada kazançlı gibi gözüküyorlarsa da nihayetinde kayıptadırlar." "O, sarp yokuşa göğüs germedi. Sarp yokuşun ne olduğunu sana öğreten nedir? Bir boynu çözmek (bir köleye özgürlük vermek)tir ya da açlık gününde doyurmaktır. Yakın olan bir yetimi veya sürünen bir yoksulu." (90/Beled, 11-16.)

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

4. **İşte** (şu) **namaz kılanların vay haline,**
5. **Ki onlar, namazlarında yanılgıdadırlar,**
6. **Onlar gösteriş yapmaktadırlar.**
7. **Ve 'ufacık bir yardımı** (veya zekâtı) **da' engellemektedirler.**

4. ayette **"namazlarında yanılgı içinde olanların vay haline!"** buyrulur. Bu şahıslar hem yanılgı içindedirler, hem bu yaptıkları dolayısıyla azaba düçar olacaklardır. Bunların kim oldukları konusunda çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Şöyle ki: Namaz kıldığında sevap alacağını, kılmadığında ceza görmeyeceğini düşünen; namazı terketmekten korkmayan; namazı vaktinde ve erkânına göre kılmayan; namazı vakarla ve ciddiyetle kılmayıp mesela secdeye giderken başını kaldırıp sağa sola bakan; oyalanan; Kur'an okumayan, Allah'ı zikretmeyen; açıktan herkesin göreceği yerlerde namaz kılıp kendi başlarına namaz kılmayan kimseler. (Bkz. 19/Meryem, 59; 4/Nisa, 142.)

Zemahşeri ve diğer müfessirler 5. ayetin neden "an salatihim" gelmiş de, "fi salatihim" gelmemiş sorusuna şu cevabı verirler. "Fi" ile gelmiş olsaydı, beşeri zaaf –unutma, dalgınlık vs.– sebebiyle namaz sırasında rekât sayısını veya başka rükünleri unutanlar, ibadetin hiçbir şekilde mahiyetini bilmeyen, ibadeti ihlasla Allah'a tahsis etmeyen müşrik ve münafıklarla aynı kefeye konmuş olacaktı. Müşriklerin de "salat" olarak ifade edilip makbul sayılmayan ibadetleri vardı. Mesela el çırpıp ıslık çalmaları gibi (8/Enfal, 35.) Bilinç sahibi Müslüman namazını erkânına uyarak ve huşu içinde kılar. Bazen namazda iken aklı, zihni başka yerlere gider. Bu insani bir haldir. Müşrik ve münafığın namazıyla eş tutulamaz. (Bkz. 4/Nisa, 142.) Namazdaki bu kabil hata ve eksiklikler "sehv secdesi" ile telafi edilir ki, "sehvveseehuvn" aynı köktendirler. Bu başka bir konudur ve ayetin kastı da bu değildir.

Esasında namaz, zihni kontrol etme temrinidir. Namaz boyunca zihnin, başka bir deyişle kalbin sadece Allah'ın zikriyle, okunan ayetlerin anlamıyla

ilgili olması lazım. İnsan namazda kendisiyle büyük mücadeleye girer, dili ayet ve dualar okurken zihni başka dünyalara, olay ve konulara kayar, hemen kendini kontrol edip tekrar zihnini namazın mihverine irca ve iade etmesi gerekir ki, bunu yapabiliyorsa, bu imanın belirtisidir.

Namaz, iftitah tekbirinden son rekâtın selamına kadar insanın iç dünyasının Allah'tan gayrı her şeyden boşaltılması, her şeyin dışarı çıkarılması çabasıdır. Bunu sağlamak hayli zordur; hem herkese kâmil manada nasip olmaz, hem her namazda bu gerçekleşemez. Zihin yatay ve dikey olarak ekseninden kayıp sağa sola, geriye ileriye doğru gider gelir. Ticari hesaplar, verilmiş sözler, kızgınlıklar, günlük işler, meşgaleler, arzular, emeller, hatta bazen aptalca bir şey dışarı çıkarken giyilecek elbise seçimi zihne hücum eder, Allah'ın zikrinin yerine geçmek ister. Bunlar yatay düzeyde binlerce meşgaleden birkaçı. Dikey olarak da geçmişte yaşanmış olaylar, tarihi vak'alar, kavgalar, kızgınlıklar, güzel hatıralar veya gelecekte yapılacak işler, planlar, beklentiler, gezi programları vs. Mü'min namazda bunlarla mücadele etmelidir.

İbn-i Mes'ud "**sahun**" kelimesini "leehuvn" şeklinde okumuştur ki, manası onlar namaz kılıyorlar ama zihinleri ve kalpleri başka yerdedir, ne Allah'ı düşünürler ne yaptıklarının ayırdında olurlar. (19/Meryem, 59.)

6. ayet dikkat çekici bir noktaya çeker ki, o da namazın riya amaçlı kılınmasıdır. "**Riya**" kelimesinin kökü insanların kalbinde olumlu imaj inşa ederek yer edinmektir. Gaye ibadeti araçsallaştırarak dünyevi çıkar sağlamaya çalışmaktır. Bazıları zahitlik görüntüsü kazanmanın da riya kapsamına girdiğini söyler. Bir görüşe göre, kendisi dünyaya tutkun olmasına rağmen dünyevi olana karşı gibi görünen, mal ve servet biriktirmeye karşı çıkanlar –ki kendileri bunu yaparlar– riyakâr kimselerdir. Açıktan sadaka verip başkaları nezdinde yardımsever kimse olduğunu ihsas etmek isteyenler de öyledir, özellikle yardımı bir reklam ve propaganda amaçlı kullananlar şahıslar ve kuruluşlar riyakâr sıfatını almaya hak kazanırlar. **İbn-i Arabi**, riyakârlığın samimiyetsizlik, gösteriş ve dünyacı çıkar amaçlı olduğunu söyler. Siyasette ve ticarette dinin istismarı riyakârlığın ve suiistimalin ta kendisidir. (Bkz. 4/Nisa, 36; 11/Hud, 15 ve 18/Kehf, 110.) Namazın insan ruhu, zihni ve davranışları üzerindeki etkisi onu hertürden manevi kir ve ahlaksızlardan arındırmasıdır. (29/Ankebut, 45.)

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir kimse insanlar duysun diye ibadet edecek olursa, Yüce Allah kıyamet gününde bütün varlıkların duyacağı şekilde onu küçük düşürüp rezil eder." (Müsned, II, 162, 195.)

Şu var ki farz ibadetleri yerine getirmek veya İslam'ın şiarlarını görünür

kılmak riyakârlığa girmez, aksine bunları açıktan yapmak hem İslam'ın görünür varlığını belgeler, hem başkalarını bu konuda teşvik eder. Bazen sadakaları açıktan vermek de güzeldir (2/Bakara, 271). Aslolan şu veya bu ibadet veya vecibeyi yerine getirirken temiz niyet, ihlas ve samimiyettir.

7. ayette sûreye ismini veren "**maun**"dan bahsedilir. Genellikle ufacık, haddizatında önemsiz yardım demektir. Ancak bu ufak yardımı dahi engelleyen kimseler vardır ki, iş önemli, büyük yardımlara geldiğinde bunu hiç yapmazlar. **Kurtubi** müfessirler tarafından maun kelimesinin 12 ayrı anlamda ele alındığını belirtir. Allah'ın yoksulların hakkı olarak ödenmesini farz kıldığı zekât; konu komşuya emanet olarak verilen eşya; mal; insanların faydasına olan her nesne, her şey; su; balta, çömlek, keser, testere; ateş, tuz, kap kacak; karşılıklı olarak yapılan ma'ruf işler vs. Efendimiz şöyle buyurmuştur. "Dine uygun her davranış sadakadır". (Buhari, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 53.)

Geri alması mümkün olan bu ufak tefek nesneleri bile esirgeyen kimse, zekât, infak, fıtır sadakası, kefaretler gibi vecibeleri hiç yerine getirmek istemez. **Ahfeş**, kelimenin boyun eğme ve itaat etme anlamına geldiğini söyler, bunu da konaklamaya karar verildiğinde devenin itaat edip boyun eğmesine bağlar. Binaenaleyh yoksula ve açlık sınırında yaşayan miskine karşı iktisadi ve mali sorumluluklarını yerine getirmeyen kişi, imanıyla ilgili de ciddi risk altında sayılır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de imandan sonra salih amel zikredilir. Salih amelin iki belirtisi hiç şüphesiz Maun sûresinde ağır ifadelerle sözü edilen "namaz" ve "zekât" ve çokça teşvik edilen infaktır.

Kısaca maun hayrın ve faydanın, yardım ve dayanışmanın engellenmesidir. Bir şeyin yerli yerine gitmesine engel olunuyorsa, hatta bir harcama yerinde değilse "maun" kapsamına girer. Bu suçtur ve bu suçu işleyen dinin konuyla ilgili uyarı ve hükümlerini yalanlamış olur. Dini yalanlamak sadece toptan hakikatini inkâr etmek değil, hükümlerine rağmen tutum takınmak, yaşamaktır. Böylesinin kıldığı namaz kendisine fayda sağlamadığından "namazdan gafil" sayılır.

Toplumsal hayatın devamı, istikrar ve huzuru manevi ve sosyal sermayenin zenginliğine bağlıdır. Hayrı engelleyenler insanlar arasındaki barış ve dayanışmanın köküne kibrit suyu döker. **Kurtubi**'nin İbn-i Mace, Taberani, Deylemi ve Heysemi'nin kaydettiği bir hadisi aktarır. Hz. Aişe, Efendimiz'e "engellenmesi helal olmayan şeyleri" sorar. Bunların "ateş, tuz ve su olduğunu" söyler. Hz. Aişe "Suyu anladım, ateş ve tuz da ne oluyor?" diye sorunca, Efendimiz Aleyhissalâtü vesselam şöyle açıklar: "Ateş veren kimse, sanki ateşle pişirilen şeyi sadaka vermiş gibidir; tuz veren kimse tuzla lezzet kazanan yemeği

sadaka vermiş gibidir. Suyun bulunduğu yerde (susuz kimseye) su içerecek olursa 60 köleyi özgürlüğüne kavuşturmuş gibidir; suyun olmadığı yerde su içeren de, bir kişiye hayat vermiş gibidir."

İkrime, "**veyl**"in yani vay hallerine denenlerin namazı terkeden, riyakârlık yapan ve maunu vermeyenler olduğunu söylemiştir. Sûrenin Mekki olması bu sıfatların putperestleri ve onların ibadet ve cimriliklerini tasvir ettiği fikrini uyandırmıştır. Ancak bu sıfatlar geneldir, münafıklar (4/Nisa, 142; 9/Tevbe, 54) için de söz konusudur. Müslümanlar, bu sıfatları edinmemek için azami dikkat ve gayret göstermek durumundadırlar, Maun sûresi bizim için de ciddi bir uyarıdır.

Maun sûresinin (107) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

108- Kevser Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 3 âyettir. Adiyat (100) sûresinden sonra, Tekasür (102) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen "**kevser**" kelimesinden almaktadır. Diğer bir ismi "**Nahr**"dır; "İnna a'tayna" diye de anılır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾

"1. Şüphesiz biz sana kevseri verdik."

"**Kevser** (كَوْثَر)" fev'al babından "kesret" kökünden türetilmiş olup olabildiğince çok, pek çok ve çokluk demektir. Her tarafa yayılmış toza da bu ad verilir. Kevser'in diğer anlamı, çok sayıda kişi (etba'), arkadaş, destekçi ve taraftar; bolluk, servet, eşya ve çok mala sahip olmaktır. Bu özelliğiyle güç ve kuvveti ifade eder. Tekasür olumsuz, kevser olumlu çokluk ve bolluk için kullanıldığında yeridir. Tekasür de çokluğu ifade ediyor olmasına rağmen (bkz. Tekasür, 1), kelle hesabı ve niceliği; kevser ise manevi zenginlik, erdem, ebedi mutluluk ve yüksek değerleri ifade eder. Niteliksiz çokluk, iman ve sabra sahip nitelikli azınlık karşısında yenilgiye uğrar (2/Bakara, 249; 8/Enfal, 65-66).

Kavramsal çerçevede tefsirciler bu terime şu anlamları vermişlerdir: Cennette bir ırmak (Buhari, Rikak, 53; Müslim, Salat, 53.); Hz. Peygamber (s.a.)'in ahirette hesap için durulacak yerdeki (Mevkıf) Havzı. Bir hadiste "Burası herkesin muhtaç olduğu bir günde ümmetin su içmek için geleceği bir havuzdur" buyrulmuştur. İkrime'ye göre peygamberlik, vahiy ve kitaptır; Kur'an-ı Kerimdir; Kur'an'ın anlaşılır hale getirilmesi, kolaylaştırılması, hükümlerin hafifletilmesidir; İslam dininin kendisi; ilim ve hikmet; Hz. Peygamber (s.a)'in sahip olduğu yüksek ahlaki erdemler, güzel huy; Hz. Peygamber'in Hz. Ali ve Fatıma'dan gelen torunları, Ehl-i Beyt; ashabın ve Müslüman ümmetin çokluğu (zaman içinde çok gelişip büyüyeceği müjdesi); Müslümanların âlimlerinin

çokluğu; birinin diğer(ler)inden üstün tutulması; şanı yücelik; kalpte bulunan, yol gösteren ve dış dünya ile ilişkilerini ayıran bir nur; Hz. Peygamber (s.a.)'in şefaati; Makam-ı Mahmud (17/İsra, 79); hidayete ileten mucizeler; dinde fıkıh ve fıkhetme kabiliyeti; beş vakit namaz; pek büyük bir iş demektir.

Bütün bunlar muhtemel olmakla beraber tercihe şayan görüşün, Kur'an-ı Kerim ve İslam dini, Kur'an ve İslam'ın dünya ve ahiret boyutu ile insanın sahip olduğu, olabileceği dünyevi ve uhrevi nimet ve erdemlerin toplamı olduğunu söylemek mümkündür. Bunların toplamına "Hayr-ı kesir" diyebiliriz. Fetih (48), Duha (93) ve İnşirah (94) sûrelerinde Efendimiz'e tahsis edilen lütuf ve ihsanlardır. Çünkü sayılanların tümü Kur'an ve İslam'ın yol gösterici hüküm ve hikmetlerinde içkin olarak bulunmaktadır ki, hakikatte bütün bu anlam dereceleri birbiriyle ilgili olup İslam dininin hem dünya hem ahiret mutluluğunu vadetmesiyle ilgilidir. Kelimenin özel seçiminden hareket edecek olursak söz konusu olan "ita" değil, "i'ta"dır. Verilen şey bir "atiyye" olup şu veya bu emeğin, çaba veya fiilin karşılığı değildir. Atiyye olması hasebiyle ilahi bir ikram ve lütuftur. Kur'an ve peygamberlik olarak ele aldığımızda, elbette bu atiyye ilahidir, Levh-i Mahfuz'dan Cebrail aleyhisselâm ve emrindeki meleklerin seferber olmasıyla vuku bulmaktadır. Bu da neden "İnna (Biz)" yani nun-u azame kullanıldığını da bir ölçüde anlaşılır kılar.

İ'ta fiili gelecek değil, dili geçmiş (mazi) gelmiştir ki, bunun manası "kevser" kavramına dâhil olan bütün nimetler ve ihsanlar sana verilmiştir, hayatın içinde tek tek karşına çıkacak, bu nimetleri tadacaksın. Bu, keremi ve cömertliği bol olan birinin, işini çok iyi yürüten birine "Sana şu kadar para ayırdım, artık senindir, peyderpey sana verilecek, sen de kullan" demek gibidir. Gerçekten de "kevser" olarak Efendimiz (s.a.)'e ne bağışlanmışsa hem onun hayatında hem onu dikkatle takip eden Müslümanların tarihinde gerçekleşmiştir. Kıyamete kadar kevser, Müslümanları şan ve şeref sahibi kılmaya yeter.

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere "kevser"in bir anlamının, bağlılık içinde çok sayıda kişi (etba') ve bolluk, servet, eşya, mal çokluğu vs. olduğunu söyledik. Bir yönüyle "tekasür"ü hatırlatır. 102. sûreye isim olan "tekasür"den farkı söz konusu çokluğun hayırlı, yararlı ve arzulanabilir olmasıdır; hem elde ediliş yolu, hem sağladığı maddi ve manevi fayda ve hem sonuçları itibariyle olumludur. Tekasür, kişinin büyük bir tutkuyla (Hubbu hayat ed Dünya) salt dünya nimetlerinin peşine düşmesi, ayrıntılar içinde boğulması, şiddetli arzu ve ihtirasla bazı şeylere sahip olması ve bu arada sahip olduklarıyla başkalarını kıskandırmaya çalışması iken; "kevser", Allah'ın bağışlaması; nimet ve güzellikleri kuluna kendi katından bir ihsan ve lütuf olarak vermesidir.

Tekasür, insanı Allah'ı anmaktan alıkoyar, "kevser" ise şükretmesini ve daha çok ibadet etmesini gerektirir. Bu da gösteriyor ki, maddi veya dünyevi imkân ve nimetler, bizatihi (liaynihi) kötü değildirler, kişinin onlarla olan ilişkisi ve insanın hayatı üzerindeki etkileri dolayısıyla (ligayrihi) değerlendirilirler. Eğer mal mülk, servet, güç ve iktidar, başka bir ifadeyle dünya nimetleri ve güzellikleri insanı Allah'ı anmaktan alıkoyar, haksız güç kullanımı, sömürü ve tahakküme yol açar; kibir, gösteriş, israf, haz tutkusu, iştah ve şehvete bağımlılık, ölçüsüz tüketim vb. yıkıcı tutum ve davranışlara sebep oluyorsa kötüdür, bu da "liaynihi" değil, "ligayrihi" öyledir. Yerine ve kurallarına göre kullanıldıklarında dünya nimetleri ve güzellikleri birer "hasene"dir; insandan istenen sadece dünyanın değil, hem dünyanın hem ahiretin nimet ve güzelliklerine talip olmasıdır. Bu yüzden Tekasür sûresinde çokluğun ve ayrıntının insanı oyaladığından; onu gereksiz gösteriş, üstünlük taslama ve kibre sürüklediğinden ya da bütünlük duygusunu, asıl maksat ve amacı unutturacak kadar ayrıntılara boğduğundan bahsedilirken, bu sûrede çokluk şükrü ve ibadeti gerektiren bir bağış (İ'ta) olduğu anlatılmıştır.

"kevser"in bir anlamının, bağlılık içinde çok sayıda kişi (etba') olması, sûrenin Mekki olduğuna işaret eder. Çünkü 3. ayetin açıklamasında da göreceğimiz üzere, Efendimiz'in erkek çocuğu Kasım'ın vefat etmesi üzerine bazı müşrikler artık soyunun kesildiğini, ölümünden sonra onun soyunu ve ismini devam ettirecek kimse kalmadığını söylemişlerdi. Ona "kevser" verildi ki, bu sayede kıyamete kadar ona milyonlarca ve milyarlarca insan kalben ve fiilen bağlı kalacak, ismini salat ve selamla anacaklardır.

Eğer anlattığımız çerçevede kevser, nimet, bolluk, çokluk ve ihsan ise bunun şükrü gerektirdiğini anlamış oluyoruz. Yukarıda buna işaret ettik. Bütün olumlu niteliklerine rağmen şükür ve taat ihmal edilecek olursa, bağışlananlar çetin sınavların konusu olur. Tam da bunu kastederek Hz. Peygamber'in yaptığı uyarı son derece önemlidir:

"Ben ahirete sizden önce gideceğim ve sizin için hazırlık yapacağım; sizin Allah yolundaki hizmetlerinize şahitlik edeceğim. Buluşma yerimiz Kevser havuzunun yanıdır. Ben şu bulunduğum yerden Kevser havuzunu görmekteyim. Ben sizin Allah'a şirk koşmanızdan korkmuyorum. Ama dünya hırsıyla birbirinizle didişip çekişmenizden korkuyorum." (Buhari, Megazi, 17; Müslim, Fezail, 31.) Bu hadis sûrenin 2. ayetinin anlaşılır temelini atmaktadır.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾

2. Şu halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.

"**Salat**" dua, namaz, destek, şükür ve bu iki ibadetle Allah'a olan derin bağlılık; "**nahr**" deve kesmek demektir. Araplar sığır, koyun, dana, keçi veya başka bir hayvanı kesmek için "zebh" sözcüğünü kullanırlar. Burada aşağıda açıklanacak sebepler dolayısıyla "nahr", "zebh" yerine kullanılmıştır.

Ayetten "**Namaz kıl ve kurban kes**" emrinin mutlak geldiği anlaşılmaktadır. Sûrenin Medine'de indirildiğini düşünenler, bunun genel olarak bayram namazı ve kurbanla veya Müzdelife'de kılınan bayram namazı ile Mina'da kesilen kurbanla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Buna göre "Önce bayram namazını kıl, sonra kurban kes" anlamındadır. Sıralama bunu çağrıştırıyorsa da, sûrenin Mekki olduğunu düşünenler nezdinde Peygamber Efendimiz, Mekke'de bayram yapmadığından bu anlam ihtimal dışıdır.

"*Salat*"la birlikte gelen "*nahr*" emirinin bildiğimiz namaz ve hayvan kesme manasındaki kurban olmadığını söyleyenler vardır. Şöyle denmiştir: Farz namazlarını, sağ elini sol elinin üzerine koyup göğsüne götür; namazda iftitah tekbirini getirirken ellerini göğsüne kaldır. **Taberi**'nin kaydına göre Hz. Ali (r.a.) de "*nahr*" kelimesini böyle açıklamıştır. Namazda kişinin kıbleye doğru, mihrabın karşısına dikilmesi ve sağa sola dönmemesi *nahr*'dır. *Tenahur* boğazlaşmak, göğüs göğüse dövüşmektir. Birçok tefsirciye göre ise *nahr*'ın namaz yanında kurban kesmekle ilgili olduğu görüşü doğrudur. "Zadu'l Mesir Fi İlmi't Tefsir"in sahibi Ali bin Muhammed Cevzi, kelimenin beş ayrı anlamda ele alındığını kaydeder:

a) Kurban bayramı günü kurban kesmek;

b) Namazda sağ elin göğüs hizasında sol elin üzerine konulması;

c) Tekbir alırken ellerin göğüs hizasına getirilmesi;

d) Namazın da, kurbanın da Allah'a tahsis edilmesi;

e) Göğsün kıbleye çevrilmesi.

Genel kabul gören ve bizce de tercihe şayan olan görüş ilkidir. İbn-i Kesir; İbn-i Abbas, Ata, Mücahid, İkrime, Hasan el Basri, Katade ve Dahhak'ın "nahr" kelimesini kurban kesmek manasında anladıklarını söyler. Muhammed Abduh da aynı görüştedir. Tabatabai; Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ca'fer es Sadık'tan gelen haberlerin "nahr"ın develerin kesimi olduğunu kaydeder. Şii âlimler de ayeti böyle anlamışlardır. Seyyid Kutup, Mevdudi, Muhammed Ali es Sabuni'nin de görüşleri bu yöndedir.

Namaz ve kurban tarihin en eski ibadet türlerindendir. Yüce bir otoriteye derin bağlılık ve itaati sembolize ederler. Hatta Habil ve Kabil ihtilafında olduğu gibi, bağlılık ve yakınlaşma yanında ihtilaflarda kimin haklı veya haksız olduğunun anlaşılması için bir yol ve yöntem (bir tür muhakeme usulü) olarak

kullanılmıştır. İlk cinayetle sonuçlanan sözkonusu ihtilafta Habil haklı olduğundan onun sunduğu (kurban) kabul edilmiş, hak ihlali yapan Kabil'inki ise kabul edilmemiştir (Bkz. 5/Maide, 27). İsrailoğullarının sınava tabi tutuldukları konulardan biri, kendilerinden bir inek kesilmesi istendiğinde işi yokuşa sürmeleri olayıdır (2/Bakara, 67-71.) Bir soru üzerine Efendimiz, "Kurbanlar atanız İbrahim'in sünnetidir" (İbn-i Mace, Edahi, 3) buyurmuştur.

İslam'dan önce de Araplar hem *salat'ı* hem kurbanı bilirlerdi ama onlar, Allah'tan başka varlıklara dua eder; onlardan yardım ister, boyunduruklarını kabul ederlerdi. Bu İslam öncesi cahiliyede öyle olduğu gibi bugün de öyledir. Namaz, hâkim görüşe göre hicretten üç yıl önce, Mi'rac olayı sırasında farz olmuştur. Kurban ise hicretten sonra ikinci yılda uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu Mekke'de namaz kılınmadığı veya kurban kesilmediği anlamına gelmez. Müşrikler, araya putlarını katarak salat eder, kurban keserlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla ayet, şu veya bu namaz veya kurban değil, genel anlamda namaz ve kurbanın sadece Allah için birer ibadet olarak yerine getirilmelerini kuvvetli ifadelerle emretmektedir (li Rabbike!). Yani burada söz konusu olan namaz ve kurbanın fıkhi hükmü değil, bu iki ibadetin Allah'a tahsis edilmesidir. Emrin "Allah için" değil de "Rabbin için" gelmiş olması, bu iki ibadetin rububiyetin gereği ve Allah'ın hakkı olduğunu ifade eder. Namaz teslimiyetin fiili ifadesi, kurban sadakat göstergesidir. Namaz "Mü'minin miracı", kurban Allah'a yakınlaşma gayreti ve teşebbüsüdür (takarrub).

"*Salat*" kelimesinin iki kök anlamından biri (sa le ye) ateşe atmak, ateşe girmek demektir. *Saly* kökünden *salli* kelimesinin türediğini düşünürsek, bu takdirde kendini ateşe at demek olur ki, manası namaz ibadetiyle kendini cehennem ateşinden koru, kurtar olur. Diğer anlamı uyluk ve uyluğu hareket ettirmek demektir. Biri bacağını yükün altına koyup destek olursa bu fiili yapmış olur. Uyluğunu hareket ettir, ayağa kalk, çalış, gayret göster, destek ol, yardım et anlamları bununla ilgilidir. Bu manasıyla namaz Allah'ın dinine ve peygamberin davasına destek olmak demek olur. Biz Hz. Peygamber'e salat getirdiğimiz zaman, onun davasına destek ve yardımcı olduğumuzu beyan ve taahhüt etmiş oluruz.

Hangi manasıyla ele alınırsa alınsın, namaz Allah içindir. İkamesi yani dosdoğru ve erkânına göre ve huşu ile kılınması; rükûu, sücudu ve kuûdu (tahiyyat) ile insanın her şeyin Yaratıcısı Allah önündeki saygısını, itaat, bağlılık ve teslimiyetini ifade eder. Sadece Allah için olması (li Rabbike), bunu teyit etmektedir. Namazdaki hiç bir rüknün beşer önünde tekrarlanması doğru değildir. Namaz farz bir ibadet olduğu gibi şükrün edası, kulun Allah ile olan

irtibatı, Huzur'una çıkma gayretidir. Peygamber Efendimiz (s.a.) ayakları şişinceye kadar namaz kılar, "Senin geçmiş ve gelecek günahların bağışlanmış değil mi?" diye sorulduğunda "Şükreden bir kul olmayayım mı?" buyururdu. "Şükrederseniz, size nimetimi arttırırım"(14/İbrahim, 7).

Kurban da öyledir. "Allah'a yakınlaşmak (takarrub)" anlamına gelen kurban ibadeti, kurban olmaya uygun olan hayvanın ibadet niyetiyle ve usulüne uygun kesilmesidir. Bunun en meşhur çeşitleri Kurban Bayramı'nda kesilen Udhiyye, Hac'da kesilen Hedy ile bunların dışındaki zamanlarda kesilen adak ve ceza kurbanlarıdır.

Eski zamanlarda insanların uydurduğu tanrılara, onlardan bir takım faydalar umarak veya korku dolayısıyla bazı tabiat varlıklarına (mesela Mısır'da Nil nehrine) kurban adarlardı. Çoğunlukla kurbanları da insan (bir genç kız/kadın veya genç bir erkek) olurdu. Kesilen kurbanın eti veya kanıyla sembolik bütünleşme amaçlanır, bunun için çeşitli ritüellere başvurulur, böylelikle kendisine kan sürülen varlıkla bütünleşildiğine; zararından veya gazabından korunduğuna inanılırdı. Bu Peygamberlerin tebliği ve öğrettiği şeriatlerle yasaklandı. En son bu yasak Hz. İbrahim kıssasında da açıkça anlatıldığı ve cereyan ettiği şekilde (37/Saffat, 100-111) bir kere daha tekrarlandı ve fakat insan yerine bir hayvanın kurban edilmesi emredildi. Kurban ibadeti Tevrat'ta da zikredilir. (Bkz. Tekvin, 4, 8; Levililer: l– 9, 13, 17).

İslamiyet, kurban ibadetini devam ettirdi (22/Hac, 34) ancak "kesilen kurbanlarının etlerinin veya kanlarının Allah'a ulaşamayacağı belirtildi" (22/Hac, 37). Çünkü herhangi maddi bir araçla Allah'a ulaşılamaz; ortada katedilecek maddi/mekâna ilişkin bir mesafe yoktur. Kurban Peygamber sünnetiyle ayrıntılı bir düzenlemeye tabi tutuldu.

Kurban emrinin niçin "*zebeha*" fiiliyle değil de "*nehera*" fiiliyle geldiği konusuna gelince! Araplar nezdinde deve en değerli mal ve zenginliği ifade eder. Ayette değerli şeyin Allah'a kurban edilmesi emredilmektedir. Hz. İbrahim, en değerli varlığını, oğlu İsmail'i Allah'a kurban etmekten imtina etmemiştir; bu sadakat sınavından sadece İbrahim değil, kurban edilecek olan İsmail ve annesi Hacer de başarıyla çıkmıştır. Kurban ibadeti, sadece deve veya kurbanlık hayvanlarla başlayıp biten bir çaba değil, gerektiğinde en değerli başka şeylerin de Allah'a feda edilmesi, böylelikle sadakat sınavının başarılması gerekir. Başka bir ifadeyle "Deve kurban et", emri Müslümanların başka hayvan kurban etmeyecekleri anlamına gelmez. "Kes (ve'n-har" emri, "fe-salli (Namaz kıl)" emrine matuftur; yani "*ve'n-har li Rabbike* (Rabbin için kurban kes)" hükmündedir. Bu da, **Ferra** veya **Ebu'l-Ahvas**'ın "göğsünü kıbleye, Kâbe'ye çevir" an-

lamına gelmeyeceğini gösterir. Bu yöndeki bir rivayeti (Cebrail'in Nahr emrini namazda tekbir alır ve rükûa giderken ellerin kaldırılması şeklinde açıkladığı yolundaki bilgi) Süyuti, İbn-i Kesir ve İbnu'l Cevzi 'sahih' kabul etmemişlerdir. Zira namazla insan zaten öyle yapmaktadır, ellerini göğsü veya kulakları hizasına kaldırması, göğsünü kıbleye çevirmesi namazın içinde düşünülmesi ve namazla ifadesi gereken hareketlerdir. Namaz için ikinci bir fiil ve farklı bir kelime kullanılması gerekmez. Namaza durmak için "iftitah tekbir"inden önce kıbleye dönülür, namaza durulup da kıbleye dönülmez ki, "kıbleye dönme" manasında nahr, namazdan sonra gelsin ve kuvvetli bir şekilde vurgulansın.

Açık anlam şöyle olmaktadır: "Sana verilen bu hayır ve nimet dolayısıyla namaz kıl ve kurban kes ama her ikisi de sadece ve sadece Allah için olsun". İbadetlerinin tamamı, namazın, nüsukun ve hayatın Allah için olsun; malın-mülkün, maddi değer ve servetin de İbrahim oğlu İsmail'i kurban vermeyi göze aldığı gibi sen de Allah'a kurban et, infak et, meşru yolda harca, sakın çizilen sınırların dışına çıkma! Zaten Allah için kılınmayan namaz ve kesilmeyen kurban makbul olmaması bir yana, şirk belirtisidir. "Üzerinde Allah'ın isminin anılmadığı şeyi yemeyin. Çünkü bu yoldan çıkış (fısk)tır" (6/En'am, 121.)

Yukarıda değinildiği üzere bu sûrede hem namaz hem kurban mutlak anlamlarıyla zikredilmektedir. Namazın ne zaman ve nasıl kılınacağı (çeşitleri, farzları, sünnetleri, nafileler vs.); kurbanın da nasıl kesileceği, hangi hayvanlardan seçileceği ve kimlere düşeceği konusu başka bağlamlarda ele alınmış, bunların bilgisini, yol ve yöntemlerini Peygamber Efendimiz (s.a.) belirtmiş, düzenlemeye tabi tutmuştur. Mutlak anlamla kastedilen namaz ve kurban İslam dininin temel şiarlarındandır, Müslümanlar bunları bir ibadet olarak yerine getirirler ve bu ibadet sadece Allah için eda edilmektedir. "*De ki: "Şüphesiz benim namazım, ibâdetlerim, dirimin ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır." "O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben böyle emrolundum ve ben Müslüman olanların ilkiyim.*" (6/En'am, 162-163.)

Sûre Mekke'de inmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.) bu ayetin inişinden sonra her sene "kendine" mahsus bir ibadet ve emir olarak kurban kesmiştir. Bu, kurban kesmenin "dini bir vecibe/görev (mezheplerin farklı görüşlerine göre vacip veya sünnet)" olduğunu göstermektedir. Medine'de kurban ibadetini diğer mü'minler için de öngörmüş ve gücü yetenlerin Kurban Bayramı'nda kurban kesmelerini istemiştir. İbn-i Ömer'den gelen bir rivayete göre Medine'de kaldığı 10 sene boyunca her sene kurban kesmiştir.

Hanefilerde Kurban, bayram namazı ve yatsı namazının bitiminde kılınan vitir gibi vaciptir: "Maldan bir genişlik bulup da (gücü yetip) kurban kesmeyen

bizim namazgâhımıza yaklaşmasın" (İbn-i Mace, Edahi, 2.); "Udhiyye kurbanınızı kesiniz, çünkü o atanız İbrahim'in sünnetidir". (İbn-i Mace, Edahi, 3.); "Allah'ın Resûlü udhiye kurbanını kesti, Müslümanlar da kesti" (İbn-i Mace, Edahi, 2; Tirmizi, Edahi, 11). Hz. Peygamber (s.a.), bir kurban bayramı günü namazdan sonra, iki güzel boynuzlu koçu bizzat kesmiş, birini keserken "Bismillah, Allahü ekber. Bu benden ve ümmetimin kesemeyenlerinden" buyurmuştur (Buhari, Edahi, 9, 14; Tevhid, 13; Müslim, Edahi, 17.) Kurban bir "infak" değil, bir ibadettir (nüsuk). Bedeli ödenen kurban infak olur ama kurban ibadeti yerine geçmez.

Hac sûresinin ilgili ayetlerinde anlatıldığı üzere (22/Hac, 34-37), Allah, her insan topluluğuna, onlara özgü olmak üzere bir ibadet tarzı (Mensek) vermiştir; kurbanlık hayvanlarda insanlar için maddi ve manevi yararlar vardır (22/Hac, 34); sadece Allah için kesilen kurbanlık hayvanlar "Allah'ın işaretlerinden, şiarlarından"dır (22/Hac, 36); söz konusu hayvanların etleri ve kanları hiçbir şekilde Allah'a ulaşmaz, zaten amaç da et ve kan değildir; kan akıtmanın daha üst bir amacı vardır ki, bu da "takva"yı arttırması şu veya bu sebeple mihverinden çıkmış bulunan bilinci tekrar mihverine yerleştirmeye yardımcı olmasıdır (22/Hac, 37).

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

3. Doğrusu, asıl ebter (soyu kesik) **olan sana kin duyandır.**

Araplar çocuğu olmayana "Ebter (أَبْتَر)" derlerdi. "Ebter" soyu kesik, güdük, arkası gelmeyen demektir. Bir görüşe göre erkek ve kız çocukları olan birinin erkek çocukları ölür de sadece kız çocukları kalırsa bu adla anılırdı. Aşağılanmış, küçük düşürülmüş anlamına geldiğini söyleyenler de var. Aslında genel anlamı, hayırdan, fayda ve güzellikten kesilen her bir iş "ebter"dir. Türkçedeki "beter" ve bir beddua olarak "beter ol" buradan gelmektedir. Emevilerin Irak valisi Ziyad, "Allah'a hamd ve Resûlullah'a salat ve selam"ın içinde yer almadığı bir hutbe okuduğu için, hutbesine "el Hutbetu'l-betra (hayrı, öğüdü, hikmeti ve yol gösterme özelliği olmayan konuşma)" denmiştir. El As b. Vail, birgün Kâbe'de gördüğü Peygamber Efendimiz'e "Ebter adam" demiştir. Bu sözü sarfedenin Ukbe bin Muayt olduğunu söyleyenler de vardır. O sırada Peygamber Efendimiz'in oğlu Kasım vefat etmişti. Ayette "şaniu" kullanılmasının sebebi, bunu diyen kişinin kin ve husumetinin şiddetini belirtmek içindir. Esasında bu ve başka şeylerle müşrikler Hz. Peygamber'i üzüyor, canını sıkıyorlardı. Yüce Allah, onların sözlü saldırılarını ve onun üzüntüsünü bildiğini söylüyor, onlara karşı "Sen Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden

ol" (15/Hicr, 97-98) diye teselli ediyordu. Nihayetinde Efendimiz (s.a.) soyu kesik değildir. İlk eşi Hz. Hatice'den dört kızı (Zeynep, Ümmü Gülsüm Fatıma ve Rukiyye) ve iki oğlu (Kasım ve Abdullah) olmuştu. Kasım nübüvvetin 4. yılında, Abdullah ise sonra vefat etmiştir. Mısırlı eşi Hz. Mariya'dan oğlu İbrahim olmuş fakat o da ancak 15 ay yaşayabilmiştir.

Erkek çocuklarının yaşamaması bir hikmete mebnidir. Monarşilerin hüküm sürdüğü bir dünyada krallıklar gibi Hz. Peygamber'in de makamını erkek çocuğuna miras bıraktığını düşünenler çıkabilir ve bunu öne sürerek veya istismar ederek taht kavgalarını sürdürmek isteyebilirlerdi. Erkek çocuğu yaşasaydı, nübüvvet iddiasında bulunmasa ve kendisinin bu yönde bir arzusu ve hevesi olmasa bile, bazıları en azından imamet veya hilafetin onun hakkı olduğu fikrini öne çıkarır, böylelikle en azından siyasi iktidarı babadan oğula devredilen kutsal mülk haline getirirlerdi. Çevre imparatorluklarda, Bizans ve Sasanilerde bu teamül söz konusuydu. Sadece kızı, gözbebeği Fatımatüz-zehra yaşadı. Bu bile siyasi iktidar mücadelelerinde etkili bir faktör olarak rol oynamaya yetti. Fatıma'dan Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan ile babaları Hz. Ali merkezli Ehl-i Beyt davası tarih boyunca ve bugün de hem dini telakkinin hem siyasetin ana ihtilaf konularından biri olmaya devam etmektedir.

Dikkate alınması gereken bir başka görüşe göre, Peygamber Efendimiz (s.a.)'in yeni dini tebliğ etmesi üzerine Mekkelilere göre atalarının geleneksel inançlarından ve yaşama biçiminden kesin kopmuş olması dolayısıyla bu adı ona vermiş olmalarıdır. "Muhammed bizden ebter oldu (bizden ayrıldı, bizimle ilişkisini kesti)!" demişlerdir. Bu onun sistemle ilişkili olarak büyük bir yoksunluk ve zarara duçar olacağı, put merkezli politik ve iktisadi ilişkiler ağından çıkarılacağı, yokluğa ve yoksulluğa mahkûm olacağını ima etmektedir. Böyle olunca sosyal statüsü de düşecek yani küçük duruma, alt sınıfların seviyesine düşmüş olacaktır.

Oysa aksi oldu. Allah'ın Resûlü, her geçen gün biraz daha güçlendi, davetinin arkası geldi, taraftarları arttı, davası bütün yeryüzüne yayıldı. Erkek çocukları vefat etse de - ki bundan derin bir hikmet vardı, belki de yaşayıp çoluk çocuk sahibi olsalardı insanlar onlara peygamberlik veya başka sıfatlar atfedeceklerdi-, kızı Hz. Fatıma ve amcasının oğlu Hz. Ali'den soyu devam etti. Bu, Arapların erkeğe/babaya endeksli "soy" kavramı ve telakkilerini sarsan bir durumdu. Peygamber Efendimiz (s.a.) kızını, damadını ve torunlarını abasının altına alıp "Bunlar Ehl-i Beytim'dir" buyurdu.

Peygamber Efendimiz (s.a.)'e bu adın takılması, zımnen yürüttüğü davanın arkasının gelmeyeceği, destekçileri olmayacağı anlamını ima eder. Arap-

lar, cahiliye telakkilerine göre bir kişinin soyunu, tarihteki davasını ve ismini erkek çocuk devam ettirir. Buna göre Peygamber'in erkek çocuğu kalmadıysa ismi ve davası da sona erecekti. Kur'an-ı Kerim, bu cahili telakkiyi altüst etti. Evet, bir insanın soyunu erkek çocuğu devam ettirir ama kız çocuğu da onun ismini devam ettirir. Hem dava ve isim soyla ilgili değildir, fikir, ahlak, erdem ve yüksek değerlerin bir kişide ve isminde toplanmasıdır. Hz. Peygamber'in milyarlarca takipçisi oldu, kıyamete kadar gelecek Müslümanlar onu "örnek, model" seçti. Müşriklerin ise davası çürük çıktı, hak gelince batıl iddia ve davaları çöktü. Benzer bir durum bugün için de söz konusudur. Ancak Allah, asıl arkası, devamı gelmeyecek olan davanın, Allah'ın birliği, yüksek ahlak, ibadet, adalet ve hakkaniyet yolunda olmayanların davası olduğunu; onların İslam karşı duydukları kin ve öfkenin Hakkın, adaletin ve Hakikat'inkendisi'ne karşı olduğunu belirtmektedir.

Dünyevi (salt seküler) her iş ve felsefe ebterdir, çünkü arkası, sonrası, devamı yani ahiret mutluluğu yoktur. İslam, hem dünyevi hem uhrevi mutluluğun yol haritasını sunar. Dünyevi yönü Kur'an, İslam, yol gösterici ve koruyucu hükümler ve en yüksek ahlaki kemale ulaşma çabası; uhrevi yönü Peygamber Efendimiz (s.a.)'e ve şahsında ümmetine vadedilen cennet ırmağı ve Havz'dır.

"**Şâniu**" büyük kin, husumet ve kuvvetli öfkedir. Peygamberimize ve İslam'a bu derecede kin ve husumet besleyenler sonunda hayal kırıklığına uğramaya mahkûmdurlar. Dolayısıyla yapılması gereken Müslümanların da, yol göstericileri Peygamberleri gibi Allah'ın kendilerine verdiği Kur'an ve İslam nimetinin farkında olmaları, bu nimetle sağlanan hayrın (Kevser) hem dünyada hem ahirette hakiki ve sahih mutluluğa vesile olması için Rablerinin rızası için namaz kılıp kurban kesmeleridir. Kevser'in dünyadaki karşılığı güç, izzet, onur, meşru ve makul çerçevede refah; ahiretteki karşılığı Peygamber Efendimiz'e vadedilen nehir/havz ve ebedi felahtır.

Bu sûre bize, her hayırlı, güzel, iyi ve yararlı işin "kevser" olduğunu ve bunun Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dinde bulunduğunu; sayısız nimetin şükrünün "namaz ve kurban"la eda edilebileceğini; vahye istinat etmeyen her fikir ve davanın sonu ve devamı olmayan bir şer ve ebedi hüsran olduğunu öğretmektedir. "Önemli olan herhangi bir işe Allah'ın adıyla başlanmıyorsa, o iş ebterdir" (Beyhaki).

Kevser sûresinin (108) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

109- Kafirun Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 6 âyettir. **Maun** (107) sûresinden sonra, **Fil** (105) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayetinde geçen "kâfirler (**kâfirun**)" kelimesinden almaktadır. Diğer bir ismi de "**İhlas**"tır. Hz. Aişe ve İbn-i Ömer'den gelen rivayetlere göre 112. sûre olan "**Kul huvallahuehad**"la bu sûre için "ihlaseyn (**iki ihlas sûresi**)" denmiştir. Efendimiz (s.a.)'in de sabah ve akşam kıldığı sünnet namazlarında bu iki sûreyi okuduğu rivayet edilmektedir. (İbn-i Mace, İkamet, 102.)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

قُلْ يَا اَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾

1. De ki: "Ey kâfirler."

Bu sûrenin inişine sebep olan olay, Kureyş'in önde gelenlerden Esved bin Muttalib, Velid bin Muğire, Ümeyye bin Halef ve As Bin Vail'den oluşan bir heyetin Efendimiz'e gelip şu tekliflerde bulunmasıdır: "Bir yıl biz Allah'a tapalım, bir yıl sen bizim putlarımıza tap. Hangisinde hayır varsa, böylelikle onda birleşmiş oluruz." **Taberi**'nin yer verdiği başka bir rivayete göre müşrikler Hz. Peygamber'e "İstediğin kadar malı sana verelim, istediğin kadınla seni evlendirelim" demişler. O, bu teklifi reddetmiş. **Süyuti**'nin kaydına göre –ki **Sabuni** de aynı kanaattedir– bu sefer müşrikler "Hiç değilse bizim tanrılarımıza el sür, biz de seni tasdik edelim ve Allah'a ibadet edelim" deyince bu sûre inmiştir.

Bu durumda sûrenin iniş sebebi yukarıda ismini verdiğimiz Kureyş heyetinin ortak din ve ortak ibadete dayalı teklifidir. Sûre inince Hz. Peygamber, sabah vakti Mescid-i Haram'a gitti ve ona teklifi getiren heyetin yüzüne karşı okudu. Bu artık müşriklerin ümitlerini kestikleri son olaydır.

"**Kul** (De ki!)" kelimesi bu sûreden başka dört sûrede daha gelmektedir: Cin (72), İhlas (112), Felak (113) ve Nas (114).

Fahrettin Razi "kul" emrinin 40 civarında nüktesini sayar. Şöyle ki: Bu sözün sahibi, "De ki!" emrini veren şanı Yüce Allah'tır; bu emri veren varsa, söz Peygamber'e ait değildir, o sadece kendisine vahyedileni tebliğ etmekle yükümlüdür. Emir, Hz. Muhammed (s.a)'in elçi olarak seçildiğini göstermektedir. Emrin sahibi, neyi emretmişse elçi onu olduğu gibi aktarır, kendinden bir şey katmaz. O sadece emrin kuludur, elçidir, elçiye zeval olmaz. Bu gelen emir bir durumu belirleyecektir, zira emir inşadır. Emrin muhatapları şu veya bu cevabı vereceklerdir, bu onlardan beklenir. Bu sert bir ifadedir, öyledir, çünkü insan ve din ilişkisinin en temel konusuyla ilgilidir. Sûrenin inişine kadar müşrikler Hz. Peygamber (s.a.)'e "cinlenmiş, yalancı, ebter" demişlerdi, şimdi vahiy de onlara apaçık bir isim koymaktadır: "Kâfirler!" Kureyşlilerin bu sıfata kızdıklarını bile bile yüzlerine söylemektedir.

"**Kâfir**" küfürden –ki bu anahtar kelime türevleriyle Kur'an-ı Kerim'de 550 yerde geçer– hak ve hakikatin üstünü örten kişiye denir. Çiftçi tohumu toprakla örttüğü, gece gündüzün aydınlığını örttüğü, yıldızları örttüğü için buluta ***kâfir*** denir. Meyve tomurcuğuna "*kâfur*"; bazı ibadetlere ve sadakalara günahları örttüğü için *kefaret* denir. *Tekfir* bir Müslümanın imanını örtmeye kalkışmaktır.

Bir şemsiye kavram olarak küfür, sadece paganları, müşrikleri içine almaz, batıl ilah-tanrı inancına sahip bütün din ve inanış biçimlerini içine alır. Bu açıdan Tanrı'yı bir kavme hasreden Yahudi inancı; Tanrı'nın İsa'da bedenlendiğini, üç ana cevher olduğunu veya Tanrı'nın bir oğlu olduğunu, bunu da kefaret olarak feda ettiğini savunan Hıristiyan inancı, gök cisimlerine tapan Sabiiler, ateşe tapan Mecusiler, deistler, agnostikler, ateistler; kısaca tevhid, nübüvvet ve ahirete inanmayan inanç biçimlerinin tamamı bu kapsama girer.

Hz. Ali (r.a.) bu hitabın (Ya eyyühe'lkâfirun) insanın üç manevi mertebesine seslendiğini söyler: a) ya: Nefse; b) eyyü: kalbe; c) he: ruha hitaptır.

"**Kul**: De ki!" emrini Hz. Peygamber'in nasıl yerine getirdiği konusu Sünnet'e ve Siret'e işaret eder. Emir Allah'tan geldi, emri Hz. Peygamber yerine getirdi. Başka bir deyişle ilahi emri pratiğe döktü, nasıl yerine getirileceğini bize gösterdi. Bu demektir ki, biz de ilahi emirleri ve vaz'edilen hükümleri Hz. Peygamber'in yolunu takip ederek yerine getirmeli, onu örnek almalıyız. Bu da Sünnet'in dindeki yerinin ne kadar önemli olduğunu gösterir.

لَآ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَآ اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ اَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَآ اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَآ اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ اَعْبُدُ ﴿٥﴾

2. **"Ben sizin taptıklarınıza tapmam."**
3. **"Benim taptığıma siz tapacak değilsiniz.**
4. **"Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim."**
5. **"Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz."**

Hz. Peygamber'in müşriklerin yüzüne okuduğu bu ayetler kesin, açık ve somut bir manifestodur: Tevhid inancının esas aldığı Tanrı ve ibadet ile müşriklerin esas aldığı Tanrı ve ibadet anlayışları temelden farklıdırlar, birbirleriyle uzlaşmaları, yakınlaşmaları, bir arada olmaları mümkün değildir, eşyanın tabiatına, hakikate aykırıdır. Tabii ki müşrikler Allah'ın varlığına inanıyorlardı ama O'na şirk koşuyor, başka varlıkların, Allah'ın kızları addettikleri melekleri simgeleştirdikleri putların kendileri ile Allah arasında aracı varlıklar olacaklarını öne sürüyorlardı. Bu batıl, temelsiz bir inançtı. Hakikat şudur: Allah birdir, O'ndan başka tanrı yoktur, O'nun benzeri, eşi, dengi, ortağı yoktur. Şu halde müşriklerin taptıkları putlar başka idi, tevhid inancını kıyamete kadar temsil etmek üzere elçi olarak gönderilmiş Hz. Peygamber (s.a.)'in onların tanrılarına tapması, önlerinde eğilmesi, ellerini putlarına sürmesi mümkün değildi. Onlar mademki putlara bir anlam, temelsiz bir kutsiyet atfediyor ve önlerinde eğiliyorlardı, bu durumda bir ve tek olan Allah'a ibadet etmeyecekleri aşikârdır.

İslam inancının anahtar terimlerinden biri "**ibadet**"tir. İsim, fiil ve mastar olarak Kur'an-ı Kerim'de 256 yerde geçer. Bağlamına göre çeşitli anlamlarda kullanılır: Özgürlüğü elinden alınmış köle; bir şeye bağlanan, ona sadakat gösteren, kullukta bulunmak, yüce bir varlığın önünde eğilmek; boyun eğmek, itaat etmek gibi. Bu anlam dereceleri ibadetin soyut olmadığını, belli pratikleri de içerdiğini göstermektedir. İnsan hayatının tamamını kaplar. Somut ve günde birkaç kez tekrarlanan göstergesi namazdır. Müslümanlar günde beş vakit namaz kılmak suretiyle Allah'a ibadet ederler. Haftalık ibadet Cuma namazı, yıllık ibadet Ramazan orucu ve hiç değilse gücü vakti yerinde olanların hayatlarında bir kere Allah'ın Evi'ni ziyaret etmeleri (Hac) ibadettir. Ancak Allah rızasını gözeten ve Kur'an ve Sünnet'in hükümlerine göre amel eden her iş ve fiil ibadettir; bu siyasetten sosyal hayatın tanzimine, sanattan üretime kadar uzanır.

Bir Müslüman için en yüksek mertebe Allah'a kul (abdullah) olmasıdır. Değil sıradan insanlar, peygamberler için de söz konusu olan Allah'a kul olmaktır. Yüce Allah, insanları karanlıklardan nura çıkarsın diye "kuluna ayetler indirmektedir" (57/Hadid, 9; 18/Kehf, 1). "Kulunu (Hz. Peygamber'i) Mescid-i Haram'danMescid-i Aksa'ya götüren O'dur" (17/İsra, 1). Nihayetinde Kelime-i

şehadet getirirken tanıklığına bulunduğumuz Hz. Peygamber (s.a.) "Abduhu ve Resûluhü"dir. Yani Hz. Peygamber, önce Allah'ın kulu, sonra elçisidir. Kulluk risaletten önce ve önde gelmektedir.

Bazı tefsirciler, "**a'budu**" kelimesinin başına "ma" edatının gelmiş olmasından hareketle, Hz. Peygamber'in nübüvvetten önce hemşehrileri gibi bir inanışa sahip olduğunu, hatta neredeyse putlara saygı gösterdiğini ima etmeye çalışırlar. (Bkz. Süleyman Ateş'in çağdaş tefsir'i, XI, 134-136.) Bir edattan hareketle böyle bir iddiada bulunmak büyük zorlamadır. Tabii ki "ma" edatı cansız ve bilinç sahibi olmayan varlıklar için gelir. Mevsul, masdar ve sıfat şeklinde gelir. "Men" edatının geldiği yerlerde birileri için bilgi istenir. Bu şahıs kimdir, nedir, ne iş yapmaktadır vs. Kelimenin başına "ma" değil de "men" gelseydi, anlam şöyle olurdu: "Sizler benim ibadet ettiğim Zat'a ibadet ediyor değilsiniz" olurdu. O zaman müşrikler hemen "Biz Allah'a inanıyoruz, O'nun varlığını inkâr etmiyoruz ki!" diye itiraz ederlerdi. Oysa ayette kastedilen, Allah'ın varlığı değil, putlarının Allah'a ortak koşulmaları, konumları yani onlara müşriklerin atfettiği anlam ve misyon ile buna inanan müşriklerdir. Dolayısıyla "ma" edatı tamı tamına yerine oturmaktadır; akıl ve bilinçten yoksun ibadeti ima etmektedir. Bu sayede şu mesaj verilmektedir: Ne ben belli sıfatlara sahip Bir ve tek olan Zat'a ibadet ettiğim gibi sizler ibadet ediyorsunuz, ne ben sizin belli özellikler atfettiğiniz putlara tapıyorum! Hayır, bizlerin ibadetlerimiz de farklıdır, ilahlarımız da farklıdır, aynı olamaz. İbn-i Kesir'e göre ise, bu açıklamalara gerek yok, çünkü buradaki "ma" edatı akıllı ve bilinç sahibi "men" anlamındadır.

Hz. Peygamber, Rabbinden kesin emirler almıştır: Allah'la beraber başka tanrılara tapmaz, öyle yapacak olursa heva ve hevesine göre hareket edenlere uymuş olur, bu ise sapmasına ve hidayetten çıkmasına sebep olur (bkz. 6/En'am, 56). Putların bir gerçeklik değeri yoktur, zihni müşevveş insanlar onlara kendi nefislerinin arzu ettiği, çıkarları öyle gerektirdiği için misyonlar yüklemektedirler. Bu ise cehaletin ta kendisidir. Cahillik, bile bile hak ve hakikati tersyüz etmektir. Bu çerçevede Allah'tan başkasına ibadeti teklif edenlere Kur'an-ı Kerim "Ey cahiller, bana Allah'tan başkasına mı kulluk etmemi istiyorsunuz?" (29/Zümer, 64), diye seslenmektedir. Buradaki "Eyyühe'lcahilun" sûredeki "Eyyühe'lKâfirun"e denk düşmektedir.

"Siz de benim taptığım (Allah)**a tapacak değilsiniz"**, o anda küfür üzere olanların ebediyyen hiç Allah'a tapmayacakları anlamına gelmez, o hal üzere kaldıkları sürece Allah'a ibadet etmeyecekleri anlamına gelir. Nitekim ayetin indiği zaman diliminde müşrik olan nice kişi sonradan Müslüman olup bir olan Allah'a ibadet etmeye başladı.

2-3. ayetler ile 4-5. ayetler tekrar gibi görünür. İlk ayetlerde nübüvvetin ilk ve sonraki dönemlerinde putlara tapmadığı ve tapmayacağı belirtilmekte; ikinci gruptaki ayetlerde (4-5) ne öncesinde ne sonrasında Hz. Peygamber'in müşriklerin putlara taptığı gibi tapmadığını, onların da onun gibi tapınmada bulunmadıklarını belirtir. Aksini söyleyenler de var: Hz. Peygamber öncesinde müşriklerin taptığı gibi putlara tapmadı, bundan sonra da tapmayacak. Veya ilk iki ayette (2-3) kendisiyle müşriklerin "ibadetleri"nin, 4-5. ayetlerde ise "ilah/mabudanlayışları"nın farklı olduğu belirtilmektedir. Muhammed **Abduh**, "ma"ya mastar anlamını vererek bu görüşte olduğunu söyler. Netice itibariyle bu ayetler, İslam inancı ile şirk arasında kesin bir çizgi çizmekte; herkesin kendi inancına ve anlayışına göre bir mabuda taptığını belirtmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) nübüvvetten önce de putlara tapmadı, onlara saygı göstermedi, o diğer birkaç seçkin gibi hanif olarak yaşadı. Eğer Nübüvvetten önce Hz. Peygamber, putlara tapsaydı, hatta saygı gösterisinde bulunsaydı, tebliğe başladıktan sonra müşrikler bunu mutlaka kendisine hatırlatır, yüzüne vururlardı. Onu çocukluğundan beri gayet iyi tanıyorlardı, böyle bir şeyin varit olduğuna kimse şahit olmuş değildir.

Bazı tefsircilere göre, mesela **Şevkani** 2-3 ve 4-5. ayetlerin benzerliği bir konunun önemini pekiştirmek amacına matuftur, bu da Arapçanın dil ve üslup kurallarına uygun bir anlatım şeklidir. İnşirah sûresindeki gibi: "Gerçekten zorlukla beraber kolaylık vardır" (94/, 5-6) Tekasür sûresinin 6-7. ayetleri de buna örnektir.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

6. "Sizin dininiz size, benim dinim bana."

6. ayet evrensel bir ilkeyi vaz'etmektedir: Kısa ifadesiyle "herkesin dini kendine!" Bunun ne kadar hayati önemde olduğunu anlamak için gerek Kur'an'ın bütünlüğünde, gerekse tarihte ve günümüzde din adına yapılan savaşların, işlenen cinayetlerin ve işkencelerin pratiğinde gözlemek mümkün.

Bakara sûresinin 256. ayeti "Din'de zorlama yoktur" ilkesini vaz'eder. Kâfirun sûresinin 6. ayeti bunun tabii ve mantıki sonucudur. Din seçiminde zorlama (ikrah) yoksa herkes kendi dininde yaşar. Biri diğerine kendi inancını, inancından neş'et eden dinini, inanç esaslarını ibadet şekillerini, yaşama biçimini empoze edemez. Hiç şüphesiz İslam dini haktır, son dindir, nimetin tamamlanması ve dinin kemale ermesidir. İslam'la mukayese edildiklerinde diğer bütün dinler ve inanç biçimleri batıldır, Allah katında

makbul değildirler. Allah kâinatı ve insanı belli bir hikmet ve sebeple yaratmıştır. Kâinatın ve insanın, dünya hayatının sonu vardır. Kıyamet kopacak, insanlar dirilip kabirlerinden kalkacak ve dünya hayatında yapıp ettiklerinin mahşerde yani Din Günü'nde hesabını vereceklerdir. Selim akıl ve temiz fıtrat sahibi her insan bu hakikati teyit ve teslim eder. Ne var ki yüce Allah, yine de merhamet ve şefkatinin sonucu olarak elçiler göndermiş, bu hakikati insanlara hatırlatmıştır.

Allah'ın elçileri peygamberlerin görevi sadece bu hakikati tebliğ etmekten ibarettir (3/Âl-i İmran, 20; 16/Nahl, 82). Tebliğini duyuran elçi görevini yerine getirmiş olur (24/nur, 54; 29/Ankebut, 18; 42/Şura, 48). Peygamberler hem dünya hayatı hem ebedi olan ahiret hayatında insanların karşılaşacakları durumları anlatır; müjdeler, uyarıp korkutur (7/A'raf, 188). Peygamber din seçerken insanlar üzerinde baskı uygulayamaz (50/Kaf, 45; 88/Ğaşiye, 21-25), ona böyle bir yetki verilmiş değildir: *"De ki: "Ey insanlar, şüphesiz size Rabbinizden hak gelmiştir. Kim hidayet bulursa, o ancak kendi nefsi için hidayet bulmuştur. Kim saparsa, o da, kendi aleyhine sapmıştır. Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim." "Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin ne hayırlısıdır."* (10/Yunus, 108-109; ayrıca bakz. 64/Teğabun, 2; 76/İnsan, 3.) Peygamber tebliğ yapmayacak olursa elçilik görevini yerine getirmemiş olur (5/Maide, 67). "De ki 'Hak Rabbinizden gelendir; dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" (18/Kehf, 29).

İnsanlar zorla bir başkasını İslam hidayetine dâhil edemezler; hidayet ve dalalet (sapkınlık) Allah'ın elindedir (14/İbrahim, 4). Bugün ve yarın iman etmeyip de Allah'ın sonsuz nimetlerine ve ayetlerine karşı inkârcı ve nankör tavır takınanların benzerleri geçmişte de görülmüştür, tarih bunlara tanıklık eder (29/Ankebut, 18). Bu trajedi tekrar edip durur.

Eğer Allah hidayeti insanların yetkisine bıraksaydı, güç yetirdikleri herkesi zorla bir inanca, bir dini pratiğe mecbur eder, hatta buna karşı direnenleri yok etmek isterlerdi ki, tarihte din adına yüzbinlerce insan bu gerekçelerle öldürülmüştür. Çoğu zaman din veya mezhep adına insanlar üzerinde baskı kuran, hakikatte kendi din görüşünü empoze etmiş, bu sayede de iktidarına dini bir meşruiyet ve koruma aramıştır. Tabii ki birinin hidayet bulması bizi sevindirir, elimizden geldiğince ona güzel tebliğle hak ve hakikati anlatırız. Ama biz onun tercihlerinden ve amellerinden sorumlu değiliz. Herkesin dini kendine olduğu gibi, herkesin işi, ameli de kendinedir (10/Yunus, 40).

Vicdanlar, kalpler üzerinde baskı kurmak Allah'ın muradı olmayınca, herkesi kendi inancında, ibadetlerinde ve dini pratiklerinde serbest bırakmak

gerekir. Ancak bu her tercih ve seçimin doğru, güzel ve hak olduğu anlamına gelmez. Kâfirun sûresi, Allah'a ortak koşanların, ibadetlerine ve kulluklarına başka varlıkları katanların batıl yolda olduklarını açıkça belirtmekte, hak dini ve doğru kulluğu tebliğ ve temsil eden Hz. Peygamber ile onların aralarını kalın çizgilerle ayırmaktadır. Mesele, yanlış tercihte bulunanların üzerine baskı kurulmaması ve onlara kendi dini pratiklerini yaşama imkânının tanınmasıdır. Onlarla ilgili son hükmü Allah verecektir.

Bazı tefsirciler bu sûredeki hükümlerin Tevbe sûresindeki **kıtal ayeti** (9/5) ile neshedildiğini söylemişlerse de, bu pek makul değildir. Söz konusu ayet, bütün anlaşma imkânlarının tamamen ortadan kalkıp savaş halinin ortaya çıkması durumunda takip edilecek savaş emridir. Savaşta tabii ki düşman öldürülür. Bütün müşrikleri hedef almaz, nitekim önceki 4. ayette "**anlaşmalı müşrikleri**" savaştan istisna etmektedir. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 90.) Şu ayetler meseleyi vuzuha kavuşturmaktadır:"*Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın, (ancak) aşırı gitmeyin. Elbette Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları, bulduğunuz yerde öldürün ve sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, öldürmekten beterdir. Onlar, size karşı savaşıncaya kadar siz, Mescid-i Haram yanında onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa siz de onlarla savaşın. Kâfirlerin cezası işte böyledir. Onlar, (savaşa) son verirlerse (siz de son verin); şüphesiz Allah, bağışlayandır esirgeyendir.*" (2/Bakara, 190-192).

Kim Müslümanlara saldırırsa, karşılık görür. Açık ve somut bir tehlikeyi savmak, nefs-i müdafaada bulunmak, saldırıya uğrayan İslam yurdunu savunmak üzere savaşılır. Ama sınır aşılmaz ve düşman savaşa son vermek isterse savaşa son verilir. Düşman barışa yanaşırsa barış masasına oturulur (8/Enfal, 61). Kur'an-ı Kerim "barışa yanaşırlarsa veya eğilim gösterirlerse" buyurmaktadır ki, bunun anlamı barış/sulh hayırlı demektir. Savaşa son verirken Müslümanların kayıplara uğramamasına dikkat edilir. Savaşta esir alınanlar da öldürülmez, Hz. Peygamber'in savaş sonucu öldürdükleri ya savaş öncesinde ölüm cezasına çarptırılanlar veya savaş suçlusu kimselerdir. Muhammed sûresinin giriş ayetleri (47/1-4), açıkça savaş esirlerinin ya bir lütuf (lütfen) serbest bırakılacağını veya fidye karşılığında salıverilmeleri gerektiğini belirtir. Esirlerin bir süre tutulmasına mukabil Müslüman esirlerle takas açısından bazen gereklidir, fakat yüzlerce ve binlerce esiri kurşuna dizmek mümkün değildir.

Kimse hangi inanca (din, mezhep, inanç grubu, fırka) sahip olursa olsun, din ve inancından dolayı öldürülemez. Kendisine karşı savaşılan, saldırgan veya aradaki anlaşmayı haince bozan kimsedir. Anlaşmalılar ve anlaşmala-

rına sadakat gösterenlere saldırılamaz (4/Nisa, 90); keza Müslümanlarla din konusunda savaşmayan, onları yurtlarından sürmeyen, hicret etmek zorunda bırakmayan ve Müslümanların düşmanlarıyla ittifak kurmayanlarla iyi geçinmek, velayete dayalı anlaşmalar imzalamak mümkündür (bkz. 60/Mümtehine, 8-9).

Kesinlikle İslam orduları savaş makinası değildir. Savaşın bir hukuku, bir ahlakı vardır. Yaşlılar, çocuklar, kadınlar, savaşa katılmayan siviller, din adamları öldürülmez; tabiat vahşice tahrip edilmez; suçlu suçsuz ayırt etmeyen kitlesel imha silahları kullanılmaz. Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra Hz. Ebu Bekir ve diğer büyük sahabiler bu kurala titizlikle riayet etmişlerdir. Eğer her kâfir ve müşrik öldürülür diye genel ve amir bir hüküm olsaydı, İslam tarihi boyunca Müslümanların hükümran olduğu geniş coğrafyada ne Yahudi ve Hıristiyanlar, ne Mecusi ve Sabiiler ve diğer inanç ve dinlere mensup topluluklardan eser kalırdı.

Kur'ani hükümler beşeri her durumda farklı ihtiyaçlara ve şartlara cevap verirler. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında savaş yoksa Mümtehine sûresinde (60/8-9) belirtildiği gibi karşılıklı anlayış ve anlaşma varsa, bu türden beşeri ortamda "Kâfirun sûresinin hükümleri" geçerlidir. Herkesin dini, inancı, ibadeti, ameli ve yaşama tarzı kendine. Ancak Müslümanlarla gayrimüslimler arasında savaş varsa, Müslümanlar işgalcilere ve saldırganlara karşı yurtlarını ve nefislerini, namus ve mallarını savunuyorlarsa, orada da "kıtal ayetinin hükümleri" geçerlidir. Diyelim ki bir Müslüman savaşın olmadığı İstanbul'da yaşıyorsa Kâfirun sûresine göre yaşar; bir uçağa atlayıp da iki-üç saatlik uzaklıkta işgal altındaki bir Müslüman ülkesine giderse, orada kıtal ayeti geçerli olur. Ne barış ve anlaşma olunan İstanbul'da "kıtal" olur ne işgal bölgesinde "herkesin dini kendine" ilkesi geçerli olur. İşgal ve çatışma bölgesinde de, gayrimüslimlerle savaşılıyorsa, bu onların dinlerinden değil, işgalci ve saldırgan fiillerinden dolayıdır.

Kâfirun sûresi son ayetinde **"Sizin diniz size, benim dinim bana!"** ilkesini vaz'eder. Ayetteki din'i en genel anlamdaki tanımıyla anlamak daha doğru olur. Ama özelleştirilmiş anlamlarıyla da ayetin bağlamına uygun düşer. Buna göre "Siz müşrikseniz müşriksiniz, ben muvahhid Müslümanım, sizin şirkiniz size, benim tevhid inancım bana" veya "Sizin yapıp ettikleriniz, amelleriniz, eylem ve fiilleriniz size, benimkiler de bana. Ben sizin yaptıklarınızdan dolayı hesaba çekilmem" veya "Siz yaptıklarınız dolayısıyla bir ceza ve azaba müstahak olacaksınız, çünkü Allah'ın birliğini inkâr ediyorsunuz, hakikati tersyüz ediyorsunuz. Yoldan çıkmışsınız, zulüm üzere düzen kur-

muşsunuz. Din bir karşılıktır, ödül ve cezadır. Siz cezanızı göreceksiniz, ben de ödülüme sahip olacağım. Cezanız (ebedi hüsran ve cehennem) size, ödülüm (dünya ve ahirette kurtuluş ve cennet) bana" veya "lam" harfine istihkak anlamı verirsek "Herkes layığına kavuşur. Siz şirk dinine layıksınız, ben de tevhid inancına ve İslam dinine!"

İbn-i Kesir'in verdiği bilgilere göre, **İmam Şafii**'nin sûrenin 6. ayetinden hareketle, Müslüman olmayan kâfirlerin tümünün "tek millet" sayıldıklarını, aralarındaki din farkının İslam nazarında durumu değiştirmediğini; dolayısıyla Müslümanlarla kâfirler birbirlerine mirasçı olamazlarken, onların birbirlerine (Hıristiyan Yahudi'ye veya Yahudi Hıristiyan'a) mirasçı olabileceklerine hükmetmiştir. **Ebu Hanife** de aynı kanaattedir.

Kâfirun sûresinin (109) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

110- Nasr Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 3 âyettir. Tevbe (9) sûresinden sonra, yekpare indirilen en son sûre kabul edilir. Sûre ismini ilk ayette geçen ve "**yardım, zafer**" anlamlarına gelen "**nasr**" kelimesinden almaktadır.

Sûrenin Veda Haccı sırasında, "Teşrik günleri"nde, Mina'da veya Huneyn savaşı dönüşünde veya Hayber dönüşünde indiğine ilişkin üç rivayet vardır. Bir rivayete göre sûrenin inişinde Hz. Abbas ağlamış, Efendimiz (s.a.) niçin ağladığın sorunca "Bu sûre senin (yakında) öleceğini haber veriyor" demiş. Bunun üzerine Efendimiz "Durum senin dediğin gibidir" buyurmuştur. Başka bir rivayete göre, Efendimiz'in yakında vefat edeceğini söyleyen İbn-i Abbas'tır ki, daha sonraları Hz. Ömer, onu "Divan" adı verilen "danışma meclisi"ne almıştır. (Buhari ve Tirmizi, Tefsir, 110.)

Bir rivayete göre de Nasr sûresinin inişinden 80 gün sonra Efendimiz (s.a.) bu dünyadan irtihal etmiştir. **Katade**'ye göre Efendimiz'in irtihali bu sûreden sonra iki, **Mukatil**'e göre ise bir sene sonra vuku bulmuştur. Bu yüzden sûreye 'tevdi' (vedalaşma) sûresi' de denir. **Kurtubi**, İbn-i Ömer'den şu bilgiye tefsirinde yer verir: Hz. Peygamber (s.a.) Maide, 3. ayetin inişinden sonra 80 gün; "kelale" adıyla bilinen Nisa sûresinin 176. ayetin inişinden sonra 50 gün; Tevbe, 128. ayetin inişinden sonra 35 gün; en son "Allah'a döneceğiniz günden korkup sakının. Herkese kazandığı eksiksizce ödenecek ve onlara haksızlık yapılmayacaktır" (Bakara, 281) ayetinin inişinden sonra 11 gün –Mukatil'e göre 7 gün– yaşamıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾

1. **Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman,**
2. **Ve insanların Allah'ın dinine dalga dalga girdiklerini gördüğünde,**

"Nasr" na-sa-ra'dan yardım, destek demektir. Nusret, nasara, ensar kelimeleri bu kökten gelirler. Kupkuru toprağın bitki yeşertmesine yardım etmesi dolayısıyla yağmur için bu tabir kullanılır. Havariler için "Allah'ın yardımcıları" manasında "Ensarullah" denir ki, havariler Hz. İsa'ya destek vermekle Allah'ın dinine ve davasına yardım etmiş oldular (61/Saff, 14). Mekke'den Medine'ye hicret edenlere yardım ettikleri için de Medinelilere "ensar" dendi. **"Feth"** de kapalı olan şeyi açmak anlamına gelir. Anlamlarından biri nehir veya suyun toprağı yarıp sulamasıdır. Ama genel olarak savaş ülkesini elde etmek, zapt etmek için kullanılır. Fethin mutlaka savaş yoluyla gerçekleşmesi gerekmez, savaşmadan da bir ülke Müslümanların eline geçiyorsa, fethedilmiş sayılır.

Tefsirciler, buradaki fethin "Mekke'nin fethi" olduğunu söylemişlerdir. Mekke, sadece hemşehrileri Hz. Peygamber'e karşı direnen Kureyşlilerin elinden değil, putperestlikte sembolize edilen şirk ve paganizmin tahakküm, zulüm ve tasallutundan da kurtarılmıştır. Esasında bu Allah'ın va'di idi. Hz. Peygamber ve arkadaşlarını yurtlarını terk etmeye yol açan sebep Kur'an vahyi idi. Kasas sûresinde (28/85), "Şüphesiz sana Kur'an'ı farz kılan, seni dönülecek yere elbette döndürecektir" buyruluyordu. Benzer vaad ve müjdeler, Fetih (48/1) ve Saff (61/13) sûrelerinde de verilmişti. İşte Mekke'nin fethi bu va'din yerine gelmesi oldu.

"İzacâe" şart ifade ettiği için, yardım ve fethin bir vakti olduğunu ima eder. Sen istedin diye fetih olmaz. Bunu takdir ve tayin eden üst bir irade var. Dikkat çekici nokta, tam da bununla ilgili olarak "nasr"ın "fetih"ten önce gelmiş olmasıdır. Yani yardım ve destek olmadan fetih olmaz. Yardım ve desteği iki anlamda ele almak mümkün: Manevi olarak ilahi yardım ki, bunun için Yüce Allah'ın muradına ve hoşnutluğuna göre yüksek ahlaki donanıma sahip olmak; diğeri maddi donanım ki, bu da ilahi sünnetin gereklerini yerine getirmektir. İyi eğitilmiş asker, maddi donanım, isabetli strateji, lojistik destek, istihbarat, hareket kabiliyeti vs. tedbir ve hazırlıklar buna dâhildir.

Fethi mümkün kılan meşru sebep, ahlaki amaç ve niyettir, bu nasrı, nusreti celp eder. İ'lay-ı kelimetullahta ifadesini bulan tevhid, adalet, özgürlük ve ahlaki hayatın tahakkuku eğer savaşın gerekçesi ise Yüce Allah bu işe kalkışanlara nusret verir, fetih de müyesser olur. Yani fethin sebebi nasr'dır. Şu halde en başta bilinmesi gereken şu ki, "yardım ve zafer, karşı konulamaz olan ve her şeyi yerli yerince yapan Allah'tandır." (3/Âl-i İmran, 126.)

Eğer fetih, nasr ve nusretin manevi ve ahlaki hedeflerine ulaşmak üzere yapılmışsa, bir süre sonra kalplerin fethine döner. Çünkü çeşitli baskılar ve yoksunluklar altında yaşayanlar İslam'ın düzeniyle felah ve refaha kavuşur,

bunun kendilerine Yüce Allah'ın Müslümanlar eliyle gelen bir ihsan olduğunu düşünür ve fevcfevc (topluluklar-kitleler halinde) İslam'a girmeye başlar. Her fetih veya gazveden sonra Efendimiz şu duayı okurdu: "Allah'tan başka ilah yoktur. O kuluna yardım etmiş ve müşrik toplulukları yalnız başına hezimete uğratmıştır." (Buhari, Megazi, 30; Müslim, Hac, 147.)

Kâbe dolayısıyla Mekke'nin fethi "fetihlerin fethi"dir, bundan daha büyük, daha değerli ve daha anlamlı fetih yoktur, bütün dünya fethedilse, Kâbe'nin putlardan ve Mekke'nin müşriklerden kurtarılmasına eşdeğer olamaz. Zira İslam'ın manevi başkentinin kapalı ve tıkalı olması, Müslümanların kıblelerinin ve yönlerinin tevhide, adalete ve özgürlüğe kapalı ve tıkalı olması demektir. Kâbe Müslümanların varlık âlemindeki merkezi noktası, "Mekke şehirlerin anasıdır" (6/En'am, 92). Şu halde Mekke fethinden sonraki fetihler, -eğer meşru ve adil bir sebeple yapılıyorsa- Mekke fethinin türevleri hükmündedir, her birinin nasr ve nusretle mücehhez olmaları gerekir. Bundan üç fetih anlamı çıkarmak mümkün:

a) Mekke'nin fethi,

b) Mekke referanslı diğer fetihlerin başlaması,

c) Allah'ın nusreti celp edildiğinde fethedilmeyecek yer yoktur, İslam'la engeller ortadan kaldırılmış olur.

Hakikaten Mekke'nin fethini takip eden kısa zamanda İslam dalga dalga yayıldı, Efendimiz aleyhissalâtüvesselâmın veda haccını yaptığı 10. yılda Arap yarımadasının tamamına hâkim oldu. Hicretin 9. yılında kabileler heyetler halinde Medine'ye gelip ya Müslüman oldular veya cizye vermeyi kabul etmek suretiyle İslam hâkimiyeti altına girdiler. Bu olaylar dolayısıyla hicretin 9. yılına "heyetler yılı (Senetü'lVüfud)" dendi. Bu arada sadece Huneyn savaşı ve Taif kuşatması vuku buldu, diğer bölgelerin tamamı kendi rızalarıyla İslam'ın siyasi birliğine katıldılar. Bu muazzam bir başarı, hayranlık verici bir fetihti. Bunun sırrı Hz. Peygamber ve ashabı çetin bir sınavdan başarıyla geçmiş olmalarıydı. Bu sayede Allah'ın yardımına, nusretine mazhar olmuşlardı. Bu sınavı vermeden fetih onlara nasip olmadı.

"**Allah'ın dini**"nde iki nükte önemlidir: Biri din sadece Allah'ındır. O'nun seçtiği din makbuldür (5/Maide, 3). İslam, beşer tarafından geliştirilmiş değildir, Allah'ın vahyidir. Diğeri eğer insanlar bölük bölük, dalga dalga İslam'a giriyorlarsa, şahısların hâkimiyeti altına değil, Allah'ın dinine giriyorlardır. Onların hak ve hukukları, güvenlik ve özgürlükleri, refah ve gelişme potansiyelleri şahısların, yöneticilerin yetkisinde değil, "Allah'ın dini"nin tanıdığı hükümlerin hayata geçirilmesi sonucudur. Teşbihte hata olmasın, nasıl ulus devletlerde "yurttaşlar arasında eşitlik" ilkesinden dolayı her yurttaşın temel hak

ve özgürlüklere sahip olduğu iddia ediliyorsa, bunun gibi Allah'ın dini içinde yer alanlar da temel hak ve özgürlüklere sahiptirler. Allah'ın dini adını verdiğimiz sosyal ve politik düzende şahıslar Müslüman ise diğer Müslümanlarla "kardeş"tirler; gayrimüslim ise "yaratılışta eş"tirler. Her iki grubun temel hak ve özgürlükleri İslam dininin teminatı ve koruması altındadır.

"**Fevc fevc** (çoğulu efvacen)" zaman içinde, peyderpey, dalga dalga veya topluluklar, kitleler halinde demektir. Demek oluyor ki insanlar İslam'ın adaletine, yüksek ahlaki değerlerine ve Müslümanların bu değerlere olan samimi sadakat ve temsiliyetlerine şahit oldukça, ıstıraplarından ancak İslam ve Müslümanlar eliyle kurtulacaklarını anlayıp İslam hâkimiyetine gireceklerdir. Ve bu şartlar tamam oldukça kıyamete kadar sürecektir. "**Yedhulune**" girerler fiilinin muzari yani şimdiki ve geniş zaman olarak gelmiş olması buna işaret etmektedir. "**Ve erayte'nnase**", insanları göreceksin, görürsün; yani sen insanların hangi sebep ve maksatla İslam'a girdiklerini görecek, gözlemleyeceksin. Sen işini doğru dürüst yap, adaletli ve ahlaklı toplum düzeni tesis et insanların kitleler halinde İslam'ın koruyucu kubbesi altında toplanacakları görürsün; somut olarak görür ve anlarsın. Allah'ın dinine girecek olan "insanlar (ennas)"tır yani sadece Müslümanlar değildir. Belki bazıları İslam'ın mü'mini olmayacak ama adil İslam düzeninin ve siyasi birliğinin üyesi olmayı kabullenecektir. Bunun trajik örneği, bugün Müslümanların dinlerini resmen değiştirmeden Batı veya Avrupa Birliği hukuk ve müktesebatını kendi ülkelerindeki zorba yönetimlerin zulüm ve haksızlıklarına karşı savunur hale gelmeleridir.

Salt siyasi ve askeri hâkimiyet kurmayı, başka toplulukları zorla dinlerinden vazgeçirmeyi veya ganimet elde etmeyi, maddi ve tabii kaynaklarını sömürmeyi hedef alan savaşlar ve fetihler meşru olmadığı gibi Allah'ın yardımına ve muradına mazhar olamazlar. Belki fetihlerin talan ve sömürüye alet edilmesi, kibir, istibdat ve gösterişe meyledilmesi insanların bu sefer ters istikamette Allah'ın dininden çıkmalarına yol açabilir.

İlk iki ayetin son ayetle bağlantısı gözden kaçmaması gereken önemli bir hususdur. Şöyle ki: Fethin sebebi ve şartı Allah'ın yardımı yani nusrettir. Pekiyi devamı ve bekası neye bağlıdır? 3. ayetin işaret ettiği Allah'ı tesbih ve O'ndan bağışlanma dilemenin sürekliliğidir.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

3. **Hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir.**

Bazı tefsirciler, 3. ayette zikri geçen "hamd ile tesbih"tenkelamî tenzih manasını çıkarmışlardır. Her durumda mü'minler Yüce Allah'ı her türlü noksan ve eksik sıfatlardan tenzih etmelidirler (bkz. 2/Bakara, 30). "Tenzih Allah'ı her türlü su'dan (sayılan noksanlıklardan, zaaf ve kötülüklerden, şüphe ve şaibelerden) tenzih etmektir. (İbn-i Mace, İkamet, 179; Müsned, V, 384.) Fakat bağlamı içinde ele alındığında asıl maksadın, büyük-küçük galibiyetler, başarılar kazanan Müslümanların zafer sarhoşluğuna, güç zehirlenmesine kapılmamaları için yapılan uyarıdır.

Bazıları da, Hz. Peygamber'e, "Sen dünyaya ilişkin görevini yerine getirdin, bundan sonra sadece Rabbini hamd ile tesbih etmekle meşgul ol" mesajı verildiğini düşünmüşlerdir. Bunun manası yönetim ve siyaset işi "din adamları"nın değil, siyaseti meslek seçen kimselerindir. Özünde "din ile dünya arasında ayrım"ı esas alan bu açıklama pek ikna edici gözükmüyor. Böyle olsaydı, Nasr sûresinin inişinden sonra da Efenidimiz (s.a.) Huneyn savaşı ve Taif kuşatmasıyla doğrudan ilgilenmezdi. Kaldı ki Peygamberimiz, Rabbini hamd ile tesbih etmekten gafil değildi, bazen geceleri ayakları şişene kadar namaz kılardı. Kişi hangi dünyevi işi yapıyor olursa olsun, hamd ile tesbihten geri kalmaz. Savaş sırasında bile namazın ihmal edilmemesi bunun göstergesidir.

"**Tevbeleri çokça kabul eden**" vasfıyla Yüce Allah'ın Hz. Peygambere hamd ile tesbih etmeye emretmesi onun günahkâr olduğunu mu ima eder? Haşa, hayır! O ismet sıfatına sahip bir elçidir, zelle kabilinden yanılmaları, yanlış ve hataları olsa bile hem bunlar anında düzeltilmiş, hem o her an tevbe ve istiğfarda bulunmuştur. Hz. Peygamber, kendisi ve mü'minler için hep bağışlanma dilemiştir (bkz. 47/Muhammed, 19). Önce kul, sonra elçi olan Hz. Peygamber'in sürekli bağışlanma dilemesinden daha tabii ne olabilir!

Rabbini hamd ile tesbih eden varlıktaki her şeyin ve nesnenin Allah'ın ilmi dâhilinde, iradesi ve kudretiyle var olduğunu bilir, Güneş, ay, gece, gündüz ve her şey, O'nun vaz'ettiği yasalar dâhilinde O'nu tesbih eder (21/Enbiya, 33). Dünyada başarı kazanan Müslüman da bilmeli ki, her ne başarı kazanmışsa bu Allah'ın nusreti sayesindedir (3/126). Kibre kapılıp da başarıyı kendinden bilme hatasına düşmemeli. Zafer ve iktidar sarhoşluğu kişiye Allah'ı unutturur. Her şeyi kendinden bilir, kibre kapılır, güç ve iktidar gösterilerine başlar. Erişilmez karizmaya bürünmesi, kulaklarını hak söze tıkaması, mazlum ve mağdurların feryadını duymaması, görkemli saraylarda yaşayıp debdebe ve israfa dalması, aşırı kuralların işler olduğu protokol ve törenler düzenlemesi, kendi adına göz kamaştırıcı yapılar, anıtlar inşa etmesi onun güç zehirlenmesine uğradığının göstergesidir. "*Sen Rabbini hamd ile tesbih*

et ve secde edenlerden ol. Ve yakîn sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et." (15/Hicr, 98-99.)

Bu durum şahıslar için olduğu kadar topluluklar ve toplumlar için de geçerlidir. İslam dünyasında çokça görülmüştür: Bir dönem yoksul, ezilmiş ve mağdurken, iktidara gelip güç ve imkân elde edenler, bir bakmışsınız dinin en asli değerlerini unutmuş, dünyevi güç ve servetin manyetik alanına girmişlerdir. İktidar olur olmaz hemen yatlar, katlar, pahalı arabalar edinmeye başlar, semtlerini değiştirir, kibir ve gösterişin aldatıcı dünyasında kendilerini kaybederler. Mağdur iken mağrur, mazlum iken zalim olurlar. İşte Yüce Allah, bir yandan elçisini bu yönde uyarırken, öte yandan ve asıl ona mesaj üzerinden kıyamete kadar gelecek bütün Müslümanları bu konuda uyarmaktadır. Zafer ve fetihten sonra Allah'ı unutanlar, İslam'ı yaşama azmini kaybedip dünya zevklerine, iktidar hırs ve ihtirasına kendilerini kaptıranlar, bir süre sonra zaferlerini kaybeder, zelil duruma düşerler.

Eğer kul her adımda ve gelişmede Allah'ı hamd ile tesbih ederse, başarı ve zaferleri kendinden bilmez, bu yönde bir duyguya, hissi bir eğilime kapıldığı an hemen kendini kontrol edip tevbe ve istiğfarda bulunacak, Allah'tan af dileyecektir. 3. ayet Allah'ın yardımıyla zafer kazanmış fatihler ve genelde galipler için bir davranış modeli sunmaktadır. (Bu olayın İsrailoğulları tarihindeki örneği için bkz. 7/A'raf, 129. ayetin açıklaması.)

Nasr sûresinin (110) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

111- Mesed Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 5 âyettir. Fatiha (1) sûresinden sonra, Tekvir (81) Sûresinden önce indirilmiştir. İçinde geçen kelimelerden dolayı "Tebbet" veya "Leheb" adını da almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

تَبَّتْ يَدَآ اَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَآ اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾ سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَامْرَاَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٥﴾

1. **Ebû Leheb'in iki eli kurusun; kurudu ya!**
2. **Malı ve kazandıkları kendisine bir yarar sağlamadı.**
3. **Alevi olan bir ateşe girecektir.**
4. **Eşi de; odun hamalı**
5. (Ve) **Boynuna bükülmüş bir ip** (bağlanmış) **olarak.**

5ayetlik bu sûrede Peygamber Efendimiz (s.a.)'e aşırı düşmanlık gösteren Ebu Leheb ve karısının dünyada başına gelenler ve ahirette gelecekler anlatılır. Yüce Allah, bu karı kocanın yaptıklarından dolayı onları beddua ile kahretmektedir. "**İki eli kurusun**" şeklinde gelen beddua ifadesi Ebu Leheb denen önde gelen müşrikin kahrolması anlamına gelmektedir. "Tebbe" ise haber cümlesidir. Yani olayın anlatıldığı gibi vuku bulduğu, ahirette de öyle vuku bulacağı haber verilmekte ve bu kesinlik dolayısıyla fiil dili geçmiş (mazi) gelmektedir. İnişinden 15 sene sonra Ebu Leheb, sûrede anlatıldığı gibi ölmüş; malı mülkü, evlat ve itibarı ona herhangi bir fayda sağlamamıştır.

Zemahşeri, "Tebab"ın "helak olmak, hüsrana uğramak" anlamına geldiğini söyler. Kur'an'da da bu anlamda kullanılır: "*Firavun'un hileli-düzeni, 'yıkım ve*

kayıpta' olmaktan (tebab) başka (bir şey) olmadı" (40/Mü'min, 37. Ayrıca bkz. 11/Hud, 101 Ve 40/Mü'min, 37). "El'in kuruması", insan eylemlerinin en önemli araçları olan ellerin bedeni, kişiliği, nefsi, öz varlığı simgelemesidir. Burada mecaz-ı mürsel vardır yani parça zikredilip bütün kastedilmiştir. Araplar, "el (yed)"i özvarlık, zat anlamlarında kullanmaktadır: "*(Ey insan) Bu, senin ellerinin önden takdim ettiklerindir. Şüphesiz Allah, kullar için zulmedici değildir*" (22/Hac, 10).

Elin kuruması kişinin zafere ulaşamaması, güç ve kudretini kaybetmesi, aciz kalmasıdır ki, benzer bir ifade Kitab-ı Mukaddes'te de yer alır. Hezekiel'den naklen "Bana 11. Senenin ilk ayının yedinci gününde gelen Allah'ın kelamı şöyle diyordu: 'Ey İnsanoğlu! Mısır Firavun'un kolunu kırdım, iyileşmesin, kılıç tutacak kadar güçlenmesin, diye kimse onu sarmadı.' Bu yüzden Rab şöyle diyor: 'Mısır Firavun'na karşıyım. Her iki kolunu, sağlam olanı da, kırık olanı da kıracağım. Kılıcı elinden düşüreceğim." (Hezekiel: 20-22.)

Fakat "Nizamu'l Kur'an ve Te'vili'l Furkan bi'l Furkan" tefsirinin sahibi Hamiduddin el **Ferahi**, sûrenin Ebu Leheb'e herhangi bir beddua ihtiva etmediğini söyler. Ferahi'ye göre söz konusu azılı müşrike yakıştırılacak en iyi sıfat "Arapların Firavunu"dur. Ebu Cehil ve Ebu Süfyan gibi mütegalibeden kişiler dururken, ona bu sıfatın yakıştırılmasının sebebi, onun ne din uğruna muhalefet etmesi ne Arap geleneğine göre Allah'a yakınlık kadar önem verilen akrabalık bağlarına değer vermesidir. Hayır, ikisi de değildir. Ebu Leheb Kâbe'nin koruyucusu ve emanetlerinden sorumlu kişiydi. Kâbe'yi istismar ederek o kadar mal mülk sahibi olmuştu ki, bir türlü doymuyor, öyle ki Kâbe'de bulunan altın ceylan bir heykeli çalmakla itham ediliyordu. Ebu Leheb, Hz, Peygamber'in tebliğinin malını, servetini elinden almaya matuf olduğunu düşünüyor, bu yüzden belki de herkesten çok Tevhid dinine husumet gösteriyordu. Ebu Cehil kabile asabiyeti ve kibir, Ebu Süfyan liderliğin elinden alınması korkusuyla İslami davete muhalefet gösterirlerken, Ebu Leheb servetinin elinden alınmasından, korkuyordu.

Ancak Ferahi'nin anlattıkları doğru olmakla beraber, sûrenin Ebu Leheb ve karısını ağır bir üslupla tahkir ettiği veya ona beddua etmediği fikrine halel getirmez. İbn-i Abbas'tan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber, ilk defa Mekkelileri Safa tepesine toplayıp, "-Ben size Allah'tan gönderilen bir uyarıcı-korkutucuyum" diye hitap ettiği zaman, Ebu Leheb, kızgınlıkla "-Helak olasın, ziyan olasın (tebalek), bizi bunun için mi topladın?" diye karşı çıkmıştır. (Bkz. Buhari, Tefsir, 111; Müslim, İman, 355.)

Rivayetlere göre ve ayetin de açıkça haber verdiği üzere ("**kurudu da**" yani "kahroldu da"!) Ebu Lehep, müşriklerin ağır yenilgisiyle sonuçlanan Be-

dir savaşından yedi gün sonra üzüntüsünden hastalanıp ölmüş -rivayetlere göre Ades adı verilen veba veya çiçek hastalığından ölmüştür- cesedi üç gün evinde kalmış, sıcakta kokmuş, etrafı rahatsız edecek hale gelince ücretle tutulan siyahi köleler tarafından sopalarla itilerek yüksek bir tepede kazılan çukura atılıp gömülmüştür. Üzerine taş atarak gömülmüştür ki, birine bu tarz taş atılması lanete maruz kaldığı anlamına gelir. Hiç kuşkusuz bu, kendi toplumunun aristokratı olan bir kişinin başına gelebilecek en büyük felakettir.

Ebu Leheb zengindi. Bir kantar altını olan dört kişiden biriydi. Diğer iktidar seçkinleriyle birlikte Mekke'ye bir şekilde akan gelirin önemli bölümüne el koyuyordu. Anlaşıldığı kadarıyla bu servetini kendisine kalan miras yanında bu şekilde -yolsuzluk yaparak, sömürerek ve çalarak- kazanmış, (kesb) elde etmişti. Başka bir ifadeyle bu, eşitsiz ve adaletsiz bir gelir bölüşümünün sonucu olan bir kazançtı. Ancak yine de serveti, onu içine düştüğü trajik durumdan kurtarmaya yetmedi; ahirette uğrayacağı şiddetli azaptan kurtarmaya hiç yetmeyeceği ise kesin hakikattir. Mekke'nin belli başlı zenginleri arasında yer alan Ebu Leheb'in aynı zamanda çok cimri olduğu anlatılmaktadır. Öyle ki, Bedir Savaşı'na Kureyş'in bütün ileri gelenleri gittiği halde, o, dört bin dirhem alacaklı olduğu As bin Hişam'ı göndermişti. Bu yolla, hem savaşa katılma riskinden kurtulmuş hem da alacağını tahsil etmişti.

İbn-i Kesir'in İbn-i Abbas'a dayanarak verdiği bilgilere göre, buradaki "**kazandı**"dan kasıt Ebu Leheb'in çocuklarıdır. Bir keresinde şöyle demişti: "Eğer yeğenim (Muhammed) doğru söylüyor ise çoluk çocuğumu, malımı fidye verir kurtulurum!" Ayet, çocuk ve malın kurtuluş fidyesi olamayacağına işaret etmektedir. Suç şahsi olduğu gibi ceza yani azap da şahsidir. Ayrıca Allah'ın çocuğa ve mala ihtiyacı yoktur. Dünya şartlarında çocuk, beşeri nüfuz, makam, statü, şöhret, yandaş, servet birtakım kapıları açan anahtar olur ama Allah katında bunların bir değeri yoktur. (60/Mümtehine, 3-4.)

Benzer trajik bir akıbet karısı için de söz konusudur. Ebu Leheb'in karısı Mekke'nin önde gelen aristokrat kadınlardan olmasına rağmen, Kur'an, onu boynuna liften yapılmış urgan (ip) bağlanmış olarak odun taşıyan ikinci sınıf insanlar gibi tasvir etmektedir. Her ikisi de alev alev yanan, parladıkça parlayan ateş ehlindendir. Bir bakıma söz konusu iki insanın, İslamiyet'e ve Hz. Peygamber (s.a.)'e gösterdikleri düşmanlık ve nefretin şiddeti, cehennemde içinde yanacakları ateşin alevini ve şiddetini körüklemektedir.

Nemrut, Firavun gibi tarihin kaydettiği belli başlı müşrikler arasında yer alan ve bu özelliğiyle anılan bu adamın asıl adı Abduluzza bin Abdulmuttalib

bin Haşim'dir. Künyesi Ebu Utbe ancak sonraları "**Ebu Leheb**" lakabını almıştır. Hem ismi ile verdiği tepkileri, hem lakabı ile akıbeti arasında ilginç bir ilişki vardır. Hz. Peygamber, "Allah'ın birliği" inancını yaymaya başladığında "Uzza putunun kulu (Abduluzza)" olarak isim alan Ebu Leheb, bunu ağır bir çağrı olarak algılamış, muhtemelen yeni dini kabul etmesi durumunda ismini değiştirmek zorunda kalacağını düşünmüştür.

Peygamber Efendimiz (s.a.), ilke olarak isimlere karışmazdı ama mesela Abduluzza (Uzza'nın kulu) veya Abduşşems (Güneşin kulu) gibi şirk ve puta tapıcılık ifade eden isimleri değiştirir, genellikle Abdullah (Allah'ın kulu), Abdurrahman (Rahmanın kulu) türünden isimlerin verilmesini isterdi. Çocuklara da bu isimlerin verilmesini tavsiye ederdi. İsim önemlidir, çünkü kişinin ismiyle müsemma olması arzu edilir ve bazen isim gerçekten kişiliğin teşekkülünde, karakter üzerinde etkili olur. Kişinin ismi ile müsemma olması Ebu Leheb'in hayatında geçerli olmuştur. Bu açıdan çocuklara isim verirken, isimlerin anlamlarını, neye çağrışım yaptıklarını iyi düşünmek gerekir.

"**Ebu Leheb**" bir lakap veya künye olup, "Alevin babası" demektir. Burada ona bu künyenin verilmiş olmasının sebebi elbette onu yüceltmek değil, aksine Ebu Cehil'de olduğu gibi edebi bir sanatla onu küçük düşürmek, aşağılamaktır. Bir anlatıma göre de, Ebu Leheb yakışıklı bir adamdı, yüzü alev gibi parlıyordu, bu yüzden ona "Alevin babası" denmiştir. "Alevin babası" lakabı da, zamanla kişiliğinin ateşten elbise giymesine yol açmış, ne zaman İslam'ın hakikatleriyle karşılaşsa, öfkesinden yüzü alev gibi parlamıştır.

Onun kişilik profilini anlatan kaynaklar Ebu Leheb'in hemen kızan, sinirlenen, alev gibi parlayan yani ismiyle müsemma biri olduğunu kaydeder. Karısı bilinçli, sistemli ve amaçlı bir biçimde onu kışkırtır, parlamasını sağlar, provoke eder, deyim yerindeyse ateşe körükle giden biri olarak sahnedeki yerini alır. Bir kadın olarak yapmaya gücünün yetmediği her kötülüğü kocasına yaptırırdı.

Bu sûre, hem tarihsel hem evrensel boyutu olan bir olayı ve olayın içinde yer almış bulanan aktörlerin kişilik profillerinden söz etmektedir. Ağır bir dille yerilip tahkir edilen Ebu Leheb Peygamber Efendimiz (s.a.)'in baba bir amcalarından biridir ama sıra hayatın temel tercihlerine geldiğinde akrabalık veya kan bağı işe yaramamıştır. İnanç tercihi söz konusu olduğunda aynı aile fertlerinin kan ve akrabalık bağı belirleyici özelliğini kaybetmektedir. Oysa Araplarda aile bağı önemliydi, biri babadan yetim kalmışsa amcası babası gibi ona bakmakla yükümlüydü. Akraba bağlarına sadakatin kötülüklerin önlenmesinde önemli rol oynadığına inanılırdı. Zühey bir şiirinde şöyle der:

"Takva onun mizacındandır.
Allah ve akrabalık bağları onu tökezlemekten korur."

Ebu Cehil'in de Bedir günü şöyle niyazda bulunduğu söylenir: "Allah'ım! O (Muhammed) akrabalık bağlarını kopardı; bize bilinmedik şeylerle geldi. Bugün ona boyun eğdir." (Bkz. 4/Nisa, 1.)

Ebu Leheb ile Efendimiz, kapı komşusuydu, evlerini sadece bir duvar ayırıyordu. O kadar yakın idiler ki, Efendimiz iki kızını iki oğluna vermiş ya evlenmiş veya nişanlanmışlardı. Ama Tevhid inancı onları birbirinden ayırdı.

Asıl adı Arva (veya Ardiya) binti Harb bin Ümeyye olan karısı da (Ümmü Cemil), Mekke'nin önde gelen kadınlardan biri olup Ebu Süfyan'ın kızkardeşi, Muaviye'nin de halasıdır. Hem kocasını Hz. Peygamber'e karşı kışkırtır hem de bizzat kendisi ona eziyet etmeye çalışırdı. Mesela sabah evden çıkarken veya gece eve dönerken Peygamber'in önüne dikenli çalılar atması -ki bunları boynuna bağladığı urganla çeker toplardı- başvurduğu eziyet veya aşağılama yöntemlerinden biriydi. Bir rivayete göre çok değerli bir gerdanlığı vardı. "-Lat ve Uzza'ya andolsun, bu gerdanlığı satıp Muhammed'e karşı mücadelede harcayacağım" diye ahdetmişti. Cehennemdeki durumunun tasvirinde bu yaptıklarına göndermelerde bulunulduğu anlaşılmaktadır.

Sonuçta ikisi de alev püsküren ateşe atılanlardan olmuşlardır. Ebu Lehep yakıcı ateşte kavrulur vaziyette anlatılırken, karısı boynunda ip bağlanmış olarak ateşe sürüklenen ve aşağılanan bir kadın olarak tasvir edilmiştir.

Ebu Leheb'in karısının **"Odun hamalı** (ve) **boynuna bükülmüş bir ip** (bağlanmış) **olarak"** cehennemde tasvir edilmesinin işaret ettiği başka bir anlam düzeyi var. O da, Arapçada "odun taşıma"nın "laf taşıma"yı ifade etmek üzere kullanılmasıdır. **"Odun hamalı"** hoş, ince bir istiaredir ve bu Arap şiirinde meşhurdur. Şairler, "odun taşıma"yı "kabileler arasında laf taşıma" ve "savaş kışkırtıcılığı" anlamında kullanmışlardır. Laf taşımak ateşin yakıtı odun gibidir; çünkü insanları birbirine düşürür, kin, haset ve düşmanlık duygularını alevlendirir; tarafları birbirine düşürür. Ebu Leheb'in karısı da, Peygamber Efendimiz'i kötülemek, gözden düşürmek, Mekke'yi aleyhinde kışkırtmak, deyim yerindeyse "ötekileştirmek" üzere durmadan sağa sola, önüne gelene laf taşır, kin ve düşmanlık ateşini tutuştururdu. Zamanların arzettiği özelliklere göre savaş kışkırtıcılığına yol açanlar bazen Ebu Leheb'in karısı gibi insanlar, bazen şairler, bazen da psikolojik savaş tekniklerini kullanan profesyoneller veya çağımızın medya mensupları olabilmektedir. Ama her halükarda savaş kışkırtıcılığı, algı oluşturma, fitne, iç çatışma ve karmaşaya yol açan tutum ve davranışlar ahlaki ve hukuki bakımdan cürüm teşkil etmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a)'in ismi "övülmüş anlamında "Muhammed" iken, Ebu Leheb'in karısı ona "yerilmiş" anlamında "Müzemmem" der, onu küçük düşürmek amacıyla bu kelimenin geçtiği şiirler okurdu.

Ebu Lehep ve karısının dini ilk tebliğ etmeye başladığı günden itibaren Hz. Muhammet (s.a.)'e aşırı düşmanlık göstermelerinin anlaşılır bazı sebepleri olmalı. Tarihçilerin verdiği bilgiler, hem bu karı kocanın husumetinin sebepleri hakkında birtakım ipuçları vermekte hem de insanın hidayet gibi büyük bir olay karşısında aslında son derece önemsiz sebeplerle inkârcı ve isyankâr tavır takınabileceğine, hakikati örtme ve onunla mücadele edebileceğine ilişkin ibret verici bir fikir vermektedir.

İlk defa Hz. Peygamber'in tebliğ yaparken amcası Ebu Leheb'ten sert tepkiler aldığını yukarıda zikrettik. Bazen bir gömleğin ilk düğmesini yanlış iliklerseniz sonuna kadar yanlış gider. Daima hakikat ve doğruluk peşinde olmak ve hakikatle karşılaşıldığında hemen teslim etmek gerekir. Nitekim başlangıçta şiddetle Peygamber'e tepki gösteren birçok kişi sonraları iman etmiş, İslam'a dâhil olmuşlardır. Ebu Leheb olayında ilk düğmenin yanlış iliklenmesi bir sebeptir. Ama bunun dışında başka bilgiler ve bu bilgilerin işaret ettiği sebepler de zikredilmektedir. Şöyle ki:

Hadis kaynaklarında yer alan bir kayda göre (Buhari, Tefsir, 111), ilk vahyi almaya başlayan Hz. Peygamber (s.a.) "*(Öncelikle) En yakın hısımlarını (aşiretini) uyar.*" (26/Şuara, 214), ayeti inince, o da en yakınlarından başlamış; bu arada amcası, yakın komşusu ve iki kızını iki oğluna (Uteybe'ye Ummü Gülsüm'ü, Utbe'ye de Rukiyye'yi vermişti) verdiği dünürü Ebu Leheb'e tebliğ yapmıştı. İzzet Derveze ve Süleyman Ateş, Şuara sûresinin bu olaydan çok sonraları indiğini öne sürerek, söz konusu bilgiye itiraz ederler. Öyle de olsa, netice değişmez. Efendimiz'in amcası, komşusu ve dünürü olan birine ilk tebliği yapmayı düşünmüş olması gayet normaldir. Nitekim öyle de yaptı. Ancak, hiç de umulan olmadı, Ebu Leheb, Hz. Peygamber'in söylediklerini kabul etmedi. Kabul etmediği gibi sert bir tepki gösterdi. Öyle ki, ne zaman Hz. Peygamber, birilerine tebliğde bulunacak olsa, o, hemen arkasından gider, onu yalanlar ve insanları İslamiyet'e girmekten alıkoymaya çalışırdı. Mesela Tarık bin Abdullah el Muharibi'nin bizzat tanık olduğu gibi, Hz. Peygamber Zu'l Mecaz pazarında "-Ey İnsanlar! Allah'tan başka ilah yoktur, deyin ve kurtulun" dediğinde, Ebu Leheb arkasından onu taşlar, ayakkabısı kanla doluncaya kadar taş yağmuruna tutar ve: "-Bu yalancıdır, sakın söylediklerine kulak asmayın" diye bağırırdı.

Ebu Leheb, zengindi, itibarlıydı, kısaca kendi toplumunun iktidar seçkiniydi. Yeni dinin sahip olduğu imtiyazları elinden alacağını hesap ediyordu.

Taberi'nin yer verdiği rivayete göre, bunu Hz. Peygamber'e sormuş: "Sana inanırsam, bana bundan ne var?" Efendimiz'in "Müslümanlara verilen ne ise!" cevabını alınca "Benim onlara bir üstünlüğüm (ayrıcalığım) yok mu?" diye adeta çıkışmış. Efendimiz "Sen ne ile üstün tutulacaksın ki?" diye sorunca "Böyle bir dine yazıklar olsun, beni başkalarıyla bir tutan din olmaz olsun" demiştir. Diğer bir rivayetlere göre de vadiden çıkıp da Kureyş'in yanına geldiğinde şöyle diyormuş: "Muhammed, mahiyetini bilemediğimiz şeyler vaat ediyor, bunların ölümden sonra vuku bulacağını söylüyor ama elime (şimdi ve hemen) ne koydu ki!" deyip iki avucuna üflemiş ve "tebbeleküma, ben Muhammed'in söylediklerinden hiçbir şey görmüyorum" deyip tebliği reddetmiştir. (Buhari, Cenâiz, 98; Müslim, Fiten, 91.)

Amcası olmasına rağmen tebliği reddetmesinin anlaşılır sebeplerinden biri -ki en önemli sebep kuşkusuz hidayetin Allah'ın elinde olmasıdır- geçmişe dayanan bir meseleye uzanıyordu. Muhammet **Hamidullah**'ın verdiği bilgilere bakılırsa (Aziz Kur'an), Hz. Peygamber, gençliğinde ihtilaflı bir meselede amcası Ebu Leheb'e karşı -elbette haksız olmasından dolayı- diğer amcası ve vasisi Ebu Talib'i haklı bulup desteklemişti. Ebu Leheb, bu olayı hiçbir zaman unutmadı. Ve sırası gelince yani Hz. Peygamber, vahiy alıp da tebliğine başlayınca ona şiddetle karşı koydu.

Karısı Ümmü Cemil'in İslamiyet'e büyük husumet göstermesinin sebepleri farklıydı. O, Ebu Süfyan'ın kızkardeşi, Muaviye'nin halasıydı, Beni Ümeyye ailesine mensuptu ve anlaşıldığı kadarıyla ailesini çok önemsiyordu. Hz. Muhammet (s.a.) ise Haşimoğullarındandı. Bu iki aile arasında çok eskilere dayanan bir rekabet vardı. Ümmü Cemil, Haşimoğullarının içinden bir peygamberin çıkmış olması, Beni Ümeyye'yi büsbütün güçsüz duruma düşüreceğini, zaman içinde inisiyatifin Haşimoğullarının eline geçeceğini düşünüyor ve bu düşüncelerle kocasını sürekli bir biçimde kışkırtıyordu. Yani Ebu Leheb'in inkârının gerisinde geçmişe dayanan bir kin, haset ve kibir; karısının inkârının gerisinde kabile asabiyeti/taassubu yatıyordu.

İslam'ın ilk zuhurunda nasıl Ebu Cehil (cehaletin babası) inkârın, adaletsizliğin ve haksız tahakkümün erkek sembolü olduysa, Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil de, Ebu Cehil'in ve eşi Ebu Leheb'in "kadın versiyonu" oldu. Bu açıdan ona "Ümmi Cehil (cehaletin anası)" demek kişilik profili ve yaptıklarıyla uygunluk içinde olur. O, Peygamber'e ve Müslümanlara eziyet çektirenlerin öncüsüydü, muhalefetinde acımasız bir militandı. Bu yüzden tarihin belli başlı tipleri (Nemrut, Firavun vb.) arasındaki yerini aldı ve Kur'an, tarihin her döneminde ve her toplumda İslam'ın temsil ettiği hakikate, adalete ve özgürlüğe

militan muhalefetleriyle öne çıkan kadınların olabileceğine işaret olmak üzere onu bir tipleme olarak tarihe geçirdi.

Kuşkusuz bu sayılan özel/maddi sebepler Ebu Leheb ve karısının hasmane tutumunu açıklar. Ancak İslamiyet'e karşı çıkışları tek bu sebeplere bağlanamaz. Daha geride, Mekke iktidar seçkinlerinin, merkezi çekirdeğin, yerleşik sistemin tehdit altına girmesiyle durumlarının, statü ve ayrıcalıklarının ellerinden gideceğini çok açık bir biçimde görmeleri; insan yerine koymadıkları köleleri, her zaman ezdikleri ve ikinci sınıf insan yerine koydukları yoksul ve zayıfları kendileriyle eşitleyen yeni sosyo-politik (dini) bir hareketin onları rahatsız etmesi de önemli bir sebep olarak rol oynuyordu. Kimisinin derdi kabilesi, kiminin ki liderlik hevesi, kiminin ki ise servet tutkusuydu.

Sûrenin Ebu Leheb ve karısının cehennemdeki tasviri bir yönüyle politik ve sosyal bir meydan okuma idi. Kim dünyada nasıl yaşamışsa, hangi suç ve günahları işlemişse cehennemde karşılaşacağı azap yapıp ettiklerinin karşılığı olacaktır. Sonuç itibariyle "Dünya ahiretin tarlasıdır", burada ne ekilmişse, orada biçilecektir. (Bkz. Tur, 16; Zümer, 24.)

Mekke hâkim güçleri, efendiler ve zenginler ilk inen ayet ve sûrelere bakarak adeta çıldırıyorlardı. Çünkü cennet ve cehennem tasvirlerinde kendileri –kişilik profilleri– cehennemde diz üstü çökertilmiş vaziyette anlatılırken, köleler, yoksullar ve ezdikleri insanlar yani onlara göre aşağı sınıf ve zümreler cennette, tahtlar üzerinde kurulmuş mutlu hayat sürüyorlardı. Bu yüzden şöyle diyorlardı: "Şu Muhammed'in kitabına, dinine bakın. Biz efendileri ve soyluları cehenneme, kölelerimizi, hizmetçilerimizi cennete gönderiyor!"

Karı-koca ilişkisinin İslam'a karşı kurduğu güçlü ittifak, sosyolojik açıdan İslam'ın zuhurundaki gelişmeleri ve yaşanan olayları; salt tarihsel durumlar, söz gelimi kabile yapısı, kan bağı veya aşiret ilişkileri veya bunlar arasındaki rekabetle açıklamanın mümkün olmadığını gösterir. Eğer salt kabile, aile veya aşiret yapısı belirleyici olsaydı, Ebu Leheb, yeğeni Hz. Muhammed (s.a.)'i destekler, Haşimoğullarının Beni Ümeyye' ye karşı güç, inisiyatif ve avantaj kazanmasına çalışırdı. Ama o, eski bir olayın nefsinde bıraktığı derin izin etkisinde yani kardeşi Ebu Talib'le olan ihtilafında yeğeninin kardeşinin yanında yer almasını unutmamış; kibrini, nefsinin kışkırtmalarını yenememiş ve bu psikolojik durum, onu aslında maddi/sosyal çerçevede ailesi olan Haşimoğullarına karşı Beni Ümeyye'nin saflarında Peygamber'e karşı tutum almaya sevk etmiştir. Kabile yapısı belirleyici faktör olsaydı, Ebu Leheb, yeğenini desteklerdi; bu olayda asıl belirleyici faktör, nefsin heva ve hevesi, kibir, hak ve hukukun insana ağır gelmesidir.

Kabile, aşiret, etnisite-kavim, ulusal çıkar, sınıf, zümre veya cemaat dayanışması, ekonomi, rekabet, iklim, coğrafya, iktisadi-politik veya stratejik ilişkilerin tümü "etkileyici faktörler"dir ve elbette sosyal ve tarihsel olayların akışında rol oynarlar ama "belirleyici faktör" nefsin heva ve hevesi, hiçbir sahici temele dayanmayan istek ve arzular, hak ve hukuka karşı adaletsiz tutumda ısrardır.

Bu sûrede anlatılanlar ve isim zikredilerek kişilik profilleri çizilen aktörler önemlidir. Burada söz konusu olan sadece Ebu Leheb ve karısı Ümmü Cemil değil, birer kişilik profili, erkek ve kadın tiplemesidir. Şu var ki, bu tiplemeler kurgusal değil, yaşanmış bir tarihte gerçek şahıslar üzerinden anlatılmaktadır. Bu, bize Kur'an'ın genel üslubu konusunda bir fikir verir. Şöyle ki:

Kitabın 23 senede ve çeşitli olayların vukuu üzerine inmiş olması, inişini (Nüzul) olayların veya belli bir tarihte ve toplumda yaşamış bulunan insanların yönlendirdiği anlamına gelmiyor; aksine bunların, vahye konu olan bilgi, haber ve hükümlerin inişine vesile kılındığını gösteriyor. İnsanların içinde aktör olduğu olayların taayyünü Levh-i Mahfuz'da, vukuu tarihtedir. Şu halde mesela Mesed sûresinin, Hz. Peygamber (s.a.)'e büyük düşmanlık gösteren o zamanın Mekke'sinde yaşayan salt Ebu Lehep ve karısıyla ilgili olduğu söylenemez; başka bir ifadeyle sûrenin anlam çerçevesinin salt mekân olarak Mekke, zaman olarak Miladi 610-623 arası dönem ve şahıs olarak Ebu Leheb ve karısıyla sınırlandırılması gerektiği öne sürülemez. Belki bütün zamanlar için bu pozisyonda olan yani Hakikat, doğru yol, adalet, özgürlük ve Allah'a teslimiyete açılan yolları tıkayan, bu yollara işaret eden ve çağıran insanlara zorluk çıkaran erkeklerle ve kadınlarla ilgili evrensel bir bilgi ve haber olduğu söylenebilir. Kibir, haset, kin, zulüm, baskı, haksızlık, adil olmayan çıkar ilişkisi ve bu çerçevedeki sınıf dayanışması, kabile taassubu, ırkçı ayırımlar, komplolar, hileli düzenler, şiddet, baskı, ahlaki çürüme, sömürü; insanları doğruya götüren yolları tıkayan engeller, insan ile hakikat arasına çekilen perdeler hükmündedir.

Çevremize dönüp bakacak olursak, İslam'a ve Müslümanlara karşı düşmanlıkta ileri gitmiş yüzlerce ve binlerce Ebu Leheb tipi erkekler ve Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil tipi kadınlarla karşılaşmamız mümkündür. Bunlar, İslam'ın zuhurunda yaşasalardı, Ebu Leheb ve karısının yanında yer alırlardı. Bu açıdan Kur'an elbette insana tarihin içinden konuşur ama tarih bir anlatım, bir ifade aracıdır sadece. Başka bir deyişle Kur'an tarihsel değildir; onun mesajını, evrensel hükümlerini özel tarihi durumlar vücuda getirmez.

Muhammed İkbal'in Ebu Cehil (ve Ümmü Cehil)'in dilinden İslam'ın getirdiklerini anlattığı şiiri ne kadar manidar:

"Muhammed kalbimi yakıp parçaladı
O'nun nefesinden Kâbe'nin mumları söndü
Kayzer ve Sezarların öldüğünü bildirdi
Ve gençleri elimizden aldı
O bir büyücü, sözleri büyü
'Allah'tan başka ilah yoktur' sözü
İşte budur imansızlık!
Atalarımızın inancını dürüp kaldırdı
Ve tanrılarımıza da yapacağını yaptı
Lat ve Menat onun darbeleri altında paramparça
Ey mahlûkat ondan intikam alın!
O kalbini görünmeyene bağladı
Görünmeyene secde etmek körlüktür...
Onun gözünde yüksek ve alçak hep eşit
Kölesiyle oturuyor sofraya
Kırmızılar siyahlar birbirine karışınca
Nerede kalır ırkımızın onuru..."

Mesed sûresinin (111) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

112- İhlâs Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 4 âyettir. Nas (114) sûresinden sonra, Necm (53) sûresinden önce indirilmiştir. **Razi**'ye göre, bu sûrede zikredilen sıfatlara "ihlas" ile iman eden kimsenin ateşin azabından kurtulacağı rivayet olunduğundan bu sûreye "İhlas" ismi verilmiştir. Verilmiş başka isimleri de vardır.

"**İhlas**" katıksız samimiyet, içtenlik; inancı her türlü yabancı unsurlardan, yanlış, temelsiz, batıl inanç, telakki ve kabullerden arındırmak, saflaştırıp asli hüviyetine irca etmek, "halis-muhlis" hale getirmek demektir.

Sûre, genel üslubundan ve ele aldığı konulardan anlaşılacağı üzere Allah hakkındaki inancın, fikir ve kanaatlerin temellerine işaret etmekte; bu arada hem Hıristiyan ve Yahudilerin hem de putatapıcı (pagan)ların telakkilerine özlü bir cevap vermektedir. Sûrenin, soy ve nesebe pek meraklı olan Kureyş'in, Efendimiz (s.a.)'den Rabbinin soyunu-nesebini tanıtması istemesi üzerine indiğini belirten rivayet diğerlerine göre daha sağlam görünmektedir. (Tirmizi, Tefsir, 112; Müsned, V, 134.) Bu rivayet, sûrenin Mekke'de indiği görüşünü de destekler.

Müşrikler, Allah ile cinler (37/Saffat, 158); haşa Allah'ın kızları diye tavsif ettikleri melekler (Tur, 339) bir nesep ilişkisi kuruyorlardı. Sûre bu iddialara cevaptır. Yahudiler (9/Tevbe, 30) ve Hristiyanlar da (5/Maide, 17, 72-73) beşer ile Allah arasında benzer bir ilişki kuruyorlardı. İhlas sûresi bunlara da özlü cevap vermektedir. **Razi**, İhlas ile Kevser (108) sûresi arasında anlamlı bir ilişki kurar. Buna göre Kevser sûresi Hz. Peygamber hakkındaki yanlış telakki ve kanaati tashih ediyordu, İhlas sûresi ise Allah hakkındaki batıl ve yanlış kanaatleri tashih etmektedir. Müşrikler, Kevser'de çocuğu olmayacak, artık ebterdir, soyu kesildi demek suretiyle Efendimiz'e noksanlık atfediyorlardı, İhlas'ta çocuk isnat etmek suretiyle aynı hatayı işliyorlar.

İslam inancının esası olan Tevhid, bu dört kısa ayette özetlenmiştir. Bir ölçüde her şey bu dört ayetin açılımı hükmündedir.

Bir rivayete göre Peygamber Efendimiz (s.a.): "-Sizden biri bir gecede Kur'an'ın üçte birini okumaktan aciz mi?" diye sormuş, sahabenin "Kim bu?" diye sorması üzerine şöyle buyurmuştur: '-Kul huvellahu ahad. Allahu's Samed sûresini okursa, Kur'an'ın üçte birini okumuş sayılır." (Tirmizi, Fedailu'l-Kur'an, 10-11).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ﴿١﴾

1. De ki: O Allah, birdir.

"De ki" emrinden sonra gelen "Hüve" şan zamiridir; konuşanın söylemek istediği şeylere önem verdiğini, büyüklüğü ve saygıyı belirtir.

Lafz-ı celal, Yüce Allah'ın ismidir, başkasına isim olarak verilemez, çoğulu olmayan isimdir. "Elif ve lam (Al)" ağızda başlar, "ikinci lam ve ha (lah)" ta kalpte biter: Al-lah!.. Doğru ve ihlaslı telaffuzda sanki insanın içindeki bilumum sıkıntı ve kederleri, stres ve illetleri dışarı atar. Zikri kalbe şifa verir. "Kalpler ancak Allah'ın zikriyle mutmain olur." (13/Ra'd, 28.)

İbarenin sonluluk ifade eden sıfat-ı müşebbehe formundaki "vahid" değil, "ehad" olarak gelmiş olması dikkat çekmiştir. Bazı dilcilere ve tefsircilere göre "vahid" bir olanı ifade eder ama bu bir, sayılabilir özelliklere sahiptir. Sayıya gelebilir ve bölünebilir "bir"dir; mesela binlerce ağaçtan bir tanesi gibi. "Ehad" ise sayıya gelemez, bölünemez. "Ehad" vahdetten alınmış bir sıfattır. "Ehad" Zat adına kullanılan isim, "Vahid" ehadiyet O'na hasredilir, sıfatlar adına kullanılan isimdir. Tektir, ikincisi veya benzeri yoktur. **Zühri**, "Ehad" isminin Allah'tan başka hiçbir varlık veya şey için kullanılmayacağını öne sürer. "Mizan"ın sahibi Allame **Tabatabai,** bu kelimenin hem nitelik hem nicelik bakımından çoklukla nitelendirilmeyecek şey ve kimseler için kullanıldığını söyler. "Vahid" ise her iki durumda yani zihnin içinde veya dış dünyada ikinci veya üçüncü bir şeyi çağrıştırır. Mesela "Onlardan ehad (tek bir kişi) yanıma gelmemiştir" dediğimizde, aynı topluluğa mensup kimsenin gelmediği veya hepsinin geldiği anlatılmak istenir. "Ehad" başkaları için kullanılır ama Arapçada olumlu anlamda sadece Allah için kullanılır.

İhlas ve Felak (113) sûrelerini tefsir eden ünlü filozof İbn-i Sina "Kul hüvellahü ehad" nazmındaki "hüve"nin mutlak olduğunu söyleyip görüşünü şöyle temellendirir: O öyle ifade ettiğimiz mutlak hüve, hüviyeti, taayyun ve taşahhusu, varlığı bizatihi (kendinden) olup kendi zâtından başka hiçbir şeye mütevakkıf ve muhtaç olmayandır. Başka bir deyişle bu ayette hüve'nin mercii, delalet ettiği ve "hüve/O" ile işaret olunan Zat, kendisi için bir merci ve başlangıç (mebde) tasavvur edilmeyen, varlığında mutlak ve bağımsız (müstakil) olan Vacibu'l Vücud, mebde-i evvel ve mebde-i küldür.

Ancak bu açıklamalara rağmen "ehad" Kur'an-ı Kerim'de peygamberler için kullanılmıştır: "Onlar arasında (ehad'unminhum) ayrım gözetmeyiz." (2/Bakara, 285. Ayrıca bkz. 18/Kehf, 38.) Keza "vahid" de kullanılmıştır (bkz. 4/Nisa, 171). Ehad veya vahid, sonuç itibariyle bize verilen mesaj şudur: Allah, eşi, ikincisi-üçüncüsü, benzeri, dengi olmayan "Bir"dir. Maturidi de aynı vurguyu yapar: O'nun "bir"liği, ikincisi, dengi akla gelmesi mümkün olmayan "bir"liktir. Başka "bir"ler de vardır ama O'nun ki aşkındır, diğerlerinkine benzemez, O'na eş veya denk tutulamaz. Bu bağlamda Ehad olan Allah, yanında veya katında ikinci, üçüncü ilah olmayan; eşsiz, denksiz, ortaksız ve benzersiz olan Allah'tır; bölünemez, parçalanamaz anlamında Bir ve Tek olan Allah'tır. İbn-i Cüzey, Allah'ın kendi ehadiyyetini Kur'an'da dört ayrı ayette anlattığını söyler:

a) Yaratan Allah yaratmayanlar gibi olmaz (16/Nahl, 17);

b) Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı varlık fesada uğrar, düzen bozulurdu (21/Enbiya, 22);

c) Eğer Allah ile birlikte başka ilahlar olsaydı, bunlar Arş'ın sahibi Allah'a ulaşmak için çareler ararlardı (17/İsra, 42);

d) Allah'la beraber başka ilahlar olsaydı, her bir ilah kendi yarattığını yönetmeye kalkışırdı (23/Mü'minun, 91).

اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾

2. Allah, Sameddir

Bu ayette kasr vardır, mübteda Allah, haber Sameddir. Samed hayli geniş anlamı olan zengin bir kelimedir: Bütün kemal sıfatlar Allah'a ait olduğundan, hiçbir durumda O'na noksanlık izafe edilemez. Bu yüzden O, bütün yaratıkların, bu arada bilinci mihverinden sapmamış insanların ve her şeyin maksudu yani yöneldiği hakiki ve nihai amaçtır. Çünkü O Sameddir. Kelimenin başına tarif (el) edatı gelmiştir, anlamı Allah, mutlak manada Sameddir. Samed olan, zihin ve ruh, din ve dünya, ahiret ve varlık her şeyin O'na ihtiyaç hissetmesi, her şeyin O'na yönelmesidir. O ise müstağnidir, O'nun hiçbir varlığa, şahsa bağlılığı, bağımlılığı, ihtiyacı yoktur. Başka bir ifadeyle Samet:

a) Mutlak ve bağımsız; hükümdarların hükümdarı.

b) Her şeyin kendisine muhtaç olduğu, hiç kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan. Kendisine müracaat edilen, sığınılan, emri olmadan hiçbir işin olmadığı, kayıtsız şartsız kendisine itaat edilen.

c) Benzersiz ve eşsiz, kusursuz, mükemmel, eksiksiz, gediksiz demektir.

Böyle bir Varlık'a insanlar güvenerek yönelir, O'na itimat ettiklerinden iç-

lerinde en ufak bir kaygı veya endişe olmaz. İnsanların ve bütün varlıkların güvenle kendisine yöneldiği Allah, es Samed olması hasebiyle bütün ihtiyaçları karşılar, tedbir ve terbiye eder, güvenliklerini sağlar: "Yaratmak ve emir O'nundur" (7/A'raf, 54).

Ayetin "Allah" lafzını iki defa zikretmiş olması önemlidir. Yani ifade "Allah, birdir (ehad), Sameddir" şeklinde değil de, "Allah birdir. Allah Sameddir" şeklinde gelmiştir. İki ayrı cümle, iki ayrı hükümdür. İlk ayet, Allah'ın Zatı (ehad) sıfatıyla, ikinci ayet fiil (Samet) sıfatıyla anlatmaktadır. Her şey O'nda bitmekte, O'nda noktalanmaktadır.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾

3. O, doğurmamıştır ve doğurulmamıştır.

"Samed doğmayan ve doğurmayandır. Doğan her şey mutlaka ölür ve ölen her şeyin bir mirasçısı olur. Allah, ne ölür ne O'nun mirasçısı olur." (Ahmet bin Hanbel, V, 134).

Doğum hayatın başlangıcıdır, başlangıcı olanın sonu olur. Bu bir tabiat olayıdır. Doğan, onu doğuranla ilişkilidir, kendi kendine varolmuş değildir. Ve bittabi her doğan ölür. Ölenin yerini bir başkası alır. Doğan ve doğuran bölünür, bir başka şeyden ürer ve çıkar. Bu da gösteriyor ki, Hristiyanların Hz. İsa Mesih hakkında söyledikleri (5/Maide, 72) veya müşrik paganların putlarına ilişkin öne sürdükleri mantık açısından da tutarlı değildir. Yahudilerin Üzeyir'i, Hıristiyanların Hz. İsa'yı (9/Tevbe, 30) "oğullar" olarak Allah'a isnat etmeleri sadece basit ve akıl dışı bir yakıştırma (2/Bakara, 116), aslı astarı olmayan bir iddiadır (37/Saffat, 151-152). Allah'ın oğlu, kızı, çocukları yoktur. Her şeyin yaratıcısı olan Allah'a eş veya çocuk isnat etmek ağır bir suçtur. Bu, bilgisizce sarfedilmiş ağır bir sözdür. (18/Kehf, 4-5).

İlk ayette zikredilen "Ehadiyyet" üç ihtimali, yakıştırma veya iddiayı yani "Allah'ın bir şeyden üremesi"ni, "bir şeyin O'ndan üremesi"ni ve "Allah'ın bir denginin olması"nı reddeder. Doğan çocuk, bir ortamda bulunur; belli safhalardan geçer, doğuma hazır hale, doğmaya elverişli kıvama gelir, öylece doğar. Bütün bu süreçler Allah için düşünülemez. Samed olması böyle düşünmeye engeldir. Yüce Allah doğurmadığı gibi, doğmamışsa, bu durumda Zatı'na dişilik ve erkeklik izafe edilemez, bu çerçevede filozofların yaratılışı bağladıkları sudur teorisi de temelsiz bir iddia olur. O'nun çocuğu olmadığı gibi, babası ve atası da yoktur.

Doğan çocuk, annesinin veya babasının cinsinden olur. Ve doğum için bir

doğuran gerekir. Allah ise göklerin ve yerin yaratıcısıdır, eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir? (6/En'am, 101). Bir başka açıdan doğan, sonradan olur yani doğar. Allah ise ezeli ve ebedidir. Yaratırken de kimseden yardım almış değildir.

Bir Kudsi hadiste Allah, "kişinin ölümden sonra dirilişi inkâr etmesini kendisinin yalanlanması, O'na çocuk isnat edilmesini de kendisine sövülmesi anlamına geldiğini" söylemektedir (Buhari, Tefsir-i Sûre, 112, 1-2).

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

4. Ve hiçbir şey O'nun dengi değildir.

Dengi (Küfüv) yoktur. Bir şeyin veya kimsenin eşi varsa, eş onun dengidir. Hiçbir şekilde dengi ve benzeri olmadığına göre, eşi ve çocuğu da olamaz (72/Cin, 3). "Küfüv" kelimesinin belirsiz (nekre) gelmiş olması, eşlik, denklik ve benzerlik kapsamına girebilecek hiçbir şeyin ve özelliğin Allah'a nispet edilemeyeceğini -genel bir kural olarak- belirtir.

Allah, gökleri ve yeri yaratmıştır, Yaratan yarattığı şeyin cinsinden olamaz. İnsanlar, erkek ve kadın olmak üzere iki cinstir, aynı türdendirler, birbirlerinin nefislerinden yaratılmışlardır (4/Nisa, 1), hayvanlar da öyledir. Bütün bunların yaratıcısı Allah, yarattıklarının mahiyetini paylaşmadığı için nasıl O'nun benzeri (misli) olabilir! (42/Şura, 11).

"Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır. O'nun nasıl bir çocuğu olabilir? O'nun bir eşi (zevcesi) yoktur. O, her şeyi yaratmıştır. O, her şeyi bilendir. İşte Rabbiniz olan Allah budur. O'ndan başka ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır, öyleyse O'na kulluk edin. O, her şeyin üstünde bir vekildir." (6/En'am, 101-102.)

Bütün bunlar bizi şu kesin sonuca götürmektedir: Allah, Zatı'nda, sıfatlarında ve fiillerinde eşsiz ve benzersizdir. Bu üç konuda hiç kimse veya hiçbir şey O'nunla mahiyet birliği içinde değildir. Başka bir ifadeyle Allah Allah'tır, kullar kuldur, yaratılmışlar yaratılmıştır.

Bu dört ayet, kâmil bir Allah tasavvurunun ana parametrelerini vermektedir. Allah, vardır (Vücut) ve mutlaktır; varlığının başlangıcı yoktur (Kıdem); sonu yoktur, O'nun Zatı'ndan başka her şey helak olucudur (28/Kasas, 88; 55/Rahman, 26-27), fani veya ölümlü değildir (Beka); Bir ve tektir (Vahdaniyet); sonradan olan, yaratılan hiçbir yaratığa ve şeye benzemez. (Muhalefetünli'l-havadis); kendi başına vardır (2/Bakara, 255), başkasına ihtiyacı yoktur (Kıyam bi nefsihi).

İhlas sûresinin (112) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

113- Felak Sûresi

Mekke'de, -bir görüşe göre Medine'de- indirilen bu sûre 5 âyettir. Fil (105) sûresinden sonra, Nas (114) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "**sabah**" anlamına gelen "**felak**" kelimesinden almaktadır. "Nas" sûresiyle iki sûreye "**muavvizeteyn** (iki koruyucu" adı verilmiştir. Sûreyle ilgili iki önemli konu var:

A) Biri Medine'de indirildiğine ilişkin rivayettir. Buna göre Zureykoğulları Yahudilerinden Lebid b. el A'sam, Hz. Peygamber (s.a.)'e büyü yaptı. O kadar kuvvetli bir büyü idi ki etkisi altı ay sürdü. Bu arada yapmadığı bir işi yapmış gibi oluyordu. Sonra bu iki sûre inince şifa buldu. Kaynaklarda yer alan bu bilgi kritik edilmeyi gerektirir:

a) Hz. Peygamber seçilmiş bir elçidir, Allah'ın koruması altındadır (5/Maide, 67). Ruh ve akıl sağlığı büyücülerin etkisi altına girebilen birinin, aldığı vahyi olduğu gibi aktarması düşünülemez. Göklerde kanallara girip "kulak hırsızlığı yapanların üzerine ateş topları inip onları imha ederken" (15/Hicr, 17-19), bir Yahudi sihirbazın son elçiyi altı ay ruhen ve zihnen sarsacak derecede etkisi altına alması naklen ve aklen mümkün değildir.

b) Müşrikler Hz. Peygamberi "büyücü" olmakla suçlayarak vahyin değerini önemsizleştirmek, onu büyücülerle aynı seviyeye düşürmek istemişlerdir (17/İsra, 47). Bu olay vuku bulmuşsa, müşriklerin iddiası destek bulmuş olur.

c) Rivayetin sıhhatini kurtarmak isteyenler, Hz. Peygamber'in beşer olduğunu, Uhud'da dişinin kırıldığını, herkes gibi acıkıp hastalandığını öne sürerler. **Kadı Iyaz**, sihrin Efendimiz'in azaları üzerinde etkisinin olup akli melekelerini bozmadığını söyler. Bu hayli zayıf bir argümandır, zira bedene arız olacak hastalık ve arazlar başka, vahiy aktarımında temel rol oynayan ruhsal ve zihni melekelerin iş göremez hale getirilmesi başkadır. Kendisine büyü yapılmışsa, büyünün onun ruhsal ve akli meleklerini etkilemiş olması beklenir.

d) Musa aleyhisselâmın, yere attıklarında birer yılana dönüşen -veya öyle görünen- büyücülerin sopalarından korkması, bir beşer olarak zehriyle öldüren bir hayvana verdiği refleksif bir tepkidir, yoksa büyücülerin büyüsüne inanması anlamına gelmez. Nitekim o da hemen kendini toparlayıp asasını

yere atmış, daha büyük yılana dönüşen asa Allah'ın izniyle büyücülerin yılanlarını birer birer yutmuştur (20/Taha, 66-67).

e) İki sûrenin de genel üslubu, muhteva ve yapısı Mekki olduklarını göstermektedir.

Bu durumda senet yönünden "sahih" görünse de "metin" yönünden kritiği yapıldığında söz konusu rivayet açık vermektedir. Kur'an mesajının güvenirliliğine gölge düşürme istidanda olan bu rivayetin sahih olması düşünülemez. Nitekim birçok müfessir yanında Muhammed **Abduh**, Muhammed **Derveze**, Seyyid **Kutup** ve **Mevdudi** gibi zatlar da bu görüşü reddetmişlerdir.

B) Sûreyle ilgili ikinci konu, önemli sahabelerden Abdullah ibn-iMes'ud'un Nas sûresiyle birlikte bu sûreyi Kur'an'dan saymayıp Mushaf'ına almadığına ilişkin bilgilerdir. Onun kanaatine göre iki sûre vahiy olsa da, iki dua olarak Efendimiz tarafından okunmuştur. Bu bilgi veya görüşün de kritik edilmeye ihtiyacı var. Şöyle ki:

a) Acaba söz konusu rivayet Abdullah ibn-iMes'ud'un görüşünü mü yansıtıyor? Sahiden İbn-i Mes'ud bu görüşte miydi? Ona bir şekilde isnat edilmiş olması büsbütün ihtimal dışı mı? Nitekim **İbn-i Hazm**, bunun İbn-i Mes'ud'a atılmış bir iftira olduğunu söyler.

b) Hz. Peygamber'in bu iki sûreyi Kur'an'dan birer sûre olarak okuduğuna ilişkin sağlam rivayetler var. Hz. Peygamber (s.a.), bu iki sûreyi namazda, Fatiha'dan sonra zamme-i sûre olarak okumuştur. Zamme-i sûrelerin Kur'an'dan olması gerekir, dua zamme-i sûre yerine geçmez. **Kurtubi**'nin ilgili sûrenin tefsirinde Ebu Davud'a atıfla Ukbe'nin şöyle dediğini kaydeder: "Ben Allah'ın Resûlü'nün namazda bunları okuduğunu duymuşumdur." Benzer rivayete Taberani, Kebir'inde (XVII, 345); Münziri, Terğib'inde (II, 251) yer vermektedirler. Ukbe bin Amir'den başka Muaz bin Cebel de, Efendimiz'in sabah namazında bu iki sûreyi okuduğunu söylemektedir (Süleyman **Ateş**, XI, 187.) Bu rivayetler İbn-i Mes'ud adına gelen bilgiyi kuşkuya düşürmektedir, İbn-i Mes'ud'un Efendimiz'den bu iki sûreyi namazda dinlememiş olması zayıf bir ihtimaldir.

c) Herkesin üzerinde ittifak ettiği Hz. Osman Mushaf'ında bu iki sûre yer almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ ﴿٣﴾

1. De ki: Sabahın Rabbine sığınırım.

2. Yarattığı şeylerin şerrinden

3. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden,

Sûrenin ilk üç ayetinde sözü edilenler tabiat olaylarıdır: "Sabah, yaratılanlar ve gece." 4. ayette "düğüm atan büyücülerin-üfürükçülerin," 5. ayette ise "hasetçilerin şerri"nden nasıl sakınılacağından söz edilmektedir. Şerrin bir bölümü tabiat olaylarına, diğer bölümü insana hamledilmiştir.

"Felak" felk mastarından yarmak demektir. İki tepe arasındaki vadi, alçaklık, suçluların ayağına vurulan tahta (falaka), infilak (inşikak), çanağın dibindeki süt gibi anlamlar da bununla ilgilidir. Bir şeyin önündeki engeli yarması, aşması, ortaya çıkması. Türkçede "tan yeri" karşılığıdır. Bu vakitte aydınlık karanlığı yararak çıkmaktadır. Kelime bu sûreden başka En'am (6/96) ve Şuara (26/63) sûrelerinde aynı manada kullanılmıştır.

İlk ayet, sabahı geceden, aydınlığı karanlıktan yarıp çıkaran Allah'a (Rabbi'l felak) sığınmayı emretmektedir. Aydınlığı karanlığın engelinden kurtaran O'dur. Kozmik düzen ve tabiattaki olaylar durumdan duruma geçiş yapıyor, hiçbir şey aynı hal üzere kalmıyor. Sürekli değişim yaşanıyor. Daimi altüstlerin vuku bulduğu böylesine değişken süreçlerde güvenilecek, kendisine itimat edilip sığınılacak yegâne varlık Allah'tır. İlk ayetin genel üslubundan şu anlaşılmaktadır: Sanki aydınlık yani sabah karanlığın yani gecenin içine hapsolmuş. Şanı Yüce Allah, aydınlığı karanlıktan çekip çıkarmakta, sabahı geceden kurtarmaktadır. Bu demektir ki, eğer O'na hakkıyla sığınacak olursak, bizi de tüm yaratıkların şerrinden kurtaracaktır.

Zat, burada "Rab" sıfatıyla zikredilmektedir ki nüktesi şudur: Sığınmak bir terbiye işidir. İnsan, âlemlerin Rabbine sığınmışsa, tabiattaki muhtemel her türden sürprize, tehdit ve tehlikeye karşı güvenilir bir limana demir atmış demektir. Birtakım zarar ve ziyanlar, kötülükler (şer) isabet edebilir. Devamı iki ayette somut iki şerden örnek verilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, Nahl sûresi 98. ayette mü'minlerin "Allah'ın rahmetinden kovulmuş şeytandan"; yine Mü'minun, 97. ayette "şeytanın insan ruhuna enjekte ettiği vesveselerden Allah'a sığınılmasını" emreder. Vesvese ve iğvalar konusu bundan sonraki Nas sûresinde ele alınacaktır. "Felak'ın Rabbi" patlayan tohumlarının, varlıkların tümünün işlerini tedbir edip terbiye edenin Rabbidir.

Modern zaman tefsircileri "felak" kelimesinin etimolojisinden hareketle, bunun evrenin yaratılışın ilk anındaki patlamaya (infilak: Big Bang) ve zaman içinde göklerle yeryüzünün birbirinden ayrılmalarına da (**fe fetak-**

nahuma: biz onları ayırdık- 21/Enbiya, 30) bir ima taşıdığını düşünmektedirler. Bu açıklamayı hesaba katmak icap edecek olursak, bu durumda kendisinden Allah'a sığınacağımız felak, kozmik ve tabii afetler, mesela güneş yüzündeki patlamaların yer yüzünde yol açtığı felaketleri, depremleri, meteor yağmurlarını, tabii ve ekolojik altüst oluşları anlamak mümkün. Bütün bu görünür ve görünmez, öngörülebilir ve öngörülemez afet ve felaketlerden Allah'a sığınmak gerekir.

Geleneksel müfessirler ise, sakınılması gereken şer ve kötülüğün gecenin karanlığıyla ilişkili olduğunu düşünmüşlerdir ki, bu lafzın kaldırabileceği muhtevaya daha yakındır ancak söz konusu kelimenin "Kün (Ol)!" emrinin verilmesi üzerine vukua gelen "ilk patlama"yla ilgili olması da muhtemeldir. Gece ile gündüz arasında fark vardır. Gecenin belirgin özelliği karanlığın basması, objeler dünyasının üstünün örtülmesidir.

"**Ğasık**" zifiri karanlığa denir. Akmak, olgunluk, aşırı soğuk, berbat koku gibi anlamlara da gelir. Nebe' sûresi 25. ayetinde irin manasında kullanılmıştır. "**Vekab**" ise çukur, derin oyuk, kuyu, göz ve omuz çukurları gibi anlamları var. İbn-i Abbas, kelimeyi geceye atfetmiştir. Yıldızın batışı, Ay, karanlık yapan anlamlarda kullananlar da var. Sûredeki bağlamı itibariyle gecenin en karanlık hali demektir. (Bkz. 17/İsra, 78.)

Karanlıkta ister insandan ister hayvanlardan sadır olan zarar verici şeyler ve şerler, gündüzde olanlarla mukayese edildiğinde çok daha fazladır. Hırsızlıklar, soygunlar, günahlar genellikle gece işlenir; öldürücü hayvanlar -mesela akrep, yılan- gece vakti daha kolay iş görür. Gece vakti apansız gelen felaket ve zararlardan, baskın ve saldırılardan Allah'a sığınmalıyız. Tefsirciler 2. ayetteki "şer"rin cehennem, İblis, zararlı hayvanlar, hastalıklar, tabii afetler, dertler olduğunu söylemişlerdir.

Tan yerinin Rabbi O'dur, O terbiye eder, düzenler, korur, büyütür. O'na sığındığımızda kendimizi güvende hissederiz. Âlemlerin Rabbinin koruyucu ve kuşatıcı rahmeti altında olmaktan daha esaslı ve sahici güvenlik olabilir mi? O'na sığınmak demek hükümlerine, emir ve yasaklarına titizlikle riayet etmek, dinine samimiyet ve ihlasla bağlanmayı gerektirir ki, yüzyıllar süren karanlık çağlardan, uzun süren yorucu bir geceden sonra Hz. Peygamber'e gelen Kur'an vahyi, dünyayı aydınlatmış, beşeriyetin karanlıklardan nura çıkışının yollarını göstermiştir.

Tam bu çerçevede Yüce Allah'ın yarattığı varlıkların şerrinden de yine O'na sığınmak gerekir. "Yarattığı şeylerin şerri" cümlesinde önemli bir incelik söz konusudur: "Kötülük, zarar" diyebileceğimiz şerri yaratan Allah'tır ama

şer O'ndan sadır olmaz. O hayrı, iyiliği, faydalı ve güzel olanı emreder ki, bunların tümü "hak" kavramının şemsiyesi altında toplanmıştır. Yılana ve akrebe zehir hasleti veren O'dur, bizi yılan ve akrebe karşı korunmayı öğütlemiştir. Öğüdünü tutmayıp yılan veya akreplerle iç içe yaşarsak, O'nun yarattığı bu iki hayvanın şerrine maruz kalmış oluruz. Akrep ve diğer hayvanların tümü tabiatta kendi ölçeklerinde fonksiyonlar görürler, canlı hayatın sürmesi onlara bağlıdır. Her şeyi kendi tabii dengesinde gözetmek lazım. Yılanların tamamen öldürüldüğü tarlaları böcekler basar, o bölgede ne ekin ne tahıl ve sebze yetişir. Yılan gibi akrebin de bir fonksiyonu var, hassas miktarlarda kullanıldığında zehri bazı hastalıkların tedavisinde kullanılır.

Yüce Allah iyi olanı yaratmıştır. İyi olanı yanlış kullandığımızda kötülüğü var etmiş oluruz. Ürettiğimiz keskin bir bıçakla et doğrar yemek yeriz, yanlış-gayrimeşru amaçlı kullandığımızda cinayet işleriz. Cinayetin suçlusu ne bıçaktır ne bıçağı üretendir. Ancak alet üretmenin yine de ahlaki ve hukuki sınırı vardır ki, kitle imha silahları üretip düşmanı yenilgiye uğratacağız diye masum sivilleri öldürmeye kalkışmak en büyük suç ve cürümdür. O halde, kitle imha silahlarının şerrinden Allah'a sığınabilir, "Ya Rabbi, bizi ve çoluk çocuğumuzu, yurdumuzu bu türden saldırılardan koru" diye dua edebiliriz.

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾

4. Düğümlere üfüren- kadınların şerrinden

"Peltek se" ile telaffuz etmeye çalıştığımız "**neffasat**" nefs'ten tükürüklü veya tükürüksüz üfürüktür. Nefh, nefhetmek gibidir. "Allame, rakkase" kalıbında geldiğinden çokça üfüren, işi gücü üfürükçülük olan kadın büyücü veya üfürükçü demektir. Büyücülük veya üfürükçülük sadece kadınlara hasredilemez, fala, büyüye daha yatkın oldukları ve genellikle kadınlar bu işe hevesli oldukları için çoğul dişi (cem'i müennes) "neffasat" olarak gelmiştir. Pek ala erkek büyücüler ve üfürükçüler olabilir, nitekim bu işi meslek edinmiş erkeklere sıkça rastlanmaktadır.

"Ukde'nin çoğulu **ukad**" düğümler demektir. Antlaşma/akitburdan gelir. Bol ağaçlı yer, akar, kesin niyet, öfke, kin, vahşi hayvanlar gibi anlamları da var. Bir nesnenin -ip, iplik- iki ucunu birbirine sıkı tutturup bağlamaya denir. İplere düğüm atıp üfürenler hedef şahsın hareket kabiliyetini kontrol altına almaya çalışır, böylelikle iradesi dışında ona bir takım işler yaptırır veya yapması gereken fiilleri engellerler. Büyünün haram olmasının en büyük hikmeti, insanın özgür seçimini, iradesini iptal etmeyi hedeflemesidir. Kötü amaçlı kul-

lanılması ayrıca suç ve günahtır. Demek oluyor ki bazıları büyü ve üfürükçülük yaparak insanların ruh ve zihin dünyaları üzerinde kontroller kurmaya, bilinci uyuşturmaya çalışıyorlar (bkz. 6/En'am, 112; 114/Nas, 5). Anlam çerçevesini biraz daha genişletirsek, bununla kitlelerin bilinçlerini uyuşturarak peşlerine takan ideolojilerin, öğretilerin, sekt ve gizemli tarikatların ya da kitleleri adeta hipnotize eden karizmatik liderlerin kastedildiklerini söylemek mümkün.

Büyülemek insanları sahte güç ve şeylerle etki altına almaya çalışmak demektir. Büyünün herhangi bir hakikat değeri yoktur. Böyle olunca bir büyü mukabil büyü ile bozulmaz, her iki işlem de cürümdür. Bundan başka "neffasat"a şu açıklama da getirilmiştir:

Razi'nin nakline göre Ebu Müslim, bununla dişiliklerini kullanmak suretiyle erkekleri etki altına almak isteyen kadınların kastedildiğini düşünmektedir. "Bu iş, siz kadınların fendindendir" (12/Yusuf, 28.) ayeti buna vurgudur. (Ayrıca bkz. 64/Teğabun, 14) Fiziksel güçlerinden çok dişliklerine güvenen bazı kadınlar, erkeğin zaaflarından yararlanarak isteklerini yaptırırlar. Tarihte ve günümüzde sıkça rastlandığı üzere, kadınların dişiliklerini kullanmaları çok sayıda ahlaki ve toplumsal sorunların sebebidir. Hanım sultanların padişahlar üzerindeki etkileri, aktüel dünyamızda hergün biri patlak veren skandallar, aile facialarını, magazin, eğlence, spor, reklam-tanıtım, sinema, moda ve tüketim kültüründe kadın bedeninin kullanılması bunun somut örnekleridir. Mesru çerçevede kullanılmayan beden, erkeği ayartan dişi araca dönüşür, bu sayede ruhlara ve akıllara üfürülen arzu ve şehvet ateşi erkeği etkisi altına alır.

Burada üzerinde durulan kötülük, "zarar (şer) veren okumalar-üflemeler"dir. Dua okuyup üflemenin bir zararı yoktur. Nitekim Avf b. Malik el Eşcai, Efendimiz'e "Biz cahiliye döneminde okuyup üflerdik, bu konuda ne diyorsun?" diye sorunca, şu cevabı almıştır: "Okuyup üflediğiniz duaları (rukyeleri) bana söyleyiniz, içlerinde şirk olmadıkça sakınca yoktur" (Müslim, Selam, 64; Ebu Davud, Tıb, 18). Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), ziyaret ettiği hastalara okumuş, dua etmiştir (Buhari, Marda, 20, Tıp, 38; Ebu Davud, Tıp, 17.)

Bu demek değildir ki her fizyolojik hastalık okumakla geçecek, doktora [illegible] olmaya gerek yoktur. Efendimiz Aleyhissalâtü vesselam "Her hastalığın [illegible] vardır" (Buhari, Tıp, 1; Müslim, Selam, 59) buyurmuştur. Beden [illegible] hekimliktedir, tıkanmış damarlar okumakla açılmaz, [illegible] yapılır. Ancak kalbin hastalıkları, manevi sorunlar, ruh[illegible] yersiz korkular, kaygılar da birer rahatsızlıktır, bunlar [illegible] okunur. Maddi ve ruhi hastalıklarda şifayı veren [illegible] veya bir ilacın şifa vermesi O'nun sünneti gereğidir.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

5. Ve haset ettiği zaman, hasetçinin şerrinden.

Son ayette **"hasetçinin şerri"**nden söz edilir. Haset, kişinin bulunduğu yeri beğenmeyip kendini bir başkasıyla kıyaslarken, aradaki boşluğu, mesafeyi kendi emeği ve performansı değil, diğerinin elindekine sahip olmak suretiyle kapatmak istemesidir. Ayette hasetçiden değil, "hasedini aktif hale getiren"in vereceği kötülük ve zarardan söz edilmiştir. Bu demektir ki "haset" potansiyel olarak mevcut bulunuyor, yerinde durdukça zararı yoktur, harekete geçtiğinde zararlara yol açar. **Zemahşeri**, haset aktif hale gelmedikçe zararı sahibine yani kalbinde taşıyana olur, der. Bir sınav aracı olarak haset, fıtrat tarlasında ekili tohumdur, onu yeşertip zehrinden almak için hasedi gıptaya dönüştürmek lazım.

Bu çerçevede İslam bilginleri hasedi, birinde olmayıp başkasında olanın tamamen elinden alınmasını istemek olduğunu söylemişlerdir. Bu maddi şeyler olabileceği gibi maddi olmayan şeyler de olabilir: Güç ve kuvvet, servet, güzellik, konuşma yeteneği, bilgi, şöhret, yetenek veya emekle kazanılmış şeyler vs. Hased'i imrenme veya gıptadan ayıran şey şudur: "Onda olan ben de olsun!" dediğimizde gıpta eder, imreniriz. Fuday**bin Iyaz**, "mü'minin gıpta etmesine karşılık münafığın haset ettiğini" söyler. Hasetçinin nefsinin zebunu olmuş mantığı şöyle işlemektedir: "Bende olsun ama onda olmasın!" Cimri (bahil) kendisinde olmasını ister ama paylaşmaz ve başkasında olmasına da tahammül etmez. Cömert (sahi), kendinde olanı verir, severek paylaşır, bunu mutluluk vesilesi sayar. **İsar**, ise ihtiyacı olan başkasını kendine tercih etmesi, bir nimetin kullanımını önceliği kardeşine, başkasına tanımasıdır. *"Ona duydukları sevgiye rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler."* (76/İnsan, 8.)

Haset, bir başkasında bulunup da hak edilmiş bir nimete saldırıdır, onu ele geçirme, gasp teme fiili ise, hasede konu olan nimetin sahibinin elinden alınmak istenmesi ilahi adalete meydan okuma, ihsana körce itirazdır. Hasetçi kendisinin iyiliği için başkasının zarara uğramasını şart görür. Kamus'un mütercimi Asım Efendi, bizim "kıskançlık" olarak kullandığımız gayretin haset olmadığını söyler: "Gayret, gayr, gıyar nam ve namusa eksiklik verecek durumlardan korumaktır ki, buna kıskanma denir." Bu çerçevede birinin eşini kıskanması namus hamiyeti ve gayretidir, hastalık derecesine varmadıkça övülmüştür.

Efendimiz (s.a.) hasedin, insanın iyiliklerini, iç dünyasını ateşin odunu yakması gibi yaktığını söyleyip bizi uyarmıştır: "Haset etmekten kaçının, çünkü haset ateşin odunu yemesi gibi iyilikleri yok eder" (Ebu Davud, Edeb, 52).

En büyük ve ilk hasetçi yüce Allah'ın kendisine verdiği nimetler dolayısıyla Adem'e haset edip ona ebedi hasım kesilen İblis'tir, sonunda hasedi onun Allah'ın rahmetinden kovulup şeytan olmasına yol açmıştır. Kur'an-ı Kerim'e göre Kitap ehlini, kendilerine hak apaçık geldiği halde yani gerçeği kesin olarak bildikleri halde nefislerini istila eden hasetten dolayı inkâr ettiler (2/Bakara, 109). Hasetçi daimi olarak gam, öfke ve üzüntü içinde yaşar; hasedi başına olmadık musibetler getirir, bunlardan da sevap kazanmaz; çevresi tarafından kınanır, ayıplanır. Haset tohumunu patlatan faktörlerden biri kibir, kendini beğenmişliktir. Kibre kapılan hak tanımaz, hukuk ihlal eder. (Hasetle ilgili daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 109. ayetin açıklaması.)

Yüce Allah, sûrede anlatılanlar üzerinden bize şu mesajı vermektedir: Varlık âlemindeyegâne kudret sahibi kendisidir, her türden tabii ve beşeri kötülükten sakınmak için sadece O'na sığınmak gerekir.

Felak sûresinin (113) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

114- Nas Sûresi

Bir görüşe göre Medine'de, bir görüşe göre Mekke'de indirilen bu sûre 6 âyettir. Felak (113) sûresinden sonra, İhlas (112) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini ilk ayette geçen ve "**insanlar**" anlamına gelen "**nas**" kelimesinden almaktadır. Felak sûresinin ikizi gibi kabul edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِۙ ﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِۙ ﴿٣﴾

1. **De ki: İnsanların Rabbine sığınırım.**
2. **İnsanların mâlikine,**
3. **İnsanların** (gerçek) **ilâhına;**

İlk üç ayette, Yüce Allah insanlık ailesinin Rabbi, Maliki ve İlahı olduğunu belirtmektedir. Felak sûresiyle başlayan istiaze Nas sûresinde nihai anlam çerçevesini bulur. İnsan her an görünür ve görünmez tehlikelerle karşı karşıyadır; sebepler dünyasında tedbirlerini alır ama son tahlilde her türden tehlikeye karşı ancak Allah'a sığınırsa güvende olur (7/A'raf, 200). Çünkü Yüce Allah insanların Rabbi, Malik ve İlahı'dır.

Resmi tertipte ilk sırada yer alan Fatiha'da söylem "âlemlerin Rabbi" ile başlamıştı, 113 sûre boyunca takip edilen vahyin seyri "insanların Rabbi"yle noktalanmaktadır. Âlemden başlanmıştı, insanla sonuçlandı. İnsan da zaten varlık ağacının meyvesi, "küçük kâinat" veya "Zübde-i âlem" değil mi? Eğer insan Kur'an vahyini başından sonuna kadar dikkatle takip etmişse, vahyin insanı muhatap aldığını, insanı inşa etmeyi hedeflediğini anlar. Bu, Yüce Allah'ın insana özel bir mertebe, bir onur ve kerem bahşettiğini göstermektedir. (Bkz. 17/İsra, 70; 95/Tin, 4.) Yaratılıp da kıvamını bulunca meleklerin önünde selama durmasını, secde etmesini (2/Bakara, 34) emretmişti. Şu var ki insan sağdan ve soldan, önden ve arkadan, aşağıdan ve yukarıdan sayısız tehlikelerle çevrilidir. Hayli de-

ğerli olan, en çok tehlike altında olandır. İnsan kendine öyle bir yardımcı-dost (veli), kefil ve vekil bulacak ki, ona sığındığında korunmuş olacaktır. Bu da varlık âleminin ve insanın Rabbi olan şanı yüce Allah'tan başkası olamaz.

Tefsirciler ilk üç ayetin atf-ı beyan olduğunu söylemişlerdir. Yani biri diğerini açıklamaktadır. "Rab" olan Allah aynı zamanda insanların "maliki"dir. Mülk, melek, meleke, memleket ve milk'le aynı kökten gelen malik, kudreti tam hükümdar ve sahip demektir. Bu özelliğiyle malik hem servet ve zenginliğin kaynaklarının tümünün maliki hem varlık âleminin yegânehâkimi ve hükümdarıdır. Onun mülkü karşısında bütün iktidarlar ve servetler izafidir. Sadece O müstağnidir, herkes O'na göre fakr halinde ve ihtiyaç içindedir. O istediğine mülkü verir veya ondan alır: "*De ki: 'Ey mülkün sahibi Allah'ım! Dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip-alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır Senin elindedir. Gerçekten Sen, her şeye güç yetirensin.'*" (3/Âl-i İmran, 26.)

İnsanların Rabbi ve Maliki olan Allah, insanların "İlahı"dır. Başka bir deyişle ilah edinilecek varlığın, kelimelerin işaret ettiği bütün anlamlar çerçevesinde Rab ve Malik olmaları gerekir. Bu sıfatlar sadece Allah'a mahsustur. Kendilerine tiranları, aracı putları, ideolojileri, sosyo-politik doktrinleri ilah seçenler, seçtikleri ilahın rablık ve maliklik nimetinden yararlanamazlar, zira eksik, sonlu ve aciz varlıkların bu özellikleri yoktur.

Bir nokta önemlidir: Allah'a sığınmak demek O'nu yegâne sığınak ve melce kabullenmek, O'na itimat edip güvenmek demektir. Bilinç sahibi kul bunu ibadetlerde ve dualarında dile getirir. Fakat sığınma fiili bundan ibaret değildir; ilahi hükümlere teslimiyet, emir ve yasaklarına göre hayatı düzenlemek de gereklidir. Bir yandan Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmeyeceksin, senin içinde yer aldığın toplumsal düzenin politikaları İslam dışı kaynaklardan beslenecek ve sen onlara göre hayatında amel edeceksin, öte yandan günde birkaç defa Allah'a sığındığını dile getirecek, dua edeceksin. Bu büyük bir çelişkidir.

Allah'a sığınmak münzevi hayat yaşayıp çilehanelerde, dağlarda veya mağaralarda ömür tüketmek değildir. Toplumda, insanların içinde kötülüklere karşı mücadele etmek, dosdoğru istikamet takip etmektir. Halk içinde Hak'la beraber! "Biz sadece sana ibadet eder ve sadece senden yardım dileriz (1/Fatiha, 4)" diyen hertürden beşeri otoritenin emir ve gücünü izafileştirmiş olur. Bunun tam bilincinde olan ancak hertürden kötülükten, şer ve zarardan Allah'a sığınmış olur. Başka varlıklar, görünmez güçler, soyut varlıklar, liderler, krallar, tiranlar gerçek manada Rab olamayacaklarına, onların ellerinde bulundurdukları güçlerin O'nun sonsuz kudreti karşısında önemsiz olduğuna göre insanların Rabbi Allah'tır. İnsana yaraşan O'na sığınmasıdır. Rab, Malik ve

İlah'ın geçtiği her ayette "insan"ın zikredilmiş olması, tehdit altında ve tehlikelerle yüzyüze bulunanın insan olması hasebiyledir. Diğer varlıklar yaratılışlarına uygun hareket ederler, insan ise akıl ve irade sahibi varlık olarak farklı seçeneklerde bulunabilir ve sadece insanın Şeytan denen azılı düşmanı vardır.

Burada bir nükteyi atlamamak lazım: Vesvese veren şeytandan insan ancak Allah'a sığınabilir. Vesvese, vehim, kuruntu gibi sorunları olan insanlar başka insanlardan, uzmanlardan yardım alabilirler ama nihai anlamda şifayı veren Allah'tır. Hastanın Allah'ı unutup başka insanlara sığınması çözüm değil. Çünkü şeytan sadece insana vesvese verir, mesela meleklere veya başka canlı-cansız varlıklara vesvese veremez. Nihayet meleklerin tamamı onun (şeytan) sözünü dinlemediler, Yüce Allah'ın emrine uyup secde ettiler, insan ise cennette ona kanıp yasak ağaca yaklaştı. Verdiği vesvese ile Âdem ve Havva'nın hem 'örtülüp gizlenen çirkin yerlerini açığa çıkarmalarına hem cennetten kovulmalarına sebep oldu (7/A'raf, 20). "Vesvese"nin mastar olarak gelmiş olması da önemlidir. Şeytanın yegâne işi ve hüneri vesvese vermek olduğundan kendisi vesvese olmuştur. Bazı insanların da vesvese vermesi, onların şeytanın işini yapmalarından kaynaklanmaktadır.

Felak sûresinde Yüce Allah, "yaratıcı (hâlık)" sıfatını zikrederek dört şeyden kendisine sığınılmasını öğütlemişti. Nas sûresinde üç sıfatını kendisine sığınılacak varlığın, insanın nazarına vermektedir. Belli ki "vesvese veren hannas" insan için son derece tehlikelidir. Onun sinsi, sürprizlerle dolu saldırı ve ayartmalarından ancak Rab, Malik ve hakiki İlah olan Allah'a sığınarak emin olmak mümkün olabildi.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾
مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

4. **'Sinsice, kalplere vesvese ve şüphe düşürüp duran' vesvesecinin şerrinden.**
5. **Ki o, insanların göğüslerine vesvese verir** (içlerine kuşku, kuruntu fısıldar);
6. **Gerek cinlerden, gerekse insanlardan** (olan her hannas'tan Allah'a sığınırım).

"**Vesvese**" kelimesine, av köpeklerinin kısık sesi veya süs (ziynet) eşyalarının çıkardığı sesler, hışırtılar şeklinde anlamlar verilmiştir. Fısıltı halinde konuşma, kulağa söyleme, bir tür suflörlük sayılır. Bu yolla çıkarılan ses küpe

ile kulak arası mesafeyi aşmaz, bu yüzden kulaktaki küpenin çıkardığı sese de bu isim verilmiştir. Vesvese verenin amacı bir düşünce veya duyguyu telkin etmek, kişiyi belli bir eylem doğrultusunda yönetmek, yöneltmektir. Sesin kısık veya fısıltı halinde olması empoze edilen eylemin cürüm ve kabahat teşkil etmesi dolayısıyladır. Ancak kulağa fısıldanan her sese bu isim verilmez. Meleğin peygamberlerin kulağına veya kalbine ilka ettiği sözlere "vahiy"; cahiliye Araplarının cinlerin şairlere fısıldadıklarına inandıkları ilham kabilinden seslere "hatif-modern Araplar telefona bundan hareketle bu ismi verdiler-" şeytanın salt kötülük amacıyla insanın kulağına fısıldadığı şeylere "vesvese"dir. Şeytan cennette Âdem'in içine vesveseler sokarak ayağını kaydırmıştı. (Bkz. 7/A'raf, 20; 50/Kaf, 16 ve 20/Taha, 120.)

4. ayetin ikinci anahtar terimi "**hannas**" hunus kökünden türeme olup geride kalmaya, sinsice iş ve siyaset yapmaya, sotada yatmaya, işleri arkadan ve çaktırmadan yönetmeye denir. Mübalağa ism-i fail gelmiş olması hasebiyle hannas'ta tekrar vardır, zelzele gibi. Gizlenir, öne çıkar, sonra bir daha aynı şeyi yapar. Hannas olan bu işi adet, tarz haline getirmiş demektir. Sûrede kullanımı olumsuz olmakla beraber tamamen kozmik bir olayı anlatmak üzere yıldızların batıp gözden kaybolması, batması için de kullanılır. Hannas, insan ilahi irade çerçevesinde hareket ettiğinde, samimiyetle emir ve yasaklara itaat edip ibadetlerinde daimi olduğunda geri çekilir. Vazgeçmez, insanın gaflet anını beklemeye koyulur.

Mevdudi, işi gücü vesvese vermek olan hannasın zararlarından korunmak için iki şeye dikkat etmek gerektiğini söyler: Biri kötülüğün insan kalbinde yerleşmesine izin vermemek; diğeri Allah yoluna çağıran ihlaslı insanlarla, ilmiyle amil âlimlerle, istikametten ayrılmayan kanaat önderleriyle ilgili oluşturulan kötü imajlara, aslı astarı olmayan dedikodulara itibar etmemek. Her ikisi için insan Allah'a sığınmalıdır.

Belirtmek gerekir ki vesvese şeytanın işidir ancak sadece bir telkinden, kötülüğü estetize ve rasyonel edilmiş forma sokup empoze etmekten ibarettir. Şeytanın insan üzerinde kullanacağı somut, maddi gücü yoktur (Hicr, 39/42). Telkinde bulunur, kalplere şüpheler sokar, zihinlerde tereddütler uyandırır, vehim ve kuruntular uyandırır; hak ile batılı, ma'ruf ile münkeri, doğru ile yanlışı, güzel ile çirkini birbirine karıştırır. Şeytandan sakınmanın yolu ana yoldan (Sırat-ı müstakim) ayrılmamak, temel parametreler konusunda sahih bilgi ve bilince sahip olmaktan geçer. (Bkz. 7/A'raf, 200-201; 23/Mü'minun, 97; Fussilet, 36.)

5. ayet, vesveseci şeytanın uğraşı alanının insanın göğsünün içi, sinesi olduğunu bildirmektedir. Sadece kalbi deseydi zihin, akıl, ruh, muhayyile, tasavvur

ve tefekkür alanları dışarıda kalmış olurdu. "Göğüs (sadr)" ruhi nitelikteki bütün manevi ve entelektüel evreni ifade eder. Araplar bir niyet okumaya kalkışana "göğsünü yarıp da baktın mı?" diye sorarlar. Şu halde şeytan tek bir alanda değil her alanda faaliyet gösterir. Zaten onun "hannas" vasfına sahip olması, faaliyetlerinin de insanın iç dünyasına matuf olmasının gereğidir. İnce taktikler takip ederek kaleyi içten fethetmekte, insanın manevi ve entelektüel fakültelerine sızıp onu eylemler dünyasında doğru yoldan saptırmaya çalışmaktadır. Kışkırtıcılık onun kullandığı yöntemlerden biridir (23/Mü'minun, 97).

Felak sûresinde dışarıdan gelen saldırılara dikkat çekiliyordu. Yaratıkların, gecenin, cehalet karanlığının, büyücülerin-üfürükçülerin, hasetçilerin şerri söz konusuydu. Nas sûresinde ise iç düşmana dikkat çekilmektedir. Daha sinsi, daha hesabi ve daha komplocu düşman!

Bu işi üstlenmiş cinler ve insanlar vardır. 6. ayete dikkat etmeli: "Gerek cinlerden, gerekse insanlardan (olan her hannas'tan Allah'a sığınırım)." En'am sûresinde (6/112) "Her peygambere insan ve cin şeytanların düşman kılındığı" belirtilir. Ebu Zer'in sorusu üzerine Hz. Peygamber (s.a.) "İnsanlardan da şeytanlar olabileceğini" söylemiştir (Nesai. İsti'aze, 48; Müsned, V, 178). Demek oluyor ki şeytana ait sıfatları edindiklerinde insanlar ve cinler de şeytanlaşabilmektedirler. Şeytanlaşmak şeytanın rolünü oynamak, fonksiyon ve misyonlarını üstlenmekle olur. Yine bir başka hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Her insanın kendine ait bir cini/şeytanı vardır" (Müsned, I, 385). "Şeytan Âdemoğlunun kan damarlarında dolaşır" (Buhari, Ahkâm, 21). Şeytan kötülüğü emreden nefs-i emmareyle bitişiktir, nefsimizde yuvalanmış olarak iç dünyamızda durmaksızın faaliyet göstermektedir. Bir başka hadiste şöyle buyrulmuştur: "Şüphesiz (insanın kalbine) meleğin de, şeytanın da telkini vardır. Meleğin telkini hayır vaadi ve hakkı tasdik, şeytanın telkini kötülük vaadi ve Hakkı yalanlamadır." (Tirmizi, Tefsir 2. sûre, 36.)

Vesvese ve hannas çerçevesinde anlatılanların tümü şeytanın sıfatlarındandı ancak burada aynı sıfatları edinmiş cinlerden ve insanlardan söz edilmektedir. Demek oluyor ki, cinnin ve insanın şeytanlaşması, şeytanın sıfatlarını edinmesiyle olur. Vesvese vermek, gizlice siyaset yapıp arkadan yönlendirmek, komplolar kurmak, yalan ve asılsız şayialara dayalı algı operasyonları yürütmek, kötülüğe sevketmek şeytanlaştırıcı sıfatlardır. Allah'a secdeyi reddetmek, ilahi emirleri çiğnemek, günahı estetize etmek, cürmü rasyonelleştirmek, yoksulluk korkusuyla çocukları öldürmek, infak etmemek, vehme ve kuruntulara kapılmak; Allah veya ayetleri hakkında yalan yanlış fikir ve iddialar öne sürmek (40/Mü'min, 56) şeytanın işlerindendir.

Yusuf aleyhisselâm, kendisine dişiliğini sunan Aziz'in karısına karşı nefsini denetim altına alıp böyle bir zulüm işlemekten Allah'a sığınmıştı. Yine Hz. Yusuf, bir başkasını hırsızlıkla suçlamaktan Allah'a sığındığını belirtmişti (12/Yusuf, 23 ve 79). Musa aleyhisselâm ise "cahillerden olmaktan, cehalet içinde kalmaktan Allah'a sığınıyordu" (2/Bakara, 67). Nuh aleyhisselâm "Bilgisi olmayan şeyi istemekten Allah'a sığınmaktadır" (11/Hud, 47). Namus ve iffetinin tehdit altında olduğunu düşünen Meryem, Allah'a sığınmıştı (19/Meryem, 18).

Yukarıda şeytanın somut olarak insan üzerinde herhangi bir güç kullanma imkânının olmadığını söylemiştik. Zemahşeri, "insan" kelimesinin etimolojisinden hareketle –ki bir anlamı da unutandır (nasi)– şeytanın ancak Allah'ı anmayı unutan insan üzerinde etkili olabileceğini söyler. İbn-i Abbas'ın da şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İnsan Rabbini andığı zaman, şeytan geri çekilir, siner; Rabbini unuttuğu zaman vesvese verir." Her iki sûrede anlatılanlardan çıkan sonuç şudur: İç ve dış her türden tehdit ve tehlikeye karşı sığınılacak yegâne varlık şanı yüce Allah'tır. Allah'tan başkasına sığınanlar, onlardan yardım ve destek bekleyenler azgınlıklarını, risk ve hastalıklarını arttırmaktan başka bir sonuç elde edemezler (72/Cin, 6).

Nas sûresinin (114) tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

(23 Mart 2016)

Kaynaklar

Tefsirler

Abdullah Azzam, *Tevbe Sûresi Tefsiri*, (Çev. Heyet), İstanbul-ty.

Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı –Meal ve Sözlük-*, İstanbul-2015.

Ali Ünal, *Allah Kelamı Kur'an-ı Kerim'in Açıklamalı Meali*, İstanbul-2007.

Bedrettin Çetin, *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzul*, İstanbul-2002.

Davud Aydüz, *Kısa Sûrelerin Tefsiri* (Fatiha-Duha-Nas); 9. Bsm. İzmir-2006.

Ebu Bekir İbnü'l Arabi, *Ahkâmu'l Kur'an*, Kahire-1974

Ebu'l Leys Semerkandi, *Tefsirü'l Kur'an* (Sadeleştiren: Mehmet Karadeniz), İstahbul-2008.

Ebu'l-A'la Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an* (Genel Yayın Yönetmeni: Ali Bulaç; Tercüme Kurulu: Muhammed Han Kayani Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İstanbul-1996.

El Halili, *Cevheru't Tefsir Envarmin Beyan et Tenzil*, 1425-2004-Umman.

El Kadi, Abdulfettah, *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbab-ı Nüzul*, (Çev. Salih Akdemir), Ankara-1986.

El Mektebetü'ş Şamile (Bilgisayar Ortamı).

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul-1971.

Es Sealibi, Seyyid Abdurrahman, *el Cevahiru'l Hisan fi Tefsirü'l Kur'an*, Beyrut-1996.

Es-Sa'di, Abdurrahman b. Nasır, *Teysiru'l Kerimu'r Rahman Fi Tefsiri Kelami'l Mennan* (Tefsiru'sSa'di), Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul-2006.

H. Tahsin Emiroğlu (Eski Konya müftüsü) *Esbab-ı Nüzul*, Konya-1978.

Hacı Bektaşi Veli, *Besmele Tefsiri* (Hzrl. Hamiye Duran), Ankara-2007.

Hamdi Döndüren, *Evrensel Çağrı, Kur'an-ı Kerim (Yüce Meal ve Tefsiri)*, İstanbul-2005.

Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, İstanbul-1993.

Heyet (Hayrat Neşriyat), *Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meali*, İstanbul-2004.

Hünkârın Fatiha Tefsiri (Hacı Bektaşi Velinin İngiltere'de Bulunan Eseri, (Hazırlayan: Hüseyin Özcan), İstanbul-2012.

İbn-i Kesir, *Tefsiru Aliyyi'l Kadir li ihtisar Tefsir İbn-i Kesir*, (Baskı yeri ve ty.) Türkçesi: A. Vahap Öztürk, İstanbul-2010.

İbn-i Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l Kur'an*, Kahire- 1393/1973.

İbn-i Kuteybe, *Tefsiru Garibu'l Kur'an*, 1398-1978.

İbnu'l Arabi, Muhyiddin, *Tefsir-i Kebir*, (Çev. Vahdettin İnce), İstanbul-ty.

İbnü'lCevzi, İmam Ebu'l Ferec Cemaluddin Abdurrahman Ali bin Muhammed, *Zadü'l Mesir fi İlmi't Tefsir*,(Çev. Abulvahap Öztürk), İstanbul-2009.

İmam Şafii, *Tefsiru'l İmam eş Şafii* (3 Cilt), Suudi Arabistan-2006.

İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l Beyan* (Çev. Hüseyin Bayraktar), İstanbul-2005-2105.

Kitab Lübab en Nukul fi Esbab-ın-Nuzul Li'l-Celal Es Suyuti ve Kitab fi Ma'rifeti'n-Nasihve'l-MensuhliEbiAbdillah Muhammed b. Hazm), 2. Bsk., Mısır-1370/1951

Kur'an Yolu –Türkçe Meal ve Tefsir– (Heyet: Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş), DİB Yayınları, 3. Bsk. Ankara-2008.

Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, Kahire-1386. (Türkçesi M. Beşir Eryarsoy), 2. Bsk. İstanbul-2001.

Kuşeyri, *Letaifu'l-İşarât*-Tefsir Sufi Kamil Li'l-Kur'an'il-Kerim, 3 Cilt, 3. Bsk. 1981-Mısır.

M. Ali es Sayis, Ahkâm Ayetlerinin Tefsiri (Çev. Naim Erdoğan, İhsan Toksarı), İstanbul-1971.

M. İzzet Derveze, *et Tefsirü'l Hadis* (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen), İstanbul-1997.

M. Siraceddin Öztoprak, *Tefsir Derslerim*, İstanbul-2014.

M. Yaşar Kandemir– Halit Zevalsız-Ümit Şimşek, *Ayet ve Hadislerle Kur'an-ı Kerim Meali*, İstanbul-2011.

Maturidi, Ebu Mansur Muhammed el Maturidi es Semerkandi, *Te'vilatü'l Kuran*, Daru'l Mizan, İstanbul-2005.

Mehdi Bazergan, *Kur'an'ın Nüzul Süreci* (Çev. Yasin Demirkıran, Mela Muhammed Feyzullah), Ankara-1998.

Mehmet Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, 3. Bsk., İstanbul-2011.

Mehmet Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, İstanbul-1947.

Mehmet Vehbi, *Hülasâtü'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an*, İstanbul– ty.

Muhammed Abduh, *Amme Cüz'ü Tefsiri*, (Çev. Ömer Aydın), İstanbul-2102

Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rıza, *Menar Tefsiri*, (Çev. Mehmet Erdoğan, Ali Rıza Temel, Harun Ünal, Niyazi Beki, Nusret Bolelli), İstanbul-2011.

Muhammed Abid el Cabiri, *Siyer Işığında Kur'an'ı Anlamak, Fehmü'l Kur'an, Nüzul Sırasına Göre Tefsir* (Çev. Muhammed Coşkun), İstanbul, ty.

Muhammed Ali es Sabuni, *Safvetü't Tefasir* (Çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul-1993.

Muhammed Ali Sabuni, *Ahkâm Tefsiri* (Çev. Mazhar Taşkesenlioğlu), İstanbul, ty,

Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir* (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul-1996.

Muhammed Hicazi, Furkan Tefsiri (Çev. Mehmet Keskin), İstanbul-ty.

Muhammed Hüseyin Fadlullah, *Min Vahyi'l Kur'an* (Çev. Mehmet Yolcu), İstanbul-1989.

Muhammed Kutup, *Kur'an Araştırmaları*, (Çev. Bekir Karlığa, M. Beşir Eryarsoy), İstanbul-1997.

Muhammed Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri* (Çev. Mehmet Keskin), İstanbul, ty.

Muhammed Tahir ibn-i Aşur, *Et Tahrir ve't Tenvir*, Tunus-1997

Muhammet Hamidullah, *Aziz Kur'an* (Çevirenler: Abdulaziz Hatip-Mahmut Kanık), 2000-İstanbul.

Mukatil b. Süleyman, *Ahkâm Ayetleri Tefsiri* (Çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul-2005.

Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir* (Çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul-2006.

Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an, Gerekçeli Meal-Tefsir*, İstanbul-2008.

Necla Yasdıman, *Kur'an Tahlili*, İzmir, 2008.

Necmeddin Salihoğlu (Hzr.) *Hanımlar İçin Tefsir Dersleri*, İstanbul-2014.

Nesefi, Abdullah bin Ahmed bin Mahmud, *Tefsirü'n Nesefi*, Beyrut-ty.

Nesefi, Ebi'lBerekat Abdullah bin Ahmed bin Mahmud en Nesefi, Tefsirü'n Nesefi, Beyrut-ty,

Ömer Rıza doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul-1980.

Ragıb el İsfahani, *Mukaddimetu Camiu't Tefsir (Tefsire Giriş)* (Çev. Dr. Celalettin Divlekçi), İstanbul-2011

Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefatihu'l Gayb*, Beyrut- 1970.

Said bin Ahmed Said bin el Kindi, *et Tefsirü'l Müyesser li'l Kur'an'il Hakim*, 2. Bsm. Umman-2004.

Said Nursi, *İşaratü'l'l'caz*, Mütercim: Abdülmecit Nursi, Yeni Asya Neşriyatı, 2. Bsk., İstanbul-2007.

Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, İstanl

Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l Kur'an* (Çev. Salih Uçan-Vahdettin İnce), İstanbul-1980.

Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul-1998.

Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, İstanbul-2006

Suyuti, Celaleddin Ebu'l Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir, *ed Dürrü'l Mensur fi't Tefsir bi'l Mensur* (Çev. Zekeriye Yıldız), İstanbul-2012.

Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul-1988.

Süyuti, *Esbab-ı Nüzul*, (Çev. İ. Seyfi Oymalı), İstanbul-ty,

Şemsettin Yeşil, *Füyuzat-Kur'an-ı Mübin'in Mealen Tefsiri*, 5. Bsm., İstanbul-2009.

Şener Aktaş, *Kısa Sûreler* (Fatiha ve Duha-Nas Arası), İstanbul-2006.

Şevkani, Muhammed Ali bin Muhammed, *Fethu'l Kadir*, Daru'l Vefa, 1997.

Şeyh İdris-i Bitlisi (926/1520), *Haşiya ala tefsirü'l Beydavi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, Nr. 303. (Prof. Mesut Erdal, İdris-i Bitlisi ve Tefsirciliği, Yeni Ümit, Ocak-Şubat-Mart, 2015, Sayı: 107.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, *İrşad-ı Aklı Selim ila mezayay-ı El Kitab-il Kerim* (Ebussuud Tefsiri. Çev: Ali Akın), 2006-İstanbul.

Tabatabai, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, 3. Bsk., Tahran-1397.

Taberi, Muhammed bin Cerir, *Camiu'l Beyan*, Kahire-1955-1969

Tahir Muhammed b. Yakub El Firuzabadi, *Tenvirü'l-Mikbasmin Tefsir İbn-i Abbas* (İki hamiş:

Tefsir Külliyatı (Bilgisayar Ortamı).

(Türkçesi: *Tefsir-i Kebir-Mefatihu'l-Gayb,* Suat yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), 1988-Ankara.

Tefsirü'l Müyesser, Heyet, 1340/2009-Medine

Vahidi, Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed, *Esbabu'n Nüzul* (Çev. Necati Tetik, Necdet Çağıl), Erzurum-ty.

Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l Münir*, (Çev. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, M. Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nureddin Yıldız), İstanbul-2007.

Yusuf Karadavi, *İbrahim Sûresinin Tefsiri* (Çev. Muharrem Turan), İstanbu2015.

Zemahşeri, Muhammed bin Ömer, *el Keşşaf an Hakikatu't tenzil ve Uyun'ıl ekvali fi Vücuhu et Te'vil,* Beyrut-2005

Hadis-Fıkıh

Abdulkadir Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk* (Çev. Ruhi Özcan-Ali Şafak), İstanbul-1990.

Acluni, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut, 1988.

Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, Kahire-1313/1895.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu Buhari*, (Mevsuatu's Sünne el Kütüb's Sitte ve Şuruhuha), İstanbul-1992.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es Sicistani, *Sünen*, (Mevsuatu's Sünne el Kütüb's Sitte ve Şuruhuha), İstanbul-1992.

Hadislerle İslam, DİB, 5. Bsm. Ankara-2013.

İbn-i Hacer el Askalani, *Buluğu'l Meram* –Ahkâm Hadisleri– (Çev. Mehmet Alioğlu-Betül Bozali), İstanbul– İstanbul-2012.

İbn-i Hacer el Askalani, *Fethu'lBari*, Polen Y. İstanbul-2006.

İbn-i Mace, Ebu Abdillah Muhammed el Kazvini, *Sünen*, (Mevsuatu's Sünne el Kütüb's Sitte ve Şuruhuha), İstanbul-1992.

İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l Muctehid* (Çev. Ahmed Meylani), İstanbul-ty.

İbnu'l Esir el Cezeri, *Camiu'l Usul* (Çev. Kemal Sandıkçı-Muhsin Koçak), İstanbul-2008.

İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi* (Kütüb-ü Sitte), İstanbul-ty.

Kamil Miras, *Sahih Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara-1985.

Malik, İbn-i Enes el Medeni, *Muvatta*, (Mevsuatu'sSünne el Kütüb's Sitte ve Şuruhuha), İstanbul-1992.

Müslim, Ebu'l Huseyn b. Haccac el Kuşeyri en Nisaburi, *Sahihu Müslim*, Sünen, (Mevsuatu'sSünne el Kütüb's Sitte ve Şuruhuha), İstanbul-1992.

Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslamiyye ve Istalahatı Fıkhıyye Kamusu*, 8 Cilt, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul-1985.

Şeyh Abdurrahman El Ceziri-Şeyh Muhammed Biblavi/ Şeyh Muhammed el Bahi-Şeyh Muhammed Şuri/Şeyh Muhammed Samaluti-Şeyh Muhammed el İnani-Şeyh Abdulcelil İsa/Şeyh Muhammed Sebi' El Zehebi-Şeyh Ebu Talib Hüseyin, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı* (Çev. Hasan Ege), İstanbul-ty.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed, *Sünen*, (Mevsuatu's Sünne el Kütüb's Sitte ve Şuruhuha), İstanbul-1992.

Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 10 Cilt, (Mütercimler: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Y. Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), Risale-Zaman, 1994-İstanbul.

Sözlükler-Ansiklopediler

Ana Bratincca (22 cilt), İstanbul.

Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedi, 22 cilt), İstanbul.

Cürcani, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Ta'rifat*, Kahire-1357/1938.

D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. Bsm. İstanbul-1996.

DİA (Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi), I-XXXXV

Ebu Halil el Askeri, *el Furuk fi'l Luğa* –Arap Dilinde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü– (Çev. Veysel Akdoğan), İstanbul-2009.

Ebu'l Beka, *Külliyât*, Beyrut, 1412-1992.

Fikret Karaman-İsmail karagöz-İbrahim Paçacı-Mehmet Canbulat-Ahmet Gelişgen-İbrahim Uray, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul-2009

İbn-i Manzur, Muhammed bin Mükerrem, *Lisanu'l Arab*, Kahire-ts.

İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 4. Bsm. İstanbul-2011.

İslam Ansiklopedisi, MEB, Eskişehir-2001.

John Penrice, *Kur'an Sözlüğü* (Çev. Ömer Aydın), İstanbul-2010.

M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul-1993.

Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, İstanbul-2015.

Mahmut Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, İstanbul-2007.

Meliha Zeyneb Tapanoğlu, *Kur'an Lügatı*, İzmir-1992.

Muhammed Fuad Abdülbaki, *el Mu'cemu'l Müfehresli elfazi'l Kur'an*, İstanbul-1982.

Mukatil bin Süleyman, *el Eşbah ve'n Nezair* (Kur'an Terimleri Sözlüğü, Çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul-2004.

Mustafa Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 4. Bsm. İstanbul-1965.

Mütercim Asım Efendi, *Kamus'ul Muhit Tercümesi*, İstanbul-2013.

Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü/Yunan ve Roma* (Çev. Sevgi Tamgüç), İstanbul-2012.

Ragıp el İsfahani, *el Müfredat fi Garibi'l-Kur'an* (Tahkik ve Zapt: Muhammed Seyyid Kiylani), Beyrut-ty.

Serdar Mutçalı, *el Mu'cemü'l Arabi el Hadis* (Arapça-Türkçe Sözlük), İstanbul-2012.

Serdar Mutçalı, *Mu'cem Dağarcık* (Türkçe-Arapça Sözlük), İstanbul-2012.

Muhtelif kaynaklar

Abdulhamid Sinanoğlu, *İbn-i Sina'nın Felak Sûresini Tefsiri*, Süleymaniye Vakfı, Fıtrat ve Tıp Araştırmaları, Eylül-2012.

Abdullah Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara-ty.

Abdulvahhab en Neccar, *Kısasu'l Enbiya*, Kahire-ty.

Adil Öksüz, *Ceza Hükümleri Açısından Tevrat ve Kur'an*, İzmir-2006.

Ahmet Baydar, *Kur'an'da Salat Kavramı Çalışması*, Yayınlanmamış makale.

Ahmed Bedir, *Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, İstanbul-2009.

Ahmet Faruk Güney, *Bir Felsefi Tefsir Örneği Olarak Ahmet Hamdi Akseki'nin İbn Sina'nın İhlas Sûresi Tefsiriyle İlgili Telif Ettiği Tercüme ve Şerhi*, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20, Ekim-2011, s. 289-339.

Ahmet Musaoğlu, *Nuh'un Gemisi Cudi'de*, İstanbul-2005.

Ahmet Musaoğlu, *Yaratılışın Altı Günü*, İstanbul-2002.

Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbabı Nüzulün Önemi*, İstanbul-1994.

Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul-1991

Ali Akpınar, *Kur'an Coğrafyası*, Ankara-2002.

Ali Bulaç, *Bilgi Neyi Bilmektir?* 6. Bsm. İstanbul-2012

Ali Bulaç, *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler*, İstanbul-2012

Ali Bulaç, *İnsanın Özgürlük Arayışı*, 4. Bsm, İstanbul-2015

Ali Bulaç, *İslam Düşüncesinde Din-Felsefe, Vahy-Akıl İlişkisi*, 6. Bsm. İstanbul-2016

Ali Bulaç, *Kur'an ve Sünnet Üzerine*, 4. Bsm., İstanbul-2012.

Ali Bulaç, *Kutsala Tarihe ve Hayata Dönüş*, 3. Bsm. İstanbul-2012

Ali Bulaç, *Modern Ulus Devlet*, 4. Bsm. İstanbul-2012

Ali Sayı, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, 2. Bsk., İstanbul-1999.

Belazuri, Ahmed b. Yahya, *Fütuhu'l-Büldan*, .(Çev. Mustafa Fayda), İstanbul-2013.

Cengiz Duman, *Kur'an Kıssalarının Tarihselliği*, İstanbul-2011.

Dr. Salih Ahmed el Ali, *ed-Devletü fi Ahdi'r-Resûl*, Bağdat-1988.

Ebu Ubeyd, *Kitabu'l Emval*, Kahire-1388/1968.

Ebu Yusuf, *Kitabu'l Harac*, (Çev. Ali Özek), 2. Bsm. İstanbul-1973.

Ed. Richard V. Weeks, *Müslüman Halklar Ansiklopedisi*, İstanbul-1991.

Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta-1999

El Buti, M.Said Ramazan, *Fıkhu's Siyre* (Çev. Ali Nar-Orhan Aktepe), İstanbul-1992.

H. Kazım Kadri, *İnsan Hakları Beyannamesinin İslam Hukukuyla Mukayesesi*, İstanbul-1949.

Hikmet Zeyveli, *Cin*. (Yayınlanmamış Makale)

Hikmet Zeyveli, *Kur'an'da Yahudilere Yapılan Tarihi Atıfları Doğru Anlamak*, Nida Dergisi,

Hüseyin Aydın, *İlim, Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik*, Ankara-2012.

İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Süleyman Uludağ)

İbn Hazm, *Cevamiu's Siyre*, Mekke-ty.

İbn Hişam, *es Siyretu'n Nebeviyye*, Kahire-ty.

İbn İshak b. Yesar, *Siyretü İbn İshak*, Konya-1401/1981.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el Haşimi el Basri, *Tabakatü'l Kübra*, (Çev. M. Kazım Yılmaz), İstanbul-2014.

İhsan Atasoy-Mehmet Paksu-Cemal Uşşak-Zeki Sarıtoprak, *Sahabiler Ansiklopedisi*, İstanbul-2013.

İskender Türe, *Zülkarneyn*, İstanbul-2000.

İstanbul-1987.

Kadir Canatan, *Kur'an'da Hz. Peygambere Sorulan 13 Soru*, 2005, İstanbul.

Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 3. Bsm. İstanbul-2013.

Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahid), Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul-1988

Kutsal Kitap Dizini, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul-2004.

M. Akif Ersoy, *Kur'an'dan Ayet Tefsirleri ve Vaazlar* (Hazırlayan: Bülent Kulüb-Mücahid Demirci), İstanbul-2009.

M. Akif Ersoy, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler* (Derleyen: Ö. Rıza Doğrul), İstanbul-1976.

M. Fatih Kesler, *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar* (Kur'an'da Ehl-i Kitap), Ankara-1993.

M. Hanna Dolapönü, *Hikmetin Başlangıcı Rab Korkusudur*, Sayı: 7/79-7, Eylül-1953, Mardin.

M. Hüseyin ez Zehebi, *Kur'an-ı Kerim Tefsirlerinde Hurafe ve Bid'atler* (Çev. Nurettin Demir), İstanbul-1984.

Mahmut Ay, *Kur'an'ın Tasavvufi Yorumu* (İbn Acibe'nin el Bahru'l Medid Adlı Tefsiri), İstanbul-2011.

Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, (Çev. Suat Yıldırım) 4. Bsm. İzmir-1984.

Mayıs/Haziran-2013, Sayı: 159; s. 55-64.

Mehmet Sa[illegible] *İsa Haç'ta Öldü mü?* İstanbul-2004.

Mevlana [illegible] *det: İslam Tarihi* (Çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul

[illegible] *vesaiku's Siyasiyye* (Çev. Vecdi Akyüz), İstan-

Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları* (Çev. Salih Tuğ), İstanbul-1981.

Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (2 Cilt) (Çev. Salih Tuğ), İstanbul-1990.

Muhammed Hamidullah, *Kur'an Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul-1993.

Muhammed İsmail el Basit, *el Kasamefi'l Fıkhi'l İslamiy*, Beyrut-1401/1981.

Mustafa Öztürk, *Kur'an'ın Mutezili Yorumu* (Ebu Müslim el İsfahani Örneği), Ankara-2014.

Mustafa Şentürk, *Kur'an'ın Sünni ve Şii Yorumu* (İbn Atıyye ve Tabersi Yorumu), İstanbul-2010.

Richard Laurance-Richard Charles-Ruhtherford-Platt, *İdris Peygamber'in İki Kitabı* (Çev. Oğuz Eser), İstanbul-212.

S. Süleyman Nedvi, *Ad, Semud, Medyen* (Çev. Abdullah Davudoğlu), İstanbul-2003.

Sadık Gülle, *Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Ayetleri* (6 Cilt), İstanbul-2010.

Sadrettin Konevi, *Esma-i Hüsna Şerhi*, Terc. Ekrem Demirli, İstanbul-2011.

Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, (Çev. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp), İstanbul-2011.

Seyyid Kutup, *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, (Çev. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp), İstanbul-2011.

Suphi Salih, *Kur'an İlimleri* (Çev. Said Şimşek), Konya-ty.

Süleyman Ateş, *Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir*, İslami Araştırmalar Dergisi, Ankara-1989, III/ı, s. 7-74

Süyuti, Celaleddin Abdurrahman, *el İtkan fi Ulumu'l Kur'an* (Çev. Sakıb Yıldız– H. Avni Çelik),

Şaban Karataş, *Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, İstanbul-1996.

Şadi Eren, *Kur'an'da Temsiller*, İstanbul-2007.

Şehzade Korkut, *Halli Ukali'l Efkâr fi Hilli Emvali'l Küffar* –İslam'da Ganimet ve Cariyelik– (Çev. Osman Güman), İstanbul-2013.

Şemsettin Sami, *Esatir*, İstanbul-2004.

Şevki Ebu Halil, *Kur'an Atlası* –Yerler, Kavimler, Peygamberler– (Çev. Enver Arpa), Ankara-2007.

Şevki Ebu Halil, *Siyer Atlası* (Çev. Enver Arpa), Ankara-2007.

Ta'rif Khalidi, *Müslüman İsa* (Çev. S. Ayar), İstanbul-2003.

TORA, *Türkçe ve çeviri Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, (5 Cilt) İstanbul, 1. Cilt:Eylül-2002– 5. Cilt-2009..

Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev. Süleyman Ateş), Ankara-1975

Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* (Çev. Selahattin Ayaz), İstanbul-ts.

Y. Vehbi Yavuz, *Başlangıcından Günümüze Cuma Namazı*, 2. Bsm. Bursa-1986.

Yaşar Kutluay, İslam ve Yahudi Mezhepleri, Ankara-1965

Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası* –Ayet ve Hadis Tahlilleri-, İstanbul-2001.

Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi*, 2. Bsk., TTK, 1987-Ankara.

William McDonald, *Kutsal Kitabın Yorumu* (3 Cilt), İstanbul-2004.

Dizin

a'cemi 1. cilt/18 4. cilt/350, 638 5. cilt/232, 648 6. cilt/149, 601

adalet 1. cilt/9, 29, 53, 82, 83, 85, 96, 113, 114, 121, 145, 161, 177, 183, 184, 233, 234, 260, 300, 307, 309, 312, 314, 320, 326, 328, 329, 350, 360, 374, 407, 424, 427, 462, 464, 475, 490, 493, 522, 529, 542, 564, 590, 591, 601, 609, 610, 611, 612 2. cilt/23, 24, 39, 40, 46, 47, 50, 67, 77, 95, 100, 109, 119, 121, 122, 135, 137, 140, 143, 150, 170, 185, 189, 224, 233, 238, 245, 260, 262, 287, 289, 291, 292, 293, 294, 296, 301, 302, 317, 319, 320, 354, 381, 382, 383, 384, 409, 410, 416, 457, 467, 479, 482, 496, 513, 514, 516, 520, 521, 524, 558, 577, 578, 595, 596, 597, 598, 617 3. cilt/9, 13, 14, 16, 23, 25, 52, 56, 73, 87, 108, 113, 117, 122, 130, 134, 140, 143, 147, 153, 165, 182, 208, 211, 214, 215, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 242, 245, 251, 286, 290, 306, 314, 349, 356, 361, 408, 409, 431, 437, 442, 463, 481, 512, 523, 524, 538, 566, 591, 598, 604, 609, 625, 654, 658, 660 4. cilt/26, 38, 73, 75, 78, 81, 84, 163, 164, 180, 189, 197, 218, 220, 236, 239, 265, 282, 291, 313, 314, 319, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 345, 384, 431, 445, 495, 499, 518, 552, 578, 616 5. cilt/12, 37, 89, 135, 136, 143, 165, 171, 181, 188, 189, 197, 215, 240, 242, 247, 269, 274, 341, 358, 376, 396, 415, 444, 491, 494, 496, 520, 533, 540, 566, 587, 588, 590, 611, 621, 636, 646 6. cilt/13, 24, 26, 59, 75, 80, 81, 93, 101, 127, 135, 149, 160, 162, 163, 168, 169, 171, 173, 184, 185, 197, 255, 293, 296, 302, 319, 323, 351, 369, 463, 479, 510, 511, 530, 579 7. cilt/17, 41, 42, 43, 60, 66, 106, 107, 113, 172, 284, 334, 376, 440, 441, 491, 496, 502, 536, 548, 561

Adem 1. cilt/38, 59, 60, 82, 127, 139, 184, 246, 421, 524, 525, 600 2. cilt/13, 41, 64, 65, 75, 78, 89, 90, 107, 117, 128, 129, 131, 157, 208, 567, 621, 623, 625, 628 3. cilt/52, 77, 94, 101, 259, 260, 261, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 276, 279, 283, 307, 310, 335 4. cilt/347 6. cilt/387 7. cilt/132

adl 1. cilt/173, 314, 464, 498, 587, 594, 605, 607, 608, 610 2. cilt/499 3. cilt/108 4. cilt/75, 78, 328, 331, 332 7. cilt/425

adn 2. cilt/36, 178, 448 3. cilt/547, 548 4. cilt/173, 176, 177, 283, 462, 524, 526, 557 5. cilt/551 6. cilt/33, 34, 35, 84, 87

afar 5. cilt/601

afv 1. cilt/474

agnostik 1. cilt/17, 274, 348, 367 2. cilt/40 3. cilt/450 5. cilt/102, 357, 610, 647

ahbar 2. cilt/109 3. cilt/11, 14, 33, 37, 240, 508 4. cilt/186, 482

ahd 1. cilt/30, 120, 148, 185, 202, 204, 207, 213, 216, 241, 299, 511, 517, 518, 548 2. cilt/11, 249, 291, 603 3. cilt/59 5. cilt/592, 626, 636

ahfad 4. cilt/316

ahid 1. cilt/120, 152, 163, 213, 216, 219, 239, 300, 302, 338, 516 2. cilt/11, 12, 105, 136, 146, 154, 156, 568, 594, 603 3. cilt/337, 371, 504, 505 4. cilt/174, 343, 344, 401, 531, 533, 573 5. cilt/447, 511, 631

ahiret 1. cilt/12, 29, 33, 73, 75, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 91, 93, 94, 97, 100, 112, 113, 115, 159, 173, 190, 192, 195, 212, 221, 231, 232, 233, 234, 250, 253, 269, 274, 275, 278, 279, 311, 325, 331, 374, 385, 401, 403, 436, 437, 438, 439, 441, 443, 451, 453, 485, 490, 502, 519, 527, 529, 532, 535, 542, 559, 617 2. cilt/9, 13, 25, 34, 35, 36, 41, 116, 158, 159, 184, 196, 198, 216, 221, 224, 252, 253, 257, 264, 269, 337, 353, 375, 380, 426, 431, 432, 437, 440, 443, 498, 522, 523, 531, 552, 553, 558, 578, 605 3. cilt/47, 52, 59, 88, 97, 98, 127, 130, 131, 133, 134, 147, 149, 158, 181, 189, 193, 214, 215, 243, 288, 294, 305, 368, 372, 390, 423, 463, 487, 488, 496, 497, 500, 528, 563, 600, 607, 661 4. cilt/9, 11, 18, 21, 42, 69, 71, 110, 148, 179, 232, 238, 253, 256, 270, 274, 288, 289, 290, 291, 346, 379, 380, 388, 436, 442, 500, 528, 538, 582, 583, 625 5. cilt/8, 14, 17, 52, 69, 86, 96, 125, 160, 163, 167, 175, 198, 232, 244, 269, 270, 271, 279, 300, 302, 310, 314, 320, 321, 339, 357, 362, 363, 364, 369, 388, 422, 450, 457, 503, 504, 529, 535, 545, 596, 610, 616 6. cilt/32, 87, 88, 102, 104, 113, 137, 154, 155, 165, 173, 218, 239, 240, 255, 256, 257, 261, 270, 273, 311, 320, 342, 403, 404, 414, 419, 422, 428, 447, 475, 476, 477, 483, 525, 528, 529, 561, 572 7. cilt/39, 50, 70, 75, 76, 92,

93, 94, 133, 152, 207, 224, 239, 243, 247, 254, 263, 272, 275, 281, 286, 289, 303, 316, 324, 327, 332, 333, 345, 348, 353, 376, 418, 426, 441, 496, 520, 528, 536, 542, 565
ahkaf 1. cilt/64, 286, 499, 500 2. cilt/68, 193, 256, 374 3. cilt/58, 113, 131, 151, 198, 226, 255, 310, 380, 488, 600, 626 4. cilt/23, 27, 40, 193, 226, 327, 530, 606 5. cilt/39, 232, 332, 535 6. cilt/10, 45, 142, 166, 245, 283, 297, 298, 415, 454
ahlam 4. cilt/90 6. cilt/452
Ahmed b. Hanbel 2. cilt/281, 501, 502, 503, 505, 530
akıl 2. cilt/10, 14, 16, 22, 24, 41, 50, 62, 90, 95, 96, 97, 109, 118, 121, 123, 134, 140, 141, 142, 143, 149, 162, 181, 182, 212, 217, 247, 261, 262, 263, 277, 282, 295, 306, 324, 334, 351, 358, 362, 395, 412, 420, 421, 488, 499, 505, 530, 548, 558, 565, 589, 628
akl-ı selim 4. cilt/148, 163, 431
âlem 1. cilt/47, 48, 49, 70, 77, 171, 179, 201, 329, 443 2. cilt/38, 111, 188, 281, 492, 570, 577 3. cilt/108, 196, 260, 299 4. cilt/454, 522, 621 5. cilt/26, 156, 184, 239, 357, 371, 383, 392, 396, 557 6. cilt/127, 246, 264, 517, 555 7. cilt/253, 446, 484, 577
Aliya İzzetbegoviç 4. cilt/365
anud 4. cilt/213
arafat 2. cilt/131, 141, 576
araz 3. cilt/466, 526 6. cilt/417
Aristo 1. cilt/71 2. cilt/478 3. cilt/455, 597, 636 4. cilt/169, 409, 492 5. cilt/63, 83, 492, 601 6. cilt/555
arş 1. cilt/127, 536 2. cilt/632 3. cilt/39, 77, 297, 298 4. cilt/11, 152, 388, 539 5. cilt/80, 82, 90, 91, 253 6. cilt/84, 87, 90, 222, 411, 444, 445, 464, 557, 588 7. cilt/169
arz-ı mukaddes 2. cilt/614, 616, 617, 618, 619, 620
ashab-ı meymene 5. cilt/552 6. cilt/529
ashab-ı yemin 6. cilt/536, 538, 550
ashabu'l-şimal 6. cilt/529
aşiret 1. cilt/18, 389, 592 2. cilt/95, 485 3. cilt/261, 363, 491 4. cilt/330, 423, 469, 532 5. cilt/12, 72, 78, 234, 378, 488, 527, 559 6. cilt/128, 129, 168, 339, 369, 386, 387, 600 7. cilt/180, 190, 560, 561
aşure 1. cilt/175, 253, 256, 396 4. cilt/36, 561
ateist 1. cilt/17, 348, 367 2. cilt/40 3. cilt/141, 157, 362, 450 4. cilt/163, 168 5. cilt/13, 102, 357, 483, 610, 647 6. cilt/26, 170
avret 2. cilt/407 3. cilt/267, 268, 269, 276, 277, 278, 280, 283 4. cilt/302, 574, 575 5. cilt/58, 121, 123, 125, 126, 128, 149, 463, 484, 492
ayne'l-yakin 1. cilt/137, 144, 145, 547 2. cilt/38, 60, 191, 204
azgınlar 1. cilt/51, 87, 91, 158, 188, 228, 233, 237, 250, 279, 448

B

ba'l 1. cilt/51, 87, 91, 158, 188, 228, 233, 237, 250, 279, 448 2. cilt/249, 562 5. cilt/636, 637
bağy 1. cilt/51, 87, 91, 158, 188, 228, 233, 237, 250, 279, 448, 458 4. cilt/340 6. cilt/166, 168, 370
Bahira 1. cilt/51, 87, 91, 158, 188, 228, 233, 237, 250, 279, 448 2. cilt/495 3. cilt/85, 205 4. cilt/350 5. cilt/159, 324
bakıyye 4. cilt/81
barbar 4. cilt/350, 497
basir 1. cilt/234 2. cilt/562 3. cilt/383, 589 4. cilt/231, 453 6. cilt/329, 515
basiret 1. cilt/234, 427, 566 2. cilt/28, 30, 140, 212 3. cilt/30, 82, 143, 177, 201, 203, 379, 401 4. cilt/9, 22, 89, 143, 145, 166, 170, 174, 264, 333, 381, 423, 439, 444, 566, 606 5. cilt/140, 238, 302, 318, 433, 549 6. cilt/31, 32, 151, 251, 253, 307, 312, 402 7. cilt/9, 12, 244, 293, 362, 366
basra 1. cilt/22, 23, 60, 191 2. cilt/49, 233 3. cilt/632 4. cilt/483 5. cilt/58
batın 1. cilt/70, 112, 123, 220, 443 2. cilt/163, 227 3. cilt/462, 600 4. cilt/42, 91, 169, 209, 253, 436, 582 5. cilt/135, 351, 361, 362, 535 6. cilt/57, 153, 320, 391, 476, 553, 556, 557, 565, 572 7. cilt/183, 376, 468
Bekke 2. cilt/128, 129
belağ 3. cilt/81 4. cilt/230
belde-i tayyibe 4. cilt/68 5. cilt/514, 518
berae 1. cilt/42 2. cilt/504 3. cilt/471
bereket 1. cilt/42
Bernard Lewis 1. cilt/42 2. cilt/499
berzah 1. cilt/42, 82, 347 2. cilt/232, 234 3. cilt/132 4. cilt/455, 585 5. cilt/86, 87, 178, 335, 386, 575 6. cilt/80, 406, 447, 513
beyt 1. cilt/42
beyt-i atik 1. cilt/42 5. cilt/22, 23, 24, 27
beyyine 1. cilt/42, 192 2. cilt/373, 584 3. cilt/320, 448 4. cilt/19 7. cilt/471, 473
biat 1. cilt/42, 525, 616 2. cilt/115, 218, 408, 410, 568, 594 4. cilt/174, 175, 343 5. cilt/447 6. cilt/328, 338, 339, 340, 345, 346, 347, 560, 586 7. cilt/48, 49, 50, 301
bid'at 1. cilt/42, 285, 286 2. cilt/146 3. cilt/566 4. cilt/347, 363 5. cilt/620 6. cilt/230, 231, 269, 568, 580, 582 7. cilt/409
büdün 5. cilt/30
bühtan 2. cilt/332, 484 6. cilt/28
Bursevi 1. cilt/8, 62, 68, 135, 149, 507 2. cilt/31, 515, 520, 533, 584 3. cilt/458 4. cilt/334 5. cilt/118, 569

büyücü 1. cilt/60, 64, 242, 243, 246, 540 3. cilt/330, 595, 644 4. cilt/114, 556, 557 5. cilt/219 6. cilt/9, 54, 99, 206, 212, 213, 230, 429, 435, 436, 495 7. cilt/60, 232, 276, 358, 562, 569, 573
büyük cihad 4. cilt/120

C

Cafer es-Sadık 1. cilt/24
cahiliye 1. cilt/26, 30, 31, 42, 119, 206, 352, 353, 372, 388, 390, 393, 401, 432, 435, 475, 502, 533, 584, 593 2. cilt/104, 134, 178, 205, 206, 284, 303, 310, 377, 432, 493, 526, 568, 569, 575, 576, 638 3. cilt/20, 23, 24, 69, 85, 86, 225, 230, 231, 232, 250, 281, 338, 375, 396, 439 4. cilt/161, 165, 249, 293, 304, 339, 360, 386, 404 5. cilt/19, 95, 126, 132, 160, 176, 239, 345, 434, 456, 459, 460, 524, 575, 583, 606 6. cilt/351, 379, 388, 460, 493 7. cilt/49, 50, 80, 85, 86, 104, 205, 300, 301, 312, 313, 314, 359, 386, 464, 468, 521, 536, 574, 580
calut 1. cilt/519, 520, 521 2. cilt/28, 29 4. cilt/616
cann 4. cilt/251, 252, 347 6. cilt/513, 514
cebbar 4. cilt/213
cebrail 1. cilt/11, 15, 16, 19, 40, 57, 125, 126, 129, 143, 220, 221, 235, 236, 252, 266, 307, 360, 365, 401, 434, 525, 585 2. cilt/16, 41, 72, 75, 94, 110, 147, 225, 243, 270, 375, 385, 439, 507, 549, 553, 554, 555, 560, 561, 562 3. cilt/31, 45, 73, 94, 290, 357, 390, 399, 400, 615, 617 4. cilt/19, 198, 242, 249, 274, 309, 350, 368, 435, 513, 515, 526, 527, 535, 566, 572 5. cilt/183, 200, 231, 237, 246, 283, 351, 396, 416, 422, 491, 494, 604, 643 6. cilt/84, 191, 193, 227, 229, 264, 444, 445, 459, 460, 462, 463, 464, 465, 468, 469, 470, 507, 508, 547, 600
cehul 5. cilt/494
celal 1. cilt/280, 524, 530, 608 2. cilt/282 3. cilt/65, 185, 272, 383 4. cilt/154, 180 5. cilt/493, 579 6. cilt/109, 409, 515, 517, 525, 526 7. cilt/564
celde 2. cilt/322 4. cilt/339 5. cilt/94, 96, 458
cenin 1. cilt/147 2. cilt/460, 461 3. cilt/197, 231, 371 4. cilt/158, 316, 397, 475 5. cilt/10, 386, 410, 418, 600 6. cilt/46, 256, 399, 477, 478 7. cilt/399
cevher 2. cilt/90, 276, 284, 560, 561, 562 3. cilt/50, 261 4. cilt/252, 253, 254, 274, 417, 435 5. cilt/52 6. cilt/201, 388, 417 7. cilt/538
ci'rane 3. cilt/494 4. cilt/369
cibt 2. cilt/401, 402
cihad 1. cilt/59, 162, 195, 227, 256, 258, 264, 348, 380, 416, 417, 425, 426, 463, 470, 507, 520, 533, 537, 555, 614 2. cilt/32, 46, 135, 150, 167, 168, 170, 172, 174, 177, 190, 192, 194, 197, 211, 221, 231, 232, 244, 246, 253, 271, 272, 273, 358, 360, 377, 428, 431, 437, 443, 454, 458, 465, 467, 468, 505, 567, 599, 611, 612, 632 3. cilt/29, 69, 152, 241, 265, 409, 413, 415, 416, 422, 423, 428, 440, 444, 445, 448, 449, 456, 458, 465, 468, 469, 470, 473, 478, 483, 485, 486, 489, 491, 512, 517, 536, 537, 544, 549, 558, 570, 576, 587 4. cilt/26, 46, 106, 120, 311, 354, 388, 390, 392, 402, 427, 470, 505, 550 5. cilt/53, 180, 241, 249, 329, 330, 358, 452, 647 6. cilt/183, 313, 331, 339, 356, 375, 439, 458, 582, 595 7. cilt/17, 63, 424
cilbab 5. cilt/126, 149, 480, 481, 483, 484, 485, 486
cin 1. cilt/67, 136, 143, 147, 242, 246, 278, 284, 311, 580 2. cilt/20, 225, 243, 265, 289, 554, 556, 606 3. cilt/43, 69, 124, 156, 198, 199, 211, 212, 213, 214, 224, 225, 226, 228, 253, 437, 459, 632 4. cilt/17, 146, 239, 244, 249, 408, 437, 472 5. cilt/43, 156, 233, 236, 255, 258, 267, 491, 512, 524, 525, 563, 596, 607 6. cilt/68, 70, 129, 273, 281, 282, 438, 512, 519, 520, 521, 522, 524, 526 7. cilt/148, 201, 203, 204, 205, 209, 359, 473, 581
cinne 2. cilt/574 5. cilt/184, 504
cizye 1. cilt/213, 417 2. cilt/92, 156, 600 3. cilt/12, 441, 460, 467, 475, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 523, 539 4. cilt/391 7. cilt/42, 549
cudi 3. cilt/307 4. cilt/30, 33, 34, 35, 36 5. cilt/66 6. cilt/498

D

dâbbe 5. cilt/272, 275 6. cilt/493
dalal 1. cilt/56, 589, 599, 600 4. cilt/150 5. cilt/202, 279
dalalet 1. cilt/118, 119 3. cilt/222, 263, 381, 623 5. cilt/306 7. cilt/382, 427, 542
Davut 1. cilt/9, 132, 196, 241, 244, 276, 388, 395, 404, 429, 477, 521, 522, 524, 577, 586, 589, 591 2. cilt/79, 113, 133, 155, 233, 387, 404, 448, 449, 458, 551, 555, 599, 620, 636 3. cilt/54, 55, 59, 67, 97, 185, 505 4. cilt/74, 141, 374, 493, 555, 612, 615, 616, 627 5. cilt/248, 260, 261, 289, 395, 507, 508, 509, 510, 511, 514 6. cilt/12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 237, 251, 316, 361, 554
dehr 1. cilt/32 6. cilt/245, 256 7. cilt/251, 252, 499
dehri 1. cilt/84
deist 1. cilt/17, 25 2. cilt/40, 256 3. cilt/188, 601,

622 **4.** cilt/163 **5.** cilt/13, 38, 39, 102, 159, 160, 364, 483, 570, 610 **6.** cilt/198, 268, 390
delalet **1.** cilt/48, 61, 305 **2.** cilt/323, 391, 587 **3.** cilt/383 **4.** cilt/48 **6.** cilt/135, 178, 500 **7.** cilt/268, 464, 564
din günü **1.** cilt/46, 51, 52, 53, 172, 173, 314, 315, 357 **3.** cilt/126, 251 **4.** cilt/255, 290, 552, 586, 606 **6.** cilt/63, 71, 108, 163, 223, 241, 242, 243, 258, 266, 283, 478, 541 **7.** cilt/327, 328, 332
diyet **1.** cilt/200, 387, 388, 389, 470, 603 **2.** cilt/317, 373, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 638 **3.** cilt/8, 9, 18, 540 **4.** cilt/401 **5.** cilt/453 **6.** cilt/350
duhan **1.** cilt/15, 37, 47, 64, 172 **3.** cilt/171
Durkheim **6.** cilt/386

E

Ebu Hanife **1.** cilt/32, 191, 192, 292, 396, 470, 481, 488, 490, 507, 571, 577, 590 **2.** cilt/307, 333, 345, 387, 463, 464, 474, 636, 639 **3.** cilt/11, 66, 76, 218, 439, 444, 445, 478, 496, 537 **4.** cilt/384, 597 **5.** cilt/95, 107, 148 **6.** cilt/165, 349
Ebu'l-beka **2.** cilt/499, 505
Ebussuud Efendi **1.** cilt/26, 57, 536 **3.** cilt/440, 444 **4.** cilt/493 **5.** cilt/487
ecel **1.** cilt/12 **2.** cilt/209, 230 **3.** cilt/108, 109, 110, 157, 161, 286, 388 **4.** cilt/46, 187, 189, 192, 306, 316, 441, 451, 580, 581, 625 **5.** cilt/12, 278, 352, 363, 421, 605 **6.** cilt/167, 168, 232, 263, 264, 516, 555, 577 **7.** cilt/190, 294, 340, 393, 407
effak **5.** cilt/235, 237, 238 **6.** cilt/402
ehl-i beyt **4.** cilt/341 **5.** cilt/456, 460, 461 **6.** cilt/175
ehliyet **1.** cilt/120, 411, 604 **2.** cilt/54, 217, 408, 409, 412 **3.** cilt/434 **4.** cilt/124, 338 **5.** cilt/492 **6.** cilt/493
ekolojik denge **5.** cilt/384, 542 **6.** cilt/510
Elyesa **1.** cilt/464 **3.** cilt/185 **6.** cilt/31
emanet **1.** cilt/96, 102, 206, 407 **2.** cilt/102, 103, 104, 180, 195, 257, 312, 379, 406, 407, 408, 431, 480, 572 **3.** cilt/11, 43, 91, 194, 196, 197, 428, 457, 556 **4.** cilt/101, 102, 315, 326, 365, 422, 471, 523, 571 **5.** cilt/57, 186, 187, 392, 490, 491, 492 **6.** cilt/138, 175, 232, 240, 255, 283, 389, 422 **7.** cilt/83, 185, 244, 436, 440, 497, 501, 525
emr **1.** cilt/552 **2.** cilt/75, 78, 89, 90, 105, 370, 412, 413, 414, 421, 560, 615 **3.** cilt/239, 299 **4.** cilt/333, 436, 512 **5.** cilt/101, 416 **6.** cilt/66, 573 **7.** cilt/439, 465
enfal **1.** cilt/57, 80, 104, 120, 121, 129, 177, 239, 256, 263, 276, 287, 289, 346, 365, 374, 404, 407, 412, 420, 423, 447, 472, 525, 572, 581 **2.** cilt/7, 14, 27, 28, 29, 30, 33, 64, 115, 117, 138, 140, 161, 170, 171, 205, 208, 213, 241, 271, 272, 357, 406, 425, 427, 442, 444, 454, 476, 557 **3.** cilt/84, 128, 147, 155, 210, 405, 407, 443, 468, 470, 471, 472, 474, 475, 493, 494, 523, 528, 541, 546, 589, 600, 601, 649 **4.** cilt/82, 157, 160, 197, 213, 232, 267, 273, 344, 380, 387, 402, 435, 444, 477 **5.** cilt/29, 146, 156, 190, 275, 312, 342, 358, 422, 423, 432, 440, 447, 456, 560, 630 **6.** cilt/12, 60, 86, 95, 197, 236, 292, 293, 296, 299, 304, 314, 318, 319, 334, 349, 392, 394, 405, 411, 453, 461, 567, 571, 595
Engels **2.** cilt/33, 338 **3.** cilt/431 **5.** cilt/630
ensar **1.** cilt/207, 310, 537 **2.** cilt/82, 180, 357, 419, 504, 603 **3.** cilt/38, 69, 185, 428, 461, 468, 469, 470, 542, 561, 564, 568, 571, 581, 582, 583 **4.** cilt/365 **5.** cilt/125, 310, 447 **6.** cilt/94, 269, 367, 561, 596 **7.** cilt/19, 20, 64, 80, 548
erbâb **3.** cilt/383
esatir **3.** cilt/128, 433 **4.** cilt/24, 281, 284 **5.** cilt/159
esmaü'l-hüsna **1.** cilt/138 **2.** cilt/445 **3.** cilt/382
eşrat **6.** cilt/302, 303, 304
evrim teorisi **1.** cilt/197 **5.** cilt/316
Eyüp **1.** cilt/426 **4.** cilt/617 **6.** cilt/31, 32
eza **1.** cilt/480, 481, 482, 483 **2.** cilt/153, 543

F

fahşa **1.** cilt/38, 79, 373, 563 **3.** cilt/182, 281, 285 **4.** cilt/80, 328, 336, 399, 525 **5.** cilt/115, 348 **6.** cilt/182, 477, 502, 563 **7.** cilt/98
fakr **4.** cilt/357 **5.** cilt/512 **6.** cilt/322, 599 **7.** cilt/450, 578
farabi **2.** cilt/38 **3.** cilt/371 **4.** cilt/435 **6.** cilt/555, 556
fariza **2.** cilt/303, 494
fasık **1.** cilt/99, 118, 120, 171, 195, 238 **2.** cilt/111, 619 **3.** cilt/16, 18, 35, 55, 410, 479, 546, 553, 554, 566, 621 **4.** cilt/24 **5.** cilt/104, 107, 245, 256, 296, 424, 425, 426, 553 **6.** cilt/363, 364, 365, 366, 566, 580, 582
fasık **7.** cilt/13, 25, 56, 57, 60, 84
fecir **1.** cilt/406, 408 **3.** cilt/310 **4.** cilt/428, 429 **7.** cilt/386
fecr **1.** cilt/51, 396, 450 **2.** cilt/36, 532 **4.** cilt/40, 41, 121, 122, 180, 428 **5.** cilt/604 **6.** cilt/409, 416, 501 **7.** cilt/385, 386, 388, 458, 499
felah **1.** cilt/86, 143 **2.** cilt/140, 272, 478 **3.** cilt/24, 82, 448, 640 **4.** cilt/10, 34, 37, 218, 238,

363, 432, 469 5. cilt/55, 57, 123, 127, 129, 298, 320, 323, 389 6. cilt/297, 598, 600 7. cilt/19, 75, 100, 101, 374, 375, 376, 409, 468, 491, 548
felek 1. cilt/363 5. cilt/479, 582, 583 6. cilt/256
ferc 5. cilt/58, 121 7. cilt/129, 363
feta 2. cilt/343
fetret 1. cilt/599 2. cilt/609, 610, 611, 612 4. cilt/383, 385 7. cilt/422, 424, 433
fetva 1. cilt/32 2. cilt/340, 508, 551, 565 4. cilt/109, 114, 115, 188, 360, 398 5. cilt/418, 549, 609 6. cilt/321, 461 7. cilt/366, 483
fevz 1. cilt/86 2. cilt/478 7. cilt/92, 94
fey 2. cilt/307 3. cilt/407, 443, 444, 445, 536, 541 4. cilt/297, 349, 402 6. cilt/293 7. cilt/12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21
fidye 1. cilt/172, 173, 218, 219, 295, 397, 398, 399, 400, 428, 429, 430, 492, 493, 494, 528, 593 2. cilt/124, 634 3. cilt/168, 405, 465, 466, 467, 540, 631, 632 4. cilt/171, 328, 329 5. cilt/23, 58, 373, 374, 407, 626, 631, 633, 634 6. cilt/68, 70, 291, 292, 293, 294, 369, 562, 566 7. cilt/180, 181, 543, 555
fıkıh 1. cilt/8, 32, 42, 124, 255, 292, 389, 398, 400, 417, 430, 501, 564, 606, 609, 610 2. cilt/63, 304, 315, 328, 346, 437, 471, 502, 580, 593 3. cilt/67, 237, 587, 641 4. cilt/161, 630 5. cilt/98, 152, 180, 396, 457, 549, 550 6. cilt/347 7. cilt/528
firavun 1. cilt/47, 54, 84, 87, 91, 169, 173, 174, 175, 243, 295, 298, 511, 521 2. cilt/25, 26, 27, 73, 326, 434, 447, 535, 545, 613, 614, 630 3. cilt/169, 181, 207, 246, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 374, 375, 453, 454, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 652, 653, 655 4. cilt/64, 65, 66, 99, 115, 147, 154, 205, 206, 207, 443, 444, 523, 530, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 568, 588, 594, 595, 607 5. cilt/38, 39, 68, 79, 174, 175, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 245, 246, 247, 281, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 320, 345, 346, 489, 571, 624, 635 6. cilt/11, 12, 59, 75, 83, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 211, 212, 213, 214, 215, 235, 236, 237, 239, 374, 402, 403, 429, 431, 457, 491, 501, 502
fısk 1. cilt/118, 119, 120, 185, 238, 430, 431, 433, 440, 586, 592 2. cilt/114 3. cilt/16, 217, 236, 263, 364, 480, 491 4. cilt/331, 352 5. cilt/147 6. cilt/54, 221, 336, 363, 364, 366, 383, 436, 502 7. cilt/341, 440, 480, 533
fitne 1. cilt/28, 59, 155, 243, 245, 246, 414, 415, 418, 420, 421, 422, 423, 424, 467, 469, 470 2. cilt/16, 20, 32, 120, 136, 138, 139, 428, 443, 585 3. cilt/7, 10, 46, 164, 280, 366, 368, 425, 426, 430, 439, 440, 441, 468, 470, 526, 528, 549, 645, 647 4. cilt/416, 425, 426, 563, 568, 629 5. cilt/12, 13, 36, 111, 165, 166, 167, 328, 333, 445, 447, 486, 490, 616, 617, 630 6. cilt/71, 72, 237, 420, 421, 422, 500 7. cilt/36, 38, 39, 86, 87, 100, 101, 153, 235, 351, 411, 557
fıtrat 1. cilt/73, 191, 318, 320, 343 2. cilt/141, 142, 149, 283, 355, 488, 496, 506 3. cilt/96, 116, 278, 358, 372, 373, 481, 607, 626 4. cilt/142, 163, 182, 264, 316, 328, 329, 384, 399, 431, 432, 433, 534, 594 5. cilt/115, 118, 265, 318, 340, 375, 376, 433, 488, 567, 609, 621 6. cilt/366, 463 7. cilt/149, 242, 520, 542, 575
fuad 1. cilt/90, 91 3. cilt/379 4. cilt/322, 352, 594 7. cilt/430
fücur 1. cilt/141, 238 2. cilt/290, 345 3. cilt/263 4. cilt/121, 204, 310, 399 6. cilt/383 7. cilt/385, 440
fuhuş 1. cilt/459, 579, 604 2. cilt/321, 322, 323, 339, 342, 343, 351, 584 3. cilt/11, 232, 233, 241 4. cilt/303, 328, 336, 338, 339, 340 5. cilt/97, 98, 113, 114, 119, 132 7. cilt/60, 312

G

gadir-i hum 3. cilt/45
gaflet 1. cilt/84, 100, 153, 219, 271, 367, 437, 452 2. cilt/240, 635 3. cilt/84, 110, 121, 227, 286, 288, 308, 324, 325, 349, 386, 517, 614, 616, 632, 653 4. cilt/167, 172, 179, 197, 207, 231, 237, 243, 266, 268, 269, 282, 295, 322, 353, 413, 463, 467, 468, 471, 478, 501, 513, 518, 585, 586, 587, 602, 623 5. cilt/40, 72, 73, 74, 75, 81, 168, 346, 361, 362, 387, 403, 529, 535, 566, 576, 586, 588, 599, 646 6. cilt/72, 180, 209, 249, 404, 406, 419, 486, 539, 561, 565 7. cilt/29, 50, 71, 135, 187, 194, 220, 238, 263, 281, 324, 343, 359, 367, 390, 486, 500, 580
Gandhi 2. cilt/409
ganimet 1. cilt/416, 417, 468, 519, 520, 592, 598 2. cilt/167, 172, 203, 205, 206, 207, 211, 220, 221, 310, 311, 426, 433, 444, 465, 466, 467, 479, 529 3. cilt/230, 405, 406, 407, 408, 429, 442, 443, 444, 446, 464, 465, 466, 467, 494, 526, 541, 562 4. cilt/303,

349, 499 **5. cilt**/53, 257, 330, 447, 449, 455, 456, 473 **6. cilt**/293, 319, 331, 343, 346, 348, 392 **7. cilt**/12, 15, 16, 17, 21, 47, 63, 312, 349, 426, 486, 550
garanik **4. cilt**/425 **5. cilt**/43, 45 **6. cilt**/460, 467, 468, 470
ğay **4. cilt**/525
gayb **1. cilt**/12, 16, 19, 44, 45, 70, 76, 77, 78, 79, 112, 143, 263, 551, 609 **2. cilt**/20, 225, 242, 243, 439, 440 **3. cilt**/69, 74, 115, 147, 155, 156, 297, 383, 390, 609, 610, 631 **4. cilt**/31, 42, 142, 158, 159, 253, 273, 321, 461, 532, 566 **5. cilt**/282, 303, 396, 409, 491 **6. cilt**/389, 396, 405, 517 **7. cilt**/95, 132, 138, 158, 174, 214, 316, 318, 319, 332, 348, 497
gayz **2. cilt**/179
gazap **1. cilt**/57, 227, 228 **2. cilt**/150, 155, 179 **3. cilt**/132, 310, 350, 352, 484 **4. cilt**/351, 352 **5. cilt**/638 **6. cilt**/169, 170 **7. cilt**/52, 54, 410
gıybet **3. cilt**/565 **4. cilt**/403 **5. cilt**/391 **6. cilt**/365, 384, 385
golyat **1. cilt**/520, 521, 522 **4. cilt**/616
gusül **1. cilt**/430, 482 **2. cilt**/253, 384, 386, 592 **3. cilt**/495 **4. cilt**/508, 510 **7. cilt**/363

H

habir **2. cilt**/17 **3. cilt**/101 **4. cilt**/68, 159, 231, 453
habis **1. cilt**/185 **2. cilt**/582 **3. cilt**/82, 358 **4. cilt**/162, 218, 359 **5. cilt**/119, 417, 493
habita **1. cilt**/472 **2. cilt**/47 **4. cilt**/501
habl **2. cilt**/136, 156
had **1. cilt**/603 **2. cilt**/244, 631, 635, 636, 637, 643, 644, 645 **3. cilt**/64 **4. cilt**/42, 354 **5. cilt**/8, 59, 97, 98, 100, 111, 116
hafiz **1. cilt**/530 **3. cilt**/94
hakim **1. cilt**/330, 596, 603, 610 **2. cilt**/37, 89, 109, 135, 152, 615, 645, 646 **3. cilt**/99, 100, 102, 103, 504, 577, 593, 594, 633 **5. cilt**/389 **6. cilt**/232 **7. cilt**/12, 66, 67
hakka'l-yakin **2. cilt**/191, 204, 542 **5. cilt**/368
halife **1. cilt**/38, 124, 125, 127, 128, 132, 134, 135, 136, 142, 144, 145, 151, 153, 156, 257, 373, 445, 493 **2. cilt**/50, 64, 88, 151, 219, 279, 290, 304, 341, 411, 463, 494, 500, 533, 585, 588 **3. cilt**/30, 45, 71, 228, 251, 260, 261, 426, 445, 446, 460, 515, 537, 539, 563, 565 **4. cilt**/65, 255, 256, 337, 347, 422 **5. cilt**/57, 146, 492, 496, 535, 630 **6. cilt**/15, 24, 25, 272, 275, 293, 322, 331, 426, 445, 597 **7. cilt**/50, 75, 124, 252
halis din **6. cilt**/45
hamd **1. cilt**/7, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 55, 57, 127, 130, 131, 132, 145, 283, 621 **2. cilt**/50, 95, 107, 219, 272, 519, 566, 644 **3. cilt**/103, 105, 106, 139, 142, 144, 171, 252, 291, 336, 403, 470, 575, 577, 592, 600, 601, 661 **4. cilt**/84, 148, 166, 167, 168, 198, 201, 224, 229, 233, 267, 270, 317, 366, 410, 430, 446, 448, 470, 502, 536, 580, 581, 583, 631 **5. cilt**/54, 91, 154, 181, 193, 242, 261, 266, 267, 279, 314, 316, 325, 330, 356, 357, 358, 366, 388, 395, 396, 397, 404, 405, 411, 424, 425, 430, 497, 499, 500, 529, 531, 532, 545, 561, 602, 646, 647 **6. cilt**/41, 61, 62, 79, 81, 84, 87, 91, 110, 111, 116, 156, 158, 159, 170, 178, 192, 225, 243, 260, 261, 283, 323, 358, 395, 396, 412, 413, 414, 423, 441, 456, 458, 479, 486, 506, 526, 551, 553, 554, 584, 600 **7. cilt**/51, 58, 89, 436, 513, 518, 534, 550, 551, 552
hamid **4. cilt**/200, 201 **5. cilt**/404, 544 **6. cilt**/177, 287, 573, 576
hamr **3. cilt**/68 **5. cilt**/126
hanefi **1. cilt**/26, 32, 483 **2. cilt**/586 **3. cilt**/13, 74, 502 **4. cilt**/298, 347
hanif **1. cilt**/162, 298, 310, 316, 317, 318, 319, 335 **2. cilt**/44, 46, 96, 97, 125, 127, 128, 132, 143, 496, 499, 500, 505, 507 **3. cilt**/86, 172, 173, 179, 233, 248, 249, 254, 332, 519, 659, 660 **4. cilt**/94, 111, 212, 361, 362, 538, 613 **5. cilt**/25, 26, 77, 213, 215, 374, 375, 376, 566, 573, 631 **6. cilt**/10, 192, 212, 269, 287 **7. cilt**/150, 472, 474, 541
hannas **3. cilt**/398 **7. cilt**/579, 580, 581
haraç **3. cilt**/82, 502, 539 **5. cilt**/76 **7. cilt**/15, 16
hars **1. cilt**/406, 443, 484 **3. cilt**/82, 127, 135 **6. cilt**/173, 174
hasan basri **1. cilt**/136, 245, 404, 408 **2. cilt**/33, 215, 216, 217, 387, 533, 571, 600, 616, 636 **3. cilt**/11 **4. cilt**/298, 434 **5. cilt**/391 **6. cilt**/194, 292, 446
hasene **1. cilt**/65, 437, 438 **2. cilt**/381, 433, 443 **3. cilt**/338, 531, 617 **4. cilt**/81, 341 **5. cilt**/450, 528 **6. cilt**/52 **7. cilt**/38, 529
hasım **1. cilt**/246, 571 **2. cilt**/137, 163, 485, 597 **3. cilt**/10, 39, 274, 450, 484 **4. cilt**/120, 578 **5. cilt**/290, 600 **6. cilt**/367 **7. cilt**/305, 576
haşr **1. cilt**/104, 206, 450 **2. cilt**/232, 252 **3. cilt**/276, 384, 408, 516, 584 **4. cilt**/66, 161, 182, 214, 247, 297 **5. cilt**/494, 568 **6. cilt**/60, 296, 302, 311, 317, 392, 595 **7. cilt**/9, 12, 143
haşyet **1. cilt**/74, 206, 285, 314, 341, 351, 361, 430 **2. cilt**/62, 271 **3. cilt**/277, 354 **4. cilt**/167, 231, 298, 538, 607 **5. cilt**/29, 73, 549, 568 **6. cilt**/26, 301 **7. cilt**/25, 27, 368, 452, 477

hatf 5. cilt/358
havari 2. cilt/82
havd 6. cilt/447
hayız 1. cilt/12, 41, 81, 89, 90, 103, 127, 137, 172, 178, 190, 219, 223, 224, 227, 238, 242, 251, 258, 259, 262, 264, 268, 269, 270, 271, 282, 289, 316, 344, 346, 350, 351, 353, 359, 375, 384, 392, 393, 394, 397, 400, 403, 413, 430, 441, 465, 466, 481, 482, 490, 516, 545, 550, 558, 563, 564, 566, 568, 570, 572 2. cilt/592, 593 5. cilt/263 7. cilt/105, 108
hayy 1. cilt/530, 531 4. cilt/383, 384
hedy 1. cilt/429 2. cilt/571 3. cilt/79
heva 1. cilt/35, 178, 222, 224, 290, 292, 293, 294, 334, 336, 375, 421, 458, 560, 600 2. cilt/138, 152, 293, 321, 429, 520 3. cilt/20, 21, 49, 54, 89, 93, 131, 153, 154, 168, 217, 219, 238, 375, 376, 421, 531, 606, 608, 627, 636 4. cilt/49, 66, 80, 187, 188, 200, 201, 269, 270, 287, 334, 335, 360, 436, 463, 567, 586, 594 5. cilt/27, 33, 72, 76, 176, 177, 274, 304, 307, 373, 381, 438, 469, 521, 567, 613, 621 6. cilt/136, 167, 168, 251, 252, 253, 255, 256, 264, 290, 296, 299, 300, 360, 419, 453, 456, 460, 473, 494, 495, 599 7. cilt/28, 114, 143, 161, 239, 292, 294, 345, 410, 491, 498, 540, 560, 561
hicab 3. cilt/202 7. cilt/333
hicret 1. cilt/162, 175, 207, 226, 280, 297, 396, 408, 422, 445, 472, 476, 586 2. cilt/82, 170, 177, 266, 268, 270, 353, 356, 422, 428, 429, 452, 454, 455, 469, 470, 471, 472, 473, 585 3. cilt/8, 26, 38, 62, 69, 90, 265, 316, 405, 426, 428, 432, 434, 438, 439, 440, 444, 461, 465, 468, 469, 470, 484, 486, 489, 523, 538, 564, 573 4. cilt/87, 117, 127, 235, 236, 260, 291, 351, 354, 368, 427, 430, 452, 522, 560, 628 5. cilt/42, 46, 115, 116, 146, 281, 327, 337, 342, 350, 355, 473, 474, 521, 625, 629, 640 6. cilt/41, 53, 63, 285, 298, 331, 339, 343, 350, 351, 352 7. cilt/10, 19, 44, 45, 47, 71, 100, 122, 426, 544, 548
hidayet 1. cilt/13, 16, 19, 26, 29, 46, 55, 72, 73, 74, 75, 85, 86, 88, 109, 119, 157, 158, 202, 235, 237, 251, 292, 298, 317, 327, 354, 355, 356, 376, 383, 400, 401, 403, 410, 434, 541, 559, 567, 571, 572 2. cilt/13, 22, 23, 87, 98, 101, 102, 122, 124, 128, 130, 173, 184, 239, 402, 421, 437, 489, 496 3. cilt/11, 14, 15, 18, 19, 24, 28, 52, 87, 88, 93, 122, 134, 136, 140, 141, 170, 176, 184, 186, 187, 206, 207, 208, 238, 240, 243, 244, 282, 291, 292, 293, 296, 351, 352, 353, 354, 374, 378, 381, 386, 399, 400, 486, 490, 517, 551, 552, 553, 572, 575, 578, 579, 580, 600, 616, 622, 623, 626, 633, 634, 643, 656, 657, 659 4. cilt/72, 143, 146, 148, 155, 158, 182, 200, 202, 204, 210, 222, 236, 239, 276, 286, 288, 301, 325, 327, 328, 349, 352, 373, 379, 381, 382, 432, 439, 440, 441, 442, 444, 453, 476, 529, 530, 550, 569, 571, 588 5. cilt/17, 30, 48, 134, 139, 144, 145, 157, 213, 214, 243, 244, 253, 256, 272, 275, 301, 302, 304, 309, 314, 325, 389, 390, 413, 433, 500, 517, 520, 536, 537, 572, 615 6. cilt/41, 59, 64, 74, 76, 99, 110, 136, 149, 161, 188, 192, 228, 251, 254, 270, 282, 287, 290, 310, 314, 388, 395, 412, 473, 476, 564 7. cilt/59, 60, 61, 68, 84, 90, 99, 128, 175, 193, 211, 220, 221, 289, 305, 342, 369, 382, 383, 409, 415, 418, 430, 456, 542, 558
hilm 2. cilt/208 3. cilt/182, 261, 396 5. cilt/626 6. cilt/186
himar 2. cilt/496 3. cilt/68 5. cilt/126, 480, 485
hira 2. cilt/623 4. cilt/35, 369, 488, 513 6. cilt/444
hubuk 6. cilt/418
huccet 1. cilt/176 2. cilt/201, 533, 610 3. cilt/16, 112, 266 4. cilt/499, 579
hudud 1. cilt/471 2. cilt/352, 385, 501, 636, 639, 644, 645 3. cilt/317 5. cilt/95, 96, 98, 100, 105 6. cilt/55, 181, 591
huld 1. cilt/158, 357, 547 2. cilt/464 3. cilt/377 4. cilt/70 7. cilt/281, 475, 476, 477
huluk 2. cilt/149 4. cilt/163, 332 5. cilt/222 7. cilt/149, 150
hums 1. cilt/435 4. cilt/505
huri 2. cilt/35 6. cilt/144, 243, 449, 524, 534, 535
hüsneyeyn 3. cilt/530
hüsran 1. cilt/121, 294, 371 2. cilt/57, 199, 496 3. cilt/132, 437, 546, 629 4. cilt/113, 366, 410, 432, 444, 501 5. cilt/89, 536 6. cilt/51, 54, 138, 139, 155, 171, 297 7. cilt/112, 172, 284, 329, 378, 402, 498, 536, 545
hut 5. cilt/640
huzaa 2. cilt/638 3. cilt/484 4. cilt/302 5. cilt/460 6. cilt/326, 485
Hz. İbrahim 2. cilt/65, 96, 97, 112, 128, 130, 132, 157, 226, 236, 237, 386, 405, 477, 507, 508, 545, 617 3. cilt/86, 95, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 184, 186, 189, 233, 316, 327, 388, 435, 476, 517, 519, 524, 579, 582, 609, 647, 654 4. cilt/12, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 85, 88, 89, 147, 161, 190, 219, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 249, 259, 260, 262, 355, 361, 362, 374, 492,

506, 515, 522, 523, 610, 611, 612, 613, 614 **5. cilt**/21, 22, 42, 54, 82, 191, 199, 203, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 226, 286, 290, 307, 312, 335, 337, 340, 341, 342, 358, 375, 565, 566, 620, 624, 626, 627, 628, 629, 631, 632, 633, 634, 635 **6. cilt**/10, 16, 32, 54, 85, 165, 205, 429, 430, 457, 482, 546, 575

Hz. İsmail 1. cilt/18, 68, 162, 164, 169, 209, 226, 299, 303, 304, 306, 307, 309, 317, 334 **2. cilt**/65, 130, 424, 545 **3. cilt**/184, 561 **4. cilt**/219, 226, 227, 228, 513, 522, 523, 618, 619 **5. cilt**/22, 82, 335, 565, 566, 626, 631, 634 **6. cilt**/32, 430

Hz. Yusuf 1. cilt/145, 163, 173, 174, 265 **2. cilt**/614, 615, 616 **3. cilt**/327, 329, 338, 341, 362 **4. cilt**/85, 89, 90, 93, 99, 100, 102, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 126, 130, 131, 133, 134, 136, 137, 141, 142, 374, 484 **5. cilt**/111, 627

I-İ

ibda 1. cilt/285

iblis 1. cilt/37, 60, 127, 133, 135, 144, 145, 146, 147, 148, 184, 238, 264 **2. cilt**/405, 427, 494, 501 **3. cilt**/144, 226, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 270, 282 **4. cilt**/179, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 298, 347, 416, 417, 471, 472, 573, 574, 575, 576 **5. cilt**/8, 217, 514, 516, 517, 525 **6. cilt**/38, 39, 160, 514

ibn-i arabi 1. cilt/63, 287, 363 **2. cilt**/112, 117, 370, 568, 640 **3. cilt**/84, 345 **4. cilt**/334 **6. cilt**/228, 469, 470

İbn-i Aşur 2. cilt/27, 50, 92, 97, 110, 160, 197, 368, 391, 597 **3. cilt**/70, 234, 324 **4. cilt**/36, 369, 428, 538 **5. cilt**/63, 477 **6. cilt**/75, 100, 357, 397, 512, 586, 590

İbn-i Haldun 1. cilt/148, 201 **2. cilt**/66, 185, 472 **3. cilt**/286 **4. cilt**/47, 93, 165 **6. cilt**/371

İbn-i Hazm 1. cilt/577 **2. cilt**/82, 500, 521 **3. cilt**/504 **4. cilt**/335, 382

İbn-i Kesir 1. cilt/8, 419, 586 **2. cilt**/293, 341, 364, 406, 524, 568, 573, 610 **3. cilt**/36, 56, 375, 472, 498 **4. cilt**/98, 149, 492, 524 **5. cilt**/30, 93, 121, 226, 461, 462, 486 **6. cilt**/129, 231, 269, 272, 319, 330, 398, 468, 536, 588

İbn-i sebil 3. cilt/446, 541

İbn-i Sina 2. cilt/38 **3. cilt**/155, 371 **4. cilt**/435, 542 **6. cilt**/553, 555, 556, 578

İbn-i Tufeyl 4. cilt/383, 384

Sbnu'l-Kayyim 1. cilt/603

İbret 1. cilt/116, 195, 196, 198, 277, 523, 545 **2. cilt**/28, 29, 86, 169, 183, 184, 209, 388, 434 **3. cilt**/146, 302, 325, 339, 421, 454, 455, 546, 552, 556, 598, 628, 632, 649, 650, 653 **4. cilt**/41, 68, 69, 144, 157, 208, 232, 251, 264, 268, 285, 295, 297, 381, 408, 452, 468, 477, 579, 581, 583, 601 **5. cilt**/63, 79, 85, 111, 133, 140, 141, 174, 175, 230, 264, 282, 301, 305, 306, 312, 340, 401, 429, 515, 516, 526, 577 **6. cilt**/31, 38, 122, 199, 202, 213, 215, 234, 297, 299, 506, 549 **7. cilt**/9, 12, 13, 71, 113, 141, 166, 221, 267, 288, 353, 558

içtihad 2. cilt/601 **6. cilt**/252, 361

iddet 1. cilt/59, 490, 492, 495, 497, 502, 503, 604 **5. cilt**/473, 474 **7. cilt**/104, 105, 106, 108, 109, 111

idris 1. cilt/192 **2. cilt**/86, 424, 554 **3. cilt**/205 **4. cilt**/23, 492, 520, 521, 523, 524, 618, 619 **5. cilt**/156, 157, 335, 459 **6. cilt**/411, 439

iffet 1. cilt/117, 346, 410 **2. cilt**/68, 336, 337, 362, 365 **3. cilt**/51, 107, 113, 271, 277, 278, 382, 551 **4. cilt**/87, 182, 517 **5. cilt**/43, 58, 96, 113, 115, 122, 128, 129, 131, 485 **6. cilt**/26, 388, 479

ifk 1. cilt/96 **5. cilt**/110, 111, 112, 116, 490, 621 **6. cilt**/478, 479

ifrit 4. cilt/370 **5. cilt**/254, 258, 259

iğva 2. cilt/68 **3. cilt**/264, 397, 424 **4. cilt**/244 **5. cilt**/42, 85, 592 **6. cilt**/145, 147

ihlas 1. cilt/66, 74, 157, 285, 302, 312, 330, 405, 427, 432, 451, 530 **2. cilt**/19, 44, 101, 115, 135, 173, 177, 184, 185, 196, 200, 202, 517, 571, 601 **3. cilt**/100, 200, 248, 402, 410, 413, 448, 505, 558, 617, 640 **4. cilt**/75, 128, 171, 180, 256, 257, 449, 500 **5. cilt**/26, 29, 143, 157, 333, 463, 604, 643 **6. cilt**/23, 24, 32, 45, 48, 53, 230, 347, 445, 459, 480 **7. cilt**/63, 138, 256, 409, 451, 462, 474, 525, 537, 563

ihtilaf 1. cilt/152, 210, 265, 275, 363, 394, 456, 457, 458, 461, 463, 489, 508, 524, 568, 591, 592, 596, 597, 600, 605, 607, 610 **2. cilt**/43, 45, 93, 119, 137, 139, 144, 261, 303, 307, 372, 414, 419, 443, 485, 504, 511, 586, 593, 621, 623 **3. cilt**/12, 35, 58, 78, 88, 155, 247, 264, 293, 362, 407, 446, 458, 521, 526, 565, 609, 631, 646 **4. cilt**/186, 193, 289, 299, 361, 362, 472, 532 **5. cilt**/31, 274, 429, 438 **6. cilt**/16, 22, 44, 70, 162, 163, 227, 367, 370, 371, 372, 373, 421 **7. cilt**/39, 71, 106, 107, 268, 276, 384, 467, 535

iki deniz 4. cilt/489 **5. cilt**/180, 266, 541

ilah 1. cilt/16, 41, 49, 51, 52, 77, 97, 138, 284, 338, 358, 359, 379, 396, 461, 529, 530 **2. cilt**/8,

9, 15, 38, 39, 40, 77, 93, 111, 253, 447, 450, 520, 560, 562, 625 **3. cilt**/49, 100, 102, 111, 142, 175, 177, 206, 250, 259, 282, 308, 310, 329, 342, 360, 369, 409, 410, 497, 536 **4. cilt**/41, 111, 112, 174, 184, 233, 241, 269, 274, 279, 287, 299, 318, 390, 406, 498, 540, 545, 552, 594, 595, 597, 600, 619 **5. cilt**/28, 71, 83, 176, 206, 316, 325, 379, 556, 599, 605, 626 **6. cilt**/70, 77, 81, 99, 116, 123, 128, 133, 158, 223, 224, 225, 232, 255, 256, 261, 266, 305, 315, 334, 355, 456 **7. cilt**/29, 45, 218, 240, 384, 416, 538, 541, 549, 558, 562, 565, 578

ilhad **2. cilt**/351 **3. cilt**/384 **6. cilt**/148

ilham **1. cilt**/19, 95, 110, 140, 141, 220, 245, 259, 338, 365, 470, 550, 565 **2. cilt**/23, 68, 101, 200, 294, 338, 350, 412, 554 **3. cilt**/25, 93, 95, 189, 191, 197, 198, 349, 618 **4. cilt**/90, 97, 121, 130, 146, 257, 309, 310, 452, 489, 493, 497, 498, 548, 619 **5. cilt**/22, 28, 61, 140, 239, 248, 259, 439, 532, 593, 596 **6. cilt**/13, 147, 191, 271, 362, 370, 505, 518 **7. cilt**/18, 38, 175, 204, 208, 211, 214, 255, 267, 405, 408, 459, 464, 466, 468, 481, 518, 580

ilim **1. cilt**/9, 17, 19, 25, 28, 29, 34, 35, 41, 48, 78, 99, 100, 126, 152, 179, 195, 227, 264, 281, 286, 292, 301, 315, 353, 355, 361, 366, 368, 389, 392, 394, 436, 442, 533, 536, 564, 565, 573, 589, 614 **2. cilt**/18, 20, 31, 33, 37, 38, 39, 40, 43, 94, 109, 138, 140, 215, 263, 281, 306, 373, 404, 408, 413, 414, 418, 421, 437, 439, 450, 490, 499, 552, 555, 562 **3. cilt**/113, 118, 150, 157, 179, 197, 199, 200, 217, 237, 319, 382, 384, 385, 388, 402, 422, 423, 483, 541, 567, 577, 586, 587, 607, 649 **4. cilt**/10, 66, 74, 89, 93, 94, 99, 129, 131, 140, 144, 155, 159, 188, 215, 262, 266, 281, 282, 283, 293, 310, 326, 368, 370, 376, 420, 434, 444, 480, 482, 484, 485, 489, 494, 505, 506, 519, 541, 565, 568, 572, 613, 615 **5. cilt**/41, 103, 154, 156, 198, 248, 254, 255, 259, 292, 319, 329, 348, 349, 371, 385, 387, 395, 396, 416, 420, 449, 462, 495, 501, 502, 549, 557, 581, 601, 602, 604 **6. cilt**/50, 84, 87, 123, 146, 164, 236, 237, 246, 251, 254, 255, 263, 265, 277, 300, 301, 315, 317, 400, 404, 418, 423, 426, 427, 437, 516, 554, 564, 570, 591, 593, 596 **7. cilt**/30, 123, 135, 169, 267, 278, 280, 302, 303, 382, 387, 446, 497, 527

ilka **1. cilt**/28, 30, 236, 266, 525, 526, 565 **2. cilt**/75, 79, 94, 110, 395, 439, 549, 554, 555, 560, 561, 562 **3. cilt**/94, 213, 352, 357, 399 **4. cilt**/136, 248, 493, 526 **5. cilt**/167, 243, 244, 351, 396 **6. cilt**/84, 191, 195, 306, 444, 460, 463, 469, 507, 547 **7. cilt**/128, 174, 265, 266, 318, 370, 456, 481, 580

ilme'l-yakin **1. cilt**/137 **2. cilt**/38, 60, 191 **5. cilt**/368

İlyas **1. cilt**/162 **2. cilt**/249, 554 **3. cilt**/183, 185 **5. cilt**/636, 637

imam malik **1. cilt**/308, 379, 386, 416, 481, 488, 501, 559, 606 **2. cilt**/233, 262, 289, 335, 361, 502, 582, 631 **3. cilt**/218, 298, 407, 496, 536, 537 **4. cilt**/167, 360 **5. cilt**/415, 443, 446, 563 **6. cilt**/185, 349, 425

İmam Nevevi **6. cilt**/230

imtihan **1. cilt**/173, 348, 349, 519 **2. cilt**/50, 254, 610, 624 **3. cilt**/341, 363, 365, 415, 429 **4. cilt**/342, 495, 601, 631 **5. cilt**/138, 329, 516, 616 **6. cilt**/15, 19, 27, 236, 359, 420, 500 **7. cilt**/33, 44

incil **1. cilt**/25, 150, 165, 171, 195, 213, 220, 221, 252, 266, 274, 282, 291, 294, 316, 323, 337, 526 **2. cilt**/7, 9, 11, 12, 13, 73, 76, 78, 79, 91, 96, 97, 107, 157, 158, 165, 226, 382, 393, 394, 395, 401, 544, 545, 553, 581, 586, 588, 589, 603, 604, 605, 607, 608, 628 **3. cilt**/17, 18, 19, 20, 21, 22, 41, 42, 45, 46, 55, 93, 94, 98, 124, 215, 244, 356, 357, 369, 418, 575, 576 **4. cilt**/9, 75, 149, 186, 236, 244, 401, 504, 507, 517 **5. cilt**/172, 173, 244, 283, 360, 521, 552, 567 **6. cilt**/165, 228, 355, 357, 472, 556, 580, 581

infak **1. cilt**/75, 76, 81, 86, 196, 263, 264, 269, 305, 385, 403, 412, 415, 425, 426, 427, 465, 473, 474, 486, 527, 553, 554, 555, 556, 557, 559, 560, 562, 563, 568, 569, 570, 572, 573, 574, 575, 578, 582, 583 **2. cilt**/36, 37, 50, 124, 125, 175, 177, 178, 211, 244, 245, 246, 348, 380 **3. cilt**/31, 38, 39, 84, 235, 248, 252, 395, 406, 410, 422, 430, 457, 459, 515, 529, 530, 531, 532, 534, 541, 552, 553, 557, 560, 561, 562, 563, 570, 571, 575, 584, 585, 592 **4. cilt**/173, 176, 219, 220, 268, 317, 319, 374, 386, 395, 396, 418, 442, 466, 470 **5. cilt**/29, 32, 57, 187, 306, 379, 424, 426, 522, 524, 535, 550, 586 **6. cilt**/58, 152, 182, 183, 320, 321, 322, 376, 423, 480, 485, 558, 559, 560, 561, 568, 570, 576 **7. cilt**/63, 84, 86, 88, 102, 155, 183, 184, 223, 224, 257, 258, 375, 394, 401, 402, 404, 406, 415, 416, 482, 506, 508, 525, 533, 534, 581

inkar **1. cilt**/83, 242, 243, 356, 357, 551, 611 **2. cilt**/14, 88, 116, 132, 230, 388, 532 **3. cilt**/422

inkarcı **1. cilt**/528 **2. cilt**/52 **3. cilt**/378 **5. cilt**/269 **6. cilt**/153, 154, 314

inkılab **1. cilt**/90 **2. cilt**/23 **3. cilt**/127 **5. cilt**/242 **7. cilt**/369
inzal **1. cilt**/117, 401 **2. cilt**/14, 16 **3. cilt**/276 **5. cilt**/64, 394, 395 **6. cilt**/228, 416, 576, 577 **7. cilt**/455, 459, 462
inzar **1. cilt**/87, 342 **2. cilt**/27 **3. cilt**/253 **4. cilt**/52, 233 **5. cilt**/157, 527, 590
İsa **1. cilt**/17, 81, 82, 149, 150, 151, 161, 162, 188, 191, 219, 220, 221, 222, 228, 229, 262, 273, 276, 277, 282, 283, 284, 287, 297, 308, 316, 317, 318, 319, 323, 347, 523, 524, 525, 526 **2. cilt**/12, 15, 18, 19, 58, 59, 60, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 123, 145, 159, 193, 194, 226, 247, 273, 280, 382, 394, 395, 399, 445, 505, 508, 524, 525, 535, 540, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 553, 554, 555, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 567, 584, 588, 589, 603, 606, 607, 608, 609, 610, 612, 618, 624 **3. cilt**/18, 19, 42, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 62, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 146, 183, 184, 185, 189, 200, 209, 215, 244, 274, 346, 383, 418, 495, 505, 506, 507, 576, 615 **4. cilt**/23, 58, 93, 110, 147, 195, 196, 197, 282, 291, 309, 314, 326, 375, 413, 435, 449, 459, 489, 492, 504, 507, 509, 510, 512, 513, 515, 517, 518, 520, 524, 534, 612, 620, 626 **5. cilt**/42, 70, 85, 108, 164, 172, 173, 192, 272, 273, 286, 297, 438, 440, 441, 459, 546, 566, 569, 570, 573 **6. cilt**/70, 145, 164, 215, 216, 217, 266, 283, 303, 332, 357, 384, 399, 489, 556, 580, 581
İshak **1. cilt**/161, 162, 164, 169, 209, 241, 296, 299, 309, 311, 312, 313, 315, 316, 318, 323, 336 **2. cilt**/21, 65, 71, 97, 118, 119, 168, 207, 283, 389, 500, 553, 554, 555, 614, 617, 639 **3. cilt**/29, 86, 183, 184, 327, 357 **4. cilt**/52, 53, 54, 85, 88, 89, 91, 109, 111, 142, 224, 227, 229, 260, 365, 374, 520, 522, 524, 612, 613, 614 **5. cilt**/43, 172, 293, 337, 342, 626, 633, 634, 635 **6 cilt**/31, 129, 165, 325, 430
ism **1. cilt**/220, 347 **2. cilt**/8, 9, 251, 573, 637, 638 **3. cilt**/121, 218, 382, 448 **4. cilt**/328, 331 **5. cilt**/236, 258 **7. cilt**/325, 580
İsmail **2. cilt**/65, 71, 97, 118, 119, 130, 424, 515, 520, 545, 553, 554, 555, 597, 617 **3. cilt**/172, 183, 184, 185, 476, 519, 561, 591, 647, 654 **4. cilt**/46, 52, 219, 224, 226, 227, 228, 229, 334, 513, 520, 521, 522, 523, 524, 612, 614, 618, 619 **5. cilt**/22, 32, 77, 82, 118, 172, 335, 342, 525, 565, 566, 569, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 633, 634, 635 **6. cilt**/31, 32, 60, 165, 430, 470
İsmail Hakkı Bursevi **1. cilt**/8, 62, 135, 507 **2. cilt**/515, 520 **4. cilt**/334 **5. cilt**/118, 569
ismet **1. cilt**/30, 152 **2. cilt**/436 **3. cilt**/44, 59, 185 **4. cilt**/102, 103, 426 **5. cilt**/43, 202 **6. cilt**/18, 110, 305, 331, 469 **7. cilt**/46, 299, 551
israf **1. cilt**/99, 154, 330, 346, 426, 443 **2. cilt**/161, 198, 227, 305, 307, 308, 309, 329 **3. cilt**/43, 64, 234, 235, 277, 283, 284, 445, 612 **4. cilt**/61, 250, 393, 394, 395, 418, 442, 577, 615 **5. cilt**/24, 185, 187, 313, 392, 396, 461, 510, 523 **6. cilt**/72, 85, 251, 277 **7. cilt**/87, 506, 529
israil **1. cilt**/162, 169, 178, 217, 276, 291, 313, 518, 521, 522, 548 **2. cilt**/65, 95, 97, 125, 126, 276, 502, 599, 618, 627, 628 **3. cilt**/327, 365, 505 **4. cilt**/90, 111, 367, 374, 376, 377, 516, 520, 546, 614 **5. cilt**/272, 572 **6. cilt**/13, 16, 17, 18, 165
israiloğulları **1. cilt**/60, 91, 160, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 194, 195, 196, 200, 202, 204, 207, 209, 215, 216, 217, 222, 224, 227, 228, 230, 236, 262, 276, 277, 282, 295, 296, 299, 313, 315, 337, 511, 512, 515, 516, 517, 518, 521, 545, 549 **2. cilt**/13, 58, 68, 80, 100, 107, 115, 126, 127, 155, 156, 157, 175, 248, 276, 421, 422, 503, 542, 545, 550, 551, 552, 589, 599, 600, 602, 603, 614, 615, 616, 617, 618, 619 **3. cilt**/15, 16, 19, 40, 44, 47, 48, 55, 94, 184, 187, 238, 244, 319, 327, 328, 329, 335, 336, 340, 341, 342, 349, 351, 354, 362, 366, 368, 369, 420, 426, 504, 508, 646, 647, 649, 650, 651 **4. cilt**/72, 87, 115, 137, 141, 285, 374, 378, 443, 444, 541, 560, 562, 564, 567 **5. cilt**/38, 39, 199, 210, 211, 230, 246, 272, 273, 281, 286, 287, 289, 293, 300, 320, 322, 429, 438, 635, 637 **6. cilt**/79, 110, 236, 237, 251, 466, 491, 581
istiaze **1. cilt**/37, 38, 40, 42 **3. cilt**/429 **4. cilt**/312, 347 **5. cilt**/85, 593 **7. cilt**/577
istidrac **3. cilt**/434 **6. cilt**/499 **7. cilt**/352, 365
istikamet **1. cilt**/46, 77, 78, 157, 260, 324, 326, 331, 339, 340, 341, 385 **2. cilt**/109, 422, 490, 554 **4. cilt**/75, 78, 335, 405 **5. cilt**/26 **6. cilt**/141, 144, 167, 168, 170, 268, 375, 545 **7. cilt**/163, 210, 211, 318, 395, 440, 578
istiva **1. cilt**/122, 536 **2. cilt**/18 **3. cilt**/296, 297, 298, 299, 300, 596, 597 **4. cilt**/150, 152, 537, 539 **5. cilt**/182, 183, 414, 415 **6. cilt**/411, 557

itikaf 3. cilt/275
ittiba 1. cilt/300, 309, 314, 319, 408 2. cilt/59, 60, 61, 109, 223, 420, 489 3. cilt/19, 31, 225 4. cilt/66, 278, 299 6. cilt/13 7. cilt/214
izzet 1. cilt/8, 55, 218, 248, 260, 309, 444, 525, 569, 593 2. cilt/50, 51, 52, 167, 170, 361, 527, 590 3. cilt/29, 149, 266, 491, 532, 591, 604, 638 4. cilt/126, 140, 201, 338, 466, 530, 531, 532, 590 5. cilt/14, 15, 79, 98, 246, 347, 361, 479, 510, 538, 539, 540, 599, 645, 647 6. cilt/36, 64, 109, 158, 264, 378, 554, 596 7. cilt/54, 66, 84, 86, 448, 536

K

ka'be 1. cilt/279, 290, 296, 299, 300, 305, 327, 331, 332, 351, 413, 433, 486 2. cilt/97 3. cilt/174 4. cilt/355
kabil 1. cilt/264, 421, 435, 456, 457, 459 2. cilt/79, 253, 621, 622, 623, 624, 625, 626 3. cilt/269, 274, 609 5. cilt/620, 646 6. cilt/9, 372, 572 7. cilt/523
kader 1. cilt/13, 90, 197, 198, 200, 247, 314, 617 2. cilt/23, 79, 195, 217, 496, 506, 523, 606 3. cilt/210, 241, 423 4. cilt/98, 106, 119, 165, 378, 389, 398, 400, 547, 549 5. cilt/10, 123, 125, 375, 418, 420 6. cilt/504, 505, 574 7. cilt/97
kahhar 1. cilt/51, 533 2. cilt/50, 211 3. cilt/157, 159, 160, 161, 402 4. cilt/109, 111, 201, 230, 232, 233, 298, 577 5. cilt/364, 421 6. cilt/46, 90, 92
kâhin 1. cilt/64, 243, 540 2. cilt/553, 575, 608 3. cilt/30, 59, 70 4. cilt/113, 249, 348, 350, 559 5. cilt/159, 219, 595 6. cilt/54, 230, 451, 452 7. cilt/136, 213, 231, 247, 276, 358
kanitat 2. cilt/362
karin 5. cilt/615 6. cilt/407
karl marx 2. cilt/33 5. cilt/630 6. cilt/106
karn 3. cilt/114 6. cilt/386
karye 1. cilt/546, 548 4. cilt/372 5. cilt/522, 569 7. cilt/446
karz-ı hasen 1. cilt/514, 577, 578 3. cilt/38 5. cilt/439, 479 6. cilt/561
kavim 1. cilt/28, 160, 161, 163, 170, 178, 189, 194, 266, 291, 416, 436, 617 2. cilt/48, 58, 139, 144, 167, 186, 249, 441, 485, 501, 551, 607, 608, 613, 614, 618, 619, 620 3. cilt/59, 108, 148, 161, 307, 335, 337, 363, 366, 453, 576, 645 4. cilt/23, 24, 25, 28, 40, 54, 58, 110, 181, 206, 208, 246, 376, 470, 491, 492, 495, 496, 497, 498, 560, 562, 568, 622 5. cilt/38, 54, 68, 78, 162, 199, 200, 207, 225, 226, 234, 240, 246, 262, 263, 267, 277, 285, 303, 337, 343, 344, 345, 349, 368, 370, 371, 372, 373, 378, 421, 441 6. cilt/66, 71, 125, 134, 135, 147, 162, 215, 237, 245, 247, 251, 259, 277, 278, 279, 322, 323, 369, 374, 375, 376, 377, 378, 386, 387, 388, 429, 431, 451, 502, 583, 598 7. cilt/22, 29, 86, 166, 180, 190, 472, 561
kavl 1. cilt/13, 14 4. cilt/161 5. cilt/306, 490
kavl-i sedid 5. cilt/490
kavl-i sıdk 5. cilt/490
kavvam 2. cilt/279, 358, 360, 361, 371, 510, 589, 590 4. cilt/206 6. cilt/375
kayyûm 2. cilt/8, 9, 358
kaza 1. cilt/39, 88, 153, 286, 287, 392, 398, 399, 400, 482, 547, 608, 617 2. cilt/195, 210, 324, 325, 359, 475, 544 3. cilt/66, 82, 109, 110, 439, 475 4. cilt/164, 165 5. cilt/407 6. cilt/181, 352, 461 7. cilt/95, 97
kefaret 1. cilt/157, 173, 487, 488, 489, 568 2. cilt/78, 200, 459, 461, 462, 498, 507, 545, 546, 603 3. cilt/18, 53, 65, 66, 67, 73, 74, 76, 274, 590 4. cilt/578 5. cilt/546 6. cilt/293, 350, 590 7. cilt/119, 403, 538
kefil 1. cilt/486 2. cilt/72 3. cilt/152, 540 4. cilt/342, 343, 344, 373 5. cilt/112, 347 7. cilt/37, 159, 578
kelim 1. cilt/176, 524 2. cilt/556 3. cilt/346, 360 4. cilt/218, 523 5. cilt/297 6. cilt/9
kenz 3. cilt/242, 514, 515, 516, 531 4. cilt/268, 395, 442 5. cilt/211, 321, 523, 586 6. cilt/153, 275, 539, 560 7. cilt/183, 392, 495, 522
kevser 2. cilt/250 4. cilt/241 5. cilt/23, 27, 32, 628 6. cilt/287 7. cilt/527, 528, 529, 536
kibir 1. cilt/84, 89, 100, 101, 145, 154, 158, 246, 264, 336, 444, 543, 563 2. cilt/23, 117, 127, 221, 378, 397, 497 3. cilt/60, 109, 112, 127, 129, 130, 138, 143, 159, 162, 178, 206, 223, 260, 261, 262, 271, 273, 275, 277, 284, 349, 413, 422, 423, 454, 484, 532, 644 4. cilt/21, 49, 82, 154, 213, 256, 280, 283, 298, 340, 375, 376, 378, 384, 386, 389, 395, 403, 404, 415, 442, 472, 545, 577, 586 5. cilt/20, 73, 129, 163, 167, 185, 197, 203, 216, 232, 240, 247, 261, 269, 277, 300, 310, 313, 321, 322, 401, 520 6. cilt/8, 29, 76, 111, 112, 128, 248, 250, 260, 274, 275, 276, 278, 279, 351, 379, 395, 571, 579 7. cilt/84, 154, 161, 305, 374, 400, 529, 550, 552, 554, 559, 560, 576
kıble 1. cilt/267, 280, 281, 299, 302, 324, 325, 326, 327, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 339, 340, 341, 342, 385 2. cilt/101, 130 3. cilt/647 4. cilt/175, 227, 372 5. cilt/19
kifl 2. cilt/554 4. cilt/619 6. cilt/583
kinane 1. cilt/435 3. cilt/127, 476, 480, 591 4. cilt/302 5. cilt/642 6. cilt/206, 327

kısas **1. cilt**/59, 203, 205, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 424, 425, 603 **2. cilt**/317, 358, 364, 458, 459, 463, 567, 628, 629, 637, 638, 645 **3. cilt**/8, 9, 17, 18, 30, 241 **4. cilt**/364, 365, 401, 402, 606 **6. cilt**/479
kıssa **1. cilt**/387, 511 **3. cilt**/644 **4. cilt**/23, 39, 67, 85, 87, 148, 482, 505 **5. cilt**/199, 224, 281, 282, 573, 576 **6. cilt**/19, 24, 31, 34, 59, 98, 100, 243 **7. cilt**/390
kıst **1. cilt**/314 **2. cilt**/39, 40, 289 **4. cilt**/334 **6. cilt**/369
kıtal **1. cilt**/416, 513 **2. cilt**/229 **3. cilt**/40, 440, 461, 549 **5. cilt**/53, 180 **6. cilt**/285, 307, 367, 372, 421 **7. cilt**/126, 544
kıyam **1. cilt**/508 **2. cilt**/477 **3. cilt**/77, 78, 80 **4. cilt**/452, 454 **5. cilt**/19, 20, 233, 526, 527 **6. cilt**/375 **7. cilt**/30, 512
Konfüçyüs **4. cilt**/303, 312
kuddüs **2. cilt**/562
kudüs **1. cilt**/126, 183, 188, 204, 219, 220, 221, 222, 235, 241, 244, 253, 276, 277, 278, 280, 290, 291, 296, 299, 324, 325, 326, 327, 332, 333, 341, 523, 525, 526, 548, 549 **2. cilt**/70, 92, 101, 110, 247, 546, 560, 561, 562, 567, 616, 617 **3. cilt**/56, 93, 94, 363, 364, 504, 520, 590 **4. cilt**/249, 349, 350, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 435, 485, 494, 513, 515, 527, 614 **5. cilt**/38, 231, 246, 249, 255, 259, 289, 360 **6. cilt**/15, 165, 191, 231, 547
kufe **1. cilt**/60 **2. cilt**/233 **4. cilt**/33
kūfran **2. cilt**/250 **4. cilt**/357, 621 **5. cilt**/358, 599
kün **1. cilt**/15, 47, 70, 132, 287, 288 **2. cilt**/75, 90, 216, 277 **3. cilt**/131, 170, 299, 520 **4. cilt**/291, 436, 518, 599 **5. cilt**/134, 182, 406, 601 **6. cilt**/119, 432, 506, 518
kurban **1. cilt**/108, 204, 256, 298, 301, 306, 307, 353, 379, 389, 403, 413, 428, 429, 430, 434, 556 **2. cilt**/97, 141, 248, 249, 250, 495, 508, 545, 569, 571, 575, 620, 622, 623, 624 **3. cilt**/76, 79, 86, 97, 98, 172, 233, 249, 269, 357, 474, 475, 520, 617, 654 **4. cilt**/35, 227, 523, 555, 618 **5. cilt**/23, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 48, 626, 628, 631, 632, 633, 634 **6. cilt**/578 **7. cilt**/381, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 536
kürsi **1. cilt**/537
kürtaj **3. cilt**/231, 232, 240, 241 **4. cilt**/304, 305, 389, 397, 398, 399 **5. cilt**/10, 418 **7. cilt**/313, 314, 315
kurtubi **1. cilt**/8, 148, 156, 162, 171, 178, 235, 245, 253, 256, 275, 280, 287, 302, 325, 330, 348, 373, 378, 380, 397, 401, 432, 434, 466, 467, 557, 563, 573, 586, 587, 589, 590, 599 **2. cilt**/64, 65, 109, 122, 144, 165, 172, 180, 186, 203, 216, 222, 226, 252, 264, 289, 293, 349, 357, 358, 361, 376, 388, 405, 458, 459, 467, 498, 507, 511, 514, 535, 552, 567, 577, 584, 596, 629, 631, 640 **3. cilt**/11, 62, 72, 84, 175, 197, 225, 243, 247, 298, 305, 307, 382, 408, 426, 452, 483, 488, 496, 538, 539, 549, 558, 561, 567, 574, 579, 652, 657 **4. cilt**/33, 40, 46, 56, 69, 137, 147, 153, 185, 191, 214, 236, 268, 289, 303, 316, 335, 338, 340, 354, 365, 374, 390, 400, 402, 404, 454, 473, 525, 571, 592 **5. cilt**/13, 43, 89, 123, 141, 240, 375, 438, 440, 462, 463, 471, 481, 508, 524, 549, 552, 561, 592, 600, 621, 644 **6. cilt**/23, 58, 63, 87, 94, 143, 183, 184, 185, 229, 239, 275, 300, 305, 314, 341, 349, 350, 353, 355, 359, 365, 370, 386, 450, 453, 575

L

la'b **6. cilt**/569, 570
lağv **1. cilt**/487 **3. cilt**/66 **5. cilt**/57, 307 **6. cilt**/535
lanet **1. cilt**/224, 356, 357, 580 **2. cilt**/122, 144, 173, 402, 501 **3. cilt**/40, 55, 56, 69, 289 **4. cilt**/66, 67 **5. cilt**/489, 561 **6. cilt**/106 **7. cilt**/349, 445
lat **2. cilt**/492 **3. cilt**/384 **6. cilt**/455, 466
latif **1. cilt**/61, 125 **3. cilt**/70, 200, 202 **4. cilt**/159, 254, 302 **5. cilt**/397, 399 **6. cilt**/52, 224 **7. cilt**/203, 416, 468
ledün **4. cilt**/484, 485, 488
lehv **4. cilt**/592, 593 **5. cilt**/391 **6. cilt**/569, 570 **7. cilt**/495
lehve'l-hadis **5. cilt**/391, 392, 508
lemem **6. cilt**/477
levh-i mahfuz **1. cilt**/12, 15, 65, 72, 117, 126, 130, 252, 401 **2. cilt**/16, 21, 225, 243, 401, 439, 555 **3. cilt**/139, 152, 156, 357, 593, 595, 626 **4. cilt**/89, 190, 191, 241, 248, 376, 627 **5. cilt**/172, 231, 270, 271, 283, 349, 440, 502, 532, 568 **6. cilt**/50, 194, 195, 228, 401, 444, 460, 462, 507, 508, 547, 573, 574, 575
lika **1. cilt**/569
lisan-ı sıdk **1. cilt**/308 **4. cilt**/522 **5. cilt**/214, 215
lut **1. cilt**/245 **2. cilt**/112, 225, 322, 547, 554 **3. cilt**/173, 183, 185, 315, 316, 317, 323, 327, 433, 434, 524, 643 **4. cilt**/52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 80, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 338, 361, 613, 614 **5. cilt**/37, 59, 69, 84, 175, 199, 225, 226, 227, 228, 264, 337, 342, 343, 346, 576, 625, 638 **6. cilt**/11, 12, 16, 32, 402, 403, 429, 430, 431, 482, 485, 500, 501, 502

M

ma'ruf **1. cilt**/91, 127, 395, 443, 490, 493, 497, 498, 510, 557, 558, 604 **2. cilt**/140, 141, 142, 143, 148, 149, 150, 218, 236, 306, 327, 328, 329, 330, 412, 413, 436, 487, 488, 583, 634 **3. cilt**/29, 55, 295, 358, 395, 396, 577, 588 **4. cilt**/73, 74, 106, 162, 163, 218, 340, 343, 384, 423, 429, 431, 488, 499 **5. cilt**/35, 36, 66, 115, 376, 397, 399, 440, 474, 483 **6. cilt**/13, 308, 309, 339, 373, 386, 530, 563 **7. cilt**/48, 50, 60, 107, 194, 275, 301, 468, 525, 580

marifetullah **1. cilt**/48, 76, 272, 358, 551 **2. cilt**/24 **3. cilt**/177 **4. cilt**/274, 436, 540 **5. cilt**/490, 536, 557 **6. cilt**/50, 113, 264, 403, 438, 439, 440 **7. cilt**/28

max weber **6. cilt**/579

meal **1. cilt**/7, 9, 24, 25, 26, 27, 28 **2. cilt**/301, 615 **4. cilt**/188, 204 **5. cilt**/536 **6. cilt**/126, 483

mecusi **2. cilt**/449, 506, 526, 581 **3. cilt**/503 **5. cilt**/16, 102, 360

med-cezir **1. cilt**/154 **3. cilt**/650 **4. cilt**/561, 562

medine vesikası **1. cilt**/314, 335 **2. cilt**/156, 162, 247 **3. cilt**/8, 26, 56, 455, 460, 499 **5. cilt**/453

mehcur **5. cilt**/169

mekr **1. cilt**/94 **2. cilt**/84 **3. cilt**/220, 221, 432 **4. cilt**/103, 105, 168, 196, 197, 295 **7. cilt**/364, 365, 366

mele' **3. cilt**/220, 308, 311, 328, 338, 375 **4. cilt**/25, 66, 114, 386, 528, 628 **5. cilt**/75, 199, 341, 520, 571 **6. cilt**/36, 37, 224, 455

melekût **1. cilt**/45, 135 **2. cilt**/225, 440 **3. cilt**/386 **4. cilt**/371 **5. cilt**/133, 183, 397, 398, 602, 630 **6. cilt**/76, 133, 411, 517 **7. cilt**/169

melik **1. cilt**/50, 51, 61, 132, 241, 244, 245, 515, 517, 518, 520, 524 **2. cilt**/616 **3. cilt**/250 **4. cilt**/115, 141 **5. cilt**/90, 91, 509, 511, 512

memdud **6. cilt**/536

menasik **1. cilt**/302, 304, 307, 353, 428, 429, 434, 435, 440, 584 **2. cilt**/104, 365, 570 **3. cilt**/54, 84

menat **1. cilt**/ **2. cilt**/492 **3. cilt**/384, 393 **6. cilt**/465, 466

mensek **1. cilt**/307 **5. cilt**/28, 48

merh **5. cilt**/601

meric **6. cilt**/401

merkad **5. cilt**/589

meş'eme **5. cilt**/552 **6. cilt**/529 **7. cilt**/311

mesani **1. cilt**/11, 44 **4. cilt**/267, 268 **6. cilt**/58 **7. cilt**/414

mescid **1. cilt**/133, 275, 276, 277, 281, 291, 301, 303, 325, 332, 333, 334, 339, 340, 341, 415, 418, 422, 424, 428, 429, 430, 467, 469, 573 **2. cilt**/7, 58, 92, 124, 128, 131, 375, 385, 431, 570, 572 **3. cilt**/29, 34, 282, 283, 375, 433, 434, 435, 436, 444, 465, 479, 480, 486, 487, 488, 494, 495, 496, 497, 498, 520, 572, 573, 574, 587 **4. cilt**/46, 140, 227, 367, 368, 369, 371, 456, 459, 507 **5. cilt**/19, 20, 25, 33, 34, 137, 246, 485 **6. cilt**/231, 291, 326, 327, 329, 348, 349, 351, 352, 353, 445 **7. cilt**/81

mescid-i aksa **1. cilt**/133, 277 **3. cilt**/520 **4. cilt**/227, 367, 368, 369, 371 **5. cilt**/246

mescid-i dırar **3. cilt**/375, 572

mesel **1. cilt**/117 **2. cilt**/478 **3. cilt**/615 **4. cilt**/209, 305, 356 **5. cilt**/281, 516 **6. cilt**/215, 420

meşiet **2. cilt**/397 **5. cilt**/536 **6. cilt**/75, 353

mesih **1. cilt**/150, 162, 191, 213 **2. cilt**/59, 69, 72, 74, 76, 77, 79, 85, 113, 193, 249, 278, 280, 543, 544, 546, 547, 548, 559, 560, 563, 584, 586, 605, 607, 608, 618 **3. cilt**/48, 49, 191, 503, 505, 506, 507 **4. cilt**/184, 517, 620

meskenet **1. cilt**/188

mev'ize **1. cilt**/14 **3. cilt**/633

mevdudi **1. cilt**/8, 24, 64, 106, 183, 225, 294, 498, 516 **2. cilt**/57, 102, 257, 452, 614 **3. cilt**/362, 471 **4. cilt**/418, 484, 504 **5. cilt**/127, 290, 510, 569 **6. cilt**/19, 20, 21, 22, 360, 560, 573

mevedde **2. cilt**/62 **5. cilt**/340

meymene **5. cilt**/552 **6. cilt**/529, 535 **7. cilt**/311

mi'rac **1. cilt**/125 **2. cilt**/592 **4. cilt**/368, 369, 371 **6. cilt**/230, 231, 445

mihir **1. cilt**/505 **2. cilt**/290, 303, 304, 305, 319, 328, 331, 332, 336, 339, 341, 348, 359, 494, 509 **5. cilt**/131, 474 **7. cilt**/44, 47

mihrab **2. cilt**/69 **4. cilt**/372 **6. cilt**/16

millet **1. cilt**/291, 292, 311 **2. cilt**/303, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507 **3. cilt**/321 **4. cilt**/63, 110, 111, 211, 212, 287, 302, 362, 458 **5. cilt**/310 **6. cilt**/10 **7. cilt**/545

minnet **1. cilt**/81, 182, 189, 378, 514, 556, 557, 559, 560, 561 **2. cilt**/95, 225, 361, 590 **4. cilt**/338, 383, 427 **5. cilt**/471, 635 **6. cilt**/62, 317, 389, 394, 395, 561 **7. cilt**/227, 415

misak **1. cilt**/120, 122, 193, 194, 195, 215, 216, 229, 230 **2. cilt**/111, 112, 113, 114, 257, 568, 594, 595, 598, 602, 603, 613 **3. cilt**/45, 371, 372 **5. cilt**/440, 441

misbah **5. cilt**/135 **7. cilt**/135, 136

mişkat **5. cilt**/135 **6. cilt**/316

mizan **1. cilt**/78, 82, 112, 247, 415, 477, 484, 536, 598 **2. cilt**/39, 340, 614 **3. cilt**/242, 257,

303, 347 **4. cilt**/152, 194, 250, 493 **5. cilt**/250 **6. cilt**/171, 494, 510, 511, 512, 576, 579 **7. cilt**/286, 491
Molla Sadra **6. cilt**/417
muakkibat **4. cilt**/160, 161, 163, 164, 165
mübin **1. cilt**/66, 447 **3. cilt**/156 **4. cilt**/236 **5. cilt**/196, 244, 283, 284 **6. cilt**/194
mucize **1. cilt**/17, 29, 30, 87, 113, 186, 196, 197, 230, 238, 295, 449, 485 **2. cilt**/79, 110, 172, 248, 249, 395 **3. cilt**/94, 95, 96, 112, 136, 138, 140, 210, 313, 314, 318, 329, 337, 341, 349, 399, 527, 609, 610, 616, 649, 650, 653 **4. cilt**/39, 42, 50, 65, 155, 157, 179, 182, 189, 203, 210, 240, 260, 368, 370, 414, 415, 443, 451, 461, 543, 544, 558, 561, 562, 580, 583, 587, 588, 620 **5. cilt**/79, 180, 195, 197, 198, 206, 223, 224, 245, 247, 249, 259, 296, 297, 351, 352, 578, 608, 610 **6. cilt**/99, 122, 128, 213, 485, 490, 492, 494, 495, 522, 576 **7. cilt**/233, 242, 274, 359, 439
mücrim **2. cilt**/325, 638, 645 **3. cilt**/246, 380 **4. cilt**/80, 81, 284, 590 **5. cilt**/232, 271, 346, 526, 560 **6. cilt**/121, 220, 304, 431 **7. cilt**/159, 221, 389, 411, 512
Muhammed Kutup **4. cilt**/360
muhkem **1. cilt**/33, 63, 280, 287, 308, 309, 415 **2. cilt**/7, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 439, 555, 572 **3. cilt**/64, 493 **4. cilt**/8, 9, 40, 485 **6. cilt**/307, 308, 310 **7. cilt**/11, 23, 279, 482
muhsana **1. cilt**/479 **2. cilt**/336, 339, 343, 582, 583, 584, 586 **4. cilt**/620 **7. cilt**/46, 108
muhtar **6. cilt**/288
mukarreb **1. cilt**/68 **6. cilt**/531, 549, 550 **7. cilt**/334, 336
muktesid **3. cilt**/43 **5. cilt**/407
mülk **1. cilt**/45, 49, 50, 51, 55, 56, 81, 124, 125, 130, 151, 159, 173, 198, 242, 244, 248, 264, 279, 281, 364, 368, 393, 517, 521, 532, 536, 543, 555, 556, 599, 614 **2. cilt**/35, 49, 50, 161, 174, 189, 211, 246, 251, 259, 307, 314, 342, 348, 402, 403, 404, 405, 408, 410, 439, 445, 446, 495, 621 **3. cilt**/34, 39, 160, 169, 170, 175, 176, 257, 258, 270, 271, 272, 315, 388, 409, 431, 465, 553, 597, 604, 634, 647, 660 **4. cilt**/12, 48, 51, 65, 131, 141, 201, 299, 313, 319, 323, 332, 376, 411, 418, 442, 450, 467, 494, 550, 575, 576, 605, 608, 615 **5. cilt**/42, 63, 80, 81, 82, 130, 133, 157, 166, 168, 199, 203, 249, 289, 316, 346, 357, 397, 398, 446, 512, 514, 523, 527, 537, 542, 543, 602, 605, 606, 630 **6. cilt**/23, 29, 44, 76, 81, 90, 91, 92, 97, 133, 135, 153, 159, 160, 212, 213, 214, 237, 249, 257, 321, 322, 425, 437, 443, 452, 455, 485, 516, 517, 559, 561, 568, 571 **7. cilt**/15, 16, 30, 65, 131, 132, 145, 156, 169, 221, 252, 253, 259, 260, 371, 392, 493, 505, 506, 507, 529, 535, 554
münafık **1. cilt**/59, 81, 93, 94, 95, 101, 102, 108, 124, 160, 190, 295, 441, 528 **2. cilt**/190, 230, 415, 431, 455, 480, 527, 535, 536, 557 **3. cilt**/8, 530, 543, 545, 549, 551, 556, 558, 566, 568, 569, 571 **5. cilt**/143, 301, 445, 496 **6. cilt**/300, 311, 313, 334, 335, 562, 595, 598, 599 **7. cilt**/82, 235, 519
münker **1. cilt**/38, 79, 127, 267, 558 **2. cilt**/63, 140, 141, 142, 148, 149, 157, 488 **3. cilt**/29, 54, 55, 56, 358, 396, 540, 560 **4. cilt**/106, 163, 340, 384, 525 **5. cilt**/35, 36, 114, 115, 376, 399 **6. cilt**/309, 373, 563, 589 **7. cilt**/49, 55, 60, 98, 182
münzel şeriat **1. cilt**/292, 300, 368, 375, 457 **2. cilt**/60, 61, 63, 87, 95, 141, 347, 351, 352, 505 **3. cilt**/35, 254, 289, 358, 373, 508 **4. cilt**/218, 594 **5. cilt**/25, 368 **6. cilt**/29, 252, 289
muptil **5. cilt**/386, 387
müşavere **2. cilt**/187, 211, 214, 215
musavvir **2. cilt**/15
musibet **1. cilt**/185, 348, 349, 350, 351, 352, 548 **2. cilt**/26, 165, 228, 229, 416, 424, 425, 498, 530 **3. cilt**/32, 110, 117, 143, 145, 156, 164, 180, 185, 210, 286, 323, 325, 338, 339, 342, 366, 372, 418, 526, 528, 603, 612, 629 **4. cilt**/10, 14, 122, 128, 130, 136, 183, 285, 348, 376, 378, 385, 415 **5. cilt**/29, 84, 221, 224, 271, 304, 305, 328, 329, 335, 400, 427, 448, 571, 576 **6. cilt**/134, 155, 179, 180, 189, 283, 335, 337, 365, 420, 504, 516, 573, 575 **7. cilt**/62, 95, 97, 99, 156, 166, 178, 191, 220, 236, 237, 293, 306
müsle **1. cilt**/427 **2. cilt**/169, 179, 596 **4. cilt**/157, 365
müstekbir **1. cilt**/28, 89, 146 **2. cilt**/427 **3. cilt**/220 **4. cilt**/278, 280, 298, 386 **5. cilt**/288, 424, 520 **6. cilt**/39, 105, 106, 108, 112, 136, 259
mut'a **1. cilt**/505 **2. cilt**/339, 340
mütekebbir **6. cilt**/98, 103
müteşabih **1. cilt**/33, 71, 309, 536 **2. cilt**/7, 8, 16, 18, 19, 20, 21 **3. cilt**/245 **5. cilt**/133, 196 **7. cilt**/136, 208
mütref **3. cilt**/220, 308, 328, 338, 375 **4. cilt**/193, 385, 386, 628 **5. cilt**/75, 199, 287, 316, 341, 520, 522, 571 **6. cilt**/539 **7. cilt**/401
muttaki **2. cilt**/184 **3. cilt**/325, 476, 479 **5. cilt**/627 **6. cilt**/61, 288, 313, 422 **7. cilt**/158, 273, 332

N

nafaka **1. cilt**/59, 491, 568 **2. cilt**/287, 299, 300, 302, 305, 309, 348, 365, 518 **3. cilt**/585 **5. cilt**/130, 439 **7. cilt**/110, 111

nafile 1. cilt/80, 81, 168, 280, 398, 559, 562, 569, 571 2. cilt/345 3. cilt/31, 295, 407, 408, 535, 577, 587 4. cilt/428, 429 5. cilt/131, 163, 463 6. cilt/413, 437, 458 7. cilt/76, 262, 466
nakz 1. cilt/119 4. cilt/342
nar 1. cilt/103 3. cilt/197, 599 4. cilt/249, 252 5. cilt/134, 135 6. cilt/489, 524, 526, 530
nâsuh 1. cilt/446, 535
nâsuh tevbe 2. cilt/181, 322, 326, 352 3. cilt/558, 602 6. cilt/477 7. cilt/94, 125, 403
nebi 1. cilt/298, 525, 616 2. cilt/41, 423, 577, 589 3. cilt/8, 176, 188, 356, 357, 358, 359, 440, 564, 583 4. cilt/19, 287, 289, 548, 590 5. cilt/41, 42, 143, 439, 469 6. cilt/231, 287, 328, 339 7. cilt/434
neces 3. cilt/441, 476
necm 1. cilt/139, 235, 292, 298, 340, 352 2. cilt/176, 217, 350, 399, 492 3. cilt/148, 202, 251, 347, 387, 402, 555 4. cilt/24, 40, 121, 168, 305, 340, 368, 425, 586 5. cilt/43, 77, 112, 425, 532, 595 6. cilt/59, 379, 415, 450, 459, 460, 467, 468, 479, 486, 509
necva 2. cilt/487 6. cilt/594
nefha-i ruh 1. cilt/122, 142 2. cilt/75, 146, 277 3. cilt/108, 109, 195, 373 4. cilt/71, 163, 253, 254, 347, 422, 435, 436 5. cilt/494 6. cilt/201, 514
nefis 1. cilt/52, 53, 138, 178, 233, 374, 397, 409, 479, 552, 556, 560 2. cilt/142, 182, 195, 220, 222, 250, 251, 255, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 283, 495, 497, 561, 597, 627, 628 3. cilt/107, 158, 166, 249, 365, 367, 371, 506, 619, 631 4. cilt/102, 118, 119, 120, 121, 122, 160, 180, 221, 316, 463, 581, 601, 605, 607 5. cilt/181, 260, 353, 354, 424, 527 6. cilt/46, 90, 151, 254, 268, 300, 332, 378, 393, 404, 484, 541 7. cilt/237, 360, 394, 491
nefs-i emmare 2. cilt/275, 512 3. cilt/271 4. cilt/119, 436, 474, 489 6. cilt/40, 378
nehy 2. cilt/139 4. cilt/106
nesih 1. cilt/252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 392, 468 2. cilt/318, 322 4. cilt/191 6. cilt/596 7. cilt/371
nifak 1. cilt/93, 96, 248 2. cilt/99, 230, 242, 533, 534 3. cilt/130, 440, 552, 553, 560, 561, 563, 569 4. cilt/180 5. cilt/215 6. cilt/336 7. cilt/409, 410
nikah 2. cilt/334 3. cilt/268 5. cilt/102
nimete küfran 5. cilt/358
nübüvvet 1. cilt/136, 140, 169, 229, 241, 253, 309, 317, 342, 343, 365, 564, 565, 566, 616 3. cilt/19, 35, 150, 176, 184, 185, 189, 209, 215, 219, 360, 387, 615, 661 4. cilt/19, 97, 100, 146, 198, 204, 206, 244, 249, 274, 287, 293, 294, 542, 593, 610, 615, 623, 626 7. cilt/92, 93, 148, 227, 427, 432, 433, 446, 500, 535, 538
nüfuz 1. cilt/20, 125, 250, 416, 436, 466, 513, 520, 567 2. cilt/9, 32, 39, 99, 378, 404, 434, 482 3. cilt/94, 112, 202, 203, 223, 298, 396, 523 4. cilt/159, 196, 251, 302, 345, 501, 545, 576 5. cilt/53, 299, 330, 514 6. cilt/150, 239, 539, 558, 565 7. cilt/139, 163, 203, 509, 555
nur 1. cilt/13, 15, 51, 52, 54, 91, 96, 103, 104, 107, 136, 144, 249, 259, 287, 290, 298, 315, 344, 365, 368, 373, 476, 480, 486, 499, 541, 542, 564, 604, 616 2. cilt/24, 50, 87, 92, 115, 121, 161, 213, 279, 321, 322, 323, 334, 343, 366, 370, 412, 442, 447, 564, 565, 582, 604, 645 3. cilt/11, 13, 14, 15, 18, 19, 23, 77, 87, 107, 141, 186, 187, 188, 190, 217, 267, 276, 280, 329, 335, 347, 402, 430, 497, 596, 598, 599, 602 4. cilt/26, 57, 121, 148, 166, 170, 171, 200, 204, 302, 340, 352, 394, 399, 406, 629 5. cilt/7, 58, 64, 93, 94, 95, 98, 118, 125, 126, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 154, 185, 188, 247, 387, 396, 458, 471, 472, 476, 477, 480, 481, 484, 485, 551, 594 6. cilt/18, 56, 57, 138, 159, 185, 190, 192, 194, 287, 288, 294, 305, 306, 360, 364, 378, 382, 406, 464, 479, 493, 506, 562, 563, 564, 565, 569, 582, 583, 584, 594 7. cilt/26, 92, 94, 136, 147, 193, 194, 279, 359, 386, 406, 431, 461, 528, 542
nüsuk 1. cilt/430 3. cilt/249 7. cilt/534
nüşûz 1. cilt/
nutfe 3. cilt/259 4. cilt/251, 316 5. cilt/9, 11, 60, 61, 386, 600 6. cilt/513 7. cilt/447

O-Ö

Ö. Rıza Doğrul 4. cilt/303
öğüt 1. cilt/6, 159, 196, 198, 202, 279, 309, 360, 476, 479, 496, 497, 498, 564, 576, 581 2. cilt/6, 12, 16, 22, 134, 358, 362, 364, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 406, 416, 417, 509, 568 3. cilt/6, 18, 19, 88, 89, 179, 181, 184, 185, 203, 207, 222, 239, 253, 254, 255, 267, 271, 276, 306, 308, 313, 319, 337, 344, 348, 364, 424, 558, 589, 596, 598, 628, 633, 634 4. cilt/6, 20, 28, 31, 37, 57, 79, 80, 83, 84, 143, 144, 173, 217, 218, 230, 233, 238, 273, 278, 328, 333, 336, 341, 363, 364, 366, 405, 411, 490, 547, 549, 569, 587, 607 5. cilt/6, 80, 93, 109, 113, 119, 130, 133, 178, 182, 222, 266,

282, 285, 292, 301, 303, 304, 306, 309, 349, 352, 397, 398, 414, 526, 527, 552, 571, 595, 608, 610, 642 **6. cilt**/6, 25, 31, 34, 40, 49, 56, 57, 89, 91, 110, 112, 122, 149, 196, 210, 233, 241, 254, 288, 302, 409, 410, 412, 414, 434, 435, 436, 451, 452, 496, 499, 500, 501, 504, 543, 544, 586 **7. cilt**/7, 106, 107, 162, 164, 166, 168, 173, 221, 236, 239, 263, 264, 265, 267, 297, 302, 303, 319, 372, 373, 374, 382, 384, 433
Ömer **6. cilt**/58, 275, 293, 330, 339, 345, 362, 378, 383, 426, 490, 587, 588, 589, 597
Ömer Muhtar **1. cilt**/418 muhtar **4. cilt**/365
on emir **1. cilt**/163 **3. cilt**/348, 504 **6. cilt**/18
önder **1. cilt**/170, 174, 297, 304, 311 **2. cilt**/65, 401, 508 **3. cilt**/620, 629 **4. cilt**/15, 220, 361, 363, 420, 423, 605 **5. cilt**/190, 267, 286, 289, 599
örf **1. cilt**/394, 490, 491, 493, 499, 500, 501, 606 **2. cilt**/26, 141, 306, 328, 329, 330, 334, 368, 376, 511 **3. cilt**/295, 394, 395, 396, 424 **4. cilt**/83, 162, 163, 388 **5. cilt**/124, 144, 257, 483 **6. cilt**/385 **7. cilt**/381

P

Pisagor **2. cilt**/32 **4. cilt**/102, 312
Platon **1. cilt**/192, 286 **4. cilt**/322, 409 **5. cilt**/62 **6. cilt**/13

R

rab **1. cilt**/46, 47, 50, 51, 52, 108, 163, 178, 267, 282, 283, 336, 544, 548 **2. cilt**/33, 80, 87, 95, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 282, 283, 343, 562, 563, 607 **3. cilt**/50, 175, 177, 200, 248, 259, 508 **4. cilt**/55, 106, 111, 169, 174, 318, 482, 551, 552, 561, 576 **5. cilt**/89, 90, 206, 493, 634 **6. cilt**/17, 18, 81, 88, 116, 214, 216, 222, 223, 224, 225, 237, 270, 523
rabbaniyyun **3. cilt**/11, 14, 33, 37
rahim **1. cilt**/37, 40, 41, 42, 43, 50, 91, 121, 157, 359, 486 **2. cilt**/33, 179, 284, 285, 474, 488, 645, 646 **3. cilt**/51, 65, 118, 285, 384, 394, 591, 613 **4. cilt**/163, 175, 258, 338, 394, 605 **5. cilt**/60, 85, 500, 541, 591 **6. cilt**/46, 126, 224, 308, 328 **7. cilt**/270
rahman **1. cilt**/37, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 50, 65, 115, 121, 138, 147, 280, 281, 284, 288, 296, 359, 364, 365, 486, 536 **2. cilt**/23, 198, 238, 285, 564 **3. cilt**/59, 65, 78, 118, 150, 196, 210, 227, 285, 296, 303, 384, 398, 424 **4. cilt**/70, 149, 152, 181, 212, 252, 277, 332, 338, 446, 450, 482, 503, 521, 524, 531, 534, 535, 539, 571, 601, 603, 605 **5. cilt**/18, 23, 60, 180, 184, 185, 250, 268, 325, 500, 567, 570, 574, 575, 583, 590, 601, 605 **6. cilt**/34, 91, 126, 171, 181, 200, 202, 208, 209, 224, 308, 328, 329, 351, 408, 409, 432, 447, 484, 579
rahmet **1. cilt**/14, 29, 41, 42, 50, 80, 88, 110, 179, 333, 337, 344, 351, 403, 404, 485, 496, 525, 535, 553, 557, 558, 620 **2. cilt**/22, 24, 63, 138, 146, 173, 209, 210, 211, 212, 284, 285, 326, 404, 445, 467, 501, 565 **3. cilt**/118, 119, 152, 186, 197, 228, 236, 237, 240, 243, 244, 276, 277, 278, 290, 292, 295, 296, 304, 310, 312, 351, 352, 353, 356, 385, 400, 403, 413, 419, 438, 489, 547, 548, 555, 559, 580, 592, 611, 612, 633, 634 **4. cilt**/13, 15, 22, 26, 39, 45, 53, 54, 82, 138, 162, 172, 223, 258, 301, 307, 325, 328, 391, 393, 430, 432, 441, 450, 461, 472, 476, 478, 480, 496, 499, 512, 515, 538, 590, 617, 629, 630, 631 **5. cilt**/45, 56, 64, 126, 134, 137, 143, 157, 180, 216, 251, 288, 301, 302, 305, 310, 324, 349, 352, 368, 377, 414, 415, 426, 428, 429, 439, 445, 448, 458, 470, 471, 477, 496, 500, 501, 532, 533, 543, 548, 550, 584, 585, 610 **6. cilt**/31, 37, 64, 65, 84, 85, 87, 132, 147, 152, 187, 189, 228, 229, 232, 241, 267, 279, 287, 375, 398, 400, 416, 475, 507, 562, 565 **7. cilt**/67, 248, 358, 359, 428, 433, 434, 464, 465, 468
raht **5. cilt**/263
rakib **2. cilt**/285 **6. cilt**/405
rasihun **2. cilt**/17, 18, 20, 21
reca **1. cilt**/232, 472 **2. cilt**/31, 352 **3. cilt**/600 **7. cilt**/194
recm **1. cilt**/254 **2. cilt**/47, 48, 343, 344, 604, 637 **3. cilt**/9 **4. cilt**/339 **5. cilt**/95, 98, 99, 100, 101, 103, 572
resul **1. cilt**/235, 525, 593, 616
reyb **6. cilt**/452
riba **1. cilt**/576, 583 **2. cilt**/175
ribat **2. cilt**/271, 272
rical **2. cilt**/192 **4. cilt**/146, 590 **5. cilt**/138, 452
risalet **1. cilt**/75, 136, 140, 241, 477 **2. cilt**/13, 193, 539, 540, 605 **3. cilt**/59, 188, 289, 293, 307, 348, 594 **4. cilt**/26, 100, 198, 281, 287, 293, 542, 593 **5. cilt**/8, 42, 52, 163, 340, 363 **6. cilt**/36, 165, 268, 416, 419, 451, 572 **7. cilt**/60, 92, 94, 162, 207
rızık **1. cilt**/41, 51, 75, 76, 80, 81, 109, 114, 181, 182, 264, 282, 304, 305, 364, 372, 377, 378, 451, 454, 527, 563 **2. cilt**/51, 52, 53, 69, 106, 472, 516, 518 **3. cilt**/62, 63, 64, 68, 96, 123, 230, 232, 234, 341, 361, 394, 406, 468, 470, 621, 634, 649, 660 **4. cilt**/11,

60, 112, 173, 178, 219, 221, 247, 250, 300, 307, 309, 314, 315, 317, 359, 396, 456, 469, 526, 560, 580, 582 **5.** cilt/23, 28, 29, 37, 42, 45, 71, 76, 117, 306, 311, 318, 337, 338, 373, 374, 379, 403, 424, 456, 501, 522, 550, 586, 587, 614 **6.** cilt/77, 89, 114, 152, 173, 177, 178, 182, 229, 232, 245, 276, 398, 400, 427, 440, 450, 468, 548, 549 **7.** cilt/30, 76, 77, 86, 113, 132, 210, 212, 258, 274, 344, 368, 391, 518

rü'yet **2.** cilt/532 **3.** cilt/177, 201, 202, 346, 347, 348 **4.** cilt/89 **5.** cilt/339 **6.** cilt/465 **7.** cilt/520

ruhu'l-kudüs **1.** cilt/126, 219, 220, 221, 222, 523, 525, 526 **2.** cilt/110 **3.** cilt/93 **4.** cilt/349, 435 **6.** cilt/547

rükû **1.** cilt/164, 167, 300, 302, 507 **2.** cilt/72, 73, 477, 478 **3.** cilt/30, 31, 266, 575, 577 **5.** cilt/20, 51, 52 **6.** cilt/13, 15, 355, 356 **7.** cilt/273, 512

rüşd **2.** cilt/305, 306 **3.** cilt/344

rü'yet **1.** cilt/402

S-Ş

şa'b **5.** cilt/234 **6.** cilt/386, 387

sa'y **1.** cilt/352, 353, 413, 428 **2.** cilt/131 **6.** cilt/483 **7.** cilt/414

saat **1.** cilt/78, 259, 402 **2.** cilt/52, 127, 544 **3.** cilt/131, 132, 141, 286, 297, 389, 596, 597, 630, 651 **4.** cilt/98, 265, 273, 301, 313, 321, 388, 457 **5.** cilt/8, 415, 505, 506, 585 **6.** cilt/250, 283, 302, 304, 327, 440, 487, 491, 492, 494, 503, 596 **7.** cilt/71, 293, 340, 423

sabır **1.** cilt/164, 168, 285, 345, 346, 348, 349, 350, 352, 421, 431, 432, 434, 441, 464, 472, 521, 558 **2.** cilt/36, 61, 152, 166, 168, 169, 172, 173, 184, 187, 192, 197, 203, 205, 220, 229, 235, 237, 242, 256, 271, 360 **3.** cilt/89, 155, 261, 323, 331, 334, 364, 396, 448, 449, 462, 463, 464, 494, 506, 551, 562, 586, 661 **4.** cilt/80, 87, 124, 133, 176, 192, 206, 207, 212, 218, 292, 366, 393, 417, 463, 481, 582, 617 **5.** cilt/13, 34, 166, 329, 400, 626, 646 **6.** cilt/13, 32, 110, 121, 145, 181, 186, 283, 313, 319 **7.** cilt/54, 177, 179, 220, 261, 365, 366, 394, 434

sadaka **1.** cilt/28, 256, 394, 427, 428, 429, 474, 481, 514, 515, 559, 568, 569, 570, 571, 575, 582, 583, 584, 614 **2.** cilt/250, 376, 457, 459, 487, 488, 538 **3.** cilt/17, 76, 147, 193, 235, 446, 532, 533, 535, 539, 540, 550, 552, 568, 570 **4.** cilt/47, 176, 192 **5.** cilt/30, 57, 335, 417, 460, 462, 463, 541 **6.** cilt/424, 561, 566, 568, 576, 593, 596 **7.** cilt/86, 105, 228, 256, 257, 403, 404, 486, 524, 525, 526

şafi **1.** cilt/530 **3.** cilt/384, 401, 587

sağcı **6.** cilt/529, 530 **7.** cilt/238

şahid **1.** cilt/180, 194, 221, 347, 596, 604 **2.** cilt/38, 87, 93, 189, 192, 321, 382 **3.** cilt/31, 91, 354, 609, 620, 636 **4.** cilt/39, 43, 69, 127, 242, 281, 327, 428, 429, 440, 474, 554 **5.** cilt/54, 262 **6.** cilt/38, 121, 202, 220, 287, 336, 352, 406 **7.** cilt/348, 349

sahife **1.** cilt/24, 82, 158, 171, 461, 617 **2.** cilt/250, 518 **3.** cilt/115, 185, 373, 607 **4.** cilt/148, 149, 187, 246, 381, 412, 471, 523, 574 **5.** cilt/42, 173, 219, 547, 552 **6.** cilt/503, 546 **7.** cilt/239

said **2.** cilt/190, 263, 264, 293, 320, 386, 502, 526, 610, 631 **3.** cilt/89, 158, 381, 397, 408, 409, 437, 567 **4.** cilt/84, 138, 150, 191, 412, 424, 482, 492, 497, 567, 577 **5.** cilt/13, 93, 101, 114, 126, 180, 302, 324, 396, 410, 460, 523, 563, 568 **6.** cilt/21, 35, 55, 67, 361, 362, 384, 390, 400, 438, 470, 483, 575, 577, 581 **7.** cilt/418

şaki **4.** cilt/84, 191 **5.** cilt/410 **7.** cilt/411, 418

şakile **4.** cilt/433, 434 **6.** cilt/542 **7.** cilt/415

salat **1.** cilt/7, 44, 79, 80, 206, 221, 275, 278, 281, 285, 298, 308, 324, 334, 348, 351, 359, 407, 507 **2.** cilt/194, 385, 400, 445, 447, 473, 474, 475, 477, 499, 540, 545, 554, 564, 592, 599, 632 **3.** cilt/35, 97, 167, 227, 250, 435, 466, 467, 548, 574 **4.** cilt/79, 175, 227, 270, 368, 390, 428, 430, 555 **5.** cilt/141, 329, 471, 477, 478, 647 **6.** cilt/70, 145, 465, 550 **7.** cilt/434, 523, 529, 531, 534

salih amel **1.** cilt/19, 28, 89, 90, 114, 142, 157, 190, 192, 251, 269, 271, 272, 377, 405, 438, 560, 565, 566 **2.** cilt/44, 87, 250, 267, 272, 274, 284, 424, 488, 535, 586, 632, 633 **3.** cilt/35, 47, 72, 222, 277, 293, 376, 403, 413, 423, 595 **4.** cilt/84, 176, 177, 287, 331, 423, 530 **5.** cilt/70, 71, 101, 146, 189, 241, 322, 358, 464, 523, 538, 539 **6.** cilt/58, 141, 175, 220, 273, 288, 305, 331, 336, 393, 515, 528, 530, 565 **7.** cilt/54, 114, 158, 163, 171, 242, 267, 409, 428, 440, 461, 466, 476, 486, 502, 525

salihat **4.** cilt/470

Şam **1.** cilt/22, 23, 24, 164, 183 **2.** cilt/233, 268, 297, 500 **3.** cilt/30, 90, 205, 307, 340, 357, 375, 406, 412, 426, 515, 545, 573, 574 **4.** cilt/32, 33, 45, 227, 264, 350, 372, 374, 510, 613 **5.** cilt/159, 307, 324, 360, 434, 515, 637 **6.** cilt/86, 231, 387

samed **4.** cilt/534

sanat **1. cilt**/15, 27, 64, 154, 285 **2. cilt**/35, 58, 129, 153, 374 **3. cilt**/77, 252, 276, 279, 281 **4. cilt**/99, 202, 242, 244, 248, 324, 336, 377, 577 **5. cilt**/62, 107, 221, 278, 320, 390, 510, 514, 542, 581 **6. cilt**/147, 178, 206, 213, 219, 402, 418, 508, 556 **7. cilt**/82, 207, 261
sebil **2. cilt**/377, 385, 386 **3. cilt**/444, 446, 541 **4. cilt**/145, 276
sed **4. cilt**/496
şefaat **1. cilt**/172, 173, 529, 532, 533, 534, 535 **2. cilt**/213, 443, 444, 644 **3. cilt**/149, 292, 393, 465, 598, 607 **4. cilt**/36, 429, 533, 571, 597 **5. cilt**/161, 431, 518, 545 **6. cilt**/68, 70, 266, 287, 475 **7. cilt**/239
sefih **1. cilt**/98, 99, 100, 310, 325, 326, 564, 588 **2. cilt**/306, 307, 308, 309 **3. cilt**/288, 306, 311, 354, 355 **7. cilt**/203
şehadet **1. cilt**/45, 77, 96, 330, 347, 396, 442, 477, 501, 591, 600, 613 **2. cilt**/37, 38, 40, 74, 100, 189, 192, 234, 321, 399, 481, 503, 504, 522, 557, 578 **3. cilt**/123, 226, 238, 287, 423, 463, 483, 530 **4. cilt**/198, 270, 325, 329, 498, 579, 609, 611 **5. cilt**/26, 183, 189, 198, 310, 438, 446, 449, 605 **6. cilt**/302, 488 **7. cilt**/79, 294, 434, 540
şehit **1. cilt**/21, 220, 276, 328, 347, 348, 467, 520, 524, 547 **2. cilt**/71, 72, 83, 168, 170, 187, 189, 191, 192, 194, 204, 230, 231, 232, 233, 234, 479 **3. cilt**/530 **4. cilt**/364, 601 **5. cilt**/436, 449, 451, 452 **6. cilt**/20, 109, 319, 569 **7. cilt**/351
şehristani **2. cilt**/500
şehvet **1. cilt**/83, 85, 101, 178, 345, 374, 485, 620 **2. cilt**/30, 31, 32, 57, 66, 127, 277, 337, 339, 347, 374, 497 **3. cilt**/43, 127, 130, 170, 271, 278, 376, 613 **4. cilt**/58, 94, 119, 339, 400, 419, 525, 526, 586, 624 **5. cilt**/58, 74, 86, 121, 176, 213, 216, 264, 376, 482, 630 **6. cilt**/40, 128, 178, 209, 275, 421 **7. cilt**/26, 217, 401, 402, 410, 411, 440, 574
şek **7. cilt**/171, 497
sekal **6. cilt**/519
şekavet **1. cilt**/151 **4. cilt**/538, 576 **5. cilt**/410
sekine **1. cilt**/155, 374, 518
sekine **2. cilt**/558 **3. cilt**/195, 494, 524 **4. cilt**/323 **6. cilt**/334, 351, 357 **7. cilt**/148
sekr **2. cilt**/63, 385 **4. cilt**/309
selam **1. cilt**/7, 104, 145, 206, 210, 235, 297, 432, 620 **2. cilt**/48, 159, 194, 270, 400, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 465, 466, 540, 545, 554, 562, 564, 605 **3. cilt**/152, 224, 275, 293, 295, 323, 339, 395, 434, 583, 601, 614, 615, 616 **4. cilt**/37, 52, 53, 186, 217, 258, 284, 411, 424, 430, 474, 509, 522, 526, 550, 612 **5. cilt**/20, 95, 120, 186, 237, 242, 267, 307, 441, 471, 476, 477, 478, 591, 619, 633, 636, 637, 647 **6. cilt**/228, 229, 269, 362, 378, 383, 392, 408, 430, 525, 535, 550, 587, 594, 595 **7. cilt**/31, 199, 434, 460, 464, 466, 468, 503, 534
selim kalp **3. cilt**/402 **5. cilt**/216, 609, 621
sema **1. cilt**/110 **4. cilt**/223, 454 **5. cilt**/606 **6. cilt**/115, 116, 131, 518 **7. cilt**/114, 115, 291, 363
şer **1. cilt**/35, 37, 42, 119, 127, 148, 167, 247, 252, 318, 408, 438, 471, 563 **2. cilt**/51, 67, 286, 292, 345, 346, 369, 381, 414, 487, 597 **3. cilt**/13, 191, 199, 227, 250, 265, 321, 455, 602, 613, 661 **4. cilt**/130, 282, 294, 432, 433, 454, 473, 489, 602 **5. cilt**/52, 109, 171, 232, 470, 523 **6. cilt**/112, 152, 279, 334, 420, 434, 523, 563 **7. cilt**/26, 93, 97, 98, 143, 182, 184, 333, 365, 536, 571, 572, 573, 574, 578
sereb **4. cilt**/483
sevab **2. cilt**/518
şeytan **1. cilt**/37, 38, 39, 41, 42, 47, 60, 85, 100, 101, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 242, 243, 244, 298, 307, 373, 413, 434, 447, 448, 540, 563, 576, 579, 580 **2. cilt**/8, 15, 23, 68, 77, 116, 117, 207, 208, 235, 237, 254, 380, 415, 416, 430, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 537, 576, 623 **3. cilt**/68, 69, 107, 142, 143, 166, 167, 199, 212, 213, 235, 260, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 280, 282, 283, 374, 377, 397, 398, 399, 413, 424, 451, 452, 458, 475 **4. cilt**/88, 89, 90, 101, 109, 113, 121, 139, 141, 215, 216, 251, 252, 280, 287, 298, 301, 336, 340, 347, 348, 350, 393, 410, 411, 418, 419, 431, 472, 473, 474, 480, 484, 496, 519, 521, 533, 573, 574, 575, 576, 577, 578 **5. cilt**/7, 8, 27, 32, 41, 43, 44, 85, 86, 115, 166, 168, 233, 236, 253, 256, 345, 392, 402, 408, 409, 485, 516, 534, 535, 536, 592, 593, 612, 615, 617 **6. cilt**/30, 32, 39, 40, 54, 139, 145, 216, 217, 248, 310, 313, 405, 408, 467, 469, 470, 514, 541, 565, 571, 593, 598, 599 **7. cilt**/24, 154, 160, 205, 422, 576, 579, 581, 582
seyyid kutub **1. cilt**/8, 389, 579 **2. cilt**/52, 622 **4. cilt**/360, 418 **5. cilt**/460 **6. cilt**/488, 541
şia **2. cilt**/339, 504 **3. cilt**/31, 566 **4. cilt**/354 **5. cilt**/127, 460
şiar **1. cilt**/434 **2. cilt**/87, 570 **7. cilt**/74
sicil **1. cilt**/72 **3. cilt**/626 **6. cilt**/258, 508, 547 **7. cilt**/332
sıddîk **1. cilt**/220 **2. cilt**/423

sıdk 1. cilt/308, 314, 385 2. cilt/9, 125 3. cilt/43, 185, 533, 595 4. cilt/102, 332, 522 5. cilt/214, 215, 490 6. cilt/288, 506
sihir 1. cilt/12, 242, 243, 244, 247 2. cilt/542 3. cilt/331, 332, 595, 647 4. cilt/182, 554, 557, 559, 588 5. cilt/305, 611 6. cilt/130
şikak 1. cilt/319, 320 2. cilt/372, 489, 490, 491 6. cilt/8
silk 4. cilt/246
silm 1. cilt/296, 446, 447, 450, 451 2. cilt/119, 120, 192, 467 3. cilt/228 4. cilt/222, 550 5. cilt/20, 216, 591, 596, 611 6. cilt/199, 512 7. cilt/60, 461, 466
sırat-ı mustakim 1. cilt/26
siret 2. cilt/60, 109, 218, 394, 490, 611 3. cilt/148 4. cilt/66 5. cilt/44, 147, 449 7. cilt/151, 274
şirk 1. cilt/74, 142, 157, 182, 192, 215, 231, 233, 238, 243, 254, 303, 317, 336, 470, 479, 480, 528, 533, 534, 600 2. cilt/8, 23, 103, 200, 202, 254, 255, 256, 350, 353, 374, 396, 397, 491, 492, 562, 576 3. cilt/72, 123, 125, 126, 141, 162, 172, 179, 181, 182, 184, 185, 204, 227, 237, 240, 282, 283, 370, 391, 392, 440, 441, 475, 477, 486, 495, 496, 497, 498, 505, 506, 512, 555, 578, 579, 580, 605, 608, 613, 619, 620, 621, 622, 628, 638 4. cilt/10, 39, 40, 109, 143, 144, 145, 157, 169, 187, 189, 201, 212, 218, 219, 230, 239, 258, 268, 272, 285, 296, 318, 325, 347, 361, 362, 399, 538, 568, 571 5. cilt/16, 21, 37, 103, 187, 188, 189, 216, 266, 332, 356, 374, 377, 379, 397, 433, 494, 495, 510, 519, 542, 553, 621, 624 6. cilt/49, 74, 75, 77, 78, 98, 117, 121, 166, 170, 249, 317, 318, 330, 363, 422, 435, 454, 456, 477, 490 7. cilt/29, 30, 50, 84, 289, 409, 410, 427, 440, 476, 529, 533, 539, 541, 545, 548, 556, 574
şirzime 5. cilt/210
şuayb 1. cilt/460 2. cilt/554 3. cilt/302, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 327, 643 4. cilt/60, 61, 62, 63, 64, 80, 177, 264, 265 5. cilt/65, 69, 199, 228, 229, 230, 297, 344, 345 6. cilt/12
subhan 4. cilt/370
südd 4. cilt/496
suhuf 1. cilt/458, 617 2. cilt/97, 275, 523
sükun 2. cilt/192 3. cilt/261
şükür 1. cilt/45, 46, 194, 345, 353, 354, 377, 378 2. cilt/160, 220, 535 3. cilt/96, 106, 323, 577, 612 4. cilt/36, 207, 362, 470 5. cilt/330, 599, 632 6. cilt/78 7. cilt/71, 101, 391, 518, 529, 530
Süleyman 1. cilt/8, 47, 63, 135, 161, 171, 214, 217, 241, 242, 244, 248, 249, 254, 549, 603 2. cilt/17, 29, 31, 65, 70, 79, 128, 133, 155, 277, 291, 353, 404, 463, 553, 554, 555, 560, 567, 587, 617, 620, 640, 643 3. cilt/18, 46, 69, 71, 92, 98, 183, 185, 193, 199, 233, 364, 408, 502, 567, 582, 647 4. cilt/35, 49, 141, 149, 186, 244, 369, 370, 374, 375, 376, 483, 485, 493, 494, 505, 506, 527, 612, 615, 616 5. cilt/15, 63, 160, 165, 172, 173, 238, 240, 244, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 275, 289, 378, 410, 509, 510, 511, 512, 514, 552 6. cilt/13, 18, 19, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 52, 88, 100, 237, 251, 272, 291, 365, 367, 381, 492, 515, 554, 596
sulh 1. cilt/94, 97, 205, 447 2. cilt/120, 141, 192, 362, 363, 372, 419, 424, 443, 478, 488, 511, 512, 516 3. cilt/184, 303, 345, 409, 443 4. cilt/63, 177, 180, 264, 470, 499, 627, 628 5. cilt/35, 70, 215, 247, 333, 382, 490 6. cilt/26, 185, 215, 216, 254, 260, 272, 288, 293, 308, 309, 367, 369, 370, 565 7. cilt/303, 476, 501, 543
sünnet 1. cilt/31, 121, 156, 160, 176, 197, 215, 220, 255, 286, 298, 300, 308, 348, 352, 376, 382, 392, 398, 408, 431, 539, 540, 553, 566 2. cilt/28, 58, 59, 60, 90, 97, 109, 120, 134, 137, 138, 149, 153, 158, 167, 176, 182, 183, 187, 202, 218, 300, 301, 315, 321, 329, 330, 339, 340, 346, 368, 370, 371, 383, 411, 413, 414, 420, 435, 436, 437, 439, 444, 446, 448, 481, 488, 489, 490, 491, 500, 502, 503, 504, 505, 514, 523, 548, 569, 580, 586, 587, 606, 633, 635, 637 3. cilt/13, 15, 16, 22, 64, 71, 94, 98, 202, 208, 227, 247, 255, 285, 358, 379, 413, 417, 419, 422, 436, 438, 444, 449, 512, 532, 546, 547, 561, 571, 587, 592, 594, 632, 642, 653 4. cilt/32, 47, 62, 66, 78, 79, 81, 119, 128, 158, 162, 174, 218, 242, 252, 275, 282, 294, 347, 349, 427, 477, 482, 489, 514, 525, 589, 591, 612, 630 5. cilt/15, 31, 39, 44, 77, 93, 95, 98, 100, 112, 127, 137, 147, 171, 241, 261, 305, 341, 417, 437, 438, 449, 450, 465, 467, 468, 472, 490, 495, 573 6. cilt/163, 169, 191, 273, 298, 314, 315, 316, 317, 322, 323, 339, 347, 360, 361, 372, 392, 400, 461, 508, 556, 591 7. cilt/151, 384, 474, 533, 537
sünni 1. cilt/243, 508, 616 2. cilt/339, 340, 593 3. cilt/181 4. cilt/54, 428 5. cilt/461
sur 1. cilt/150, 552 2. cilt/362 3. cilt/170, 171, 253, 295 4. cilt/410, 491, 498, 569 5. cilt/87, 88, 277, 588, 589 6. cilt/78, 80, 180, 404, 562, 565 7. cilt/168, 169, 225, 499

şûra **2. cilt**/214, 215, 216, 217, 218, 435 **4. cilt**/70 **6. cilt**/125, 157, 182, 183, 193, 515
şuur **1. cilt**/95 **2. cilt**/135, 428 **3. cilt**/198, 371, 379, 380, 620 **4. cilt**/359 **5. cilt**/492, 595 **6. cilt**/281, 534

T

tabut **1. cilt**/516, 517, 518 **2. cilt**/389 **6. cilt**/300
tafakkuh **1. cilt**/100, 599 **3. cilt**/586 **4. cilt**/545 **6. cilt**/410, 411
tağut **1. cilt**/28, 197, 540 **2. cilt**/401, 402, 429 **3. cilt**/36, 107, 108 **4. cilt**/287 **6. cilt**/54, 55, 440
tahrif **1. cilt**/113, 192, 207, 208, 212, 215, 243, 293 **2. cilt**/43, 44, 108, 142, 144, 153, 157, 158, 257, 383, 390, 391, 394, 399, 400, 402, 488, 551, 584, 628 **3. cilt**/51, 233, 317, 549, 637 **4. cilt**/243, 245, 542, 553 **5. cilt**/43, 129 **7. cilt**/175, 234, 303
tahvil **2. cilt**/183 **6. cilt**/72, 518 **7. cilt**/96
takiyye **2. cilt**/55 **4. cilt**/354, 458, 459 **7. cilt**/351, 352
takrir **6. cilt**/336
takva **1. cilt**/29, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 86, 87, 109, 141, 161, 163, 169, 198, 303, 314, 326, 341, 384, 385, 391, 394, 407, 430, 432, 439, 440, 452, 453, 485, 486, 506, 560, 565, 584 **2. cilt**/19, 23, 35, 36, 55, 72, 105, 125, 134, 135, 141, 150, 166, 168, 169, 172, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 196, 203, 205, 220, 228, 229, 235, 237, 242, 256, 270, 272, 284, 341, 353, 485, 490, 537, 571, 572, 573, 596, 611, 623, 624, 632, 633, 634 **3. cilt**/19, 41, 72, 74, 119, 127, 133, 170, 185, 265, 267, 277, 278, 279, 280, 367, 369, 398, 405, 422, 423, 425, 431, 434, 448, 566, 574 **4. cilt**/90, 121, 147, 171, 172, 182, 183, 185, 204, 243, 245, 258, 284, 310, 329, 331, 337, 357, 366, 379, 400, 445, 508, 514, 515, 528, 582, 607, 608, 615, 630 **5. cilt**/27, 32, 102, 137, 168, 191, 219, 220, 235, 260, 275, 324, 348, 349, 408, 433, 446, 468, 485, 549 **6. cilt**/26, 34, 50, 52, 53, 63, 73, 76, 91, 185, 208, 218, 242, 288, 290, 299, 301, 305, 309, 321, 348, 351, 371, 373, 388, 390, 414, 423, 449, 450, 458, 567, 595 **7. cilt**/25, 151, 175, 206, 240, 267, 273, 282, 302, 335, 366, 415, 477, 496, 534
talak **1. cilt**/110, 287, 389, 488, 489, 490, 492, 493, 494, 497, 501, 502, 503, 510, 590, 591, 604, 619 **2. cilt**/166, 282, 289, 291, 306, 340, 370, 385, 516, 520, 569 **3. cilt**/43, 293, 431 **4. cilt**/178, 310, 354, 587 **5. cilt**/106, 133, 135, 457, 474 **6. cilt**/302, 406, 588 **7. cilt**/103, 104
tashir **5. cilt**/598
tathir **1. cilt**/302, 482, 483, 506 **2. cilt**/406 **3. cilt**/495 **5. cilt**/485
tavaf **1. cilt**/127, 278, 300, 302, 303, 351, 352, 353, 413, 428 **2. cilt**/129, 130, 131, 572 **3. cilt**/97, 280, 283, 435, 436, 473 **5. cilt**/19, 20, 22, 23, 24, 160, 484 **6. cilt**/231, 388, 444, 445 **7. cilt**/124, 227, 398, 512
tavl **2. cilt**/342 **3. cilt**/556 **6. cilt**/85
tayyib **1. cilt**/371, 372, 479 **3. cilt**/64, 82, 358 **4. cilt**/162, 163, 181, 217, 218, 359, 458 **5. cilt**/70, 71, 119, 338, 417 **7. cilt**/230
te'vil **1. cilt**/33, 382 **2. cilt**/415 **3. cilt**/636 **4. cilt**/90, 91 **5. cilt**/603
tearuf **2. cilt**/141 **5. cilt**/483 **6. cilt**/385
tebdil **2. cilt**/183, 370 **6. cilt**/518 **7. cilt**/96, 341
teberrüc **2. cilt**/432 **5. cilt**/458, 459 **7. cilt**/347, 348
tebşir **1. cilt**/458, 485 **2. cilt**/46 **4. cilt**/52 **5. cilt**/157
tebyin **1. cilt**/31 **3. cilt**/81, 358 **4. cilt**/242, 294 **6. cilt**/336 **7. cilt**/471
tecessüs **3. cilt**/61 **4. cilt**/151 **6. cilt**/379, 381, 382, 383
tedbir **1. cilt**/47, 174, 244, 531, 536, 554, 605 **2. cilt**/81, 185, 195, 218, 237, 246, 439, 476, 510 **3. cilt**/197, 266, 280, 299, 399, 415, 458, 500, 597, 621, 639 **4. cilt**/70, 87, 107, 123, 139, 168, 194, 197, 458, 487, 494 **5. cilt**/132, 415, 581 **6. cilt**/10, 305, 348, 382 **7. cilt**/17, 80, 95, 96, 97, 164, 179, 365, 548, 566, 571
tedebbür **2. cilt**/439 **3. cilt**/137, 388, 594 **6. cilt**/410, 411
teemmül **3. cilt**/137, 379, 594, 657 **4. cilt**/22, 195, 409 **5. cilt**/40 **6. cilt**/410
tefahur **2. cilt**/378 **6. cilt**/410, 569, 571 **7. cilt**/494
tefavüt **1. cilt**/49 **4. cilt**/191, 332 **7. cilt**/134
tefekkür **1. cilt**/13, 17, 19, 28, 29, 34, 45, 46, 48, 76, 77, 78, 89, 90, 107, 111, 117, 154, 203, 207, 220, 238, 240, 259, 289, 294, 303, 311, 376, 409, 431, 434, 452, 538, 561, 564, 566, 618 **2. cilt**/19, 21, 22, 39, 40, 95, 139, 158, 182, 261, 262, 263, 264, 440, 449, 480, 524, 558 **3. cilt**/63, 107, 117, 127, 136, 137, 143, 200, 201, 203, 206, 223, 305, 333, 370, 379, 380, 381, 382, 383, 388, 401, 402, 403, 420, 556, 559, 587, 589, 594, 600, 625, 636, 657, 658 **4. cilt**/9, 12, 19, 21, 22, 85, 148, 153, 180, 195, 200, 232, 246, 270, 274, 275, 285, 298, 333, 352, 355, 408, 409, 429, 431, 435, 445, 475, 501, 516, 553, 579, 593 **5. cilt**/24, 40, 56, 61, 73, 171, 190, 218, 349, 350, 351, 352, 363, 369, 371, 377, 385, 388, 395, 398, 401, 433, 503, 506,

542, 549, 550, 564, 594, 610 **6. cilt**/37, 85, 90, 119, 122, 148, 151, 161, 178, 194, 210, 232, 243, 248, 264, 301, 309, 319, 393, 410, 418, 427, 435, 495, 508, 544, 545, 546 **7. cilt**/26, 28, 30, 67, 69, 93, 94, 138, 147, 151, 216, 217, 218, 226, 254, 303, 370, 394, 443, 447, 455, 458, 465, 466, 581
tehavvuf **4. cilt**/295
teheccüd **2. cilt**/477 **4. cilt**/79, 429, 446 **5. cilt**/135, 136, 426, 449 **6. cilt**/332, 458 **7. cilt**/262
tekasür **3. cilt**/64, 516 **6. cilt**/569, 571 **7. cilt**/493, 495, 528
tekbir **1. cilt**/403 **2. cilt**/474, 477 **3. cilt**/301, 456 **4. cilt**/446 **5. cilt**/30 **7. cilt**/225, 226, 533
tekzib **6. cilt**/401
tereddi **1. cilt**/20, 258 **3. cilt**/36 **4. cilt**/163 **6. cilt**/539 **7. cilt**/417
tertil **3. cilt**/402 **5. cilt**/170, 171 **7. cilt**/215, 216, 217, 218
tespih **1. cilt**/49, 80, 127, 129, 130, 131, 132, 137, 138, 141, 145, 180, 365
tevekkül **1. cilt**/7, 187, 260, 290 **2. cilt**/166, 169, 211, 218, 219, 220, 237, 438, 443, 517, 597, 613, 619 **3. cilt**/293, 319, 321, 405, 409, 410, 451, 459, 526, 529, 591, 592, 614, 641, 645, 647 **4. cilt**/39, 60, 63, 83, 125, 128, 179, 208, 210, 291, 292, 346, 347, 419 **5. cilt**/181, 233, 235, 272, 275, 290, 347, 354, 355, 431, 432, 471, 472, 593, 630 **6. cilt**/31, 63, 64, 65, 162, 163, 171, 179, 180, 182, 287, 593, 595 **7. cilt**/36, 95, 106, 107, 108, 144, 164, 218, 384, 436
teyemmüm **1. cilt**/275 **2. cilt**/384, 386, 387, 567, 592, 593, 594 **3. cilt**/227, 360, 466 **4. cilt**/204 **6. cilt**/70 **7. cilt**/230
tezekkür **1. cilt**/598 **3. cilt**/137, 379 **6. cilt**/410 **1. cilt**/ **4. cilt**/538 **7. cilt**/302
tezkiye **1. cilt**/31, 167, 269, 309, 342, 506, 555 **2. cilt**/397, 398, 399, 400 **3. cilt**/81, 423, 533 **4. cilt**/458, 467 **5. cilt**/57, 433, 434 **6. cilt**/129, 336, 337, 423, 424 **7. cilt**/227, 260, 289, 374, 409, 419, 476
tilavet **1. cilt**/254 **2. cilt**/89 **3. cilt**/402 **5. cilt**/425, 604, 605
titanik **4. cilt**/420 **5. cilt**/585 **6. cilt**/181
tûba **4. cilt**/181
tuğyan **3. cilt**/46, 602 **4. cilt**/74, 75, 545 **6. cilt**/436, 510 **7. cilt**/289, 389, 409
tur-u sina **4. cilt**/35

U-Ü

ubur **4. cilt**/148
ulu'l elbab **4. cilt**/233
ulu'l-azm **1. cilt**/160, 221, 222, 297, 526 **2. cilt**/65, 545, 588 **3. cilt**/172, 352 **4. cilt**/485 **5. cilt**/489, 627, 629
ulu'l-emr **2. cilt**/412, 413, 414, 421 **5. cilt**/101
uluvv **4. cilt**/376
umre **1. cilt**/303, 351, 352, 353, 424, 425, 428, 429, 430, 432 **2. cilt**/131, 253, 305, 569, 572 **3. cilt**/66, 76, 474, 475, 518, 573 **4. cilt**/46, 47 **6. cilt**/326, 329, 342, 349, 352, 353, 444, 484 **7. cilt**/255, 517
urcun **5. cilt**/582
üm **1. cilt**/314 **3. cilt**/190 **5. cilt**/313
ümmi **1. cilt**/17, 18, 112, 113, 211, 395, 592, 593, 594, 595, 605, 610, 611, 612 **2. cilt**/44, 89, 103, 104, 226, 551, 609 **3. cilt**/187, 204, 205, 254, 356, 357, 359, 360, 607 **4. cilt**/37, 88, 92, 115, 204 **5. cilt**/61, 160, 351, 558, 564 **6. cilt**/287 **7. cilt**/67, 68, 445, 446
ümmü'l-kura **2. cilt**/129
üzeyir **1. cilt**/228, 282, 545
üzeyir **2. cilt**/554, 584, 586
üzeyir **3. cilt**/503, 504, 505
üzeyir **4. cilt**/184, 413
uzza **1. cilt**/
uzza **2. cilt**/492
uzza **3. cilt**/384
uzza **6. cilt**/455, 465, 466, 467

V

va'd **1. cilt**/82, 115 **2. cilt**/25, 595 **3. cilt**/630 **4. cilt**/215, 377, 378, 623 **5. cilt**/246, 518, 519 **6. cilt**/403 **7. cilt**/348, 416, 496
vaid **1. cilt**/82, 268 **2. cilt**/24, 25 **4. cilt**/288, 289, 372, 603 **6. cilt**/403
vakarna **5. cilt**/458, 459
vakıa **1. cilt**/12, 84, 115, 126, 257, 341, 364, 404, 443, 457 **2. cilt**/445 **3. cilt**/316, 500 **4. cilt**/24, 35, 249, 356, 416, 435, 449, 470, 537, 590 **5. cilt**/8, 57, 75, 195, 260, 383, 552 **6. cilt**/241, 449 **7. cilt**/168, 489
veda hutbesi **1. cilt**/21, 583 **2. cilt**/87, 175, 332 **3. cilt**/475, 519 **5. cilt**/191, 370 **6. cilt**/387
vedd **4. cilt**/237
vehim **1. cilt**/38, 39, 140, 220, 242, 243 **2. cilt**/401, 498 **3. cilt**/216, 270, 299, 320, 397, 398, 399 **4. cilt**/121, 184, 440, 521 **5. cilt**/239 **7. cilt**/395, 449, 473, 579, 580
velayet **1. cilt**/541 **2. cilt**/56, 57, 311, 348 **3. cilt**/25, 26, 33, 184, 394, 469, 490, 500, 637 **4. cilt**/188, 316 **6. cilt**/161, 308 **7. cilt**/37, 41, 43
veli **1. cilt**/42, 206, 220, 293, 389, 534, 541, 542 **2. cilt**/53, 54, 288, 307, 308, 388, 389, 427, 429, 452, 455, 491, 497, 527, 533 **3. cilt**/25, 30, 31, 120, 121, 255, 282, 394,

435, 469, 490, 637 **4. cilt**/160, 162, 347, 402, 453, 472, 500, 501, 505 **5. cilt**/7, 329, 346, 389, 445, 488, 495 **6. cilt**/158, 161, 177, 288, 332, 345, 597 **7. cilt**/35, 48, 70, 109, 578
vera **1. cilt**/229 **4. cilt**/213 **7. cilt**/151
vesile **1. cilt**/41, 44, 62, 116, 180, 200, 228, 302, 326, 346, 397, 413, 428, 483, 572 **2. cilt**/15, 61, 63, 209, 213, 311, 377, 419, 448, 520, 541, 632, 633, 634 **3. cilt**/62, 67, 77, 96, 147, 349, 365, 367, 378, 416, 533, 555, 563, 570 **4. cilt**/47, 145, 411, 413, 414, 509, 617 **5. cilt**/75, 142, 268, 332, 338, 396, 399, 632 **6. cilt**/90, 393, 425, 467, 580 **7. cilt**/136, 536, 561
vesvese **1. cilt**/37, 38, 39, 153, 373, 374, 448, 563 **2. cilt**/33, 180, 494, 554 **3. cilt**/267, 270, 271, 320, 397, 413 **4. cilt**/121, 252, 347, 419, 473, 477, 573, 575 **5. cilt**/32, 42, 43 **6. cilt**/145, 404, 405, 469, 470 **7. cilt**/395, 579, 580, 582
vird **4. cilt**/66
vizra **6. cilt**/482, 483
vücub **1. cilt**/353, 377, 393 **7. cilt**/126
vuku **1. cilt**/12, 19, 20, 24, 53, 82, 87, 90, 125, 126, 153, 160, 185, 194, 197, 226, 228, 230, 245, 247, 252, 253, 259, 268, 313, 325, 347, 349, 362, 369, 382, 388, 389, 390, 398, 431, 450, 457, 463, 467, 484, 488, 492, 495, 501, 511, 512, 515, 522, 527, 545, 546, 550, 551, 563, 587, 590, 597, 600, 613

Y

Yahya **1. cilt**/62, 161, 188, 276, 320, 524 **2. cilt**/71, 72, 73, 112, 113, 131, 193, 197, 249, 386, 445, 545, 554, 581 **3. cilt**/18, 46, 183, 185, 506, 507 **4. cilt**/375, 483, 504, 506, 507, 508, 509, 510, 513, 520, 524, 601, 618, 620 **5. cilt**/569 **6. cilt**/109
yakin **1. cilt**/78, 82, 137, 144, 145, 212, 289, 335, 449, 547, 550, 551, 613 **2. cilt**/38, 60, 116, 191, 197, 204, 275, 481, 542 **3. cilt**/69, 95, 176, 177, 579, 623 **4. cilt**/611 **5. cilt**/61, 368, 388 **6. cilt**/406, 550 **7. cilt**/53
Yakup **1. cilt**/145, 161, 162, 164, 170, 296, 309, 311, 312, 313, 315, 316, 318, 323, 336, 351 **2. cilt**/65, 97, 113, 118, 119, 126, 178, 196, 276, 551, 554, 555, 614, 615, 617 **3. cilt**/184, 327, 362 **4. cilt**/53, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 111, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 520, 522, 612, 614 **5. cilt**/287, 293, 633 **6. cilt**/372
yaratma **1. cilt**/73, 74, 84, 125, 286, 287, 362 **2. cilt**/283, 374, 506 **3. cilt**/107, 259, 297, 299, 300 **4. cilt**/166, 170, 194, 221, 279, 280 **5. cilt**/50, 61, 62, 64, 267, 316, 339, 379, 415, 581, 601, 624, 637 **6. cilt**/148, 177, 512, 518, 536, 543, 555, 577 **7. cilt**/149, 252, 254, 291, 326, 414
ye'cüc ve me'cüc **3. cilt**/307 **4. cilt**/491, 492, 493, 495, 496, 497, 498, 623
yemin **1. cilt**/96, 163, 193, 204, 205, 266, 411, 485, 486, 487, 488, 489, 589, 604, 613 **2. cilt**/60, 86, 121, 284, 342, 352, 407, 416, 447, 495, 506, 507, 567, 568, 604 **3. cilt**/24, 27, 28, 62, 65, 66, 67, 90, 91, 132, 209, 267, 270, 292, 395, 414, 450, 510, 525, 526, 527, 530, 532, 543, 545, 558, 572, 652 **4. cilt**/19, 58, 286, 289, 343 **5. cilt**/104, 107, 116, 117, 241, 308, 310, 432, 564, 605, 612, 634 **6. cilt**/32, 130, 294, 356, 371, 415, 416, 417, 418, 427, 443, 444, 452, 460, 529, 530, 536, 538, 545, 546, 550, 587, 597, 598, 599 **7. cilt**/45, 46, 80, 81, 94, 118, 119, 148, 153, 154, 156, 158, 173, 174, 186, 187, 236, 238, 241, 256, 265, 266, 285, 286, 300, 316, 317, 325, 343, 344, 348, 363, 385, 387, 397, 398, 406, 407, 409, 413, 414, 421, 422, 437, 438, 444, 447, 484, 499

Z

za'f **1. cilt**/586, 588 **3. cilt**/462
zahir **1. cilt**/70, 591 **2. cilt**/163, 420 **3. cilt**/462, 480 **4. cilt**/169, 489 **5. cilt**/135, 361, 579 **6. cilt**/435, 515, 553, 555, 556, 557, 565 **7. cilt**/468
zakkum **4. cilt**/416 **5. cilt**/568, 616, 617 **6. cilt**/241, 242, 539, 540 **7. cilt**/183, 316
zan **1. cilt**/38, 82, 204, 212, 228, 292, 298 **2. cilt**/288, 398, 448, 449, 481, 505, 548 **3. cilt**/214, 237, 238, 241, 621, 624, 638, 639 **4. cilt**/162, 209, 400, 403, 443, 484, 593 **5. cilt**/91, 103, 108, 112, 120, 121, 122, 123, 328, 516 **6. cilt**/19, 25, 38, 45, 201, 259, 260, 334, 341, 365, 379, 380, 381, 385, 418, 473, 476, 594 **7. cilt**/161, 171, 449
zebur **1. cilt**/171 **2. cilt**/553, 555 **4. cilt**/410, 412, 626, 627 **5. cilt**/172, 508 **6. cilt**/13, 18, 165, 228
zeccac **1. cilt**/245, 310 **2. cilt**/306, 343, 387, 569, 618 **3. cilt**/163, 219, 233, 249, 272 **4. cilt**/65, 101, 152, 315
zekat **1. cilt**/59, 75, 81, 108, 167, 203, 216, 264, 269, 270, 286, 386, 395, 396, 411, 427, 460, 470, 471, 474, 527, 535, 553, 555, 557, 559, 562, 566, 569, 570, 571, 574, 575, 578, 582 **2. cilt**/233, 245, 578 **3. cilt**/345, 546
Zekeriya **1. cilt**/63, 161, 276 **2. cilt**/69, 70, 71, 72, 73, 74, 185, 193, 543, 545, 554 **3. cilt**/18,

46, 183, 185, 301, 402 **4.** cilt/93, 375, 406, 503, 504, 505, 506, 507, 509, 515, 517, 520, 524, 601, 612, 618, 620 **6.** cilt/109
zelle **1.** cilt/127, 153, 156, 449 **2.** cilt/218, 420, 436 **3.** cilt/44, 148, 167, 358, 654 **4.** cilt/203 **5.** cilt/44, 627 **6.** cilt/23, 305, 332, 461 **7.** cilt/124, 299, 432, 551
Zemahşeri **1.** cilt/8, 26, 162 **2.** cilt/68, 428, 466, 500 **3.** cilt/367, 371, 393, 458, 474 **4.** cilt/57, 87, 184, 189 **5.** cilt/66, 515, 533, 545, 566 **6.** cilt/21, 87, 100, 184, 228, 378, 525, 528, 565
zenub **6.** cilt/441
zıhar **3.** cilt/66 **5.** cilt/434 **6.** cilt/294, 585, 586, 589, 590
zikir **1.** cilt/49, 63, 64, 120, 132, 137, 140, 180, 261, 343, 344, 345, 368, 403, 409, 435 **2.** cilt/32, 88, 128, 198, 263, 264, 397, 536, 614 **3.** cilt/253, 254, 301, 306, 344, 345, 373, 382, 383, 398, 401, 402, 422, 423, 449 **4.** cilt/144, 150, 180, 260, 270, 292, 293, 467, 470, 538, 546, 568, 589, 607, 617, 630 **5.** cilt/24, 76, 137, 184, 349, 470, 603, 605, 644 **6.** cilt/7, 8, 15, 40, 41, 67, 72, 149, 210, 409, 554 **7.** cilt/76, 87, 113, 240, 461, 463, 465, 467
zikrullah **1.** cilt/343 **2.** cilt/181 **5.** cilt/350
zina **1.** cilt/59, 91, 108, 124, 154, 214, 254, 352, 354, 443, 459, 473, 479, 588, 603, 604 **2.** cilt/13, 47, 72, 92, 144, 180, 216, 274, 299, 321, 322, 323, 324, 328, 337, 339, 340, 344, 345, 351, 352, 366, 407, 464, 510, 526, 537, 583, 584, 604, 628, 640 **3.** cilt/9, 13, 70, 101, 218, 241, 269, 271, 275, 285, 303, 375, 540, 565 **4.** cilt/95, 102, 106, 111, 118, 119, 120, 338, 339, 340, 365, 397, 399, 400, 401, 412, 414, 473, 514, 516, 525, 567 **5.** cilt/59, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 115, 117, 118, 121, 123, 132, 163, 187, 188, 189, 458, 485, 491, 494, 567 **6.** cilt/18, 19, 21, 139, 186, 230, 272, 302, 382, 384, 393, 475, 477, 493 **7.** cilt/48, 49, 50, 104, 105, 350, 363, 427, 503
Ziya Gökalp **1.** cilt/443 **6.** cilt/174, 386
zücace **5.** cilt/135
zühd **1.** cilt/89, 125, 215, 253, 264, 272, 346, 385, 441, 453, 486, 514, 574 **2.** cilt/123, 163, 227, 245, 251, 252, 269, 325, 326, 374, 399, 405, 494, 498, 508, 526, 573, 616 **3.** cilt/32, 151, 185, 193, 262, 284, 294, 320, 481, 506, 507, 517, 524, 532, 555, 602, 613, 637 **5.** cilt/40, 73, 113, 114, 427, 435 **6.** cilt/58, 189, 208, 388, 439, 461, 514, 561, 567, 572, 582 **7.** cilt/151
Zülkifl **6.** cilt/31, 32
zulüm **1.** cilt/52, 91, 101, 104, 135, 142, 153, 173, 182, 184, 189, 230, 234, 265, 277, 278, 299, 335, 336, 355, 372, 395, 405, 415, 423, 443, 448, 466, 469, 480, 492, 528, 534, 542, 543, 584, 586, 591, 592 **2.** cilt/50, 51, 147, 152, 162, 180, 212, 244, 349, 351, 396, 409, 418, 429, 430, 457, 521, 537, 546, 550, 556, 557, 569, 573 **3.** cilt/16, 27, 46, 49, 60, 113, 128, 132, 141, 143, 147, 154, 164, 181, 182, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 229, 235, 237, 246, 256, 257, 263, 270, 273, 275, 282, 288, 306, 310, 321, 322, 324, 335, 336, 349, 366, 386, 391, 402, 407, 412, 413, 417, 422, 428, 437, 438, 440, 442, 463, 469, 470, 472, 490, 502, 509, 518, 566, 580, 604, 607, 610, 613, 622, 629, 632, 648 **4.** cilt/40, 43, 49, 51, 55, 67, 68, 69, 76, 77, 78, 80, 82, 84, 154, 156, 164, 179, 185, 187, 189, 212, 219, 223, 226, 230, 231, 233, 239, 290, 295, 328, 331, 335, 340, 341, 356, 358, 376, 378, 385, 408, 415, 419, 432, 433, 444, 464, 477, 495, 508, 525, 528, 533, 541, 545, 568, 570, 580, 581, 586, 587, 591, 598 **5.** cilt/37, 39, 45, 46, 50, 75, 77, 78, 84, 85, 88, 89, 146, 163, 189, 207, 222, 232, 242, 244, 245, 289, 302, 306, 349, 358, 375, 376, 387, 398, 403, 494, 495, 525, 543, 553, 558, 560, 566, 590, 597, 599, 605, 611, 612, 617, 621, 646 **6.** cilt/20, 47, 59, 60, 69, 72, 75, 81, 90, 93, 95, 97, 106, 108, 121, 139, 141, 148, 149, 160, 162, 182, 184, 186, 188, 197, 203, 221, 234, 236, 237, 240, 242, 253, 270, 279, 290, 297, 307, 309, 336, 354, 449, 477, 503, 514, 540, 599 **7.** cilt/20, 31, 57, 60, 61, 93, 125, 138, 160, 187, 316, 350, 351, 365, 375, 432, 440, 449, 473, 544, 548, 550, 561, 582
zulümat **1.** cilt/103, 104, 542 **2.** cilt/121, 122, 146 **3.** cilt/629 **5.** cilt/134, 242 **6.** cilt/564 **7.** cilt/407, 458, 468
zur **5.** cilt/26
zürriyet **1.** cilt/147, 299 **3.** cilt/259, 371, 372, 646 **5.** cilt/190, 584 **6.** cilt/450

Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

Meâl & Tefsîr

Ali Bulaç

Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'e indirilen son vahiydir. Kendi tanımlamasıyla Allah'tan aydınlatıcı bir nur; hak ile batılı, doğru ile eğriyi ayıran furkan; hak ve hakikati hatırlatan zikr; hasta kalplere şifa ve bir hidayet rehberidir. Varlık, insan, bilgi, eylemlerimizin değeri, yaratılış, iman ve inkar, nübüvvet, tarih, hayatın anlamı ve amacı, nereden gelip nereye gittiğimiz; adalet ve zulüm; iyilik ve kötülük ile bizim müteal/aşkın, bâtın/iç ve ahiret/öte'yle olan ilişkimiz ele aldığı ana konular arasında yer alır.

İslam bilgi, düşünce, irfan ve sanat mirasını meydana getiren onbinlerce kitap Kur'an-ı Kerim'in tefsiri hükmünde kaleme alınmışlardır. Özel olarak Kur'an-ı Kerim'i ilk sûreden (Fatiha) son sûresine (Nas) sıra ile ve belli bir yöntem (usûl) takip edilerek yazılan eserlere "tefsir" denir. Tefsir adı altında da binlerce kitap yazılmıştır.

Adını **"Kur'an Dersleri (Dirâsâtü'l Kur'an)"** verdiği bu eseri Ali Bulaç, geleneksel usûlü takib ederek yazdı. Bir ayet veya ayet kümesiyle ilgili açıklama yaparken, önce konuyla ilgili ayetlere, rivayet edilen sahih ve güvenilir hadislere, vahyin ilk muhatabı sahabe görüşlerine; sonra onları izleyen tabiin, büyük âlim ve müçtehitler ile tefsir alanında otorite kabul edilen klasik ve çağdaş tefsirlere müracaat etti. Ali Bulaç, söz konusu kaynaklara ve tefsirlere baktıktan sonra kendi görüşünü Kur'an'ı anlayarak ve hükümleriyle amel ederek okuma azminde olan okurlarla paylaşmıştır.

7

ISBN 978-605-9686-21-1 (Tk.)

CIRA